

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

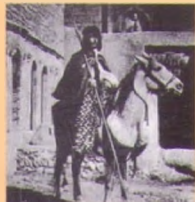
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

A'DAN Z'YE KÜRTLER

Kişiler | Kavramlar | Kurumlar

İbrahim S. Işık

2.

Nabihar

A'DAN Z'YE KÜRTLER

Kişiler | Kavramlar | Kurumlar

İbrahim S. Işık

A'dan Z'ye KÜRTLER

Kişiler-Kavramlar-Kurumlar

İbrahim S. Işık

Nûbihar: 117
A'dan Z'ye KÜRTLER
İbrahim S. Işık

Editor
Süleyman Çevik

Kapak
İHB Reklam Ajansı

Mizanpaj
Dawud Rêbiwar

Baskı ve Cilt
Alioğlu Matbaacılık Bas. Yay. ve Kağ. San.
Tic. Ltd. Şti. Orta Mah. Fatin Rüştü Sk.
No: 1-3/A Bayrampaşa/İst.
Tel: 0212 612 95 59

Birinci Baskı: 2013
İkinci Baskı: 2013

ISBN: 978-605-5402-64-8
Yayın Sertifika No: 16919

Nûbihar
Pak Ajans Yayıncılık Ltd. Şti.
Büyük Reşitpaşa Cad.
Yümni İş Merkezi No: 22/29
Vezneciler – İstanbul
Tel&Faks: 0212 519 00 09
www.nubihar.com | email: nubihar@gmail.com

A'dan Z'ye KÜRTLER

Kişiler-Kavramlar-Kurumlar

İbrahim S. Işık

Nûbihar

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Son yıllarda Kürtler üzerine yapılan araştırmalarda bir hayli artış gözlenmekte, fakat bu çalışmaların kahir ekseriyeti perspektif ve nitelik sorunları ile malul. Maalesef konunun aktüelliğine, hassasiyetine ve yakıcılığına binaen Kürtlere ilişkin yazılan/yazılmayan, söylenen/söylenmeyen, konuşulan ve susulan (neredeyse) her şey siyasal bir renk aldığından Kürtlere ilişkin çoğu çalışma bir siyasi konumu/cepheyi tahkim ve takviye etmek için üretilmektedir. Konuya dair malzemenin artması çalışma nesnesine mümkün olduğu kadar nesnel yaklaşan çalışmalara her zamankinden fazla ihtiyaç hasil etmektedir. Zira sesler çoğaldıkça kulak verilecek/kabartılacak sesi bulmak zorlaşır; fakat, bir o kadar da ehemmiyet kazanır.

Bu sözlüğü Kürtler ve Kürt meselesi ile ilgilenen okuyucular ve bir o kadar da Kürtlerle ilgili çalışma yapan, ya da yapmak isteyen araştırmacılar için bir çeşit kılavuz kitap olarak hazırladık. Kürtler ve Kürt meselesi ile ilgili neredeyse her konuda ulaştığımız bilgileri özlü bir şekilde okuyucuya ulaştırmaya çalıştık. Bazı konularda kesin olmayan bilgileri vermektense vermemeyi daha uygun gördük. Zira bir şeyi bilmemek ya da öğrenmemek onu yanlış bilmekten evladır.

Sözlüğün maddelerini belirlerken “Kürtler ve Kürtçey ile ilgili/ilişkili olma”yı kriter olarak aldık. Bu sebeple Kürt olmayan birçok kişi ve kurumu, Kürt meselesi ile ilişkileri bağlamında sözlüğe dahil ettik. Bu şekilde Kürtlerle ilgili olay ve olguların daha genel bir çerçeve içinde görülmesini ve anlaşılmasını amaçladık. Çünkü, hiçbir toplum ve tarih, yakın çevresindeki ve dünyadaki gelişmelerden soyutlanmış olarak ele

alınamaz. Kürtlerin tarihini büyük ölçüde birlikte oldukları toplumların siyasi, kültürel ve iktisadi yaşam tarihini ile i içe geçmiştir. Aynı şekilde Kürt toplumu ve Kürt meselesi dünyadaki gelişmelerden de büyük ölçüde etkilenmiştir/etkilenmektedir. B yüzden ele aldığımız olay ve lglara dana geniş bir perspektiften bakmamız gerekmektedir.

Bu alışma, konuya dair okuma ve araştırma yapanlara bir nebze yardımcı olursa amacına ulaşmış olacaktır.

İbrahim S. Işık

KISALTMALAR

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

AP: Adalet Partisi

ARGK: Arteşa Rizgariya Gelê Kurdistan/Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu

BDP: Barış ve Demokrasi Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemesi

DP: Demokrat Parti

DTP: Demokratik Toplum Partisi

ERNK: Eniya Rizgariya Netewa Kurdistan/Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi

HADEP: Halkın Demokrasi Partisi

HEP: Halkın Emek Partisi

HPG: Hêzên Parastina Gel/Halk Savunma Güçleri

HRK: Hêzên Rizgariya Kurdistan/Kürdistan Kurtuluş Güçleri

IKDP: Irak Kürdistan Demokrat Partisi

IKP: Irak Komünist Partisi

İHD: İnsan Hakları Derneği

İKDP: İran Kürdistan Demokrat Partisi

İTC: İttihat ve Terakki Cemiyeti

JİTEM: Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele

KCK: Koma Civakên Kurdistan/Kürdistan Topluluklar Birliği

KİP: Kürdistan İşçi Partisi

KOMKAR: Yekîtiya Komelên Kurdistan/Kürdistan Dernekleri Birliği.

KONGRA-GEL: Kongreya Gelê Kurdistan/Kürdistan Halk Kongresi

KON-KURD: Avrupa Kürt Dernekleri Federasyonu

KTC: Kürt Teali Cemiyeti

KUK: Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları

KYB: Kürdistan Yurtseverler Birliğı

PJAK: Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê/Kürdistan Özgür Yaşam Partisi

PKK: Partiya Karkerên Kurdistan/Kürdistan İşçi Partisi

PSK: Partiya Sosyalîst a Kurdistan/Kürdistan Sosyalist Partisi

PYD: Partiya Yekîtiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi

SHP: Sosyal Demokrat Halkçı Parti

SKDP: Suriye Kürdistan Demokrat Partisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TKDP: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi

T-KDP: Türkiye’de Kürdistan Demokrat Partisi

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

632 Hz. Muhammed vefat etti.

637 Kadisiye Savaşı'nda İranlılar Müslüman ordularına karşı yenilgiye uğradı.

651 Sasani egemenliği son buldu.

7. yüzyıldan itibaren Kürtler İslam dinine girmeye başlarlar.

661-750 Emevi egemenliği dönemi.

750-1258 Abbasi egemenliği dönemi.

9. ve 10. Yüzyıl hilafet devletinin zayıflaması ile birçok Kürt hanedanlığının ortaya çıkışı.

12. yy. Selahaddin Eyyübi Haçlıları yendi, Suriye ve Mısır'ı egemenliğine alarak Eyyübi hanedanlığını kurdu.

1000-1400 Türk-Moğol egemenliği dönemi.

1055 Selçuklu hükümdarı Tuğrul, Bağdat'ı ele geçirdi.

1258 Moğollar Bağdat'ı işgal ederek Abbasi Devleti'ne son verdiler. İlhanlı Hanlığı kuruldu.

1378-1469 Karakoyunlu ve Akkoyunlu hanedanlarının egemenlik dönemi.

1301 Şeyh Safiyyuddin tarafından Safevi tarikatı kuruldu. Türkmenler arasında hızla yayıldı.

1501 Şah İsmail Akkoyunlu Devleti'ne son verdi ve Tebriz merkez olmak üzere Safeviler Devleti kuruldu.

1508 Şah İsmail Irak'ı ele geçirdi.

1514 Osmanlılar ve Safeviler arasında Çaldıran Savaşı yapıldı. Kürtler çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. Savaş sonunda Kürdistan'ın üçte ikisi Osmanlı Devletine dahil oldu ve Kürdistan fiili olarak Osmanlı Devleti ve Safeviler arasında bölündü.

1534 Kanuni Sultan Süleyman, Bağdat'ı ele geçirdi.

- 1555** Osmanlı-İran Antlaşması imzalandı.
- 1597** Bitlis Emiri Şerefhan ilk Kürt Tarihi olan Şerefname'yi tamamladı.
- 1616** Şah Abbas Osmanlı egemenliğindeki Irak ve Diyarbekir'i geri aldı.
- 1623** Şah Abbas Bağdat'ı ele geçirdi.
- 1638** Osmanlı Devleti Bağdat'ı yeniden ele geçirdi.
- 1639** Kasr-ı Şirin Antlaşması ile Osmanlı-İran sınırı belirlendi ve Kürdistan iki imparatorluk arasında "*de jure*" olarak ikiye bölündü.
- 1695** Şair Ahmed-i Hani, Mem û Zin mesnevisini tamamladı.
- 1722** Afganlar İsfahan'ı ele geçirerek Safevi Devleti'ne son verdiler.
- 1736** Nadir Şah İran tahtını ele geçirdi.
- 1747** Nadir Şah öldürüldü ve İran'da kargaşa başladı.
- 1750-1794** İran'da Kürt kökenli Zend Hanedanlığı kuruldu ve düzen yeninden tesis edildi.
- 1796-1915** Ağa Muhammed Han tarafından İran'da Kaçar Hanedanlığı kuruldu ve Tahran başkent yapıldı.
- 1811** Mevlana Halid-i Nakşibendi'nin Süleymaniye ve çevresinde Nakşibendi Tarikatını yaymaya başlaması.
- 1825-1828** Rusya-İran Savaşı gerçekleşti. Savaş sonunda Rusya Kafkasya'da yeni bölgeler ele geçirdi; Erivan ve Azerbaycan'ı aldı. Savaş, 1828 Türkmençayı Antlaşması'yla sona erdi.
- 1827** Nakşibendi Tarikatı "Halidi" kolunun kurucusu Mevlana Halid, Şam'da vefat etti.
- 1832** Osmanlı Devleti Mir Muhammed Revanduzi İsyanı'nı bastırdı ve Soran Emirliğine son verdi.
- 1939** Osmanlı Devleti'nin yenileşmesinde bir dönüm noktası olan Tanzimat Fermanı ilan edildi.
- 1847** Osmanlı Devleti Bedirhan Bey İsyanı'nı bastırarak Botan Emirliğine son verdi.
- 1846** Sultan Abdülmecid döneminde Bedirhan Bey İsyanı'nın bastırılmasında hizmeti geçenlere verilmek üzere Kürdistan Madalyası bastırıldı.

- 1847 Aralık:** Osmanlı Devleti tarafından 1847-1868 yılları arası varlığını sürdüren Kürdistan Eyaleti teşkil edildi.
- 1867** İran'da Kaçarlar tarafından Erdelan Emirliği'ne son verildi
- 1880** Şeyh Ubeydullah Nehri, İran'a karşı başarısızlıkla sonuçlanan isyana girişti.
- 1891** Sultan Abdülhamid tarafından Hamîdiye Alayları oluşturuldu.
- 1898 22 Nisan:** İlk Kürtçe gazete *Kürdistan* Kahire'de Mithat Bedirhan tarafından yayımlandı.
- 1905** İran'da Meşrutiyet Devrimi gerçekleşti.
- 1908 23/24 Temmuz:** Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet ilan edildi.
- 1908, 19 Eylül:** İlk legal Kürt örgütü Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti İstanbul'da kuruldu.
- 1909, 13 Nisan:** 31 Mart Vakası vuku buldu.
- 1912, 9 Ağustos:** İlk Kürt öğrenci derneği olan Kürt Hêvî Cemiyeti İstanbul'da kuruldu.
- 1913, 23 Ocak:** İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Babıali Baskını gerçekleştirildi ve Mahmut Şevket Paşa Sadrazamlığa getirildi.
- 1913** Bitlis'te Molla Selim ve Şeyh Şahabeddin'in başını çektiği isyan gerçekleşti.
- 1914 30 Ekim:** Osmanlı İmparatorluğu filen Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Kürtler de Osmanlı safında savaşa iştirak ettiler.
- 1915,** Ermeni Tehciri yapıldı.
- 1916, 9-16 Mayıs:** Kürdistan'ın dahil olduğu Osmanlı Devleti'nin toprakları Sykes-Picot Anlaşması ile İngiltere ve Fransa arasında bölüşüldü.
- 1917, 17 Mart:** Bağdat, İngilizlerin eline geçti. **17 Ekim:** Rusya'da büyük Bolşevik Devrimi oldu.
- 1918, 8 Ocak:** ABD Başkanı Woodrow Wilson I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin kendi adı ile anılan "Wilson Prensipleri"ni açıkladı. **10 Ocak:** Kürdistan Teali Cemiyeti İstanbul'da kuruldu. **9 Şubat:** 1918, Rusya, Almanya, Avusturya-

Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında Brest-Litovsk Antlaşması imzalandı. **30 Ekim:** Osmanlı Devleti ile İtaliya Devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalandı. **2/3 Kasım:** Enver, Talat ve Cemal Paşa'nın başını çektiği ittifakçılar yurt dışına çıktılar. **7 Kasım:** Kürtçe-Türkçe "Jîn" dergisi İstanbul'da yayınına başladı. **15 Kasım:** Musul, İngilizler tarafından işgal edildi.

1919, 18 Ocak: Paris Barış Konferansı başladı.

1919-1922. Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlaması ve Kürtlerin Milli Mücadele'ye iştirak etmesi. **23 Temmuz:** Erzurum Kongresi düzenlendi.

1920, 28 Ocak: Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın yaptığı gizli oturumunda Misak-ı Milli kabul edildi. **16 Mart:** İstanbul işgal edildi. **23 Nisan:** TBMM Ankara'da açıldı. **10 Ağustos:** Sevr Antlaşması imzalandı. Antlaşma ile Bağımsız bir Kürdistan ve Ermenistan devletinin kurulması öngörüldü. **Eylül:** İstiklal Mahkemeleri kuruldu. **2 Aralık:** Gümrü Antlaşması imzalandı ve bu antlaşmayla bugünkü Türk-Ermeni sınırı belirlenmiş oldu.

1921, 21 Şubat: Emrindeki 1.200 askerle Tahran'a giren milliyetçi Albay Rıza Han, 140 yıldır iktidarda olan Kaçar Hanedanlığının yönetimine son verdi ve iktidarı ele geçirdi. **6 Mart-17 Haziran:** Koçgiri Ayaklanması. 20 Ekim Türkiye ile Fransa Ankara Antlaşması imzalandı. Antlaşma Suriye sınırlarını belirledi. **1 Kasım:** Saltanat TBMM tarafından kaldırıldı.

1922, Nisan-Ağustos: İran Kürdistanı'nda isyan eden İsmail Ağa'nın (Simko) kuvvetleri ile İran askeri güçleri arasında çatışmalar yaşandı. **Ekim:** Şeyh Mahmud Süleymaniye merkez olmak üzere 8 bakandan oluşan bir Kürdistan Hükümeti Kabinesi kurduğunu ilan etti. **Kasım:** Şeyh Mahmud kendisini Kürdistan Kralı ilan etti.

1923, Temmuz: SSCB Komünist Partisi, yarı otonom Kızıl Kurdistan'ın kurulmasına karar verdi. **24 Temmuz:** Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması olan Lozan Antlaşması imzalandı. **29 Ekim:** Cumhuriyet ilan edildi.

1924, 3 Mart: Hilafet Kaldırıldı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi.

17 Kasım: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu.

1925, 11 Şubat: Şeyh Said İsyanı başladı. **4 Mart:** İsmet Paşa Hükümeti tarafından Takrir-i Sükun Kanunu çıkarıldı. **14 Nisan:** Kürdistan İstiklal Komitesi (Azadî) örgütü liderleri Cibranlı Halit ve Yusuf Ziya Bitlis'te kurşuna dizildiler. **3 Haziran:** Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı. **29 Haziran:** Şeyh Said ve 47 arkadaşı Diyarbakır'da idam edildi. **30 Kasım:** Tekke ve zaviyeler kapatıldı.

1925, İran'da Rıza Han, Şahlığını ilan ederek merkezileşme ve modernleşme programı başlattı. Kaçar Hanedanı'na son verdi. Ülkenin (Persia) adını İran olarak değiştirdi.

1926, 17 Şubat: Medeni Kanunun kabul edildi. **18 Temmuz:** Musul Irak'ın bir parçası haline getirildi.

1927, 7 Mart: İstiklal Mahkemeleri kapatıldı. **25 Haziran:** TBMM'nin çıkardığı 1164 sayılı yasa ile geniş yönetsel, askeri ve yargısal yetkilere sahip Umumi Müfettişliklerin kurulması kararlaştırıldı. **Ekim:** Suriye'de Kürt milliyetçi örgütü Hoybun kuruldu.

1928, 1 Ocak: Diyarbakır, Urfa, Elazığ, Mardin, Bitlis, Siirt, Van ve Hakkari illerini kapsayan ve merkezi Diyarbakır'da bulunan Birinci Umumi Müfettişlik kuruldu. **1 Kasım:** Arap alfabesi yasaklanarak yerine Latin alfabesinin kullanılması kabul edildi.

1930, 7-14 Eylül: Ağrı Ayaklanması gerçekleşti. **Haziran:** Simko İran makamlarınca öldürüldü, Molla Mustafa Barzani Irak merkezi yönetimine karşı isyan etti.

1932, 15 Mayıs: Celadet Ali Bedirhan Şam'da *Hawar* dergisini yayımlamaya başladı. **18 Temmuz:** Türkiye'de ezan Türkçe okunmaya başlandı. **3 Ekim:** Irak bağımsızlığını kazandı ve Milletler Cemiyeti'ne kabul edildi.

1932, 18 Temmuz: Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) üye oldu. (Birleşmiş Milletler)

1934, Haziran: Türkiye'de 2510 sayılı İskân Kanunu çıkarıldı. 21 Haziranda Resmi Gazete'de yayımlandı.

1935, 25 Ağustos: Ağrı, Kars, Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Erzin-can ve Erzurum illerini kapsayan ve merkezi Erzurum'da bulunan

Üçüncü Umumi Müfettişlik kuruldu. **25 Aralık:** "Tunceli Vilayeti'nin İdaresi Hakkında Kanun" çıkarıldı.

1935-1936, Irak'ta Kürtler Mustafa Barzani liderliğinde isyan ettiler.

1936, 4 Ocak: Dersim Vilayeti'nin adı Tunceli olarak değiştirildi. **6 Haziran:** 1936: Tarihi Dersim Bölgesi'ni (Tunceli, Elazığ ve Bingöl'ün bir kısmını) kapsayan ve merkezi Elazığ'da bulunan Dördüncü Umumi Müfettişlik kuruldu. **11 Ağustos:** 1936 General Bekir Sıtkı öldürüldü.

1937, 21 Mart:-22 Ekim: Dersim Hadisesi/İsyanı vuku buldu. **8 Temmuz:** Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında Saadad Paketi imzalandı.

1938, 10 Kasım: Atatürk öldü. **11 Kasım:** İsmet İnönü, cumhurbaşkanı seçildi.

1939, 1 Eylül: Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle İkinci Dünya Savaşı başladı.

1941, 25-29 Ağustos: İngiltere ile Sovyetler Birliği, İran'ı işgal etti. Rıza Şah 16 Eylül'de tahtı oğlu Muhammed Rıza Şah'a devretti.

1943, 7 Temmuz: Molla Mustafa Barzani, sürgünden Barzan'a gelerek yeniden Irak merkezi yönetimine karşı isyan etti.

1945, Eylül: İngiliz ve Amerikan birlikleri İran'dan çekildi. **11 Ekim:** Irak ordusu İngiliz Hava Kuvvetleri'nin desteğiyle 1943'te başlayan Kürt İsyanını bastırdı. Barzaniler ve beraberindekiler İran Kürdistanı'na geçti. Irak, Arap Birliği'nin kuruluşuna katıldı. **Aralık:** Irak BM'ye üye oldu.

1946, 22 Ocak: Kadı Muhammed başkanlığındaki KDP, Mahabad merkez olmak üzere Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti. **21 Temmuz:** Türkiye'de ilk defa çok partili seçimler yapıldı. **16 Ağustos:** IKDP kuruldu. **Aralık:** İran ordusu Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ne son verdi.

1947, 31 Mart: Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin başkanı Kadı Muhammed, Savunma Bakanı olan kardeşi Seyfi Kadı ve amcası oğlu Sadri Kadı idam edildi. Barzani 1957'ye dek kalacağı Sovyet sürgününe gönderildi. **Ekim:** Amerika Birleşik Devletleri ile İran arasında, Amerika'nın askeri yardımını öngören bir antlaşma yapıldı. İran Par-

- lamentosu, Sovyet-İran petrol imtiyazını geçersiz ilan etti. Türkiye’de 1947’de Umumi Müfettişlik uygulamasına fiilen son verildi.
- 1950, 2 Mart:** Muğlalı Davası’nda Orgeneral Mustafa Muğlalı idama mahkum oldu. Cezası daha sonra müebbedde çevrildi. **24 Mayıs:** DP seçimleri kazanarak iktidara geldi. Tek parti dönemi son buldu. **16 Haziran:** Ezan tekrar Arapça okunmaya başladı.
- 1951, 29 Nisan:** İran’da Muhammed Musaddık başbakan oldu; başbakan olarak İngiliz-İran Petrol Şirketini millileştirdi. **22 Ekim:** İran’ın İngiltere’yle diplomatik ilişkileri kesildi.
- 1952,** Kuruluş kanunları kaldırılarak Umumi Müfettişliklerin varlıkları hukuken sonlandırıldı.
- 1953, 22 Ağustos:** Musaddık, ABD ve İngiltere’nin desteğini alan Şah Rıza’ya bağlı birliklerce devrildi.
- 1955, Şubat:** Türkiye, Irak, İran, Pakistan arasında Kürtlerin kontrolünü de amaçlayan Bağdat Paketi imzalandı. Erivan Radyosu günde 1,5 saat Kürtçe yayın yapmaya başladı.
- 1957,** Suriye’de Kürdistan Demokrat Partisi kuruldu ve başkanlığına da Nureddin Zaza seçildi.
- 1958, 14 Temmuz:** Irak’ta General Abdülkerim Kasım tarafından darbeyle monarşiye son verilerek Cumhuriyet ilan edildi. **Ekim:** Molla Mustafa Barzani Irak’a döndü.
- 1958,** Suriye Mısır’la birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni kurdu.
- 1959, 24 Mart:** Irak, Bağdat Paketi’nden çekildi. **Temmuz:** Kerkük’te devrimin yıldönümünde patlak veren çatışmalarda çok sayıda kişi hayatını kaybetti. **17 Aralık:** Tarihte “49’lar Davası” olarak bilinen Kürt aydın ve ileri gelenlerinin tutuklanması olayı gerçekleşti.
- 1960, 23 Mart:** Said Nursi Şanlıurfa’da vefat etti. **1959-1961,** İran ve Irak arasında Şatü-l Arap Su Yolu anlaşmazlığı yeniden başladı. **27 Mayıs:** Türkiye’de yapılan askeri darbe sonucunda askerler tarafından siyasi iktidara el konuldu. **Haziran:** Aydın, şeyh, ağa 485 Kürt ileri geleni tutuklanarak “Sivas Kampı” olarak tarihe geçen Sivas Kabakyazı’daki kampa konuldu.

- 1961, 13 Şubat:** Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu. **17 Eylül:** Adnan Menderes idam edildi. **Eylül:** Irak Kürdistanı'nda Barzani liderliğinde Kürtler ile Irak yönetimi arasında çatışmalar başladı.
- 1962, Kasım:** Suriye'de yapılan nüfus sayımında yaklaşık 120 bin Kürt "yabancı" olarak sayıldı. **Ekim:** Kürtçe-Türkçe *Dicle-Fırat* dergisi yayımlanmaya başladı.
- 1963, 8 Şubat:** Irak'ta Baas Partisi ve Abdüsselam Arif'in dahil olduğu askeri darbe ile Abdülkerim Kasım yönetimine son verildi. **9 Şubat:** Abdülkerim Kasım öldürüldü.
- 1964, 10 Şubat:** Kürtlerle Hükümet arasındaki çatışmalarda ateşkese varıldı. **Temmuz:** Irak'ta önemli sanayi kuruluşlarını millileştiren yasa kabul edildi. **Ekim:** İran Şahı, Ayettulah Humeyni'yi Irak'a sürgüne gönderdi.
- 1965, Nisan:** Kürtler ile Irak merkezi hükümeti arasında sorunlar yeniden başladı. **Temmuz:** Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, Diyarbakır'da kuruldu. **10 Ekim:** Genel seçim sonuçları açıklandı. Buna göre AP %52.9 oyla iktidar oldu.
- 1966, 13 Nisan:** Irak Devlet Başkanı Abdüsselam Arif bir uçak kazasında öldü. **17 Nisan:** Abdurrahman Arif başkan olarak kardeşinin yerine geçti. **31 Mayıs:** Varto Depremi meydana geldi. **5 Temmuz:** TKDP Genel Başkanı Faik Bucak, Urfa'da uğradığı suikast sonucu öldü.
- 1967, 5-11 Haziran:** Altı Gün Savaşı'nda Irak, Ürdün'e askeri güç gönderdi. ABD ve İngiltere ile ilişkilerini kesti. İsrail, Suriye'ye saldırdı ve stratejik Golan Tepeleri'ni ele geçirdi. **13 Ağustos: 1967-3 Eylül: 1969:** TİP içindeki "Doğulular Grubu" ile TKDP'liler tarafından Doğu Mitingleri düzenlendi.
- 1968, 17 Temmuz:** Irak'ta Baasçılar subayların desteği ile Arif Abdüsselam yönetimini devirdi. **17 Temmuz:** ABD 6. Filosunun İstanbul'a demirlemesi kanlı olaylara sebep oldu.
- 1969, Mayıs:** Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) kuruldu.
- 1970, 11 Mart:** Irak'ta Baas iktidarıyla Kürtler arasında Mart Manifestosu olarak bilinen otonomi antlaşması imzalandı.

1971, Türk Silahlı Kuvvetleri hükümete muhtıra verdi. Başbakan Demirel görevinden istifa etti. **Haziran:** TKDP başkanı Said Elçi gittiği Irak Kürdistanı'nda öldürüldü. **20 Temmuz:** TİP, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı.

1972, 6 Mayıs: Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan Ankara'da idam edildiler. **14 Mayıs:** Bülent Ecevit, CHP Genel Başkanı seçildi.

1974, 11 Mart: Kürtler ve Irak Yönetimi arasındaki çatışmalar yeniden başladı. **14 Ağustos:** Türk ordusu Kıbrıs adasına askeri çıkarma yaptı.

1975, 6 Mart: İran ve Irak arasında Cezayir Antlaşması imzalandı ve İran'ın desteğini çekmesiyle Irak'taki Kürt isyanı Nisan ayında yenilgi ile sonuçlandı. **Mayıs-Haziran:** C. Talabani öncülüğünde Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) kuruldu. **6 Eylül:** Diyarbakır'ın Lice, Kulp ve Hani ilçelerinde deprem oldu; 2384 kişi öldü. **8 Aralık:** Irak, tüm petrol endüstrisini millileştirdiğini ilan etti.

1977, 1 Mayıs: DİSK'in Taksim Meydanı'nda düzenlediği 1 Mayıs İşçi Bayramı mitinginde katılımcıların üzerine ateş açıldı; 34 kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı.

1978, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) kuruldu. 23 Aralık: Maraş'ta mezhep çatışmalarında çoğu Alevi çok sayıda kişi hayatını kaybetti.

1979, 16 Ocak: Şah ailesi ile birlikte İran'dan ayrıldı. **Şubat:** Humeyni, 14 yıllık sürgünden sonra İran'a döndü. Monarşi sona erdi ve Mehdi Bazergan geçici hükümetin başkanı ilan edildi. **1 Mart:** İKDP lideri Molla Mustafa Barzani, ABD'de hayatını kaybetti. **1 Nisan:** 1979 "İran İslam Cumhuriyeti" ilan edildi. **16 Haziran:** Irak'ta Saddam Hüseyin iktidara geldi. **17 Ağustos:** İran'da Mahabad şehri Kürt güçlerinin eline geçti. **Ağustos:** Humeyni, Kürdistan'a genel bir hareket yapılmasını istedi. **5 Eylül:** İran ordusu Kürdistan'a askeri operasyon düzenledi. İKDP öncülüğündeki Kürtler ile İran güçleri arasındaki çatışmalar 1980'in Nisan-Mayıs aylarına kadar devam etti.

1980, 14 Mayıs: İran Cumhurbaşkanı Beni Sadr Kürtlerin onayını almayan bir muhtariyet planını prensip olarak kabul ettiğini açıkladı fakat, çatışmaları önleyemedi. **12 Eylül:** Türkiye'de Genel

Başkanı Kenan Evren liderliğinde emir komuta zinciri içinde Askeri darbe yapıldı. Tüm siyasal patiler yasaklandı. **22 Eylül:** Saddam Hüseyin Şat-ül Arab su yolunu ele geçirmek amacıyla İran'a saldırdı ile sekiz yıl süren İran-İrak savaşı başladı. Kürtler her iki tarafta savaşa iştirak ettiler.

1981, 7 Haziran: İsrail, Irak'ın nükleer reaktörü tesisi Osirak'ı bomba-ladı. **Ekim:** Ali Hamaney İran Cumhurbaşkanı, Mir Husseyin Musavi ise Başbakan seçildi.

1982, 7 Kasım: 12 Eylül yönetimin hazırladığı Anayasa halk oyuna sunuldu. Yüzde 91.5 evet oyuyla anayasa kabul edildi ve Kenan Evrende Cumhurbaşkanı seçilmiş oldu.

1983, 24 Şubat: Paris Kürt Enstitüsü kuruldu. **6 Ekim:** Türkiye'de darbe sonrası yapılan ilk seçimleri Özal'ın lideri olduğu Anavatan Partisi kazandı. **13 Aralık:** Turgut Özal başkanlığında ANAP hükümeti kuruldu.

1984, 15 Ağustos: PKK, Eruh-Şemdinli eylemleriyle Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı silahlı mücadeleyi başlattığını duyurdu.

1985 PKK'nin siyasi kanadı ERNK kuruldu. **Nisan:** Köy Koruculuğu uygulaması başlatıldı.

1986 PKK'nin silahlı kanadı ARGK kuruldu. **15 Ağustos:** TSK'nin savaş uçakları sınır ötesi operasyon ile PKK kamplarını, sığınaklarını bombaladı.

1987, 1987-1988, Irak Kürtlerine karşı Enfal Operasyonu gerçekleştirdi. **Şubat:** Humeyni Irak'a karşı zafere kadar savaş çağrısında bulundu. **4 Mart:** TSK, sınır ötesi hava operasyonu ile PKK kamplarını bombaladı. **19 Temmuz:** Türkiye'nin Kürt bölgelerinde Olağanüstü Hal Uygulaması'na geçildi. OHAL ilk kez Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van'da yürürlüğe konuldu. **6 Eylül:** Eski siyasi liderlerin tekrar politika sahnesine dönüp dönmemesine karar vermek üzere bir halk oylaması yapıldı. Sonuç %50.16 evet, %49.84 hayır oldu. Böylelikle Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Alpaslan Türkeş, Necmettin Erbakan gibi liderler tekrar aktif si-yasete döndüler.

1988, 16 Mart: Halepçe Katliamı gerçekleşti. **12 Mayıs:** Iraklı Kürt muhalif partiler bir araya gelerek Kürdistanı Cephe'yi kurdular. **8 Ağustos:** İran ve Irak arasında ateşkes antlaşması imzalandı.

1989, 7 Mart: Üniversitede türban takılmasına izin veren yasa Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. **3 Haziran:** İran'ın dini önderi Ayetullah Humeyni öldü. Ayetullah Ali Hamaney Merci Taklit-i görevine getirildi. **Temmuz:** Haşim Rafsancani seçimlerde oyların %63'ünü alarak İran Cumhurbaşkanı seçildi. **13 Temmuz:** IKDP lideri Abdurrahman Kasımlı, Dr. Fazıl Resul ve Abdullah Kadiri Azer'le birlikte İran suikastı sonucu Viyana'da öldürüldü. **17 Ağustos:** Kürt milliyetçi hareketinin yükselişi sebebi ile TSK "milli varlık ve bütünlüğü yok etmeyi hedefleyen ayrılıkçı terörizmle mücadele etmek için her şeyi yapacaklarına" dair bir açıklama yaptı. **14-15 Ekim:** Paris Kürt Enstitüsü ve Fransa Özgürlükler Vakfı ortaklaşa Paris'te Kürt Konferansı düzenlediler. **31 Ekim:** Turgut Özal, TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçildi.

1990, Haziran: Halkın Emek Partisi (HEP) kuruldu. **2 Ağustos:** Irak Kuvveyt'i işgal etti. **Kasım:** Başbakan Süleyman Demirel "Kürt realitesi"ni tanıdıklarını ifade etti. **19 Aralık:** Türkiye NATO'dan muhtemel bir Irak saldırısına karşı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne Çevik Güç konuşlandırılmasını talep etti.

1991, 17 Ocak: ABD ve müttefiklerinin Irak'a hava taarruzu ile Körfez Savaşı başladı. **15 Mart:** Irak Kürtleri merkezi yönetime karşı isyan etti. **23 Mart:** Cumhurbaşkanı Özal, ABD Başkanı Bush ile düzenlenen ortak basın toplantısında Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasına izin vermeyeceğini açıkladı. **3 Nisan:** Saddam'a sadık kuvvetler Kürt Şii isyanlarını bastırdılar ve mülteciler Türkiye, İran ve Arabistan sınırına akın etmeye başladı. **5 Nisan:** 1 milyonu aşkın Kürt mülteci Türkiye ve İran sınırına akın etti. **12 Nisan:** Türkiye'de Kürtçe konuşmayı yasaklayan kanun kaldırıldı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aldığı 688 sayılı karar ile Irak'ın Kürt nüfusun yaşadığı alanlara düzenlediği saldırıların acilen durdurulmasını istedi. **16 Nisan:** ABD Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde ABD, İngiltere ve Fransa

hava kuvvetlerinin korumasında bir “Güvenli Bölge” oluşturduğunu duyurdu. **7-10 Temmuz:** Vedat Aydın’ın öldürüldü ve Diyarbakır’da büyük gösteriler düzenlendi. **12 Temmuz:** “Güvenlikli Bölge”yi denetlemek üzere Türkiye’nin de katılımıyla çokuluslu “Çekiç Güç” kuruldu. **29 Temmuz:** Türkiye, Çekiç Güç’ün Türk hava üslerinden Irak’a karşı cezalandırıcı hava saldırıları düzenlemesini yasakladı. **17 Eylül:** KYB lideri Talabani, Özal’dan Irak’tan gelecek bir saldırıya karşı Kürtleri korumak üzere Çekiç Güç’ün sürekli varlığının devam ettirilmesi yönünde lobi yapmasını istedi. **Ekim:** Irak Kürdistanı *de facto* olarak bağımsızlaştı. **20 Ekim:** Türkiye’de yapılan seçimlerin sonucunda DYP: 177, ANAP: 115, SHP: 89, RP: 62, DSP: 7 milletvekili çıkarttı. Bu tablo neticesinde DYP-SHP koalisyonu kurulurken, Süleyman Demirelde başbakan oldu. **Ekim:** Türk savaş uçakları PKK kamplarını bombaladı. **19 Kasım:** DYP ve SHP arasında koalisyon hükümeti kuruldu. **26 Aralık:** SSCB dağıldı. Kürdistan Komitesi adlı grup Kulp ve Lice’de güvenlik güçlerince öldürüldüğü öne sürülen 30 kişi için Paris’teki Türk Konsolosluğunu kuşattı.

1992, 15 Ocak: Meclis İnsan Hakları Komisyonu Kürt milliyetçiliğinin yayılışı ile mücadele etmek üzere sıkı güvenlik önlemlerin alınmasını ve dini propaganda yapılmasını öneren bir rapor sundu. **19 Ocak:** Meclis başkanı, Ankara DGM’nin meclise SHP listesinden giren 22 eski Halkın Emek Partisi üyesinin dokunulmazlıklarının kaldırılması talebini red etti. **9 Mart:** Başbakan Demirel 21 Martta Nevruz’u kutlayabileceklerini söyledi. **13 Mart:** Avrupa Parlamentosu PKK’yi kınadı fakat, sivillerin ölmesi nedeni ile Türkiye’den sınır ötesi operasyonlara son verilmesini istedi. **21-22 Mart:** PKK’nin Nevruz’da gösteri çağrısının ardından Şırnak, Cizre, Nusaybin’de Nevruz kutlamalarında devlet güçleri ile Kürtler arasında çıkan çatışmalar sonucu 73 kişi öldü. **30 Mart:** Başbakan Demirel, Suriye’yi PKK’yi destelemeye son vermesi konusunda uyardı. **19 Mayıs:** Irak Kürdistanı’nda Kürdistan Parlamento seçimleri yapıldı: KDP oyların % 45,3’ünü, KYB %48,3’ünü, Kürdistan İslami Hareketi %5,1’ini, Kürdistan Sosyalist Partisi ise %2,6’sını, Irak Komünist Partisi ise %1’ini aldı. **13 Haziran:** Tansu Çiler DYP lideri oldu. **22-24 Mayıs:** KDP ve KYB Kürdistan Bölgesel

Parlamentosu'nda 50'şer sandalye elde ettiler. **16-19 Haziran:** 30'dan fazla grubu içeren Iraklı muhaliflerin şemsiye kuruluşu olan Irak Ulusal Kongresi Viyana'da toplandı. **4 Temmuz:** Kürdistan Bölgesel Yönetimi kuruldu. **14 Temmuz:** Anayasa Mahkemesi HEP'i kapattı. **9 Eylül:** 12 Eylül Darbesi ile kapatılan CHP yeniden kuruldu. Deniz Baykal genel başkan seçildi. **14 Eylül:** İran, Türkiye ile PKK'ye karşı işbirliği yapmayı kabul etti. **17 Eylül:** IKDP lideri Dr. Muhammed Sadık Şerefkendi, Fattah Abdulî, Almanya sorumlusu Homayun Ardalan ve Nuri Dehkurdi ile birlikte Berlin'de Mykonos isimli Yunan lokantasında öldürüldü. **19 Eylül:** HEP'in Ankara'daki Olağanüstü 2. Kongresinde parti üyeleri Kürt Bayrağını göndere çektiler ve Kürt marşını okudular. **20 Eylül:** Yazar Musa Anter, Diyarbakır'da uğradığı suikast sonucu öldü. **23 Eylül:** Iraklı muhalif gruplar Erbil'de üç günlük bir toplantı düzenlediler **24 Aralık:** TBMM Çevik Güç'ün süresini uzatılmasını öngören tezkereyi yeniledi. **4 Ekim:** Irak Kürdistanı'nda KDP, KYB ve PKK arasında çatışmalar patlak verdi. **Ekim** Türk Silahlı Kuvvetleri KDP peşmergeleriyle birlikte PKK'ye karşı büyük bir operasyon başlattı.

1993, 14 Ocak: TSK, müttefiklerinin Irak'a yaptıkları hava saldırılarının ardından kırmızı alarmı geçti. Demirel, Suriye'yi ziyaret etti ve kendisine Suriye'nin PKK'yi desteklemeyeceği bildirildi. **15 Ocak:** Bingöl ile Diyarbakır'ın Kulp ilçesi arasında bulunan PKK kampları havadan bombalandı. **23 Şubat:** Son operasyonların PKK'nin belini kıldığı düşüncesi ile Güneydoğu için yeni bir ekonomik paket önerildi. **24 Ocak:** Cumhuriyet Gazetesi yazarı Uğur Mumcu, Ankara'daki evinin önünde arabasına konan bomba ile öldürüldü. **17 Şubat:** Jandarma Genel Komutanı Org. Eşref Bitlis'in bindiği askeri helikopter, Ankara yakınlarında düştü. Bitlis hayatını kaybetti. **15 Mart:** Hükümet terör örgütü olduğu gerekçesi ile PKK ile müzakerede bulunmayı red etti. **23 Mart:** PKK, 1993'te tek tarafı ateşkes kararı aldı. **17 Nisan:** Cumhurbaşkanı Turgut Özal kalp yetmezliğinden dolayı sabah saatlerinde öldü. **7 Mayıs:** HEP'in kapatılma ihtimali üzerine DEP resmen kuruldu. Partinin Genel Başkanlığına Yaşar Kaya seçildi. **16 Mayıs:** Süleyman Demirel TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçil-

di. Erdal İnönü geçici başbakan oldu. **24 Mayıs:** Bakanlar Kurulu'nun af gündemiyle toplanmasından 1 gün önce Bingöl'de terhis olan 33 asker PKK'liler tarafından öldürüldü. Askerlerin silahsız ve korumasız olduğu, PKK'nin önceden istihbarat aldığı ileri sürüldü. **14 Haziran:** Cumhurbaşkanı Demirel, Tansu Çiller'i başbakan olarak atadı. DYP-SHP Hükümeti kuruldu. **2 Temmuz:** Sivas'ta çıkan olaylarda Madımak Oteli ateşe verildi, 37 kişi yanarak veya dumandan boğularak can verdi. **5 Temmuz:** Erzincan'ın Başbağlar Köyü'nde 33 sivil öldürüldü. **8 Temmuz:** Türkiye'de özel radyo yayınlarına izin verildi. **12 Temmuz:** Emniyet Genel Müdürlüğü'ne Mehmet Ağar atandı. **15 Temmuz:** Anayasa Mahkemesi HEP'i kapattı. **27 Temmuz:** Bakanlar Kurulu, Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in görev süresini 1 yıl uzattı. **10 Ekim 1993:** Tansu Çiller, Avrupa Konseyi toplantısı için bulunduğu Viyana'da basına "İspanya tecrübesinden (Bask modeli) biz de yararlanacağız." dedi. Demirel, buna karşı çıktı. **4 Eylül:** Batman'da meydana gelen olaylarda DEP Milletvekili Mehmet Sincar ile DEP Batman İl Yönetim Kurulu üyesi Metin Özdemir öldürüldü. **22 Ekim:** Tuğgeneral Bahtiyar Aydın Lice Tugay Komutanlığı bahçesinde alnından vurularak öldürüldü. Başlatılan operasyonda Lice'nin üzerini siyah dumanlar kapladı. İlçe'ye giriş ve çıkışlar yasaklandı ve sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Başbakan Çiller'in olaylardan sonra Lice'ye yapmak istediği gezi 'güvenlik sorunu' ikazı üzerine iptal edildi. **31 Ekim:** Tansu Çiller "Terörün dıştaki ve içteki kaynaklarını kurutacağız." dedi. **3 Kasım:** Başbakan Çiller şu açıklamayı yaptı: "Elimizde PKK'ye yardım eden 60 Kürt işadaminin listesi var. Devlet PKK ile olduğu gibi PKK'ye mali destek sağlayanlarla da her biçimde mücadele edecektir." **4 Kasım:** PKK'yla mücadele adına yapılan kanunsuzlukları ve uyuşturucu ticareti gibi yasa dışı faaliyetleri mahkemede açıklayacağını söyleyen eski Diyarbakır JİTEM Grup Komutanı Binbaşı Ahmet Cem Ersever, duruşma için gittiği Ankara'da öldürüldü. Cesedi **4 Kasım 1993'te** bulundu. **12 Aralık:** Hatip Dicle, DEP'in 1. Olağan Kongresi'nde parti Genel Başkanlığa seçildi. **Aralık:** KYB ile İslamcı partiler arasında çatışmalar başladı.

1994, 15 Ocak: 14 Ocakta kaçırılan Kürt iş adamı Behçet Cantürk Sapanca'da öldürülmüş olarak bulundu. **17 Şubat:** KYB ve Kürdistan İslami Hareketi antlaşma imzalayarak çatışmaya son verdiler. Çatışmalarda 200 kişi hayatını kaybetti. **2 Mart:** TBMM 6 DEP Milletvekilinin dokunulmazlığını kaldırdı. DEP'liler Meclis kapısından gözaltına alındılar. **21 Mart:** Hükümet Nevruz kutlamalarına karşı daha esnek bir tutum takındı. **27 Mart:** Türkiye'de yapılan yerel yönetim seçimlerinin galibi RP oldu. RP, İstanbul ve Ankara dahil 5 büyükşehir belediyesini aldı. **1 Mayıs:** KDP ve KYB arasında çatışmalar başladı. **12 Mayıs:** HADEP kuruldu. **18 Mayıs:** Hükümet "Demokratikleştirme Paketi'ni" ilan etti. **5 Haziran:** KDP ve KYB sorunları çözmek için görüşmelere başladılar. **16 Haziran:** Anayasa Mahkemesi DEP'i kapattı. **20-21 Ağustos:** Türkiye, İran ve Suriye Dışişleri Bakanları Şam'da bir araya gelerek Irak'ın durumunu görüştüler ve Irak'ın toprak bütünlüğü konusundaki mutabakata vardılar. **6 Kasım:** SHP ile Halkçı Parti, CHP adı altında birleşme kararı aldılar. **24 Kasım:** KDP ve KYB Kürt bölgesinde Mayıs 1995'te gerçekleştirilecek seçim için 15 maddelik bir barış planı imzaladılar. **22 Aralık:** Cem Boyner liderliğindeki Yeni Demokrasi Hareketi siyasi bir partiye dönüştü.

1995, 10 Ocak: Başbakan Tansu Çiller Nevruz'un Türkiye'de resmi bayram olacağını ilan etti. **18 Mart:** Almanya sınırları içindeki tüm PKK faaliyetlerini yasakladı ve yasadışı eylemcileri sınır dışı ederek Türkiye'ye geri gönderdi. **20 Mart:** TSK 35 bin asker ve zırhlı birliklerle PKK'lıları izleyerek Irak'a girdi; Mayıs ayına kadar bölgede kaldı. **30 Mart:** İlk Kürtçe TV kanalı MED-TV Uydu'dan yayına başladı. **2 Nisan:** ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Richard Hoolbroke Türkiye'nin sınır ötesi operasyonu destekledi. **11 Nisan:** Öcalan, Kürt Sorununun siyasal çözümü için anlaşmaya hazır olduğunu söyledi. **19 Nisan:** Başbakan Tansu Çiller, ABD Başkanı Clinton ile Washington'da bir araya geldi. Clinton, Tansu Çiller'den Türk kuvvetlerini Irak'tan çekmesini istedi. **26 Nisan:** Hollanda, Hague'daki Sürgündeki Kürt Parlamentosu'nu kapatmayı red etti. Bunun karşılığında Türkiye de Hollanda'nın Türkiye'nin savunma

ihalelerine dahil edilmeyeceğini bildirdi. **13 Mayıs:** Rusya, PKK faaliyetlerini Rusya'dan ihraç edeceğine söz verdi. **10 Eylül:** Deniz Baykal CHP lideri oldu. **20 Eylül:** CHP koalisyondan çekilince Başbakan Çiller istifa etti. **13 Aralık:** AB, Türkiye'yi Gümrük Birliği'ne kabul etti. **14 Aralık:** Öcalan tek taraflı ateşkes ilan etti. **24 Aralık:** Türkiye'de yapılan genel seçimlerde Refah Partisi 1. parti çıktı. Onu DYP, ANAP, SHP ve CHP takip etti.

1996, Mesut Yılmaz'ın Başbakan, Tansu Çiller'in Başbakan Yardımcısı olduğu DYP, ANAP Koalisyon Hükümeti kuruldu. **2 Haziran:** Türkiye'de yerel seçimler yapıldı; en fazla oyu Refah Partisi aldı. **13 Haziran:** TSK 5 bin askerin katıldığı bir sınır ötesi operasyonu gerçekleştirdi. **23 Haziran:** HADEP kongresinde salondaki Türk Bayrağı'nın indirilmesi ve yerine Abdullah Öcalan posterinin asılması tüm Türkiye'de derin infial yarattı. **28 Haziran:** RP ve DYP arasında REFAHYOL Hükümeti olarak bilinen koalisyon hükümeti Erbakan'ın Başbakanlığı, Tansu Çiller'in Başbakan Yardımcılığı'nda kuruldu. **11 Temmuz:** TSK savaş uçakları sınır ötesi operasyon yaparak PKK kamplarını vurdu. **31 Ağustos:** KYB ile çatışmasında KDP'nin yardım talebi üzerine Irak ordu birlikleri Kürt otonom bölgesine girdiler. KDP ve Irak güçleri Erbil'i ele geçirdi. KYB Süleymaniye'ye geri çekildi, iki ayrı yönetim oluştu. **1 Eylül:** BM, KDP ve KYB arasındaki çatışmaya müdahil olduğu için Irak'la yapmış olduğu petrol karşılığı gıda yardımı antlaşmasını askıya aldı. **3 Eylül:** ABD Irak savunma sistemlerini Cruise füzeleri ile vurdu ve Uçuşa Yasak Bölge'nin sınırını genişletti. **4 Eylül:** Irak Ulusal Kongresi Irak yönetiminin Erbil'de 1500 kişiyi tutukladığını duyurdu. **19 Ekim:** Başbakan Tansu Çiler Avrupa'dan gelen eleştirilere karşılık demokratikleşme ve insan hakları paketi ilan etti.

1997 Ocak: Irak'taki güvenli bölgeyi koruma amaçlı Kuzeyden Keşif Operasyonu kapsamında Çekiç Güç'ün yerine Keşif Gücü oluşturuldu. **21 Ocak:** ABD Başkanı Bill Clinton BM onaylasa da onaylamasa da Irak'a karşı bir harekate girişebileceklerini söyledi. **28 Şubat:** TSK laikliğin yalnızca bir devlet biçimi değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı ve demokrasi ile toplumsal barışın güvencesi olduğunu ifade

ederek Erbakan ve hükümetini toplum ve devleti İslamlaştırma çabalarını terk etmesi konusunda uyardı. Kurul “gerici İslam” ile mücadele etmek için 20 özel tedbir önerdi. **22 Mayıs:** Muhammed Hatemi seçimlerde oyların %69’unu alarak İran Cumhurbaşkanı seçildi. **12 Haziran:** Genel Kurmay Başkanlığı Türkiye’deki İslam köktencilliğini daha yakından izlemek üzere bir “Batı Çalışma Grubu”nun kurulduğunu açıkladı. **13 Temmuz:** ANAP lideri Mesut Yılmaz başkanlığında ANASOL-D Hükümeti kuruldu.

1998, 16 Ocak: RP, laikliğe karşı eylemlerde bulunduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. **8 Şubat:** TSK, KDP ve KYB arasındaki çatışma nedeni ile Kürtlerin mülteci olarak Türkiye sınırına akın etmesini önlemek için 50 bin askerle Irak Kürdistanı’ndaki 240 km’lik “tampon bölge”ye girdi. **13 Nisan:** Bir dönem PKK’nin iki numaralı ismi olarak görülen Şemdin Sakık Irak’ta yakalanarak Türkiye’ye getirildi. **17 Eylül:** ABD’nin girişimiyle KDP ve KYB arasındaki çatışmayı sonlandıran Washington Antlaşması imzalandı. **6 Ekim:** Türkiye, Suriye’ye 10 günlük bir ultimatom vererek Suriye’nin PKK’ye desteğini çekmemesi halinde PKK’ye yönelik sınır ötesi operasyonlar yapabileceğini ifade etti. **9 Ekim:** Türkiye’nin ultimatomu neticesinde PKK lideri Öcalan Suriye’den ayrılmak zorunda kaldı. **8 Kasım:** TSK, PKK’ye karşı sıcak takip gerçekleştirdi. **12 Kasım:** PKK lideri Abdullah Öcalan İtalya’ya geldi.

1998-1999, Öcalan Avrupa’ya iltica etmeye çalıştı.

1999, 16 Şubat: Kenya’nın başkenti Nairobi’de CIA ve MOSSAD’ın dahil olduğu bir operasyon ile Türkiye’ye teslim edilen Öcalan, operasyon için gönderilmiş bir uçakla Türkiye’ye getirildi. **15 Mart:** TSK, PKK militanlarını sıcak takibe almak için 15 bin askerle Irak’a girdi. **18 Nisan:** Türkiye’de genel seçimler yapıldı; seçimlerde birinci gelen DSP’yi MHP, Fazilet Partisi ve Anavatan Partisi takip etti. CHP %10’luk barajın altında kalarak meclis dışında kaldı **Mayıs:** Sürgündeki Kürt Parlamentosu’nun devamı mahiyetinde Kürdistan Ulusal Kongresi kuruldu. **28 Mayıs:** Bülent Ecevit başkanlığında DSP,

MHP ve ANAP koalisyon Hükümeti kuruldu. **Haziran:** Avrupa'da PKK'ye yakın olan Kürdistan Ulusal Kongresi kuruldu. **19 Haziran:** PKK lideri Öcalan "vatana ihanet suçuyla" idam cezasına mahkum edildi. **Temmuz:** Medya TV, MED-TV. ardılı olarak yayına başladı. **17 Ağustos:** Marmara depremi olarak bilinen merkezi Kocaeli-Gölcük olan 7,4 şiddetinde deprem meydana geldi. **28 Eylül:** Ecevit Beyazsaray'da ABD Başkanı Clinton ile görüştü. Kıbrıs sorununun çözülmesi ve Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulmayacağına dair güvence istedi. **25 Kasım:** Öcalan'ın idam cezası Yargıtay tarafından onaylandı.

2000, 17 Ocak: Hizbullah lideri Hüseyin Velioğlu İstanbul Beykoz'da düzenlenen bir operasyonda ölü olarak ele geçirildi. **3 Şubat:** Süleymaniye'de 8 yıl aradan sonra yerel parlamento için seçimler yapıldı. **9 Şubat:** PKK, Türkiye'ye karşı silahlı mücadeleye son verdiğini ve faaliyetlerine "barış ve demokrasi çerçevesinde" devam edeceğini açıkladı. **10 Mart:** Necmettin Erbakan Bingöl'de yaptığı konuşmadan dolayı halk arasında kin ve düşmanlığı teşvik ettiği gerekçesi ile 1 yıl hapis cezasına çarptırıldı. **Mayıs:** Ahmet Necdet Sezer Cumhurbaşkanı seçildi. **17 Temmuz:** AB, Türkiye'den AB üyesi olma koşullarından biri olarak Kürtçe eğitim ve yayına izin verilmesini istedi. **Eylül-Aralık:** Irak Kürdistanı'nda KYB ve PKK arasında çatışmalar yaşandı. **27 Kasım:** MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun Öcalan'ın idamına karşı olduğunu ve Kürtçe televizyon yayınına desteklediğini ifade etti.

2001, Şubat: Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizi yaşandı. **18 Şubat:** KDP'nin Hristiyan üyesi Franso Hariri öldürüldü. **2 Mart:** Dünya Bankası eski Başkan Yardımcısı Kemal Derviş ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı oldu. **Eylül:** KYB ve Ensar el-İslam arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. **26 Haziran:** Fazilet Partisi laikliğe aykırı hareket ettiği gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. **14 Ağustos:** Recep Tayyip Erdoğan öncülüğünde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) kuruldu. **22 Kasım:** Demokratik Kitle Partisi'nin kapatılmasına ilişkin karar resmi gazetede yayınlandı.

2002, 29 Ocak: Bush, Irak'ın İran ve Kuzey Kore ile birlikte "Şer Üçgeni" oluşturduğunu ve buna karşı harekete geçileceğini söyledi. **Şubat:** PKK adını Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (KADEK) olarak değiştirdi. **Ağustos:** TBMM ölüm cezasını kaldıran yasayı onayladı. **20 Eylül:** "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi hakkındaki yönetmelik" yürürlüğe girdi. **Ekim:** Öcalan'ın ölüm cezası ömür boyu hapis cezasına çevrildi. Irak Kürdistanı'nda KDP ve KYB hükümetlerini birleştirildiler ve Saddam sonrası için federatif bir Irak talebinde bulundular. **3 Kasım:** AKP seçimleri kazanarak hükümeti kurdu. **30 Kasım:** Türkiye'de OHAL uygulamasına son verildi. **14-17 Aralık:** Irak muhalif partileri Londra'da bir konferans düzenlediler. ABD Saddam sonrası demokratik, parlamenter ve federal bir Irak arzu ettiğini ifade etti. **18 Aralık:** Radyo ve televizyonda Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen yönetmelik resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi.

2003, 15 Ocak: 50 binden fazla Amerikan askeri, Körfez'e konuşlandı; 20 bin yedek askere de sefer görevi emri çıkarıldı. **1 Mart:** TBMM, 62 bin ABD askerinin Türkiye üzerinden Irak'a girmesine imkan sağlayacak tezkereyi reddetti. **Şubat:** Türkiye'nin Irak Kürdistanı'nı işgalinden çekinen Kürtler ABD'nin Irak karşıtı savaşına dahil oldular. **4 Mart:** Pentagon, çoğu Kuveyt'te konuşlanan 230 bin Amerikan askerinin Irak kapılarına dayandığını ve diğer 60 bin askerin de harekete geçirildiğini belirtti. **13 Mart:** HADEP, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. **14 Mart:** Türkiye Cumhuriyeti'nin 59. Hükümeti Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında kuruldu. **16 Mart:** ABD, İngiltere ve İspanya acil bir zirve toplantısı düzenleyerek BM'nin Irak'a karşı kararı 24 saat içinde onaylamasını/almasını yoksa ABD'nin Irak'a karşı bir savaşa girişeceğini duyurdu. **17 Mart:** Bush, Saddam Hüseyin'e Irak'ı terk etmesi için 48 saat süre tanıdı; aksi taktirde askeri operasyonu başlatacakları ultimatomu verdi. **17 Mart:** BM, Irak'taki tüm personelinin Irak'ı terk etmesini istedi. **18 ve 19 Mart:** Irak Devrim Komuta Konseyi bu ultimatomu

reddetti. **20 Mart:** Bush yönetimi savaşı başlattı. ABD liderliğindeki koalisyon güçleri başkent Bağdat'a bomba yağdırmaya başladı. İşgal güçleri güneyden Irak'a girdi. **9 Nisan:** Bağdat düştü. ABD askerleri Bağdat'a girdi. Saddam Hüseyin'in dev heykeli yıkıldı. Şehirde yağmalar başladı. **11 Nisan:** Kerkük'ten sonra Musul da Amerikalıların eline geçti. **1 Mayıs:** ABD Başkanı George Bush, esas savaşın bittiğini, ancak terörizmle savaşın devam ettiğini açıkladı. **1 Mayıs:** Bingöl'de 6.4 büyüklüğünde deprem oldu. **2 Mayıs:** ABD komutasında 30 ülkenin katılımıyla Irak'ı 3 bölgeye ayırmayı öngören çokuluslu istikrar gücü kuruldu. **6 Mayıs:** Paul Bremer, ABD'nin Irak'taki sivil yöneticisi ilan edildi. **12 Mayıs:** Amerikalı sivil yönetici Paul Bremer Irak'a geldi. Ülke bölgelere ayrıldı. **16 Mayıs:** Bremer, Baas Partisi üst düzey yetkililerinin kamu görevlerine getirilmesini yasakladı. **23 Mayıs:** Bremer, Saddam dönemine ait Irak silahlı kuvvetlerinin, Savunma Bakanlığı'nın ve diğer güvenlik organlarının feshedildiğini ilan etti. **6 Haziran:** Irak'ın sivil yöneticisi Bremer veto hakkı kendisinde olmak kaydıyla Geçici Yönetim Konseyi'nin (GYK) kurulmasını kabul etti. **13 Temmuz:** Geçici Yönetim Konseyi ilk kez toplandı. **22 Temmuz:** Saddam Hüseyin'in oğulları Uday ve Kusay Musul'da öldürüldü. **14 Ağustos:** BM'nin 1500 sayılı kararı ile GYK'nın kurulmasını onayladı. **18 Ağustos:** "Kimyasal Ali" lakaplı Ali Hasan el-Mecit yakalandı. **22-24 Ağustos:** Kerkük'te Kürtler ve Türkmenler arasındaki şiddet olaylarında bir düzineden fazla insan öldü. **1 Eylül:** GYK, Saddam Hüseyin sonrasının ilk hükümetini atadı. Başbakanın olmadığı bu hükümet, 25 bakandan oluşturuldu. **3 Eylül:** Hükümet yemin ederek göreve başladı. **3 Eylül:** ABD ve İngiltere'den sonra Polonya, bir işgal bölgesinin yönetimini aldı. **15 Ekim:** Yeni Irak dinarı tedavüle girdi. **2 Ekim:** Irak Gözlem Grubu, Irak'ta hiçbir kitle imha silahı bulunmadığını açıkladı. **7 Kasım:** Türkiye, Irak'a asker göndermeyeceğini açıkladı. **15 Kasım:** Paul Bremer ile GYK arasında, egemenliğin Iraklılara devri takvimini belirlemek için antlaşma yapıldı. **13 Aralık:** Saddam Hüseyin, doğum yeri Tikrit'te yakalandı.

2004, 25 Ocak: Türkiye’de geleneksel dil ve lehçelerde ulusal radyo ve televizyon yayınına imkan tanıyan yönetmenlik resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. **1 Şubat:** Erbil kentinde Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği ve Irak Kürdistan Demokrat Partisi bürolarına intihar saldırısı düzenlendi, 100’den fazla kişi öldü. **8 Mart:** Irak’ta 30 Haziran’dan 2005 sonuna kadar olan geçiş dönemi boyunca ülkede yürürlükte kalması planlanan geçici anayasa kabul edildi. Böylece 30 Haziran’a kadar ABD tarafından yetkilerin Iraklılara devredilmesinin yolu açıldı. Bu anayasa ile Kürtler federal bir statü elde ettiler. **12 Mart:** Suriye Kamışlı’da Kürt ve Arap takımları arasındaki futbol karşılaşmasında yaşanan gerilim çatışmaya dönüştü ve olaylar Kürtlerin yoğun olduğu diğer şehirlere sıçradı. Yönetim ayaklanma eğilimi gösteren olaylara askeri birliklerle müdahale etti. Bu Kürt-Arap geriliminde yaklaşık 40 kişi öldü. **28 Mart:** Türkiye’de yerel seçimler yapıldı. AKP oyların % 41’ini CHP % 18’ini aldı. **21 Mayıs:** Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırıldı. **8 Mart:** Irak’ta Geçici Anayasa imzalandı ve 30 Haziran’da iktidarın Iraklılara devrinin yolu açıldı. **1 Haziran:** Murat Karayılan liderliğindeki PKK/KADEK ateşkesi sona erdirdiğini açıkladı. **28 Haziran:** Irak’ta egemenlik, öngörülenden 2 gün önce geçici Irak hükümetine devredildi. Geçici Koalisyon Yönetimi feshedildi. Bremer Irak’ı terk etti. Yeni Irak liderleri ant içerek göreve başladı.

2005, 30 Ocak: Irak’ta seçimler yapıldı. Seçimlerde en fazla oyu Birleşik Irak İttifakı aldı. Irak Parlamento’su içinde oy kullanılan seçimlerde KDP ve KYB ittifakı 104 sandalye, Kürdistan İslam cemiyeti 6, Kürdistan Emekçiler Partisi 1 sandalye elde etti. **Nisan:** Celal Talabani Irak’ın Cumhurbaşkanı seçildi. **16 Mart:** Irak Geçici Ulusal Meclis’i ilk kez toplandı. Otonom Kürt yönetimi yasal bir statüye kavuştu. **7 Nisan:** Irak’ta İbrahim Caferi, hükümeti kurmakla görevlendirildi. **27 Nisan:** Caferi, kabinesini oluşturdu. **1-7 Haziran:** Suriye’de Mayıs ayında gözaltına alınan Şeyh Maşuk Haznevi’nin ölü bulunmasını devletin infazı olarak değerlendiren Kürtler Suriye ve Avrupa’da çok sayıda yönetim karşıtı gösteri düzenlediler. Yaşanan olaylarda ölenler oldu. Suriye yönetimiyle Kürtlerin ilişkisi gerginleşti. **16**

Haziran: Kürt ve Şii liderler, yeni anayasa hazırlanması sürecine Sünni kesimi de dahil etme konusunda bir karara vardı. **28 Ağustos:** Irak'ın yeni anayasası parlamentoya sunuldu. **15 Ekim:** Yeni Irak Anayasası, Irak halkının yüzde 78'inin oyuyla kabul edildi. **19 Ekim:** Saddam ve 7 Bakanı'nın 1982'de 148 Şii'yi katletmek suçundan yargılanmasına başlandı. **15 Aralık:** Irak'ta seçimler yapıldı.

2006, 16 Ocak: Almanya İçişleri Bakanlığı tarafından kapatılan PKK'ye yakın *Özgür Politika* gazetesi 18 Ekim 2005'te idare mahkemesinin kararı ile yeniden yayına başladı. **7 Mart:** RTÜK, Kürtçe yayın için başvuran Diyarbakır'daki Gün TV, Söz TV ve Şanlıurfa'daki Medya FM isimli radyoya izin verdi. **24 Haziran:** Mahmud Ahmedinejat İran Cumhurbaşkanı seçildi. **5 Kasım:** Saddam Hüseyin 148 Şiinin öldürüldüğü Duceyil Katliamı'ndaki rolü sebebi ile idam cezasına mahkum edildi. **30 Aralık:** Saddam Hüseyin İdam edildi.

2007, 27 Nisan: TSK, "e-muhtrı" olarak adlandırılan bir bildiri yayınladı. **22 Temmuz:** Türkiye'de genel seçimler yapıldı. AKP oyların %47'sini alarak ikinci defa birinci parti oldu. **14 Ağustos:** Irak'ta Musul'un batısındaki Kahtaniye Kasabasına düzenlenen intihar saldırısında 400 kişi öldü. **28 Ağustos:** Abdullah Gül, TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçildi.

2008, 25 Ocak: Suriye Enformasyon Bakanı Muhsin Bilal, Türkiye'nin PKK örgütüyle mücadelesine ülkesinin desteğinin kararlılıkla devam edeceğini söyledi. **21-27 Şubat:** Türk Silahlı Kuvvetleri Kuzey Irak'a "Güneş" adlı operasyon düzenledi. **14 Mart:** Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı AKP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne dava açtı. **20 Ekim:** Ergenekon Davası Silivri'de görülmeye başlandı.

2009, 1 Ocak: Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk resmi Kürtçe kanalı TRT 6, 25 Aralık 2008'de başlayan test yayınının akabinde normal yayına başladı. **8 Mart:** Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Tahran'a giderken, Kürt Sorununa ilişkin olarak "2009 yılında çok güzel şeyler olacak" şeklinde bir ifadede bulundu. **23 Mart:** Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Bağdat'a giderken, resmi söylemdeki Kuzey Irak'tan "Kürdistan" olarak bahs etti. **29 Mart:** Türkiye'de yerel seçimler

yapıldı. **9 Mayıs:** Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Prag’a giderken, “Kürt Sorununun çözümü için 2009 tarihi fırsattır” dedi. **15 Mayıs:** Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Suriye’de yaptığı açıklamada, Kürt Açılımı’nı “kurumların işbirliği” olarak tarif etti. **29 Temmuz:** Açılımının Koordinatörü İçişleri Bakanı Beşir Atalay, “Kürt Açılımı” ile ilgili ilk basın toplantısını düzenledi. **5 Ağustos:** AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, DTP Eş-başkanı Ahmet Türk’le Kürt Açılımı konusunda görüştü. **9 Ağustos:** Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Bitlis’in Güroymak ilçesini ziyaretinde İlçeden Kürtçe ismi olan Norşin diye söz etti. **25 Ağustos:** Genelkurmay Başkanı Org. İlker Başbuğ, Zafer Haftası dolayısıyla yaptığı açıklamada, “Kürt Açılımı”na değindi: “TSK, kültürel farklılıklara saygılıdır. Ancak kültürel farklılıkların siyasallaştırılmasını, başka bir ifadeyle siyasal temsil aracı olmasını, toplumsal siyasal kimlik unsuru haline getirilmesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası içinde mümkün göremez.” **31 Ağustos:** İçişleri Bakanı Beşir Atalay, “Kürt Açılımı”yla ilgili ikinci basın toplantısını düzenleyerek yapılanları açıkladı, gizli gündemleri olmadığını ifade eden Atalay bölünme sendromundan kurtulmak gerektiğini söyledi. **18 Eylül.** Başbakan Erdoğan, Kürt Bölgesel Yönetimi’nin başkenti olan Erbil’e başkonsolosluk açacaklarını duyurdu. **19 Ekim:** Kürt açılımı kapsamında Öcalan’ın çağrısı ile 34 kişilik bir PKK’lı grup Habur Sınır Kapısı’ndan Türkiye’ye giriş yaptı. **22 Kasım:** İzmir’de DTP konvoyuna saldırıldı. **11 Aralık:** Anayasa Mahkemesi, DTP’yi kapatma kararı verdi.

2010, 5 Mart: ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi Türkiye’de büyük tartışma yaratan Ermeni “soykırımı” tasarısını onayladı. **5 Mayıs:** Mardin’in Mazıdağı ilçesine bağlı Bilge Köyü’nde aralarında husumet bulunan bir ailenin diğerine saldırısı sonucunda 44 kişi öldü. **31 Mayıs:** İsrail, Gazze’ye giden Mavi Marmara adlı yardım gemisine baskın düzenledi. Birçok yerde İsrail karşıtı protesto gösterileri yapıldı. **9 Haziran:** BM Güvenlik Konseyi’nde oylanan ve onaylanan İran’a yaptırım tasarısına Türkiye red oyu verdi. **10 Haziran:** Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Suriye arasında serbest ticaret, serbest vize bölgesi oluşturulması ve ortak işbirliği konseyi çalışması

yapılmasına ilişkin ortak deklarasyon imzalandı. **12 Haziran:** İran'da yapılan seçimlerde Mahmud Ahmedinejat Cumhurbaşkanı seçildi. **19-20 Haziran:** BDP Diyarbakır'da yaptığı İl ve Belediye Başkanları toplantısında yerel yönetim modelini tartıştılar ve "Demokratik Özerklik" modelini gündeme getirdiler. **13 Ağustos:** 12 Eylül'de yapılacak Anayasa Referandumu gerekçesi ile PKK, 20 Eylül'e kadar sürecek geçici "eylemsizlik" kararı aldı. **12 Eylül:** Anayasa değişikliği referandumu yapıldı. Hükümetin değişiklikleri %53 oyla kabul edildi. **23 Eylül:** AKP ve BDP heyetleri, TBMM'de görüştü. **10 Kasım:** Deniz Baykal "kaset skandalı" akabinde CHP genel başkanlığından istifa etti. **22 Kasım:** Kemal Kılıçdaroğlu CHP Genel Başkanı seçildi. **31 Ağustos:** Irak Savaşı resmen bitti. **12 Aralık:** DTP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı.

2011, 27 Şubat: Necmettin Erbakan yaşamını kaybetti. **12 Haziran:** Türkiye'de yapılan genel seçimlerde oyların %49,93'ünü alan AKP kazandı. **Ekim:** Barzani'ye yakın Suriyeli muhalif Kürt Partileri Kürdistan Ulusal Konseyi adı ile bir birlik oluşturdular. **7 Ekim:** Suriye Ulusal Konseyi üyesi muhalif Kürt siyasetçi Meşal Temo, Kamışlı'da öldürüldü. **23 Ekim:** Van-Erciş'te 7,4 şiddetinde bir deprem meydana geldi. **28 Aralık:** Türk Hava Kuvvetleri Şırnak'ın Uludere ilçesinde yaptığı operasyonda 34 kişi öldü. Operasyonda kaçakçılık yapan köylülerin PKK'lı zannedilerek vurulduğu ifade edildi.

2012, 6 Ocak: TSK'nın 26. Genel Kurmay Başkanı İlker Başbuğ tutuklandı. **10 Ocak:** 12 Eylül Darbesi ile ilgili hazırlanan iddianame, Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kabul edildi. Dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya İddianamede sanık olarak yer aldılar. **28 Ocak:** Barzani'ye yakın Suriyeli muhalif Kürt partileri Barzani'nin katılımı ile Erbil'de bir toplantı düzenledi. **22 Mart:** Hükümet PKK ile yeni mücadelede strateji açıkladı. Erdoğan, Kürt Sorunu'nun çözümü kapsamında PKK (Kandil ve İmralı) ile görüşmeyeceklerini siyasilere ise müzakerelerde bulunabileceklerini ifade etti. **1 Nisan:** İstanbul'da 80'den fazla ülke ve gözlemcinin katıldığı, Suriye'deki olayların konuşulduğu *Suriye Halkının Dostları Grubu* toplantı-

sı yapıldı. **20 Nisan:** Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştiren Mesut Barzani PKK'ye silah bırakma çağrısı yaptı. **12 Haziran:** Başbakan Recep Tayyip Erdoğan partisinin grup toplantısında Kürtçe'nin seçmeli ders olacağını açıkladı. **14 Haziran:** Leyla Zana, Hürriyet gazetesinde yayınlanan röportajında Başbakan Tayyip Erdoğan için, "Ben onun bu işi çözeceğine inanıyorum. Buna dair umudumu da, inancımı da asla yitirmedim. Yitirmek de istemiyorum" şeklinde ifade'erde bulundu. **30 Haziran:** Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la Diyarbakır bağımsız milletvekili Leyla Zana ile Başbakanlık Resmi Konutu'nda görüştü. **9-10 Temmuz:** PYD'nin de aralarında bulunduğu Suriyeli tüm muhalif Kürt partileri Erbil'de toplandı. **19 Temmuz:** PKK'nin Suriye'deki yapılanması PYD, Türkiye sınırının sıfır noktasında bulunan Suriye'ye bağlı Kobani'de (Ayn el-Arap) yönetime el koydu. **20 Temmuz:** PKK'nin Suriye'deki yapılanması PYD, Suriye'ye bağlı Afrin'de yönetime el koydu. **28 Temmuz:** Mardin'deki Artuklu Üniversitesi Kürtçe öğretmenliği için açılan tezsiz yüksek lisans programına sınavla 250 kişi aldı.

Ağustos: Temmuz ayının sonundan itibaren eylemlerini Şemdinli'de yoğunlaştıran PKK ile TSK arasında yoğun çatışmalar yaşandı. **12 Eylül:** PKK'li tutuklu ve hükümlüler, Abdullah Öcalan'a yönelik tecridin kaldırılması ve Kürtçenin anadil olarak kamusal alanda kullanılması talepleriyle açlık grevine başladılar. Grev kısa zamanda çok sayıda cezaevine yayıldı. **8 Kasım:** Suriye'de PYD'nin silahlı kanadı ile Özgür Suriye Ordusu güçleri arasında Resulayn'da (Serêkaniyê) çatışmalar başladı. **17/18 Kasım:** Cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülerin başlattığı 67/68. gününe giren açlık grevi Abdullah Öcalan'ın çağrısı üzerine sonlandırıldı. **17 Aralık:** Hür Dava Partisi (Hüda-Par) kuruldu. **25 Aralık:** Şerafettin Elçi, kanser tedavisi gördüğü Ankara Medicana International Hastanesi'nde hayatını kaybetti. **28 Aralık:** Tayyip Erdoğan, TRT'de katıldığı bir programda İmralı Adası'nda Abdullah Öcalan ile görüşmelerin devam ettiğini açıkladı. **30 Aralık:** Başbakan'ın danışmanı Yalçın Akdoğan, 'İmralı'yla yapılan görüşmelerin silah bıraktırmayı amaçladığını ifade etti.

2013, 3 Ocak: DTK Eşbaşkanı Ahmet Türk ile BDP Batman Milletvekili Ayla Akat, İmralı Adası'na giderek Abdullah Öcalan ile görüştü. **9 Ocak:** KCK Yürütme Konseyi üyesi Sakine Cansız, Kürdistan Ulusal Kongresi (KNK) Paris temsilcisi Fidan Doğan ve Kürt Gençlik Hareketi Üyesi Leyla Söylemez, Paris'te Kürdistan Enformasyon Bürosu'nda başlarından vurularak öldürüldüler. **18 Şubat:** PYD ve Özgür Suriye Ordusu arasında yaşanan şiddetli çatışmaların ardından barış anlaşması imzalandı. **28 Şubat:** Öcalan'ın 23 Şubat 2013 İmralı'da Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder, Altan Tan'la yaptığı, bir MİT yetkilisinin de hazır bulunduğu görüşme(nin) notlarının basına sızması/yayınlanması kamuoyunda büyük bir tartışma yarattı. **21 Mart:** Öcalan'ın silahların susturulmasını isteyen mesajı/mektubu Diyarbakır'daki Nevruz kutlamaları sırasında okundu. **3 Nisan:** Başbakanlık çözüm sürecine katkı sunmak üzere oluşturulan 63 kişilik Akil İnsanlar listesini açıkladı. **4 Nisan:** Başbakan Erdoğan, akil insanlar heyetiyle Dolmabahçe'deki çalışma ofisinde "Çözüm Süreci Akil İnsanlar Heyeti İstişare Toplantısı"nda bir araya geldi. **9 Nisan:** TBMM Genel Kurulu'nda, Kürt sorununun çözümüne yönelik sürecin değerlendirilmesine ilişkin Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasına dair önerge kabul edildi. **25 Nisan:** Abdulah Öcalan'ın çağrısı üzerine KCK Yürütme Konseyi Başkanı Murat Karayılan 8 Mayıstan itibaren PKK'nin silah güçlerinin Türkiye sınırının dışına çekileceğini açıkladı.

A'dan Z'ye KÜRTLER

ABDULLAH, HAMZA (1915-2000): Siyasetçi. Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin (IKDP) ilk genel sekreteri. Hamza, bir grup aydınla birlikte milli meselelerin çözümünü ertelediğini söyleyerek Irak Komünist Partisi'nden ayrıldı ve Şoreş (Devrim) olarak bilinen Kürdistan Komünist Partisi'ni kurdu. IKDP'nin 16 Ağustos 1946'daki ilk kongresinde Molla Mustafa Barzani'nin onayı ile genel sekreter seçilen Hamza, görevi süresince Irak Komünist Partisi ne (IKP) yakın politikalar izledi. Bu dönemde Sovyetlerde sürgünde olan Barzani'nin parti üzerinde doğrudan etkisi olmadı. İbrahim Ahmed ile Hamza'nın grubu arasında sürekli bir iktidar mücadelesi yaşandı. Hamza 1951'de tutuklandı. 1951'de Bağdat'ta toplanan IKDP'nin 2. kongresinde İ. Ahmed genel sekreter seçildi. Ahmed, Hamza ve grubunu partiden uzaklaştırarak parti içi iktidar mücadelesini kazandı. Güç mücadelesini kaybeden Hamza'nın grubu 1957'de tekrar İ. Ahmed yönetimindeki IKDP ile birleşti ve parti Birleşik Kürdistan Demokrat Partisi adını aldı. Abdullah Hamza, Musul ve Kerkük Olayları'nın akabinde, 1959'da, Barzani tarafından görevden uzaklaştırıldıktan sonra bir daha politik arenada önemli bir rolü olmadı.

ABDÜLHAMİD II. (1842-1918): 1876-1909 yılları arası tahtta kalan Osmanlı padişahı. 1876 yılında tahta çıkan Sultan, Kanun-i Esasi'yi ilan etti. Meşrutiyet yönetimine geçildi. Milliyetçi hareketler ve mali sorunlarla boğuşurken Osmanlı-Rus Savaşı'nın da patlak vermesi üzerine 1876'da açılan Meclis-i Mebusan'ı kapattı. Tarafsız bir dış politika izlemeye çalışan Sultan otoritesini güçlendirmeye çalışırken basına sansür uyguladı. Muhafizler sürgün edilerek başkentten uzaklaştırıldı. Ote taraftan eğitim konusunda önemli yenilikler yapıldı ve çok sayıda yeni okul açıldı. Sultan, Osmanlı Devleti'nden geriye kalan kısımları korumakla gayesine matuf Müslüman tebaaya öncelik tanıyan İslamcılık adı verilen bir politika izledi. Müslümanların Osmanlı Devleti'ne bağlılığını takviye etmek için tarikatlardan istifade etti. 1909 yılında Jön Türkler tarafından tahttan indirildi.

Sultan Abdülhamid döneminde doğuda yükselen Ermeni milliyetçi hareketini önlemek amacıyla Müşir Zeki Paşa'nın teklifi ile Rus-Kazak Tugayları

örnek alınarak Kürtlerden alaylar kuruldu. Ve bu alaylara Sultanın adına nispetle Hamidiye Alayları adı verildi. Aşiretler esas alınarak kurulan alaylar 1890'ların ortasından itibaren Ermeni ayaklanmalarının bastırılmasında önemli rol oynadılar. Alaylar, devletin olduğu kadar Kürt aristokrasisinin de konumunu tahkim ve takviye etti. Sultan, Kürtlere olan desteğinden dolayı "Bavê Kurdan" (Kürtlerin Babası) olarak adlandırıldı. Tahttan indirilmesi üzerine Milan Aşiret reisi ve Hamidiye Alayları'nın önde gelen komutanlarından Milli İbrahim Paşa yeni yönetime karşı isyan etti.

Diğer taraftan Kürt aydınları ve Said Nursi gibi bir kısım ulema Sultana muhalif İttihatçı Harekete destek verdiler. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Kürtler İstanbul'da kurdukları cemiyetlerde ve bunların şubelerinde Kürtlerin durumunun iyileştirilmesi için faaliyet gösterdiler, bazı gazete ve dergiler yayınladılar.

ABDÜLKADİR, SEYYİD (1851-1925): Nakşibendi tarikat elitine mensup alim ve siyasetçi. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Kürt Teali Cemiyeti başkanı. Şeyh Ubeydullah Nehri'nin oğlu, Seyyid Taha'nın torunu olan Seyyid Abdülkadir, Şemdinan'ın Nehri Köyü'nde (şimdiki Bağlar) doğdu. Medrese eğitimi gördü. 1877-1878'de Osmanlıların önemli bir güce komuta eden babası ile birlikte Osmanlı-Rus savaşına iştirak etti. 1880 yılında babası Şeyh Ubeydullah Nehri'nin öncülük ettiği isyanı idare edenlerden biri idi. İsyanın çökmesinin ardından babası ile birlikte Mekke'ye sürüldü. 1895 yılında sultana karşı bir komploya adı karıştığı gerekçesi ile döndüğü İstanbul'dan tekrar Mekke'ye sürüldü. 1905'te Beyrut'a gelen Seyyid Abdülkadir, 1908 Meşrutiyet Devrimi'nin ardından İstanbul'a geldi. İstanbul Kürtleri arasında manevi önder konumunda olan Seyyid Abdülkadir 1908 Meşrutiyetin ilanından sonra Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı ve ilk başkanı seçildi. 1910 yılında Osmanlı Ayan Meclisi'ne atandı. Savaş sonrası 1918 yılında Kürt aydın ve ulemasıyla birlikte açıkça milliyetçi bir programa sahip olan Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı ve Emin Ali Bedirhanır örtük muhalefetine karşın cemiyetin başkanı seçildi. Cemiyet başkanlığı görevine devam ederken 4 Mart 1919 tarihinde I. Damat Ferit Paşa Hükümeti döneminde Şura-yı Devlet Reisliği'ne getirildi. Osmanlı politik faaliyetlerinin de içinde olan Seyyid Abdülkadir, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın da üyesiydi.

Otonom bir Kürdistan düşüncesini savunan Seyyid Abdülkadir, Kürt Teali Cemiyeti Başkanı sıfatıyla bir Kürt yönetiminin kurulması için İstanbul'da İngiliz temsilcileri ile görüşmeler yaptı; İngilizlerin desteğini aradı. Sevr'le neticelenen 1919 Paris Konferansı sırasında uluslararası kamuoyunu Kürt meselesinde etkilemeye çalıştı. Bununla beraber Halifeye/Sultana olan sadakatini koruyan Seyyid Abdülkadir Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde çözüm aradı. Bu arada KTC bağımsızlık yanlıları ve otonomiciler arasında yaşanan bölünmede otonomi yanlılarının başını çekti. Bağımsızlıkçı kanadın lideri durumundaki Emin Ali Bedirhan ile giriştiği liderlik mücadelesini kazanması, bağımsızlık yanlılarının cemiyetten ayrılması ile neticelendi. Ayrılma KTC'nin politik güç ve aktivitesini azalttı.

Kemalistlere karşı olan Seyyid Abdülkadir, Kürdistan'ın bağımsızlığını hedefleyen Kürt aydınların aksine Kemalistlerin zaferinden sonra yurtdışına çıkmadı. İstanbul'da ikamet eden Şeyh, 1925 yılında Şeyh Said İsyanı (Genç Hadisesi) ile bağlantısı olduğu iddiası ile İstanbul'da tutuklanarak Diyarbakır'a götürüldü. Şark İstiklal Mahkemesi'nde oğlu Muhammed ve Palulu Abdullah Sadi ile birlikte mahkum edildi ve cezası 27 Mayıs 1925'te Diyarbakır'da infaz edildi. Bkz. NEHRİLER, KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ.

ABDURRAHMAN, MUHAMMED (SAMİ) (1932-2004): Siyasetçi ve mühendis. 'Samî' lakabı ile tanınan Muhammed Abdurrahman, Molla Mustafa Barzani'nin sadık dostlarından ve ilk zamanlardan itibaren Kürt siyasetinin bilinen simalarından biri oldu. İngiltere'de mühendislik eğitimi gören Abdurrahman 1979'a kadar İdris ve Mesut Barzani tarafından yeniden yapılandırılan IKDP'de kaldı. Ardından İdris Barzani'nin otoriter eğiliminden şikayet ederek ayrıldı ve 1981'de Partiya Gelî Demokrati Kurdistan'ı (Kürdistan Halkçı Demokratik Parti) kurdu. 1988'de Irak Kürt muhalefetine oluşturduğu Kürdistanî Cephe'ye (Barey Kurdistanî Îraq) iştirak etti. 1991'de Irak hükümeti ile Kürdistanî Cephe arasındaki müzakereleri yürüten temsilcilerden biriydi. Partisi 1992 Kürdistan Parlamentosu seçimlerinde önemli varlık gösteremedi ve diğer iki küçük parti ile Kürdistan Birlik Partisi adı ile ittifak yaptı. 1993'te yeniden IKDP'ye katılan Samî Abdurrahman partinin politbüro üyesi ve Kürdistan Bölgesel Hükümeti Başbakan Yardımcılığı'na

getirildi. Sami Abdurrahman, 1 Şubat 2004 tarihinde Erbil’de bayramlaşma sırasında IKDP’nin merkezine yapılan bombalı saldırıda parti önde gelenlerinin de aralarında bulunduğu çok sayıda kişi ile birlikte hayatını kaybetti.

ABDURRANMAN ŞEREFKENDİ Bkz. HEJAR

ABDULAZİZ, ŞEYH OSMAN (1922-1998): Kürdistan İslami Hareketi’nin kurucusu. 1922 yılında Halepçe’ye bağlı Berasu’l Ulya Köyü’nde dünyaya geldi. 1940 yılında medreseden icazet aldıktan sonra önce kendi köyünde, 1943’te ise Halepçe’deki İmam Şafii Camii’nde imamlığa başladı. 1954 yılında Ezher’den mezun olduktan sonra Hasan El-Benna tarafından gönderilen ve İhvan ı temsilen Irak’ta çalışmalara başlayan Musul Araplarından Şeyh Mahmud Savvaf ile diyalog kurarak İhvan’ın bölgedeki çalışmalarında aktif rol oynadı.

Şeyh Osman Abdülaziz 1987’de Irak Kürdistanı’ndaki İslami oluşumların ana hareketi olan Kürdistan İslami Hareketi’ni kurdu. 1998’de vefatından sonra hareketin başına kardeşi Şeyh Ali Abdülaziz geçti. Kürtçe 15 ciltlik bir Kur’an tefsiri olan Şeyh Osman Arapça da eserler yazmış, Arapçadan Kürtçeye çeviriler yapmıştır.

Şeyh Osman Abdülaziz

ABDÜLAZİZ, ŞEYH ALİ (1929-2007): Kürdistan İslami Hareketi’nin Şeyh Osman’dan sonraki lideri ve hareketin kurucusu Şeyh Osman Abdülaziz’in kardeşi. Halepçe’de doğan Şeyh Ali dini ilimler okudu. 1956-1958 yıllarında çeşitli okullarda ders verdikten sonra Süleymaniye ve Halepçe camii’lerinde imamlık yaptı. Kürdistan İslami Hareketi’nin kuruluşunda yer aldı. Şeyh Osman’ın vefatından sonra hareketin başına geçti.

ABDÜLAZİZ, İZZET (-1947): Asker. Amediye’de (İmadiye) doğdu. Askeri eğitimini İngiltere’de tamamlayarak İngiliz mandası olan Irak ordusunda göreve başladı. Milliyetçi Kürt partisi Hiva’nın (Hiwa) önde gelen üyelerinden olan İzzet Abdülaziz, Hiva’nın talebi ve Irak yönetiminin Kürt İşleri Bakanı Macit Mustafa’nın onayı ile hükümet ve Barzani arasındaki irtibatı sağlama görevine getirildi. Abdülaziz, 1943-45 yılları arası Barzani öncülüğünde gerçekleşen isyanda komutan olarak görev aldı ve isyanın bastırılmasının ardından geçtiği Mahabad’da Kürt Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından Kürt ordusunun oluşturulması için çalıştı. Irak Kürdistan Demokrat Partisi’nin kuruluşunda da yer alan Abdülaziz, Mahabad Cumhuriyeti’nin yıkılmasının ardından döndüğü Irak’ta, 19 Mayıs 1947’de Mustafa Hoşnav, Muhammed Mahmud, Hayrullah Abdülkerim ile birlikte Bağdat’ta idam edildi.

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AKP): 14 Ağustos 2001 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında kurulan ve 2002 yılından beri yürütme görevini deruhte eden siyasi parti. Çoğunlukla Milli Görüş geleneğinden gelen siyasetçiler tarafından kurulan parti, kendi politik çizgisini Muhafazakar-Demokrat olarak tanımlamıştır. AK Parti 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde geçerli oyların %34,63’ünü alarak Abdullah Gül’ün başkanlığında 58. Cumhuriyet Hükümeti’ni kurdu. Aldığı siyaset yasağı sebebi ile TBMM’de yer alamayan parti genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan, yasağının CHP’nin destek verdiği bir anayasa değişikliği ile aşılmasının ardından Siirt’te yenilenen seçimde milletvekili seçilerek meclise girdi ve Abdullah Gül başkanlığındaki 58. Hükümetin 11 Mart 2003 tarihindeki istifasının ardından 59. Hükümeti kurdu.

AK Parti, cumhurbaşkanlığı seçimleri tartışmaları ve 27 Nisan Bildirisi gibi tartışmaların gölgesinde girilen 2007 genel seçimlerinde oyların %46.58’ini alarak 60. hükümeti kurdu. Parti, Tunceli hariç Türkiye’nin 81 vilayetinin 80’inde milletvekili çıkardı. Öte yandan 2004 yerel seçimlerinde oyların %41.67’sini alarak birinci parti olan AK Parti toplam 1.950 belediye başkanlığını kazanırken, 2009 yerel seçimlerinde ise oyların % 38.8 ile yine Türkiye genelinde birinci parti olarak toplam 1442 belediye kazandı.

Yargıtay Başsavcısı'nın 14 Mart 2008 tarihinde AKP'nin laikliğe aykırı eylemlerin odağı durumuna geldiği iddiası ile Anayasa Mahkemesi'nde temelli kapatılması için açtığı dava 30 Temmuz 2008'de karara bağlandı. Parti 1 ret oyu ile kapatılmaktan kurtuldu.

AK Parti Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi Kürt seçmenden de büyük ilgi gördü. Kürtlerin yoğun yaşadığı tüm illerden milletvekili çıkaran parti iktidarı döneminde Kürt Sorunu ile yüzleşmek durumunda kaldı. PKK'nin 2005 yeniden silahlı mücadeleye başlaması sorunun aciliyetini yeniden ortaya koydu. AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 5 Ağustos 2005 yılında Diyarbakır'da yaptığı konuşmada meseleyi "Kürt Sorunu" olarak adlandırdı ve geçmişte hatalar yapıldığını, kendisinin ve tüm Türkiye'nin sorunu olan Kürt Sorunu'nun daha fazla hukuk, demokrasi, refah ile çözüleceğini ifade etti. Başbakanın kamuoyunda uzun süre tartışılan bu sözleri Kürtler tarafından olumlu ve umut verici olarak karşılandı. AK parti 22 Temmuz 2007 seçimlerinde Kürtlerin yoğun olduğu illerdeki oyların % 54'ünü, Türkiye'nin batısında yaşayan Kürtlerin oylarının ise takriben %80'ini aldı. Fakat AKP bir süre bu Kürt desteğini politikaya dönüştürmektense DTP ile politik rekabete dönüştürdü. Bu durum Kürt siyaseti ile ilişkilerinin gerginleşmesine sebep oldu.

2009 yılına gelindiğinde ise AKP, Türkiye tarihinde Kürt sorununa en umut verici çözüm girişimi olarak görülen "Kürt Açılımı" adı verilen, ki bazen "Demokratik Açılım", bazen de milliyetçi muhalefetin tepkisi ile "Milli Birlik ve Beraberlik Projesi" olarak adlandırılan süreci başlattı. Süreç dönemin İç İşleri Bakanı Beşir Atalay tarafından koordine edildi.

Açılım süreci ve bu kapsamda gerçekleştirilenler ve gerçekleştirilebilir olan şeyler kamuoyunda uzun süre yüksek perdeden tartışıldı. Açık uçlu bir süreç olan açılım çalışması, söylemi ve sürecine ilişkin tartışmalar hala devam etmektedir. Açılım kapsamında 24 saat yayın yapan devlet kanalı TRT-6 açıldı. Yerleşim yerlerinin Kürtçe adlarının kullanılması yeniden gündeme getirildi. PKK'nin silah bırakması için girişimlerde bulundu. Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile yakın ilişkiler geliştirildi ve Kürt liderler Ankara'da ağırlandı. Artuklu Üniversitesi'nde Kürtçe bölüm açılırken, özel Kürtçe TV yayını da bu dönemde başladı. Daha sonra Kürtçe seçmeli ders haline getirildi. Ayrıca meselenin etraflıca tartışılmasının önü açıldı. Recep

Tayyip Erdoğan Türkiye'nin bölündüğü vb. iddiaları ile kendisine ve açılım politikasına gelen eleştirileri ve siyasi hayatına mal olsa da gerçekleştireceğini belirterek açılım politikasının arkasında durmuştur.

Öte yandan AK Partinin sahip olduğunu belirttiği seksene yakın Kürt milletvekili ise Kürt sorunun temsili konusunda bir zaaf sergilemiş, ve çoğunlukla sorun üzerinde konuşma ve inisiyatif alma gibi çabalar içinde ol(a) mamışlardır. Bu sebeple bu dönemde de DTP-BDP Kürt taleplerinin siyasi temsilcisi olmaya devam etmiştir. 2010 yılında başlatılan KCK Operasyonu kapsamında şiddetle bulaşmamış birçok BDP'li yöneticinin tutuklaması da açılım sürecini olumsuz etkilemiştir. AKP Hükümeti son dönemlerde PKK'nin askeri gücünü bitirmeye/minimalize etmeye odaklı daha sert bir politika izlemeye başlamıştır.

ADEM, HABİL Bkz. NACİ İSMAİL PELİSTER

AHMEDİ, RAHMAN HACI (1941-): İran yönetimine karşı silahlı mücadele yürüten Kürdistan Özgür Yaşam Partisi'nin (Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê-PJAK) lideri. İran Kürdistan'ının Mahabad kenti yakınında bir köyde doğdu. 1964 yılında Almanya'da mühendislik eğitimi alan Ahmedi, Prag'da da ekonomi dalında yüksek lisans eğitimini tamamladı. 1980'li yılların başında İKDİP'nin merkez komitesi üyesi olan Hacı Ahmedi, 1986 yılında partiden ayrıldı. Uzun süredir Avrupa'da/sürgünde yaşayan Ahmedi 2004 yılında kuruluşunda yer aldığı PJAK'ın I. Kongresi'nde partinin genel sekreteri seçildi. İran yönetimine karşı savaşan ve hedefinin Kürt otonomisi olduğunu beyan eden PJAK, 2011 sonbaharında İran'a karşı silahlı faaliyetlerine son verdi. Rahman Hacı Ahmedi 1983'ten beri Almanya'da yaşıyor.

AHMED, NECMEDİN FEREC (1956-): 2001 yılında Irak Kürdistanı'nda kurulan radikal İslami grup Ensar ül-İslam'ın (Pîştîwananî İslam le Kurdistan) lideri. Süleymaniye doğumlu Necmedin Ferec daha çok Molla Krekar adı ile tanındı. 2003 yılında Irak işgalinin ardından ABD, KYB'nin işbirliği ve rehberliğinde, Ensar'ül İslami'ye ait yerleri bombaladı. İşgal sırasında Irak halkına ABD askerlerine karşı direnmeleri yönünde

telkinde bulunan ve kendisine yönelik tehditler sonrası Norveç'e yerleşen Krekar, 1991 yılından beri mülteci olarak Norveç'te yaşıyor. Molla Krekar'ın Ensar ül-İslam adlı örgütün kurucusu olduğu yönündeki yayınlarından dolayı 2007'de Norveç'ten sınır dışı edilmesi gündeme geldi. 2010 yılında Norveç'in başkenti Oslo'da kimliği belirsiz kişilerin silahlı saldırısına uğrayan Molla Krekar saldırıdan yara almadan kurtuldu.

AHMED, MİR HAC (-1988): Siyasetçi ve asker. Akralı bir subay olan Mir Hac Ahmed, Irak'ta kurulan Kürt milliyetçi partisi Hiva'nın (Hiwa) temsilcisi olarak İran'da Komala Partisi'nin kuruluşunda hazır bulundu. 1944-45 yılında Barzani öncülüğünde gerçekleşen Irak'taki Kürt isyanına katıldı. Yenilginin ardından Barzani ile birlikte İran'a geçen Ahmed, 1946 yılında Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılışının ardından Barzani ile birlikte Sovyetlere giden grubun içinde yer aldı. Mir Hac Ahmed 1958 yılında Irak'ta monarşi yönetimine son veren Abdülkerim Kasım darbesinden sonra Barzani ile birlikte Irak'a döndü ve Irak ordusundan albay olarak emekli oldu.

AHMED, İBRAHİM/İbrahim Ehmed (1914-2000): Siyasetçi, yazar. Barzani'nin uzun süreli muhalifi ve KYB'nin kurucularından Celal Talabani'nin

İbrahim Ahmed (KDP Genel Sekreteri olduğu sıralarda)

kayınpederi. Süleymaniye'de doğan İbrahim Ahmed 1937'de Bağdat'taki Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1939-1949 yılları arası Alaaddin Seccadi ile birlikte *Gelawej* adlı edebiyat dergisini yayınladı. İran'da kurulan milliyetçi Kürt partisi Komala'nın (Komala Jiyanewey Kurdistan) Süleymaniye'deki temsilciliğini yaptı. Komala, Kadı Muhammed tarafından İran Kürdistan Demokrat Partisi'ne (İKDP) dönüştürüldüğünde partinin Irak'taki yöneticisi olarak *Dengi Rastî* (Gerçeğin Sesi) dergisini yayınladı.

Ahmed, 1949-1953 arasında Bağdat ve Kerkük'te hapis yattı. 1953 - 1964 arası

IKDP genel sekreteri olarak görev yapan sol fikirlere sahip olan Ahmed, Irak Komünist Partisi'ne yakın bir politika izledi. 1949'dan itibaren IKDP'nin yayın organı olarak yayınladığı *Rızgari*'yi (Kurtuluş) 1956'dan sonra *Xebat* (Say/Çaba) ismi ile yayımlanmaya devam etti. Parti sekreterliği boyunca Barzani'ye bağlı muhafazakar, gelenekçi kanada karşı sol-marksist eğilimli kanadın önderliğini yaptı. 1961 yılında Barzani ile ayrılığa düşen partinin politbürosu desteğine sahip Ahmed, liderlik mücadelesini kaybetti ve 1964'te Molla Mustafa Barzani tarafından KDP'den uzaklaştırıldı. Ayrıldıktan sonra Talabani ile birlikte Barzani'ye karşı Bağdat hükümetinin yanında yer almaları ve savaşmaları hain olarak anılmalarına neden oldu. 1970'te Kürtlere otonomi tanıyan Mart Antlaşması'ndan sonra IKDP'ye geri döndüler. 1975 yenilgisinden sonra Celal Talabani ile birlikte öncülük ettiği KYB'nin kuruluşunda yer aldı. Ahmed aynı yıl siyasi mülteci olarak İngiltere'nin başkenti Londra'da çalışmalarını devam ettirdi. Yazar olan Ahmed 1933 yılından itibaren çoğu edebi olan birçok çalışmasını yayınladı. En ünlü eseri *Janî Gel* (Halkın Acısı) isimli romanıdır.

AĞRI İSYANI: 1927-1930 yılları arasında Ağrı Dağı ve civarında gerçekleşen Kürt İsyanı. Ağrı Ayaklanması gerçekte birden fazla ayaklanmayı içermektedir. İsyan, Şeyh Said ayaklanması sonrası yaşanan huzursuzlukların etkisi ile 1926 yılında İbrahim Hesike Teli (Broyé Hesiké Teli) öncülüğünde başladı. Hesike'nin komutasında Haydaran, Hasenan ve Celali aşiretine mensup isyancılar üzerine gönderilen hükümet kuvvetlerini yenilgiye uğrattılar (I. Ağrı Tenkil Harekatı). Bir süre sonra Suriye'de kurulmuş olan Kürt ulusal örgütlenmesi Hoybun (Xoybûn) isyana katılma kararı aldı ve bu yönde planlar yaptı. Hoybun Cemiyeti öncelikle eski Osmanlı ordusunda bir subay olan İhsan Nuri'yi (1893-1976) generalliğe terfi ettirerek isyanı yönetmek üzere Memduh Selim Bey'in de aralarında bulunduğu bir grupla Ağrı'ya gönderdi. İhsan Nuri'nin 'Paşa' ünvanı ile yönettiği isyanda şiddetli çatışmalar yaşandı. Türk ordusu Eylül 1927'de gerçekleştirdiği ikinci harekatta İran sınırına kadar ilerledi ise de istediği sonucu alamadı. Askeri birimler yetersiz kalınca isyancılar Doğubayazıt'ın da içinde bulunduğu bölgeyi ele geçirdiler ve kontrolünü ele aldıkları bölgede, Hoybun Cemiyeti'nin desteğiyle Ararat Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan ettiler. Ordu 1930 yazının

sonuna kadar devam eden III. Ağrı Harekatı'nı başlattı. Hava kuvvetlerinin katıldığı harekatta birçok yer bombalanırken hareket için 60 bin civarında asker mobilize edildi.

Türk Ordusu 20 Haziran-12 Temmuz 1930 tarihleri arasında Van ile Karaköse (Ağrı) arasında Zilan Harekatı'nı gerçekleştirdi. Bu hareket sırasında, 12/13 Temmuz 1930'da Zilan Olayları yaşandı ve Ağrı eteklerindeki köyler tamamen yakılırken, ahalisi Erciş'e sevk ve iskan edildi. Zilan Harekatı'nda 10 binden fazla kişi öldü. İsyanı bastırmak için Ağrı arkasından çevrilerek isyancıların yolları kapatılmaya çalışıldı. Daha sonra sınır antlaşmasıyla İran ile arazi değiş tokuşu yapıldı ve Van'ın Kotur kasabası İran'a verilip Küçük Ağrı Dağı Türkiye sınırları içine alındı. 1 Temmuz'da Ağrı Dağı'nın kuşatmasını tamamlayan ordu 7 Eylül 1930'da genel taarruza geçti 25 Eylül'e kadar devam eden çatışmalar esnasında, 14 Eylül'de, isyan liderlerinden İbrahim Ağa öldürülürken, İhsan Nuri de İran'a sığındı. Bölge tam olarak 1931 yılında kontrol altına alındı.

İsyanın ardından Adana Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan yargılama- larda 31 kişi idam cezasına çarptırıldı. 1938'de Karaköse olan ilin adı Ağrı olarak değiştirildi.

AĞA: Aşiret reisi, Kürtlerin geleneksel toplumsal yapı/lanma/sı olan aşiretin idarecisi. Aşiret 'ağa' unvanına sahip reisler tarafından yönetilir ve temsil edilir. Yönetici olarak ağanın aşiret mensuplarına karşı hakları olduğu kadar sorumlulukları da vardır. Aşiret mensuplarından vergi alır, otoritesine itaat ister ve onun aşiretin töresine uygun davranmasına nezaret eder. Buna karşılık aşiret mensubunu/mensuplarını başka aşiretlerden/dış saldırılardan korumakla, yerleşik toplumsal düzenin/törenin uygulanmasını gözetlemekle yükümlüdür. Ayrıca misafırhane sahibi olarak dışarıdan gelen misafirlerin konaklayacağı ve barınacağı misafırhaneleri de vardır. Aşiret ve aşiret reisi gücünü aşiretin sayısından, bazen devletle, hem de siyasal partiler ve örgüt- lenmelerle geliştirdikleri yasal veya yasadışı ilişkilerden alır.

Ağa, sadece bir aşiretin reisi olabileceği gibi bir aşiret konfederasyonun da reisi olabilir. Çoğunlukla babadan oğula geçen aşiret reisliği için bazen amca-yeğen ve amca çocukları arasında rekabet ve kavga yaşanabilir. Ağalar otoritelerini sürdürmek için zaman zaman zaman aşiret mensupları arasındaki

kavgaları da körüklemişlerdir. Yukarıda bahsedildiği anlamda kırsal toplum yapılanmasına dayanan bu sosyo-politik yapı bugün büyük ölçüde aşınmıştır. Klasik anlamda aşiret ve aşiret ağalığı önemli oranda modernleşme, şehirleşme, bireyselleşme ile beraber tasfiye olmasına rağmen, nominal düzeyde aşiret bağlarının etkili olması hala bazı ağa ve ağa soyluların etkili olmasını temin etmektedir. Aşiret yapılarının korunduğu, kalıntılarının olduğu veya dönüşerek yenilendiği yerlerde aşiretler güçlü oy depoları olarak çoğunlukla ağa ve ağa soylularını temsilci olarak parlamentoya taşımıştır/taşımaktadır. Ayrıca birçok ağa, geleneksel iktisadi güç kaynağını kentlerde yatırımlarla dönüştürmeyi ve korumayı başarmıştır.

Uzun yıllar Kürt toplumun siyasal liderleri de çoğunlukla ağaların ana gövdesini oluşturduğu Kürt aristokrasisi içinden çıkmıştır. Çoğu milliyetçi Kürt partilerin yönetim kadrolarının bir kısmı bugün dahi Kürt ağa ve şeyhlerine dayanır. Kürdistan İşçi Partisi (PKK) yönetiminde geleneksel aristokratlara yer vermeyen tek parti olmuştur.

AĞA, KAVİS/Kawis Axa (1889-1936): En ünlü Kürt dengbêjlerinden biri. Gerçek adı Veysi'dir (Weysi). Kavis adı ise Kak Veysi'den bozmadır. Türkiye Irak sınırının diğer tarafında kalan Çarçela Herkiyan'da (Herki yaylası) doğdu. Bağdat'ta plaklarını dolduran Kavis Ağa 1936 yılında hayatını kaybetti.

AKIN (The American Kurdish Information Network) Bkz. KÜRT-AMERİKAN ENFORMASYON AĞI.

AKKOYUNLU, ÖRFİ (?-1971): Malatya/Pütürge doğumlu olan Akkoyunlu 1946'da Esat Adil'in kurduğu Türkiye Sosyalist Partisi üyesi olduğundan bir süre tutuklandı. 1950'lerden sonra İstanbul'a gelip Eminönü'nde hamallık yapmaya başlayan Akkoyunlu daha sonra Eminönü/Tahtakale'de küçük çapta bir kilit ve korniş atölyesini kurdu. 1959'da "49'lar davası" olarak bilinen davada Kürt aydınları ile birlikte tutuklanarak yargılandı. 1969 yılından itibaren DDKO'nun faaliyetlerine katılan Örfi Akkoyunlu 1971 yılında hayatını kaybetti.

AKKOYUNLULAR (1340-1514): 15. yüzyılda Doğu Anadolu, Azerbeycan ve Irak'ta hüküm sürmüş Türkmen hanedanı. Moğol istilası üzerine Anadolu'ya gelen Akkoyunlu Türkmenleri, Diyarbakır-Ergani yöresine yerleştiler. 1340 yılında Tur Ali Bey idaresinde tarih sahnesine çıkan Akkoyunlular Kutlu Bey (1362-1388) zamanında Erzurum'dan Musul'a kadar olan alanı egemenliklerine alarak, Kürdistan'ın önemli bir kısmı üzerinde kontrolü sağladılar. Önceleri başkenti Diyarbakır olan Akkoyunlular kuruluşundan itibaren Karakoyunlularla mücadele ettiler. Timur, Suriye seferine katılan Karayülük Osman Bey'e Amid'i (Diyarbakır) verdi. Karayülük, Timur'un Ankara Seferi'ne (1402) katılarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki egemenliğini sağlamalaştırmaya çalıştı. Timur'u destekleyerek sınırlarını genişleten Akkoyunlular, Uzun Hasan zamanında rakipleri olan Karakoyunluları ortadan kaldırarak sınırlarını daha da genişlettir. 1462'de Eyyübiler'in elindeki Hasankeyf'yı alırken, 1470'te Cezire, Muş ve Bitlis'i ele geçirerek sınırları İspir'den Urfa'ya, Şebinkarahisar'dan Siirt'e kadar uzanan bölgeyi hakimiyetlerine aldılar. Böylece Kürdistan'ın çoğu Akkoyunluların egemenliği altına girdi. Şerefname'ye göre Uzun Hasan Kürdistan'ı aldıktan sonra Karakoyunlulara sadık olanları ortadan kaldırdı. Tebriz'i aldıktan sonra başkentini oraya taşıdı. Devlet en parlak dönemini Uzun Hasan'ın oğlu Yakub Bey zamanında (1478-1490) yaşadı. 1500 yılında devlet ikiye bölündü. 1501'de Şah İsmail, Amid ve Azerbaycan'ı elinde tutan Elvend'i yenerek Akkoyunlu başkenti Tebriz'i ele geçirdi. Elvend ise Amid'e çekildi ve 1505'te burada öldü. Irakeyn, Kirman ve Fars'ı kontrol eden Murad'ın 1514 yılında bir savaşta öldürülmesi ile Akkoyunlu devleti ortadan kalktı.

Akkoyunlu Devleti'nin en geniş sınırlarını gösteren harita

AKRAVİ, AZİZ REŞİT (1924-199?): Asker ve siyasetçi ve Irak'ta askeri akademiden mezun oldu. IKDP'nın politbürosunda görev aldı. IKDP'ye katılan Akravi Irak ordusuna karşı birçok başarılı çatışmaya öncülük etti. 1973 yılında Barzani'nin Irak'ın sunduğu şekli ile otonomiye karşı çıkması üzerine Barzani'den ayrılarak hükümetin safına geçti. Akravi'nin taraf değiştirmesi hükümet tarafından Kürt milliyetçi hareketine propaganda aracı olarak kullanıldı. Akravi, merkezi Irak hükümetinde Devlet Bakanlığı (1974-76, 1977-79), Ticaret ve İletişim Bakanlığı (1977) yaptı. 1980 yılında Suriye'ye kaçan Akravi orada Irak muhalefetine katıldı.

AKRAVİ, HAŞİM HASAN/Haşım Akrawi (1926-): Siyasetçi. Akralı olan Haşım Akravi gençlik yıllarında IKDP'ye katıldı ve parti merkez komitesine seçildi. 1973 yılında Irak hükümetinin (1970'te imzalanan otonomi antlaşmasını budayarak) sunduğu otonomi uygulamasını kabul etmeyen Barzani'den ayrılarak Irak yönetiminin safına geçti. Diğer ayrılanlarla birlikte gerçekte kağıt üzerinde kalan Bağdat'a bağlı bir IKDP oluşturdular. Hükümet yanlısı IKDP'nin genel sekreteri olan Akravi, 1974 yılında Irak yönetimi tarafından oluşturulan Otonom Bölge Yürüme Konseyi'nin ilk başkanı olarak Musul, Duhok Valiliği gibi birçok yönetsel görevde bulundu. Ayrıca bakanlık yaptı.

AKTEPİ, ŞEYH HASİB/Şêx Hesib Axtepî (1885-1947): Alim ve şair. Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe Köyü'nde doğdu. *Leyl û Mecnûn* (Leyla ve Mecnun) adlı klasik eserin yazarı Şeyh Muhammed Can'ın oğlu, meşhur Şeyh Hasan Nurani'nin (Şêx Hesên Nûranî) ise torunudur. Amcası Şeyh Abdurrahman Aktepi'nin yanında eğitim gördü. 1947 yılında Çınar'da vefat etti. Aktepe Köyü'nde medfundur. Şeyh Hasib Aktepi'nin 1930'larda kaleme aldığı *Dîwana Hesbî* (Hasbî Divanı) adlı 94 bölümden oluşan bir eseri vardır.

AKTEPİ, ŞEYH MUHAMMED CAN/Şêx Mihemed Can Axtepî (1858-21 Mart 1909): Alim ve Şair. Diyarbakır ili Çınar ilçesi Aktepe Köyü'nde doğan Şeyh Muhammed Can, Şeyh Hasan Nurani'nin (Şêx Hesên Nûranî) oğlu ve Şeyh Abdurrahman Aktepi'nin (Şêx Ebdurrehman Axtepî) kardeşidir. Şam medreselerinde eğitimini tamamlayıp icazetnamesini al-

dıktan sonra Aktepe'ye dönerek ağabeyinin yerine babasının medresesinde ders vermeye başladı. 21 Mart 1909 tarihinde vefat eden Şeyh Muhammed Can'ın 21 bölüm ve 1882 beyitten müteşşekil olan *Leyl û Mecnûn* (Leyla ve Mecnun) isimli bir eseri vardır.

AKTEPİ, ŞEYH MUHAMMED ASKERİ/Şêx Mihemed Eskeriyê Aktepi (1898-1952): Alim ve şair. Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe Köyü'nde doğdu. Tanınmış Kürt şair ve mutasavvıf Şeyh Abdurrahman Aktepi'nin (Şêx Evdirehman Axtepî) oğlu, Şeyh Hasan Nurani'nin (Şêx Hesene Nûranî) ise torunudur. Yanında eğitime başladığı babasının vefatı üzerine ağabeyi Şeyh Muhammed Kerbelayi'nin yanında okumaya devam etti. *Iqdê Dûrfam* ve *Keşkûl* (tûrik, heybe) isimli iki eser yazmıştır. Eserler manzum olup Kürtçedir. Manzum masallardan/fablardan oluşan *Iqdê Dûrfam* 1932-1942 yılları arasında Diyarbakır-Eğil'de (Bîrsinê) yazılmış olup 13 bölüm ve 2584 beyitten müteşekkildir. *Keşkûl* ise 65 bölümden oluşmaktadır.

AKTEPİ, ŞEYH ABDURRAHMAN/Şêx Evdirehmanê Axtepî (1850-1910): Alim ve şair. Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe Köyü'nde doğan Şeyh Abdurrahman Aktepi, Şeyh Hasan Nurani'nin (Şêx Hesene Nûranî) oğlu ve yine kendisi gibi geride Kürtçe eser bırakan Şeyh Muhammed Can'ın (Şêx Mihemed Can Axtepî) kardeşi, Şeyh Muhammed Askeri Aktepi'nin (Şêx Mihemed Eskeriyê Axtepî) ise babasıdır. Babasının medresesinde başladığı eğitimine Irak ve Sûriye başta olmak üzere birçok medresede devam etti. Babasının vefatının ardından Aktepi'ye dönerek onun yerine ders vermeye başlayan Şeyh Abdurrahman 1910 yılında Diyarbakır'da vefat etti. Türbesi Aktepe köyünde babası Şeyh Hasan Nurani'nin (Şêx Hesene Nûranî) türbesinin yanındadır.

Şiirlerinde "Ruhi" ve "Şemseddin" mahlaslarını kullanan Şeyh Abdurrahman Aktepi ardından dört eser bıraktı. Bu eserlerin ikisi Arapça, ikisi Kürtçedir. Arapça kitapları *Kitabu Keşfiz'zelam*, *Kitabûl Ebriz* adlarını taşımaktadır. Aktepi'nin ilk Kürtçe eseri 1884'te yazdığı *Rewdûlneîm* Hz. Muhammed'in hayatındaki olayları (özellikle miraç olayı) manzum olarak anlatan bir eserdir. Konuları farklı olan 35 bölümden oluşan eser 4531 beyitten müteşekkildir. Diğer Kürtçe eseri ise *Dîwana Rûhî* adı ile bilinen divanıdır. 1876 yılında yazılan eser 28 bölüm ve 471 beyitten oluşmaktadır. Aktepi'nin başka çalışmaları da vardır.

ALA RIZGARI: Rızgari'den Mümtaz Kotan, Ruşen Aslan ve Orhan Kotan grubunu bürokratik işleyişle ve pasifizizmle suçlayarak ayrılanların oluşturduğu örgütlenme. İbrahim Güçlü, Hatice Yaşar, Mehmed Uzun ve İkrâm Delen gibi isimlerin öncülük ettiği grup, Kürdistan'ın konumunu sömürge olarak tanımladı. Birleşik, bağımsız ve sosyalist bir Kürdistan kurmayı hedefleyen Ala Rızgari Sovyetleri destekledi, Irak Kürdistanı'ndaki IKDP-KYB ayrışması ve mücadelesinde de KYB'den yana tavır aldı. Silahlı mücadele amacı ile 150 kişilik bir grubu Nisan 1980'de KYB denetimindeki kamplara götürdü. Askeri alanda bir varlık gösteremeyen Ala Rızgari 1983'te bölündü. 1990'da Ala Rızgari Birlik Platformu adı altında toplanan birlik 1991'de *Rojev* dergisini yayınladı.

ALEVİLİK: Türkiye'de Türkler ve Kürtler arasında çok sayıda müntesibi olan dini inanç. Kanonik metinlere sahip olmayan Alevi inancının muhtevası ve doğası hakkında birçok tartışma vardır. Bazı araştırmacılara göre İslamın heteredoks bir mezhebi olan Alevilik bazı kişi ve gruplar tarafından İslam dışı bir inanç olarak tanımlanmaktadır. Aleviliğin otantik adı Kızılbaşlık olup Alevi isimlendirmesi nispeten yenidir. Alevi inancı ağırlıkta olan İslam unsurlarının yanında İslam öncesi Zerdüştlük, Şamanizm ve Hristiyanlık gibi farklı inanç ve mistik düşüncelerden birçok unsuru içermektedir.

Alevi tarihinin en önemli dini ve siyasi olayı Şah İsmail ve onun Osmanlı Devleti ile mücadelesidir. Bu mücadele sonunda yaşanan yenilgi ve acılar Alevi tarihinin temel kırılma noktasını ve muhayyilesinin en önemli belirleyicisi olmuştur. Osmanlı döneminden günümüze kadar Aleviler merkezi sistem ile sorun yaşamış ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Alevilik inancı ile yakından bağlantılı Bektaşî tarikatı ise Osmanlı yönetimince (en azından 19. yüzyıl başlarına kadar) meşru görülmüştür. Daha çok kent merkezli bir yapı olan Bektaşîlik örgütlü bir yapı oluştururken, çoğunlukla köylerde yaşayan Kızılbaşlar örgütlü bir yapı tesis edememişlerdir. Bektaşîler değişmez ritüeller uygularken, Aleviler efsanelerin yerel folklorla karıştığı mitlere inanırlar. İsteyen herkes Bektaşî tarikatına girerken, Alevilikte, Alevi olarak doğmamış birisi sonradan Alevi olamaz. Babaların lider olabilmesi için belli bir tarikat eğitiminden geçme şartı aranırken, dedelerin şeceresi Ali'ye kadar dayanan bir ocaktan gelmeleri gerekir.

Alevilerin en önemli ibadetleri cem ibadetidir. Cem dini liderler olan dedeler/Pirler tarafından yönetilir. Alevi toplumunda yukarıdan aşağıya dede-rehber-talip biçiminde bir örgütlenme görülür. Talipler arasındaki musahiplik kurumuyla da topluluğun gündelik yaşamı düzenlenir. Topluluk üyelerinin Cem'e kabul edilebilmeleri için birer musahiplerinin olması zorunludur. Şehirleşme, modernleşme ile Alevi nüfusun şehirlerde yoğunlaşması ile yeni problemlerle karşılaşmışlardır. 2009 yılından itibaren Alevilerin karşılaştığı sorunların aşılması/çözümlemesi için Alevi çalıştayları düzenlendi. Sorunların dinlendiği çalıştayları müteakip Aleviliği içerecek şekilde din dersi içeriğinin yeniden düzenlenmesi vb. konularda yeni uygulamalara gidilmiştir.

Dersim (bugünkü Tunceli, Sivas'ın bir bölümü, Erzincan'ın Kemah ve Tercan ilçeleri ile Bingöl'ün Kığı ilçesi) Kürt Alevilerinin merkezi kabul edilir. Bir Kürt-Alevi yerleşim bölgesi Dersim'den başlayarak Bingöl, Kuzeyde Muş, Varto boyunca Kars'a kadar doğuya uzanırken bir diğer yerleşim bölgesi Malatya, Maraş, Adıyaman, Adana ve Antep boyunca Suriye'ye uzanır. Ayrıca Kayseri ve Çorum'da da Kürt Aleviler vardır. Yakın dönemde yaşanan göç sonucu bu nüfusun önemli bir kısmı Türkiye'nin özellikle Batı bölgelerine dağılmıştır ve bir kısmı da Avrupa'ya çıkmıştır. Birçok Alevi Kürt 1990'larda yükselen Kürt milliyetçi hareketi içinde yer almıştır.

Aleviler günümüz Türkiye nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturmaktadırlar. Bu Alevilerin bir kısmı ise Kürttür. Kürtçenin Kırmancî (Zaza) ve Kurmancî lehçesini konuşan Kürt Alevileri, çoğunluk Türk ve Sünnî Kürt nüfus arasında bir geçiş bölgesi oluşturmaktadır. Türk/Kürt Alevi ve Sünnî Türk/Kürtlerin bir arada yaşadığı bu bölgelerde 1970'lerde (Maraş'ta, Çorum'da) Sünnîler ve Aleviler arasında çok sayıda kişinin ölümü ile sonuçlanan ciddi çatışmalar yaşanmıştır.

ALMANYA: En büyük Kürt diasporasını barındıran Avrupa ülkesi. Almanya'da 500-600 bin civarında Kürt yaşamaktadır. Almanya I. Dünya Savaşı sırasındaki ittifak süresi dışında genel olarak Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa'nın tersine Kürdistan'da tarihsel olarak pek rol oynamayan bir devlettir. Almanya'ya giden ilk Kürtler, 1920'li yıllarda daha çok eğitim amacı ile giden varlıklı ailelerin çocukları olmuştur. Almanya işçi ihtiyacını

karşılama için Türkiye'den göç alınca 1960' ve 1970'li yıllarda çok sayıda Kürt işçi olarak Almanya'ya yerleşti. Daha sonra 1980'lerde İran, Irak, Suriye ve Türkiye'den binlerce Kürt, siyasi ve iktisadi sebeplerle Almanya'ya göç ederken 1990'lı yıllarda Türkiye'de yoğun olarak yaşanan çatışma ortamı, şiddet olayları ve köy boşaltmaları sebebi ile yüz binlerce Kürdün sığınmacı olarak Almanya'ya gitmesi ile hatırı sayılır bir Kürt göçmen nüfusu oluştu. Göçle birlikte Kürtler ve Kürt, siyasal örgütlenmeleri, problemlerini Almanya'ya taşımışlar ve burada örgütlenmeye çalışmışlardır.

Osmanlı-Türkiye ile güçlü tarihsel ilişkilere sahip olan Almanya'nın Kürtler arasında en güçlü organize yapı olan PKK ile ilişkilerinde yaşadığı bazı gelgitler (1992 Nevruz'unda,11 sonra Türkiye'ye silah satmama kararı gibi, ki kısa sürede bundan vazgeçilmiştir) dışında genel olarak Türkiye'nin yanında yer almıştır. İlk olarak 1988'de Düsseldorf Mahkemesi adı verilen davada aralarında Duran Kalkan, Ali Haydar Kaytan, Hüseyin Çelebi gibi kişilerin bulunduğu birçok PKK'li yargılandı ve cezaya çarptırıldı. 26 Kasım 1993'te alınan bir kararla PKK ve ERNK'nin Almanya'daki bütün faaliyetleri yasaklandı. Bununla beraber Kürt dernekler değişik adlar altında faaliyetlerine devam ettiler. Halen Almanya'da çok sayıda Kürt dernek faaliyetlerine devam etmekte, Kürtler ve Kürt kültürü ile ilgili yayın yapmaktadırlar. Bu derneklerin en büyük olanı PKK'ye yakınlığı ile bilinen Almanya Kürt Dernekleri Federasyonu'dur (YEK-KOM e.v). Merkezi Düsseldorf'da olan ve Almanya'nın genelinde çalışma yapan YEK-KOM toplam 65 derneği bünyesinde bulundurmaktadır.

ALİ, KİMYASAL Bkz. ALİ HASAN EL-MECİD

ALİŞER/Alışer (1882-1937): Halk Ozanı ve Koçgiri İsyanı'nın önde gelen liderlerinden. Hasenan aşiretine mensup olan Alışer Efendi bir süre Sivas'ta eğitim gördü. Koçgiri aşireti reisi Mustafa Paşa'nın ardından oğlu Alişan Bey'in katipliğini yaptı. Kürdistan Teali Cemiyeti üyesi olan Koçgirili Alışer Efendi, organizasyonunda yer aldığı Koçgiri Ayaklanması'nın bastırılmasından (24 Nisan 1921) sonra Dersim'e sığındı ve Seyyid Rıza'nın yanında kaldı. Dersim Olayları sırasında 9 Eylül 1937'de Zeynel adlı kişi ve Seyyid Rıza'nın devlet yanlısı yeğeni, Rehber'in adamları tarafından, kendisi

ve eşi Zarife başları kesilerek öldürüldü. Halk ozanı olan Alişer Türkçe ve Kürtçe'nin Kurmanci lehçesinde şiirler yazmıştır.

ALPDOĞAN, ABDULLAH: Türk asker. Koçgiri Ayaklanmasını bastıran Merkez Ordu Komutanı Nurettin Paşa'nın damadı olan Alpdoğan, korgeneralken 1935 yılında oluşturulan 4. Umumi Müfettişliğine atandı ve büyük yetkilerle donatıldı. Dersim valisi ve komutanı olarak on bini aşkın kişinin ölümü ve daha fazlasının sürülmesi ile sonuçlanan 1937-1938 Dersim Harekatı'nı yürüttü.

AMASYA ANTLAŞMASI: Çaldıran Savaşı (1514) sonrası 'bazı araştırmacılara göre ise Safavi Devleti'nin Anadolu içlerine doğru ilerleyişini durdurabilmek amacıyla savaştan önce Amasya'da İdris-i Bitlisi aracılığı ile Yavuz Sultan Selim ile görüşen Kürt beyleri ile arasında sağlanan antlaşma. Antlaşma gerçekte Kürt beyleri adına, savaştan önce onların Osmanlı ile ittifak kurması için diplomatik süreci yürüten, İdris-i Bitlisi ile Yavuz Sultan Selim arasında gerçekleşmiştir. Bu antlaşma ile Sultan, siyasi ve dini nedenlerle Safevilere karşı Osmanlılar ile ittifak eden ve Osmanlı ordusunda yer alarak savaşı kazanmasında önemli katkılar sağlayan Kürt beylerine (Urmiye, Atak, İmadiye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizan, Garzan, Palu, Siirt, Meyyafarkin (Silvan), Çemişkezek, Sasun, Mahmudi, Çapakçur, Sincar, Çermik, Hazro, Zerik) özerklik olarak anlaşılabilecek özel bir statü tanıdı.

Bu antlaşmaya göre; (1)-Kürt emirlikleri Osmanlı yönetimine bağlı olarak korunacak, (2)-Kürt emirliklerin yönetimi babadan oğla geçecek, cari yönetim için padişah ferman çıkaracak, (3)-Savaş sırasında Kürt beyleri silahlı süvarileri ile Osmanlıya yardım edecek, aynı şekilde Osmanlı Devleti de Kürtleri dış saldırılardan (düşmanlarından) koruyacak, (4)- Her yıl Osmanlı'ya belirli bir miktarda vergi verilecekti. Varılan ittifak neticesinde Kürdistan'ın büyük kısmı (yaklaşık olarak dörtte üçü) savaşız olarak Osmanlı egemenliğine girdi. Yavuz Sultan Selim'in yerine geçen oğlu Kanuni Sultan Süleyman Kürtlere yönelik aynı siyaseti devam ettirdi. İki tarafın da antlaşmaya sadık kalması ile Kürtler bu statülerini 19. yüzyılın başlarına kadar korudular.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ: Soğuk Savaş sonrası dünya-
nın iki süper gücünden biri, 1991 sonrası ise yegane süper gücü olan ABD
Kürt meselesinde aktif rol oynamıştır. ABD'nin Kürt meselesindeki tutumu
Kürtlerin içinde yaşadığı devletlerle olan ilişkilerine göre şekillenmiştir. Bu
politika genel olarak Kürtlere karşı müttefiklerini, düşmanlarına karşı ise
Kürtleri desteklemek şeklinde olmuştur.

ABD'nin Kürt meselesine ilk ciddi dahli 1970'lere uzanmaktadır. ABD,
bölgede İran ve İsrail'in müttefikleri olarak 1970'lerde Sovyetlere yakın duran
ve İran'la problemleri olan Irak yönetimine karşı Kürt İsyanını teşvik etti
ve cesaretlendirdi. Bu destek birkaç sebebe dayanmaktadır: 1- Irak ile olan
probleminde müttefik İran'ı desteklemek, 2- Sovyet yanlısı Irak yönetimini
istikrarsızlaştırmak, 3- Irak'ın olası bir İsrail karşıtı ittifak ve savaşa dahil
olmasını engellemek. Dönemin ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry
Kissinger ile İran Şahı'nın planladığı ve Başkan Nikson'un onayladığı plan
çerçevesinde Kürtlerin bir devlet kuracak şekilde değil, isyanı sürdürme-
lerini sağlayacak şekilde desteklenmesi planlandı ve Kürtler bu konuda
cesaretlendirildi. ABD ve İran 1975 yılında Cezayir Anlaşması ile istediğini
elde edince Kürtlere verilen destek çekildi ve Kürt İsyanı Irak yönetimince
şiddetli bir şekilde bastırıldı. Binlerce Kürt öldürülürken, yüz binlercesi
de sürüldü. Bu sırada Kürtlerin talebine karşın ABD Irak'a karşı herhangi
bir önlem almadığı gibi Kürt mülteci de kabul etmedi. Kürtlerce "ihanet"
olarak görülen bu politika Kürt milliyetçi hareketinde ABD'ye karşı uzun
süren bir sinizme yol açtı.

ABD, 1988'de gerçekleşen Enfal Oprasyonu ve Halepçe Katliamı'na
da ciddi bir tepki göstermezken, BM'in Irak yönetimini kınayan bir karar
al(a)maması konusunda da etkili oldu. Çünkü İran-Irak Savaşı sırasında
Bağdat yönetimi İran İslam Cumhuriyeti'ne karşı Batılılarca müttefik olarak
görölmüş ve desteklenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve akabinde Irak'ın
1991 yılında zengin petrol yataklarına sahip Kuveyt'i işgal etmesi, bölge
ve Batılı ülkelerin şiddetli tepkisi ile karşılaştı. Sonunda I. Körfez Savaşı ile
müttefikler tarafından Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması sağlandı. Savaş sırasında
kuzeyde Kürtler, güneyde ise Şiiler isyana teşvik edildi. Mart 1991'de Irak
Kürdistanı'nda başlayan Kürt isyanı (Raperin) ve Şii isyanı Baas yönetimince
şiddetle bastırılırken ABD olanlara seyirci kaldı. Irak ordusundan kaçan 1

milyonu aşkın Kürt mültecinin Türkiye ve İran sınırına yığılmasının yarattığı trajedi uluslararası kamuoyunda Kürt sorununa büyük bir ilgi uyandırdı. BM, 5 Nisan 1992 tarihli 688 sayılı kararı ile Irak yönetimini bölgedeki Kürt nüfusa yaptığı baskı sebebi ile kınayarak Kürtler üzerindeki baskısını hemen sonlandırmasını talep etti. Bu karara istinaden ABD, İngiltere, Fransa öncülüğünde girilen Huzur Operasyonu ile Irak'ın kuzeyindeki Kürt bölgesinde mültecilerin güvenli bir şekilde geri dönüşlerini sağlamak için bir "güvenli bölge/safe haven" oluşturuldu; akabinde de "uçuşa yasak bölge/no fly zone" ilan edildi.

ANTER, MUSA (1918-1992): Gazeteci, yazar. Halk arasında *Ape Mûsa* (Musa Amca) adıyla anılan Türkiye'nin yakın tarihindeki en popüler Kürt aydını. Mardin ili Nusaybin İlçesi Stelîle köyünde doğan Musa Anter İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1944 yılında Abdurrahim Rahmi Zapsu'nun kızı Ayşe Hale ile evlendi. *Şark Postası* ve *Dicle Kaynağı* gazetelelerinde yazılar yazdı. Anter 1958'de Yusuf Azizoğlu ve Canip Yıldırım'la birlikte *İleri Yurt* gazetesini çıkardı. Birkaç yıl sonra gazetede yazdığı *Kımıl* (Qimil, Türkçe, Süne) adlı şiir nedeniyle 1959 yılında gözaltına alındı ve İstanbul'a getirildi. *Kımıl*, "49'lar davası" öncesi büyük bir tartışma yarattı. 1959'da 49'lar davasından yargılandı. TİP kurulduktan sonra TİP'i destekledi. *Barış Dünyası* ve *Yön*'de yazmaya başlayan Anter, 3 Haziran 1963'te yeniden cezaevine girdi ve bu 23'ler davası olarak anılacak davanın da başlangıcı oldu. Yaklaşık iki yıl cezaevinde yatan Anter, Mamak, Sultanahmet ve Balmumcu

Musa Anter

cezaevlerinde kaldı. Medet Serhat ve Ergün Koyuncu ile beraber *Deng* dergisini çıkarttı. 1970'lerde Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) davalarından, 12 Eylül döneminde de Kürtçülük propagandası yapmaktan tutuklandı. En son 1990 yılında tutuklandı. *Özgür Gündem* ve *Yeni Ülke* gazetelerinde köşe yazarlığı yapan Anter, Halkın Emek Partisi'nin (HEP) kuruluşunda yer aldı. 1990'lı yılların başında kurulan

Mezopotamya Kültür Merkezi'nin (MKM) ve İstanbul Kürt Enstitüsü'nün kurucularından biri olan Musa Anter, 20 Eylül 1992 tarihinde Diyarbakır'da uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybederken yanında bulunan Orhan Miroğlu saldırıdan yaralı kurtuldu. Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş'ın 1997 yılında dönemin başbakanı Mesut Yılmaz'ın isteği ile hazırlayıp kendisine sunduğu Susurluk Raporunda bu cinayet devlete bağlı güçlerin gerçekleştirdiği eylemler arasında sayılmıştır.

Eserleri şunlardır: *Birîna Reş*, (Kara Yara, 1959), *Qımıl* (Kımıl, 1962), *Ferhenga Kurdî* (Kürtçe Sözlük, 1967), *Hatıralarım*, cild 1. 1991; *Hatıralarım*, cild 2 1992, *Çınara Min*, Gazete yazılarının bir kısmı *Vakainame* ve *Fırat Marmara'ya Akar* adıyla kitaplaştırılmıştır.

ANKARA ANTLAŞMASI: (1926) 5 Temmuz 1926'da Türkiye ve İngiltere arasında imzalanan ve bugünkü Türkiye-Irak sınırını belirleyen antlaşma. Antlaşma ile 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından geçici olarak belirlenen ve Musul vilayetini Türkiye dışında bırakan tartışmalı Türkiye-Irak sınırı esas alındı. Türkiye'nin Musul gelirinin %10'unu 25 yıl süre ile alması kabul edildi. Bu antlaşma ile Osmanlı Kürdistanı 1921 tarihli Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması'ndan sonra bir kez daha bölünmüş oldu. Antlaşma ile belirlenen Türkiye-Irak sınırı, bölgenin tarihi, toplumsal ve iktisadi gerçeklerine uymaması uzun yıllar sorunlar yaşanmasına sebep oldu. Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı silahlı mücadele yürüten Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) güçlendiği 1990'lı yıllarda Irak sınırı birçok kez tartışma konusu oldu ve mevcut dağlık sınırın korunmasının zor olması sebebiyle bu sınırın daha güneye taşınması veya bir tampon bölge oluşturulması gündeme geldi.

ANKARA ANTLAŞMASI (20 Ekim 1921): Türkiye ile Fransa arasında imzalanan ve Güney Cephesi'ndeki savaşı bitiren antlaşma. Hatay'ı dışarıda bırakan antlaşma ile belirlenen Türkiye-Suriye sınırı Türkiye'nin en uzun sınırıdır. Antlaşma çoğunluğu Kürtlerle meskun bölgeyi bölmüş Suriye, Kürtlerini Türkiye'den ayırmıştır. Bu sınır aynı zamanda Osmanlı Kürdistanı'nın ilk resmi bölünmesidir. Sonuçta bir kısım Kürt yerleşim yerlerinin ortasında geçen sınır bölgeyi iktisadi hinterlandından koparmıştır.

ANNAZİDLER: 990 yılında Ebu'l-Feth Muhammad bin Annaz tarafından kurulan ve 1117 yılına kadar varlığını sürdüren bir Kürt Hanedanı. Şerefname'de Ayyari adıyla anılan İran-Irak arasında kurulan Annazidler'in egemen oldukları bölge Kirmanşah, İlam, Hulvan, Dinaver, Mandali, Şehrizor ve Dakuk gibi yerleri kapsamaktaydı. Bu hanedan 12. yüzyılın başlarına kadar varlığını devam ettirdi. Beyliğin kurucusu Muhammed bin Annaz, Hulvan'dan beyliği idare etti. Selçuklular bölgeye girene dek varlığını sürdüren Annazidler, Hasanveyhoğullarını egemenliklerine aldılar.

APO: Abdullah isminin Kürtçe'de kısaltılmış hali. Kürdistan İşçi Partisi Abdullah Öcalan ile adeta bütünleşen 'Apo' isminin çoğunlukla zannedildiği gibi Kürtçe amca anlamındaki "apo" ile alakası yoktur. Zira PKK ismi ile partileşmeden önce Öcalan'ın başkanı olduğu grup ve taraftarları Abdullah Öcalan'ı takip edenler/yandaşları anlamında "Apocular" olarak adlandırılmakta idi. Aynı kullanım çok sık olmamakla birlikte günümüzde de caridir (Fakat zamanla çağrışım yolu ile anlamı takviye edici bir görev görmüş olması mümkün) Kürt milliyetçileri içinde amca lakaplı olan kişi "Mam Celal" olarak anılan Celal Talabani'dir. Ayrıca bkz. ABDULLAH ÖCALAN

APOCU: Parti/PKK olarak örgütlenmeden önce PKK'lıları tanımlamak için kullanılan bu ad(landırma) Abdullah (Apo) Öcalan'ı takip edenler anlamına gelmektedir. Ve halen de kullanılmaktadır.

ARAP BAHARI: 2010'da Tunus'ta başlayan ve Arap dünyasına yayılan, Tunus ve Mısır'da yönetim değişikliği ile sonuçlanan isyan, gösteri ve protesto dalgası. Devam etmekte olan süreçte göstericiler siyasi, iktisadi ve sosyal reform talep etmektedirler. Suriye'ye de yayılan ve Batılılar tarafından desteklenen gösteri/isyan sürecinde temkinli bir tutum takınan Suriye'deki Kürt partilerden özellikle Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne yakın olanlar kendi kaderini belirleme hakkı, Kürt halkının taleplerini garanti altına alacak bir anayasa, demokratik bir Suriye gündemi ile Ocak 2012'de Mesut Barzani'nin katılımı ile Erbil'de bir toplantı yaparak ortak bir politika belirlemeye çalıştılar. Bu dönemde siyasal gelişmelere paralel olarak Kürt partiler kültürel taleplerin yanında siyasi talepleri de formül etmeye başladılar.

Arap Baharı'nın etkisi ile 2012 Şubatı'nda Irak Kürdistanı'nda da Goran Hareketi'nin organize ettiği, reform talebi ile yapılan gösteriler ölümle sonuçlandı.

ARAP KUŞAĞI/Arapça adı: Hizam Arabi: Suriye Yönetiminin Suriye-Türkiye sınırı boyunca Kürtlerle meskun 300 km uzunluğunda ve 10-15 km genişliğindeki bir alanı Kürtlerden arındırarak Arapları yerleştirme/Arabizasyon projesi. Proje, Suriye'nin Kürtlerle meskun Cezire bölgesinden sorumlu polis şefi Muhammed Talib Hilal tarafından hazırlanan 'Ulusal, Toplumsal ve Siyasi Yönleriyle Cezire İli Çalışması' adlı Baas Partisi'ne sunulan 12 maddelik raporda yer aldı. Kürtler arasında bir tampon bölge oluşturmayı ve Araplaştırmayı amaçlayan proje, siyasal ve askeri yaptırımlarla icra edilmeye çalışıldı. 1963'te Baas Partisi iktidara geldikten sonra da bu uygulamaya devam edildi. 1973 yılından itibaren uygulanmaya başlanan plan kapsamında modern tarım köyleri kuruldu ve bölgeye bedevi Araplar yerleştirildi, yer isimleri de araplaştırıldı. İlk plan çerçevesinde 120/140 bin civarında Kürt yerinden edilerek güneye sürüldü. 1976 yılında plan, Suriye'nin iç meseleleri sebebi ile askıya alındı ise de göç ettirilenlerin geri dönüşüne izin verilmedi. Ayrıca Bkz. MUHAMMED TALİB HİLAL, SURİYE

ARFA, HASAN (1895-1984): İranlı asker ve diplomat. 1920'lerde Simko'nun başında bulunduğu Kürt ayaklanmasına karşı savaşan İran askeri kuvvetlerinin içinde yer alan Arfa, *Mahabad Kürt Cumhuriyeti*'nin kurulduğu ve yıkıldığı dönemde İran Genel Kurmay Başkanı idi (1944-1946). İran'ın Türkiye (1958-1961) ve Pakistan (1961-1962) Büyük Elçiliğini de yapan Arfa, daha sonra Kürtlere dair *The Kurds: An Historical and Political Study** (London: Oxford University Press, 1966) isimli bir kitap yayınlamıştır.

ARGK Bkz. KÜRDİSTAN HALK KURTULUŞ ORDUSU

ARİ, ARJEN: Şair. 1956 yılında Mardin'in Ömerli ilçesine bağlı Çalê köyünde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Nusaybin'de tamamlayan Ari, 1979 yılında Diyarbakır Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nden mezun oldu. İlk şiiri 1979'da yayınlanan Tırêj dergisinde yayınlandı. Azadiya

* Kürtler: Tarihsel ve Politik bir Çalışma

Welat gazetesinde köşe yazarı olan ve Diyarbakır'da yaşayan Ari, 30 Ekim 2012'de hayatını kaybetti.

Arjen Ari'nin çoğu şiir olmak üzere yayınladığı eserleri şunlardır: *Ramûsan min veşartin li geliyekî* (şiir, 2000), *Ev çiya rûspî ne* (şiir, 2002), *Destana Kawa* (şiir, 2003), *Eroûtika* (şiir, 2006), *Bakurê helbestê* (Kürtçe Şiir Antolojisi, 2008), *Şêrgele* (şiir, 2008), *Çil çarîn* (şiir, 2008), *Bihoka li pişt sînor* (Sınırın Ardındaki Ayır, öykü-anı 2010).

ARİF, ABDÜSSELAM(1921-1966): Asker, siyasetçi. 1963-1966 yılları arasında Irak devlet başkanı. 1958 yılında Irak monarşisinin devrilmesi ile sonuçlanan Abdülkerim Kasım öncülüğündeki darbenin içinde yer aldı ve darbeden sonra Abdülkerim Kasım'dan sonraki 'ikinci adam' olarak başbakan yardımcılığı ve içişleri bakanlığı görevlerine getirildi. Nasır yanlısı bir politika izleyen ve ortak Arap Cumhuriyeti'ni savunan Arif, Irak'ın bağımsız kimliğini savunan Kasım tarafından yönetimden uzaklaştırıldı. 8 Şubat 1963'te Baas Partisi'nin Kasım'ı devirmesinin ardından devlet başkanlığına getirildi. Statü sahibi milliyetçi lider olarak ondan faydalanma amacıyla olan Baas Partisi gerçekte gücün onun eline geçmesini istemiyordu. Kısa sürede Baas ile arası açılan Arif, Baasçıları tasfiye etmeye başladı ve tüm yetkileri eline aldı. Eylül 1965'te Bezzaz'ı başbakanlığa getirdi. 13 Nisan 1966'da bir uçak kazasında ölümü yerine kardeşi Abdurrahman Arif geçti.

1963'teki darbeden sonra Kürtlerin yönetim ile olan çatışmaları aralıklarla da olsa devam etti. Darbenin ardından yönetimi ele geçiren Baasçılar 27 Temmuz 1958 tarihli geçici anayasayı yürürlükten kaldırdı. Mart 1963'te Kürtlere özerk bir statü vaat ettilerse de bir antlaşma yapılamadı ve çatışma haziranda daha şiddetli bir şekilde yeniden patlak verdi. Birçok sanayi kolunu millileştiren ve Mısır ile yakınlaşan Arif yönetimi Nasır'ın etkisiyle Kürtlerle ateşkes antlaşması imzaladı (10 Şubat 1964). Mayıs 1964'te yeni bir geçici anayasa ilan edildi ve kapatılan siyasal partilerin yerini tek bir parti, Arap Sosyalist Birliği aldı (Temmuz 1964). Bir süre sonra Kürtlerle antlaşmazlık yeniden başladı ve Arif'in ölmesi üzerine yerine geçen Abdurrahman Arif döneminde Kürtlere yönelik bahar saldırısının başarısızlığının ardından Haziran 1966'da Kürtlerle yeni bir ateşkes antlaşması imzalandı.

ARVASİ, SEYYİD SİBĞATULLAH (-1870): ‘Gavs-ı Hizanî’ lakabı ile tanınan ünlü Nakşi şeyhi. Kürtler arasında Nakşibendi tarikatının yayılmasında etkin rol oynayan Şeyh Seyyid Sibğatullah Arvasi, Seyyid Taha Nehri’nin halifesidir. Mevlana Halid’in halifesi olduğunu söyleyenler de vardır. Kürdistan, Türkiye, Suriye’ye atadığı halifeler ile etkileri günümüze kadar gelen güçlü ve etkin Nakşi yapılanmalarından birini oluşturdu. Tarikatı devam ettiren ailesi/sülalesi yakın döneme kadar Bitlis’in siyasi ve dini hayatında etkili oldu ve 1950 sonrası bazı aile mensupları milletvekili olarak parlamentoya girdiler.

ARVASİ, ŞEFİK/Seyyid Mehmet Şefik Arvasî (1884-1970): Nakşibendi şeyhi. Yakın dönemin ünlü Nakşibendi şeyhi Abdülhakim Arvasi’nin yeğeni olan Şefik Arvasi, Van’ın Arvas Köyü’nde (Doğanyayla) doğdu. Gençliğinde Horhor Medresesi’nde Bediüzzaman Said Nursi’nin talebesi oldu. 1912 yılında kurulan Kürt Talebe Hevi Cemiyeti’ne üye olan Arvasi ve 1918 yılında İstanbul’da kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti’nin (KTC) kurucuları arasında yer aldı. Melaye Cizirî’nin *Dîwanını* ilk kez matbaada o yayınladı. Yazılarında Kürt milli kimliğinin gelişimi üzerinde duran Arvasi, KTC içindeki bölünmede otonomici kanatta yer aldı. Şefik Arvasi, Cumhuriyet döneminde herhangi bir siyasi faaliyette bulunmadı ve Şeyh Said İsyanı’ndan da uzak durdu. Dini bir kişilik olarak hayatını devam ettiren ve Cumhuriyet yönetimine entegre olan Arvasi, ölümünden önce Sultan Ahmed Camii İmamlığı yapmıştır.

ARVASİLER: Önceleri Kadiri tarikatına mensup iken sonradan Nakşibendi tarikatına intisap eden Nakşi şeyh ailesi. Meskun oldukları Van ilinin Müks (şimdiki Bahçesaray ilçesi) civarındaki Arvas Köyü’nden (Doğanyayla) dolayı Arvasi nispeti ile adlandırılmışlardır. Seyyid olduklarını iddia eden ailenin bilinen ilk önemli atası 19. yüzyıl başlarında yüksek bir saygınlığa sahip olup Sultan II. Mahmud tarafından taltif edilen ve çağdaşları tarafından “Kutb-u Arvas” olarak adlandırılan Abdurrahman Arvasi’dir. Şeyh Abdurrahman’ın, biri oturduğu Arvas’ta diğeri Hoşab’da (Türkçe adı: Güzelsu) iki medrese ve Kadiri dergahı vardı. Selefî olan oğlu Abdülhamid de Kadiri şeyhi olarak büyük bir üne sahip olmuştu.

Şeyh Abdurrahman'ın iki torunu Sıbğatullah Arvasi (Sıbğatullah bin Lütfullah, öl.1870) ve Fehim Arvasi (Fehim bin Abdülhamid, öl.1895) ise Mevlana Halid'in halifesi Taha Nehri'den hilafet alarak Nakşibendiliğe intisap ettiler. İkisi de birden fazla tarikattan icazet sahibi idiler. Nakşibendilik doğrultusunda tasavvuf faaliyetlerinde bulundular. Bitlis'in Hizan ilçesine yakın Gayda Köyü'ne yerleşen Sıbğatullah Arvasi "Gavs-ı Hizan" olarak tanınmış ve atadığı halifelerle etkisi Türkiye ve Suriye'ye yayılmış ve etkileri günümüze dek süren en etkili Nakşi tarikat ağlarından birini teşekkül etmiştir.

Ailenin Cumhuriyet tarihindeki iki önemli ismi ise Abdülhakim Arvasi ile Şefik Arvasi'dir. Abdülhakim Arvasi etkileri günümüze dek süren kişilere hocalık yapmıştır. Bunlardan biri de ünlü şair Necip Fazıl Kısakürek'tir. Abdülhakim Arvasi, Said Nursi'nin (yeni Said dönemi) faaliyetlerine ve yazdıklarına olumsuz yaklaşmış ve eleştirmiştir. Şefik Arvasi ise Said Nursi'nin talebesi olmuş ve Kürdistan Teali Cemiyeti içinde yer almıştır. Cumhuriyet döneminde herhangi bir siyasi faaliyet içine girmeyen Şefik Arvasi, Sultan Ahmed Camii İmamlığı yapmıştır.

Ailenin tanınmış bir diğer mensubu ise Türk-İslam milliyetçiliğinin önde gelen teorisyenlerinden olan Seyyid Ahmed Arvasi'dir. Türk-İslam sentezi doğrultusunda birçok eser kaleme alan yazar Kürtlerin bir millet olarak varlığını red etmiş ve Türk olduklarını iddia etmiştir. Seyyid Ahmed Arvasi 1988 yılında hayatını kaybetti.

Genel çerçevede bakıldığında ailenin sonraki kuşakları Cumhuriyet döneminde herhangi bir siyasi muhalefet hareketine iştirak etmemiş ve önemli ölçüde yeni yönetime uyum sağlamışlardır. Ailenin bazı mensupları da milletvekili olarak parlamentoya girmiştir.

ASİMİLASYON: Sosyolojik anlamda asimilasyon, çoğunlukla çoğunluğun veya iktidar sahip/ler/inin baskısıyla, nadir durumlarda ise gönüllü olarak, farklılık gösteren toplulukların/grupların kültür birikimlerinin ve kimliklerinin baskın yapı/kimlik içinde eriyerek yok olmasını ifade eder. İlk önce içine almak, özümsemek anlamlarında biyolojide kullanılan asimilasyon terimi, biyolojiden psikolojiye oradan da sosyolojiye geçmiştir. Bireysel veya toplumsal yapıdaki temel ve kapsamlı bir dönüşümü ifade

eden asimilasyon, toplumsal/kolektif yapının özündeki, kişilik yapısındaki ve kültürel mirastaki değişim süreci ve bu sürecin sonucudur.

Asimilasyon Türkiye’de (Cumhuriyet döneminde) Kürtlere karşı izlenen resmi devlet politikası olarak hazırlanan birçok resmi raporda yer almıştır. Bu politika bir taraftan cebren, iskan politikaları ve Kürtçenin yasaklanması ile diğer yandan resmi eğitim kurumları aracılığı ile icra edilmeye çalışıldı.

ASKERİ, ALİ (1937-1978): Siyasetçi ve peşmerge komutanı. Molla Mustafa Barzani’nin önde gelen yetenekli komutanlarından olan Ali Askeri IKDP’nin ilk resmi toplantısında merkez komite üyesi seçildi. 1961 İsyanı sırasında Behdinan bölgesindeki ve Süleymaniye’deki peşmerge güçlerinin komutanlığını yaptı. IKDP’nin 1964 yılında bölünmesi sırasında İbrahim Ahmed ve Celal Talababi’nin yanında yer aldı ve 1970 yılında yeniden Barzani’nin kontrolündeki IKDP ile birleşmesine kadar bu fraksiyonun liderlerinden biri olarak kaldı. 1974-75 İsyanı sırasında Barzani’nin karargahını koruyan güçlerin başında bulunan Ali Askeri isyanın yenilgi ile sonuçlanmasından sonra başında bulunduğu Kürdistan Sosyalist Hareketi ile Kürdistan Yurtseverler Birliği’nin (KYB) kurucuları arasında yer aldı. KYB’nin ilk kongresinde parti politbüro üyeliğine seçildi ve peşmerge kuvvetlerinin komutanlığına getirildi. 1978’de IKDP ve KYB arasında yaşanan ve binlerce kişinin ölümü ile sonuçlanan çatışmada IKDP’ye esir düşen Askeri, idam edildi.

AŞİRET: Geleneksel Kürt toplumun temel toplumsal örgütlenme birimi. Aslı Arapça ‘aşira kelimesi olan aşiret kelimesi Kürtler tarafından çoğunlukla ‘eşir şeklinde telaffuz edilir. Aşiret kan, veya evlilik yolu ile aralarında akrabalık bulunan, ortak dini, kültürel ve iktisadi yapıya sahip göçebe veya yerleşik topluluklardan oluşur. Aşiret “kabile”lerden, kabile “malbat”lardan/“ata”lardan (ortak geçmişe sahip çok sayıda aile), malbatlar “mal”lardan (geniş ailelerden), mallar’da “hane”lerden (küçük aile) oluşur. Bu aşiretin alt birimleri bazı yerlerde farklı adlarla ve birden fazla kavramla adlandırılmaktadır. “Malbat”lar sülale olarak da adlandırılır. Irak ve İran Kürdistanı’nın bazı yerlerinde ise kabile “tire” veya “taife” olarak isimlendirilirken, “malbatlar” da “hoz” veya “tire” olarak adlandırılır. Göçebelerde ise hame/mal yerine daha çok “kon” (çadır) kavramı kullanılır.

Aşiret soydaş/türdeş bir topluluğu betimlediği gibi farklı aşiretlerden oluşan bir konfederasyonu tanımlamak için de kullanılır. Ve aşiretlerin çoğu zannedilenin aksine aynı soya mensup değildir. Geleneksel toplumda aşiret kişinin kimliğini belirtmek üzere bir aşirete aidiyeti gösterdiği gibi, kişinin aşirete mensup olmayanlardan ve bunun sonucu olarak daha alt statüde olanlardan farkını/üstünlüğünü de vurgulamak içinde kullanılır. Aşiret kimliği, aşiret mensubuna statü ve güvenli bir konum sağladığı gibi bazı sorumluluklar da yükler: aşiret reisine/ağaya vergi vermek, alınan kararlara ve töreye itaat etmek gibi...

Özellikle 1950 sonrası göçlerle hızlanan toplumsal modernleşme, kentleşme, bireyselleşme ile beraber aşiretsel bağlar hızla aşınmakta ve giderek daha az kişi kendini bir aşiret mensubiyeti ile tanımlamaktadır. Birçok yerde *de facto* olarak ortadan kalkmasına rağmen yine de nominal olarak varlığını sürdürmektedir. Bununla beraber belirtmek gerekir ki bazı yerlerde bir kısım içsel ve dışsal nedenlerle gücünü muhafaza etmiş, mevcut feodal ilişkileri sürdüren aşiret yapıları halen mevcuttur. Siyasetçilerin aşiretleri oy depoları olarak görmeleri mevcut yapıyı tahkim etmekle kalmamış birçok aşiret ağası milletvekili olarak parlamentoya girmiştir.

AŞİRET MEKTEBİ: 4 Ekim 1892 Sultan II. Abdülhamid devrinde eğitime başlayan ve tam adı “Mekteb-i Aşiret-i Hümayun” olan okul. Okul, aşiretlerin devlete ve hilafete olan sadakatini ve bağlılığını arttırma, taşradaki devlet kadrolarına eleman yetiştirme, aşiretleri kontrol altında tutma vb. amaçlarla kurulmuştur. Önceleri Beşiktaş’taki Akaretler’de eğitime başlayan okul bir süre sonra Kabataş’taki Esmâ Sultan Sarayı’na taşındı ve kapanana kadar burada eğitime devam etti. Okul nizamnamesinde belirtildiği gibi “Aşair-i Urban etfalinin talim ve terbiyesine mahsus olmak üzere” açılan okula Halep, Bağdat, Suriye, Musul, Basra, Trablusgarb vilayetlerinden ve Kudüs, Bingazi ile Zor sancağından öğrenci alınması kararlaştırılmıştır. Daha sonra maarif nezaretinin itiraz etmesine rağmen, özellikle Hamidiye Alayları’na mensup Kürt aşiretlerinden gelen talep üzerine Kürt öğrenciler de okula kabul edildi. Bununla beraber bu okullarda okuyan Kürt öğrenci sayısı fazla olmamıştır, ilk 5 yılda toplam 21 öğrenci alınmıştır. Cibranlı Halit Bey bu okuldan mezun olmuştur.

Kürtlerden sonra yine talep üzerine 1902'den itibaren Arnavut (aşiret) ileri gelenlerinin çocukları da okula kabul edilmeye başlandı. Mekteb-i Aşiret-i Hümayun politize olması (milliyetçi düşüncelerin yayılması) ve kuruluşu sırasında düşünülen amaçları gerçekleştirememesi sebebiyle 1907'de kapatıldı.

ATAÇ, HALİL (Ebubekir): PKK'nin eski önde gelen kadrolarından. Urfa/Halfeti doğumlu olan Ataç, 1979'da PKK'ye katıldı. PKK başkanlık konseyi üyeliği yaptı. 2004'te PKK'den ayrılarak PWD'yi (Partiya Welatparêzên Demokrat; Yurtsever Demokrat Parti) kuranların içinde yer aldı.

ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL (1881-1938): Asker, siyasetçi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu. Milli mücadele sırasında Anadolu halından bahsederken "Türkler ve Kürtler" deyimini kullanan Mustafa Kemal Paşa İzmit'te gazetecilerle yaptığı bir görüşmede Ahmet Emin Yalman'ın sorduğu Kürt sorununa ilişkin bir soruya (1921 Anayasası çerçevesinde) Kürtlere özerklik verileceği anlamına gelebilecek bir cevap vermişse de sonraki uygulamalar gerçekte böyle bir amacının olmadığını, Paşanın tutumunun tümünden taktikten ibaret olduğunu göstermiştir. Savaş döneminde dini/milli bir çizgide Kürtlerle kurulan ittifak Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte sonlandırıldı ve Mustafa Kemal öncülüğünde, modern, üniter (tek millet, tek dil, tek bayrak) bir Türk devleti ve homojen/kaynaşmış bir Türklük/Türk milleti inşa etme ameliyesine girildi.

Mustafa Kemal döneminde (1921-1938) Kürtlere karşı izlenen politikanın genel çerçevesi Türkleştirme/asimilasyon'dur. Cumhuriyet ile birlikte Türkiye sınırları içinde yaşayan tüm Müslüman ahali Türk olarak tanımlandı ve bu çerçevede Kürtlerin gerçekte Türk oldukları iddia edilerek etnik kimliği yok sayılırken bu kimliğin tüm siyasal tezahürleri şiddetle bastırıldı, Kürt dilinin ve kültürünün yasaklaması yoluna gidildi. Kürt bölgelerinde güvenlik merkezli bir idari yapı geliştirilirken, nüfusun Batıya sürülmesi, burada iskana tabi tutulması ve eğitim yolu ile de Türklüğe asimilasyonu temin edilmeye çalışıldı. Türkleştirme politikası oluşturulan kurumlar ve yapılan inkılaplarla gayri-Türk unsurların Türklük tarafından içerilmesini hedeflenmiş ve toplumsal gövdenin tüm alanlarında uygulanmıştır.

Mustafa Kemal'in karşılaştığı Kürt milliyetçi taleplerini (özerklik istemi, Elazığ, Malatya, Sivas ve Erzincan cezaevlerindeki Kürtlerin salıverilmesi, Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu illerden Türk memurların çekilmesi, Koçgiri yöresine gönderilen birliklerin geri alınması) ilk içeren isyan Koçgiri İsyanı'dır. Ankara tarafından ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Merkez Ordu Komutanı Nurettin Paşa isyanı çok sert bir şekilde bastırdı. Meclis'teki Koçgiri görüşmeleri sırasında bu sert uygulamalar nedeni ile Nurettin Paşa'nın görevden alınmasına ve yargılanmasına karar verildi ise de duruma müdahale eden M. Kemal, Fevzi Çakmak ile görüşerek Nurettin Paşa'yı Meclis'te savundu ve görevden alınmasının önüne geçti. Sekiz ay sonra da I. Ordu Komutanlığı'na getirildi.

Cumhuriyet dönemi en büyük Kürt ayaklanması ise Cumhuriyet yönetiminin tüm politik seyrini etkileyen Şeyh Said İsyanı'dır. Kürtlere karşı izlenen politikalar, sürgünler, Kürtçe'ye getirilen kısıtlamalar, ortak değerlerin aşındırılması vb. gerekçeler sonucu 1925'te patlak veren ve çok geniş bir alana yayılan Şeyh Said İsyanı, Cumhuriyet döneminin en büyük isyanıdır. İsyan sırasında istifa ettirilen Fethi Okyar'ın yerine getirilen İsmet Paşa'nın kurduğu hükümet isyanı bastırmak için sert önlemler aldı. Çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile devrim ilkelerine aykırı yayın yapan basına son verildi. Sıkıyönetim ilan edildi. Hıyanet-i Vataniye Kanunu değiştirilirken, biri Ankara diğeri Diyarbakır'da iki İstiklal Mahkemesi kuruldu. Bölgeye çok sayıda asker sevk edildi ve isyanın bastırılmasının ardından Şeyh Said ve beraberindeki 47 kişi idam edildi. Bundan sonra daha otoriter bir politika izlenmeye başlandı; Meclis'te karşı görüşte olanlar tasfiye edilerek, meclis'in demokratik ve kozmopolit yapısı ortadan kaldırıldı. İsyanın ardından alınan önlemlere rağmen bölge gerilim içinde kalmaya devam etti. İstiklal Mahkemesi'nin görev süresinin dolması ve sıkıyönetimin kalkması sonrası 1927'den itibaren bölgede olağanüstü tedbirleri devam ettirecek olan Umumi Müfettişlikler kuruldu. Bu uygulama ile bölgenin tamamen merkezden denetim altına alınması amaçlandı. Bu müfettişlikler bilahare Kürt isyanlarının bastırılmasına yönelik olarak çoğaltılmıştır. Şeyh Said İsyanı'ndan sonra 1. Umumi Müfettişlik (1927), Ağrı İsyanı'ndan sonra 3. Umumi Müfettişlik (1932), Dersim bölgesinde ise 4. Umumi Müfettişlik (1934) kurulmuştur.

Mustafa Kemal dönemi diğer bir isyan ise 1927-1930 yılları arası devam eden Ağrı İsyanı'dır. Suriye'de örgütlenmiş olan Hoybun'un dahil olduğu

1930 yılındaki Ağrı Ayaklanması savaş uçakları kullanılarak şiddetle bastırıldı. Bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra Kürt sorununa ilişkin olarak iç politikada bir değişiklik olmazken, bölgede gerilim ve karışıklıklar devam etti. İran ve Irak ile diplomatik yakınlaşma sağlanarak sınırların kontrolü sağlama yoluna gidildi. İran ile sınır bölgesinde toprak takası yapıldı.

Mustafa Kemal dönemi son büyük Kürt isyanı/direnişi Dersim Hadisesi'dir. 21 Mart 1937'de başlayan direniş 25.12.1935 tarihli Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanununun 1. Maddesi uyarınca Dersim'e vali, komutan ve 4. Umumi Müfettiş olarak atanan, idam cezalarını onama yetkisi verilen (32 ve 33. Maddeler) Korgeneral Abdullah Alpdoğan tarafından yine hava bombardımanı dahil, yangın bombaları ve boğucu gazlar kullanılarak en ağır şekilde bastırıldı. Mustafa Kemal'in manevi kızı Sabiha Gökçen de Dersim hareketine katılan pilotlardandır.

Tüm bu askeri önlemlere, asıl hedef olan Türkleşmenin sağlanması için yapılan çalışmalar eşlik etmiştir. Mustafa Kemal, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda ile İçişleri Bakanı Cemil Uybadin'a konuya ilişkin raporlar hazırlatmıştır ve söz konusu raporları ortak bir rapora dönüştürmek üzere Mustafa Kemal'in emriyle Şark Islahat Encümeni kurulmuştur. Kurulan Encümende Başbakan İsmet İnönü, İçişleri Bakanı Cemil Uybadin, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda ve Genelkurmay 2. Başkanı Kazım Orbay bulunmaktadır. Bu kadronun ortak özelliği Takrir-i Sükun Kanunu'nu uygulayan ve savunan ekibin içinde olmalarıdır. Ortak raporda Kürt kimliği düşüncesini ortadan kaldırmak için hem askeri ve idari önlemler alınarak sıkıyönetim ilan edilmesi hem de kültürel bir asimilasyon programıyla Kürtlerin Türkleştirilmesi öngörülmüştür. Yine aynı amaca matuf olan 1934 tarihli İskan Kanunu ile birçok Kürt batı illerine sürgün edilmiştir. Bu sürgünlerle asimilasyonun yanında (özellikle önde gelenlerin sürgünü ile) geleneksel Kürt toplumsal yapısı çözülmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen yenilikler ve getirilen yasaklamalar Kürtlerin toplumsal yapısının/dokusunun çözülmesinde ve değişmesinde büyük rol oynamıştır. Medreselerin kapatılması vb. uygulamalar ise Kürt dilini kurumsal yapıdan yoksun bırakarak Kürt diline büyük bir darbe vurmuştur. Mustafa Kemal sonrası Kürt milliyetçiliği derin bir sessizliğe bürünmüş ve bu durum 1950'li yılların sonuna kadar devam etmiştir.

AVEBURY, ERİC (1928-): İngiliz siyasetçi ve insan hakları aktivisti. 1960'lı yıllardan beri Liberal Parti milletvekili olan Avebury 1971'den beri İngiliz Lordlar Kamarasının da üyesidir. İnsan Hakları Grubu Başkanlığı yapan, Kürt haklarının kabulü ve tanınması için çaba harcayan Avebury, *Kurdish Human Rights Project*'in onursal başkanı seçilmiş, Washington Kurdish Institute'nin de yönetim kurulunda yer almıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ: Türkiye'nin uzun süredir üye olmayı hedeflediği Avrupalı devletler arası organizasyon. Avrupa Birliği (AB) Türkiye'deki Kürt meselesi üzerinde etkili olan bir yapıdır. AB, Türkiye'nin birliğe üyeliği için Kürt meselesinin demokratik bir şekilde çözülmesi dahil AB kriterlerini yerine getirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu kriterleri karşılamaya çalışan Türkiye'de son yıllarda demokratikleşme programı kapsamında önemli adımlar atılmıştır. 1990'lardan itibaren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi resmi devlet organlarının kişilere karşı işlediği suçlar nedeniyle birçok davada Türkiye'yi suçlu bulmuştur.

AVRUPA KÜRT DERNEKLERİ FEDERASYONU (KON-KURD): Avrupa'da faaliyet gösteren 150 civarındaki Kürt derneğini bünyesinde bulunduran şemsiye kuruluş/konfederasyon. Merkezi Brüksel'de olan KON-KURD, 9 Avrupa ülkesinde faaliyet gösteren dernek federasyonlarının birleşmesi ile oluşmuştur. Bu federasyonlar: YEK-KOM (Almanya), FEY-KOM (Avusturya), FEK-BEL (Belçika), FEYKA-KURDISTAN (Danimarka), FED-KOM (Hollanda), FED-BRİ (İngiltere), KURDISTAN-RADET (İsveç), FEKAR-KURDISTAN'dır (İsviçre). Avrupa'da yaşayan Kürtlerin en büyük organizasyonu olan KON-KURD Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ile yakın/ilişkili bir kuruluştur. Ayrıca Avustralya'daki FED-KA ile Kanada ve Norveç'teki Kürt dernekleri de KON-KURD üyesidir.

AYDIN, VEDAT (1953-1991): Siyasetçi. 1990'lı yılların başında başlayan ve giderek şiddetlenen fail-i meçhul cinayetlerin ilk kurbanlarından. 1970'li yıllarda Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKD) davasından yargılanan, Diyarbakır/Bismilli olan Vedat Aydın, 1979'da Diyarbakır Eğitim

Enstitüsü Edebiyat Bölümü'nden mezun oldu. 12 Eylül sonrası 4 yıl tutuklu kaldı. 28 Ekim 1990 tarihinde İnsan Hakları Derneği (İHD) Genel Kurulu'nda konuşmasını Kürtçe yaptığı için tutuklandı. Mahkeme duruşmasında Türkçe konuşmayı reddetti. Tahliyeden sonra İHD Diyarbakır Şubesi Başkanlığı'na seçildi. Haziran 1991'de Halkın Emek Partisi'nin (HEP) Diyarbakır İl Başkanı seçildi. 5 Temmuz 1991 tarihinde evinde gözaltına alınan Vedat Aydın'ın 7 Temmuz'da Ergani-Maden karayolunda cesedi bulundu. Vedat Aydın'ın cenazesinde olaylar yaşandı. Cenazeye katılan 100 bin civarındaki kalabalık kitlenin üzerine ateş açıldı. Çok sayıda kişi ölürken yüzlerce kişi de yaralandı.

AYŞE ŞAN/Eyşe Şan (1938-1996): Müzisyen, dengbêj. 1938 yılında Diyarbakır'da doğdu. 1958'de Gaziantep'e giden Ayşe Şan burada iki yıl çalıştıktan sonra 1960 yılında İstanbul'a gitti. İlk Kürtçe kayıtlarını da burada yaptı. 1972 yılında Almanya'ya giderek Munsen'e yerleşti. 1979'da Irak Kürdistanı'nı ziyaret eden Ayşe Şan orada Kürt sanatçılarla birlikte sahne aldı. 1980'de Türkiye'ye dönen Ayşe Şan postane memuru olarak çalıştı. 1991'de bir albüm çıkaran sanatçı, 1996'da İzmir'de öldü.

Ayşe Şan

AZADI CEMİYETİ :1920'lerin başında kurulan ve illegal olarak faaliyet yürüten Kürt milliyetçi örgütlenmesi. Tam adı Kürdistan İstiklal Komitesi/ Cemiyeti olan Azadi Cemiyeti, Şeyh Said İsyanı'nın öncesinde bir Kürt ayaklanması örgütlemeye çalıştı. Cemiyetin kuruluş tarihi konusunda farklı görüşler vardır. R. Olson, cemiyetin 1921 yılında Erzurum'da kurulduğu görüşündedir. Çoğunluğunu eski Osmanlı ordusundan ayrılan subayların ve Hamidiye Alayı komutanlarının teşkil ettikleri cemiyetin başkanı Şeyh Said'in kayınbiraderi olan Cibranlı Albay Halit Bey'di. Daha önceki Kürt örgütlenmelerinden farklı olarak Azadi'nin merkezi 8. Kolordunun da bulunduğu Erzurum'du.

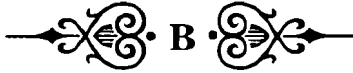
Kürt haklarını talep eden cemiyet, hükümetin uygulamalarından şikayetçi olmanın yanı sıra kitlesel bir göç ve sürgün korkusu taşımaktaydı. Ayrıca Kürt diline getirilen kısıtlamalar, Kürdistan kelimesinin kitaplardan çıkarılması, haritalardan silinmesi, Kürt bölgelerin yeterince hizmet alamaması, seçimlere müdahale edilmesi, askerlerin köylülere kötü muamelesi, el konulan hayvan veya erzakın ücretinin az ödenmesi ya da hiç ödenmemesi, Müslüman kitleyi birbirine bağlayan hilafetin kaldırılması vb. durumlar cemiyetin rahatsızlık sebepleri arasındadır. Aşiret reisleri, ulema ve şeyhlerle irtibat kurarak onların desteğini ve işbirliğini sağlamaya çalışan cemiyet, birçok şehirde şubeler açtı. Nakşibendi tarikatına mensup saygın ve etkin bir kişilik olan Şeyh Said cemiyet'in önde gelenlerinden Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey tarafından cemiyet ile birlikte çalışmaya ikna edildi/edilmeye çalışıldı. 1924 yılında baş gösteren Beytüşşebap İsyanı'na karışan ve ardından Irak'a kaçan subayların önemli bir kısmı cemiyetin mensupları arasındaydı.

Azadi'nin başkanı Cibranlı Halit Bey faaliyetleri sebebi ile 20 Aralık 1924'te Erzurum'da tutuklandı ve Süvari Tümen Komutan Vekili Albay Ferit Bey başkanlığında kurulan Bitlis Harp Divanı'nda yargılandı. 14 Nisan 1925'te Bitlis'te Yusuf Ziya Bey, kardeşi Teğmen Ali Rıza Bey, damadı Faik Bey ve Molla Abdurrahman'la birlikte kurşuna dizildi.

AZINLIK: Eski dilde "ekalliyet". Kürtlerin statüsüne ilişkin tartışmalarda sık sık zikredilen azınlık kavramı; bir ülkede çoğunluğu oluşturan halka mensup olmayan, ancak kendine ait bir kültürü, dili olan bir topluluğu ifade eder. Hukuki çerçevede azınlık, belirli yasalar ve antlaşmalar çerçevesinde ayrıcalıklı hak ve ödevlere sahip olan bir topluluktur.

Türkiye'nin kurucu antlaşması Lozan, Osmanlı İslam geleneğinin devamı mahiyetinde azınlık kavramını dini temelde tanımlamış; bu bağlamda Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler azınlık sayılırken Müslüman etnisiteler azınlık sayılmamış; bilahare Türk olarak tanımlanmışlardır. Lozan'da adları anılan Kürtlerin daha sonra Cumhuriyet döneminde Türk olarak tanımlanması ve öte yandan da siyasal ve kültürel olarak "asli unsur"un (çoğunluk) ve "tali unsur"un (azınlık) sahip olduğu haklardan tümünden mahrum bırakılması Kürt sorununun en önemli sebebini oluşturmuştur.

AZİZ, MUHAMMED (1933-): Siyasetçi. 1963-1993 yılları arası Irak Komünist Partisi (IKP) genel sekreteri. Süleymaniye doğumlu olan Aziz, 1948 yılında IKP'ye katıldı. Aynı yıl tutuklandı ve 1958 yılında monarşinin devrilışine kadar hapis kaldı. Serbest kaldıktan sonra partinin merkez komitesine seçildi. 1963'te IKP'nin genel sekreteri seçilen Aziz, 1963-65 yılları arası Moskova'da kaldı. 1978'de Sovyetlerin Baas Partisi ile ilişki kurmasından sonra IKP'de Baas ile ilişki kurdu ve partinin önde gelenlerinden Mükerrerem Talabani ve Emir Abdullah, Irak kabinesinde bakan olarak görev aldılar. İran-Irak Savaşı'nın başlaması ile Baas, IKP ile ilişkilerini kesince Aziz Muhammed muhalif gruplarla işbirliğine giderek Kürt bölgesinde hükümet karşıtı kampanya başlattı ve Kürtlerin self-determinasyon hakkını desteklediğini açıkladı.

BAAS PARTİSİ: 1940'ta Suriyeli Ortodoks Hristiyan Arap entelektüel Michael Eflak ve Sünni Arap Selah el-Baytar tarafından kurulan Arap birliğini gerçekleştirmeyi hedefleyen seküler-sosyalist Arap milliyetçi partisi. Baas Arap dilinde "yeniden diriliş" anlamına gelmektedir. Baas Partisi'nin Irak seksiyonu 1968'de, Suriye seksiyonu ise 1970'te iktidara gelmeyi başardılar. Kürtlere karşı kimyasal silah kullanımı dahil tüm insan hakkı ihlallerine başvuran Irak Baas'ı, 2003 yılında ABD'nin Saddam'ı devirmesine kadar Irak'ı yönetti. Hala Baas Partisi tarafından yönetilen Suriye'de Kürtlere karşı ayrımcılık yapılmış, yüz binlerce Kürt kimlik ve vatandaşlık hakkından mahrum bırakılmıştır. Diğer taraftan Arabizasyon politikası izlenmiştir. Ayrıca bkz. SADDAM HÜSEYİN, SURİYE, IRAK

BABAL, HÜSEYİN (Şeyh el-Yezid) (1941-1978): Şeyhan bölgesinin önde gelen bir Yezidi ailesine mensup olan Hüseyin Babal, genç yaşta IKDP'ye katıldı. 1960'ların başında tutuklandı, salıverilince tekrar Barzani güçlerine katıldı ve Şeyhan bölgesinin lideri olarak küçük bir peşmerge grubuna komutanlık yaptı. 1975 yenilgisinden sonra Barzani ile beraber İran'a

geçen Babal, bir süre sonra Irak döndü ve oradan Suriye'ye geçti. Burada Talabani başkanlığındaki Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne (KYB) katılarak Behdinan bölgesinin sorumluluğunu üstlendi. Daha sonra Irak'a dönen Babal, 1978 yılında IKDP ve KYB arasında yaşanan şiddetli çatışmada Ali Askeri ve Halid Salih ile birlikte idam edildi.

BABAN EMARETİ (1649-1850): Irak Kürdistanı'nda hüküm sürmüş olan emirliğin adı. Baban Emareti'nin ilk yöneticisi Baban Faki/H.Ahmet, Pişdar bölgesindendir. Emirliğin gerçek kurucusu olan Baban Süleyman Paşa emaretin sınırlarını Kerkük'e doğru genişletti. Emaret daha sonra Koye, Hanikin, Erbil, Altinköprü, Bedra'nın alınması ile İran'a doğru genişledi. Bu dönemde emirliğin merkezi Şehrezor bölgesindeki Kale Çolan (Qelayê Çolan) iken daha sonra Mahmud Paşa zamanda kurulan Süleymaniye şehrine nakledildi. Sonraki süreçte Süleymaniye emaretin ve günümüze dek Irak Kürdistanı'nın entelektüel merkezi olmuştur.

Emirlik adını yönetici ailesi Babanilerden almaktadır. 17. ve 19. yüzyıl arasında varlığını koruyan Baban Emareti, Osmanlı ve İran arasındaki mücadelelere aktif olarak dahil olmuş, Emirliğin tarihi bir taraftan Botan, Soran diğer taraftan Osmanlı ve Kaçarlar arasındaki çatışmalarla belirlenmiştir. Baban Emirliği'nin sonu 1847 yılında Ahmet Paşa'nın Koy'daki yenilgisiyle geldi. Ardından kardeşi Abdullah Paşa, Süleymaniye'yi 4 yıl kaymakam ünvanı ile idare etti ise de Mirliwa İsmail Paşa'nın kaymakam atanması ile Baban Emirliği sona erdi.

BABAN, CEMAL (1892-199?): Politikacı. Baban ailesine mensup Cemal Baban, Irak monarşisi döneminde birkaç kez bakanlık yaptı. İstanbul'daki askeri okuldan mezun olduktan sonra Osmanlı subayı olarak Balkan Savaşı'na katıldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'a dönen Baban, İngiliz karşıtı Kürt milliyetçi hareketi içinde yer aldığından İran Körfezi'ndeki Hinjan adasına sürüldü. 1932-1949 yılları arası birçok kabinede çalışma bakanı, savunma bakanı, maliye bakanı ve sosyal işler bakanlığı yaptı.

BABANZADE ABDURAHMAN PAŞA İSYANI (1806-1808): 1798 yılında 24 yıl boyunca idare ettiği Baban Emirliği'nin başına geçen Abdur-

rahman Baban Paşa, Osmanlıların 1806'da emirliğin başına Babanzade Halit Paşa'yı ataması üzerine isyan etti. Kerkük-Erbil arasında, Kufri'de, Osmanlı Devleti'nin Bağdat valisi güçlerini yendi. Bağdat valisi Ali Paşa bizzat kendisinin komuta ettiği büyük birliklerle Abdurrahman Paşa güçlerine karşı saldırıya geçince (1806) geri çekilen paşa, İran'a sığındı. Bunun üzerine Bağdat valisi askeri güçlerini İran sınırına doğru kaydırmaya başladı. Abdurrahman Paşa İranlıların desteği ile Osmanlı kuvvetlerine saldırdı, ancak başarılı olamadı. Bu dönemde Rusya ile savaş halinde olan Osmanlılar İran'a karşı bir cephe açmak istemediklerinden vali, sultanın emri ile askerini geri çekince Abdurrahman Paşa ordusu ile tekrar Süleymaniye'ye girdi ve Ali Paşa, Abdurrahman Paşa'nın emirliğini kabul etmek zorunda kaldı.

Ali Paşa'nın ardından Bağdat valiliğine atanan "Küçük" lakaplı Süleyman Paşa da Abdurrahman Paşa'nın etkinliğine kesin olarak son vermek istedi. İki tarafın askeri Derbend Baziyan yöresinde karşılaştı ve yenilen Abdurrahman Paşa ikinci kez İran'a sığındı. Vali askerlerini çekince, Abdurrahman Paşa Süleymaniye'ye gelerek yönetimi tekrar ele geçirdi. Bunun üzerine Bağdat valisi ve İran'ın Kirmanşah valisi Paşa'ya karşı ortak mücadele etme konusunda anlaştılar. Süleymaniye'den ayrılan Abdurrahman Paşa, Osmanlı Sultanı'na mektup yazarak Bağdat valisinin devletten bağımsız hareket ettiğini, İran'la ittifak kurarak bağımsızlık kazanmaya çalıştığını belirtti. Padişah tarafından durumu incelemekle görevlendirilen temsilcisi aynı kanaate varınca Süleyman Paşa'yı ele geçirmeye çalıştı; başaramayınca Paşa'dan yardım aldı ve yapılan savaşta Süleyman Paşa öldürüldü. Ardından Bağdat Valiliği'ne atanan Abdullah Paşa, Paşa'nın emirliğini resmen tanıdı. Fakat, Paşa'nın Erbil'i alıp güçlenmesi ve İran ile ilişkilerini geliştirmesi valiyi rahatsız etti ve vali Abdurrahman Paşa'ya karşı harekete geçti. Yaklaşık üç yıl devam eden mücadele sonunda yenilen Abdurrahman Paşa 1813 yılında İran'a çekildi ve aynı yıl öldü.

BABANZADELER/Babaniler: Süleymaniye çevresinde 1649-1850 yılları arasında hüküm sürmüş olan Baban Emareti yöneticilerinin soyundan gelen aile. Babanzadeler veya Babaniler olarak bilinen ailenin mensupları Sultan Abdülhamid döneminden itibaren Osmanlı bürokrasisinde önemli görevler aldılar. Ailenin bazı fertleri Osmanlı sonrası Irak'ta ve Türkiye'de

önemli görevlere geldiler. Bunların bazıları şunlardır: Osmanlı Şuray-ı Devlet başkanlığı yapan Said Paşa, oğlu Stokholm elçisi Şerif Paşa, Mustafa Zihni Paşa (1848-1929) ve oğulları (Bababzade) Ahmed Naim (1872-1934, Darülfünun müdürü, son muhadislerden), Babanzade İsmail Hakkı (Tanin yazarı, ittihatçı, ünlü hukukçu ve Bağdat mebusu), Babanzade Hüseyin Şükrü (1890-1979). *Roji Kurd* dergisinde yazan Hüseyin Şükrü Kürdistan Teali Cemiyeti içinde yer almış Cumhuriyet döneminde İstanbul Üniversitesi'nin İktisat Fakültesi Dekanlığı yapmıştır. Ailenin Türkiye'de kalan mensupları cumhuriyet döneminde Kürt siyasi faaliyetlerinden uzak durmuş ve yeni cumhuriyete uyum sağlamışlardır. Gazeteci, siyasetçi Cihat Baban (Bülend Ulusu hükümetinde Kültür Bakanı) bu aileye mensuptur. Ailenin Irak'ta kalan mensupları da benzer şekilde 1920 sonrası yükselen Kürt milliyetçi hareketi için önemli bir yer tutmazken, ailenin bazı mensupları Bağdat yönetiminde bakan olarak görev almışlardır.

Babanzadelerden birçok kişi Osmanlı'nın son döneminde Kürt milliyetçi hareketi içinde yer almıştır. Osmanlı Irak'ında ilk Kürtçe dergi *Bangi Kurd* Cemaleddin Baban tarafından 1914'te Bağdat'ta yayınlandı. 1913 yılında İstanbul'da yayınlanan *Roji Kurd* dergisinde aileden Babanzade İsmail Hakkı, Babanzade Abdülaziz ve Babanzade Hüseyin Şükrü gibi isimlerin yazıları yer almıştır. 1914 yılında İstanbul'da Hêvi Kürt Talebe Cemiyeti tarafından yayınlanan *Hetawî Kurd* (Türkçe: Kürt Güneşi) dergisinin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Abdülaziz Baban'dır. Dergide aynı aileden Babanzade İsmail Hakkı, Babanzade Ahmet Rıfat'ın yazıları yer almıştır. Babanzade İsmail Hakkı, 1908-1909'da yayımlanan *Kürt Teavün ve Terraki Gazetesi*'nin de yazarları arasında yer almıştır. Ailenin mensuplarından bazıları 1918 yılında kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin de kurucuları arasında yer almıştır. Şuray-ı Devlet başkanlığı yapmış olan Said Paşa'nın oğlu Stokholm Elçisi Şerif Paşa, Paris Konferansı'na Kürt Teali Cemiyeti'nin temsilcisi olarak katılmıştır. Sevr Anlaşması'nda yer alan Kürtlerle ilgili maddeler büyük ölçüde onun çalışmasının sonucudur.

BADILLI, KEMAL (1923-1975): Siyasetçi. Urfa'nın Hilvan ilçesine bağlı Ağızhan Köyü'nde doğan Badıllı, ilk ve orta öğrenimini Urfa'da tamamladı. İstanbul Kabataş Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra 1943 yılında

girdiği İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1950 yılında mezun oldu. Urfa'da avukatlık yapmaya başlayan Badıllı, 1961 yılında Yusuf Azizoğlu'nun yeni Türkiye Partisi'nden Urfa milletvekili olarak Meclis'e girdi. TBMM'de Kürtlerle ilgili tartışmalarda yer aldı ve Kürt haklarının savunulmasında etkin olarak çalıştı. Daha sonra görüş ayrılığı nedeni ile partisinden istifa etti. Kürtçe üzerinde çalışan Badıllı 1965 yılında *Türkçe İzahlı Kürtçe Grameri-Kurmançça Lehçesi* adıyla bir kitap yayımladı. Badıllı, 1975 yılında kalp krizi sonucu hayatını kaybetti.

BAĞDAT PAKTI: Bkz. CENTO (Central Treaty Organization-Merkezi Antlaşma Teşkilatı)

BAĞDAT RADYOSU: 1939 yılında yayına başlayan Bağdat radyosu'nun Kürtçe Yayınlar Bölümü. Kültür ve sanat ağırlıklı programların yapıldığı radyoda birçok önemli sima yetişmiştir. Radyonun müziklerine yer verdiği sanatçılardan Mihemed Arif ve Hesên Cizrawî, Mihemed Şêxo, Tahsîn Taha, Meyremxan, Ayşe Şan, Îsa Berwarî, Kawis Ağa en çok ilgi gören ve dinlenen müzisyenlerdir.

BAHTİYARİLER: İran'ın güneybatısında Büyük Luristan'da (Luristan-Büzürg) yaşayan Lurların dört şubesinden biri sayılan topluluk. Bahtiyariler, Şii olup büyük Lur lehçesi ile konuşurlar. Fedlavilerden sonra yönettikleri büyük Luristan, Şah Abbas zamanında doğrudan yönetime bağlandı. 15. yüzyıldan beri Büyük Lurlar olarak bilinen Bahtiyariler, Haftleng ve Çarleng adı ile iki gruba ayrılmaktadırlar. Geleneksel olarak aşiret liderleri Çarleng'lerden çıkmıştır. 1870-1930 modern İran tarihinde etkin olan Bahtiyariler, İran Şahı Muhammed Ali'nin tahttan indirilmesiyle sonuçlanan 1909 İhtilali'nde önemli rol oynadılar. Şah Rıza'nın göçebeleri yerleşik hayata geçmeye zorlaması ile güçlerini önemli oranda kaybettiler. Köylere ve kentlere yerleşen Bahtiyariler eğitim süreci ile kolaylıkla Fars kültürüne asimile oldular. Muhammed Rıza Pehlevi 1951-1958 Bahtiyari aşiret reisinin kızı Süreyya (Süreyya İsfendiyari Bahtiyari) ile evli kaldı. Bahtiyariler İran tarihinde birçok etkili politikacı yetiştirdiler. Hala göçebe hayatı sürdürenleri de vardır.

BADJALAN/BADJWAN/BADJURAN: Ehl-i Hak inancına mensup Gulat-ı Şia'dan sayılan küçük topluluk. Şebeklere yakın olmakla beraber aşiret organizasyonları farklıdır. Karma evlilikler iki grup arasındaki farkları son zamanlarda bulanıklaştırmıştır. Goranice konuşan Badjalarlar çoğunlukla Hanekin bölgesinde yaşamaktadırlar.

BAKSİ, MAHMUT (1944-2000): Yazar ve gazeteci. Batman'ın Kozluk ilçesinin Subhî Köyü'nde (Örensu) doğdu. Dicle Öğretmen Okulu'nu bitirmeden bıraktı. 1967'den itibaren *Batman Gazetesi*'nde çalışmaya başladı ve 1968'de Türkiye İşçi Partisi Batman Şube Başkanlığını yaptı. *Mezra Botan* adlı romanı 1969 yılında İstanbul'da yayınlandı. 1968-1970 yılları arasında DİSK'te sendikal faaliyetlerde bulundu. Kürt milliyetçiliği sebebi ile hapis cezasına çarptırılan Baksi, 1970 yılında Almanya gitti. Ardından İsveç'e yerleşti. 19 Aralık 2000 tarihinde Stockholm'de ölen Baksi, Diyarbakır'a gömüldü. İsveç'te yazmaya yoğunlaşan Baksi Kürtçe, Türkçe ve İsveç dilinde 22 kitap yazdı. Kürtçe kitapları şunlardır: *Zarokên Îhsan* (İhsan'ın Çocukları, 1978), *Hêlîn* (Yuva, 1984), *Gundikê Dono* (Dono'nun Köyü, 1988), *Serhildana Mala Eliyê Ênis* (Eliyê Ênis'in İsyanı, 2001).

BANGÎ KURD/Bangî Kurd: Cemaleddin Baban, tarafından 1914'te Bağdat'ta yayınlanan dergi. Kürtçe ve Türkçe 24 sayfa olarak yayınlanan dergi I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile yayın hayatına son verdi. Bir görüşe göre 3, başka bir görüşe göre ise 5 sayı yayınlanabilmiştir. Osmanlı Irakı'nda yayınlanan ilk Kürtçe dergidir. Dergide Cemal Baban, Ali Bapir, Şükrü Fazlı, Ömer Nazmi, Behaeddin Şeyh Nuri Şirvan, Haki Bağdadi gibi isimler yazmışlardır.

BANGÎ KURDISTAN(Kürdistan'a Sesleniş) 2 Ağustos 1922'de Süleymaniye'de yayınlanmaya başlayan haftalık gazete. Kürtçe'nin yanı sıra Türkçe ve Farsça sayfaların da bulunduğu gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı eski Osmanlı subaylarından Mirliya Mustafa Paşa Yarmulki'dir. Türkçe editörü Refik Hilmi, Farsça editörü ise Ali Kemal ve M. Nuri olan gazetenin logusunun hemen altında "Haftalık ilmi, İctimayi, edebi gazetedir" ibaresi yer almaktadır. Gazete düzenli olmasa da 1926 yılına kadar yayını sürdürmüştür

BAPİR, ALİ/Molla Ali Bapir (1961-): Din alimi ve siyasetçi. Kürdistan Cemaati İslami Partisi'nin (Komala İslami le Kurdistan) lideri olan Ali Bapir, 1961 yılında Süleymaniye'nin Pişdar bölgesinde doğdu. 1983'te dini eğitimi tamamladıktan sonra vaizlik yapmaya başladı. 1987 yılında Kürdistan İslami Hareketi'ne katılan Ali Bapir, Mayıs 2001'den beri Kürdistan İslami Hareketi'nden ayrılarak kurduğu Kürdistan İslami Cemaati'nin başkanlığını yapmaktadır. Bapir çok sayıda kitap yayınlamıştır.

Komala İslami'nin güçlü olduğu İran sınırına yakın Hurmal bölgesinde ABD'nin gruba karşı giriştiği ve önde gelen bazı liderlerinin öldüğü saldırılardan kurtulan Bapir, ABD işgali sonrası koalisyon güçlerine saldırı hazırlığı yapmak, KYB karşıtı radikal Ensar ül-İslami'ye yardım etmek, Baas Partisi ve İran ile ilişkili olmak suçlaması ile ABD güçleri tarafından 10 Haziran 2003'te tutuklandı ve 28 Nisan 2005'e kadar hapis kaldı. Bapir, Irak Parlamentosu'nda milletvekilidir.

BARIŞ DÜNYASI DERGİSİ: 1961-1972 yılları arasında liberal siyasetçi ve gazeteci Ahmet Hamdi Başer (1897-1971) tarafından yayınlanan dergi. Başer 1960'ların başında, Kürt hareketinin sola kaymaya başladığı dönemlerde, derginin kapılarını Musa Anter gibi Kürt aydınlarla açarak Dersim Hareketi'nden sonra süren sessizliğin sonlanmasına katkıda bulunmuş, o zamanlar "Doğu Meselesi" olarak adlandırılan Kürt meselesinin gündeme getirilmesine ve tartışılmasına katkı sağlamıştır.

BARIŞ VE DEMOKRASİ PARTİSİ (BDP): Anayasa Mahkemesinde hakkında dava açılan DEHAP'ın kapatılması ihtimaline karşın 3 Mayıs 2008'de kuruldu. Eylül 2008'de Diyarbakır'da yapılan 1. Olağan Kongresi'nde Muş'un Varto ilçesi eski belediye başkanı Demir Çelik, Barış ve Demokrasi Partisi'nin genel başkanı seçildi. Demokratik Toplum Partisi'nin kapatılmasından sonra 90'ı aşkın belediye başkanı 23 Aralık 2009'da Diyarbakır'da yapılan bir törenle BDP'ye katıldı. 19 eski DTP'li milletvekili ve İstanbul bağımsız milletvekili Mehmet Ufuk Uras'ın 25 Aralık 2009'da BDP'ye katılımı ile Meclis'te grup kurdular. Grup başkanlığına Muş milletvekili Mehmet Nuri Yaman getirildi. 1 Şubat 2010 tarihinde yapılan olağanüstü kongrede başkanlık seçimlerini Selahattin Demirtaş kazandı. Selahattin Demirtaş

ve Gülten Kışanak'ın eşbaşkanlık yaptığı parti, Kürt sorununun çözümü olarak Abdullah Öcalan'ın gündeme getirdiği "Demokratik Özerklik" adını verdikleri bir siyasi çözüm modelini savunmaktadır.

12 Haziran 2011 seçimlerine bazı küçük sol partilerin de desteklediği Emek, Özgürlük ve Demokrasi Bloğu adı altında bağımsız adaylarla giren BDP milletvekili çıkardı. Hatip Dicle'nin vekilliği 9 Haziran 2011 tarihinde aldığı 1 yıl 8 aylık ceza gerekçe gösterilerek Yüksek Seçim Kurulu tarafından düşürüldü.

BARNAS, ROJEN (1944/1945-): Şair. Asıl adı Mehmet Gemici olan Rojen Barnas Diyarbakır ili Silvan ilçesinde doğdu. 1966'da Diyarbakır Eğitim Enstitüsü'nün Edebiyat Bölümü'nden mezun olduktan sonra edebiyat öğretmeni olarak çalıştı. İlk şiirlerini *Tirêj* dergisinde yayınladı. 1980 başlarında yayınlanan ilk şiir kitabı *Li Bandeva Spêde* Cumhuriyet döneminde Türkiye'de yayınlan ilk Kürtçe şiir kitabıdır. 1980'den beri İsveç'te yaşayan Barnas'ın Nûdem, Hêvî, Nûbihar, Çira, Berbang dergilerinde şiirleri yayımlandı. Yayımlanmış eserleri şunlardır; *Li Bandeva Spêde*, 1980; *Heyv Li Esmanê Diyarbekirê* (Ay Diyarbakır semalarında, 1983), *Milkê Evînê* (Aşk Müлкü, 1995), *Hingê* (O zaman, 1997).

BARZAN: Irak Kürdistanı'nda Türkiye sınırına yakın Büyük Zap nehrinin doğusunda Barzanilerin yerleşim yeri olan ücra, dağlık köy. Barzan mıntıkası geçimşte Behdinan mirlerinin egemen oldukları alanın içinde yer almıştır. Barzan mıntıkasına yerleşen Barzaniler ile komşuları olan güçlü Zıbari aşireti arasında günümüze kadar süren düşmanlık ve çatışmalar yaşanmıştır. Hükümet ve Barzaniler arasındaki savaşta Barzan müteaddit uğramıştır.

BARZANİ, ABDÜSSELAM II. (1882-1914): 1907 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Nakşibendi tarikatının Halidi koluna mensup Barzan aşireti şeyhi. Molla Mustafa Barzani'nin ağabeyi. Barzanilerin kayıtlı politik tarihi Şeyh II. Abdüsselam ile başlar. Osmanlının son döneminde Kürt milliyetçi talepleri ile ortaya çıkan Abdüsselam Barzani, 1907 yılında

bazı aşiret reislerinin desteğini alarak Sultan II. Abdülhamid'e bir telgraf çekti. Kürtçenin bölgede resmi dil olmasını, bölgeye tayin edilecek resmi görevlilerin Kürt olmasını, okullarda Kürtçe öğrenim yapılmasını, bölgeden toplanan vergilerin mahallinde kullanılmasını istedi. Ayaklanmanın gerekçesi vergi yükünün arttırılmış olmasıydı. Üzerine gönderilen kuvvetlerce yenilgiye uğratılan ve esir edilen şeyh, iki yıl sonra padişah tarafından affedilerek serbest bırakıldı. Nüfuzu giderek yayılan ve kendini takip eden kabilelerden vergi toplamayı başaran Şeyh, tekrar komşu bölgeyi kontrol eden Zıbarilerle karşı karşıya geldi. I. Dünya Savaşı sırasında devletin daha fazla asker talebine karşı çıktı. 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin Musul valisi Diyarbakırlı Süleyman Nazif tarafından idam edildi. Bundan sonra Barzanilerin başına kardeşi Şeyh Ahmed Barzani geçti. Bununla beraber, Barzanilerin adı bu tarihten sonra sık sık duyulmaya başlanmıştır.

BARZANİ, ETHEM (1962-): Irak Kürdistanı'nda faaliyet gösteren Kürdistan Devrimci Hizbullah Partisi'nin lideri. Parti 1988'de Kürt Hizbullahı'ndan ayrılan bir grup tarafından kuruldu. IKDP'ye yakın duran parti İran tarafından desteklendi ve finanse edildi. Barzani ailesine mensup olan Ethem Barzani, Kürdistan Parlamentosu'nda milletvekili olarak görev yaptı.

BARZANİ, İDRİS (1944-1987): Siyasetçi. 1979-1987 yılları arasında Irak Kürdistan Demokratik Partisi'nin başkanlığını yapan İdris Barzani, Molla Mustafa Barzani'nin oğlu, Mesut Barzani'nin ağabeyi ve Neçirvan Barzani'nin babasıdır. Dini merkezlerde eğitim gören bilgili ve geleneksel bir kişilik olan Barzani eğitimi tamamlamadan babasının mücadelesine katılarak Kürdistan Demokrat Partisi (IKDP) içinde görev aldı. 1968 ve 1974 yılında babasını temsilen Irak yönetimi ile yürütülen müzakerelere katıldı. Müzakerelerin başarısız olması sonucu başlayan 1974-75 isyanının idaresinde rol alan Barzani, 1975 yenilgisinden sonra ailesi ile İran'a sürgüne gitti. Babasının ölümünden sonra partinin başkanlığını üstlendi ve kardeşi Mesut Barzani ile birlikte partiyi yeniden organize etti. 1979'da iktidara gelen Humeyni rejimi ile işbirliği yaparak Irak yönetimine karşı savaştı. İdris Barzani, 31 Ocak 1987 tarihinde kalp krizi sonucu ölünce Mesut Barzani,

ailenin ve partinin tartışılmaz lideri konumuna geldi. IKDP yöneticilerinden olan oğlu Neçirvan Barzani, Bölgesel Kürt Hükümeti'nde başbakanlık görevinde bulundu.

BARZANİ, MESUT (1946-). Bölgesel Kürdistan Hükümeti Başkanı ve Irak Kürdistan Demokratik Partisi (IKDP) lideri. Molla Mustafa Barzani'nin oğlu olan Mesut Barzani 16 Ağustos 1946 yılında Mahabat'ta doğdu. Mustafa Barzani'nin Sovyetlerdeki sürgünden dönüşüne kadar annesi ile birlikte Irak'ta kaldı. Mesut Barzani'nin annesi Hamayl, geleneksel düşmanları olan Zıbari aşiretine mensuptur. Politik nedenlerle eğitimini tamamlayamadı. 1958 yılında Sovyetlerden dönüşünden sonra Babası Molla Mustafa Barzani'nin yanında yer alan Mesut Barzani 1963 yılında peşmerge güçlerine katıldı. 1970'te Bağdat ile müzakereleri yürüten grubun içinde yer aldı. 1971 yılında IKDP merkez komitesine daha sonra ise partinin politbüro üyeliğine seçildi. 1975 yenilgisinden sonra kardeşi İdris Barzani ile partinin yeniden organize olmasını sağladı. 1977'de tedavi olmak için ABD'ye giden babasının yanında yer aldı. Mesut Barzani, Molla Mustafa'nın ölümü ve 1979 yılında Şah'ın devrilmesinin ardından yeniden Irak'a döndü. İran-İrak savaşı boyunca kardeşi İdris Barzani ile birlikte Irak rejimine karşı politik ve silahlı mücadele yürütürken öte yandan rakip parti Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ve onun Başkanı Celal Talabani ile mücadele etti. Kardeşi İdris'in 1987'deki ölümünden sonra parti başkanlığını tek başına üstlendi. 1988'deki Halepçe Katliamı'ndan sonra Irak Kürt partilerinin şemsiye organizasyonu olan Kürdistan Cephe'nin (Barey Kurdistanî) oluşumunda kilit rol oynadı. Bundan sonra KYB ile aralarındaki gerginliğe rağmen yakın işbirliği içinde oldu. Bu durum Körfez Savaşı sonrasında Mart 1991'de gerçekleşen Kürt isyanında da devam etti. Mesut Barzani, 1991'deki Kürt isyanının koordinasyon ve başkanlığını yaptı. Bağdat yönetimince bastırılan isyanı müteakip sınırlara mülteci akınından sonra BM kararına istinaden Müttefikler tarafından Kürtler için oluşturulan "güvenli bölge" de KYB ile birlikte Kürt devletinin temellerini attı. 1992 Bölgesel Kürt Parlamentosu için yapılan seçimlerden sonra iki parti yarı yarıya güç paylaşımına gittiler. Ve Erbil merkezli Bölgesel Kürt Hükümeti kuruldu. Fakat daha sonra bir kısım antlaşmazlıklar sebebi ile iki parti arasında yükselen tansiyon 1994

yılında iç savaşa dönüştü ve çatışmalar 1998 yılına kadar devam etti. Erbil ve Süleymaniye merkezli iki hükümet oluştu. Çatışmaya İran ve Irak dahil oldu. KYB, İran'ın yardımı ile Erbil'i ele geçirince, Barzani 1996 yılında Saddam Hüseyin'in yardımına başvurdu ve Irak ordusunun yardımı ile Süleymaniye'yi alarak Talabani'nin KYB'sini İran sınırına doğru çekilmeye zorladı. Bir süre sonra toparlanan KYB Süleymaniye'yi geri aldı. Barzani ayrıca 1997'de PKK'ye sıcak takip yapan Türkiye ile işbirliği yaptı. ABD ve kısmen İngilizlerin aracılığı ile Barzani ve Talabani arasında 1998'de Washington'da bir antlaşma imzalandı. 2003 yılında gerçekleşen Irak işgalinden önce iki lider parlamentolarını birleştirerek yeniden Erbil merkezli ortak hükümet kurdular. Barzani ve Talabani öncülüğündeki Kürtler 2003 yılındaki Irak'ın işgali sürecinde ABD'yi desteklediler ve Londra'da düzenlenen Iraklı Muhalifler toplantısında da önemli rol oynadılar. Savaş sonrasında Kürtler, Irak Anayasası çerçevesinde federasyon hakkı elde ettiler. Mesut Barzani Haziran 2005'te Kürt Meclisi tarafından Bölgesel Kürt Hükümeti Başkanlığı'na seçilirken, rakibi Talabani ise Nisan 2005'te Irak Ulusal Meclisi tarafından Irak Cumhurbaşkanı seçildi.

2007 yılında Kürdistan Başkanlık Konseyi'ni oluşturan Mesut Barzani, 25 Temmuz 2009'da yapılan seçimlerde oyların %69,57'sini alarak tekrar Kürdistan Bölgesel Yönetim Başkanlığı'na seçilirken IKDP'nin 10-11/12/2010 2010 tarihli 13. Kongresinde yeniden parti'nin başkanlığına seçildi.

BARZANİ, MOLLA MUSTAFA (1903-1979): Adı 20. yüzyıl Kürt milliyetçi hareketi ile adeta özdeşleşen ünlü lider. 1940'lı yıllardan itibaren milliyetçi bir lider olarak ortaya çıkan Barzani, 1958'den ölümüne kadar Kürt milliyetçiliğinin tartışmasız en önemli lideri olarak kaldı. Bu dönemde Barzani'nin öncülüğünde yükselen ve Irak yönetimini zorlayan Kürt milliyetçi hareketi diğer ülkelerdeki Kürt milliyetçiliğini doğrudan etkiledi ve canlandırdı. Buna bağlı olarak Türkiye ve Suriye'deki KDP'ler Barzani KDP'sinin etkisi ile kurulurken, İran KDP'si de canlanış sürecine girerek Barzani'nin etkisi altına girdi. Barzani'nin bu tartışılmaz konumu 1975 yenilgisinden sonra sarsıldı ve sorgulandı.

Barzani aşiretinin Nakşibendi şeyleri klanına mensup olan Molla Mustafa Barzani, Barzan Köyü'nde doğdu. 1914 yılında devlete daha fazla asker ve vergi vermeye karşı çıkan aşiretin kayıtlı politik tarihinin kendisi ile başladığı

Molla
Mustafa
Barzani

ağabeyi II. Abdüsselam Barzani, Musul Valisi Süleyman Nazif tarafından idam edildi. İdamın ardından aşiretin başına Şeyh Ahmed Barzani geçti. Molla Mustafa Barzani 1930'lı yıllarda kardeşi Şeyh Ahmed'in Asurileri Barzan topraklarına/mıntıkasına yerleştirmesine karşı çıkması ile tanındı. Şeyh Ahmed'in öncülüğünde başlayan isyan sırasında şiddetli çatışmalar yaşandı ve sonuçta Barzani kardeşler kuşatıldı. İngiliz Hava Kuvvetleri (RAF) Barzan'ı bombaladı. Barzaniler Türkiye'ye sığındı. Bir süre sonra Irak'a geçen Barzaniler Irak'ın güneyinde ikamete tabi tutuldular. Süleymaniye'de göz hapsinde tutulan Molla Mustafa 1943 yılında kaçarak İran üzerinden Barzana geldi ve yeniden isyan hazırlıklarına başladı. Bu sırada 1941 yılında kurulmuş olan Kürt milliyetçi partisi Hiva (Hiwa) Barzani'yi destekledi ve ona yardımcı oldu. 1944-45 yıllarında girilen isyan, Irak ordusu ve İngiliz Hava Kuvvetleri tarafından bastırılınca beraberindeki bazı subay ve savaşçılarla İran'a geçen Barzani, Sovyetlerin desteği ile Kadı Muhammed önderliğinde kurulan

Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşunda hazır bulundu. Molla Mustafa'ya Mahabad Cumhuriyeti tarafından general rütbesi verilerek kendisi askeri güçlerin başına getirildi. İran'ı işgal eden Sovyetler 1946 yılında İran ile anlaşarak Kürtlerden desteğini çekince İran yönetimi, kısa ömürlü olan Kürt Cumhuriyetine son vererek Kadı Muhammed ve arkadaşlarını idam etti. İran yönetimine silahlarını teslim etmeyi kabul etmeyerek önce Irak'a çekilen Barzani ve beraberindekiler Irak yönetimin de teslim olma çağrısına karşı çıktı. Yer yer başlayan çarpışmalardan bir süre sonra Türkiye-İran sınırını takip ederek 320 kilometre ötedeki Sovyetlere iltica ettiler. Sovyetlere sığındığı için "Kızıl Molla" olarak adlandırılan Barzani'nin bu sürgünü 11 yıl sürdü. 1958 yılında Abdülkerim Kasım öncülüğünde gerçekleşen ve Irak Monarşisine son vererek cumhuriyet ilan eden darbenin ardından Abdülkerim Kasım'ın daveti ile Irak'a geri dönen (6 ekim 1958) Barzani, büyük bir coşku ile karşılandı ve Kasım rejimini destekledi. İlk zamanlar Kürtler ve yönetim arasında esen bahar havası uzun sürmedi. Abdülkerim Kasım yönetiminin Kürtlere otonomi tanımaya yanaşmaması ve Kürt taleplerini karşılamaması sebebi ile gerilen ilişkiler Barzani'nin 1961'deki isyanı ile neticelendi. Ordunun büyük bir bölümünü kuzeye sevk eden Kasım, 1963 yılında Baasçı bir darbe ile devrildi. Bu arada IKDP içinde yaşanan iktidar mücadelesinde Barzani kendisine karşı olan parti yönetimini/politbüroyu uzun süre elinde tutan İbrahim Ahmet-Talabani hizbini partiden uzaklaştırmayı başardı. Şehirli, sosyalist entellektüellerden oluşan fraksiyon Barzani'yi feodal ve gerici olmakla suçlamaktaydı. Soran bölgesinde etkinliğini sürdüren Barzani muhalifi grup Irak hükümetinden destek gördü. Bu hizip ile beraber Barzani'ye karşı savaşınca "hain" olarak görüldüler. Irak yönetimine karşı savaşan Barzani güçleri aynı zamanda IKDP-Politbüroyu, İbrahim Ahmet ve damadı Celal Talabani'ye bağlı kuvvetleri, yenilgiye uğrattı. Bu hizip 1970 Otonomi Antlaşması'ndan sonra IKDP'ye geri döndü.

Irak Kürdistan'ını fiili olarak kontrolünde bulunduran Kürtler ile hükümet güçleri arasındaki çatışmalar aralıklı olarak Kürtlerle Irak yönetimi arasında imzalanan ve Kürtlere otonomi hakkı tanıyan 11 Mart 1970 Antlaşması'na (Mart Manifestosu) kadar devam etti. Bu arada Irak ile Şatü'l Arab suyolu ve Pers Körfezi üzerinde egemen politik güç olma mücadelesi sebebiyle sorunlu olan İran monarşisi Kürtleri destekledi. Irak yönetiminin Mart Antlaşması'nı

uygulamakta gönülsüz davranması ilişkilerin kötüleşmesine sebep oldu. Öte yandan Barzani de taleplerini yükseltme konusunda İran ve ABD tarafından cesaretlendirildi. 1974 yılında başlayan isyan devam ederken 1975 yılında Saddam Hüseyin, Cezayir’de Şatü’l Arab suyu meselesinde İran’ın istediği tavizleri vererek İran Şahı ile antlaşmaya vardı. İki ülke arasında imzalanan Cezayir Antlaşması ile İran ve ABD Kürtlerden desteğini kesince isyan hızla çöktü ve yenilgiye uğradı. Barzani İran’a iltica etti.

1975 yenilgisi Kürt milliyetçi hareketinde ayrılıkları derinleştirdi. IKDP’den ayrılanlar kurdukları yeni oluşum ve örgütlenmelerle Barzani’nin uzun süreli muhalifi Talabani-Ahmet Hizbi öncülüğünde Kürdistan Yurt-severler Birliği’ni (KYB) kurdular.

Tedavi olmak için ABD’ye giden Molla Mustafa Barzani 1979’da Washington’da bulunan Georgetown Hospital’da hayatını kaybetti. İran’da Mahabad şehrinin batısında defnedilen Barzani’nin naaşı 1993 yılında anavatanı Barzan Köyü’ne nakledildi.

BARZANİ, NEÇİRVAN İDRİS/Neçirvan İdris Barzanî (1966-). Siyasetçi. İdris Barzani’nin oğlu ve Mesut Barzani’nin yeğeni olan Neçirvan Barzani, Barzan’da doğdu. 1974 yılında İran’a sürgün giden ailesi ile birlikte idi. 1984 yılında Tahran Üniversitesi’nde başladığı siyasal bilimler eğitimini 1987 yılında babasının ölümü üzerine bırakarak Irak’a döndü ve IKDP’de aktif rol aldı. 1989’de merkez komite üyeliğine seçildi. 1991 Körfez Savaşı’ndan sonra Irak hükümeti ile yürütülen müzakerelere katıldı. 20 Aralık 1999-14 Haziran 2005 yılları arası Mesut Barzani’nin başkanı olduğu IKDP denetimindeki Erbil merkezli Bölgesel Kürt Hükümeti’nin, IKDP ve KYB’nin ittifak etmesinden sonra da 1 Mart 2006-31 Ağustos 2009 tarihleri arasında ortak Kürdistan Bölgesel Hükümeti’nin başkanlığını yaptı. En son IKDP Başkan Yardımcılığı görevine getirildi.

BARZANİ, ŞEYH AHMED (1896-1914). Barzani aşireti lideri ve Nakşi Şeyhi. 1914 yılında ağabeyi Abdüsselam Barzani’nin Musul valisi Süleyman Nazif tarafından idam edilmesinden sonra Barzani aşiretinin başına geçti. 1920’de Zibarilerle beraber iki İngiliz subayın ölümüne karışarak

Akra ve Amediye'ye saldırdı. İngilizler, Barzan bölgesini Akre'den ayırarak tansiyonu düşürmeye ve Zibarilerle arasında denge siyaseti gütmeye çalıştı. Şeyh dönemin İngiliz yetkilileri ve rakipleri tarafından dinsel heretizmle suçlanmıştır. Bu iddialar muhtemelen onu fanatik müritlerinin gözünden düşürmeyi amaçlamaktaydı. Şeyh Ahmed 1931 yılında benzer iddiada bulunan rakip Bradost/lolan aşireti lideri Şeyh Reşid ile çatıştı ve büyük kayıplar verdirerek İran'a sürdü.

Şeyh Ahmed, merkezi hükümetin 1930'lara kadar bölgeyi denetim altına alma çabasına karşı direndi. Barzan bölgesine Asurilerin yerleştirilmek istenmesine, vergi toplamak amacı ile koyun sayımına ve bölgede karakolların inşasına karşı çıkan şeyhin, İngilizlere karşı öncülük ettiği asıl isyan 1931'de patlak verdi. Kendisine bağlı Barzan aşiretlerinin desteği ile başlayan isyanı merkezi hükümet bastırmakta yetersiz kalınca mandater devlet İngiltere isyana müdahale etti. Kara saldırısı ile beraber hava kuvvetlerinin desteği ile isyan bastırılınca Şeyh Ahmed ve kardeşi Molla Mustafa Barzani bazı taraftarları ile beraber Türkiye'ye sığındı. Bir süre sonra Irak'a döndüklerinde ülkenin güneyindeki Nasıriye'ye sürüldüler.

1934 ve 1935 yıllarında Barzan'da Şeyh Ahmed'in dayısı Ali Bey ile Halil Hoşnav'ın öncülük ettiği Barzan isyanının devamı mahiyetinde çatışmalar devam etti. İsyanlıların çatışmaları durdurmasına karşılık olarak Ali Bey ve taraftarlarının Barzan'da yaşamasına izin verildi. Şeyh Ahmed ve Molla Mustafa ise Süleymaniye'ye nakledildiler; fakat, Barzan'a dönüşlerine izin verilmedi. Bu süreçte Mustafa Barzani Kürt hareketinin gelecekteki lideri olarak ön plana çıkmaya başladı. Şeyh Ahmed Barzani ise 1958 Abdülkerim Kasım darbesi ile döndüğü Barzan'da Molla Mustafa'nın başını çektiği 1961'deki isyan sırasında Abdülkerim Kasım yönetimine sadık kaldı. Barzani ailesi üzerinde dini etkisi devam eden Şeyh Ahmed, ölümüne kadar önemli bir siyasi rol oynamadı. 1969 yılında Barzan'da öldü.

BARZANİ, ŞEYH MUHAMMED HALİD: Barzan aşiretinin şeyhi ve Şeyh Ahmed Barzani'nin oğlu. 1975 yenilgisinden sonra sürgün olarak İran'da yaşadı. 1980'lerin başında Kürt Hizbullahı adı verilen İran tarafından desteklenen silahlı İslami partiyi kurdu. IKDP ile gergin ilişkileri olan Şeyh Halid'in etkisi zamanla zayıfladı.

BARZANİ, UBEYDULLAH (1927-1980). Molla Mustafa Barzani'nin büyük oğlu. Barzani'nin 1945 yılında Irak'a karşı başlattığı isyanın çökmesinden sonra hapsedildi. 1945-1955 arasında hapis yattı. Politik ve ailevi meseleler nedeniyle babası ile bağlarını kopardı. Molla Mustafa Barzani'nin 11 Mart 1970 tarihinde imzalanan otonomi antlaşmasının uygulanmaması nedeni ile yeniden silahlı isyanı başlatmasına karşın, Irak hükümetinin sunduğu otonomi planını destekledi. 1974 yılında Irak hükümetinde üstlendiği bakanlık görevini 1980'e kadar yürüttü. 1980'in ilk aylarında Baas yönetimince öldürüldü.

BARZANİLER: Yakın dönem Kürt tarihinde etkin rol oynamış Irak Kürdistanı'ndaki Barzan mıntıkasında meskun aşiret/aile. Aşiret adını dağlık bölgedeki Barzan Köyü'nden almaktadır. Barzani Aşireti, Beroji, Mizori, Şarvanî ve Dolemêri olmak üzere aynı bölgede meskun dört aşiretten müteşekkil bir aşiret konfederasyonudur. Barzanilerin gücünün ve otoritesinin kaynağı dinsel konumları iken, zamanla aşiret savaşçılık kabiliyeti ile de tanınmaya başlandı.

1840'lı yıllarda Şeyh Taceddin olarak da bilinen Mevlana Halid'in halifesi Şeyh Abdurrahman tarikatı yaymak için Barzan'a gelerek yerleşti ve burada bir tekke inşa etti. Şeyh Taceddin, mirliklerin yıkıldığı bu dönemde aşiretler arasındaki çatışmalarda aracı olarak önemli bir konum edindi. Bu sebeple Şeyh Abdurrahman şimdiki Barzan ailesinin ilk önemli ismidir. Ardından yerine I. Şeyh Abdüsselam, onun ardından da Şeyh Muhammed Barzan tekkesinde şeyhlik yaptı. Şeyh Muhamed'in oğlu II. Şeyh Abdüsselam nüfuzunu çevreye yayarak kendini takip eden kabileleri vergiye bağlamayı başardı. Osmanlı Devleti'ne asker ve vergi vermeyerek isyan edince 1914 yılında idam edildi. Bu sebeple Barzanilerin siyasi-milliyetçi tarihi Abdüsselam ile başladı ise de ailenin nüfuzunun geniş bir alana yayılması ve Irak Kürdistanı'nda bugünkü statüsünün temellerine kavuşması Abdüsselam'ın kardeşi Şeyh Ahmed döneminde gerçekleşti. Şeyh Ahmed 1920'ler ve 30'larda İngilizlere karşı isyan etti. İsyan Irak ordusu ve İngiliz Hava Kuvvetleri'nce bastırılınca Şeyh, kardeşi Molla Mustafa ile birlikte sürgüne gönderildi. Daha sonra Kürt milliyetçi hareketi ile özdeşleşen yüzyılın en ünlü Kürt lideri Molla Mustafa Barzani bu süreçte ön plana çıktı ve aşiret liderliği Molla Mustafa'ya geçti. Onun ölümünden sonra oğlu İdris

ve Mesut IKDP liderleri olarak ailenin önderleri konumuna yükseldiler. İdris Barzanî'nin 1987 yılındaki ölümünden sonra Mesut Barzani ailenin rakipsiz lideri olarak kaldı. IKDP lideri Mesut Barzani günümüzde Bölgesel Kürdistan Yönetiminin Başkam'dır. Ailenin başka fertleri de yönetim içinde etkili noktalarda görev yapmaktadırlar. Ailenin kaderi IKDP ile doğrudan alakalı olmuştur. IKDP İran-İrak Savaşı sırasında merkezi yönetime karşı savaşıırken, Irak ordusu 1983 yılında Barzan aşiretine mensup 8000 kadar erkeği tutukladı. Tutuklanan bu kişiler götürüldükleri ülkenin güneyinde toplu mezarlara gömüldüler. Saddam Yönetiminin devrilmesinin ardından bulunan bazı mezarlardaki cesetler Barzan'a nakledildi.

BATEYİ, MOLLA AHMED: Bkz. MOLLA HÜSEYİN BATEYİ.

BATEYİ, MOLLA HÜSEYİN (Mela Huseynê Bateyî): Şair ve alim. Klasik Kürt edebiyatının önemli simalarından olan Molla Hüseyin Bateyi, A. Jaba'ya göre Hakkari'ye bağlı Beytüşşebap ilçesinin Bate Köyü'nde dünyaya geldi. Ertoşi aşiretine mensup olan Molla Bateyi Müks'te Mir Hasan Veli (Mîr Hesên Weli) medresesi ile Duhok, Erbil, Musul medreselerinde eğitimini tamamladıktan sonra sonra Hakkari'de medrese hocalığı yaptı. Mezarı da doğduğu yerdedir.

Bateyi'nin bilinen eserleri *Mewlûd* (Mevlût) ile *Zembilfroş*'tur (Zembil Satıcısı). Bunların dışında bazı şiirleri günümüze ulaşabilmiştir. A. Jaba bir Divan'ı olduğunu söylese de bugüne kadar bulunamamıştır. Bateyi'nin en ünlü eseri olan *Mewlûd*'ü halk arasında yüzyıllardır okunagelmiş, yaygınlık kazanmış ve birçok kişi tarafından ezberlenmiştir. Eser, 19 bölüm 582 beyitten oluşmaktadır. Molla Hüseyin Bateyi'nin adı birçok kaynakta, İslam Ansiklopedisi'nde, Şerko Bleç, Mehmed Emin Zeki, Alaeddin Seccadi'nin çalışmalarında Molla/Mela Ahmed Bateyi olarak zikredilir. Oysa *Mewlûd*'ün 1907 İstanbul baskısında adı aşiretine nispet edilerek Mela Huseynî Ertûşî olarak yazılmıştır.

BAYAR, CELAL (?-1984): Atatürk döneminin son başbakanı ve 3. Cumhurbaşkanı. Celal Bayar, 1936 yılında, İnönü'nün Şark İslahat Raporu'ndan bir yıl sonra bir Şark Raporu hazırlamıştır. Atatürk döneminin son Kürt ra-

poru olan bu raporda Bayar meseleyi Cumhuriyet döneminin düşünsel ufku ve sınırları içerisinde değerlendirmiş ve Kürt meselesini bir “geri kalmışlık” ve “feodalite sorunu” olarak değerlendirmiştir. Geçmiş hükümetlerin bölgedeki hakimiyetlerini ağalar ve şeyhler vasıtasıyla yürüttüklerini belirterek başlayan Bayar, isyan edenlere karşı şiddetin kullanılmasını doğru görürken, isyan sonrası fark gözetmeden idare etmenin gerekliliğini savunmuş, Kürt oldukları için bir kısım vatandaşın okutturulmasının ve devlet işlerine karıştırılmamak istenmesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Feodalite olarak gördüğü sorunun çözümünü toprak reformu ile ilişkilendiren Bayar, halka toprak verilmesi, üretimin arttırılması için önlemler alınması, ağaların zorla bölgeden sürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Fakat, Bayar 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na karşı çıkmıştır.

1937-38'de on bini aşkın insanın ölümü bir o kadarının da sürülmesi ile sonuçlanan Dersim Tenkil Harekatı, Bayar'ın başbakanlığı döneminde gerçekleştirildi. Yine “49'lar davası” olarak bilinen 1959 yılında Kürt milliyetçilerine karşı girişilen tutuklamalarda da Bayar Cumhurbaşkanı olarak etkin rol oynadı.

BAYEZİDİ, MOLLA MAHMUD/Mele Mehmûdê Bazîdî (1797-1867): Edebiyatçı, folklor araştırmacısı. Doğubayezit'da (Bazîd) doğan Molla Mahmud, Bayazıt medreselerinde başladığı eğitimini Tebriz'de devam ettirdi. Eğitiminin ardından Bayazıt'e dönerek ders vermeye başladı. Buranın Rus işgaline uğraması üzerine Erzurum'a geçti. Kırım Savaşı'nda kardeşini kaybeden Bayezîdî, 1848 yılında Rusya'nın Erzurum konsolosluğuna atanan Aleksander Jaba (1801-1894) ile tanıştı. Bayezîdî, Jaba'nın Kürt dili, tarihi ve kültürüne dair doküman toplama çalışmalarında en büyük kaynağı, yardımcısı ve hocası oldu. Jaba, Bayezîdî'nin yardımı ile topladığı çok sayıda eseri Petersburg'daki Rus Bilimler akademisine gönderdi. Bugün St. Petersburg Kütüphanesi'nde Bayezîdî'nin elinden çıkmış çoğunluğu Kürtçe (Kurmanci) 50'yi aşkın el yazması mevcuttur. Bu koleksiyonda bulunan eserlerin bir kısmı 1961 yılında M.B. Rudenko tarafından neşredildi.

Molla Mahmud Bayezîdî, A. Jaba'nın teşviki ve katkısı ile birçok eser vücuda getirdi. Bayezîdî, Şerefhan-ı Bitlisi'nin Şerefname'sini *Tevarahi Kadim-i Kurdistan* (Eski Kürdistan Tarihi) adı ile Farsçadan Kürtçeye/Kurmanciye çevirdi. Kürtlerin adetlerini anlatan *Adat û Risûmatnameê Ekradiye* (Kürtlerin

Örf ve Adetleri) isimli eseri Kürtçe nesrin ilk örneğidir. Bazı araştırmacılara göre Şerefname sonrası Kürt tarihini *Tevarahi Cedid-i Kurdistan* (Yeni Kurdistan Tarihi) adı ile kaleme almıştır; fakat, bu eser bugün elde mevcut değildir. Bayezîdi bazı Kürtçe hikayeleri *Cami'ê Risale û Hikayeyan* (Risale ve Hikaye Derlemesi) adı ile yazıya aktardı. Ali Teremohî'nin (Eli Teremoxî) gramerine bir önsöz yazdı. Ayrıca *Tuhfetul Hillan fî Zimanî Kurdan* adı ile Kürtçeye dair küçük bir risalesi vardır. Nizami'nin İskendername'sinden küçük bir bölümü Kürtçeye çeviren Bayezîdi Türkçeden de Kürtçeye bazı meseller çevirdi. Molla Mahmud, Jaba'nın 1879 yılında yayınladığı Kürtçe-Fransızca/Fransızca-Kürtçe Sözlüğü'ne de büyük katkı sağlamıştır.

BAYIK, CEMİL (1951-): PKK'nin ilk kurucu ve yönetici kadrosundan. Elazığ'ın ili Hazar/Sivrice ilçesi doğumlu Bayık, KCK Yürütme Konseyi Üyesi'dir.

BEDİRHAN, ABDURREZAK (1864-1918): Necip Paşa'nın oğlu Bedirhan Bey'in torunu olan Abdurrezak Bedirhan bir süre Osmanlı bürokrasisi içinde yer aldı. Bir yıl kadar Petersburg Elçiliği'nde üçüncü sekreter olarak çalıştı. Abdülhamid döneminde sarayda 14 yıl mabeyn ve teşrifat görevi gördü. Rıdvan Paşa'nın 1906'da öldürülmesinden Bedirhanilerin sorumlu tutulmaları nedeni ile Trablus'a sürülen Abdurrezzak Bey birkaç yıl sonra İstanbul'a döndü. İttihatçılara muhalif olan Abdurrezzak Bey, Rus diplomatlarla ilişki kurdu ve 1910 yılında Tiflis'e gitti/gönderildi. Bir süre sonra İran Kürdistanı'na geçti. Seyyid Taha II., İsmail Ağa Şıkak (Simko) gibi Kürt ileri gelenleri ile birlikte 1913 yılında Hoy kentinde bir kültür-eğitim kurumu olan 'Gehandîni'yi (Eğitim) kurdu. Abdurrezak Bedirhan, Arapça harflerin, Kürtçenin fonetik sistemine uymadığını belirterek, Rus Kril alfabesini önerdi. Rusya'nın himayesinde bir Kürdistan kurmak arzusunda olan Abdurrezak Bedirhan I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'nın safında yer aldı ve savaş boyunca Rusya'nın desteği ile Kürtleri organize etmeye çalıştı ise de istediği neticeyi alamadı.

BEDİRHAN BEY/Bedirhan Paşa (1803/1806-1868): Cizre merkezli Botan emirliğinin son beyi/miri ve mütesellimi. 1836 yılında Soran Emareti'nin Miri Muhammed Revanduzî'nin denetiminde olan Cizre'yi

fethetmesi sonucu Botan Beyi Mir Seyfettin, Bağdat valisi Ali Paşa'ya sığındı. Sivas Müşiri Reşit Paşa onun yerine Osmanlılarla iyi ilişkiler geliştiren Bedirhan Bey'i Cizre mütesellimi olarak atadı. Ardından hızlı bir yükseliş sürecine giren Bedirhan Bey kısa zamanda Kürdistan'daki en güçlü bey haline geldi. Seyfettin Bey geri döndüyse de yönetimde hak iddiasında bulunmadı. Azizan ailesine mensup Bedirhan Bey, Cizre'de doğdu. Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikası doğrultusunda otonom Kürt emirliklerin/beyliklerini ortadan kaldırmaya başladığı bir dönemde beyliğin başına geçti ve beyliğinin ilk zamanlarında olup bitenleri gözlemleyen Bedirhan Bey, Cizre hükümdarı Emir Sefiyüddin adına hüküm sürdü.

1839 yılında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan ve Osmanlı'nın yenilgisi ile sonuçlanan Nizip Savaşı'na askerlerinin başında komutan olarak iştirak eden Bedirhan Bey savaşın ardından çekildiği Cizre'de Osmanlı Devleti'nin zayıflığından faydalanarak gücünü artırmaya ve nüfuzunu genişletmeye başladı. Bazı kaynakların aktardıkları Osmanlı Devleti ile Bedirhan Bey arasındaki 1838 tarihli sözlü/zımni antlaşma da güçlenmesini kolaylaştırdı. Mısır Meselesi ile uğraşmakta olan Osmanlı Devleti bu zor dönemde Bedirhan Bey'in gücüne duymuş olduğu ihtiyaç sebebiyle gelişmelere göz yumarken, diğer büyük mirliklerin de ortadan kaldırılması ile Bedirhan Bey Kürdistan'da en büyük yerel güç konumuna yükselmeye başladı. 1840 yılına gelindiğinde Bedirhan Bey'in egemen olduğu topraklar Van Gölü, Diyarbakır, Musul ve İran sınırına kadar genişlemişti.

1843 ve 1846'da birçok sebepten Nesturilere karşı giriştiği iki ezici ve kanlı hareket beyliğin sonunu getirecek süreci tetikledi. Musul valisinin de sessiz kaldığı ve binlerce Nesturi'nin öldüğü seferin ardından yabancı devletler Osmanlı Devleti nezdinde harekete geçerek Bedirhan Bey'i cezalandırması için sıkıştırdılar ve gerekirse yardım edeceklerini, birlikte hareket edebileceklerini belirttiler. Avrupalı devletlerin onayını alan Osmanlı Devleti yabancıların içişlerine karışmasını önlemek, daha önce başlamış olan merkezileşme sürecini tamamlama ve Osmanlı egemenliği için tehlikeli olan Bedirhan Bey'in güçlü konumuna son vermeye karar verdi.

Bedirhan Bey, üzerine gönderilen ilk ordu birliklerini yendikten sonra devlet ile olan tüm ilişkilerini kopardı, kendi bağımsızlığını ilan etti ve bunun nişanesi olarak kendi adına para bastırdı ve hutbe okuttu. Daha

sonra üzerine Osman Paşa'nın başında bulunduğu (Sabri ve Ömer paşalar yardımcısı olduğu) büyük bir ordu gönderildi. Urmiye bölgesinde yaşanan ilk çatışmalarda başarı sağladı ise de yakını (amcasının oğlunun oğlu) Emir İzzeddin Şir'in Osmanlı safına geçerek Cizre'nin düşmesini sağlaması üzerine Bedirhan Bey başkenti tekrar ele geçirmek için batıya yöneldi. Cizre'yi yeniden ele geçirdi ise de Osmanlı ordusu tekrar taarruza geçti; bir süre direnen Bedirhan Bey Cizre'yi boşaltarak 24 Temmuz 1847'de Ervah Kalesi'ne sığınmak zorunda kaldı. Bir müddet sonra, haziran ayının sonuna doğru teslim olan Bedirhan Paşa ailesi ve iki yüz kişilik maiyeti ile birlikte İstanbul'a götürülerek padişahın huzuruna çıkarıldı. Oradan da sürüldükleri Girit Adası'nın Kandiye şehrine Ekim 1847'de vardılar. 1856 yılında çıkan Yunan ayaklanmasının bastırılmasındaki katkılarından dolayı kendisine Mirimiranlık payesi ile Paşalık ünvanı verildi. Zorunlu ikameti kaldırılan Bedirhan Bey önce İstanbul'a, oradan da ömrünün sonuna kadar yaşayacağı Şam şehrine gitti. 1868/1869 yılında burada vefat etti.

BEDİRHAN, CELADET ALİ (1893-1951): Dilbilimci, şair, siyasetçi. Bugün Türkiye Kürtleri tarafından kullanılan Latin harfleri temelli Kürt alfabesinin hazırlayıcısı. Celadet Ali Bedirhan, Emin Ali Bedirhan'ın ikinci büyük oğlu olarak Kayseri'de doğdu. İstanbul Üniversitesi'nde hukuk eğitimi gören Celadet Ali, eğitimini Almanya'da tamamladı. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusu saflarında Kafkasya Cephesi'nde Ruslara karşı savaştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Kürtlerin bağım-

Kamuran,
Süreyya
ve Celadet
Bedirhan

sızlığı için çalıştı. Kardeşi Kamuran ile birlikte bir Kürt devletinin imkanını, koşullarını araştıran İngiliz istihbarat subayı Binbaşı Noel ile Mustafa Kemal'in Nutuk'unda bahsettiği olaylı Kürdistan gezisine çıktı. Kemalist kadroya karşı olan ve mahkum edilen Celadet Ali, 1922 veya 1923 yılı başlarında ailesi ile birlikte Mısır'a gitti. Mısır'a göçünce Celadet ve kardeşi Kamuran eğitimlerini tamamlamak için Almanya/Münih'e gittiler. 1925'te Kahire'ye geçen Celadet Bedirhan, burada bir süre kaldıktan sonra gittiği Beyrut'ta çoğu Türkiye'den sürgün edilmiş, ayrılmak zorunda kalmış, Kürt aydınları ile beraber 5 Eylül 1927'de Hoybun (Xoybûn) Cemiyeti'ni kurdu ve ilk başkanı seçildi. Ağrı İsyanı'na katılmak için kuzeye doğru hareket eden Celadet Bey isyanın mahal-line varmadan isyanın bastırılması üzerine geri döndü (1931). Bundan sonra kendisini Kürt dili ve kültürü ile ilgili çalışmalarına veren Celadet Bedirhan, Latin alfabesini Kürtçeye uyarladı. Yayınları ile Kürt dili ve edebiyatına yaptığı katkılar yakın dönem Kürt kültürel uyanışında öncü rol oynadı. Celadet Ali Bedirhan 1951 yılında Şam'da hayatını kaybetti. Ölümünden sonra eşi Ruşen (Rewşen) Bedirhan milliyetçi faaliyetlerine devam etti.

1931'de Kürtçe Gramer kitabı *Bingehên Rêzimana Kurdi*'yi yayınlayan Celadet Bedirhan 15 Mayıs 1932-15 Temmuz 1943 arasında Kürt edebiyatı için bir mekteb görevi gören *Hawar* dergisini 57 sayı çıkarılabildi. Dergi 23'üncü sayıdan itibaren tümünden Latin harfleri ile yayınlanmıştır. Çıkardığı diğer bir dergi olan *Ronahî*'yi ise 1942-1945 yılları arasında toplam 28 sayı yayınladı. Diğer çalışmalarının bazıları şunlardır: *Edirne Sükutunun İçyüzü* (Kamuran Bedirhan ile birlikte, 1913), *Rêzana Elfabeya Kurdi* (Kürtçe Alfabe Klavuzu), *Nivêjên Êzidiyan* (Yezidilerin Duaları), *Türkiye Reisicum-huru Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Mektup*, 1933 (1973), *Günlük Notlar 1922-1925* (1995).

BEDİRHAN, EMİN ALİ (1851-1926): 20. yüzyıl başında Kürt milliyetçi hareketinde etkin olmuş Kürt aydın ve siyaset adamı. Son Botan Miri Bedirhan Bey'in 21 oğlundan biri olarak Girit'te doğan Emin Ali Bedirhan yüzyılın ilk yarısında Kürt milliyetçi hareketinde derin iz bırakmış Celadet Ali Kamuran ve Süreyya Bedirhan Bey'lerin de babasıdır. Emin Ali Bey 1906 yılında Şamil Ali Bedirhan ve Abdurrezzak Bedirhan ile birlikte İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa'nın öldürülmesi olayına karıştıkları gerekçesi ile

İstanbul'dan sürüldü. Isparta ve Akkâda sürgün kalan Emin Ali 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'a döndü.

Adliye müfettişliğinden emekli olan Emin Ali Bey Meşrutiyet'in ilanı-
nından sonra Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ile Kürt Neşr-i Maarif
Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. I. Dünya Savaşı sonrası kurulan
Kürdistan Teali Cemiyeti'nin (KTC) ikinci başkanlığını yapan Emin Ali
Bey, KTC'nin otonomiciler ve bağımsızlık yanlıları arasında bölünmesinde
bağımsızlık yanlısı hizbin başını çekti. Nehri ailesine mensup Başkan Seyyid
Abdülkadir'e karşı giriştiği liderlik mücadelesini kaybettikten sonra KTC'den
ayrılanlarla beraber başkanlığını yaptığı Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti'ni
kurdu. Bu rekabette Bedirhaniler ve Nehriler arasındaki liderlik rekabeti de
etkili olmuştur. Kürt örgütlenmeleri dışında 1918'de kurulan Radikal Avam
Fırkası'nın kurucu ve yöneticilerinden olan Emin Ali Bey ayrıca Osmanlı son
döneminin en büyük muhalefet partisi Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın genel
merkez yöneticilerindendir ki, her iki parti de İttihatçılara muhalifti. Kema-
listlere muhalif olan Emin Ali, 1922 sonu veya 1923'ün başında Türkiye'den
ayrılarak Mısır'a yerleşti ve 1926 yılında burada vefat etti.

BEDİRHAN, KAMURAN ALİ (1895-1978): Edebiyatçı ve hukukçu.
Bedirhan Ailesinin Avrupa'da en tanınmış üyesi. Emin Ali Bedirhan'ın
oğlu olan Kamuran Ali Bedirhan, 1895 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul
Üniversitesinde (o zamanki Darülfünun) hukuk öğrenimi gördü. Kürdistan
Teali Cemiyeti'nin aktif bir üyesi olan Kamuran Bedirhan, ailesi ile birlikte
1922 sonu veya 1923 yılı başında Mısır'a göç ettikten sonra kardeşi Celadet
Ali Bedirhan ile birlikte gittiği Almanya'da hukuk öğrenimine devam etti
ve doktorasını tamamladı. Edebiyat üzerine çalışmalarıyla dikkat çeken
Kamuran Ali Bedirhan 1930'da Şam'a gitti. *Hawar* ve *Ronahi* dergilerinde
çeşitli konularda Kürtçe ve Fransızca yazılar yazdı. 1943-1946 yılları ara-
sında Beyrut'ta *Roja Nû* (Yeni Gün) ve *Stêr* (Yıldız) dergilerini çıkardı.
1947/1948'de Paris'e gitti. 1950'de Sorbon Üniversitesi'nde Doğu Dilleri
Enstitüsü'nde (INELCO) öğretim üyesi olarak çalıştı ve Kürtçe dersleri
verdi. Molla Mustafa Barzani'nin Avrupa temsilciliğini üstlenen Kamuran
Ali Bedirhan 6/7 Aralık 1978 tarihinde Paris'te öldü.

Kamuran Bedirhan değişik konularda çok sayıda eser yazdı. Eserlerinden
bazıları şunlardır:

Elifbeya Kurdî (Kürt Alfabeti, 1938), *Elifabeya Min* (Benim Alfabetim, 1938), *Rêzana Zimanê Kurdî* (Kürtçe Dilbilgisi, 1971), *Xwendina Kurdî* (Kürtçe Okuma, 1938), *Zimanê Mader* (Anadil, 1965), *Nivîsa Min* (Yazım, 1965), *Destpêka Xwendinê* (Okumaya Başlarken, 1971), *Parçeyê Bijarte* (Seçilmiş Metinler, 1971), *Fêrbûna Xwendina Kurdî* (Kürtçe Okumayı Öğrenme, 1968), *Ji Tefsîra Qur'anê* (Kuran'ın Tefsiri, 1971), *Dersên Şerîetê* (Şeriat Dersleri, 1938), *Çarînên Xeyam* (Hayam'ın Dörtlükleri, 1939), *Proverbes Kurdes* (Kürt Atasözleri), *Helbestên Kurdî* (Kürtçe Şiirler), *Der Adler Von Kurdistan* (Kürdistan Kartalı, Herbert Örtel ile birlikte, 1937), *Helbestên Kurdî bi Fransîzî*. (Kürtçe Şiirler-Fransızcaya çeviri), *Türkçe İzahlı Kürtçe Grameri* (1974).

BEDİRHAN, MİKDAD: Gazeteci ve siyasetçi. İlk Kürtçe gazete olan *Kürdistan*'ın yayımcısı. Bedirhan Bey'in oğlu olan Mikdad Bedirhan Bey, *Kürdistan* gazetesini 1898 yılında Mısır'ın başkenti Kahire'de çıkardı. Kürtleri uyarmayı ve eğitime özendirme amaçlayan gazetenin ilk sayılarındaki yazıların çoğunu kendisi kaleme almıştır. Abdülhamit yönetiminin baskısıyla İstanbul'a dönen Bedirhan 1906'da Rıdvan Paşa'nın öldürülmesinden sonra diğer bazı Bedirhanilerle birlikte İstanbul'dan sürüldü.

BEDİRHANİLER/Bedirhanizadeler: Botan Emirliği'nin son miri Bedirhan Bey'in soyundan gelen yakın dönemin siyasi ve kültürel Kürt milliyetçi uyanışında/hareketinde etkin rol oynamış aile. Bedirhaniler, Botan bölgesine asırlarca hükmetmiş olan Azizan ailesine mensuptur. Bedirhan Bey 1847 yılında başarısız olan isyanın ardından İstanbul'a getirildi ve akabinde 18 yıl kalacağı Girit'e sürüldü. Daha sonra geldiği İstanbul'da yedi yıl kaldıktan sonra Şam'a yerleşen Bedirhan Bey burada vefat etti. Ardında geniş bir aile bıraktı. Öldüğünde 4 hanımı, 6 cariyesi, 21'i kız ve 21'i erkek 10 torun 62 kişiden oluşan bir ailesi vardı.

Osmanlı elit/aristokrat sınıfına dahil olan ve batılı tarz bir eğitim gören Bedirhanilerin çoğu Osmanlı bürokrasisi içinde önemli görevlerde bulunmuş ve bir kısmı paşa ünvanı almıştır. Bedirhan Bey'in oğullarından ve torunlarından bir kısmı 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında siyasi ve kültürel Kürt milliyetçi uyanışında önemli rol oynadılar. Bedirhan'ın oğullarından Midhad Bedirhan'ın 1898 yılında Kahire'de yayınladığı ilk Kürtçe gazete olan

Kürdistan'ın yayını Abdurrahman Bedirhan devam ettirdi. Ailenin mensuplarından bir kısmı (Üsküdar Garnizonu İkinci Kumandanı Şamil Ali Bedirhan, adliye Müfettişi Emin Ali Bedirhan, Abdurrezak Bedirhan gibi) 1906 yılında İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa'nın öldürülmesi olayına karıştıkları gerekçesi ile İstanbul'dan sürüldü. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a dönen Bedirhanizadeler devlet bürokrasisi içinde görev almaya devam ettiler.

Meşrutiyetin ilanından sonra kurulan Kürt Teavün ve Teraki Cemiyeti'nin ikinci başkanı olan Emin Ali Bedirhan Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki Kürt milliyetçiliğinin en aktif organı olan Kürdistan Teali Cemiyeti içinde de ikinci başkan (başkan yardımcısı) olarak yer aldı. Oğulları da (Celadet Ali ve Kamuran Ali Beyler) KTC üyesi olan Emin Ali, cemiyet içindeki bölünmede bağımsızlık yanlısı hizbin öncüsü oldu ve kendisini destekleyen taraftarları ile birlikte cemiyetten ayrılarak Kürt Teşkilat-ı İhtimaiye Cemiyeti'ni kurdu. Bedirhan Bey'in oğullarından Miktaf Bedirhan, Murat Remzi (ö.1941), torunlarından Asaf Bedirhan (Galatasaray Lisesi'nde Hoca ve Malatya mutasarrıflığı yapan Halil Rami Bedirhan'ın oğlu ve 1912 yılında Kurulan Kürt Talebe Cemiyeti Hevi'nin üyesi), Bedirhan Ali (Osmanlı Ordusunda Subay), Mehmed Ali Bedirhan da (Osmanlı ordusunda subay) KTC'nin üyeleri arasında yer almış ve bağımsızlık düşüncesini savunmuşlardır.

Malatya mutasarrıflığı yapan Halil Rami Bedirhan İngilizler nezdinde bağımsız bir Kürdistan'ın kurulması için teşebbüslerde bulunmuştur. Bedirhan Bey'in iki oğlu Osman Paşa ve Hüseyin Kenan Paşa 1879'da merkezi Botan olan bir ayaklanmaya önderlik ettiler. Ailenin bir diğer üyesi Abdurrezak Bedirhan 1910'dan 1918'deki ölümüne dek Rusya himayesinde bir Kürdistan kurma hedefi ile çalıştı. Salih Bedirhan da (Celadet Bedirhan'ın eşi Rewşen Bedirhan'ın babası) 1913 yılında Kürtçe ve Türkçe yayınlanan *Rojî Kurd* dergisinin yazarları arasındadır.

Emin Ali Bedirhan oğulları ile birlikte 1922 sonları ya da 1923 yılı başlarında Türkiye'yi terk ederek Mısır'a yerleşti. Ailenin Türkiye'de kalan mensuplarının çoğunluğu Cumhuriyet döneminde Kürt milliyetçiliği konusunda suskun kaldı. Büyük bir kısmı Cumhuriyet yönetimine entegre oldu. 'Çınar' soyadını alan Bedirhan Bey'in en genç oğlu Murat Remzi'nin çocukları Cumhuriyet yönetiminde görev aldılar. Bunlardan Vahî Çınar, Maarif Vekilliği yaptı. Bedirhan Bey'in torunları içinde Kürt milliyetçi

hareketi içinde en aktif olanlar Celadet Ali, Kamuran ve Süreyya Bedirhan kardeşler olmuştur. Bedirhanilerin Kürt milliyetçiliğindeki konumu Kamuran Bedirhan'ın 1978'deki ölümü ile birlikte bir anlamda sona ermiştir.

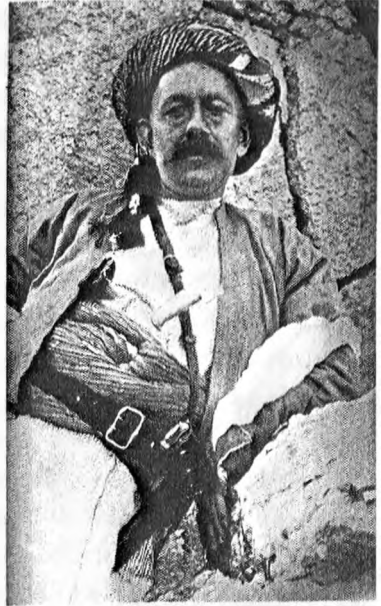
BEHDİNAN EMİRLİĞİ (1376-1843). 14. yüzyılda Behdinan bölgesinde kurulan ve varlığını 19. yüzyılın ilk yarısına kadar devam ettiren Kürt emirliği. Emirlik, Zengilerin çökmesinin ardından aslen Şemdinlililer olan Bahaddin tarafından kuruldu. Merkezi şu an Duhok'a bağlı olan Amadiye şehri olan emirlik, Osmanlı-Safevi çekişmesine sahne oldu. 19. yüzyılda Soran Miri, Muhammed Revanduzi, Akra ve Imadiye'yi alıp (1832) emirliğin başındaki İsmail ve Muhammed Sait Paşa'ları sürerek mirliğe son verdi. Osmanlılar 1834'te Soran Miri'ni yenilgiye uğrattınca İsmail Paşa, emirliği yeniden kurmayı başardı ise de bir süre sonra Osmanlı Devleti merkezileşme politikası çerçevesinde Behdinan Emirliği'ne son vererek (1842/1843) bölgeyi Musul'a bağladı.

BEHDİNAN/Badinan: Irak Kürdistanı'nda bir mıntıka/bölge. Genel olarak Musul'un kuzeyindeki Duhok, Zaho, Amadiya, Akra, ve Şeyhan bölgelerini içine alır. Bu mıntıkanın çoğunluğu şu anki Duhok vilayetinin sınırları içinde kalmaktadır. Behdinan, kuzeyde Hakkari ve Botan'la komşu iken, güneydoğusunda Soran, güneybatısında ise Musul vilayeti ile sınırlanır. Batıda ise Suriye'ye bağlı Heseke (Hêstçe) ve Kamışlı (Qamişlo) ile komşudur. Bölgede 1 ila 1,5 milyon civarında nüfus mukimdir. Mıntıkanın merkezi olan ve Türkiye sınırından 75 kilometre güneye düşen Duhok'tur (Dihok). Behdinan'da halkının dili Behdinani/Badinî olarak adlandırılan Kurmanci lehçesidir. Bölge halkının çoğunluğu Kürt olup Şafi mezhebine mensuptur. Şeyhan bölgesinde Yezidiler yaşamakta iken yakın zamana kadar bölgede var olan Yahudi ve Hristiyan nüfus buradan göçmüştür.

Behdinan, Irak Kürdistanı'ndaki Kürt isyanlarının yoğunlaştığı bölge olup özellikle 1980'lerde Enfal Operasyonu kapsamında askeri operasyonlar sonucu büyük tahribata uğramıştır. Şu an Irak Kürdistanı'nda faaliyet gösteren Kürdistan Demokrat Partisi'nin güçlü olduğu bölge önemli ölçüde toparlanmış durumdadır.

BEKAA VADİSİ: Lübnan'ın başkenti Beyrut'un 30 km. doğusunda, Asi nehrinin de doğduğu, bağları ile ünlü, verimli tarım bölgesi. Beka Vadisi Suriye'nin kontrolünde olduğu dönemlerde birçok gerilla organizasyonu tarafından karargah ve eğitim kampı olarak kullanıldı. Bunlardan biri de Kürdistan İşçi Partisi'dir (PKK). Beka Vadisi uzun süre PKK'nin en önemli askeri üssü oldu ve PKK militanları burada uzun süre Filistinli Marksist gerilla örgütlerinden eğitim aldı. 1984'ten itibaren Türkiye içinde eylemler gerçekleştirmeye başlayan PKK, Beka'da kurduğu Mahsun Korkmaz Kampı'ndaki/Akademisi'ndeki faaliyetlerine 1992'ye kadar devam etti. Bu tarihten sonra buradaki kamp kapatıldı.

BERZENCİ, ŞEYH MAHMUD (1854-1956): 1920'li yıllarda Güney Kürdistan'da en ünlü Kürt milliyetçi lideri ve Kadiri şeyhi. Ünlü Berzenci ailesine mensup olan Şeyh Mahmud'un babası Kak Ahmed'in torunu Şeyh Said, 1906 yılında Süleymaniye Nakıbü'l Eşrafi iken Musul'da öldürüldü. Süleymaniye bölgesinde güçlü bir nüfuza sahip olan ve I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti tarafından kendisine silah ve para yardımı yapılan Şeyh Mahmud savaş sonrasında Süleymaniye bölgesinin en büyük yerel otoritesi haline geldi. 1919 Mayıs'ında İngilizlere karşı isyan ettikten bir süre sonra İngilizlerce Süleymaniye ve çevresindeki idaresi tanındı. Savaş ardından bağımsız bir Kürdistan kurmak arzusunda olan hırslı ve karizmatik Şeyh Mahmud bir süre sonra bölgesindeki tüm İngiliz politik ve askeri görevlileri tutuklayarak bölgeyi doğrudan kontrolüne almaya çalıştı ve kendisini "Kürdistan Kralı" ilan etti. Güçleri haziran ayında Süleymaniye yakınındaki Derbend Bazyan'da yenildi ve Şeyh Mahmud İngilizler tarafından tutuklanarak Hindistan'a sürüldü.

Şeyh Mahmud Berzenci

Taraftarları Şeyhin sürgünün ardından İngilizlere karşı olan tutumlarını sürdürdüler. Bu dönemde Türkiye bölgedeki faaliyetlerini arttırdı ve bazı aşiretler İngilizlere karşı isyan ettiler. Ankara Hükümeti'nin mart ayında atadığı Revanduz kaymakamı mayısta göreve başlarken, haziran ayında da Özdemir Bey (Albay Ali Şefik) düzensiz kuvvetlere komutanlık etmek üzere bölgeye vardı. Durumunun kötüye gittiğini gören ve Süleymaniye'nin Türk-Kürt birliklerin denetimine girmesinden korkan İngiliz Yüksek Komiseri Sir Pery Cox, Şeyh Mahmud'u sürgünden geri getirmeye karar verdi. Zira Şeyh Mahmud'un, bölgenin düzenini ve Türk hükümetinin bölgeye girişini engelleyebilecek yegane kişi olduğu düşünmekteydi. 1922 yılında geri dönen Şeyh Mahmud, 10 Ekim'de Süleymaniye'yi başkent ilan ederek 8 kişilik bir Kürdistan Hükümeti Kabinesi kurdu ve 18 Kasım'da kendisini "Kürdistan Kralı" ilan etti. Şeyh Taha'nın aksine İngilizlerle birlikte Türklere karşı harekete geçmeyi red eden Şeyh Mahmud'un prestiji daha da yükseldi. Gerçekte Şeyh ve Ankara Hükümeti, İngilizlere karşı birbirlerinden istifade etmek niyetinde idiler.

İngilizler 1922 Noel'inde Kürtlerin özerkliklerini tanıyan bir bildiri yayınladıysa da gerçekte uygulamaya yanaşmadılar. 4 Şubat 1923'te birinci Lozan görüşmelerinin kesilmesinden sonra bölgede karışıklıklar daha da arttı. Şeyh Mahmud'un Irak'ta genel bir ayaklanma çıkarmak üzere Necef ve Kerbala'daki Şii ulema ile temasa geçtiği ve Özdemir Bey'le birlikte mart ayında Kerkük'e saldıracağı yönündeki bilgiler üzerine İngilizler Şeyh Mahmud'dan kurtulmaya karar verdiler. Şeyh Mahmud'un kabinesi ile, Bağdat'a gelmeyi redd etmesi üzerine 1922'de, mart ayının başında Süleymaniye şehri uçaklarla bombalandı. Kürt Krallığının dergisi *Bangî Heq* (Hakkın Sesi) cihat çağrısı yaptı. Şeyhin güçleri savaş hazırlığını sürdürdü. Bu arada İngilizlerle savaşmayan Ali Şefik Bey, ikinci Lozan görüşmelerinden önce 22 Nisan 1922'de Revanduz'u boşalttı. İngilizler Seyyid Taha'yı buraya yönetici olarak atadı.

İngilizler Mayıs 1923'te Süleymaniye'yi işgal ettiler. Bölgeyi kendileri ile işbirliği yapan ileri gelenler aracılığı ile idare etme girişimi başarılı olmadı. İngiliz birliklerinin haziran ayında Süleymaniye'yi boşaltması üzerine Şeyh Mahmud, temmuz ayında yeniden Süleymaniye'ye dönerek büyük ölçüde kontrolü yeniden sağladı. İngilizler Şeyhin etkinliğini kırmak için idari önlemler alarak Ranya, Keladıza, Çemçemal, Karadağ ve Halepçe bucaklarını Süleymaniye'den ayırdılar.

Musul Meselesi'ni çözümsüz bırakan Lozan Antlaşması'ndan sonra bir Kürt özerkliği söz konusu olmadığı gibi İngilizler, Irak Kürdistanı/Musul vilayetini Irak'a bağlama konusunda daha kararlı bir tutum takındılar. İngilizlerin oluşturdıkları kurucu meclis (bile) İngiltere ile işbirliği antlaşmasına karşı çıktı. Bağdat'ta antlaşmaya karşı sert tepki göstermesi Irak'ta ve bölgede karışıklık ve protestolara sebep oldu. Ve durum Şeyh Mahmud'un prestijini yeniden yükseltti. İngilizler 20 Mayıs 1924'te Şeyh Mahmud'a 25 Mayıs'a kadar Bağdat yönetimine teslim olmazsa şehrin bombalanacağını duyurdular ve 28 Mayıs'ta İngiliz Hava Kuvvetleri Süleymaniye'yi bombaladı ve 19 Temmuz'da şehri yeniden işgal ettiler. Şeyh kuvvetleri ile 27 Temmuz'a kadar İngilizler ile çatışmaya devam etti. Irak Kralı Faysal ilk defa 1924 yılında Kerkük'e gitti. İngilizler, Kürdistan'ın idaresini Irak yönetimine bıraktılar. 6 Aralık 1925'te Milletler Cemiyeti, Musul Vilayeti'ni Irak'a bırakmayı öneren araştırma komisyonu raporunu kabul ederek Brüksel Hattı denilen sınırı belirledi.

İsyanın bastırılmasından sonra İran'a iltica eden Şeyh Mahmud 1927'ye kadar orada kaldıktan sonra, Irak'a dönüşüne izin verildi. 1930 yılında imzalanan İngiliz-İrak Antlaşması'nda Kürtlerin haklarının garanti altına alınması talebi karşılanmayınca, Şeyh Mahmud yeniden isyan etti. İsyanın tekrar bastırılmasının akabinde Şeyh Mahmud 1931'de Irak'ın güneyindeki Nasiriye'ye sürüldü. Daha sonra Raşid Ali el-Kıylani hükümeti tarafından Bağdat'ta göz hapsinde tutulan Şeyh Mahmud 1941 yılında serbest bırakıldı ve Süleymaniye'ye döndü. Ölümüne kadar Süleymaniye'de yaşayan Şeyh Mahmud 1956 yılında hayatını kaybetti.

BERZENCİLER: Süleymaniye ve çevresinde meskun olan Kadiri tarikatına mensup ünlü şeyh ailesi. Aile 1930'lara kadar Irak Kürdistanı'nın en etkili ulema ve şeyh ailesi olarak kaldı. Seyyid olduklarını belirten Berzencilerin soyu kardeşi Musa ile birlikte 15. yüzyılın ortalarında Hamedan'dan gelerek Irak Kürdistanı'nda Berzenc adındaki mevkiye yerleşmişlerdir. Bu dönemde ailenin Nurbahşiye tarikatı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ailenin bugünkü kolu, ailenin atası Seyyid İsa'dan dokuz kuşak sonraki Baba Resul'ün (1646) soyundandır. Baba Resul Nurbahşiye ve Halvetiliğin Aleviye kolundan icazet almıştır. Ve oğulları Şehrezor'un farklı köylerine yerleşerek kendi zaviyelerini kurmuşlardır. Baba Resul'un oğullarından Muhammed, Halep, Mardin, Bağdat, Kahire gibi birçok yeri gezdikten sonra Medine'ye

yerleşerek buranın Şafii müftüsü oldu ve soyundan gelenler Medine'nin etkili ailelerinden biri olarak sık sık müftülük görevini deruhte ettiler.

Baba Resul'ün torunlarından biri Muhamed Nodehi/Nodei (adını Kelaçolan [Qelaçolan] bölgesinde kurduğu köyden almakta) bir sufi şeyhi olarak Kibrit el-Ahmar adı ile ünlendi. Berzenci ailesinden Kadiriliği ilk kabul eden Nodehi'in oğlu İsmail Vulyani'dir (öl. 1745). Babasından Nurbahşi, Halveti eğitimi alan İsmail, Bağdat'ta Şeyh Ahmed Ahsai tarafından Kadiriliğe kazandırıldı ve muhtemelen bu 18. yüzyılın başında gerçekleşti. Baba Resul'ün Medine'deki torunlarından İsmail'in çağdaşı Cafer Bin Hasan Bin Abdülkerim Bin Muhammed, Şeyh Abdülkadir Geylani'nin Endonezya'ya kadar yayılan biyografisini yazdı. Kürdistan'a dönüşünde Kazankaya Köyü'ne yerleşen İsmail, oğlu (Rıza Delizhi) ve kardeşinin de (Ali Kose) aralarında bulunduğu dört halife atadı. Ailenin diğer kollarında Sargelu, Gilazarda, Nodê, Dolpamu, Kasnazan, Kripçina, Kadir Kerem tekkeleri etrafında toplandılar.

Sonraki kuşaktan ailesinin en ünlü üyesi politik etkiye/güce de sahip bir alim ve şeyh (amcası Ali Kose'nin halifesi olan) Maruf Nodê'dir (1753-1836) Bir çok kitap yazan Node, Baban emirlerinin sarayında da büyük bir nüfuza sahipti. Bu dönemde Mevlana Halid Hindistan'dan dönerek Süleymaniye'de Nakşibendi tarikatını yaymaya başladığında önce Babanlardan destek gördü ise de iki şeyhin rekabetinde Node rakibi Mevlana Halid'i şehirden ayrılmaya zorladı ve Süleymaniye'den ayrılan Şeyh Halid Bağdat'a gitti. Bu sırada Node, Irak Kürdistan'daki diğer Kadiri şeyh ailesi Talabaniler ile samimi ilişkilere sahipti. Şeyh Maruf, Talaban şeyhlerinin en büyüğü olan Şeyh Abdurrahman ile birlikte okunmuştur.

Şeyh Maruf'un oğlu ve halifesi Kak Ahmed 'keramet sahibi' olarak hızla büyük bir ün kazandı ve Sultan Abdülhamit'in de desteğini elde etti. Babasının Şeyh Mevlana Halid ile hısımlığına karşın Kak Ahmed kendi bölgesinde Şeyh Halid'in ünlü halifesi Şeyh Osman Siracüddin Tavili ile yakın ve dostane ilişkiler kurdu. Ölümünden sonra yerine oğlu Muhammed Pikol geçti. Onun da yerine geçen oğlu Şeyh Said, Süleymaniye'nin Nakibül Eşraf'ı iken 1906 yılında Musul'da öldürülünce tarikatın başına önce kardeşi ardından da oğulları Şeyh Kadir ve Şeyh Mahmud geçti. Kak Ahmed'in halifesi diğer bir ünlü Berzenci Şeyhi, Baba Said Berzenci'dir. Baba Said Mahabad yakınındaki Gavsabad Köyü'ne (Gawsabad) yerleşti ve burada büyük bir mürit kitlesi edindi. Bölgedeki misyonerle yakın dostluk kurdu.

I. Dünya Savaşı sırasında 1915-16'da bölgeyi ele geçiren Osmanlılarca din-den döndüğü iddiası ile idam edildi. Fakat ününden ve etkisinden bir şey kaybetmeyen ailesi Gavsabad'tan tarikatı idare etmeye devam ettiler.

Berzenci ailesinin en ünlü isimi ise kimi çağdaşı ve sonraki kuşaklarca bir yurtsever kimilerince de bir feodal ve baskıcı olarak görülen Şeyh Mahmud Berzenci'dir (ö.1956). Şeyh Mahmud, I. Dünya Savaşı'nı müteakip birkaç kez İngilizlere karşı isyana girişti ve 1922 yılında kendisini Kürdistan Kralı ilan etti. Oğlu Şeyh Latif ise 1947-48 Komünist isyanının hedeflerinde biri oldu. 1958'den sonraki toprak reformundan önce, topraklarını/mülkünü korumak için, Irak Komünist Partisi'ne katıldı. Diğer bir Berzenci şeyhi Süleymaniye bölgesindeki Kasnazan'daki Şeyh Abdülkerim 1950'li yılların başında hala önemli bir mürit kitlesine sahipti. Ayrıca bölgede Mahabad ve Senendec dahil ailenin birçok kolunun sahip olduğu, bağımsız fakat birbiri ile bağlantılı birçok tekkeleri vardı. Ayrıca bkz. BERZENCI, ŞEYH MAHMUD

BEŞ PARÇACILAR: 1970'lerin sonunda Alaattin Kopan liderliğinde kurulan küçük radikal Marksist Kürt örgütü. Türkiye, Suriye, Irak, İran ve SSCB ile beraber Kürdistan'ın beş parçasında verilecek halk savaşıyla bağımsız ve birleşik bir Kürdistan kurmayı amaçladığından grup "Beş Parçacılar" olarak adlandırılmıştır. Silahlı mücadeleyi savunan grup SSCB'yi sosyalist değil, 'sosyal emperyalist' bir ülke olarak tanımlamıştır. Grup, 1977'de Gaziantep'te PKK'nin öncülerinden Haki Karer'in öldürülmesine karıştı. Bu olayın ardında PKK ile çatışmaya girdi ve Alaattin Kapan'ın 1978'de PKK'lılarca öldürülmesi ile grup dağıldı. Geriye kalanlar Halkın Kurtuluşu, Kava (Kawa) gibi Maocu çizgideki diğer yapılara katıldı.

BEŞİKÇİ, İSMAİL (1939-): Kürtler üzerine araştırmaları ve yazılarıyla tanınan ünlü muhalif yazar, araştırmacı, sosyolog, Kürt hakları savunucusu. Türkiye'deki Kürt araştırmalarının öncü isimlerinden olan yazar PEN'in onur üyesidir. Çorum/İskilip doğumlu olan Beşikçi 1962 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. 1965-1971 yılları arasında Atatürk Üniversitesi'nde asistanlık yaptı. 12 Mart 1971 döneminde Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından Marksist olduğu ve bölücülük yaptığı iddiası ile tutuklandı ve üniversiteden uzaklaştırıldı. 1974 Affıyla cezaevinden

çıktıktan sonra Kürtler üzerine çalışmalarına devam etti. 1979'da yeniden cezaevine giren Beşikçi, 1987'de serbest kaldı. Fakat hakkında açılan onlarca davadan aldığı hükümlerle 1999'a kadar tutuklu kaldı. Sekiz kez cezaevine girip çıkan "Sarı Hoca" lakaplı Beşikçi ömrünün 17 yılını cezaevlerinde geçirdi. Hakkında toplam 100 yıl hapis ve 10 milyar lira para cezası verilmiş olan yazarın yayınladığı 36 kitabından 32'si yasaklandı. Beşikçi araştırmaları ve düşünceleri ile birçok Kürt milliyetçi hareketi üzerinde etkili oldu.

Yayımlanan eserlerinden bazıları şunlardır: *Doğu Mitinglerinin Analizi* (1967), *Doğu Anadolu da Göçebe Kürt Aşiretlerinde Toplumsal Değişime;* *Alikan Aşireti Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme* (1968), *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar* (1969), *Doğu Anadolu'nun Düzeni Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller* (1969), *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama; Kürtlerin Mecburi İskanı* (1977), *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 2 Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu* (1978), *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 3 Cumhuriyet Halk Fırkasının Tüzüğü ve Kürt Sorunu* (1978), *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı* (1931) ve *Kürt Sorunu; Devletlerarası Sömürge Kürdistan* (1990), *Bilim, Resmi İdeoloji, Devlet, Demokrasi ve Kürt Sorunu* (1990), *Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu* (1990), *Tunceli Kanunu ve Dersim Jenosidi* (1990), *Savunmalar* (1991), *Hayali Kürdistanın Dirilişi; Bilincin Yükselişi*.

BEY/Beg: Geleneksel İslam (Kürt-Türk) toplumlarında yaygın olarak kullanılan bir unvan. Kürt toplumunda özellikle aşiret ağasına veya aşiretin önde gelenlerine verilen bu unvan genelde ismin arkasına eklenerek söylenir; Bedirhan Bey, İsmail Bey gibi. Osmanlılarda ise bey bir bölgeye sultan tarafından atanan askeri yetkililer için kullanılan ünvandır. Zamanla anlamı genişleyen kelime/unvan belirli bir saygınlığa sahip herkes için kullanılır olmuştur.

BIRADOST (LOLAN): Biradost ya da Lolan. Irak ve İran sınırı arasındaki bölgede yaşayan büyük bir aşiret. Geniş bir coğrafyaya dağılmış olan Lolanlar, tarihi Kürdistan'ın merkezinde önemli bir rol oynamışlardır. Sidakan ilçesi (Irak) Lolanların yaşadığı en büyük yerleşim yeridir. İran'daki Lolanlar Urmiye'de Somai Bradost, Doll (Dizadji), Berdasor, Mergever ve Tergever'de yaşarlar. Kurmanci lehçesi konuşan Bradostlar Şerefnameye göre Urmiye çevresinde 19. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdüren bir emirlik kurdular. 1609 yılında Bradost Prensi Amir Han Lepzerin ve Şah Abbas arasında

meydana gelen Dımdım Savaşı'nda yenilgiye uğradılar. Yenilgi sonrası Şah Abbas bazı Kürt aşiretlerini Horasan'a sürdü ve yerlerine Afşarları yerleştirdi. Bu emirlik 19. yüzyıl başlarına kadar İran'a bağlı olarak varlığını sürdürdü. 1639'da Kasr-ı Şirin ile belirlenen sınır aşireti ikiye böldü. Osmanlı tarafında kalanlar Bradost nahiyesi olarak Musul vilayetinin Şehrezor sancağının Revanduz kazasına bağlandı.

Irak'ta meskun ve Barzanilere muhalif olan Bradostlar 1960'lı yıllara kadar Barzani öncülüğündeki Kürt hareketini karşı merkezi hükümeti desteklediler. 1920'lerde Şeyh Ahmed Barzani liderliğindeki Barzaniler ve Şeyh Reşid Lolan öncülüğündeki Bradostlar arasında uzun süren çatışmalar vuku buldu. Şeyh Reşid Lolan dinsel sapkınlıkla suçladığı Ahmed Barzani ve kardeşi Mustafa Barzani tarafından çatışmalarda İran'a sürüldü. Buna karşılık 1943-45 isyanında Bradostlar Barzani'nin İran'a sürülmesine yardım ettiler. Aşiret Irak'ın işgaline kadar merkezi hükümetin yanında yer aldı. Ve Bağdat'ta korucu (Irak Kürt milliyetçi literatüründe cahş) yetiştirdi

BIRCA BELEK: Sırnak'ın Cizre ilçesi'nde Dicle nehrinin kıyısında bulunan kale. Cizre Kalesi olarak ta bilinen Kale'nin tarihi binlerce yıl öncesine uzanmaktadır. Botan mirlerinin meskeni olan kale; Bedirhan Bey'in kalesi olarak da anılır. Ahmed-i Hanî'nin *Mem û Zîn* mesnevisinin kahramanı Mem de bir süre bu kalede zindana atılmıştır. Cizre'yi saran surlarla birlikte inşa edildiği tahmin edilmektedir. Kalede hükümdar makamı, karargâh, zindan, mescit, dershane olarak kullanılan kısımlar vardır.

BIRO, ŞEROYÊ: Erivan radyosunun ünlü dengbejlerinden. I. Dünya Savaşı sıralarında Serhat bölgesinden Kafkasya'ya göçen Şeroye Biro, Tiflis'in bir köyünde yaşamını devam ettirdi. 1970'lerde 80 yaşını aşmış olarak hayatını kaybetti. Şeroye Biro, Zeriye, Xozan Daxe, Ha Bi Leyle, Desmala Min, Gelî Bi Dar e, Le Meyrê Meyremê gibi birçok meşhur kılam seslendirdi ise de kendisi ile adeta bütünleştiği eser 'Hekîm'o'dur. Biro, Hemîde Mecîd ve Feyzoye Riza gibi ünlü iki dengbejin de amcasıdır.

Şeroye Biro

BIŞARE ÇETO/Bişarê Çeto (-1914): Garzan (Siirt'in şimdiki Kurtalan ilçesi) bölgesinde meskun olan Pencinar aşiretinin eski reisi ve Cemil Çeto'nun ağabeyidir. Bişar 1906'da Osmanlı Devleti'ne isyan etti; fakat, sonra affedildi. I. Dünya Savaşı yıllarında 1914'te Osmanlı ordusu saflarında milis olarak Ruslarla savaşırken Bitlis'in Kevirê Qul (Delikli Taş) muntıkasında yaşamını yitirdi. Dengbêjler ardından kahramanlıklarını anlatan kılamlar (türküler) söylemişlerdir. Kardeşi Cemil Çeto ise devletin safında yer almasına karşın Şeyh Said İsyanı'nın ardından tutuklanmış ve 1926'da idam edilmiştir. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (TKDP) kurucu ve yöneticilerinden Derviş Akgül (Dewrêşê Sado) Bişarê Çeto'nun torunudur.

BİKES, FAİK/Faîq Bêkes (1905-1948): Şair. Süleymaniye şehri yakınlarındaki Sîtak Köyü'nde doğdu. Öğretmenlik eğitimi aldı. 6 Temmuz 1930'da Süleymaniye'de gerçekleşen ve 1930 tarihli İngiliz-İrak Antlaşması'nda yer alan Kürt haklarını talep eden ayaklanmaya katıldı ve tutuklandı. Üç yıl tutuklu kalan Bikes görevden uzaklaştırıldı. Milliyetçi içeriğe sahip şiirlerindeki ana temalar yurt sevgisi ve özgürlüktür. Modern Kürt şairi Şerko Bikes'in de (Şerko Bêkes) babası olan Faik Bikes 1948 yılında öldü.

BİKES, ŞERKO/Şerko Bêkes (1940-): Şair. Modern dönem ünlü Kürt şairlerinden olan Şerko Bikes, şair Faik Bikes'in (Faîq Bêkes) oğlu olarak Süleymaniye'de dünyaya geldi. Süleymaniye ve Bağdat'ta eğitim gören Bikes, 1965'te Barzani hareketine katıldı ve Kürdistan'ın Sesi Radyosu'nda çalıştı. İlk kitabını 1968'de yayımladı. 1971'de vezin ve ritme dayalı klasik şiir anlayışına karşı çıkarak Kürt şiirine yeni bir anlayış getiren Ruwange hareketi içinde yer aldı. Politik baskı sebebiyle 1987-1992 yılları arası İsveç'te sürgün yaşadı. 1992 seçimlerinde Kürdistan Parlamentosu'na milletvekili olarak giren Bikes, bir süre Fedaral Hükümet'in Kültür Bakanlığı'nı yaptı. Şimdiye kadar Sorani Kürtçesi ile 20'den fazla şiir kitabı yayınlayan Bikes'in şiirleri birçok dile çevrildi.

BİLAL, LİCELİ FEHMÎ (1887-1967): Liceli olan Fehmi Bilal isyan sırasında Şeyh Said'in katibi idi. İsyanın bastırılmasının ardından Irak Kürdistanı'na kaçtı. Hoybun'un kuruluş aşamasında, özellikle Irak'taki,

müzakerelerine katılan Fehmi Bilal, Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza taraftarları ile birlikte Hoybun'dan ayrılan ya da tasfiye edilenlerin içinde yer aldı. Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in 13. yıldönümü dolayısı ile çıkardığı afkanunu ile Türkiye'ye döndü. Sürgün olduğu Isparta'da uzun yıllar dava vekili olarak, dilekçe yazarak hayatını devam ettirdi. Said Elçi'ye TKDP'nin kurulmasını öneren kişi olan Fehmi Bilal 1967 yılında öldü.

1991 KÜRT İSYANI (Irak): Bkz. RAPERİN.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM): Milletler Cemiyeti'nin ardılı olarak II. Dünya Savaşı'nı müteakip dünya barışını ve güvenliğini sürdürmek amacı ile kurulan uluslararası örgüt. BM bağımsız devletlerden oluştuğu için Kürtler BM'de bir devlet olarak temsil edilmemişlerdir. BM üye olan devletlerin yarısından çoğu Kürt nüfustan daha az nüfusa sahiptirler. Kürtler ilk olarak 1946 yılında kendilerine otonomi hakkının tanınması için BM'ye başvurmuştur. BM, 1991'e kadar Soğuk Savaş dönemi boyunca Kürt meselesi ile neredeyse hiç ilgilenmemiştir. Halepçe Katliamı sonrası BM Irak'ı destekleyen devletlerin etkisi ile Baas yönetimini eleştiren bir karar al(a) mamış, KDP'nin BM nezdinde Irak hükümetinin Kürtlere karşı yürüttüğü Enfal Harekatı sırasında kimyasal silah kullanımının durdurulması için yaptığı başvuru sessizlikle karşılanmıştır.

1991 yılında Körfez Savaşı'nı müteakip gerçekleşen Kürt isyanının bastırılmasından sonra bir milyonu aşkın Kürt mülteci Türkiye ve İran sınırına yığılınca uluslararası kamuoyunda oluşan duyarlılık sonucu BM, 5 Nisan 1991 tarihli 688 sayılı karar ile Irak'ın Kürtlere karşı uyguladığı baskıyı kınadı ve baskının derhal durdurulmasını istedi. Bu karara istinaden ABD ve müttefikleri Irak'ın Kürtlerinin güvenli bir şekilde dönüşlerini sağlamak için Huzuru Temin Operasyonu ile bir "güvenli bölge" oluşturuldu ve güvenliğinin sağlanması için 36 paralelin kuzeyi "uçuşa yasak bölge" ilan edildi. 1992 yılında BM, bölgede bir dizi insani yardım faaliyeti gerçekleştirdi. Günümüz Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin BM ile ilişkileri bir koordinatör tarafından yürütülmektedir.

BİTLİS, EŞREF (1933- 1993). Türk asker/orgeneral. Malatya doğumlu. Jandarma Genel Komutanı iken 17 Şubat 1993'te Ankara Güvercinlik Askeri Havaalanı'ndan kalkan uçağının kalkıştan birkaç dakika sonra düşmesi

sonucu hayatını kaybetti. Dönemin yetkilileri uçağının buzlanma sebebi ile düştüğünü belirttiler; fakat, bu iddia İTÜ ve ODTÜ'lü uzmanlarca kabul edilmedi. Kaza nedeni tam olarak aydınlatılmadığından bugüne dek spekülasyon konusu olageldi. Birçok kişi olayın sabotaj olduğunu dile getirmiştir.

Bitlis'in ölümü Kürt sorununun varlığı boyutları yansıtmaları ve göstermesi açısından önemlidir. Zira Bitlis'in ölümünü açıklamaya yönelik tüm iddialar bir şekilde Kürt meselesi ile bağlantılıdır. Bitlis'in Turgut Özal gibi Kürt Sorunu'nu daha yumuşak bir tarzda, diyalog ile çözmekten yana olduğu için devlet içindeki derin odaklarca öldürülmüş olabileceği iddia edilmektedir. Olay 2010 yılında yeniden soruşturulmaya başlandı.

BİTLİS EMİRLİĞİ: Bitlis merkez olmak üzere kurulmuş ve 19. yüzyıl ortalarına kadar varlığını korumuş Kürt emirliği. 1597 yılında yazılan Kürtler hakkında önemli bilgiler içeren ilk ve en ünlü Kürt tarihi *Şerefname*'nin yazarı Şerephan-ı Bitlisi de Bitlis emiridir. Ve eserinde mensup olduğu emirliğin kurucusu ve idarecisi rojki/rojkan aşiretine önemli yer ayırmıştır. Akkoyunlu Devleti'nin çöküşünü müteakip bağımsızlaşan emirlik Şah İsmail'in 'Han' ünvanını verdiği Emir Şeref zamanında kültürel açıdan büyük bir gelişme gösterdi. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'ndan sonra miras kalma hakkı ile emaretini onayladığı Bitlis emiri 1531-32 yılında Safevilerin tarafına geçti. III. Murat beyliği yeniden beyliği canlandırarak Şerephan'ın emaretin başına geçişini onayladı. İlk 50 yıl hariç beylik Osmanlı-İran çatışmaları sebebi ile nispeten bağımsız olarak hareket etti. Bu dönem de Bitlis'i ziyaret eden Frenchman Tavernier, Evliya Çelebi gibi seyyahlar Bitlis'ten beğeni ile söz etmişlerdir. Bilim ve kültür açısından önemli ilerlemeler sağlayan Bitlis Emirliği'ne Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikası çerçevesinde 1847 yılında son verildi.

BİTLİSİ, İDRİS-İ (1452/1457-1520). Kürt bilgin ve Osmanlı devlet adamı. Şair, vakanüvis, müellif, Münşi. Tam adı Mevlana Hakimuddin İdris el-Bitlisi olan ve Bitlis'te doğan Bitlisi'nin kesin olmamakla beraber 1452-57 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Nurbahşiyye tarikatının önde gelenlerinden Hüsamuddin Ali el-Bitlisi, tarikatın kurucusu Seyyid Muhammed Nurbahşi'nin (vefatı:869/1465) halifelerindendir. İyi

bir medrese eğitimi alan İdrisi, Akkoyunlu Devleti'nin hizmetinde bulunmuştur. 1490 senesine kadar Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Yakub'un (1478-1490) divanında münşilik yaptı. Bitlisi sarayda şehzadelerin talim ve terbiyesi ile de vazifelendirildi. Yakub'un halefleri Rüstem ve Elvend Bey'lerin zamanında aynı görevleri devam ettiren İdrisi, 1501'de Şah İsmail'in Akkoyunlu Devleti'ne son vermesinden sonra, önce Hicaz'a ardından da Osmanlı başkentine gitti. Sultan II. Bayazıd, Akkoyunlu hükümdarı Yakub Bey adına 1485'te kendisine yazdığı

İdris-i Bitlisi'nin Eyüp-İdris Köşkü'ndeki mezar şahidesi

mektuptan/tebriknameden tanıdığı Bitlisi'yi maaşa bağlayarak sarayda münşi ve vakanüvis olarak istihdam etti. Bir süre sonra Sultan'ın isteği üzerine ilk sekiz Osmanlı padişahının tarihini anlattığı *Heşt Behişt* isimli eserini yazdı. 1511'de hac yolculuğuna çıkan Bitlisi, Mısır üzerinden Mekke'ye gitti. Bitlisi, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı ile İstanbul'a geri döndü ve ölümüne kadar Sultan'ın hizmetinde kaldı. Ona danışmanlık yaptı. Koyu bir Sünni taraftarı olan Bitlisi 1514'te Yavuz Sultan Selim ile beraber Şah İsmail'in yenilgiye uğratıldığı Çaldıran Seferi'ne çıktı. Dukakinzade Ahmed Paşa kumandasındaki öncü kuvvetlerle Tebriz'e gitti; şehri teslim alan ve Osmanlı padişahını karşılayanlardan biri de kendisi oldu. Halkı Osmanlı idaresine alıştırmak için vaazlar verdi.

Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a dönüşü sırasında Kürt beylerini Osmanlı saflarına kazandırmakla görevlendirdiği Bitlisi, Kürt beylerini Osmanlı Devleti'nin safına çekti. Kürt beylerinin Safevi Devleti'nin bölgedeki faaliyetlerinden rahatsız oluşu bu ittifakı kolaylaştırmıştır. Bitlisi'nin çabası sonucunda Erdelan Beyliği hariç tüm Kürdistan (Urmiye, Atak, İmadiye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizan, Garzan, Palu, Siirt, Meyyafarkin (Silvan), Çemişkezek, Sasun, Çapakçur, Sincar, Çermik, Hızıo, Zerik) savaş yapılmadan Osmanlı Devleti'ne dahil edilmiş oldu. İdris-i Bitlisi 1515 yılında I. Selim'in

verdiği yetkilere dayanarak Osmanlılar ile işbirliği yapmış olan Kürt beylerini yönetici olarak atadı ve yönetim hakkının babadan oğula geçiş hakkını kabul etti. Bitlisi, ardından 10 bin gönüllü Kürt askerle Safevi kuşatması altındaki Diyarbakır'a gitti ve bu şehrin alınmasında etkili oldu. Emrideki Kürt beyleri ile Safevi komutanı Kara Han'ın Koçhisar'da yenilgiye uğratılmasında etkin rol oynadı. Mardin'in Osmanlıya dahil olmasını sağladı. Bitlisi, Kürdistan'ın Osmanlı Devleti topraklarına ilhakından sonra kurulan ve merkezi Diyarbakır olan Arap ve Acem kazaskerliğine getirilerek Yavuz tarafından ödüllendirildi.

Bitlis-i, Sultan Selim'in Mısır Seferi'ne de katıldı. Seferden dönüşünde Malatya, Urfa, Besni, Ergani, Harput, Divriği, Siverek ve kesin olarak Mardin ile öteki şehir ve kasabaların Osmanlı idaresine girmesini sağladı. İstanbul'a dönüşünden sonra *Selim Şah-Name*'yi yazmaya başladı fakat, tamamlamadan Kasım 1520'de vefat etti. Mezarı Eyüp'te, hanımı Zeynep Hatun'un yaptırdığı mescit civarında, kendi adına izafetle anılan İdris Köşkü ve Çeşmesi denilen yerdedir. Tıp, felekiyat, kelim, tasavvuf, şer'i ilimler, tarih ve siyasetle ilgili Farsça ve Arapça kaleme aldığı bilinen 29 eserin 27'si bugün elde mevcuttur.

BLAU JOYCE (1950-): Fransız doğubilimci. Kürdolog olan Blau Kahire'de doğdu. Arapça, Farsça ve Kürtçe dilleri üzerine eğitim gördü. Bir süre Belçika'da çalıştıktan sonra Fransa'da tam adı Institut National des Langues et Civilisations Orientales (INALCO) olan Doğu Dilleri Enstitüsü'nde Kürtçe uzmanı olarak çalışmaya başladı. Kamuran Bedirhan'ın ölümünden sonra onun kürsüsünün başına geçti. Joyse Blau'nun Kürtler üzerine yapılmış birçok bilimsel çalışması bulunmaktadır.

BOİS, THOMAS (1900-1975): Fransız oryantalist. Dominiken tarikatı mensubu bir misyoner olan Bois, Fransa'nın kuzeyindeki Dunkirk'te doğdu. 1919 yılında Dominiken tarikatına katıldı. 1927'de gönderildiği Ortadoğu'da uzun süre kaldı. Arapça ve Kürtçe çalışan Bois kısa sürede çalışmalarını Kürtler üzerine yoğunlaştırdı. Kürt tarihi, dili, edebiyatı, dinleri ve gelenekleri üzerine yazdığı makalelerle Beyrut'ta yayınlan *Les Cahiers de l'Est ve Al-Machriq*, Kudüs'te yayınlanan *Proche-Orient Chretien*, Leyden'de

yayınlanan *Bibliotheca Orientalis* ve Paris'te yayınlanan *L'Afrique et l'Asie et Orient* gibi birçok doğubilim dergisine katkıda bulundu. *Les Kurdes* (Kürtler) isimli kitabı 1965 yılında Paris'te yayınlandı.

BOTAN EMİRLİĞİ: Botan bölgesinde kurulan ve 19. yüzyıl ortalarına kadar varlığını sürdüren Kürt emirliği. Merkezi Cizre (Cizîra Botan) olan Botan Emareti, Azizan ailesi tarafından yönetildi. Hanedanlığın kurucusu Mir Aziz ve oğulları hakkında pek tarihi bilgi yoktur. 19. yüzyılın ortalarına kadar varlığını koruyan emaret Bedirhan Bey zamanında en güçlü dönemini yaşadı ve en geniş sınırlarına ulaştı. Osmanlının merkezileşme politikası doğrultusunda 1847 yılında beyliğe son verildi. Ayrıca bkz. BEDİRHAN BEY

BOTAN: Hakkari'den Şırnak'a kadar uzanan bölgeye verilen ad. Botan bölgesinin merkezi Cizre (Cizîra Botan)'dır. Botan güneyde Behdînan, doğuda Hakkari mıntıkası ile çevrilidir. Bölgede yaşayan halk Boti/Bohti olarak adlandırılır. Boti aynı zamanda yöre halkının kullandığı Kurmanci ağzının da adıdır. Botan aynı zamanda adını mıntıkadan alan Dicle nehrinin bir kolu olan nehrin/suyun adıdır (Botan Çayı/Botan Suyu). Gabar, Cudi ve Herekol dağları da bu bölgededir.

BOZARSLAN, MEHMET EMİN (1935-): Araştırmacı, yazar. Diyarbakır Lice ilçesinde doğdu. Medrese eğitimi gördü. 1959-1969 arasında çeşitli yerlerde müftülük yaptı. Kürtlerin sorunlarını yakından gözlemleyen Bozarslan'ın ilk kitabı *Şeyhlik ve Ağalık* 1964'te, ikinci kitabı *Doğunun Sorunları* 1966'da yayınlandı. 1968'de Celadet Ali Bedirhan'ın Latin harflerinde dayalı Kürtçe alfabe çalışmasından sonra bir ilk olan, Türkiye'de latin harfleri ile yayımlanmış ilk Kürtçe alfabe kitabını yayımladı ve bu sebeple bölücülük suçlaması ile yargılandı. Aynı yıl yayınladığı Ahmed-i Hanî'nin *Mem û Zin* eserinin Türkçe çevirisi de mahkemelik oldu. 1971 yılında *Şerefname*'nin Türkçe çevirisini yayınladı. DDKO'nun çalışmalarına katıldı ve 1971 muhtırasından sonra başlayan DDKO davasından yargılandı. 1974'e kadar hapis kaldı. 1974 affı ile çıktıktan sonraki süreçte hiçbir Kürt örgütünün içinde

yer almayarak Kültürel çalışmalarına devam eden Bozarslan 1978’ de İsveç’e iltica etti.

Velud bir yazar olan Bozarslan yurtdışında çoğu Kürtçe olmak üzere kimi telif kimi çeviri çok sayıda eser yayınladı. Bu eserleri şunlardır: *Alfabe*, (1968); *Meselokên Lawiran* (Canavar Hikayeleri, 1981), *Meyro* (masal, 1981), *Mîr Zoro*, (Zoro Bey, 1981), *Gurê Bilûrvan* (Kavalcı Kurt, 1982), *Kêz Xatûn* (Böcek Hanım, 1982), *Serketina Mişkan* (Farelerin Zaferi, 1984), *Pepûk* (1985); *Melayê Meshûr* (Meşhur Molla, 1986), *Şerefa Ristem Keya* (Rüstem Keya’nın Şerefi, kısa hikayeler, 1992), *Çirokeş Geli*, 1: *Gulî Xatûn* (Halk Masalları 1: Gül Hanım, 1997), *Çirokeş Geli*. 2: *Kurê Mirê Masiyan* (Halk Masalları 2: Balıklar Beyinin oğlu, 1998). *Derlemeleri*; *Pêkenokên Geli* (Halk Fıkraları 5 cilt, 1987-1991), *Latinize Ettiği Eserler*; *Jîn: Kovara Kurdi-Tirki*: 1918-1919 (Jîn: Kürtçe/Türkçe Gazete, 5 cilt, 1985-1988), *Kurdistan: Rojname Kurdi Ya Pêşîn*: 1898-1902 (Kurdistan: İlk Kürt Gazetesi, 2 cilt, 1991), *Mem û Zîn* (Latinize ve Türkçe çeviri, 1968), *Şerefname: Kürt Tarihi/Şeref Han* (Türkçe çeviri, 1971), *Mervani Kürtleri Tarihi/Ibn-ül Erzak* (Türkçe çeviri, 1975), *Kürtçe-Türkçe Sözlük/Yusuf Ziyaeddin Paşa* (1978) *Tarihteki ilk Türkçe Ansiklopedide Kürdistan ve Kürdler/Şemseddin Sami* (Osmanlıcadan Türkçeye 2001) **Türkçe eserleri**; *İslamiyet Açısından Şeyhlik Ağalık* (1964), *Doğunun Sorunları* (1966), *İçerdekiler ve Dışardakiler* (1974), *Savaşan Lübnan* (Gezi Notları, 1976), *Anarşistler* (1977).

BÖLÜCÜLÜK: Kürt milliyetçiliğinin siyasal taleplerinin yakın dönem Türk siyasal lügatindeki popüler ifadesi/değerlendirmesi. 1968 kuşağı ile yoğunlaşan sol hareket/ler resmi popüler siyaset dilinde “yıkıcı faaliyetler” olarak tavsif edilirken, 1980’lerden itibaren yükselen Kürt milliyetçiliği yıkıcılık temasını da içerecek şekilde “Bölücülük” olarak adlandırılmıştır. Osmanlı dönemine kadar uzanan ve Cumhuriyet dönemi politikalarına bir dip dalgası şeklinde yön veren bölünme korkusu 1990’larda yeniden canlanmış ve devlet “bölünme tehlikesini” bertaraf etmek için nizami ve gayri nizami bütün harp unsurları seferber etmiştir. Türkiye’de bölünme korkusu siyasal yaşamın sabitelerinden biri olduğu için sürekli “birlik ve beraberlikten”, “devleti ve milleti ile bölünmez bir bütün oluş”tan dem vurulur. Türkiye’de “bölücülük” siyasi meşruiyetin nihai sınırına tekabül eder.

BRAKUJİ: “Kardeş katli” anlamındaki Kürtçe kelime. Kürt milliyetçi literatüründe Kürt siyasi partilerin kendi aralarındaki kanlı siyasi çatışmaları ifade etmektedir. Türkiye, Irak ve İran’daki Kürt siyasi örgütlenmeleri hem aynı ülkedeki hem de komşu ülkedeki silahlı Kürt siyasi partileri ile birçok kez kanlı çatışmalara girmişlerdir. KDP-KYB, KDP-PKK, KYB-PKK, IKDP-Komala ve yine bu partiler ile irili ufaklı birçok parti arasında değişik tarihlerde çatışmalar olmuştur. Bunların en kanlıları 1978 ve 1994-1996’daki KDP ve KYB, 1992 yılında PKK-KYB, 1997’de ki PKK-KDP arasındaki çatışmalardır. Yine PKK-Hizbullah, KYB- Ensar ül-İslam arasındaki çatışmalarda da çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir.

BRİFKANİ, ŞEYH NUREDDİN (1790/17951): Şair ve Kadiri şeyhi. Musul’un kuzeyindeki Brifkan Köyü’nden olan Şeyh Nureddin, Şeyh Şemseddin’i Ahlati’nin soyundandır. Musul’da Kadiri şeyhi Şeyh Mahmud b. Abdülcélil el Musuli/Hufri-Kufri’den icazet aldıktan sonra 40 yıl Brifkan Köyü’de irşad’ta bulundu. Behdinan ve Erbil’de tarikatı yaydı ve Kürdistan’ın birçok yerine halifeler atadı. Vefatından sonra kardeşi Abdullah (öl. 1887-88) Duhok’ta bir tekke kurdu. Ona da oğlu Nur Mahmud halef oldu. Ünlü bir şair olan Şeyh Nureddin’in Kürtçe, Arapça ve Farsça divanı vardır. Ayrıca tasavvufa dair de çok sayıda eser kaleme almıştır.

BRUÏNESSEN, MARTIN VAN (1946-): Hollandalı doğubilimci, antropolog. Hollanda’nın Schoonhowen şehrinde doğdu. Utrecht Üniversitesi’nde fizik-matematik ve antropoloji öğrenimi gördü. 1974-76 arasında Türkiye, İran ve Irak’ta Kürtlerin yaşadığı bölgeler üzerine saha araştırmaları yaptıktan sonra 1978’de doktora tezi olan *Kürdistan’da Sosyopolitik Yapılanma: Ağa, Şeyh ve Devlet*’i yayımladı. Daha sonra Utrecht Üniversitesi Türkoloji Bölümü’nde Osmanlı tarihi araştırmalarına başladı. 1988’de *Evliya Çelebi Diyarbakır’da* adlı çalışması yayınlandı. Türkiye ve Kürdistan tarihi ve toplumuyla ilgili çok sayıda makale kaleme aldı. Aynı zamanda Endonezya konusunda uzman olan yazar Endonezya’ya dair de birçok araştırma yapmış ve yayınlamıştır. Bu makalelerin bir kısmı *Kürdistan Üzerine Yazılar ve Kürtlük, Türklük ve Alevilik* adı ile Türkçeye çevrilmiştir.

BUCAK: Siverek ilçesinde ve çevresinde meskun olan bir aşiret. Takriben iki yüzyıl önce Diyarbakır'dan gelerek Siverek'e yerleşmişlerdir. 1950'li yıllardan itibaren uzun süre mecliste bir temsilci bulundurmuş olan Bucak aşireti 1990'lı yıllarda devlet-PKK çatışmasında devlet yanında yer aldı. Aşiret, bu dönemde korucu olarak olaylara aktif dahil oluşu ile tanındı. Devlet yanlısı aşiretin PKK ile kan davası 1970'lerin sonuna dayanır. PKK, 1979 yılında 'sömürgeci ağalığın ve baskıcılığın' bir örneği olarak aşiretten AP milletvekili Mehmet Celal Bucak'a karşı bir suikast düzenledi. Aşiret, özellikle 1990'lı yılların ilk yarısında Siverek ve Hilvan'da bir kısmı maaşlı Geçici Köy Korucusu statüsünde, bir kısmı gönüllü olan binden fazla korucu bulundurdu ve PKK karşıtı operasyonlara katıldı. Aşiretin adı uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, başkalarına baskı yapmak vb. birçok suç olayına karıştı. Devlet tarafından desteklenen aşiret Siverek ve çevresinde uzun süre kontrolü elinde bulundurdu. Bu durum resmi belgelere yansdı. Aşiret Kürt milliyetçileri tarafından "Modern Hamidiler" olarak değerlendirilmiştir. Aşiretin ağası DYP milletvekili Sedat Edip Bucak 1996 yılında gerçekleşen siyasetçi, istihbaratçı ve emniyetçilerin arasındaki bir kısım yasadışı ilişkilerin ortaya çıkması ile sonuçlanan Susurluk Kazası'ndan kurtulan tek kişi oldu.

1965 yılında kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (TKDP) ilk başkanı Faik Bucak, yine eski milletvekili Kürt milliyetçisi Mustafa Remzi Bucak, Bucak aşiretine mensuptur.

BUCAK, MUSTAFA REMZİ (1912-1985): Siyasetçi ve aydın. Urfa ili Siverek ilçesinde doğdu. İlk öğrenimini Siverek'te, orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1935 yılında gittiği Fransa'da bir yıl kaldı. Fransa dönüşü başladığı İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini 1940'ta tamamladı. Aynı yıl Dicle Talebe Yurdu'nu kurdu. 1950 sonrası politik Kürt hareketinin gelişiminde önemli rol oynayan Yusuf Azizoğlu, Musa Anter, Faik Bucak, Ziya Şerefhanoglu, Tarık Ziya Ekinci, Ali Karahan, Edip Karahan, Necat Cemiloğlu, Enver Aytekin, Edip Altınakar gibi aydınlarının önemli bir kısmı bu yurttaki yetişti.

Remzi Bucak, avukatlık yapmak üzere yerleştiği Diyarbakır'da DP'nin kuruluş çalışmalarında katıldı ve 1950 yılında Diyarbakır milletvekili olarak meclise girdi. Muğlalı Hadisesi'nin (33 Kurşun Olayı) ortaya çıkarılması ve

Urfa-Karaköprü’de çok sayıda Kürdün yargısız infaz edilmesi/öldürülmesi olaylarının ortaya çıkmasında arkadaşları (Mustafa Ekinci vb.) ile birlikte önemli bir rol oynadı. 1959’da “49’lar davası” adı verilen Kürt aydınların tutuklanması ile gerilen siyasi atmosferde Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından tehdit edildiğini ifade eden Bucak, tutuklama endişesi ile darbe öncesi, 11 Mayıs 1960’ta yurtdışına çıkarak Amerika’ya iltica etti. Daha sonra çıkan aflara rağmen Türkiye’ye dönmeyen Bucak 1985 yılında burada hayatını kaybetti. Kürt sorunun çözümü olarak federasyonu öneren Bucak, konuya ilişkin görüşlerini İsmet İnönü’ye yazdığı açık mektupta ortaya koymuştur.

BUCAK, FAİK (1919-1966): Hukukçu ve siyasetçi. Urfa/Siverek doğumlu olan Faik Bucak 1945’te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. Hatay’da göreve başlayan Bucak, Adana ve Sivas’ta hakimlik yaptı. 1956 yılında görevinden istifa ederek Urfa’da avukatlık yapmaya başladı. 27 Mayıs Darbesi’nden dört gün sonra tutuklanıp Sivas Kabakyazı Kampı’na konan 485 Kürt aydın ve ileri geleninden biriydi. 11 Temmuz 1965’te kurulan ve Türkiye sınırları içerisinde Kürt özerkliğini savunan Türkiye-Kürdistan Demokrat Partisi’nin (TKDP) başkanlığına seçilen Bucak, 5 Temmuz 1966’da uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti.

BUKAN/Kürtçe: Bokan: İran Kürdistanı’nda şehir. Urmîye Gölü’nün güneyinde, Latı Azerbaycan ile İran’ın Kürdistan Eyaleti sınırında olan Bukan, Mahabad şehrine 56 km. uzaklıktadır. Başkenti Mahabad olan tarihi Mukriyan Emirliği’nin sınırları içinde yer alan ve 1950’de 3000’i aşkın nüfusa sahip küçük bir kasaba olan Bukan’ın nüfusu sonraki süreçte göçlerle hızla artmıştır. Şehir günümüzde 200 bini aşkın nüfusa sahiptir. Şafi mezhebine mensup olan ve Sorani konuşan Bukan küçüklüğüne karşın güçlü Medrese ve tarikat yapılanmalarını ile bölgenin özellikle dini ve kültürel hayatında önemli rol oynamıştır. Şehir medreseleri ile komşu bölgelerden de öğrenci çekmiştir. Özellikle Turjan Köyü’ndeki medrese (darü’l ilim) ve Mahabad’taki Hankah meşhur İslami eğitim kurumları olmuştur. Mahabad Kürt Cumhuriyetini aktif olarak destekleyen Bukanlılar, İslam Devrimi’ni ve onun akabinde gerçekleşen Kürt isyanını da desteklediler.

BULDAN, SAVAŞ (1961-1994): Kürt işadamı. Hakkâri ili Yüksekova ilçesi doğumlu. Uyuşturucu ticareti yaptığı ve gelirinin bir kısmını PKK'ye aktardığı iddia edilmiştir. 1993 yılında dönemin başbakanı Tansu Çiller'in 'hesap soracaklarını söylediği PKK'ye yardım eden iş adamları listesi'nde adı olduğu söylenen Savaş Buldan, 2 Haziran 1994 tarihinde İstanbul Yeşilyurt'taki Çınar Oteli'nde yanında bulunan Adnan Yıldırım ve Hacı Karay ile birlikte silahlı şahıslarca kaçırıldı. 4 Haziran 1994 tarihinde Bolu-Yığılca ilçesi-Yukarıkaraş Köyü yolunda cesetleri bulundu.

Savaş Buldan'ın eşi Pervin Buldan 2007 ve 2011 yılı genel seçimlerinde Iğdır'dan bağımsız milletvekili seçilerek TBMM'ye girdi. Buldan, önce DTP, DTP'nin kapatılmasından sonra ise BDP grubunda yer aldı.

BURKAY, KEMAL (1937-): Siyasetçi, şair ve yazar. Tunceli'nin Mazgirt ilçesinde doğan Burkay 1960 yılında Ankara Hukuk Fakültesi bitirdi. 1965 yılında İşçi Partisi'ne katıldı. Partinin Elazığ, Bingöl, Tunceli ve Erzincan gibi Kürt nüfusunun yoğun olduğu şehirlerdeki örgütlenmesinde çalıştı. 1968'de ise partinin yönetim kuruluna seçildi ve 1969'da Tunceli adayı oldu. 1972 yılında yurt dışına çıktı. 1974 yılında çıkan af yasaının ardından geri dönerek Ankara'da avukatlığa başladı. Aynı yılın sonunda Burkay bir grup arkadaşıyla birlikte Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi'ni (PSK) kurdu ve genel sekreterliğine seçildi. Burkay arkadaşları ile birlikte 1975 yılında *Özgürlük Yolu* dergisini, 1977 yılında ise 15 günlük *Roja Welat* gazetesini çıkardı. PSK, bağımsız adaylar göstererek 1977 yılında Diyarbakır, 1979 yılında ise Ağrı belediye başkanlıklarını kazandı. Mart 1980'de yurt dışına çıktı. 2003 yılında Partinin 7. Kongresinde genel sekreterlik görevinden ayrıldı. İsveç'ten politik iltica alan Burkay, 2011 yılında Türkiye'ye döndü.

Burkay çok sayıda Kürtçe ve Türkçe kitap yazmıştır. Kitaplarının bazıları şunlardır: **Edebi eserleri:** *Yaşamın Ötesinde* (Roman, 1967), *Prangalar* (1966), *Helbestên Kurdî* (Kürtçe Şiirler 1974), *Dêrsim* (Dersim, şiir, 1975), *Dawîya Dehaq* (*Dehak'ın Sonu*, manzum piyes), *Alîko û Baz* (1988), *Dersên Zmanê Kurdî* (Kürtçe Dil Dersleri, 1988), *Azadî û Jîyan* (Özgürlük ve Yaşam, şiir, 1988), *Kürtler ve Kürdistan* (Tarih Çalışması, 1992), *Yakulan Şiirin Türküsü* (1993), *Berf Fedî Dike* (Kar Utanır, 1995), *Can Taşır Dicle* (1998), **Politika ile ilgili eserleri:** *Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi* (1973), *Millî Demokratik Devrim* (1973), *Sosyal Emperyalizm Sorunu*

ve Türkiye’de Maoçu Akım (1976), Milli Mesele ve Kürdistan’da Feodalite-Aşiret (1976), Kürdistan’ın Sömürgeleşmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri (1978), Devrimcilik mi Terorizm mi? (1984), Kürt Sorunu, Barış ve Demokrasi; Seçme Yazılar, Cilt 1 (1995), Seçme Yazılar, Cilt 2 (1996), Anılar Belgeler, Cilt 1 (2002), Adım Adım Özgür Kürdistan (2005).

BUSH, GEORGE W: (1946-) 2001-2009 yılları arası ABD Başkanı. Tartışmalı bir seçim sürecini zorluklarını aşan ABD başkanı 2001’de 11 Eylül saldırılarından sonra halkın desteğini sağladı. Bir süre sonra ABD yönetimi Afganistan ve Irak’ta işgallere girişti. Bush döneminde Irak’ta, Irak Kürdistan’ında 1990’lı yılların başında başlatılan “uçuşa yasak bölge” uygulamasına devam edildi. 2003 yılında ise Irak elinde nükleer silah bulundurduğu gerekçesi ile işgal edildi. Saddam sonrası dönemde Kürdistan bölgesi için federasyon talep eden Kürtler, işgal sırasında ABD ve müttefiklerini desteklediler. 2003 yılında ABD’nin Türkiye üzerinden Irak’a girişi için meclise sunulan tezkere mecliste ret edildi. Aynı yıl Baas yönetiminin devrilmesi ile sonuçlanan II. Körfez Savaşı sonunda Kürtler federatif bir statü elde ettiler.

ABD Başkanı George W. Bush 25 Ekim 2005’te Irak Kürdistan Demokratik Partisi lideri Mesut Barzani’yi Kürdistan Bölgesel Hükümetinin Başkanı sıfatıyla Oval Ofiste ağırladı. Bu şekilde Kürdistan kimliğini tanıdığı izhar eden ABD’nin, Irak’ın siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün korunması konusundaki tutumunda ise pek bir değişiklik olmadı.

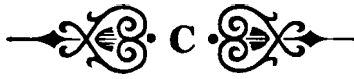
Bush yönetimi Türkiye’nin Kürt meselesinde ise müttefiki olan Türkiye’yi destekledi, PKK’yi ortak düşman ilan ederek Türkiye ile işbirliği yaptı. 5 Kasım 2007 günü Oval Ofis’te alınan karar gereği ABD ordusu insansız uçaklarla PKK kamplarını izlemeye ve elde ettiği bilgileri TSK ile paylaşmaya başladı. Türkiye’nin sınır ötesi operasyonlarına ses çıkarmamakla beraber PKK’yi daha güneye sürecektir bir kara operasyonuna ise olumlu bakmadı. Öte yandan ABD İran yönetimine karşı savaşan PJAK’a karşı ise olumlu bir yaklaşım sergilemiştir.

BUSH, GEORGE H.W. (1924-): 1991’deki I. Körfez Savaşı sırasında ABD başkanı. Irak’ın yenilmesinin ardından Kürtleri ve Şii’leri isyan için cesaretlendiren Bush yönetimi, hem Kürtler hem de Şii’ler isyan ettiğinde

Saddam Hüseyin yönetiminin her iki ayaklanmayı da acımasızca ezmesine seyirci kaldı ve herhangi bir müdahalede bulunmadı. İsyan ardından 1 milyonu aşkın Kürt mültecinin İran ve Türkiye sınırına yığılması sebebi ile dünya kamuoyunda oluşan ilgi ve baskı nedeniyle Bush yönetimi Kürtlere yardım konusunu yeniden değerlendirdi. BM'nin Nisan 1991 tarihli 688 sayılı kararına istinaden Fransa ve İngiltere ile beraber Kürt mültecilerin güvenli bir şekilde geri dönüşü sağlamak için Huzur Operasyonu ile bir "güvenli bölge" oluşturuldu. 36. paralelin kuzeyi "uçuşa yasak bölge/no fly zone" ilan edildi. Ve bu güvenli bölge Kürdistan Bölgesel Hükümeti'nin kuruluşu için koruyucu kalkan görevi gördü. Bush yönetimi aynı şekilde güneyde Şiilerin yaşadığı Irak'ın güneyini de uçuşa yasakladı.

Bush yönetimi, kurulacak bir Kürt devletinin Türkiye dahil birçok ülkeyi rahatsız edeceği, güneyde bir Şii devletin ise İran'a yarayacağı düşüncesiyle, Kürt ve Şii Saddam muhaliflerine genel olarak kayıtsız bir ilgi gösterdi. 1993 yılında Bill Clinton'a karşı seçimleri kaybederek görevi bırakan Bush'un oğlu George W. Bush 2001 yılında ABD başkanlık seçimlerini kazanarak başkanlık koltuğuna oturdu.

BÜYÜKKAYA, NECMETTİN (1943-1984): Urfa ili Siverek ilçesi Karahan Köyü'nde (Dağbaşı) doğdu. Ortaöğrenimini Diyarbakır ve Adana'da tamamladıktan sonra 1966 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki eğitimini siyasi nedenlerle tamamlayamadı. Öğrencilik yıllarında TİP içinde faaliyet gösterdi. 1969 yılında kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın (DDKO) kurucuları arasında yer aldı ve ilk kurucu başkanlığını yaptı. 1971 askeri darbesi sonrası Irak Kürdistanı'na geçti. 1972-1974 yılları arasında mülteci olarak İsveç'e yerleşen Büyükkaya 1974 yılında çıkarılan genel af ile yurda döndüğünde Diyarbakır'a yerleşti ve (üyyesi olmamakla birlikte) adını Kürdistan İşçi Partisi (KİP) olarak değiştirmiş olan ve Sait Kırmızıtoprak takipçisi olan T-KDP'nin örgütlenmesi içerisinde çalıştı. Devrimci Doğu Kültür Derneklerinin çalışmalarına (DDKD) aktif olarak katıldı. 1977 yılında, ideolojik sebeplerden dolayı, KİP'ten uzaklaşarak Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği ile yakın ilişkiler kurdu ve Irak Kürdistan'a geçerek dağ kadrosunda çalışmalarda bulundu. 1982 yılı Nisan ayında Diyarbakır'da tutuklandı. Diyarbakır Askeri Cezaevine konulan Büyükkaya 22/23 Ocak 1984 tarihinde cezaevinde gördüğü işkencelerin etkisiyle hayatını kaybetti.

CAF: İran-İrak sınır bölgesinde meskun büyük Kürt aşiretlerinden biri. Sınırın böldüğü bir aşiret konfederasyonu olan Caflar, Gorani'nin etkisinde bir Sorani lehçesi ile konuşurlar. İran'daki Caflar Senendec'in güneyinde, Irak'takiler ise Süleymaniye, Diyala ve Kerkük'te yaşarlar. 4. Murad'ın Bağdat'ı ele geçirmesine yardım ettikleri için önceleri Muradi olarak da adlandırılmışlardır. Sünni ve Şafii olan aşiretin önemli bir kısmı Kadiri ve Nakşibendi tarikatlarına mensuptur. Caflar, İran'ın modernizasyon politikasının karşı birkaç defa lokal kalan isyanlara giriştiler. Bugün Caflar Senedec ve Kirmanşah arasındaki tüm bölgeye dağılmışlardır. Aşiretin büyük kısmı 17. yüzyılın sonunda Erdalan valisi ile savaştan sonra Osmanlı egemenliğindeki Süleymaniye bölgesine, bir kısmı da Hanikin'e göçmüştür.

CAHŞ: Irak Kürdistanı'nda Bağdat yönetim safında Kürt muhaliflere karşı savaştan Kürtlere verilen isim. Aşağılayıcı anlama sahip bu vasıflandırma hain, ihanet eden, vatan haini anlamı ile 1960'lı yıllardan itibaren Irak yönetimine karşı savaştan Kürtler tarafından merkezi yönetimi destekleyen Kürt aşiret, parti ve kişiler için kullanılırdı, buna karşın Irak hükümeti ise kendisine yardımcı olması amacı ile oluşturduğu Kürt askeri birimleri "Selahadin'in Arslanları" (Fursan el-Selahaddin) olarak isimlendirmiştir. Yayıklık kazanan tavsif, Türkiye Kürtleri tarafından da hain, işbirlikçi anlamında tahkir ve tezyif amacı ile kullanılmıştır.

Birinci Körfez Savaşı sonrasında Irak merkezi yönetiminin etkisinin azalması ile Cahşların etkinliği de 1991 yılında sona erdi. Paralel süreçte güçlenen Barzani ve Talabani güçleri Kürt milliyetçi hareketine karşı savaştan, kimyasal silahların kullanıldığı Enfal Operasyonları'na katıldıkları için "cahş" olarak görülen Herki, Gerdi gibi aşiretleri ve aileleri Musul'a sürmüşlerdir.

CANBOLATLAR/Canboladi: 16. yüzyılda Kilis, Azâz ve Halep taraflarında etkili olan daha sonra Lübnan'a kadar uzanan Kürt kökenli aile. Aile ismini ataları olan Kasım Bey'in oğlu Canbolat Bey'den almaktadır. Kilis'in

ocaklığı kendinsine verilen, Ulyanoğlu'nun İsyanı'nın bastırılmasında ve Kıbrıs'ın fethinde katılan ve hizmetlerinden dolayı taltif edilen Canbolat Bey 1572'de de vefat etti. Yerine geçen oğlu Hüseyin Paşa Suriye'de asayişin sağlanması ve Urfa bölgesinde ortaya çıkan Abdülhalim'in isyanının bastırılmasındaki hizmetlerinden dolayı Nasuh Paşa'nın yerine Halep valiliğine atandı. Tebriz'in düşmesi ile sonuçlanan Cigalazâde Sinan Paşa'nın İran seferine geç kaldığı için sefer dönüşü, başarısızlığın sorumlusu görülerek Paşa tarafından idam edildi. Bunu haber alan yeğeni Kilis sancak beyi olan Ali Paşa Haleb'e yönelerek burayı ele geçirdi. Antep'i ve Urfa'yı nüfuzuna aldı Osmanlı Devleti'nin Onu Haleb valiliğine ataması da isyanı yatıştırmadı. Canbolatoğlu, Trablusşam Hâkimi Seyfoğlu Emîr Yûsuf üzerine yürüyüp onu mağlûp etti. Şam çevresinde yağmaya girişti. Ardından kendi ordusunu oluşturan Ali Paşa bağımsız davranarak kendi adına hutbe okuttu ve para bastırdı. Kendinsine bağlı olan Cemşid Canbolatoğlu'na tâbi olup Adana'yı işgal ederek idaresini üzerine aldı. Anadolu'daki Celali İsyanları gibi bu isyanı bastırmakla da Kuyucu Murad Paşa görevlendirildi. Murad Paşa haziran 1607'de Maraş Beylerbeyi Zülfikar Paşa'nın da kuvvetlerini alarak doğruca Canbolatoğlu'nun üzerine yürüdü. Antakya civarındaki Oruç Ovası'nda iki taraf arasında şiddetli bir mücadelede yenilmekten kurtulamadı. Lübnanlı Dürzi Kürt Me'ananlı Şeyh Fahreddin'in silahlı kuvvetleri ile Ali Canboladi'ye yardıma gelmesi de durumu değiştirmede. Getirildiği İstanbul'da padişah I. Ahmed'in huzuruna çıkan ve affedilen Ali Paşa'ya Temeşvar beylerbeyliği verildi. Burada merkezi otoriteye karşı gelen ve yeniçeri ile geçinemeyen Paşa gittiği Belgrad'ta veziriazam Kuyucu Murad Paşa'nın emriyle idam edildi (1611).

Kürt kökenli Canbolat aşireti, Oruç Ovası hezimetinden ve Ali Canboladi'nin idam edilmesinden sonra Osmanlı'nın emriyle dağıtıldı. Aşiretin bir kısmı İran'a ve Doğu Kürdistan'daki Zencan ile Halhal bölgelerine sürgün edilirken aşiretin geriye kalanı Urfa, Malatya ve Ankara'ya diğer kısmı ise Lübnan ve Girit'e daha sonra ise Kıbrıs'a gönderildi. Lübnan'a gönderilenler burada daha çok Dürzi olarak bilinen aşiretler ile karıştı ve yıllar sonra en büyük Dürzi kabilesini oluşturdular.

CANTÜRK, BEHÇET (1950- 1994): İş adamı, ünlü mafya babası, uyuşturucu, altın ve silah kaçakçısı. Diyarbakır/Lice doğumlu olan Behçet

Cantürk, 1975 yılından itibaren kaçaklık işlerinde yer almaya başladı. 1975 yılında Türkiye Komünist Partisi'ne bağlı İlerici Gençlik Derneği'nin düzenlediği Lice protesto yürüyüşünü organize etti. 1978 sonlarında Devrimci Doğu Kültür Dernekleri'ne (DDKD) üye oldu. 22 Haziran 1984 tarihinde PKK üyesi olduğu gerekçesi ile Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nca tutuklandı.

1993'te dönemin başbakanı Tansu Çiller'in "terörü destekleyen Kürt işadamları listesi elimde" diyerek bahsettiği ve basında "PKK'ya yardım eden Kürt işadamları listesi" olarak yer alan listenin başında yer aldığı iddia edildi. 14 Ocak 1994 tarihinde Bağdat Caddesi üzerinde polis yelekli kişiler tarafından kaçırılan Cantürk'ün ve şoförünün cesedi, 15 Ocak 1994 sabahı Sapanca'nın Kırkpınar Kasabası'nın yakınlarında boş bir arazide bulundu. 1990'lı yılların başında PKK'nin kaynaklarını kurutma ve Kürt mafyasını tasfiye etme planının ilk ayağı olarak gerçekleştirilen Behçet Cantürk cinayetini bir dizi başka Kürt işadamlarının öldürülmeleri izledi. Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı savcı Kutluk Savaş'ın 1997 yılında dönemin başbakanı Mesut Yılmaz'a sunduğu raporda cinayetin devlet kaynaklı olduğu ifade edilmiştir.

CEBEL-İ EKRAD: Bkz. KÜRT DAĞI

CEBEL-İ SİNCAR: Bkz. SİNCAR DAĞI

CECIL, JOHN EDMONDS (1889-1979): Görevli bulunduğu Irak'ta Kürtler ve Kürt dili üzerine uzmanlaşmış İngiliz diplomat. Eğitimin ardından Dışişler Bakanlığı'na giren Edmonds 1915'te Mezopotamya'ya, 1917'de Güneybatı İran'a gönderildi. 1917'de Kuzeybatı İran'a giden İngiliz kuvvetlerinde muvakkat binbaşı rütbesi ile siyasi subay olarak görev aldı. 1922'de Irak mandasına bağlı Kerkük ve Süleymaniye'den sorumlu il danışmanı ve idari müfettiş olarak görev yaptı. Irak Kürdistan'ında görevli olduğu sırada Süleymaniye'de bir Osmanlı ordusu subayı olan Tevfik Vehbi ile dostluk kurdu. Kürtçe, Türkçe, Arapça, Farsça bilen Edmonds, 1925'te Türkiye-Irak sınır sorununu inceleme, 1932'de Suriye-Irak sınırını inceleme, 1933'te ise bu sınırı belirlemek için oluşturulan komisyonlarda yer aldı. 1935-1945 yılları arası içişleri bakanı danışmanı olarak görev yaptı. 1937 yılında baş-

konsolos oldu. 1947'de kraliyet dış işleri servisin başkanı olan Edmonds 1950 yılında emekliye ayrıldı. 1951-1957 yılları arası Londra Üniversitesi School Of Oriental School and African Studies (SOAS) Kürtçe dersi veren Edmonds 1979'da öldü. Sorani esas olmak üzere Kürtçenin birleştirilmesini ve standardize edilmesininin gerekliliğini vurgulayan Edmonds, aynı zamanda Kürtçeyi Latin harfleri ile yazan ilk kişidir. Kürtçenin bölgedeki Arap ve Fars gibi iki dominant dilden ayrı bir yer edinmesi için Latin alfabesi temeli kodifikasyonunu gerekliliğini vurgulayan Edmonds bu konuya dair makaleler yayınladı. Bunların en önemlisi *Suggestions for the Use of Latin Character in the Writing of Kurdish* başlıklı Ocak 1931'de The Journal of the Royal Asiatic Society- London, 'da yayınlanmıştır.

Edmonds'un en önemli çalışmaları şunlardır: *Kurds, Turks and Arabs: Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq, 1919-1925* (Kürtler Türkler, Araplar, (1957), *Kurdish English dictionary* (Kürtçe-Türkçe sözlük 1966, Tefvik Vehbi ile birlikte); *A Pilgrimage to Lalish* (Laleş'e Bir Hac yolculuğu, 1967).

CELİL, CASİME/Casimé Celilê Osê (1908-1998): Yazar, yayıncı ve radyocu. Tarihçi Prof. Ordixanê Celil, Prof. Celilê Celil, Cemila Celil ve Zîna Celil'in babası olan Casimé Celil, 1908 (kendi ifadesine göre 1906 veya 1907'de olabilir) yılında Kars'ın Digor ilçesine bağlı Quzîlqule/Kızîlkule Köyü'nde (Hisarönü) doğdu. I. Dünya Savaşı sırasında ailesi Ermenistan'a göçtü. Stepanavan adlı yetimhanede kalan Celil, temel eğitimini Ermenice olarak aldı. Ardından 1927 ile 1930 yılları arasında önce Erivan'da sonra Tiflis'te askeri okulda okudu.

İlk şiirlerini *Riya Teze* gazetesinde yayınlayan Celil, burada bir süre Kürtler için açılan Kafkasya Eğitim Bilimleri Okulu'nun sorumluluğunu üstlendi. Sovyet Devlet Basımevi'nin kontrolünde ve onun editörlüğüyle birçok Kürtçe kitap yayınlandı. Casimé Celil, 1938'de başladığı Erivan Bilimler Enstitüsü Dilbilim Bölümü'nden 1942'de mezun oldu. Bu arada Erivan Üniversitesi'nde hukuk eğitimini dışarıdan bitirip birkaç yıl avukatlık yaptı. 1 Ocak 1955'te Ermenistan Radyosu bünyesinde yayın hayatına başlayan birçok sanatçının yetiştiği Erivan Radyosu'nun Kürtçe bölümünün ilk sorumlusu olarak 1958 yılının Nisan ayına kadar çalıştı. Ardından radyoda

edebiyat ve müzik yayınlarının sorumlusu olarak 1963 yılının Aralık ayına kadar çalışmaya devam etti. 1972-1980 yılları arasında Ermenistan Devlet Basımevi'nde Kürtçe kitapların yayınından ve basımından sorumlu olarak çalışan Celil, 24 Kasım 1998'de hayatını kaybetti.

1932-1933 yıllarından itibaren eser vermeye başlayan Celil, ölene kadar 12 kitap yayımladı. Başlıca eserleri şunlardır: *Rojên Min* (Günlerim, şiir, 1960), *Kilamên Çiya* (Dağ Türküleri, 1970), *Oda Kurdan* (Kürt Odası, 1975), *Kurdê Bengî* (Aşık Kürt, 1980), *Kofiya Diya Min* (1984), *Bijare* (Seçki, 1987) *Elegez* (1954).

CEMİLPAŞA, EKREM (1891-1974): Aydın ve siyaset adamı. Diyarbakır'ın önde gelen ailelerinden Cemilpaşazade Kasım Bey'in oğlu olan Ekrem Cemilpaşa, 1908'de Diyarbakır Askeri Rüştiyesi'nden mezun olduktan sonra eğitimi için İstanbul'a gönderildi. 1912'de İstanbul Sultanisi'ni bitirdi ve aynı yıl ilk legal Kürt öğrenci derneği olarak İstanbul'da kurulan Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti'nin üyesi oldu. Mühendislik eğitimi için gittiği Lozan'da 1913'te amcazadesi Kadri Cemilpaşa ve arkadaşlarıyla Hêvî Cemiyeti'nin bir şubesini açtı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile İstanbul'a geri dönen Ekrem Cemil, Çanakkale, Doğu ve Filistin cephelerinde savaştı. Savaş sonrası bağımsız bir Kürdistan düşüncesini savunan Ekrem Cemil, Celadet ve Kamuran Bedirhan Beylerle birlikte, Mustafa Kemal'in Nutuk'unda kendisinden bahsedilen İngiliz Binbaşısı Noel'le beraber Kürt coğrafyasını kapsayan olaylı geziye katıldı. 1925'te Şeyh Said İsyanı akabinde tutuklandı ve Şark İstiklal Mahkemesi'nce Azadî Cemiyeti üyesi olduğu iddiasıyla 10 yıl hapis cezasına çarptırılarak Kastamonu cezaevine gönderildi. 1928'de tahliye edildikten bir süre sonra Diyarbakır'a dönen Ekrem Cemil, Mart 1929'da Fransızların denetimindeki Suriye'ye iltica etti. Suriye'de Hoybun örgütüne katıldı. 1933'te T.C. vatandaşlığından çıkarıldı. 1932'de Suriye'de kurulan Civata Arîkariyê Jibo Belengazên Kurd Li Cizîrê'nin (Cezire Yoksul Kürtlere Yardım Derneği) üyesi oldu. 1939 ile 1946 yılları arasında Hoybun'un siyasi temsilciliğini yaptı. 1967'den sonra Şam'da ikamet eden Ekrem Cemil, 31 Ocak 1974'te burada hayatını kaybetti.

1972'de Kürtçe olarak yazdığı *Dîroka Kurdistan Bi Kurtebirî* (Kısa Kürdistan Tarihi) adlı eseri Türkiye Kürtleri tarafından Kurmanci lehçesiyle yazılıp

yayınlanan ilk tarih kitabı olma özelliğini taşır. Ekrem Cemilpaşa hatıratını ise Türkçe olarak *Muhtasar Hayatım* ismi ile kaleme almıştır.

CEMİL PAŞA, KADRİ (Zinar Silopî) (1891-1973): Aydın ve siyaset adamı. Diyarbakır'ın önde gelen ailelerinden Cemilpaşazade Fuad Bey'in oğlu olan Kadri Cemil Paşa, Diyarbakır Askeri Rüştiyesi'nin ardından İstanbul'da idadi eğitimi tamamlayarak 1911'de Ziraat Âli Mektebi kaydoldu. Bu dönemde arkadaşları ile birlikte Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti'ni kurdu. 1913'te öğrenim için gittiği Lozan'da cemiyetin bir şubesini amcazadesi Ekrem Cemil Bey ile beraber açtı.

I. Dünya Savaşı başladığında 3. ordunun saflarında Doğu Cephesi'nde savaştı. Ardından Filistin Cephesi'nde görevlendirildi ve Amman'da İngilizlere esir düştü. Mısır/İskenderiye'de bir buçuk yıl esir kalan Kadri Cemil, 1925 yılında Şeyh Said İsyanı'ndan sonra İstiklal mahkemesinde yargılandı ve Burdur'a sürgün edildi. 1929'da Diyarbakır'a dönen Kadri Cemilpaşa aynı yıl Suriye geçerek Hoybun (Xoybûn) örgütlenmesine katıldı. 1933'te Türkiye vatandaşlığından çıkarıldı. 1946 yılında Mahabad Kürt Cumhuriyeti kurulunca *Hîzba Demokrata Kurdî ya Suriyê* (Suriye Kürt Demokrat Partisi) temsilcisi sıfatıyla Irak-Süleymaniye üzerinden Mahabad'a gitti. Kadri Cemilpaşa, 27 Kasım 1973 tarihinde Şam'da hayatını kaybetti.

Kadri Cemilpaşa anılarını kaleme alan az sayıdaki Kürt aydınından biridir. *Doza Kurdistan* adlı Türkçe hatıratı Zinar Silopî mahlası ile ilk olarak 1969'da Beyrut'ta yayınlanmıştır.

CEMİLPAŞAZADELER: Diyarbakırlı önde gelen Kürt ailelerinden. 20. yüzyılın başında birçok mensubu Kürt milliyetçi hareketi içinde yer alan aileye adını veren Ahmet Cemil Paşa, Hafız Mustafa Efendi'nin oğlu olup 1837 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Osmanlı bürokrasisinin içinde değişik görevlerde bulunan ve 'paşa' ünvanı alan Ahmet Cemil, Diyarbakır valiliği yaptığı dönemde geniş arazilere sahip oldu. 1860 yılında 'meclisi kebir-i eyalet azalığı'na atandı. Bedirhanilerden Hüseyin Kenan ve Osman Paşa'nın isyan ettiği dönemde isyanı sonlandırmakla görevlendirildi. 1880-1882 tarihleri arasında Yemen vilayeti merkez mutasarrıfı, 1882-1884 tarihleri

arasında da Hudeyde Sancağı mutasarrıfı olarak görev yapan Cemil Paşa, 1902 yılında Diyarbakır'da öldü.

20. yüzyılın başında aileye mensup birçok genç eğitim görmek için İstanbul ve Avrupa'ya gitti. 1908 yılında ailenin en az on bir genci İstanbul'da orta öğrenim görmekteydi. Eğitim sürecinde milliyetçi fikirlerle tanışan bu gençlerin bir kısmı Kürt milliyetçi hareketinde önemli roller üstlendiler ve birden fazla yapılanmanın içinde yer aldılar. Bunların en önde gelenleri Kadri ve Ekrem Cemil paşazadelerdir. Ailenin mensupları Hêvî Talebe Cemiyeti'nin içinde önemli ağırlığa sahip olmuştur. Cemilpaşazadelerden 6 kişinin yer aldığı cemiyetin ilk sorumlu sekreteri Ömer Cemilpaşa olmuştur. Ekrem, Kasım ve Ömer Beyler 1918 yılında, İstanbul'da Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kurulmasından birkaç ay sonra kurulan Diyarbakır Kürt Teali Cemiyeti'nin önder kadrosunda yer aldılar. Cemilpaşazadelerin bazılarının 1912 ile 1922 arasında Kürtçe olarak yayımlanan dergilerde yazdıkları görülmektedir. Cemil Paşa'nın oğlu, Ekrem Cemil Bey'in babası, Kasım Bey'de Kürdistan Teali Cemiyeti'nin (KTC) Diyarbakır şubesinde etkili isimlerinden biri olmuştur. Cemil Paşazade Kadri ve Ekrem Beyler KTC'nin bağımsızlık ve otonomi yanlıları arasında bölünmesinde Bedîrhanilerin başını çektiği bağımsızlık yanlısı hizbin içinde yer almışlardır.

Şeyh Said İsyanı nedeniyle Cemil Paşa ailesinden 11 kişi yargılandı. İsyanın bastırılmasının ardından, 1926 yılında Cemilpaşazade ailesi birçok Kürt ileri geleni ile birlikte batıya sürgün edildi. Aile ikinci büyük sürgünü 1936'da yaşadı ve mensupları Türkiye'nin birçok yerine sürgün edildiler. Ailenin yurtdışındaki mensupları Kadri ve Cemil Beyler Suriye'deki Kürt örgütlenmesi Hoybun'da (Xoybûn) da aktifrol aldılar. 1950 sonrası ailenin bazı mensupları parlamenter olarak meclise girmiştir. Ayrıca bkz. EKREM CEMİL PAŞA, KADRI CEMİL PAŞA.

CENTO (Central Treaty Organization - Merkezi Antlaşma Teşkilatı): 1955 yılında, Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da nüfuz kurmasını engellemek, bölgenin savunmasını Batı savunma ittifakına bağlamak ve Batı'nın bölgedeki çıkarlarını korumak amacı ile Bağdat Paketi'nin (1955-1958) devamı olarak kurulan bölgesel savunma ve ekonomik iş birliği ittifakı. 14 Temmuz 1958 yılında Abdülkerim

Kasım'ın monarşi karşıtı darbesinden sonra yeni Irak yönetiminin 24 Mart 1959'da ittifaktan çekilmesi ile pakt, merkezini Ankara'ya taşıyarak adını Merkezi Antlaşma Teşkilâtı (CENTO: Central Treaty Organization) olarak değiştirmiştir. ABD resmi üye olmamakla beraber ittifak üzerinde ağırlığını sürdürmüştü; ittifakın askeri planlama komitesi başkanlığında da Amerika Birleşik Devletleri'nden bir general görev yapmıştır. Teşkilât, üye ülkelerin karşılaştığı çeşitli bölgesel sorunların çözümünde rol oynamak istemiştir de fazla bir katkıda bulunamamıştır.

Bu ittifak doğrudan Kürtlerle ilgili olmakla beraber Türkiye, İran, Irak Kürtleri üzerinde etkili olmuştur. Üye devletler Kürt meselesinde Sadabad Paketi'nde olduğu gibi işbirliği ve dayanışma yoluna gitmişlerdir. Irak'ın CENTO'dan çekilmesinden sonra Kürtler, Sovyet yanlısı Irak rejimini istikrarsızlaştırmak için İran tarafından ölçülü olarak desteklenmiştir.

CEVDET, ABDULLAH (KARLIDAĞ) (1869- 1932): Düşünür, siyasetçi, göz hekimi, şair, çevirmen. Meşrutiyet dönemi düşünce dünyasının en önemli entelektüel simalarından olan, hem kendi döneminde hem de günümüzde hala tartışılan bir kişilik olan Abdullah Cevdet Malatya ili Arapgir kazasında doğdu. Askeri Tıbbiye'yi bitiren Abdullah Cevdet, İttihat ve Terakki'nin beş kurucusundan biridir. Abdülhamid yönetimine muhalif olan yazar, ademi merkezîyetçiliği, özel teşebbüs ve laikliği savunmuştur.

Hayatı boyunca birçok defa sürgün olan A. Cevdet, birçok gazete ve dergide yazılar yazdı. Farklı dernek ve cemiyetlere üye oldu. Batı'nın pozitivist/maddeci felsefesinden derinden etkilenmiş olan yazar, 1904'te Cenova'da çıkarmaya başladığı ve görüşlerin karargâhı olacak olan *İctihad* dergisinde çeşitli konulardaki düşüncelerini ortaya koydu. Tıp, felsefe, sosyoloji, siyaset alanlarında 70 civarında kitap ve çeviri yayınlayan A. Cevdet meşrutiyet dönemi batıcılık akımının en önemli temsilcisi kabul edilmektedir. Cumhuriyet reformlarının bir çoğunu önceden haber veren ve bunların gerekliliğini, 1912 yılında "Pek Uyanık Bir Uyku" başlıklı yazısında olduğu gibi, açıkça dile getiren Cevdet'in, Cumhuriyetin kurucu kadrosunun en önemli düşünce kaynaklarından biri olduğu kabul edilmekle birlikte, Cumhuriyet yönetimi kendisine önemli bir görev tevdi etmemiştir.

Abdullah Cevdet, göz hekimi olarak 1894-1895'te Diyarbakır'da bulundu. Bu sürede Ziya Gökalp'i İttihat Terakki saflarına kazandırdı ve onu düşünceleri ile etkiledi. Görevi süresince Kürtler üzerinde önemli gözlemlerde de bulunan Abdullah Cevdet, meşrutiyet dönemi boyunca Kürt aydınları ile ilişki içinde olmuştur. 1910 yılında kurulan Kürd Neşri Maarif Cemiyeti'ni kurucularından olan Cevdet, *Rojî Kurd*, *Hetawî Kurd*, *Jîn* gibi dönemin Kürtlerinin çıkardığı gazete ve dergilerde yazmıştır. *İçtihad* dergisinde okurlarına tavsiye ettiği Rojî Kurd dergisinin ikinci sayısı ona ait olan Matbaa-i İçtihad'ta basılmıştır. Abdullah Cevdet Kürdistan Teali Cemiyeti'nin de üyelerindendir. Kürtlerin özerkliği savunan yazar, yazılarında Kürt toplumunda eğitimin geliştirilmesinin gerekliliği üzerinde durur. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Kürt milliyetçiliği ile ilgili herhangi bir faaliyeti görülmeyen ve soyadı kanunundan sonra Karlıdağ soyadını alan Abdullah Cevdet, 29 Kasım 1932'de İstanbul'da öldü.

CEZAYİR ANTLAŞMASI: 6 Mart 1975'te Irak ile İran arasında Cezayir'de imzalanan iki ülke arasındaki Şattü'l Arab nehir sınırını yeniden tespit eden ve yıllardır süren sorunu çözüme bağlayan antlaşma. Bu antlaşma İran'ın Kürtlere yardım etmekten vazgeçmesine karşılık Irak'ın 1975'e kadar Şattü'l Arap'ın tamamı üzerindeki denetiminden taviz vermesine dayanıyordu. Antlaşma sonrası İran ve müttefiki ABD, Irak hükümetine karşı isyan halinde olan Kürtlere desteğini kesti. İran'ın sınırlarını kapatmasıyla 1974'te başlayan ve Irak'ı zorda bırakan Kürt isyanı başarısızlıkla neticelendi. Irak birlikleri Kürtlere karşı büyük bir saldırıya geçti.

Olayın daha ayrıntılı gelişimi şöyledir. ABD destekli Şah, Şattü'l Arab'ın Irak'a ait olduğunu belirten 1937 tarihli Irak-İran Sınır Antlaşması'nı tek taraflı olarak 1969'da fesh etti. ABD'nin desteğini alan İran, güç gösterisi olarak bölgeye gemilerini gönderince iki ülke kuvvetleri arasında silahlı çatışma çıktı ve 1970'te de diplomatik ilişkiler kesildi. 1974'e kadar sınırda çatışmalar yaşandı. 1973'de yeniden diplomatik ilişki kuran iki ülke 1975 Mart'ında Cezayir'de düzenlenen OPEC toplantısında Cezayir Devlet Başkanı Bumedjen'in aracılığı ile İran Şahı ve Irak Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin arasında 6 Mart 1975'te, bir Şattü'l Arab su yolu sorunu çözen, ABD'nin de onayını alan Cezayir Antlaşması imzalandı. Antlaşması ile

1913 İstanbul protokolünde olduğu gibi Şattü'l Arap'ta milletlerarası hukuk kurallarına uygun olarak Thalweg çizgisi İran ile Irak arasında sınır olarak kabul edildi. Şattü'l Arap, en derin olduğu noktadan ikiye bölündü. Böylece açık denizlere çıkış açısından hayati bir stratejik öneme sahip bu büyük ırmağı, iki devlet birden kontrol edecekti. Yine antlaşmaya göre taraflar iyi komşuluk ve dostluk münasebetleri kuracaklar ve karşılıklı işbirliğinde bulunacaklardı. Antlaşma ile İran Şahı "Şattü'l Arab Meselesi'nde" istediğini elde ettiği gibi muhaliflerinin Irak tarafından desteklenmesinin de önüne geçti. Buna karşılık ise İran da merkezi hükümete, Irak'ta İsyan halinde olan Kürtlere destek vermekten vazgeçecekti.

Kürt cephesinde ise durum şöyledi. 1961'den beri merkezi hükümet ile çatışma içinde olan Kürtler 1968 Temmuz'unda iktidara gelen Baas Sosyalist Partisi ile 11 Mart 1970'te bir otonomi antlaşması imzaladılar. Antlaşmaya göre otonominin gerekleri 4 yıl içinde uygulamaya konulacaktı. Antlaşma şartlarını yerine getirilmediği için Barzani öncülüğündeki Kürtler yeniden silaha sarılarak merkezi hükümet ile savaşılmaya başladılar. Bu süreçte ve daha öncesinde Irak ile sorunları olan İran, merkezi hükümeti istikrarsızlaştırmak için bir koz olarak Kürtleri destekledi ve topraklarını kullanmalarına göz yumdu. Bazen de silah desteği sağladı. Irak Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin, hükümeti zorlayan Kürt isyanı bastırmak ve rejimin güvenliğini sağlamak için İran'ın Kürtlere desteği kesmesi karşılığında 1975 yılına kadar Irak'ın denetiminde olan stratejik öneme sahip Şattü'l Arap su yolundan taviz verdi.

Şah'ın desteğini kesmesinin ardından Irak birlikleri Kürtlere karşı büyük bir saldırıya geçti ve desteksiz kalan Kürt isyanı çöktü. Barzani ve diğer liderler sürgüne gönderildi. Sürülenlerin çoğu yine İran'a sığındı. Barzani'nin liderliği ve konumu sorgulanır hale geldi ve Kürt milliyetçi hareketi bölündü. Barzani tedavi için gittiği ABD'de hayatını kaybetti. Cezayir Antlaşması bil-hassa Irak Kürtleri tarafından dış güçlerin ihaneti olarak nefretle anılmaktadır. Olay Kürt milliyetçi hareketinde büyük bir sinizm yaratmıştır.

CEZİRE: Arapça kelime anlamı "ada" olan Cezire (el-Cezire) coğrafi/tarihsel olarak Fırat ile Dicle nehirleri arasındaki bölgenin adıdır. Bu bölgeyi eski Yunanlılar, Mezopotamya olarak adlandırmaktaydılar. Çoğunluğu

Kürtlerle meskun olan ve I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nin ege-
menliğinde olan Cezire, bugün Türkiye, Irak ve Suriye arasında paylaşılmış
durumdur. Takriben 140.000 km²'lik bir alanı kapsayan Cezire'nin kuzey
kısmı Türkiye, güney kısmı ise Irak ve bir parçası da Suriye sınırları içinde
kalmıştır. Günümüzde Cezire adlandırması daha çok Suriye kısmı için kul-
lanılmaktadır. Suriye Kürtlerinin çoğu Suriye Ceziresi'nde meskundur. Ve
buradaki Kürtlerin önemli bir kısmının vatandaşlık hakları Şeyh Said İsyanı
sonrası Türkiye'den göçtükleri gerekçesi ile Suriye Hükümeti tarafından
yabancı sayılarak ellerinden alınmış, kimlikten yoksun bırakılmışlardır.

CLINTON, BILL (1946-): 1993-2001 yılları arası ABD Başkanı.
Clinton döneminde, Körfez Savaşı sonrasında Bush yönetimince Irak'ta
uygulanmaya başlanan "uçuşa yasak bölge" uygulamasına devam edildi. Bu
uygulama ile *de facto* olara kurulmuş olan Kürt devleti varlığını korumaya
devam etti. Clinton, Kürtlerin Irak'tan ayrılmasının Ortadoğu'daki denge-
leri sarsacağı korkusu ile tereddütlü davranarak Irak Kürtlerine sınırlı bir
yakınlık gösterdi. Clinton yönetimi, Irak'taki kurulacak bir Kürt devletinin
ABD'nin müttefiki olan Türkiye'deki Kürtleri destabilize edeceği düşüncesi
ile Kürt devletine karşı oldu. KDP ve KYB arasındaki çatışmalar da Clinton
yönetiminin bu politikasını etkiledi. Daha genel düzeyde Clinton yönetimi
tüm Saddam muhaliflerine çekimser bir şekilde destek verdi.

Türkiye'deki Kürt meselesinde ise ABD, PKK ile mücadele eden müttefiki
Türkiye'nin yanında yer aldı ve bu dönemde PKK lideri Öcalan, Amerikan
İstihbarat Servisi'nin (CIA) dahil olduğu bir operasyon ile tutuklanarak
Türkiye'ye getirildi.

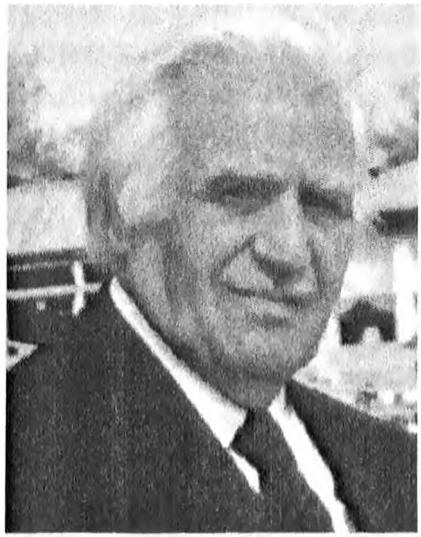
COX, SIR PERCY (1864-1937): 1920-1924 arası Irak Yüksek Komiseri.
I. Dünya Savaşı sonrası Ekim 1920'de İngiliz sömürge idaresi tarafından
Arnold Wilson'un yerine Mezopotamya (Irak) mandasının sorumluluğuna
atandı. Sir Percy Cox, zengin petrol yataklarına sahip Irak Kürdistanı'nın
(Musul vilayeti) İngilizlerin oluşturduğu Irak Kralığı'na bağlanması süre-
cinde etkili oldu.

CİBRANLI HALİT BEY/Xalid Begê Cıbran (1882-1925): Asker. Kürt İstiklal Komitesi'nin (Azadi Cemiyeti) başkanı. Cıbran aşiretinin reisi Mahmut Bey'in oğlu olan Cıbranlı Halit Bey Muş'un Varto (Gumgum) ilçesinde doğdu. İstanbul'da bulunan Aşiret Mektebi'ni bitirdikten sonra Yıldız'daki Harbiye Mektebi'nden mezun oldu. Yüzbaşı rütbesiyle Osmanlı ordusunda görev yaptı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ilk görev yeri olan Filistin'den ayrılarak Varto'ya geldi ve Cıbran aşireti mensuplarından müteşekkil 2. Süvari Alayı'nın başında Erzurum ve Ağrı'da Rus ordusuna karşı savaştı. Bu savaşta gösterdiği kahramanlıktan dolayı miralaylık rütbesine terfi edildi. Milli Mücadele'yi destekleyerek Ankara Hükümeti'nin yanında yer alan Cıbran, Koçgiri İsyan'ından sonra Kemalist kadrodan uzaklaşarak karşı tutum almaya başladı.

1920'lerde Kürt aşiretler arasında ittifak temin etmeye çalışan Cıbran, Kürt Teali Cemiyeti başkanı Seyyid Abdülkadir ve Bitlis Yusuf Ziya Bey'in desteğini de alarak Milletler Cemiyeti'ne müracaat ile Kürt haklarının temin edilebileceğini düşündü. Erzurum'da müstahkem mevki komutanlığında iken, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin parçalanması ve Koçgiri Ayaklanması'nın bastırılması Kürt aydınlarını yeni bir arayışa sürüklemiş ve bağımsızlığa yöneltmişti. Halit Cıbran, Yusuf Ziya Bey ve arkadaşları Erzurum'da 1921 baharında Azadi Cemiyeti'ni kurdu. Bölgedeki faaliyetlerinden dolayı Erzurum'da 20 Aralık 1924'te tutuklandı ve süvari tümen komutan vekili Albay Ferit Bey başkanlığında kurulan Bitlis Harp Divanı'nda vatana ihanet suçundan yargılandı. Yusuf Ziya Bey, Yusuf Ziya'nın kardeşi Teğmen Ali Rıza Bey, Yusuf Ziya'nın damadı Faik Bey ve Molla Abdurrahman ile birlikte 14 Nisan 1925'te, Şeyh Said ve arkadaşları yakalanmadan bir gün önce, Bitlis'te kurşuna dizildiler. Cıbranlı Halit Bey, 1925'te gerçekleşen ve kendi adı ile anılan isyanın lideri Şeyh Said'in teyzesinin çocuğu ve aynı zamanda kayınbiraderidir.

CİGERHUN/Cegerxwîn (1903-1984): Şair ve yazar. Yüzyılın önde gelen Kürt şairlerinden ve asıl adı Şehmus olan Cigerhun, 1903'te Mardin'in Gercüş kasabası Hesarê Köyü'nde fakir bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Ailesi 1914'te Kamışlı'ya bağlı Amud nahiyesine göç etti. Medrese eğitimini 1928'de tamamlayarak mecleliğe/imamlığa başladı. *Hawar* dergisinde Ciger-

hun mahlası ile şiirler yazan şair, 1930'luyıllarda sosyalist-Marksist fikirlere yönelerek mecleliği bıraktı. 1946 yılında Kamışlı'ya geçen Cigerhun, *Civata Azadî û Yekîtiya Kurdistan*'ın faaliyetlerine katıldı. 1949'dan itibaren komünistlerle yoldaşlık yapmaya başladı ve ilk kez tutuklandı. 1957 yılında arkadaşları ile "Azadî" isminde bir örgütlenmeye giden Cigerhun, 1958'de Suriye Kürt Demokrasi Partisi ile birleşti. Parti tarafından Irak Kürdistan'ına gönderilen şair, Bağdat Üniversitesi'nde Kürtçe dersleri verdi. 1962'de Suriye Kürdistanı'na döndü. 1969'da

Cigerhun/Cegerxwin

yeniden Irak Kürdistanı'na gitti ve orada bir yıl kaldı. 1973'te Suriye'nin baskısından ve tutuklanmaktan kurtulmak için gittiği Lübnan'dan 1975'te döndü. 1979 yılında İsveç'e giden Cigerhun, ömrünün geri kalan yıllarını burada geçirdi. 22 Ekim 1984'te ölen şair Kamışlı'ya (Qamışlı) gömüldü.

Yüzlerce şiiri bestelenen ve şiirleri ile Kürt milliyetçiliğinin yayılmasında etkin alan Cigerhun şiir kitapları haricinde de eserler kaleme aldı. Eserleri şunlardır: *Şiir; Dîwana Yekem: Prisk û Pêtî* (Birinci Divan: 1945), *Dîwana Duwem: Sewra Azadî* (İkinci Divan: Özgürlük Devrimi, 1954), *Dîwana Seyem: Kime Ez?* (Üçüncü Divan: Kimim Ben, 1973), *Dîwana Çarem: Ronak* (Dördüncü Divan: 1980), *Dîwana Pêncem: Zend-Avista* (Beşinci Divan: Zend-Avesta, 1981), *Dîwana Şeşem: Şefeq* (Altıncı Divan: Şafak, 1982), *Dîwana Heftem: Hêvî* (Yedinci Divan: Umut, 1983), *Dîwana Heştam: Aştî* (Sekizinci Divan: Barış, 1985), *Destûra Zimanê Kurdî* (Kürtçe Dil Bilgisi, 1961), *Ferheng* (Sözlük, 1962), *Tarîxa Kurdistan* (Kürdistan Tarihi, 3 cilt, 1985-1987).

CİNDÎ, HECİYE/Heciyê Cindî (1908-1990): Folklor araştırmacısı, akademisyen, gazeteci, çevirmen, sözlük bilimci. Heciyê Cindî, I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya'ya bağlı olan Kars'ın Digor ilçesine bağlı Amançayır'da

dünyaya geldi. Cindî'nin ailesi de dahil birçok aile savaştan sonraki yıllarda Ermenistan'a göç etti. Savaş sırasında ailesini kaybettiği için, Gümrü'de, yetimhanede büyüdü. 1929'da öğretmenlik kursuna başlayan Cindî bir yıllık öğretmenlikten sonra 1930 yılında Erivan Filoloji Fakültesi'ne girdi. 1932 yılında Kürt folklorü derlemelerine başladı. 25 Mart 1930'da Erivan'da Kürtçe yayına başlayan *Rêya Teze* gazetesinin kültür ve edebiyat bölümünün sorumluluğunu üstlendi. 1931'den 1938'e kadar Kürtçe dil dersleri verdi. Cindî, 1934 yılında Erivan'da gerçekleştirilen ilk Kürt Dili Konferansı'nın düzenleyicilerindendi. 1938 yılında Stalin döneminde Cerdoyê Genco gibi birçok aydınla birlikte 'emperyalist devletlerin ajanı' oldukları iddiasıyla cezaevine atıldı. Bir yıl sonra çıkan Cindî, çalışmalarına kaldığı yerden devam ederek okullar için ders materyalleri hazırladı ve Kürtçe'ye çeviriler yaptı. Kürtçenin kiril harfleri ile yazılabilmesi için hazırladığı alfabe 1946'da yayınlandı ve okullarda onlarca yıl bu alfabe ile eğitim yapıldı. 1962 yılında doktorasını tamamlayan Heciyê Cindî, filoloji alanında ilk Kürt doktoru ünvanını aldı ve 1966 yılında profesörlüğe yükseldi. 1 Mayıs 1990 tarihinde Erivan'da yaşamını yitiren Cindî, Elegez'e bağlı Sipan Köyü'ndeki mezarlığa defnedildi.

20. yüzyılın en velut Kürt yazarlarından olan Heciyê Cindî, Kürt dili, folkloru ve edebiyatına dair bir kısmı hala yayınlanmamış olan yüzden fazla kitap, akademik araştırma ve derleme, makale ve konferans konuşması bıraktı. Eserlerin başlıcaları şunlardır: *Folklorê Kurmanca* (Kürtlerin Folklorü, Emîne Evdal ile birlikte, 1936), *Kilamên Kurdî Yên Gelerî* (Kürt Halk Şarkıları, Karo Zakaryan ile birlikte 1936), *Hikyatên Kurdî Yên Gelerî* (Kürt Halk Hikayeleri, 1940, Ermenice), *Ker û Kulikê Silêmanê Silivî* (inceleme ve metin, 1941, Kürtçe-Ermenice), *Folklorê Kurdî* (1947, Ermenice), *Şaxên Êposa Koroxliye Kurdî* (Kürtçe Koroğlu Destanı'nın Varyantları, inceleme ve metin, 1953, Ermenice), *Memê û Zîn* (İnceleme ve metin 1956, Ermenice), *Folklorê Kurdî* (Kürt Folkloru, 1957), *Kilamê Cımêta Kurdayê Lîrikîye* (Lirik Kürt Şarkıları, 1975), *Şaxên Êposa Rostemê Zalê Kurdî* (Kürtçe Rüstem-i Zal Destanı'nın Varyanları, inceleme ve metin, cilt 1, 1977), *Dimdim* (inceleme ve metin 2005).

CIZIRÎ, HASAN/Hesenê Cizirî/ Hesen Cizrawî (1917- 1983): Ünlü müzik sanatçısı. Kürt müziğinin köşe taşlarından olan Hasan Cızırı, Cizre'de

dünyaya geldi. Ailesinin ekonomik koşulları dolayısı ile Zaho'ya göç etti. 10 yaşındayken gözlerini kaybeden ve kalaycı çırağı olarak çalışan Cızırı, köyleri dolaşıp şarkı söyleyerek geçinmeye çalıştı. 1941 yılında Bağdat Radyosu'nda Kürtçe şarkılar söylemeye başlayan Cızırı, Ağustos 1983'te Zaho'da öldü. Ardından 'Kevok im', 'Metran Îsa', 'Ez nexweşim', 'Nazliyê wey Nazliyê', 'Elîkê Betê', 'Evdal', 'Bilbilo', 'Koçerê', 'Bejna keçkê' gibi hala dillerde olan birçok beste bıraktı.

CIZİRÎ MOLLA AHMED/MELAYÊ CIZÎRÎ (1570-1640): Ünlü şair ve mutasavvıf. Molla Ahmed-i Cıziri ve Şeyh Ahmad-i Cıziri olarak da anılan şair, klasik tasavvufi Kürt edebiyatının önde gelen isimlerinden ve kurucu simalarındandır. Doğduğu Cizre'de başladığı eğitimine Diyarbakır, Hakkari, İmadiye medreselerinde devam etti. Ayrıca ilim tahsili için Irak, Suriye, Mısır ve İran'da bulundu. Molla Cıziri ilim tahsilini tamamladıktan sonra değişik yerlerde imamlık yapmış sonra Cizre'nin sınırları içerisinde bulunan Medreseya Sor'da (Kızıl Medrese) ders vermiş ve vefat ettiğinde de buraya defnedilmiştir. Molla Cıziri, kendi çağdaşı olan Faki Teyran (Feqiyê Teyran) ile Cizre'de birlikte bulunmuş ve karşılıklı şiir söylemişlerdir.

Şiirlerini Kürtçenin Kurmanci lehçesinde yazan Molla Ahmed-i Cıziri'nin baki kalmasının sağlayan eseri yaklaşık 2000 beyit içeren *Diwan/Divan*'ıdır. Tasavvufi derinliğe ve ilme, güçlü bir irfana, estetik bir yapı ve dokuya sahip şiirinin ana teması aşk ve aşkın halleridir. Sembolik anlatımların yoğun şiirine güçlü bir hassasiyet ve kendine güven hakimdir. Şiirlerinde "Mela", "Nişanı" gibi mahlaslarını kullanan Cizirî, kendisinden sonra gelen (Ahmed-i Hani gibi) şairleri de etkilemiştir. Divanı günümüze dek Kürdistan'daki medrese merkezli geleneksel eğitiminin temel metinlerinden bir olagelmıştır.

CİZRE: Türkiye'nin güneydoğusunda, hem Suriye hem de Irak sınırına yakın şehir. Şehrin Hasan bin Ömer tarafından kurulduğu düşünülmektedir. Cizre, geçmişte Ortadoğu'nun zengin bir nehir limanıydı. Uzun süre Kürt emirliklerinin egemenliğinde olan Cizre, 12. yüzyılda önemli bir kültür merkezi haline geldi. 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Botan Emareti'nin başkenti olan şehir, emaretin yıkılmasının ardından bir durgunluk yaşamıştır.

CUMARTESİ ANNELERİ: 27

Mayıs 1995 tarihinde bu yana her cumartesi günü İstiklal Caddesi'nde Galatasaray Lisesi önünde bir araya gelen, oğullarını/kızlarını kayıp eden annelere verilen ad. Cumartesi Anneleri çoğu faili meçhule kurban giden veya alınıp götürüldükten sonra bir daha kendilerinden ha-

Cumartesi anneleri

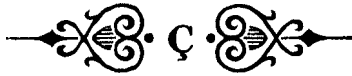
ber alınamayan çocuklarının akubetini öğrenmek amacıyla yıllardır yaptıkları oturma eylemi ile seslerini duyurmaya çalışmaktadırlar. Cumartesi Anneleri'ne birçok insan hakları savunucusu da destek vermiştir. Cumartesi annelerinin önemli bir kısmı 1990'lı yıllarda yaşanan şiddet ortamında çocuklarını kaybetmiş annelerden oluşmaktadır.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP): 9 Eylül 1923'te Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Cumhuriyet tarihinin ilk ve en uzun ömürlü partisi. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin kapattığı CHP, 9 Eylül 1992'ye dek kapalı kaldı. Parti, kendisini Kemalist ve sosyal demokrat bir çizgide tanımlamaktadır. Cumhuriyet döneminde devletle bütünleşen partinin, 1950 seçimlerini kaybederek iktidardan uzaklaşması ile Türkiye'nin tek parti dönemi sona erdi. Fakat, parti yakın dönemde gücünü ve etkinliğini korudu. Bülent Ecevit'in İsmet İnönü'yü devirerek (Mayıs 1972) CHP Genel Başkanı olduğu dönemde CHP siyasi çizgisini kendisini "ortanın solu" olarak tanımladı. Bu dönemde halkçı, sosyal demokrat bir çizgide siyaset yapan parti oylarını artırarak önemli bir başarı sağladı. 12 Eylül Darbesi'nin ardından kapatılan partinin tabanına hitap eden Halkçı Parti (HP) ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) kuruldu. 1992'de CHP'nin yeniden açılması ile SHP'nin kadroları CHP'ye geçti. Altan Öymen'in kısa süreli başkanlığı dışında Deniz Baykal 2010 yılına kadar partinin genel başkanlığını yaptı. 2010 yılında partinin başkanlığına Kemal Kılıçdaroğlu seçildi.

CHP, Cumhuriyet tarihi boyunca "devlet partisi" olarak devletin resmi Kürt politikası olan asimilasyon politikasının taşıyıcısı oldu. Bunu gerçekleşt-

tirmek için iskan politikaları ve askeri yöntemlere başvuruldu. Sol hareketin yükselişte olduğu 1970’li yıllarda Ecevit döneminde parti Kürt sorununun etnik boyutunu red etmeye devam etti. Bülent Ecevit, Kürt sorununun özünde bir feodalite sorunu olduğunu ısrarla ifade etti ve bu görüşünü ölene kadar muhafaza etti. CHP’nin mirasına dahil ettiği SHP, 1989 yılında “Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakış ve Çözüm Önerileri” başlıklı kendi zamanı için birçok olumlu görüş içeren Kürt raporunu hazırladı. Bununla beraber parti ana gövdesi itibarıyla klasik resmi söylemi muhafaza etmeye devam etti ve aynı yıl SHP, 1989’da Paris’te düzenlenen Uluslararası Kürt Konferansı’na katıldıkları için 7 Kürt milletvekili partiden ihraç edildi. SHP, 1991 seçimlerinde HEP ile seçim ittifakı yaptı. Batı bölgelerinde ve Karadeniz’de parti oyların düşmesi parti içindeki muhaliflerce bu ittifaka bağlandı. Parti, Kürt milliyetçi hareketinin yükselişi ile çatışmaların yoğunlaştığı müteakip yıllarda Kürt sorununa devletçi reflekslerle yaklaşmaya devam etti.

2000’li yıllarda da yeni bir Kürt politikası geliştiremeyen parti, Dersim hariç Kürtlerin yoğun olduğu illerde neredeyse varlığını yitirdi. CHP, AKP hükümeti tarafından başlatılan ve “Kürt Açılımı” olarak adlandırılan açık uçlu çözüm girişimine/girişimlerine de muhalafet etti. 2010 yılında Baykal’ın yerine partinin başkanlığına Dersimli ve Kürt kökenli bir Alevi olan Kemal Kılıçdaroğlu seçildi. Kılıçdaroğlu döneminde değişim söylemine rağmen CHP, birçok meselede olduğu gibi Kürt sorununun çözümü konusunda açıklığa sahip herhangi bir söylem geliştiremedi.

ÇALDIRAN SAVAŞI: 1514 yılında Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim ile Safevi hükümdarı Şah İsmail arasında 23 Ağustos 1514’te, (Van Gölü’nün kuzeydoğusunda) İran’ın sınırları içinde olan Maku ilçesinde yer alan Çaldıran Ovası’nda yapılan savaş. Savaş bölgedeki Kürt beylerinin desteğini sağlayan Osmanlı Devleti’nin zaferi ile neticelendi. Savaş ardından Kürdistan’ın büyük kısmı, takriben dörtte üçü, Osmanlı egemenliğine girdi. İki devletin

sınırı 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması ile resmileştirildi. Böylece Kürdistan'ın iki devlet arasında *de facto* bölünüşü *de jure* bir statüye kavuştu.

Savaş sırasında Kürt beylerinin Osmanlı Devleti'ne sadakatlerinin sağlanmasında Sultan'a danışmanlık yapan İdris-i Bitlisi kilit rol oynamıştır. Kürt beylerin egemenliklerini koruma isteği ve Sünni akideye sahip oluşları ittifakı mümkün kulan etmenlerdir. Kürt beylikleri kendilerine tanınan yarı bağımsız bir statü içinde varlıklarını 19. yüzyılın başlarına kadar devam ettirdiler.

ÇARÇIRA MEYDANI: İran Kürdistanı'nın merkezi sayılan Mahabad'taki (Savucbulak) şehir meydanı. 22 Ocak 1946'da şehir ileri gelenleri ve Molla Mustafa Barzani'nin hazır bulunduğu meydanda Kadı Muhammed tarafından Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildi. Sovyetlerin çekilişinin ardından 17 Aralık 1946'da Mahabad'a giren İran ordusu Kürt Cumhuriyeti'ne son verdi. Kadı Muhammed, kardeşi Sadri Kadı ve amcasının oğlu Seyfi Kadı ile birlikte Çarçıra Meydanında 30/31 Mart 1947 idam edildi. Bu sebeple Çarçıra Meydanı Kürt milliyetçi lügatinde sık sık adı geçen bir mekandır.

ÇAYAN, MAHİR (1945-1972): 1960'lı yılların ortalarından ölümüne kadar Türkiye'de devrimci sol hareketin önde gelen militan ve liderlerinden. Samsun doğumlu olan Mahir Çayan fikirleri ile PKK'nin kurucusu Abdullah Öcalan üzerinde etkili olmuş isimlerden biridir. Çayan, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi/Cephesini kurdu. Dönemin diğer ünlü solcu lideri Deniz Gezmiş'in de arkadaşı olan Çayan, İsrail Başkonsolosu Ephraim Elrom'un kaçırılıp öldürülmesi olayına karıştı. 1972 yılına arkadaşları ile birlikte Ünye radar istasyonunda çalışan 3 İngiliz teknisyeni kaçırdı ve karşılığında THKO (Türkiye Halkın Kurtuluş Ordusu) önderleri Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın serbest

Mahir Çayan

bırakılmasını istedi. Çayan ve arkadaşları 30 Mart 1972’de Tokat’ın Niksar ilçesinin Kızıldere Köyü’nde jandarma ile girdikleri çatışmada öldürüldüler.

MDD’nin tezlerine karşı çıkarak sosyalistlerin milliyetçi değil, yurtsever olduklarını belirten Çayan, Kürt meselesinin Ulusların Kaderini Tayin Hakkı (UKTH) ilkesi doğrultusunda ele alınması gerektiğini belirtti. Sorunun mutlak suretle Misak-ı Milli sınırları içinde ele alınması gerektiği görüşüne karşı çıkarken, ayrılmayı tek çözüm olarak gören anlayışın da yanlış olduğunu vurgulamıştır. Bu görüş sahiplerinin burjuva ve küçük burjuva milliyetçileri olduğunu belirten Çayan’a göre devrimci proleterya meseleyi diyalektik tarzda ele almalı ve UKTH’nin (ayrılma, federasyon, özerklik) hangi şartlar altında neyi gerektirdiği ortaya koymalıdır.

Çayan ve Kurtuluşçular, Kürdistan’ın statüsünü “sömürge” olarak kabul etmişlerdir. Meseleyi demokratik halk devriminin bir parçası olarak gören Kurtuluşçular, meselenin ulusal mahiyetini açıkça kabul etmiş, meseleyi feodalizm ve köylülük meselesi olarak görmeyi red etmiş, bu konudaki Kemalist mirasa da karşı çıkmışlardır.

ÇEKİÇ GÜÇ: Körfez Savaşı’ndan sonra başlayan Kürt isyanının şiddetli bir şekilde bastırılması ile kuzeye ve doğuya doğru kaçışarak iltica amacı ile Türkiye sınırına yığılan yüz binlerce Kürdün ikinci bir saldırı tehlikesi ve korkusu yaşamadan dönüşlerini temin etmek için koruma kalkını oluşturmayı amaçlayan Amerikan, İngiliz ve Fransız birliklerinden oluşan, II. Huzur Operasyonu’nun (Operation Provide Comfort II) uygulama birliği olan kuvvetlere Türkiye’de verilen isim. Operasyon, 24 Temmuz 1991’de başlamıştır. 5 Nisan 1991 tarihli 688 sayılı BM kararına istinaden ABD, Fransa ve İngiltere’nin gerçekleştirdiği I. Huzur Operasyonu sırasında Silopi’de konuşlanan askeri gücün kara birlikleri 1991’de Türkiye’nin isteği üzerine çekilince (14 Ekim 1991’de tamamlandı) Çekiç Güç, İncirlik ve Piriçlik’te konuşlanan bir hava kuvveti haline geldi. Bu güç Türkiye’de İncirlik ve Piriçlik’te konuşlanmış 77 uçak ve helikopter ile 1862 kişilik personelden oluştu. Zaho’da ise bir askeri eşgüdüm merkezi kuruldu. İlk operasyonda amaç “güvenli bölge” oluşturmak, ikincisinde ise bu bölgeyi korumaktı. Irak güçlerinin çekilmesi ile bölge *de facto* olarak bağımsızlaştı.

12 Temmuz 1991'de bakanlar kurulunun aldığı karar ile Türkiye'de konuşlanmasına izin verilen Çekiç Güç'ün görev süresi TBMM tarafından son olarak 16 Temmuz 1996'da uzatıldı. Böylece II. Huzur Operasyonu 31 Aralık 1996 itibarı ile son buldu. 1997 yılında görevi sona erdirilen Çekiç Güç'ün yerine 36. paralelin kuzeyindeki 'uçuşa yasak bölge'yi korumak amacıyla oluşturulan ve Türkiye'nin denetiminin artırıldığı Keşif Güç'ün görev süresi ise 1 Mart 2003 tarihinde bakanlar kurulu kararıyla sonlandırıldı.

O 1990'lı yıllarda PKK'ye yardım ettiği, bir Kürt devleti kurduğu iddiası ile Türk kamuoyunda tepki uyandıran ve uzun yıllar tartışılan Çekiç Güç'e muhalefet eden tüm partiler iktidara geldiklerinde Çekiç Güç'ün süresini uzatmışlardır. Bölgesel Kürt Hükümeti'nin oluşmasında koruyucu bir kalkan vazifesi gören Çekiç Güç'ün yarattığı güvenli ortam içerisinde, Temmuz 1992'de Irak Kürdistanı'nda parlamento seçimleri yapıldı. Ardındanda eylül ayında yönetimin güvenlik birimi (Asayiş) oluşturuldu.

ÇETO, CEMİL (-1926): Garzan bölgesinde, Siirt'in Kurtalan ilçesinde meskun olan Pencinarî aşiretinin reisi. TBMM'ye karşı isyan etti (20 Mayıs 1920). Üzerine gönderilen askeri kuvvet karşısında büyük kayıplar veren Cemil Çeto, 7 Haziran 1920'de dört oğlu ile birlikte teslim oldu. Azadi karşın yana tavır almasına rağmen 1926'da idam edildi ve ailesi sürgüne gönderildi. Cemil Çeto, Bişarê Çeto'nun da kardeşidir.

ÇİLLER, TANSU (1944-): Ekonomist ve Siyasetçi. Türkiye'nin ilk kadın başbakanı. Süleyman Demirel'in 9. Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanlığına seçildi. 25 Haziran 1993- 6 Mart 1996 arası 50, 51 ve 52'nci Cumhuriyet hükümetlerinde başbakanlık 54. hükümette Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı yaptı. Seçim başarısızlığının ardından 2002 yılında siyaseti bıraktı.

Tansu Çiller'in başbakanlığı dönemi Türkiye'de PKK ile savaşta nizami ve gayri nizami tüm savaş yöntemlerinin kullanıldığı, operasyonların yoğunlaştırıldığı, binlerce köyün boşaltıldığı, fail-i meçhul cinayetlerin ve şiddet olaylarının zirve yaptığı bir dönemdir. Bir çok olayın hala aydınlatılamadığı

dönem, Türkiye'nin yakın tarihin tartışmalara konu olan en karanlık dönemi olmaya devam etmektedir. Bu dönemin Cumhurbaşkanı; Süleyman Demirel, İçişleri Bakanları; Mehmet Ağar, İsmet Sezgin, Teoman Ünüsan, Genel Kurmay Başkanları ise Doğan Güreş ve İsmail Hakkı Karadayı'dır.

Başbakanlığının ilk dönemlerinde Kürtçe yayından ve Bask modelinden söz eden fakat, destek görmeyen Tansu Çiller kısa bir süre sonra söylem ve tavrını tümünden değiştirdi. Ekim 1993'te "ya bitecek, ya bitecek!" şeklinde açıklama yaptı. Kasım 2003'te ise PKK'ye yardım eden işadamlarının listesinin ellerinde olduğunu ve hesap soracaklarını söyledi. Bir süre sonra Behçet Cantürk, Savaş Buldan, Yusuf Ekinci, Fevzi Aslan ve Namık Erdoğan'ın aralarında yer aldığı çok sayıda Kürt iş adamı kaçırılarak öldürüldü. 1994 yılında Mecliste bulunan DEP milletvekillerini işaret eden Çiller, "PKK'yi Meclis'ten atacağız" şeklinde bir beyanda bulundu. Bu dönemde dokunulmazlıkları kaldırılan DEP Milletvekilleri gözaltına alındıktan sonra cezaevine konuldular. 2001 yılında kamuoyunun karşısına daha ılımlı bir raporla çıkan Çiller, TRT'nin birkaç saat Kürtçe yayın yapmasını istedi. 2002 seçimlerin kaybederek siyaseti bıraktı. Daha sonraları bu döneme ilişkin olarak daha sonra birçok kişi cinayetlerin bir devlet politikası olduğu şeklinde açıklamalar yaptı. Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş'ın hazırladığı raporda da benzer ifadeler yer aldı.

ÇÜRÜKKAYA, SELİM (Tilki) (1954-): Yazar, eski PKK'lı. Bingöl ili Yamaç köyünde doğdu. 1978'de mezun olduğu Tunceli Öğretmen Okulu'nda iken Apocularla tanıştı. Öğrenci olaylarına aktif olarak katıldığından sivrildi ve aranmaya başladı. 1 Mayıs 1980 günü Diyarbakır'da gözaltına alındı. PKK üyesi olduğu gerekçesi ile tutuklanarak Diyarbakır Cezaevine konuldu. Cezaevinde 1980-1983 yaşananları anlatan *12 Eylül Karanlığında Diyarbakır Zindanı* adlı iki ciltlik belgesel bir roman yazdı. Çürükkaya, 1991 tarihinde cezaevinden tahliye olduktan Bekaa Vadisi'ne gitti. Bir süre sonra Öcalan ile antlaşmazlığa düşen Çürükkaya, kamptan kaçarak önce Beyrut'ta, oradan da Almanya'ya gitti. Öcalan'ı katil ve diktatör olmakla suçladığı *Apo'nun Ayetleri* adlı kitabını İsveç'te yayınladı.

DAĞ TÜRKLERİ: Devletin resmi Kürt tanımlamalarından biri. Cumhuriyet dönemi Kürt varlığının inkârının devlet dilindeki resmi karşılığı olan bu tanımlama 1930'lı yıllardan itibaren dolaşıma girmiştir. Dünyadaki tüm uygarlıkların Türk menşeli olduğunu ileri süren 'Türk Tarih Tezi'nden bir süre sonra Kürtlerin, Orta Asyalı Türk bir kökene sahip Dağ Türkleri olduğu ileri sürülmüştür. 1936'da 4. Umumi Bölge Müfettişi ve Dersim Valisi Abdullah Alpdoğan, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın başkanlığındaki bir toplantı da Kürtlerin özünde Dağ Türkleri olduğu ifade edilmiştir. 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni yapanların hazırlamış oldukları Kürt raporu da Kürtleri, kendisini Kürt sanan Dağlı Türkler olarak tanımlamıştır. Bu dönemde Mehmet Şerif Fırat'ın, Kurmanci ve Zazaca konuşan ve kendilerine Kürt denilen topluluğun gerçekte eski Türk ve Türkmen aşiretlerinin torunları olan 'Dağ Türkleri' olduğunu iddia ettiği *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* isimli kitabı Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in yazdığı bir önsöz ile yeniden yayınlanmıştır.

'Dağ Türkleri' tanımlaması 12 Eylül sonrası Genelkurmay Başkanlığı'nın bastırdığı *Beyaz Kitap*'ta şu şekilde yer almıştır: *"Dağların yüksek kısımlarında, tepelerde yaz kış erimeyen karlar vardı. Güneş açınca üzerleri buzlaşan camısı parlak bir tabaka ile örtülürdü karın yüzü. Üstü sert altı yumuşak olurdu. Bu karın üstünde yürününce, ayağın bastığı yer içeriye çöker, 'kırt-Kürt' diye ses çıkarırdı. Doğulu Türkmenlere, Kürt denmesinin nedeni buydu. Bölücülerin Kürt dedikleri, yüksek yaylalarda, karlık bölgelerde yaşayan Türklerin karda yürürken ayaklarından çıkardıkları sesin adıydı aslında".* 1990'larda sonra yükselen Kürt milliyetçiliği dalgası ve yaşanan nispi demokratikleşme süreci içerisinde Dağ Türkleri tanımlamasından vazgeçilmiştir.

DAVUD HAN: 20. yüzyılın başında Kelhur aşiretinin son büyük reisi. On yıldan fazla aşiretin liderliğini yapan Davud Han aşiret liderliğini zorla ele geçirdi. Goran ve Sincabi aşiretlerine baş eğdirerek Kirmanşah ve Osmanlı sınırı arasındaki bölgeye hakim oldu. Evlilik ve yolu ile yörenin önde gelen aileri ve Pıstikuh valileri ile akrabalık kurdu. İkamet yeri Gilan'da yeni yapılar

inşa ettirdi. Kaçar tahtında hak iddia eden Ebu'l Feth Mirza Salaru'd Devlet ile savaşıırken öldürüldü. Yerine geçen oğlu Abbas Han aşiretleri kontrol altına almaya çalışan Şah Rıza Pehlevi tarafından hapsedildi. 1941 yılında Şah tahttan indirildiğinde hapisten çıkan Abbas, 1944 yılında Kirmanşah milletvekili olarak meclise girdi. Fakat aşiret zamanla eski gücünü kaybetti.

DDKD: Bkz. DEVRİMCİ DEMOKRATİK KÜLTÜR DERNEKLERİ

DDKO: Bkz. DEVRİMCİ DOĞU KÜLTÜR OCAKLARI

DEHHAK: Avesta'da Azi Dehhak, Arap kaynaklarında Biveresb olarak geçen Kürt ve İran mitolojisinde şeytani figür. Zorba ve kötü yönetimin sembolü mitolojik kral. Kaynakların çoğu Dehhak'ın Arap kökenli olduğunu kaydeder. Babil'den gelip İran topraklarına hükümran olmuştur. Şehname'ye göre Arabistan çöllerinde yaşayan iyiliksever Kral Mirdas'ın oğlu, çirkin fakat soylu bir genç olan Dehhak, İblis (Ehrimen) tarafından aldatılıp babasını öldürünce halka zulmeden bir zorbaya dönüşür. İblis omuzlarının arasını öper ve öptüğü yerden iki yılan çıkar. Acıdan kurtulmak için yine İblis'in tavsiyesi ile iki omzundaki yılanları krallıktaki gençlerin beyni ile beslemeye başlar. İran ülkesini işgal eden, bin yıl hüküm süren ve kötülükleri yaygınlaştıran Dehhak sonunda Atbin oğlu Kral Feridun tarafından öldürüldü. Efsane'nin aktüel Kürt versiyonuna göre ise Zalim Kral Dehhak sarayını basan Demirci Kava tarafından öldürülmüş ve ateşler yakılarak herkese duyurulmuş, sonradan bu gün Nevruz olarak kutlanmaya başlanmıştır. Ayrıca bkz. DEMİRCİ KAVA, NEVRUZ.

DEMİRCİ KAVA (Kürtçe, Kawayé Hesinker; Farsça Kawe-yi Ahan-ger): Yabancı hükümdar Dehhak/Zahhak'ın zulmüne karşı isyan eden ve Kürt olduğuna inanılan mitolojik kahraman. Şehname'nin anlatımına göre Dehhak'ın baskıları zirveye ulaştığında şehrin demircisi Kava'nın, 18. ve sonuncu oğlunun beynini çıkartarak yılanlarına sunmak için Dehhak'a götürürler. Bunun üzerine Kava son derece kızgın olarak Dehhak'ın makamına çıkar. İleri gelenlerin huzurunda önlük olarak kullandığı deri parçasını mızrağının

ucuna takarak halkı kendisine destek vermeye, zulme karşı direnmeye çağırır. Ardından kendisinin destekleyenlerle birlikte Pişdadi hanedanının altıncı hükümdarı ve 500 yıl hüküm sürdüğüne inanılan (mitolojik bir sima olan) Feridun'u tahta çıkarırlar. Feridun da Dehhak'ı Elbruz dağlarının doruğu olan Demavend Dağı'nda zincire vurur. Feridun Dehhak'ı önce öldürmek istemişse de Surüş'un (Zerdüş inancında Ahuramazda'nın emirlerini taşıyıcısı) telkiniyle vazgeçmiştir. Feridun'dan bahsetmeyen mitolojinin Kürt versiyonuna göre zalim Kral Dehhak'ı öldüren Kawa'nın kendisidir. Kawa Dehhak'ın ölümünü duyurmak için etrafta ateşler yaktırır ve o günden sonra bugün Nevruz olarak kutlanmaya başlanmıştır. Olayın meydana geliş tarihi M.Ö. 612'dir. Yine bu tarihte Medler Ninova şehrini zapt ederek Asur hakimiyetine son vermişlerdir.

Kürt tarihi Şerefname'de ise efsaneye ilişkin olarak sadece Kürtlerin her gün ölümden kurtarılacak dağa saklanmaları için gönderilen kişilerin soyundan türediğine dair bir rivayet aktarılır.

20. yüzyıl Kürt milliyetçi söylemi efsaneye ulusal ve politik bir karakter kazandırmıştır. Kawa, hak ve özgürlük arayışının, mücadelesinin sembolü olmuştur. Türkiye'de 1970'lerde Kawa isimli bir sol örgütlenmeye gidilmiştir. İran mitolojisinde de Demirci Kava yoksul ve özgürlükten yoksun halkın baskıcı yönetimlere karşı ayaklanmasının ve hak aramanın sembolü olmuştur. Meşrutiyet dönemi İran'ın önde gelen şairlerinden Ebu'l Kasimi Lahuti, "Kawe-i Ahenger" adıyla Kawa'nın Dehhak'la olan mücadelesini anlatan manzum tarzda bir tiyatro eseri yayınlamıştır.

DEMİREL, SÜLEYMAN (1924-): Siyasetçi. Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı. 7 defa başbakanlık koltuğuna oturdu. Süleyman Demirel, Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy'de doğdu. 1949'da İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'nden mezun oldu. 1962 yılında Adalet Partisi'nde siyasal hayatına başladı. 1965 yılında Başbakan oldu. AP ve DYP genel başkanlığını yaptı. 1993-2000 tarihleri arasında yaptığı cumhurbaşkanlığı görevinin ardından aktif siyasetten ayrıldı. Cumhurbaşkanı olarak Refahyol Hükümeti'nin iktidardan düşürüldüğü 28 Şubat sürecinde etkin rol oynadı.

Demirel'in Kürt meselesine yaklaşımı çoğunlukla politik konumuna bağlı olarak gel-gitler/dalgalanmalar göstermiştir. 1980'ler de, 1991'de başbakan

olana dek Özal'ı Kürt meselesinde tavizkarlık ve ciddiyetsizlikle suçlayıcı katı bir tutum takındı. Başbakanlığı döneminde ihtiyatlı reformcu bir dil kullandı. Başbakan sıfatıyla 1993 yılında "Kürt realitesini tanıyoruz" sözü Türkiye'nin Kürt politikasında 'bir dönüm noktası' olarak çok tartışıldı. PKK hareketini "29. Kürt isyanı" olarak nitelendirdi. Bununla beraber Kürt meselesinin varlığını yadsıdı: "Ben Kürt meselesi diye bir mesele kabul etmiyorum. Onu kabul edersen Türkiye'yi bölersiniz" şeklinde sözler sarfetti.

Turgut Özal'ın ölümünün ardından 1993'te Cumhurbaşkanı olduktan sonra hızla sert bir politik çizgiye evrildi: "Terör" tanımlaması çerçevesinde, terörü bitirmek konsepti dahilinde askerin elini ayağını soğutmamaktan, terörü birinci mesele olmaktan çıkarmamaktan, demokrasiyi ülkeyi bölme noktasına getirmekten bahsetti. Yine, Kürt meselesi bağlamında Batı'nın Sevr'i hortlatmak istediğine işaret etti. Demirel'in cumhurbaşkanı olarak devletin zirvesine oturduğu 1993 yılı ve takip eden yıllar PKK öncülüğünde yükselen Kürt milliyetçi hareketine karşı nizami ve gayr-i nizami tüm savaş usullerinin en yoğun şekilde denendiği bir dönem oldu. Bu dönemde çok sayıda fail meçhul cinayet işlendi ve bu durum 1990'lı yılların sonuna kadar devam etti.

DEMOKRASİ PARTİSİ (DEP): Halkın Emek Partisi'nin (HEP) kapatılmasının ardından bu partiye mensup olan milletvekilleri tarafından 7 Ekim 1993'te kurulan, başkanlığını Yaşar Kaya'nın yaptığı siyasi parti. Siyaseti itibari ile HEP'in devamı olan parti, Kürt sorunu eksenine siyaset yapmıştır.

Cumhuriyet Başsavcılığı'nın talebi üzerine Ankara DGM, 2 Mart 1994'de DEP'lilerin dokunulmazlığı kaldırdı. Aynı gün Orhan Doğan ve Hatip Dicle TBMM çıkışında, iki gün sonra da (4 Mart) Leyla Zana, Ahmet Türk, Sırrı Sakık ve bağımsız milletvekili Mahmut Almak gözaltına alındı. 17 Mart'ta tutuklanarak cezaevine konuldular. 16 Haziran 1994'te Anayasa Mahkemesi DEP'in kapanmasına, 5'i cezaevinde bulunan 13 milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verdi. 1 Temmuz 1994'te Selim Sadak da gözaltına alındı ve 12 Temmuz'da tutuklandı. DEP milletvekili Mehmet Sincar 4 Eylül 1993'te Batman'da uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti. Ağustos 1994'te tutuklu bulunan 6 eski milletvekiliyle başlayan "DEP Davası", 8 Aralık 1994'te sonuçlandı. Hatip Dicle, Leyla Zana, Orhan

Doğan ve Selim Sadak yasadışı örgüt üyeliği suçlamasıyla 15'er yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı ve bu karar Yargıtay tarafından da onaylandı.

Yurt dışına çıkan DEP milletvekilleri ise yurt dışında kurulmuş olan Sürgündeki Kürt Parlamentosu'na katıldılar. Tutuklamalar Batı'da uzun süreli bir insan hakları kampanyasının konusu oldu. Anayasa Mahkemesi tarafından 16 Haziran 1994'te kapatılan partinin ardından aynı çizgide siyaset yapan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kuruldu.

Dava, 1996 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) taşındı. AİHM, 2001 yılında 'adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine' hükmedince DEP'liler yargılanmanın yenilenmesi başvurusunda bulundular. AİHM kararlarını, iç hukukta yargılanmanın yenilenmesi nedeni olarak kabul eden yasa değişikliği sonrası yeniden yapılan yargılamada 15'er yıl hapsi onaylanan eski DEP milletvekilleriyle ilgili kararın bozulmasını isteyen başsavcılık tebliğnamesinden iki gün sonra Yargıtay 9. Ceza Dairesi gelinen safha ve cezaevinde geçen 10 yıl 3 ay 8 günlük süreyi dikkatele alarak oybirliğiyle tahliye kararı verdi. Leyla Zana, Orhan Doğan, Hatip Dicle ve Selim Sadak 9 Haziran 2004'te serbest bırakıldı.

DEMOKRAT YURTSEVERLER PARTİSİ/Partiya Welatparezê

Demokrat (PWD): 2004 yılında Kani Yılmaz, Osman Öcalan, Nizamettin Taş, Halil Ataş, Hıdır Yalçın gibi PKK'de yönetici konumuna yükselmiş bir grubun PKK'den ayrılarak kurdukları parti. Ayrılanlar yeni bir oluşuma gideceklerini Ağustos ayında açıklamış, 21/26- Ekim 2004 tarihleri arasında 84 delegenin katılımıyla yapmış oldukları toplantıda PWD'nin kuruluş kararına varmışlardır. Kurculardan PKK eski Avrupa sorumlusu Kani Yılmaz, Süleymaniye'de aracına konan bombanın patlaması sonucu yanında bulunanlarla birlikte hayatını kaybetti. Olaydan PKK'yi sorumlu tutan PWD, siyasal olarak önemli bir varlık gösteremedi.

DEMOKRATİK BİRLİK PARTİSİ/Partiya Yekîtiya Demokrat

(PYD): Suriye'de faaliyet gösteren sol-milliyetçi Kürt partisi. Kısaca PYD olarak bilinen parti 2003 yılında kuruldu. Başkanı Salih Müslim'dir. Suriye Kürtleri için self determinasyon hakkını savunan PYD, PKK'nin Suriye'deki

siyasi yapılanması/uzantısı olarak bilinmektedir. PYD, Suriye Kürtleri arasında faaliyet gösteren en güçlü siyasi yapılanmadır.

Suriye’de PKK’ye yakın partilerin oluşturduğu Halk Meclisi’nin (Meclisa Gel) başını çeken PYD, Barzani’ye yakın Suriyeli Kürt partilerin oluşturduğu ittifak olan Suriye Kürtleri Ulusal Konseyi (Encumena Nîştîmanî ya Kurdi li Sûriyeyê) ile birlikte 9-10 Temmuz 2012’de Erbil’de gerçekleştirilen toplantıya katıldı. Mesut Barzani’nin aracılık ettiği görüşmelerin ardından “Yüksek Kürt Konseyi” oluşturuldu ve Kürt muhalifler ortak hareket etme kararı aldılar. 2011-2012’de Suriye’de yaşanan çatışmalar sürecinde PYD, yönetim karşıtı faaliyetlerden uzak durdu ve bu tutumu sebebiyle yoğun bir şekilde eleştirildi. Parti, Suriyeli muhaliflerin Suriye dışında oluşturdukları Suriye Ulusal Konseyi’nin de içinde de yer almadı. Suriye’de yaşanan çatışmalar süresince Kendi savunma güçlerini oluşturan/güçlendiren PYD iç çatışmaların şiddetlendiği 2012 Temmuzunda silahlı bir çatışmaya girmeksizin, zorda kalan yönetiminde zımni onayı ile Kobani, Afrin, Amude, Derik, Tîrbê Sîpiye gibi yerleşim merkezlerinde yönetimi ele geçirdi.

DEMOKRATİK TOPLUM KONGRESİ/Kongreya Civaka Demokratîk: 2006-2007’de Diyarbakır’da oluşturulan PKK’ye yakınlığı ile bilinen meclis yapılanması. Bir

Demokratik Toplum Kongresi Logosu

çeşit yerel parlamento görevi gören DTK’nın amacı sivil toplum örgütlerini aynı çatı altında toplamaktır. Bazı BDP’li milletvekilleri ve belediye başkanlarını, Hak-Par ve KADEP gibi Kürt partilerini, bölgeden birçok sivil toplum ve meslek örgütü temsilcisini

bünyesinde barındıran DTK’nın, bir de yürütme kurulu bulunmaktadır. DTK, Kürt sorunun çözümü için demokratik bir anayasanın yapılmasını, Öcalan’ın önünün açılmasını, demokratik özerklik taleplerinin kabulünü, silahların karşılıklı olarak susturulmasını talep etmektedir. Kapatılan DTP’nin başkanı Ahmet Türk ve Aysel Tuğluk’un eşbaşkan oldukları DTK,

14 Temmuz 2011’de tek taraflı “demokratik özerlik” ilan etti. BDP de aynı talebi gündemleştirmeye çalıştı.

DEMOKRATİK HALK PARTİSİ (DEHAP): Anayasa mahkemesince kapatılan HEP, DEP, HADEP çizgisinin devamı olarak kurulan siyasi parti. 24 Ekim 1997’de kuruldu. İlk başkanı Mehmet Abbasoğlu olan partinin başkanlığına daha sonra Tuncer Bakırhan seçildi. 3 Kasım 2002 seçimlerinde DEHAP’ın küçük sol partilerle kurduğu ittifak oyların %6.22’ sini aldı. Fakat %10’luk seçim barajını aşamadığından meclise giremedi. Demokratik Toplum Partisi’nin (DTP) kuruluş aşamasında DEHAP Ağustos 2005’te kendini feshederek, daha sonra Demokratik Toplum Partisi’ne dönüşecek olan Demokratik Toplum Hareketine katıldı.

DEMOKRATİK ÖZERKLİK (PROJESİ): Kürt sorununa çözüm ve Kürtlerin siyasal talebi olarak 24 Ekim 2007 tarihinde Diyarbakır’da yapılan Demokratik Toplum Kongresi’nde hazırlanan ve 8 Kasım 2007 tarihinde yapılan DTP’nin 2. Olağan Kongresi’nde kabul edilen proje. Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan DTP’nin devamı mahiyetinde kurulan BDP de Demokratik Özerklik Projesini temel talebi haline getirdiğini duyurdu.

BDP, Demokratik Özerklik Projesi çerçevesindeki taleplerini 9 ayrı maddede sıralamıştır. Projenin özünü oluşturan bu maddeler içerisinde siyasi ve idari yapıda demokratikleşmeyi sağlamak amacıyla köklü reform, halkın karar süreçlerine dahil edilmesi, kültürel farklılıkların özgürce ifade edildiği bölgesel ve yerel bir yapılanmayı, Bayrak ve Resmi Dil tüm Türkiye Ulusu için geçerli olmakla birlikte her bölge ve özerk birimin kendi renkleri ve sembolleriyle demokratik öz yönetimini oluşturmaya, bölge meclisleri oluşturulması, bölgelerin her biri o bölgenin özel adı veya bölge meclisinin yetki sınırları içinde bulunan en büyük ilin adıyla anılması, Demokratik özerklik modelinde il valilerinin hem merkezi hükümetin hem de bölge yürütme kurulunun aldığı kararları uygulamakla görevlendirilmesi gibi çözüm önerileri içermiştir.

Demokratik Özerklik Projesi ile yerel yönetimlerin eğitim, güvenlik, dış ilişkiler konuları dışında merkezi otoriteden bağımsız olmasını savunan BDP,

bu talepleri Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na dayandırmıştır. Buradan hareketle 2007'den beri BDP-PKK çizgisindeki Kürt siyasi hareketini kendi parlamentosu, bayrağı ve ikinci resmi dili olan bölgelerden oluşan ve en azından Kürtler için etnik-kültürel temelli, idari özerkliğin ötesine geçen yarı-siyasi özerklik talebi içeren bir siyasi politika izlemektedir.

DEMOKRATİK TOPLUM PARTİSİ (DTP): Demokratik Toplum Hareketi'nin (DTH) partileşmesi sonucunda 9 Kasım 2005 tarihinde kurulan DEHAP halefi konumundaki siyasi parti. Kuruluş aşamasında iken DEHAP kendini feshederek DTP'ye katıldı. Kuruluşta Ahmet Türk ve Aysel Tuğluk eşbaşkan seçildiler. YSK'nın eş başkanlığa itirazı üzerine Ahmet Türk tek başına görevi devam ettirdi. %10'luk seçim barajını aşamayan parti 2007 Genel Seçimleri'nde EMEP, ÖDP, SDP birlikte hareket ederek "Bin Umut Adayları" adıyla seçime bağımsız adaylarla katıldılar. Seçilen bağımsız 21 milletvekili mecliste

Demokratik Toplum Partisi

DTP parti grubunu oluşturdular. 2009 yerel seçimlerinde DTP, %5,7 oranında oy alarak Türkiye genelinde 98 belediye başkanlığı kazandı. Parti Genel Başkanlığına seçilen Nurettin Demirtaş'ın cezası sebebiyle başkanlık görevi düşünce, parti başkanlığına 23. Dönem Mardin milletvekili Emine Ayna getirildi.

16 Kasım 2007'de PKK'yi desteklediği gerekçesiyle kapatılması için hakkında Anayasa Mahkemesi'nde dava açılan DTP, 11 Aralık 2009 tarihinde Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatıldı. 37 kişiye 5 yıl siyaset yasağı getirilirken, Genel Başkan Ahmet Türk ve Aysel Tuğluk'un milletvekilliğinin düşürülmesini kararlaştırdı. Kapatılan DTP'nin 98 belediye başkanından, siyasi yasaklı olan 4'ü hariç, 94'ü Barış ve Demokrasi Partisi'ne (BDP) katıldı.

DENG (SES): İlk olarak 15 Nisan 1963 tarihinde yayımlanan aylık Kürtçe-Türkçe dergi. İki sayı çıkan derginin 3. sayısına polis tarafından el konuldu ve dergi kapatıldı. Derginin yazarları Medet Serhat, Yaşar Kaya, Musa Anter ve Ergun Koyuncu idi. Derginin Sahibi: Ergün Koyuncu, yazı işleri müdürü: Yaşar Kaya, genel yayın müdürü: Medet Serhat'tı. Yaşar Kaya tutuklandığı için II. sayıda yazı işleri müdürü Celal Ergün olarak değişmiştir. Cumhuriyet döneminde çıkan ilk Kürtçe-Türkçe dergidir

DENGBEJ/Dengbêj: Kürt müziğinde müzik icracalarına verilen ad. Dengbêj kavramı deng/ses ve bêj/söylemek kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş bir kelimedir. Kelimenin etimolojisinden de anlaşılacağı gibi dengbêjlikte asıl olan sözün/kılamın sözel/müzikal olarak aktarılmasıdır. Bununla beraber sese enstrümanın eşlik ettiği de olur. Yaşanan birçok olayı şiirleştiren, kılam ve stran okuyan dengbêjler sözlü edebiyatın en önemli taşıyıcıları olmuşlardır.

DERİN DEVLET: Devletin yetkisini kullanan kişi ve kurumların veya onların görevlendirdiği, inisiyatif tanıdığı, yönlendiği kişilerin meşruiyet sınırlarını aşarak şiddet kullanımı ile orta çıkan oluşum veya oluşumları tanımlamak için kullanılan kavram. Derin devlet kavramı esas olarak 1996 yılında gerçekleşen Susurluk Kazası'nın ardından Türk siyasal lügatine girdi. Susurluk Skandalı ile bazı devlet yetkililerinin, PKK'ye destek sağladıklarına inanılan kişileri öldürtmek için yeraltı dünyasına mensup kimseleri, kanun kaçağı katilleri ve uyuşturucu kaçakçılarını kullandıkları ve bu kişilerin zamanla devletin imkanlarını kendi çıkarları için kullanmaya başladıkları ortaya çıktı ve günümüze dek kamuoyunda tartışılan konu Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş'ın, TBMM Susurluk Komisyonu'nun ve MIT'in hazırladıkları resmi raporlara yansdı. Hrant Dink cinayeti ve Ergenekon Davası Türkiye'de derin devlet tartışmalarını alevlendirdi.

Devlet, 1990'lı yıllarda PKK'ye karşı mücadelesinde başarılı olmak için yasadışı yollara, gayri nizami harp usullerine, başvurmuştur. Bu faaliyetlerin bir kısmı devlet görevlilerince (JITEM, Özel Harekat Timleri vb.) gerçekleştirilirken; bir kısmında da bunlarla ilişkili bazı kişiler, çeteleler, itirafçılar, mafya vb. unsurlar kullanılmıştır. Söz konusu unsurlar özellikle PKK'nin

desteğini kesmek için örgüte yardım ettiği düşünülen sivillerin öldürülmesi, faili meçhuller, köylerin yakılması/boşaltılması, uyuşturucu trafiğinin organizasyonu, adam kaçırmaya gibi birçok yöntemle başvurmuştur.

DERSİM HADİSESİ/İSYANI: 1937 yılında Dersim’de (yeni adı ile Tunceli) devlet otoritesini ve kontrolü sağlamak için devlet tarafından alınan tedbirler ve halkın bir kesiminin buna karşı koyması sonucu yaşanan olaylara verilen ad. Dersim olayları tarihe genel olarak Dersim İsyanı olarak geçse de gerçekte burada planlı ve belirli talepler doğrultusunda önceden örgütlenmiş bir isyan yoktur. Burada mesele özerk yaşamaya alışkın, devlete vergi ve asker vermeye yanaşmayan halkın, sosyo-politik ve kültürel yapısını dönüştürme programına/çalışmasına tepki veren Dersim’e karşı girilmiş bir askeri harekettir söz konusu olan. Dersim, Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde sorun olarak algılanmış ve Dersim’e dair raporlar hazırlanmıştır.

25 Aralık 1935 tarihinde çıkarılan, 2884 sayılı Tunceli Vilayeti’nin İdaresi Hakkında Kanun çerçevesinde 4 Ocak 1936 tarihinde Dersim Vilayeti’nin adı Tunceli Vilayeti olarak değiştirildi. Haziran 1936 tarihinde merkezi Elazığ (o zaman ki adı ile Elaziz) olmak üzere Dersim Bölgesi (Tunceli, Elazığ ve Bingöl)’ni kapsayan Dördüncü Umumi Müfettişlik kuruldu ve Umumi müfettişliğe Korgeneral Abdullah Alpdoğan atandı. Koçgiri İsyanı’nı sert bir şekilde bastıran Sakallı Nurettin Paşa’nın damadı olan Alpdoğan mahkeme kararlarını imzalama, düzeni sağlamak ve güvenlik açısından gerekli gördüğü durumlarda ilde yaşayan kişileri ve aileleri, il sınırları içinde bir yerden bir başka yere göndermeye ve il sınırları içinde oturmalarını yasaklamaya da yetkiliydi. Doğu gezisinin ardından bölgeye dair gözlemlerini 1935 tarihli Şark Islahat Raporu’nda ile dile getiren İsmet İnönü, 18 Haziran 1937’de bakanlar kurulunda Dersim için hazırlanan plan çerçevesinde yapılacakları açıkladı. Buna göre; Dersim’de askerlik ve vergi işleri düzene konulacak, yol, köprü, okul, kışla yapılacak; ağalık, ve şeyhlik (seyyidlik olmalı) ortadan kaldırılacak, zorbaların malları devlete bırakılacak ve Dersim’i haydut yatağı haline getirenler Batıya nakledilecekti.

Seyyid Rıza ve çevresindekiler bu uygulamalara karşı çıktılar. Celal Bayar’ın başbakanlığa getirilmesinin ardından bölgeye karşı askeri harekate girildi. Ve harekate Diyarbakır’dan kalkan uçaklar Dersim’i bombaladılar.

Uçak, kullanan pilotlardan biri Türkiye'nin ilk kadın pilotu ve Atatürk'ün manevi kız olan Sabiha Gökçen idi. İsyân sırasında büyük bir katliam yaşandı, dağlara kaçarak saklanmaya çalışanlar bombalanarak veya gazla zehirlenerek öldürüldüler. Seyyid Rıza eylülde yakalandı. Elazığ'a götürülen Seyyid Rıza, altı kişi ile birlikte idam edildi. İsyân sırasında Seyyid Rıza'nın yanında bulunan Koçgiri İsyânı'na da katılmış olan Kürt milliyetçisi Alişer ve eşi isyân sırasında öldürülürken, Nuri Dersimi yurt dışına kaçmayı başardı.

2 Ocak 1938'de Ovacık ilçesinde 9 jandarma erinin öldürülmesi üzerine, daha büyük bir tedip ve tenkil hareketine girildi. Ağustos sonuna kadar devam eden harekatta binlerce kişi öldü. 6-16 Eylül 1938 arasındaki harekâta resmi rakamlara göre tarama bölgesinden 7.954 kişi öldü. Gayri resmi kaynaklara göre ise ölü sayısı bunun çok üstündedir. Dersim'le ilgili Dördüncü Umum Müfettişlik raporuna göre olaylarda 13 bin 160 kişi öldü, 11 bin 818 kişi sürgün edildi. Çok sayıda köyün yakılıp yıkıldığı isyandan sonra bölgeden sürülen yüzlerce aile Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Manisa ve İzmir gibi Batı illerine serpiştirilerek yerleştirildiler.

DERSİM: Tunceli ilinin asıl adı olarak bilinmekle birlikte aslında Dersim eski adı Mamekiye olan Tunceli'nin de dahil olduğu bugünkü Sivas'ın bir bölümünü, Erzincan'ın Kemah ve Tercan ilçelerini ve Bingöl'ün Kığı ilçesini içeren yörenin adıdır. 19 yy. başlarına kadar küçük bir yerleşim yeri olan Dersim, 1847 yılında sancak haline getirildi. Hozat merkez olmak üzere Dersim Livası adıyla Erzurum vilayetine bağlandı. 1879 yılında Dersim adıyla vilayet yapılarak Pülümür hariç, il sancak olarak Mamuret-ül Aziz (Elazığ) vilayetine bağlandı. Sancağın merkezi Hozat olup bunun dışında Ovacık (Pulur), Çarsancak (Peri), Mazgirt, Çemişgezek (Çamiçi), Nazimiye (Kızılkilise) ve önceleri Pah ilçeleri vardı. Bu tarihten sonra bazen sancak bazen vilayet olan Dersim, 1923 sonrasında vilayet yapıldı ise de 1926'da lağvedilerek kazaları Erzincan ve Elazığ vilayetleri arasında bölüştürüldü. Dersim ilçe yapılarak Elazığ'a bağlandı. 25 Aralık 1935 tarih ve 1885 sayılı kanunla Dersim adı değiştirilerek Tunceli vilayeti teşkil edildi. 4 Ocak 1936 yılında Hozat ve diğer ilçeler Tunceli'ye bağlandı.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi boyunca sorun olarak görülen Dersim yöresine dair raporlar hazırlanmış (Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey,

Şubat 1926) (1931’de Birinci Umumi Müfettişi İbrahim Tali (Öngören) in raporu) ve bir çıban başı olarak görmüş, Dersim Raporunda aşiretlerin cezalandırılmasının yetersizliğinden yakınmıştır. 1935 yılında İsmet İnönü’nün gezisi sonunda hazırlanan Şark Islahat Raporu ise Dersim için özel bir planı öngörmekteydi. İnönü’nün önerilerinden hareketle bu planı gerçekleştirmek üzere cumhuriyet tarihinde ilk kez bir şehre mahsus kanun olarak kanun yapıldı. 25 Aralık 1935 tarihinde çıkarılan, 2884 sayılı Tunceli Vilayeti’nin İdaresi Hakkında Kanun çerçevesinde 4 Ocak 1936 tarihinde Dersim Vilayeti’nin adı Tunceli Vilayeti olarak değiştirildi. Haziran 1936 tarihinde merkezi Elazığ (o zamanki adı ile Elaziz) olmak üzere Dersim Bölgesi’ni (Tunceli, Elazığ ve Bingöl) kapsayan Dördüncü Umumi Müfettişlik kuruldu ve Umumi Müfettişliğin başına Korgeneral Abdullah Alpdoğan atandı. Özerk yaşamaya alışkın olan Dersim aşiretlerinin Cumhuriyet’in merkezileşme ve modernleşme politikasına direnmesine karşın, Dersim’de devlet otoritesini ve kontrolü sağlamak için 1937 yılında hava kuvvetlerinin de kullanıldığı askeri harekate girişildi. Askeri harekate karşı lokal direnişler oldu ve hareket binlerce kişinin ölümü ve sürülmesi ile sonuçlandı. Dersim olaylarından sonra Tunceli geçici olarak Elazığ’dan yönetilmeye başlandı.

Koçgiri ve Şeyh Said İsyanı’nı gibi Kürt isyanlarına katılmayan ve destek vermeyen Dersim yöresindeki Kürtlerin takriben %75’i Kürtçenin Kırmancî (Zazakî) lehçesini, %20’si ise Kurmancî lehçesi ile konuşmaktadırlar. Bölge halkının takriben % 80 Alevî, %20’si ise Sünnî’dir. Sünnî nüfus Çemişgezek ve Pertek ilçesinde meskundurlar. Türkiye’de Aleviliğin en önemli merkezi olan Dersim sol hareketlerin de en önemli merkezlerinden bir olagelmıştır. Dersim’de seçmenlerin oy kullanımında “siyasal Alevilik” çoğu kez “siyasal Kürtlük”ten daha etkin olmuştur. Bununla beraber 1980 ve 1990 yıllarda Dersim’de Kürt milliyetçiliği de önemli bir taraftar kitlesi edinmiştir.

DERSİMİ, NURİ (1890-1973): Koçgiri İsyanı ile Dersim hadisesinde yer alan Kürt milliyetçisi, veteriner. Hozat’taki ilk eğitimden sonra Elazığ/Harpût’ta başladığı Askerî Rüştiyedeki eğitimini 1904’te bıraktı. Yatılı idadî eğitiminden sonra 1911’de İstanbul Sultanahmet’teki Mülkiye Baytar Mektebi Alisi’ne kaydoldu. Kürt Tabele Hevî Cemiyeti’ne katıldı. 1918’de I.

Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti içinde yer aldı. Savaş sebebi ile aksayan eğitimini 1918'de tamamladı. Organizatörlerinden olduğu Koçgiri Ayaklanması'nın başarısız olmasından sonra 15 Mayıs 1921'de Dersim'e sığındı. Sakallı Nurettin Paşa komutasındaki merkez ordusu tarafından kurulan Divan-ı Harp'te 25 Haziran 1921'de gıyaben yargılandı ve mahkum edildi.

1937'de Suriye'ye iltica etti ve burada kurulan Kürt milliyetçi örgütlenmesi Hoybun (Xoybûn) Cemiyeti'ne katıldı. 1939'da Türkiye vatandaşlığından çıkarıldı. Ürdün ve Suriye'de baytar olarak çalıştı. Daha sonra Cezire muntikasında satın aldığı köyde Ahmet Nafiz ile birlikte tarımla meşgul olmaya başladı. 22 Ağustos 1973'te Halep'te ölen Nuri Dersimi Afrin'de (Efrin) defnedildi. Dersimi'nin yazdığı eserleri şunlardır: *Hatıratım, Kürdistan Tarihinde Dersim*.

DERWÊŞÊ EVDÎ: Adını kahramanından alan, konusu 18. yüzyılda Viranşehir'de geçen kahramanlık ve aşk destanı. Destan kısaca şöyledir: Milli aşiretinin reisi Temir Paşa, Araplara karşı olan bir savaşta Şark aşireti reisi Abdi Bey'den (Evdî Beg) yardım ister. Abdi Bey girdiği savaşta başarılı olur. O güne kadar Abdi Bey'in ismini anmayan Temir Paşa onu karşılar ve ailesinin olduğu çadırda ağırlar. Avdi kahve getiren Temir Paşa'nın kız kardeşi Rahme'den etkilenir. Temir Paşa da Avdi'ye kız kardeşini vereceğini söyler. Bu sırada Abdi, ailesini görmeye gider. Temir Paşa'nın konağına dönüşte Rahime'nin düğününü görür, kandırıldığını anlar ve bir daha Milli aşireti reisi Temir Paşa'nın topraklarına ayak basmayacağına yemin eder. Aradan zaman geçer ve Araplar, Temir Paşa'dan vergi isterler. Temir Paşa buna karşı çıkar ve savaşmaları için bütün aşiretini/erkeklerini toplar. Ve onlara kahve sunar. Ancak bu kahve fincanını kabul edenin savaşa gideceğini ve eğer başarılı olurlarsa kızı Adile'yi ('Edule) ona vereceğini söyler. 32 bin beyin tümü Adile'yi beğenmelerine rağmen, kanlı bir savaş ve sonunda olası bir ölümden korkusu ile hiçbiri buna cesaret edemez. Bunun üzerine Abdi Bey'e mektup gönderilir. Abdi Bey mektubu okur ve yemin ettiği için oraya ayak basmayacağını belirtir. Elçi, dönüş yolunda uzun süredir Adile'yi seven Abdi Bey'in oğlu Derviş'le (Derwêş) karşılaşır ve babasının mektubu okuduğunu ancak olumlu cevap vermediğini söyler. Derviş eve gider durumu

babasına anlatır, Temir Paşa'ya güvenmeyen baba karşı çıksa da Derviş'in ısrarı sonunda kabullenir. Derviş, Temir Paşa'nın topraklarına doğru yola koyulur. Bu sırada Edule, mektubu alan Derviş'in geldiğini duyar ve kurban edileceğini anlar/düşünür. Derviş gelir, on iki süvariyle 1700 kişilik Arap ordusuyla savaşır başarılı da olur, ancak atın Derviş'i üzerinden atmasıyla Derviş ağır yaralanır ve Musul ovasında kalır. Bunu haber alan Adile oraya gider ve Derviş'i görür. Derviş sonunda aldığı yaralar sebebi ile ölür. Kürtler arasında çok meşhur olan bu destan birçok değişik hikaye ve şarkıya konu olmuştur.

DEV-GENÇ (Devrimci Gençlik Federasyonu): 1969'da kurulan radikal sol gençlik örgütlenmesi. Çoğunluk Türklerden müteşekkil olmakla beraber çok sayıda Kürdün de üye olduğu Dev-Genç, "Türk ve Kürt halkı da dahil, halkaların kurtuluşu için faşizme ve emperyalizme karşı mücadeleyi desteklediğini" ifade etti. Daha sonra çok sayıda radikal sol Kürt örgütünün ortaya çıkmasında etkili olan Dev Genç, Mart 1971 darbesinden sonra askeri yönetimce kapatıldı. Dev-Genç'in kuruluşundan bir süre sonra Kürtler, Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) adlı aynı bir örgütlenmeye gittiler.

DEV SOL: Dev Genç içindeki görüş ayrılıkları sebebi ile yaşanan ayrılık sonucunda 1978 yılında kurulan radikal silahlı sol örgütlenme. Kuruluşundan sonra birçok silahlı çatışmaya girmesi ve eski başbakan Nihat Erim'i öldürmesi ile 12 Eylül Darbesi'ne giden yolun köşe taşlarından biri oldu. Daha sonra Dev Sol'un devamını olarak varlığını devam ettiren ve kentlerde aktif olan DHKP-C bazı dönemler PKK ile işbirliğine gitti.

DEV-YOL: Dev-Genç içindeki tartışma ve bölünmeler sonucu 1976 yılında kurulan radikal sol örgütlenme. Kürdistan'ın sömürge olduğu görüşüne karşı çıkan Devrimci Yol, Kemalist mirası reddederek Kürt meselesinin bir toprak, feodalizm ve köylülük meselesi olarak anlaşılmayacağını belirtti. Dev-Sol meselenin ulusal mahiyetini açıkça kabul etmekle birlikte bağımsız devlet olarak örgütlenmeyi de önermemiştir. Dev-Yol'a göre Türkiye ile Kürdistan arasındaki ilişki sömürge ilişkisi değil, eski tip birçok uluslu

devlet bünyesindeki ezen-ezilen ulus ilişkisi idi. Kürtlerin ezilen ulus olduğunu savunan Dev-Yol ayrı örgütlenme düşüncesini red ederek iki halkın özgür ve eşit temellerdeki gönüllü birlikteliğini, oligarşik diktatörlüğe ve emperyalizme karşı mücadelesini savunmuştur. Dev-Yol, 1980 darbesinden sonra askeri yönetim tarafından tasfiye edildi. Diğer sol gruplarla beraber sağcılarla giriştikleri çatışmalar ve oluşan karşılıklı terör 12 Eylül Darbesi'ni gerçekleştirenlerce darbe gerekçesi olarak görüldü.

DEVLET GÜVENLİK MAHKEMESİ (DGM): Türkiye'de, devletin iç ya da dış güvenliğine karşı işlenen suçlara bakmak amacı ile kurulan mahkemeler. DGM'ler ilk olarak 1961 Anayasası'nda yapılan değişiklikle 1973'te kuruldu; fakat 1976 yılında kaldırıldılar. DGM'ler 12 Eylül 1980 darbesi sonrası yapılan 1982 Anayasası'nın DGM ile ilgili 143. maddesine istinaden 16 Haziran 1983 tarihli yasayla yeniden kuruldu. DGM'ler ilk olarak 1 Nisan 1984'te çalışmaya başladı. Ankara, Diyarbakır, Erzincan, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya ve Malatya'da kurulmuş olan bu mahkemeler Avrupa Birliği'ne uyum için gereklilikler kapsamında 2004 yılında konuyla ilgili Anayasa değişikliği yapılarak kaldırıldılar.

1920'lerde kurulan İstiklal Mahkemeleri'ne benzetilen DGM'ler devletin Kürt politikasının meşruiyet kazanmasında ve şiddetin yürütülmesinde önemli rol oynadılar. Bu mahkemeler birçok gazetenin kapatılması ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının kısıtlanmasında etkili oldular. Kürt milliyetçiliğinin tırmandığı 1990'lı yıllarda Demokrasi Partisi (DEP) milletvekilleri ve çok sayıda siyasi düşünce sahibi Kürt, DGM'ler tarafından ağır cezalara çarptırıldı.

DEVİRİM KOMUTA KONSEYİ (Irak): 1968 yılında Baas Partisi'nin yönetimi ele geçirmesinin ardından kurulan en yüksek yasama ve icra organı. Tüm üyeleri Baas Partisi'ne mensup olan konsey başkanının otoritesi devletin tüm kararları ve işlevlerini kuşatmaktaydı. Saddam Hüseyin, 1979'dan 2003 yılına kadar konsey başkanlığı konumunu muhafaza etti. Irak'ta Komuta Konseyi en yetkili organ olarak Kürt politikasının esas belirleyicisi olmuştur. 1980'lerde Baas Partisi'nin kuzey bürosu/Kürt bölgesi sorumluluğuna getirilen konsey üyesi Ali Hasan el-Mecid, yüz bini aşkın Kürdün ölümü

ile neticelenen Enfal Operasyonu'nu yürüttü ve Halepçe Katliamı'nı gerçekleştirdi. Devrim Komuta Konseyi üyelerin çoğu 2003 yılındaki ABD işgalinden sonra tutuklandı. Devrim Komuta Konsey Başkanı Saddam Hüseyin ve Hasan Ali Mecid yargılanarak idam edildiler.

DEVRİMCİ DEMOKRATİK KÜLTÜR DERNEKLERİ (DDKD):

1974 affından sonra Sait Kırmızıtoprak'ın (Dr. Şivan'nın) arkadaşları ve izleyicileri tarafından 1975'te oluşturulan dernekler. Bu dernekler politik ve örgütsel olarak DDKO'lardan farklıdır. Aslında DDKD (başta öyle düşünülmemiş olsa da) Sait Kırmızıtoprak'ın TDKP'sinin devamı niteliğinde olan Kürdistan İşçi Partisi'nin (KİP) gençlik örgütlenmesi olmuştur. Marksist/sosyalist bir politikaya sahip olan bu dernekler çok sayıda şubeye sahipti. İlk önce bağımsız şubeler halinde kurulan DDKD'ler, 28 Eylül 1977'de Diyarbakır merkezli olarak resmen kuruldu. Bu dernekler 1970'li yıllarda genç kuşak arasında Kürt milliyetçi duygularının gelişiminde önemli rol oynadılar. DDKD'lular 12 Eylül 1980 askeri darbesinden önce *Devrimci Demokrat Gençlik* isimli Türkçe ve *Tirêj* isimli Kürtçe bir dergi yayınladılar.

DİASPORA: Anavatanlarının dışında yaşayan toplulukları ifade etmek için kullanılan kavram. Kürt diasporası Kürdistan olarak anılan Orta Doğu'daki coğrafi bölge dışında yaşayan Kürt topluluklarını tanımlamaktadır. Günümüz Kürt diasporası özellikle 20. yüzyılın sonunda iktisadi ve siyasi sebeplerle gerçekleşen göçlerin neticesinde teşekkül etmiştir. Günümüzde Avrupa, kuzey Amerika Ortadoğu ve orta Asya ülkelerinde kayda değer bir Kürt nüfus mevcuttur. Paris Kürt Enstitüsü'nün verilerine göre Almanya'da 500.000-600.000, Fransa'da 100.000-120.000, Hollanda'da 70.000-80.000, İsviçre'de 60.000-70.000, Belçika'da 50.000-60.000, Avusturya'da 50.000-60.000, İsveç'te 25.000-30.000, Birleşik Krallık'ta 20.000-25.000, Yunanistan'da 20.000-25.000, Danimarka'da 8.000-10.000, Norveç'te 4.000-5.000, İtalya'da 3.000-4.000, Finlandiya'da 2.000-3.000, Amerika Birleşik Devletleri'nde 15.000-20.000, Kanada'da ise 6.000 bin civarında Kürt yaşamaktadır. Yine Lübnan'da 75,000-100,000 bin kadar Kürdün yaşadığı tahmin edilmektedir. Yüzyılın ortalarına doğru Sovyetlerde yaşayan ve 500,000 bin civarında olduğu tahmin edilen Kürt nüfusun bir

kısmı Orta Asya sürülmüşken, kalan nüfus ise Sovyetlerin yıkılmasından sonra Kafkasya'da yaşanan etnik temelli göçler sebebi ile özellikle Rusya ve Kazakistan'a önemli göç vermiştir.

Büyük ölçüde 20. yüzyılın ikinci yarısında oluşan Kürt diasporası Kürtlerin yaşadıkları bölgelerdeki ve ülkelerdeki siyasi silahlı çatışmaların ve yıkımların neticesinde ortaya çıkmıştır. Türkiye, Irak ve İran'daki askeri darbeler ve bu ülkelerdeki Kürt milliyetçi hareketlerinin devlet güçleri ile girdikleri çatışmalar sonuncunda yaşanan şiddet atmosferi Avrupa ve kuzey Amerika'daki Kürt diasporasını sürekli olarak beslemiş ve büyötmüştür. Farklı zamanlarda farklı sosyal gruplardan Kürtlerin Avrupa ülkelerine göçü Kürt diasporasının oluşum sürecinde ve faaliyetlerinin niteliğinde etkili olmuştur. 1960'lardan itibaren çok sayıda Kürt özellikle Türkiye'den iktisadi nedenlerle göç etmiştir. Avrupa'daki Kürt diasporasının yaklaşık %55'nin Türkiye'den gelmiş göçmen ve mültecilerden oluştuğu tahmin edilmektedir. Buna karşın İngiltere'deki Kürt topluluğu büyük oranda Iraklı Kürtlerden oluşmaktadır. Kanada ve Doğu Avrupa'da yaşayan Kürtler ise büyük ölçüde İran'dan göçmüşlerdir.

Avrupa'daki Kürt diasporası Kürt dili ve edebiyatına, kültürüne önemli katkılarda bulunmuş, özellikle 1990'da açılan basım-yayın kuruluşları ile birlikte Kürt medya kültürünün temellerini atmıştır. Örneğin sadece İsveç'te 1971 ile 1997 tarihleri arasında Kurmanci lehçesinde dilinde 402 eser yayınlanmıştır. Irak ve Türkiye'de Kürtçe üzerindeki yasakların kalkması veya gevşemesi ile bu ülkelerdeki Kürtçe yayın sayısı artarken, Avrupa'daki kitap yayınında azalma görölmüştür. Kürtçe yayın yapan ilk Kürtçe TV. Kanalı Avrupa'da kurulmuştur. Giderek büyüyen Avrupa'daki Kürt diasporası birçok siyasi, kültürel ve sanatsal faaliyette bulunmuştur/bulunmaktadır. Kürt milliyetçi hareketleri diasporada örgütlü yapılara sahiptirler.

DİCLE-FIRAT: 1962 yılında Edip Karahan öncülüğünde İstanbul'da Kürtçe ve Türkçe aylık olarak yayınlanan dergi. 8 sayı yayınlanan dergide Musa Anter, Sait Kırmızıtoprak, Hüseyin Sağnıç, Yaşar Kaya, Nazmi Bal-kaş ve Ahmet Aras gibi yazarlar yazı yazmışlardır. Dergi 23'ler Davası'nın tutuklamaları sırasında kapandı.

DİLDAR/ Yunis Mela Rauf Dildar (1918-12 Ekim 1948-): Şair ve politik aktivist. Asıl adı Yunus Rauf olan Dildar Koysancak'ta doğdu. İlköğrenimini Ranya'da, orta öğrenimini Erbil'de tamamladıktan sonra Bağdat Hukuk Fakültesinden mezun oldu ve avukatlık yapmaya başladı. Üniversite'de öğrenci iken Kürdistan'ın birliğini hedefleyen Hiva (Hîwa) partisine katıldı. Edebiyatla özellikle şiirle iştigal eden Dildar'ın şiirleri *Ronahi* (Erbil, 1935-36) ve *Galawêj* (Bağdat, 1939-49) dergilerinde yayınlandı. 1938'de İran Kürdistan'ında hapisteyken yazdığı *Ey Reqîp* isimli şiiri Mahabad Cumhuriyeti tarafından milli marş olarak bestelendi. Çoğu Kürt tarafından benimsenen marş Kürdistan Bölgesel Yönetimi tarafından da milli marş olarak kabul edilmiştir.

Yunus Rauf

DIMDIM DESTANI: Bkz. DIMDIM

DIMDIM: 16. yüzyılın başında Bradost ve Mukri Kürtleri ile Safeviler arasında savaşın yaşandığı kale, kalenin konumlandığı dağ ve bu savaşı anlatan kahramanlık destanı. Dimdim, İran Kürdistanı'nda Urumiye Gölü'nün batı yakasında aynı adlı bir dağ kalesidir. Geçmişi İslam öncesi dönemlere uzanan kale 1609'da Bradost emiri E/mir Han Lepzêrin tarafından yeniden inşa edilmiştir. Safeviler, önceleri Bradost ve Urumiye'deki Kürt emirin yönetimini tanıdılar. Fakat, daha sonra Mir Han Lepzêrin'in ne Osmanlıların ne de kendilerinin tam olarak egemen olamadıkları bölgedeki egemenliğini ve faaliyetlerini kuzeybatı İran'da kendi egemenliklerini azaltacak bir bağımsızlık arayışı/girişimi olarak değerlendirdiler. Bunun üzerine Safevi hükümdarı Şah Abbas'ın veziri azamı Hatem Bey, E/mir Han Lepzêrin'i kuşattı. Kasım 1609'dan 1610 yılına kadar devam eden kuşatmada Mukriiler emirin yanında yer aldılar. Sonunda kale ele geçirilip ve tüm savunular öldürülürken, Şah Abbas'ın emri ile birçok Kürt aşireti Horasan'a sürüldü ve yerine Türkmen Afşar boyları yerleştirildi. Bradost emirliği zayıflamakla birlikte varlığını devam ettirdi. Savaşa giriştikleri Safevileri yenen Osmanlı Devleti'nin Urmiye valisi Yusuf Paşa kaleyi yıktırdı.

Dımdım Destanı bu savaşı anlatan Kurmanci destandır. İskender Bey gibi dönemin İran tarihçileri Dımdım Savaşı'nı Kürtlerin ihaneti ve isyanının sonucu olarak değerlendirirken Dımdım Destanı ise savaşı Kürtlerin yabancı egemenliğine karşı mücadelesi olarak anlatmıştır. Bu haliyle destan önemli bir ulusal kahramanlık destanıdır. Mem û Zin'den sonra başlıca önemli ulusal anlatıdır.

DİMİLİ: Bkz. KIRMANCKÎ

DİCLE, HATİP (1954-): Siyasetçi. 1979 İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 1970'li yıllarda Devrimci Doğu Kültür Derneği'nde (DDKD) çalıştı. 1991'de SHP-HEP seçim ittifakından Diyarbakır milletvekili seçildi. 12 Aralık 1993 tarihinde DEP Genel Başkanlığına seçilen Dicle'nin milletvekili dokunulmazlığı 2 Mart 1994'te TBMM tarafından kaldırıldı ve Orhan Doğan ile birlikte gözaltına alındı. Diğer DEP'lilerle birlikte yargılan ve mahkum edilen Dicle, 10 yıl cezaevinde kaldı. 2004 yılında tahliyesinden sonra siyasi çalışmalarına devam etti. Diğer milletvekili arkadaşları birlikte daha sonra Demokratik Toplum Partisi'ne (DTP) dönüşen Demokratik Toplum Hareketi'nin kuruluşunda yer aldı. Demokratik Toplum Kongresi'nin kuruluşunda da yer alan Dicle bu kongrenin eşbaşkanlığını ve sözcülüğü yaptı. 2010 yılı nisan ayında KCK operasyonu kapsamında örgüt propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklandı. 12 Haziran 2011 seçimlerine bağımsız adaylarla giren BDP'nin (Emek, Özgürlük ve Demokrasi Bloğu) listesinden Diyarbakır bağımsız milletvekili seçildi; fakat, daha önce adaylık sürecinde adaylığını onaylayan Yüksek Seçim Kurulu tarafından 'örgüt propagandası yapmak' suçundan 9 Haziran 2011 tarihinde aldığı 1 yıl 8 aylık cezaı gerekçe gösterilerek vekilliği düşürüldü.

DİNEVERİ, EBU HANİFE (82?/828-896): Tarihçi, coğrafyacı, botanikçi ve matematikçi İslam bilimlerinin kurucularından ünlü alim. Hemedan ile Kirmanşah arasında, döneminin en önemli kültür merkezlerinden olan Dinever'de doğmuştur. İsfahan, Küfe ve Basra'da eğitim gören ve farklı konu-

larda çok sayıda eser kalem alan çok yönlü bir alim olan Dineveri'nin bilinen ilk çalışması Kürtlerin kökenini konu alan Ensab el-Ekrad'dır (Kürtlerin Ataları). En ünlü çalışması ise Kitabu'n-Nebât olan Dineveri'nin günümüze ulaşmış en önemli çalışması ise Ahbar el-Tival'dir (Genel Tarih).

DİVAN: Misafir odası veya özel oda. Çoğunlukla ağa veya toprak sahiplerine ait, yolcuların dinlendiği, ağırlandığı veya geceyi geçirdiği yer. Son zamanlara kadar divanlar köyün erkeklerinin akşamları toplandığı ve günlük meselelerin konuşulduğu mekanlar olmuştur. Köye dair çoğu karar verildiği divanlar, yaşlıların davranış kalıplarını ortaya koyduğu, gençlere geleneği öğrettiği yerlerdi. Divan aynı zamanda sosyal kontrol mekanizmasının en önemli araçlarını sağlamaktaydı. Son yıllarda köylerde yaşanan hızlı ekonomik değişme ile divan geleneği yok olma sürecine girmiştir.

DİYARBAKIR CEZAEVİ/Diyarbakır Askeri Cezaevi: 1980 yılında Diyarbakır'da kurulan, 2009 yılında taşınmasına ve yerine okul yapılmasına karar verilen cezaevi. The Times gazetesine (Nisan 2008) göre dünyanın en kötü şöhretli 10 cezaevi arasında yer alan Diyarbakır Cezaevi, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden sonra yaşanan işkenceler ile adını duyurdu. 1981 ve 1984 yılları arasında cezaevinde 34 kişi hayatını kaybetti, onlarca kişi sakat kaldı. Cezaevinden çıkanlar ise yaşadıkları psikolojik tahribatın etkisinden uzun süre kurtulamadılar. 12 Eylül Darbesi'nin adeta simgesi olan cezaevinde işkenceyi protesto etmek için Ferhat Kurtay, Eşref Anyık, Necmi Önen ve Mahmut Zengin 1982 Mayıs'ında kendilerini yakarak intihar ettiler. Ardından açlık grevleri yaşandı. Bedii Tan, Necmettin Büyükkaya ve PKK'nin ilk kadrolarından birçok kişi burada işkence sonucu yaşamını kaybetti. Cezaevinden salıverilenlerin bir çoğu dağa çıkarak PKK'ye katıldı, Birçok kişiye göre 1980-1983 arasında cezaevindeki işkence ve öldürme olayları PKK'nin büyümesinde/güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Ahmet Türk, Celal Paydaş, Mustafa Çakmak, Orhan Miroğlu, Selim Çürükkaya, Şükrü Gülmüş, Nurettin Yılmaz gibi tanınmış birçok Kürt aydın ve siyasetçi Diyarbakır Cezaevi'nde tutuklu kaldı.

Cezaevi işkenceleri ile özdeşleşen cezaevi komutanı yüzbaşı Esat Oktay Yıldırım 1988 yılında İstanbul Ümraniye ilçesinde bir PKK militanı tarafın-

dan öldürüldü. 2009'da Diyarbakır Cezaevi'nin Ergani yolu üzerinde Adalet Bakanlığı'na ait bir araziye taşınmasına karar verildi.

DİYARBAKIR SURLARI: Eski Diyarbakır'ı kalkan şeklinde çevreleyen surlar. Ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmeyen surların M.Ö. 3000 yılında şehre hakim olan Hurriler zamanında yapıldığı tahmin edilmektedir. Diyarbakır Surları M.S. 349 yılında Roma İmparatoru Konstantinus tarafından genişletilerek bazı kısımları onarılmış, daha sonra şehre hakim olan Abbasi, Mervani, Selçuklu, Artuklu, İlhanlı, Eyyübi, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerinde de önemini korumuş ve yeni eklemeler yapılarak onarılmıştır. Günümüzde bir açık hava müzesi konumunda olan Diyarbakır surlarının uzunluğu 5 km'dir. Yüksekliği 12 m. surların genişliği 3-5 m. arasında değişir. Surların üzerinde 82 adet burç ve dışarı ile bağlantısını sağlayan dört ana kapı (Dağ Kapı, Urfa Kapı, Mardin Kapı ve Yeni Kapı) vardır.

DOĞAN, MAZLUM (1955-21 Mart 1982): PKK'nin kurucularından ve eski merkez komite üyesi. Elazığ ili Karakoçan ilçesi doğumlu olan Mazlum Doğan, 1976 yılında PKK'ye katıldı. PKK'nin ilk yayın organı Serxwebûn Dergisi'nin ilk genel yayın yönetmenliğini yaptı. 30 Eylül 1979'da tutuklanarak Diyarbakır Cezaevi'ne konuldu. Burada ağır hapis hane koşullarını yapılan işkenceyi presto etmek için 1982 Nevruz'unda (21 Mart 1982) kendisini yakarak intihar etti. PKK'ye bağlı organizasyonlar tarafından Avrupa ülkelerinde adına bazı gençlik festivalleri düzenlenmektedir.

DOĞAN, ORHAN (1955- 2007): Siyasetçi ve avukat. Mardin Dargeçit doğumlu olan Orhan Doğan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Cizre'de avukatlık yaptı. 1989'da İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) Cizre şubesini kurdu. 1991 seçimlerinde HEP ile ittifak yapan SHP listesinden Şırnak milletvekili olarak TBMM'ye girdi. HEP'in kapatılmasından sonra kurulan Demokrasi Partisi'ne (DEP) geçti. Aynı partideki Leyla Zana'nın mecliste yaptığı Kürtçe yemininin ardından başlatılan soruşturma kapsamında dokunulmazlığı kaldırıldı. 2 Mart 1994 günü Hatip Dicle ile birlikte meclis kapısında gözaltına alınarak tutuklandı. DGM tarafından 15 yıl hapse mahkum edildi. Diğer arkadaşları ile birlikte AİHM'e başvurdu.

AIHM adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verince 2004'te serbest kaldı. DTP'nin kuruluş sürecinde yer aldı. 24 Haziran 2007'de katıldığı Doğubayazıt Kültür Sanat ve Turizm Festivali'nde kalp krizi geçiren Doğan, 29 Haziran 2007 tarihinde Van'da hayatını kaybetti.

DOĞU KÜRDİSTAN/Kurdistana Rojhilat: Aktüel Kürt milliyetçi söyleminde İran Kürdistanı'nı ifade etmek için kullanılan adlandırma. Bu adlandırmada coğrafya kadar cari ulusal sınırlar esas alınmıştır.

DOĞUMİTINGLERİ: 1967-1969 yılları arası Türkiye İşçi Partisi içinde örgütlenen Doğu Grubu'nun inisiyatifi, muhafazakar Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin işbirliği ve katılımı ile doğunun çeşitli il ve ilçelerinde düzenlenen mitinler dizisine verilen ad. Bu dönemde Kürt, Kürdistan kelimeleri yasak olduğundan Kürdistan coğrafyası "Doğu", Kürtler ise "doğulular" olarak adlandırılmıştır. Bu mitinglerin ana teması Doğu'nun geri kalmışlığı/bırakılmışlığı, devlet baskısı, Kürt dili ve kültürü üzerindeki baskıların sona erdirilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması olmuştur. Bu sorunlara dikkat çeken mitingler kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Hükümet mitingleri düzenleyenleri vatani bölmekle suçladı. Mitingler bölgenin sorunları konusunda kamusal bilinci ortaya çıkardı. Kürt muhalefetine ilk büyük kitlesel, legal gösterileri olan bu mitinglere gösterilen ilgi ve bu ilgi sonucu oluşan kamuoyunu örgütleme düşüncesi 1969 kurulmaya başlanan Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın (DDKO) oluşumuna giden sürecin başlangıcı oldu. 1967-1969 arasında düzenlenmiş Doğu Mitingleri şunlardır: 13 Ağustos 1967 Silvan Mitingi, 24 Eylül 1967 Siverek, 8 Ekim 1967 Batman, 15 Ekim 1967 Tunceli, 22 Ekim 1967 Ağrı, 18 Kasım 1967 Ankara, Daha sonraki mitingler ise 1969 yılında yapıldı 13 Nisan 1969 Diyarbakır Mitingi, 17 Temmuz 1969 Suruç, 27 Temmuz 1969 Hilvan, 2 Ağustos 1969 Varto, 2 Ağustos 1969 Siverek, 24 Ağustos 1969 Lice, 3 Eylül 1969 Diyarbakır.

DOĞUCULUK: 1950'lerin sonunda başlayan Türkiye'deki Kürt milliyetçiliği uyanışına ve hareketine verilen isim. Kürt ve Kürdistan kelimesi yasak olduğundan bölgeyi tanımlamak için 1950 sonrası Vilayet-İ Şarkie

terkibi yerine dildeki sadeleşme ile de paralel olarak “doğu” kavramı kullanılmaya başlandı. Kürtlerin hak ve sorunlarına, Kürt illerinin geri kalmışlığına vurgu yapanlar ve gelişimi için çabalayanlar çoğu defa Kürtçü anlamında “doğucu” olarak tanımlanmışlardır.

1950’li yıllarda Doğucu grupların ilki 1958 yılında Diyarbakır’da *İleri Yurt* dergisini çıkaran aydınlarıdır. TİP içinde örgütlenen Kürtler için de “Doğu Grubu” adlandırması kullanıldı. Bu doğucu grup ve TKDP’nin desteği ile 1967-1969 arasında birçok il ve ilçede Doğu Mitinglerini düzenledi ve Doğu’nun sorunları dile getirildi. Mitinglerin gördüğü ilgi Kürtlerin soldan ayrı ilk örgütlenmeleri olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları’nın (DDKO) kuruluşu ile sonuçlandı. Yine *Yön* dergisinde Kürt meselesi ‘Doğu Sorunu’ olarak dile getirildi. Aynı süreçlerde Kürt aydınları ve üniversite öğrencileri tarafından dayanışma amaçlı düzenlenen bir dizi geceye ‘*Doğu Geceleri*’ adı verildi. Doğu kavramı benzer içeriği ile eskisi kadar yoğun olmamakla birlikte özellikle resmi/siyasi çevrelerde hala kullanılmaktadır.

DOKTOR ŞİVAN: Bkz. SAİD KIRMIZITORAK

DR. FUAD (1887-1925): Hekim. Kürt İstiklal Komitesi’nin (Azadi Cemiyeti) önde gelenlerinden. Diyarbakır Çermikli olan Dr. Fuad Diyarbakır’daki eğitimin ardından İstanbul’da Askeri Tıbbiye’de okudu ve bir süre Avrupa’da bulundu. Kürt Teali Cemiyeti’nin Diyarbakır şubesinin önde gelen isimlerindendi. Hekim olarak Diyarbakır’da çalışan Fuad Bey Azadi Cemiyeti’nin (Kürt İstiklal Komitesi) Diyarbakır şubesinin de kurucularındandır. Şeyh Said İsyanı’nın ardından kurulan Şark İstiklal Mahkemesi yargılamalarında idama mahkum edilenlerin ilkidir. 12 Nisan’da Diyarbakır’a ulaşan Şark İstiklal Mahkemesi heyeti isyanla ilişkileri oldukları gerekçesiyle 16 Nisanda Dr. Fuad’ı Şeyh Eyyüp ile birlikte idama mahkum etti. Ertesi gün hüküm yerine getirildi.

DR. BARAN: Gerçek adı Müslim Durgun olan Dr. Baran uzun yıllar PKK’nin silahlı kanadı ARGK’nin Dersim bölgesi komutanlığını yaptı. PKK tarafından pasifizimle, Türk askeri hedeflerine saldırmamakla suçlanan

Baran'ın kendi bölgesindeki Tunceli Alay Komutanı ile operasyon yapılmasına karşılık karakollara/ saldırmama şeklinde bir antlaşmaya vardığı iddia edilmiştir. Dr. Baran 1994'te ölü bulundu. PKK/Öcalan tarafından intihar ettiği iddia edildi. Dr. Baran'ın 2 Temmuz 1993'te Sivas'ta 33 kişinin öldüğü Madımak Olayı'ndan sonra 5 Temmuz 1993 günü 33 sivil insanın öldürüldüğü Erzincan'ın Kemaliye ilçesine bağlı Başbağlar Köyü'nün basılması emrini veren ve katliamı gerçekleştiren kişi olduğu iddia edilmektedir.

DUHOK: Irak Kürdistan'ın kuzeybatısında, Türkiye sınırından 80 km. güneyde, IKDP kontrolündeki şehir. Duhok ili (Kürtçe: Parezgeha Duhok) ise Duhok, Zaho, Simele, İmadiye (Amediye), Şeyhan, Akra'den müteşekkil olup Irak'ta Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne bağlı üç ilden biridir. Duhok ili, Türkiye'nin Şırnak ve Hakkâri illeri, Suriye'nin Haseki ili (Kürtçe:Hesîçe) ile komşudur. Habur Sınır Kapısı'na yakın Zaho kentini de içine almaktadır. 1 milyon civarında nüfus barındıran il Türkiye, Kürdistan Bölgesel Hükümeti ve Irak arasındaki ticaretin geçiş alanı ve merkezidir.

DÜNYA TV: Türkiye'de ulusal yayın yapan ilk özel Kürtçe televizyon kanalı. Gaziantep merkezli Samanyolu Yayın Grubu bünyesinde kurulan Dünya TV, 27 Temmuz 2010'da test yayınına Ekim 2010'da ise normal yayına başlamıştır.

DÜRRE, ABDURRAHMAN (1930-2012): Şair, müftü. İstanbul Kült Enstitüsü'nün kurucularındandır. Muş'un Malazgirt ilçesinde doğdu. Bir çok medresede ders gören Dürre, Norşin (Güroymak) medreselerinde ders veren Şeyh Taha'dan icazet aldı ve Hasan Paşa Medresesinde 10 yıla yakın ders verdi. 1962'de müftü ve gezici vaiz olarak çalışmaya başladı. Sinop, Malkara (Tekirdağ), Zonguldak ve Alaçam'da (Samsun) müftülük yaptı. Zonguldak müftülüğünde iken görevden alındı ve Diyarbakır askeri mahkemesinde yargılandı. Danıştay kararı ile görevine geri döndü. 1990'da tutuklandı. Erzincan Askeri Mahkemesi tarafından 3 yıl hapse mahkum edildi ise de yüksek mahkemede beraat etti. Abdurrahman Dürre PKK'ye bağlı Kürdistan İmamlar Birliği, Kürdistan Mollalar Birliği ve Kürdistan Dindarlar Birliği,

Kürdistan İslami Hareketi (KİH) gibi yapıların içinde yönetici olarak yer aldı; fakat, daha sonra bu çevreden uzaklaştı. 12 Ekim 2012’de vefat eden Dürre Muş’un Malazgirt ilçesinde defnedildi.

İstanbul Kürt Enstitüsü’nün kurucuları arasında yer alan Dürre, Kürt Kültür Vakfı’nın üyelerinden olup *Azadiya Welat* gazetesi ile *Jiyana Rewşen* dergilerinde yazılar yazdı. MKM’de Kürt edebiyatı dersleri verdi. Kürtçe eserleri şunlardır: *Evina Welat* (Yurt Aşkı, şiir, 1992), *Kurdname* (şiir, 2006); *Şerha Diwana Ehmedê Xani: Felsefe û Jiyana Wi* (Ahmed-i Hanî’nin Divanı’nın şerhi, 2002).

EAGLETON, WILLIAM L (1926-): Amerikalı diplomat. Yale Üniversitesinden mezun olduktan sonra Amerikan Dış İşleri Bakanlığı’nda çalışmaya başlayan Eagleton, 1954-55 yıllarında ABD Kerkük konsolosluğu, 1959-1961’da Tebriz konsolosluğu yaptı. Daha sonra 1967’de Yemen, 1977’de Tunus, 1978-1979’de Libya, 1979’da Cezayir, 1980-1984’te Irak, 1985-1988’de Suriye büyük elçiliği yaptı. Eagleton 2003’te ABD yönetiminin Irak Kürdistanı özel danışmanı olarak görevlendirildi. Kendi dönemi itibarı ile Kürtler konusunda uzmanlaşmış çok az kişinden biri olan Eagleton, çağdaşları arasında Mahabat Cumhuriyeti üzerine yazılmış tek kitabın da

Eagleton
(sağda takım
elbiseli) şeyh
Abdullah
Gilani ile
(önde,
sakalı)

sahibidir. Bu kitap *The Kurdish Republic of 1946* (1961) adını taşımaktadır. Ayrıca Kürt kilimleri üzerine *Introduction to Kurdish Rugs and other Weavings* (1988) adlı bir çalışma yayınlamıştır.

ECEVİT, MUSTAFA BÜLENT (1925- 2006): Siyasetçi, gazeteci. Türkiye'nin yakın tarihinde uzun süre siyaset sahnesinde kalmış siyasetçilerden. İsmet İnönü'yü devirerek CHP Genel başkanlığı koltuğuna oturdu. Sol ve milliyetçi bir anlayışa sahip bir siyasetçi olan Ecevit, Kıbrıs harekâtı ile büyük bir popülerlik kazandı. Halkçı imajı ve "Karaoğlu" lakabı ile tanındı. 12 Eylül Darbesi sonrası yasaklı kalan Ecevit yasakların kaldırılmasının ardından Demokratik Sol Parti'yi kurdu ve ölümüne kadar bu partinin genel başkanlığını yaptı. 28 Şubat sürecini destekledi.

Kürt meselesinin etnik ve siyasi bir sorun olduğunu kabul etmeyen Ecevit, 1970'lerden itibaren sorunun, ekonomi temelli bir feodalite/ağalık sorunu olduğunu iddia etti ve bu düşüncesini ölümünde dek muhafaza etti. Bölgede devlet güçleri ile PKK arasında yaşanan çatışmaları bir asayiş ve terör sorunu olarak değerlendirdi. 1999 yılında başbakan olduğu dönemde PKK lideri Abdullah Öcalan Kenya'da yakalanarak Türkiye getirildi. Ecevit yıllar sonra ABD'nin Abdullah Öcalan'ı neden Türkiye'ye verdiğini hala anlayamadığını söyledi. Bülent Ecevit, DSP Genel Başkanlığı görevinde iken 5 Kasım 2006 tarihinde Ankara'da öldü.

EFENDİ, HARPUTLU ÖMER AVNİ (1865-): Harput'un bağlı Alacamescid mahallesinde doğan Avni, 1883'te Harput Rüştîyesi'ni bitirdikten sonra taşrada ve İstanbul'da medrese eğitimine devam ederek diploma aldı. 1902'de taşraya gönderilen öğretmenler arasında olan Ömer Avni, Edirne'de, Dersim sancağının Çarsancak Rüştîyesi'nde, Arapgir kazası Rüştîye Mektebi'nde öğretmenlik yaptı. 1902 yılında Mamûretülaziz (Elazığ) Askeri Rüştîyesi Mektebi Kavaid-i Osmani Muallimliği'ne, 1909'da Mamûretülaziz Vilayet Müderrisliği'ne atandı.

Harputlu Ömer Avni Efendi hazırladığı *Kavaid-i Lisan-ı Kürdi*'yi (Kürt Dilinin Grameri) 1308/1912'de Elazığ'da Hurşid Efendi Matbaası'nda 48 sayfalık bir kitapçık olarak bastırmıştır. Fakat eser bugün elimizde mevcut değildir.

EHL-İ HAK: Gulat-ı Şia'dan sayılan inanç ve bu inancın mensuplarına verilen ad. Ehl-i Haklar ayrıca Yeresani/Yarsani ve Aliilâhiler/Alıyyullâhiler olarak da isimlendirilirler. Ehl-i Hak, gulat olarak tasnif edilse de birçok inançtan izler taşır. Ehl-i Hak inancın anavatam Luristan ve onun kuzeyinde Kirmanşah civarındır. Çoğunluğu Gorani diyalekti konuşan Goran Kürtleri olmakla beraber Farslar, Türkmenler, Azeriler ve Araplar arasında da bu inancın mensupları vardır. Ehl-i Hak İnancı mensupları İran'ın batısında Luristan, Kürdistan, Zohab, Kirin, Huramabad, Kirmanşah (Zagros Dağları çevresinde), kuzeye, Azerbeycan'a doğru Urumiye Gölü'nden Maku'ya kadar olan dağlık bölgelerde, Tebriz'de, Hazar-denizi'nin güney kıyılarında, Elburz Dağları çevresinde, Heştgerd'te, kısmen Tahran, Hemedan, Mâzenderan, Fars vilayetleri ve Horasan'da; Irak Kürdistan'ının ise Süleymaniye, Kerkük, Musul, Hanikin bölgelerinde yaşamaktadırlar.

Kimi kaynaklar mezhebin kurucusunu Baba Hoşin/Şah Hoşin olarak belirtilse de, fırkanın asıl kurucusu 1272'de Berzenc'de doğan ve bir süre sonra Kirmanşah civarına göç eden ve 1316 yılında fırkayı yaymaya başlayan Sultan Suhak olarak bilinen Sultan İshak'tır.

Ehli-Hak'ın tüm kutsal metinleri Gorani Kürtçesi ile yazılmıştır. Kanonik dereceye sahip bir kutsal kitabı yoktur. Cemlerde okunan ve şifahi olarak nakledilen büyüklerin itikadi ve ameli konulardaki söz ve emirlerini ihtiva *kelam* ve *defter* adı verilen manzum şiirler, 19. yüzyılda yazıya geçirilmeye başlanmıştır. 26 mitolojik kelimadan oluşan *Defteri Hazine-i Perdivari* ve Ehl-i Hak'ın tarihini hikaye eden yarı mitolojik *Serencam* en önemli iki dini metindir. Azerbeycan'daki topluluğun Türkçe kelimaları da vardır. İnancın 19. yüzyıldaki yenileyicisi sayılan Hac Nimetullah en önemli çalışmalarını Farsça yazmıştır, Goranice şiirleri de vardır. En önemli eseri manzum tarzda yazılmış didaktik bir eser olan *Şehname-i Hakikat*'dir. Ayrıca *Furkan el-Ahbar* isimli nesir bir eseri vardır. Oğlu Nur Ali Şah'ın *Burhan'ul Hak* ve *Burhan-ul Keşfü'l Hakayık* isimli eserleri mezhep için önemlidir.

Ehl-i Hak'ın tüm kolları tarafından kutsal sayılan ortak bir kitap bulunmadığı gibi dini meselelerde şeriat birliği de mevcut değildir. Mezhep daha ziyade birbirine bağlı çeşitli akımların mensuplarından meydana gelen bir topluluk özelliği arz eder. Sosyal bakımdan daha çok köylüler, göçebeler, fakir ahali ve dervişler arasında yayılmış bulunan Ehl-i Hak inancında hulul ve reenkarnasyon (tenasüh) vardır. Tanrı'nın yedi defa belli bir insan şeklinde

hulul etmiş olduğuna inanılır. Tanrı, Ali'de hulul ettiğinden peygamberden üstün konumdadır. Allah'ın dördüncü defa hulul ettiği kişi ise fırkanın kurucusu olduğu belirtilen Sultan Suhak'tır. Ehli-Hak'ın en önemli ibadetleri Cem ibadetidir. Kadınların ve erkeklerin beraber katıldıkları Cem'de, büyüklerinin itikadi ve ameli konulardaki söz ve emirlerini ihtiva kelim ve defter adı verilen manzum şiirler tanbur, tef, kemençe gibi ensrumanlar eşliğinde okunur. Her Ehl-i Hak mensubunun bir pîre bağlanması gerekir. Yılda üç gün oruç tutulur. En önemli ziyaret yerleri Perdiver'daki Sultan Suhak ile Zohab'daki Baba Yadgar türbesidir. İkisi de Goran yerleşim alanındadır.

EKİNCİ, TARIK ZİYA (1925): Siyasetçi, hekim. Diyarbakır'ın Lice ilçesinde doğan Ekinci, İstanbul Tıp Fakültesini bitirdi. 1963'te TİP üyesi ve ardından parti genel sekreteri oldu. 1965 seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi'nden Diyarbakır milletvekili seçildi. TİP içinde "doğulular grubu"nun önde gelen isimlerinden olan Ekinci'ye 12 Mart döneminde Kürtçülük propagandası yaptığı iddiasıyla üç yıl hapis cezası verildi ve iki yıl tutuklu kaldı. 12 Eylül 1980 Darbesi sonrası birkaç defa tutuklandı ve serbest bırakıldı. Yurt dışına çıkan Ekinci, 1982-1989 yılları arası Paris'te ikamet etti. Ekinci, DEMOS (Demokratik Uzlaşma ve Kürt Sorununda Çözüm Grışimi) adlı sivil toplum örgütünün kurucu ve yöneticisi sıfatı ile çeşitli platformlarda Kürt sorunun çözümüne katkı sunmaya çalıştı. Ekinci, Kürt soruna ilişkin eserler de kaleme aldı. Bunlar: *Doğu Dramı* (1966), *Devlet ve Ben* (1995), *Faili Meçhul Bir Cınayet* (1994), *Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi* (1997), *Demokrasi, Çokkültürlülük ve Bir Yargısal Serüven* (1999), *Avrupa Birliği'nde Azınlıkların Korunması Sorunu Türkiye ve Kürtler* (2001), *Sol Siyaset Sorunları Türkiye İşçi Partisi ve Kürt Aydınlanması* (2004), *Millet, Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları* (2004), *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları* (2004), *Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar* (2004), *Türkiye'nin Çağdaşlaşması ve Kürtler* (2006), *Lice'den Paris'e Anılarım* (2010)

EKRAD: Kürt kelimesini Arapçada çoğul hali, Kürtler.

EL-BEKR, AHMET HASAN (1914-1982): Asker, siyasetçi. 1968-1979 arasında Irak Devlet Başkanı. 1942 yılında Bağdat'taki askeri akademinden mezun oldu. El- Bekr 1960 yılında Baas Partisi'ne katıldı. 1963 yılındaki

darbeden sonra kısa süre başbakanlık yaptı. Baas Partisi'nin 17 Temmuz 1968'de askeri bir darbeye Abdurrahman Arif'i devirmesinin ardından devlet başkanlığı ve devrim komuta konseyi başkanlığına getirildi. Başkomutan görevini de üstlenen Bekr, Baas önderi Saddam Hüseyin'le uyum içinde ülkeyi yönetti. General Bekr hükümeti 22 Eylül 1968'de sosyalizmi esas alan geçici bir anayasa ilan etti. Sağ muhalefet sert bir biçimde bastırılırken, Sovyetlere yakın bir politika izlendi. 1970'te Kürtlere otonomi hakkını tanıyan 11 Mart Anlaşması'nı imzaladı. Sovyetlerle 1972 yılında dostluk ve işbirliği antlaşması yapıldı. Otonomi antlaşmanın gereklerinin tam olarak yerine getirilmemesi ve öte yandan Irak'ın Sovyetlere yakınlaşmasından rahatsız olan ABD'nin ve Irakla problemleri olan müttefiki İran'ın teşviki ile Kürt isyanının yönetimi zorladığı bir dönemde 1975 yılında İran ile Cezayir Antlaşması'nı imzaladı ve istediğini elde eden İran'ın desteğini kesmesi ile Kürt İsyanı kısa sürede çöktü. 1979 yılında hastalık sebebi ile istifasının ardından 11 yıllık yönetim süresinde gücünü pekiştiren Saddam Hüseyin iktidarı devraldı. El- Bekr 4 Ekim 1982 Bağdat'ta öldü.

ELÇİ, SAİD (1925-1971): Siyasetçi. Bingöl'de doğdu. 1954'te Bingöl'de DP il başkanlığı yaptı. 1959'da "49'lar davası"ndan ve 1963'te "23'ler davası"ndan yargılandı. 1965'te bir grup arkadaşı ile birlikte Diyarbakır'da Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ni (TKDP) kurdu. Faik Bucak'tan sonra ölümüne kadar partinin genel başkanlığını yaptı. 1967'de gerçekleştirilen Doğu Mitinglerinin hatiplerinden olan Said Elçi 1968'de 16 arkadaşı ile birlikte TKDP davasından Antalya'da yargılandı. 1971 muhtırasından sonra Suriye'ye gitti. Ardından gittiği Irak Kürdistanı'nda öldürüldü. Yaygın kanaat cinayetin arkasındaki ismin Sait Kırmızıtoprak olduğu yönündedir. Bununla beraber tam olarak aydınlatılamayan olayın nasıl gerçekleştiğine ilişkin başka görüşler de vardır. Ayrıca bkz. SAİDLER OLAYI

ELÇİ, ŞERAFETTİN (1938-2012): Siyasetçi. Cizre'de doğdu. İlk ve ortaokulu Cizre'de, liseyi Mardin'de okuyan Elçi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından Diyarbakır Askeri Mahkemesi'nde Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi davasından yargılandı ve 8 ay tutuklu kaldı. 1977 seçimlerinde Adalet Partisi (AP) Mardin

milletvekili olarak parlamentoya girdi. 1978–1979 yılları arasında, Ecevit Hükümetinde Bayındırlık Bakanı olarak görev yaptı. Bakanlığı döneminde bir gazeteye yaptığı, “Türkiye’de Kürtler var, ben de Kürdüm” açıklaması büyük tartışmalara sebep oldu. Bu sebeple 12 Eylül Darbesi’nden sonra tutuklandı. Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi’nce 2 yıl 3 ay cezaya çarptırıldı. Yine Bakanlığı döneminde, bazı Kürtleri işe aldığı gerekçesi ile Yüce Divan’da yargılandı ve 2 yıl 4 aya mahkûm edildi. 30 ayı aşkın bir süre cezaevinde kalan Şerafettin Elçi, 10 yıl kadar siyasi haklardan mahrum bırakıldı ve avukatlık mesleğini yapmaktan da alıkonuldu.

1992 yılında kurduğu Kürt Hak ve Özgürlükler Vakfı’nın adını 1995’te Kürt Kültür ve Araştırma Vakfı olarak tescil ettirdi. Vakıf, Cumhuriyet tarihinde Kürt adı ile kurulan ilk kuruluş oldu. 26 Şubat 1999 tarihinde kurduğu *Demokratik Kitle Partisi* Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılınca 19 Aralık 2006 tarihinde *Katılımcı Demokrasi Partisi*’ni (KDP) kurdu. KDP, Kürt sorununa çözümü olarak federasyon modelini savundu. Elçi, 12 Haziran 2011 seçimlerine bağımsız adaylarla giren BDP’nin (Emek, Özgürlük ve Demokrasi Bloğu) listesinden Diyarbakır bağımsız milletvekili olarak TBMM’ye seçildi.

25.12.2012 tarihinde Ankara’da tedavi gördüğü Medicana International Hastanesi’nde vefat eden Elçi, Cizre’de defnedildi.

ELHANİZADE, SÜVARİ (1937-1976?): Şair ve yazar. İran’ın Bukan kentinde doğdu. Bukan ve Tebriz’deki eğitiminden sonra 1962’de Tahran üniversitesi Hukuk fakültesine kaydoldu. 1964 Kürdistan Demokrat Partisi ile ilişkili olduğu iddiası ile Kızılıkule Zindanı’na hapsedildi. 1968’de mezun olduktan sonra Tahran Radyo’nun Kürtçe bölümünde haftalık edebiyat programı *Tapo û Bomelêl*’i yaptı. Eserleri şunlardır: *Xewe Berdîne* (Taştan Rüya), *To Deryami* (Denizmsin), *Korpey Lêwbebar*; *Şar* (Şehir), *Kiçî Beyan* (Sabah’ın Kızı), *Sirwey Beyanî* (Sabah Meltemi/Bad-ı Saba), *Bo Kiçe Kurdê* (Kürt Kızı İçin).

55’LER OLAYI: 27 Mayıs Askeri Darbesi’nden sonra şeyh, ağa ve aşiret önde gelenlerinden oluşan 55 kişinin Batı Anadolu’ya sürülmesi olayı. Darbeden sonra 1 Haziran 1960’ta 485 Kürt ileri gelenini Kürt milliyetçiliğini destekledikleri şüphesiyle MBK’nın (Milli Birlik Komitesi) kararıyla tutuklanarak Sivas’taki Kabakyazı Kampı’na konulmuştur. 19 Ekim 1960’ta çıkarılan 2510 sayılı İskan Kanunu kapsamında kamp boşaltılırken kanuna

eklenen 105. madde ile çoğu DP'yi destekleyen 55 ağa ve şeyh İzmir, Isparta, Antalya, Afyon Manisa, Denizli ve Çorum'da mecburi ikamete tabi tutulmuşlardır. MBK ismi geçen kanun ile tutuklama ve sürgünlerin sebebini "Sosyal birtakım reformları yapabilmek, ortaçağın Türkiye'de yaşayan düzenini yıkmak, ağalık ve şeyhlik gibi müesseseleri yıkmak" olarak açıklamıştır. İskan Kanunu 1962'de kaldırılırken, sürgün de 1963'te, AP döneminde çıkarılan genel af ile sona erdi.

EMİRLİK: Tam anlamı ile bağımsız devlet olmamakla birlikte devletin birçok işlevine sahip siyasi yapı. Bir çok Kürt emirliği 13. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın başlarına kadar varlıklarını korumayı başardı. Kürt emirleri Mir, Han, Melik, Bey gibi ünvanlar kullanmışlardır. Bu emirliklerin en ünlüleri Erdelan, Bitlis, Baban, Soran, Botan, Hakkari, Hasankef emirlikleridir. Kürt emirliklerin tarihi Bitlis emiri olan Şerefhan-ı Bitlisi tarafından kaleme alınmıştır. Şerefhan, Şerefname'sinde 16. yüzyılın sonuna kadar egemen olmuş yönetici ailelerin tarihini yazmıştır.

Ulus devletlerin doğduğu 19. yüzyılın başlarında bir Kürt devletinin çekirdeğini oluşturabilecek siyasi egemenlikler olan emirliklerin 19. yüzyılın ortalarına kadar tasfiye edilmesi ile Kürdistan'da önemli bir sosyo-politik dönüşüm yaşandı. Emaretlerin tasfiyesi ile nüfuzlarını artıran şeyhler, yeni dünyevi-politik güçler olarak ortaya çıktılar ve mirlerin yerini aldılar. Şeyhler bu güçlü konumlarını 20. yüzyılın başında da bir süre korudular.

ENFAL OPERASYONU: 1987-1988 yılları arasında Saddam Hüseyin iktidarı döneminde, İran-Irak Savaşı sırasında Kürtlere karşı girişilen katliamsal/soykırımsal operasyon dizisi. Enfal Operasyonu 23 Şubat ile 6 Eylül 1988 tarihleri arasında coğrafi olarak altı ayrı Kürt bölgesinde yürütülen toplam sekiz eşgüdümlü askeri saldırıya verilen addır. İlk yedi saldırı KYB'nin denetimindeki alanlara karşı gerçekleştirilirken, son 8. saldırı doğrudan IKDP'nin denetimindeki alanlara yönelmiştir. Saldırıları, Irak Kürdistan'ında güçlü yetkilerle donatılan Saddam Hüseyin'in kuzeni ve savunma bakanı olan ve Kürtler tarafından "Kimyasal Ali" ve "Kürdistan Kasabı" olarak tanımlanan Ali Hassan Mecid tarafından yürütüldü. 1988'de zirveye ulaşan saldırılar Halepçe'nin kimyasal silahlarla vurulması ile neticelendi.

Bu operasyonlarda bağımsız kaynaklara göre 100 bin civarında, Kürt kaynaklarına göre ise 180 bin kişi saldırılarda hayatını kaybetti. 2000-3000 civarında köy ve bir düzineden fazla kasaba tamamen imha edildi ve yüz binlerce Kürt Irak'ın güneyine sürülerek bölge muhalif Kürt nüfustan arındırılmaya çalışıldı. Bölgenin altyapısı ve kırsal ekonomisi çökertildi. Uluslararası İnsan Hakları İzleme Komitesi ve diğer insan hakları organizasyonları Enfal Operasyonu'nu "soykırım" olarak nitelemişlerdir.

Irak yönetimi trajik bir şekilde bu operasyonu Kuran'ın 8. surenin adı olan ve "ganimet" anlamına gelen "Enfal" kelimesi ile isimlendirmiştir. Hicretin 2. yılında, Bedir Savaşı'ndan sonra nazil olan surede savaşta elde edilen ganimetler ve bunların kimler arasında nasıl bölüşüleceği konu edilmektedir.

ENSAR'ÜL İSLAM/Piştivananî İslam le Kurdistan: Irak Kürdistan'ında 2001 yılında kurulan radikal İslami grup, yapılanma. Başkanlığını 1956 Süleymaniye doğumlu Necmeddin Ferec Ahmed'in (Molla Krekar) yaptığı grubun merkezi Biyara Köyü idi. Ayrıca Hurmal ve Halepçe'de etkin olan ve bazı militanları Afganistan'da eğitim görmüş olan grup, ABD'nin Irak işgaline karşı direndi. Grup birçok defa KYB peşmergeleri ile çatıştı. Terörist ilan edilen ve faaliyetleri yasaklanan Ensar'ın askeri kampları KYB'nin sağladığı bilgilerle ABD jetleri tarafından füzelerle vurularak kuzeyden sökülme, tasfiye edilmeye çalışıldı. Ayrıca bkz. NECMEDDİN FEREC

ENTEGRASYON: Bütünleşme, kaynaşma anlamında Fransızca kavram. Entegrasyon sosyolojik bağlamda birden fazla toplumun/kültürün ortak amaç etrafında bir arada uyum içinde yaşamasını ifade eder. Bu haliyle entegrasyon asimilasyondan farklıdır. Entegrasyonda bir arada yaşayan toplumların dilini ve kültürünü muhafaza etmesi ve eşit konumda olması esastır, asimilasyon bir topluluğun kimliğinin kültürünün bir başka kimlik ve kültür içinde erimesi, ona dönüşmesi ve yok olmasıdır. Entegrasyonda ise entegre edilmesi umulan topluluğun kimliğini ve kültürünü koruyarak topluma uyumu amaçlanır. 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de asimilasyon politikası yerine entegrasyon politikasının izlenmesi gündeme gelmiştir.

ERBAKAN, NECMETTİN PROF. DR. (1926-2011): Siyasetçi, akademisyen. 54. Hükümetin başbakanı. Sinop doğumlu olan Erbakan, İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi'nden mezun oldu. Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve Saadet Partisi'nin Genel Başkanlığını yaptı. 37. CHP ve MSP hükümeti ile (39. ve 41. hükümetler) MC Koalisyon hükümetlerinde başbakan yardımcılığı yaptı. 1980 darbesi sonrası yasaklı kaldı. 1987'de Refah Partisi Genel Başkanı olarak yeniden aktif siyasete döndü. Başında bulunduğu Refahyol Hükümeti (54. Hükümet) 28 Şubat (1997) darbesi ile görevden uzaklaştırıldı. Siyasi yasakları ve sağlık sorunları sebebi ile aktif siyaseten uzak duran Erbakan 2010 yılında Saadet Partisi başkanı olarak siyasete yeniden döndü.

Erbakan'ın kurucusu olduğu "milli görüş partileri" 1969'dan itibaren Kürtler tarafından güçlü bir şekilde desteklendi. Buna karşın Erbakan ve başında bulunduğu partiler Kürt sorununa karşı ırkçı bir tavır içinde oldular. Başbakanlığı öncesi Erbakan birçok kez İslam birliği ve kardeşliği çatısı altında Kürt, Türk ayrımı ve çatışmasının olmayacağını, Osmanlı günlerine yaptığı vurgu ile dile getirdi. 1991 yılında Milliyetçi Çalışma Partisi ile ittifakı partinin Kürtlerle ilişkisinde bir kırılmaya yol açtı. Fakat parti daha sonra durumu toparladı. Kürt seçmen tarafından yoğun olarak desteklenmesine karşın Erbakan kısa süreli iktidarı döneminde de Kürt sorunu çözümü-tanımı konusunda herhangi bir ilerleme sağlayamadı. 1996'da Kaddafi'nin Kürtlerin bağımsız olması gerektiği sözleri karşısında zor anlar yaşadı.

Erbakan hükümeti seküler Türk ordusunun baskısı karşısında istifa etmek zorunda kaldı (1997). Ardından partisi Refah Partisi Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Bingöl'de yaptığı konuşmada, "Türküm, doğruyum, çalışkanım dersin, onlar da, ben de Kürdüm daha doğruyum, daha çalışkanım" der, dediği için kendisine 5 yıl siyaset yapma yasağı getirildi. Arkadaşları önce Fazilet Partisi'ni, onunda kapatılmasının ardından da Saadet Partisi'ni kurdular. Fazilet Partisi'nin kapatılmasının ardından ayrılanlar AK Parti'yi kurdular ve 2002 yılında seçimlerinde iktidar oldular. Erbakan, AKP hükümetinin Kürt sorunun çözümü için "Kürt Açılımı" adı ile giriştiği süreci Avrupa Birliği'nin isteği üzerine içine girilen ve Türkiye'nin bölünmesini amaçlayan bir çaba olarak değerlendirdi.

ERBİL/Hewlêr: Irak'ın kuzeyindeki Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin başkenti olan şehir. Erbil, Irak Kürdistan bölgesinin en büyük, Irak'ın ise Bağdat, Basra ve Musul'dan sonra dördüncü büyük şehridir. 3 milyona yakın bir nüfusa sahip Erbil Vilayeti'nin merkezi olan Erbil şehrin nüfusu ise 1,3 milyon civarındadır. Şehirde Kürtlerden başka Türkmenler, Araplar yaşamaktadır.

Erbil, 1992 seçimlerinin ardından kurulan Kürdistan Bölgesel Yönetimin merkezidir. Gerçekte Erbil'in Kürt otonom bölgesinin merkezi oluşu 1970 yılında Irak yönetimi ve Kürtler arasında imzalanan Mart 1970 Antlaşması'na dayanmaktadır. Burada kurulan yönetim tümünden Bağdat'ın kontrolünde oldu. IKDP ve IKYB arasında 1994 yılında başlayan çatışmada şehir önce KYB, ardından da Irak ordusunun yardımı ile IKDP tarafından ele geçirildi (1996). Biri IKDP kontrolünde Erbil'de, diğeri IKYB Süleymaniye olan iki hükümet oluştu. 1998 yılında iki parti arasındaki Washinton Uzlaşması'ndan sonra 2003 tekrar Erbil merkezli olarak ortak hükümet oluşturuldu. Şehir bir üniversite ve Uluslararası havaalanına sahiptir.

ERBİLİ, ŞEYH ESAD/Şêx Esedê Erbilî (1835-1931): Nakşibendi şeyhi, mutasavvıf ve alim. Irak Kürdistanı'nın Erbil kentinde doğan Esad Erbilî, Şeyh Taha Nehri'nin (ö.1853) halifelerinden Şeyh Taha Hariri'nin (1803-1875) halifesidir. 1880'lerde İstanbul gelen Erbilî, Meclis-i Meşayih üyeliğinin ardından, Kadiri tarikatı icazeti alarak 1883'te Kelami dergahı şeyhliğine tayin edildi. 1900'de Sultan Abdülhamid tarafından Erbil'e sürüldü. Burada irşad faaliyetine devam eden Şeyh, II. Meşrutiyetin ilanı ile yeniden İstanbul'a döndü. *Tasavvuf ve Beyan'ul Hak* dergilerinde yazdı. Meşrutiyetten yana tutum aldı. 1914'te tayin edildiği Meclis-i Meşayih reisliğinden 1915'te istifa etti.

1925'te Tekke ve Zaviyeler kapanınca Şeyh, Erenköy Kazasker'deki evine kapandı. 1930'da Menemen Hadisesi'nin ardından Menemen'de hiç bulunmamasına rağmen olayla ilişkili olduğu gerekçesi ile oğlu ile birlikte yargılandı. İkisine de idam cezası verildi. Oğlunun cezası infaz edilirken, yaşı 65'in üstünde olduğundan Erbilî'nin cezası müebbet hapse çevrildi. İzmir Menemen'deki askeri cezaevinde tedavi görürken 3-4 Mart 1931'de 84 yaşında vefat etti. Şeyhin zehirlendiğine dair kanaatler/spekülasyonlar vardır. Cenazesi ailesine verilmeyerek Menemen'de gömüldü. Menemen'deki

mahkemenin başkanı 1943 yılında Van'ın Özalp ilçesinde 33 köylünün sorgulanmadan öldürüldüğü Muğlalı Hadisesi'ne karışacak olan Mustafa Muğlalı Paşa'ydı.

Türkçe, Kürtçe ve Arapça şiirler yazan Erbili'nin önemli eserleri şunlardır: *Kenzul-Irfan* (Hadis), *Maktubat* (Mektubat), *Divan*, *Risale-i Es'adiyye*, *Tevhid Risalesi Tercümesi* (İbn-i Arabiden çeviri), *Fatiha-i Şerife Tercümesi*.

ERDELAN/Erdelan: 13/14. yüzyılda kurulan ve varlığını 1867 yılına kadar sürdüren Kürt emirliği. İran Kürdistanı'nda kurulan emirliğin sınırları kabaca İran'ın şimdiki Kürdistan Eyaleti'nin sınırlarına tekabül eder. Başkenti Sendendec/Sine olan emirlik şu an İran Kürdistanı'nda meskun olan Erdalan aşireti tarafından kurulmuştur. Kürt tarihi yazarı Şerefhan, ailenin soyunun Mervanilere dayandığını belirtir. Kesin olmamakla birlikte 14. yüzyılda kurulduğu tahmin edilmektedir. Hanikin, Kerkük, Kifri, Karadağ ve Goran Kürtleri ile meskun topraklar emirliğin sınırları içinde idi. Erdelanlar, Safevilere yarı-bağlı bir sınır vilayetine dönüşene kadar bağımsız bir halde yaşadılar. Sınır bölgesinde Osmanlı-Safevi çatışmalarına dahil olan ve 'Han' ünvanını kullanan Erdelan yöneticileri, sınırdaki Osmanlı-İran çekişmesinden faydalanmakla beraber genel olarak İran yönetimine sadık kaldılar. Erdalan emirliği rakibi Baban emirliği ile beraber 19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı-İran (şimdiki Irak-İran) sınır bölgesini idare ettiler. Kaçarlar döneminde Nasıruddin Şah merkezileşme politikası çerçevesinde 1851 yılından itibaren emirliğe müdahale etmeye başladı ve 1867 yılında emirliğe son verdi.

Erdelan Emareti döneminde Erdelan Sarayı'nın dili olan Kürtçe'nin Gorani/Hewrami lehçesi edebiyata önemli gelişme gösterdi ve birçok şair yetiştirdi. Molla Perişan Dinaveri (ö.1395) Muhammed Kendeluyi (1662-1728), Seyda Hevrami (1784-1852), Molla Abdurrahim-i Mevlevi Tevagozi (1806-1882) bunlardan birkaçıdır. Emirliğin yıkılması ile bu edebiyat gerilemeye yüz tuttu.

ERDOĞAN, RECEP TAYYİP (1954-): Siyasetçi. T.C Başbakanı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi eski başkanı. 1981'de Marmara Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler Fakültesi'nden mezun oldu. Recep Tayyip Erdoğan,

Milli Selamet Partisi'nde siyasete başladı. İstanbul il başkanlığı yaptığı Refah Partisi'nin (RP) adayı olarak 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçildi. Başarılı bir belediyecilik performansı sergileyen Erdoğan 1997'de bir miting sırasında okuduğu şiir nedeniyle 1998'de 10 ay hapis cezasına çarptırıldı, kendisine siyaset yapma yasağı getirildi ve görevden alındı. RP'nin yerine kurulan Fazilet Partisi'nin de kapatılmasının ardından daha liberal politikalar izlemekten yana olan arkadaşları ile birlikte 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurdu (AKP). AKP 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde %34,63'ünü oy alarak tek başına iktidar oldu. AKP, 2007 genel seçimlerinde oyların %46,58'ini, 2011'de ise %49,83 alarak üst üste birinci parti olurken Erdoğan'da başbakanlık görevine devam etti. Ve halen bu görevdedir.

Tayyip Erdoğan Kürt Sorunu ile ciddi olarak 1991'de Refah Partisi (RP) İstanbul il başkanı ve MKYK üyesi iken karşılaştı. Milli Görüş'ün Kürtlerle ilişkilerinde kritik bir eşik olan 1991'deki RP-MHP (Erbakan-Türkeş) ittifakını destekledi. Parti, Kürtler arasında büyük oy ve itibar kaybına uğradı. Erdoğan, seçimi müteakip Kürt Sorununa ilişkin hazırladığı kapsamlı ve dönemine göre olumlu talepler içeren raporu Necmettin Erbakan'a sundu. Fakat bu rapor genel merkezce dikkate alınmadı. Belediye Başkanlığı döneminde de bazı gel-gitler yaşasa da Erdoğan bu raporda ifade edilen görüşlere sahip çıktı. Partisi iktidarda iken siyasi yasağı sebebi ile milletvekili seçilemeyen Erdoğan, CHP'nin onay verdiği yasal düzenlemeden sonra Siirt'ten milletvekili seçilerek meclise girdi. Ve başbakanlık görevini üstlendi.

Başbakan olarak 5 Ağustos 2005 tarihinde Diyarbakır'da yaptığı konuşmada meseleyi "Kürt sorunu" olarak adlandırdı ve geçmişte hatalar yapıldığını, kendisinin ve tüm Türkiye'nin Sorunu olan Kürt sorunun daha fazla hukuk, demokrasi, refah ile çözüleceğini söyledi. Erdoğan'ın bu sözleri kamuoyunda uzun süre tartışılırken ve Kürtler tarafından olumlu olarak karşılandı. Bir iyimserlik havası yarattı.

AK Parti 22 Temmuz 2007 seçimlerinde Kürt yoğun olduğu ilerde oyların % 54'ünü, Batı'da yaşayan Kürt oylarının ise takriben %80'ini aldı. Fakat AKP, bu desteği politikaya dönüştürmektense Kürt Meselesini siyasetinin eksenine koyan Demokratik Toplum Partisi (DTP) ile politik

rekabete dönüştürdü. Parti 2009 yılına gelindiğinde Türkiye tarihinde Kürt sorununa en umut verici çözüm girişimi olarak görülen bazen “demokratik açılım” olarak da adlandırılan “Kürt Açılımı” sürecini başlattı. Açılım süreci ve bu kapsamda gerçekleştirilenler kamuoyunda uzun süre yüksek perdeden tartışıldı. Açık uçlu bir süreç olan açılım çalışması ve söylemi, süreci tartışmaları hala devam etmektedir. Türkiye’nin bölündüğü vb. iddiaları ile kendisine ve açılım politikasına yöneltilen eleştirilere karşılık Tayyip Erdoğan, açılım politikasının “siyasi hayatına mal olsa da” devam edeceğini defaaten ifade etti. Erdoğan, 12 Haziran 2012’de partisinin grup toplantısında Kürtçe’nin seçmeli ders olacağını açıkladı.

Öte yandan 2010 Yılında Başlatılan KCK Operasyonu kapsamında şiddete bulaşmamış kişilerin tutuklanması süreci olumsuz etkiledi. Giderek PKK’ye karşı daha sert bir politika izlemeye başladı. Mart 2012’de hükümetin PKK ile ‘mücadelede yeni strateji’sini açıkladı: Kürt Sorunu’nun çözümü kapsamında PKK (Kandil ve İmralı) ile görüşmeyeceklerini siyasilerle ise müzakerelerde bulunabileceklerini ifade etti. Erdoğan başkanlığındaki hükümet Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerini ise iyi tutmaya çalıştı ve PKK’nin silah bırakması için Barzani’nin desteğini almaya gayret gösterdi. Ayrıca bkz. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ, KÜRT AÇILIMI, OSLO GÖRÜŞMELERİ

ERİVAN RADYOSU/Radyoyê Rewanê: Ermenistan’ın Sesi Radyosu Kürtçe Seksiyonu/bölümü 1955’te günde 1,5 saat Kürtçe yayın yapmaya başladı. 1960’lı ve 1970’li yıllar boyunca özellikle Serhad yöresindeki Kürt köy odalarının vazgeçilmez dinlencesi olan radyoda birçok sanatçı Kürtçe kılamlar seslendirdi. Bu sanatçıların önde gelenleri şunlardır: Karapetê Xaço, Şeroyê Biro, Efoyê Esed, Reşidê Baso, Egîdê Tecir, Neçoyê Cemal, Mecidê Silêman, Susika Simo, Aslika Qadîr, Zadina Şakîr, Şebabê Egîd, Dawudê Xelo, Aramê Tigran, Fatima İsa, Şibliya Çaçan, Werda Şemo, Asa Evdile, Xana Zazê gibi sanatçılardır. Lawikê Metinî, Bişarê Çeto, Mîrzikê Zaza, Emê Gozê, Koçero, Siyabend û Xecê, Mem û Zîn, Xozan Daxê, Derwêşê Evdî, Salih û Nûrê, Heso û Nazê, Bavê Fexriya ve onlarca stran bu radyolar sayesinde tanındı. Erivan Radyosu taş plak ve kasetlere kayıtlı dünyanın en zengin Kürtçe müzik arşivlerinden birine sahiptir.

ERMENİSTAN/ERMENİLER: M.S. 301'de Hıristiyanlığı bir resmi devlet dini olarak kabul eden Ermeniler, Gregoryen mezhebindedir. Kısmen aynı topraklar üzerinde yaşayan Kürtler ve Ermeniler arasında özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında talepleri çelişen ve kanlı olaylar yaşandı. Yükselen Ermeni milliyetçiliği ve Rusların Avrupa'da (önemli ölçüde anti-Kürt) propagandaları neticesinde 1878 Berlin Antlaşması'na Ermenilerin Kürt ve Çerkez çetelerinden korunmasını içeren madde eklendi. Yükselen Ermeni milliyetçiliğini ve talepleri ile Rusya'nın bölgedeki faaliyetlerini dengelemek amacı ile sultan II. Abdülhamid tarafından kurdurulan Hamidiye Alayları'nda yer alan Kürtler, 1994 ve 1896'da Ermenilere karşı girişilen kanlı harekatlara katıldılar. Ermenilerin tehcire tabi tutulduğu 1915'te de Kürtler çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar ve birçok Kürt aydını ve aşireti Doğu Cephesi'nde Ruslara karşı savaştı. Savaş sırasında ve sonrasında Kürt ve Ermeni milliyetçilerin toprak talepleri birbirine çelişmekteydi. Çünkü Ermenilerin Ermenistan'ı ile Kürtlerin Kürdistan'ı aynı toprakları içermekteydi. Bu sebeple Paris Konferansı'nda Kürt temsilcisi Şerif Paşa ile Nubar Paşa arasında varılan antlaşma hem Ermeni hem de Kürtler tarafından tepki ile karşılanmıştır.

Sovyetler döneminde devlet desteği ile Erivan'da yayınlanan *Réya Têze* adlı Kürtçe gazete, ardından yayına başlayan Erivan Radyosu'nun Kürtçe bölümü Kürt kültürüne büyük katkıda bulunmuşlardır.

Rusya'nın denetimindeki topraklarda, Erivan merkezli Kafkasya'da teşkil olan Ermenistan Devleti, 1991'de SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşmuştur. 1992'de Ermenistan- Azerbaycan Savaşı sırasında Ermenistan tarafından işgal edilen Dağlık Karabağ ve Laçın merkezli eski Kızıl Kürdistan mıntıkasındaki Kürtler, Ermenilerce buradan sürülmüştür. Ermenistan Devleti ülkesindeki meskun Müslüman Kürtleri sürerken Yezidi Kürtlerin kimliklerinin nüfus hanesine de Yezidi yazarak ülkesinde Kürt olmadığını, Yezidiler olduğunu iddia etmiştir. Bugün Ermenistan'da yaşayan 50-60 civarında Kürdün çoğunluğu Yezididir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ermenistan'daki Kürtler, kültürel imtiyazlarının ellerinden alınması ve yaşam koşullarının zorluğu sebebiyle hızla göç etmektedirler. Ermenistan'ı terk eden Kürtlerinin büyük bir bölümü özellikle Rusya ve Batı Avrupa'ya göç etmiştir.

ERSEVER, AHMET CEM (1950-1993): Türk asker. Kontrgerilla uzmanı ve istihbaratçı. 1990'lı yılların başında aktif olarak güneydoğuda faaliyet gösteren (kontrgerilla örgütlenmesi olarak görülen) JİTEM'in önde gelen isimlerinden olan Ersever, 1980 sonları ve 1990'lı yılların başında devletin PKK'ye karşı yürüttüğü özel harp mücadelesinin içinde yönetici ve organizatör olarak yer aldı. 1993'te binbaşı rütbesinde iken görevinden ayrıлып 'Türkiye'nin Kürt politikasını eleştirmeye başladı. Eşref Bitlis'in ölümünden bir süre sonra 4 Kasım 1993'te öldürülen Ersever'in cesedi Ankara Elmadağ ilçesinin çıkışında bulundu.

Ersever, 1990'lı yılların başında bölgede yürütülen savaşın en önde gelen mimarlarından ve kurbanlarından biri olmuştur. Bölgedeki fail-i meçhul olayların bir çoğuna dahil olduğu, bazı infazları bizzat gerçekleştirdiği birçok kişi tarafından ifade edilmiştir. Döneme dair çok şey bilen Ersever'in konuşmaması için öldürüldüğüne dair birçok iddia basında yer almıştır. Ersever, PKK ile psikolojik mücadele yöntemi olarak bazı kitaplar da yazmıştır. PKK ile mücadelede daha sert bir politika izlenmesi gerektiğini düşünen Ersever ölümüne ilişkin tartışmalar hala bitmiş değildir.

EVDAL, EMİNÊ/Eminê Evdal (1906- 1964): Folklor araştırmacısı, şair, yazar. Eminê Evdal, Kars'ın Digor ilçesinin Emençayır Köyü'nde doğdu 1914'te ailesi Ermenistan'a göç etti. Anne ve babasının 1919'da ölümü ile 13 yaşında yetim kalan Evdal, Aleksandropol yetimhanesinde büyüdü. 1926 yılında öğretmenlik ile beraber Kürt köylerinde folklor derlemelerine başladı. Bu arada 1930'da yayınlanmaya başlayan Rêya Teze gazetesinde görev alan Evdal, 1931 yılında başladığı Erivan Üniversitesi Filoloji Bölümü'ndeki öğrenimini 1936'da, doktorasını ise 1944'te tamamladı. 1959'dan itibaren Ermenistan Akememisi'nin Doğu Bilimleri Bölümü'nde çalışmaya başladı. 22 Eylül 1964 yılında Erivan'da öldü.

Üretken bir yazar olan Eminê Evdal çok sayıda kitap, makale ve derleme yayınladı. Bunları başlıcaları şunlardır: *Efrandina Ewlin* (1932), *Bihar* (Bahar, Şiir 1935), *Mêtodika Hînkirina Xwendin û Nivîsarê* (Kürtçe Yazım ve Öğretim Metodu, 1933), *Folklorê Kurmanca* (Kürt Folklorü, Heciyê Cindî ile birlikte, 1936). Evdal, Ermenice eserler yazmış ve yine Ermeniceden Kürtçeye çevireler de yapmıştır. Ölümünden sonra *Xelil û Sinem* (Halil ve Sinem) ve *Perişan* isimli uzun şiirleri *Perişan* adı ile 1974'te yayınlanmıştır.

EVREN, KENAN (1917-): Asker. 12 Eylül Askeri Darbesi'nin lideri ve T.C'nin 7. Cumhurbaşkanı. Manisa ilinin Alaşehir ilçesinde doğan Evren, 1938 yılında Kara Harp Okulu'nu, 1949 yılında Harp Akademisi'ni bitirdi ve ordunun çeşitli kademelerinde görev yaptı. Genel Kurmay Başkanı olarak 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştiren ekibin başında yer aldı. Evren, darbenin ardından Milli Güvenlik Konseyi ve devlet başkanlığını üstlendi. 12 Eylül yönetiminin hazırladığı 1982 Anayasası 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunuldu ve kabul edildi. Anayasanın kabulü ile birlikte Kenan Evren cumhurbaşkanı seçildi (1982-1989). Anayasa ile darbeyi yapanlara yargı yolu kapatıldı. 2010 yılında kabul edilen anayasa değişikliğinin ardından darbecilere yargı yolu açıldı. 12 Eylül Darbesi ile ilgili hazırlanan iddianame 10 Ocak 2012'de Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kabul edildi. İddianamede sanık olarak yer alan dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya ile birlikte darbe suçundan yargılanmaya başladılar.

Askeri darbe Türkiye'de yaşayan herkes gibi Kürtlere büyük darbe vurdu. Askeri darbe sonucu birçok Kürt tutuklanarak cezaevlerine konulurken, birçoğu yurt dışına çıkmak zorunda kaldı. Yurtdışına çıkanların bazıları vatandaşlıktan çıkarıldı. 1980 sonrası çoğu Kürt aydın ve siyasi tutukluların konulduğu Diyarbakır Cezaevi işkencelerle adını duyurdu. Cezaevinde çok sayıda tutuklu sistematik işkence sonucu hayatını kaybederken bu durumu protesto etmek için kendisini yakarak intihar edenler oldu. 12 Eylül Darbesi sol ve sağ şiddeti önemli ölçüde sonlandırmasına rağmen militanlarını önemli bir kısmını yurt dışına çıkaran PKK, darbe sonrası süreçte giderek güçlendi.

Evren, Kürt diye bir milletin olmadığını, Kürtlerin "Dağ Türkü" olduğunu ve Kürt kelimesinin de güneydoğudaki insanların karda yürürken çıkardıkları sesler sonucu oluşmuş bir kavram olduğunu söyledi. 12 Eylül sonrası Kürtçe konuşmak yasaklandı ve Kürtlerin varlığı sistematik olarak tüm devlet organlarıncı inkar edildi. Kürtlerin ayrı millet ve etnisite olmadığını ve Kürtlerin Türklüğünü ispatlamak için resmi bir kurum olarak Türk Kültürünü Araştırma Kurumu tarafından birçok yayın yapıldı. Evren 1989 yılında görev süresinin bitimi ile emekliye ayrıldı.

2000 yılı Şubat ayında Kürt Meselesine dair bir konuşmada Türkiye'nin ileride eyalet sistemine geçebileceğini ve bundan korkmamak gerektiğini

ifade eden Evren'in sözleri kamuoyunda şaşkınlıkla karşılandı ve tartışıldı. Anayasanın bazı maddelerindeki değişikliğin oylamaya sunulduğu Haziran 2010'da kabul edilen anayasa değişikliğinin ardından özellikle 12 Eylül mağdurları tarafından hakkında birçok dava açıldı.

EYLÜL DEVRİMİ/Şoreşa İloné: 1961 Eylülünde Kürtlerin, Molla Mustafa Barzani liderliğinde Irak Yönetimine karşı başlattıkları silahlı isyana verilen ad. 1958 yılında Irak monarşisine son veren bir darbe ile iktidara gelen Abdülkerim Kasım yönetimi Kürtler tarafından da desteklendi. Barzani, Sovyetlerden dönerken, IKDP'de yasal olarak faaliyet göstermeye başladı, tutuklular serbest bırakıldı. Kürtler ile yönetim arasında kısa süren bu bahar havasının akabinde Kürtler otonomi taleplerinin gerçekleşmemesi sebebi ile 1961 yılında yeniden silaha sarıldılar. Aralıklar da olsa devam eden isyan, 11 Mart 1971 tarihinde Kürtler ve Irak yönetimi arasında imzalanan ve Kürtlere otonomi hakkı tanıyan antlaşma sonlandı.

EY RAKİB/Ey Reqîb: Kürdistan Bölgesel Yönetimi milli marşı. Ey Reqîp milliyetçi şair ve aktivist Dildar (Yunis Mela Rauf Dildar: 1918-1948) tarafından 1938 yılında hapiste iken yazıldı. 1946 yılında Kısa ömürlü Mahabad Cumhuriyeti tarafından milli marş olarak bestelendi. Çoğu Kürt tarafından milli marş olarak benimsenen marş, Kürdistan Bölgesel Yönetimi tarafından da milli marş olarak kabul edilmiştir.

EYYÜBİ, SELAHADDİN/Selahaddin Yusuf bin Eyyub (532-589/1138-1193): Eyyübi Devletinin kurucusu ve Kudüs'ün fatihi ünlü hükümdar. Kürt Revvadi aşiretine mensup Necmeddin Eyyüb'un oğlu olarak Tikrit'te doğdu. Daha sonra aile buradan Halep'e göç etti. Babası ve amcası Esedüddin Şêrguh, İmadeddin Zengi'nin hizmetinde girdiler. Babası Necmeddin Eyyüb'un vali olarak görev yaptığı Şam ve Baalbek'te büyüyen, ilim ve sanata meraklı olan Selahadin Eyyübi'nin askerlik hayatı 26 yaşında Mısır'a üç sefer düzenleyen amcası Şirku hizmetine girmesi ile başladı. Şirkuh'un Fatımi Devleti veziri iken ölmesinin ardından henüz 31 yaşındayken hem Suriye birliklerinin komutanlığına, hem de melik unvanıyla Mısır vezirliğine atandı (1169). 1171'de Mısır'da Şii Fatımi Devleti'ne son veren Selahaddin, Kahire ve Fustat'ta Bağdat'taki Abbasi halifesi el-Mustadi adına hutbe okutarak ona bağlılığını bildirdi ve Sünniliğe döndüğünü ilan

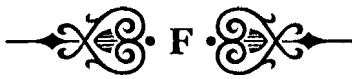

Selahaddin Eyyübi ve esir aldığı Kudüs Kralı Şövalye Lüzinyalı Guy'u gösteren tablo

etti. Mısır'ın tek hakimi olarak İslam dünyasındaki iki başlılığa son verdi.

Selahaddin, Nureddin Mahmud Zengi'nin 1174 yılında ölümüne kadar ona bağlı kaldı. 1186'ya kadar Suriye, Kuzey Mezopotamya, Mısır ve Filistin'deki tüm Müslüman topraklarını kendi bayrağı altında birleştiren Eyyübi 1187'de Latin Haçlı krallıklarına yöneldi. 4 Temmuz 1187'de Hittin Savaşı'nda birleşik haçlı ordusunu büyük bir bozguna uğrattı. Üç ay içinde Akka, Betrun, Beyrut, Sayda, Nasıra, Nablus, Yafa ve Aşkelon'u alan Selahaddin Haçlılara en büyük darbesini ise 88 yıl Frankların elinde kalan Kudüs'ü alarak indirdi (2 Ekim 1187). Bunun üzerine Hristiyanlar yeni bir Haçlı Seferi (III. Haçlı Seferi) düzenledilerse de bir sonuç elde edemediler.

Sıkı bir Ehl-i Sünnet taraftarı olan ve erdemli kişiliği ile tanınan Selahaddin Eyyübi 1193 yılında Şam'da öldü. Ölümünün ardından akrabaları imparatorluğu paylaştılar. Selahaddin Eyyübi tüm İslam dünyası tarafından büyük bir kahraman olarak görüldüğü gibi Batı da ilgi ve saygı gören bir kişiliktir. Kürt milliyetçi söyleminde sık sık kendisi ile bir Kürt olarak iftihar edilir. Özellikle Osmanlı son dönemi Kürt milliyetçilerinin en önemli "Kürt kahramanı"dır.

FADLAVİLER: Büyük Luristan ve Huzistan'da 1155-1424 yılları arasında hüküm süren ve Hezaresbiler olarakta bilinen emirlik. Şerefname'ye göre, 1106 yılında, başlarında Ebu Nasr Fadlavi'nin (veya Eb'ül Hasan'ın) bulunduğu Suriye'den Luristan'a göçen 100 (veya 400) Kürt ailesi tarafından kuruldu. Bu tarihten sonraki Luristan beyleri Fadlavi hükümdarları diye bilindiler. Ebu Tahir bin Muhammed bin Ali bin Ebun Nasr Fadlavi, Şabankaralarla savaş halindeki Atabey Sungur'un hizmetine girerek Onun ordusuyla Luristan'ı işgal edip yönetimi ele geçirdi. Ardından Sungur'a kafa tutarak Luristan'da bağımsızlığını ilan etti (1156). Yerine geçen oğlu Hezaresb (1204-1229), İzec'i başkent haline getirerek atabeyliğini zenginleştirdi ve genişletti. Abbasi Halifesi Nasır-ı Lidinullah'tan 'Atabeg' ünvanı aldı. Onun adına nispetle beylik Hezaresbiler olarak da bilinir. Bir süre Moğollara bağlanan Fadlavi yönetimi 1424 sona erdi. Büyük Luristan bundan sonra Bahtiyarilerin eline geçmiştir.

FAİL-İ MEÇHUL: Bir tarzı siyaset olarak fail-i meçhuller İttihat Terakki döneminden beri daima var olagelmıştır. Bunun beraber Türkiye'de fail-i meçhullerin yoğunlaşması ideolojik gençlik hareketlerinin yükselişe geçtiği 1970'lerde gerçekleşti. 12 Eylül öncesi dönemde yüzlerce kişinin hayatını kaybettiği faili meçhuller 1979-1980 yıllarında zirve noktasına vardı. Kürt milliyetçi hareketinin yükselişe geçtiği 1990'lı yıllarda ise fail-i meçhullerde adeta bir patlama yaşanmıştır. 1990'lı yılların başında işlenen cinayetlerin bir süre sonra devletin en yetkili makamlarınca bir devlet kararına dönüştürüldüğü ifade edilmiştir. Fail-i meçhullerin en yoğun olduğu 1992-1995 yılları arasında bini aşkın cinayet işlenmiştir. Öldürülenlerin tamamına yakını PKK mensubu olduğu veya PKK'ye yardım ve yataklık ettikleri düşüncesi ile öldürülmüş ve birçoğunun cesedi de kaybedilmiştir.

Gayri nizami harbin bir unsuru olarak sıklıkla yargısız infazlara başvurulması sebebi ile faili meçhuller 1990'lı yıllarda adeta günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir. Bu dönemde işlenen çok sayıda fail-i meçhul cinayetin

JİTEM ve Özel Timler tarafından işlendiği defaaten dile getirilmiştir. Sadık Avundukluoğlu'nun başkanlığını yaptığı 1995 tarihli "TBMM Fail-i Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu'nun raporunda, 1997 yılında Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş'ın, dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın isteği ile hazırlayıp kendisine sunduğu "Susurluk Raporu"nda cinayetlerin devletle ilişkisi hakkında resmi ağızlardan önemli bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca bu dönemde bölgede faal olan tüm siyasi yapıların ve aktörlerin de fail-i meçhullere karıştıkları da belirtilmektedir. 1990-2011 arasındaki toplam faili meçhul cinayet sayısının bin 901 olduğu ifade edilmektedir.

Çocukları kaybedilen ve yıllardır Galatasaray Meydanı'nda oturma eylemi yapan Cumartesi Anneleri'nin fail-i meçhullerin aydınlatılması için yaptıkları mücadele, cinayetlerin yoğun olduğu dönemde bölgede görev yapmış bazı devlet görevlisi polis, itirafçı ve askerlerin açıklamaları/itiraf-ları, İnsan hakları derneklerinin, basın ve bazı siyasi oluşumların ilgisi ile konu kamuoyu nezdinde güncelliğini diama koruya gelmiştir. En son Şubat 2012'de Diyarbakır'da JİTEM tarafından kullanılan binanın bahçesinde çok sayıda insan kemiğine rastlanması konuya ilişkin tartışmaları yeniden alevlendirdi. Toplu mezarın bulunmasının akabinde İHD Diyarbakır Şubesi bir kısım faili meçhul cinayet kurbanlarının gömülü olduğunu belirttiği bir toplu mezar haritası hazırladı. İHD, TİHV ve Mazlum-Der de fail-i meçhullerde soruşturma başlatılmaması durumunda 20 yıl olan zamanaşımı süresine karşı bir kampanya başlattı.

FEDERASYON: Coğrafi yapılarına göre oluşmuş birden fazla devletin savunma ve dış politika alanında dayanışma amacıyla ortak bir devlet içinde birleşmesi. Ortak merkezi devlet örgütü, federasyonu oluşturan devletlerin üzerinde iken, birliği oluşturan devletlerde aralarındaki antlaşmaya göre geniş veya dar değişen ölçülerde özerk yetkilere sahiptirler. Bir federasyonda merkezi hükümetin ve bağlı devletlerin yetkileri devletler arasındaki antlaşmalarla belirlenir. Günümüzde birden fazla federasyon modeli ve devlet yapılanması vardır.

Türkiye bazı gruplar ve siyasi yapılar Kürt sorununa çözüm olarak federasyonu savunmuşlardır. Mevcut Kürt örgütlenmeler içinde HAK-PAR, Demokratik Kitle Partisi (DKP) ve PSK bunlar içinde ne önemlileridir. Irak

Kürtlerinin Körfez Savaşı sonrası *de facto* olarak oluşturdıkları Kürdistan Bölgesel Yönetimi ise 2005 yılında hazırlanan Irak Anayasası'nda federasyon olarak *de jure* bir yapıya kavuşmuştur.

FEVZİ, BİTLİSLİ KEMAL/Hizanizade Bitlisli Kemal Fevzi (1891-1925): Asker ve Kürt milliyetçisi. Bitlis'in Hizan ilçesinden olan Kemal Fevzi, Erzurum'daki askeri okuldan mezun olduktan sonra Balkan Savaşları'nda (1912-1913) yaralamp total kalana kadar Osmanlı ordusunda subaylık yaptı. Görevden ayrıldıktan sonra gazeteciliğe başladı. İlk dönem şiirlerinde görülen Osmanlı/Türk milliyetçiliği temayüllerini tümenden terk eden Fevzi, kısa süre sonra ideolojik olarak tümenden koptu ve I. Dünya Savaşı sonrası Kürt milliyetçi hareketi içinde yer aldı.

1918 yılında Kürdistan Teali Cemiyeti'ne (KTC) katıldı. *Jin ve Kürdistan* dergilerinde yazdı. Sevr Atlaşması'nın imzalanmasından sonra antlaşma ile Ermenilere bırakılan Bitlis, Van ve Erzurum illerinin nüfus çoğunluğunun Kürt olduğunu belirterek bu illerin Kürt egemenliğine alınmasını talep etti. KTC içinde yaşanan otonomi ve bağımsızlıkçılar bölünmesinde Bedirhanilerin öncülük ettiği bağımsızlıkçı kanatta yer aldı. Daha sonra Kürt İstiklal Cemiyeti'ne (Azadi) katıldı. Cumhuriyet sonrası Kürt bölgesinin entegrasyonuna karşı çıkan Kemal Fevzi, Şeyh Said İsyanı sonrası tutuklandı ve İstiklal Mahkemesi tarafından ölüme mahkum edildi.

FEYLİ KÜRTLER: Çoğunluğu Bağdat'ta olmak üzere Osmanlılar zamanından beri Irak'ta yaşayan fakat, uzun süre vatandaşlık hakkından yoksun bırakılan İran Kirmanşah kökenli 150 bin civarında nüfusa sahip Şii Kürtlere verilen isim. 1980'li yıllarda Irak hükümetinin Arabizasyon politikası kapsamında Kürt nüfusunu azaltma kampanyasının önemli bir unsuru oldular. Saddam Hüseyin yönetimince Şii oldukları gerekçesiyle 50 bin kadar Feyli, İranlı olmakla suçlanarak kimlikleri iptal edilip, vatandaşlıktan çıkarıldılar ve İran'a göçe zorlandılar. Feyliler, 1980'lerde diğer Kürtlerle birlikte Enfal Operasyonu'na maruz kaldılar. Sürülen ve göçe zorlanan Feyli Kürtler 2007 yılından itibaren geri dönmeye ve kimliklerine, vatandaşlık haklarına kavuşmaya başladılar.

Irak'ın siyaset arenasında Feyli Kürtlerin bir kısmı Kürtlerle, bir kısmı da Iraklı Şii Araplarla birlikte hareket ederken, bir kısmı da bağımsız hareket etmektedir. Kürt milliyetçiliğinin ünlü figürlerinden biri olan kadın peşmerge Leyla Kasım, Feyli Kürtlerdendir.

FINDIKI, SEYİD ALİ/Seyyid Ali Findiki (1892- 1968): Şair, mutasavvıf. Seyyid Ali, Şırnak'ın Güçlükönak ilçesine bağlı Findık nahiyesinde dünyaya gelmiştir. Silvan müftüsü Seyyid Abdurrahman Efendi'den, kayın-pederi Seyyid Hasan'dan, Cizreli hocası ve şeyhi Şeyh Seyda'dan da ilim icazetnamesi, bunların yanı sıra biri Cizreli Şeyh Seyda tarafından diğeri de Şeyh İbrahim Hakkı Basret tarafından olmak üzere iki tane de tarikat icazetnamesi almıştır. Seyyid Ali'nin ataları ilk olarak Kurtalan ve Beşiri arasındaki tarihi Erzen şehrine yerleştikleri için, soyadı kanunu çıktığında Erzen soyadını almışlardır. 1 Mart 1968'de Cizre'de vefat etmiş olan Seyyid Ali Findiki ve burada medfundur.

Şiirleri halk arasında, özellikle mutasavvıf çevrelerde yaygın olan ve ezbere okunan Seyyid Ali Findiki'nin en ünlü eseri divanıdır. Seyyid Ali'nin Divan'ı 51 manzumeden ibaret olup tamamı beyitler halinde kaleme alınmıştır. Bu beyitlerin 42 adedi Kaside formunda; 9 adedi ise Mesnevi nazım şeklindedir.

FIRAT, ABDÜLMELİK (1934-2009): Siyasetçi. Şeyh Said'in torunu olan Abdülmelik Fırat, Erzurum ili Hınıs ilçesi Kolhisar Köyü'nde dünyaya geldi. Diyarbakır Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1957'de Demokrat Parti'den (DP) Erzurum milletvekili seçildi. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra Yassıada'da yargılananların en genciydi. Yargılama sonucu önce idam cezasına çarptırıldı, daha sonra cezası hapis cezasına çevrildi ve 18 ay Kayseri Cezaevi'nde kaldı. 12 Mart ve 12 Eylül'de kendisi ve ailesinden birçok kişi gözaltına alındı. 1991'de Erzurum'dan DYP milletvekili seçildi; ancak, daha sonra hükümetin Kürt politikası sebebiyle hükümetle ters düşerek istifa etti. Hak ve Özgürlükler Partisi'ni (HAK-PAR) kurdu ve bir süre başkanlığını yaptı. Kürt sorunun çözümü için federasyonu savundu. Bilge bir insan olarak görülen Abdülmelik Fırat, 29

Eylül 2009'da Ankara'da hayatını kaybetti. Hınıs ilçesi Kolhisar Köyü'ndeki aile kabristanına defnedildi.

FIRAT: Kürt coğrafyasında su potansiyeli en yüksek nehir. Türkiye'nin sınırlarını aşarak önce Suriye, daha sonra Irak topraklarına giren Fırat nehri, Irak'ta denize yakın bir noktada Dicle Nehri ile birleşerek Şattü'l Arab'ı oluşturur ve Basra Körfezi'ne dökülür. 1263 km'lik kısmı Türkiye içinde kalan nehrin toplam uzunluğu 2.800 km'dir. Murat, Karasu, Tohma, Peri, Çaltı ve Munzur çayları nehrin en önemli kollarıdır. Keban Barajı, Karakaya Barajı, Atatürk Barajı, Birecik Barajı ve Karkamış Barajı gibi Türkiye'nin en büyük barajları Fırat üzerinde inşa edilmiştir. Ayrıca nehrin suyu ile Harran Ovası sulanmaktadır.

Fırat'ın sularının Türkiye tarafında tutulması uzun süre Türkiye ve Suriye ilişkilerindeki gerginliğin en önemli sebebi olmuştur. Türkiye'nin su kozuna karşılık Suriye yönetimi ülkesindeki PKK faaliyetlerine göz yummuş, PKK liderine uzun süre ev sahipliği yapmıştır.

FRANSA: Fransa yüzyılın başından beri İngiltere ve Rusya ile birlikte Kürt politikası üzerinde etkili olan ülkelerden biri. I. Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli Sykes-Picot Antlaşması'na göre Fransa savaş sonrası Suriye'yi alacaktı. Bu durum gerçekleştiğinden Fransa özellikle Suriye Kürtlerinin mukadderatı üzerinde etkili olmuştur. İran-İrak Savaşı öncesi Fransa, Irak'ın en önde gelen silah tedarikçisi ve destekçisi idi. Fransa eski cumhurbaşkanının eşi Danille Mitterand uzun yıllar Kürt davasını şevkle savundu ve Paris Kürt Enstitüsü'nün kuruluşuna yardımcı oldu. Körfez Savaşı'nda müttefiklerin safında yer alan Fransa, Körfez Savaşı sonrası Huzur Operasyonu'na katılarak "uçuşa yasak bölge" uygulamasını sürdürmeye destek verdi. 1997 yılında Fransa "güvenli bölge"yi koruyan Çekiç Güç'ten çekilerek Irak'a uygulanan yaptırımlara desteğini azalttı. Fransız yönetimi 1993 yılında PKK'nin ülkesindeki faaliyetlerini yasakladı. Bununla beraber PKK bu ülkedeki faaliyetlerine devam etti. Bugün Fransa'da 100 bini aşkın Kürt yaşamaktadır.

FURSAN EL SALAHADDİN: Abdülkerim Kasım'ı bir darbe ile devirerek yönetimi ele geçiren Abdüsselam Arif sonrası Irak yönetiminin Molla Mustafa Barzani peşmergelerine karşı savaşmak üzere kendilerine yakın Kürt aşiretlerden oluşturduğu askeri kuvvetlere verdiği ad. Irak Kürt milliyetçi hareketi ise hükümetin yanında kendilerine karşı da savaşan bu Kürt askerleri "hain ve işbirlikçi" anlamında "Cahş" olarak isimlendirmiştir. Ayrıca bkz. CAHŞ

GALBRAITH, PETER W. (1950-): Amerikalı politik danışman, akademisyen, yazar ve eski diplomat. Kürtlere yakınlığı ile bilinen Galbraith Kanadalı ünlü ekonomist John Kenneth Galbraith'ın (1908-2006) oğludur. Galbraith Halepçe'deki katliamında kimyasal silah kullandığını Amerikan yönetimine bildiren ilk kişidir. 1980'de Amerikan Senatosu Dış ilişkiler Komitesi Başdanışmanı görevinde bulunan Galbraith, Eylül 1988'de komisyon üyeleri ile beraber Türk-Irak sınırına yığılan Kürt mülteciler arasında incelemelerde bulundu. Saldırıdan kurtulan birçok kişi ile mülakat yaptı ve hükümetin başlattığı soykırımsal niteliğe sahip saldırının kanıtlarını topladı. Washington'a dönünce yönetimi Irak'a yaptırımlar konusunda ikna etmeye çalıştı. Halepçe'ye kimyasal silah saldırısıyla ilgili hazırladığı raporlarıyla dünya kamuoyunun dikkatini bu meseleye çekmeye çalıştı

1991 Kürt isyanından sonra olası bir Kürt mülteci krizi ve yeni bir saldırı konusunda ABD yönetimini uyardı. İsyan sırasında yalnız bırakılan ve merkezi hükümetin başlattığı saldırı ile Türkiye ve İran sınırına yığılan 1 milyonu aşkın Kürdün oluşturduğu kriz tüm dünyanın dikkatini çekti. Galbraith, George H.W. Bush Hükümetini Kürtlerin dönüşü için "uçuşa yasak bölge" uygulamasına ikna etmeye çalıştı. İnsan Hakları İzleme Örgütüne bağlı Ortadoğu İzleme Örgütü (Middle East Watch-MEW) ile birlikte 1991

yılında Kürt İsyanı (Raperin) sırasında basılan devlet dairelerinde ele geçirilen milyonlarca belgenin kargo uçaklarıyla ABD'ye nakline katkı sağladı. Taranan ve kategorize edilen belgelerin incelenmesi sonucunda hazırlanan ve Mart 1993'te Ortadoğu İzleme Örgütü'nün yayınladığı rapor, Irak'taki katliamların/soykırımın boyutunu ortaya koydu. 1993 - 1998 arası Hırvatistan ve Doğu Timor da çalışan Galbrait, bu sürede Irak Kürdistanı'na olan ilgisini kesmedi. Irak Anayasası'nın hazırlaması sürecinde Kürt yönetimine danışmanlık yaptı. Kürtlerin (olası) bağımsızlığını desteklemektedir.

GAP: Bkz. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

GARZONİ, MAURIZIO: İtalyan Misyoner. Kürdolojinin öncüsü kabul edilmektedir. 1787'de *Kürt Dilinin Grameri ve Sözlüğü* (*Grammatica e Vocabolario della Lingua Kurda*) isimli İtalyanca çalışmasını 288 sayfa olarak Roma'da yayınladı. Bu Kürtçe-İtalyanca sözlükte 4600 kelime bulunmaktadır ve Batı Avrupa'daki ilk çalışmadır. Yaşamının yirmi yılını Musul ve Amadiye'de Kürtler arasında geçiren Garzoni, 1764-1770 yılları boyunca söz konusu eseri üzerinde çalışmıştır. Sözlüğün ikinci baskısı 1826 yılında yapılmıştır.

GRAMMATICA E VOCABOLARIO DELLA LINGUA KURDA COMPOSTI

DAL P. MAURIZIO GARZONI
De' Predicatori Ex-Missionario Apostolico

ROMA MDCCLXXXVII.

Nella Stamperia della Sacra Congregazione
di Propaganda Fide

CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Garzoni'nin Grammatica e Vocabolario della
Lingua Kurda'sının kapağı

GEORGE, MARGARET/Margaret George Malik: Asuri Kökenli kadın peşmerge. Bir hastane çalışanı iken, köyünün hükümet yanlısı milislerin (Cahş) saldırısına uğraması sebebi ile peşmergeye katıldı. 1960'lı yıllarda Akre civarında bir peşmerge birliğine komutanlık etti. Tanınmış bir milis liderini öldürdürerek kısa zamanda ünlenen Margaret birçok peşmergenin kendisinde gördüğü coşkun liderlik arzusu sebebi ile komutanlıktan uzaklaştırıldı. Bir süre sonra öldürüldü. Ölümünden sonra bir çeşit Kürt Jan Dark'ı olarak görüldü. Cesur bir savaşçı olarak bir idole dönüştü ve binlerce peşmerge tarafından resimleri ceplerde taşındı.

Margaret George

GEVENDE/Gewende: Klasik Kürt toplum yapısında aşirete mensup olmayıp aşiret içinde yer alan bir toplumsal grup. Bir çeşit müzisyen olan gevendeler düğün ve sünnetlerde davul ve zurna çalarak, aşiret reisinin odasında ayak hizmetlerini görerek, kahve dağıtarak, tellallık yaparak geçinirler ve doğal olarak aşiret törelerini iyi bilirler. Hasat zamanı meskun oldukları aşiret hanelerinin hasadın pay almak için dolaşırlar. Diğer bir topluluk olan Karaçilere (Qereçi) göre daha saygındırlar.

GEZMİŞ, DENİZ (1947–1972): 68 kuşağının önde gelen sol liderlerinden. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun kurucusu. Erzurumlu bir ailenin çocuğu olarak Ankara'da doğdu. 6 Mayıs 1972 yılında cinayet suçundan idam edildi. Mahir Çayan ile birlikte genç model Kürt sosyalistleri üzerinde etkili oldular.

GLADYO: İtalya'da ABD ve NATO tarafından sol örgütlenmelere ve Sovyetlere karşı gizli olarak oluşturulan kontrgerilla örgütlenmesi. ABD ve NATO yardımı ile Türk hükümeti tarafından Soğuk Savaş döneminde olası bir Sovyet işgaline karşı koymak amacı ile oluşturulan gizli ve silahlı örgütlenme kontrgerilla, derin devlet vb. isimlerle anıldı. Benzer örgütler NATO üyesi Batı ülkelerinde de oluşturulduğundan Türkiye'nin yakın tarihinde konuya dair tartışmalarda Gladyo gerçekte her ülkede farklı bir ad ile oluşturulan bu gizli örgütlenmelerin gayri resmi ortak adı olarak kullanıldı: Türk Gladyosu, İngiliz Gladyosu vb. Bazı iddialara göre Gladyo mensuplarının bir kısmı 1990'lı yılların başında PKK sempaticileri kişilerin yargısız bir şekilde infaz edilmesinde kullanıldılar. Bkz. DERİN DEVLET, KONTRGERİLLA.

GORAN, ABDULLAH SÜLEYMAN/Evdilâh Goran (1904-1962): Modern Kürt şiirinin öncü ismi. Daha çok Goran adı ile anılan şair Halepçe'de doğdu. Kerkük'te öğretmen okulunda okudu. Babasının ölümü üzerine okuldan ayrılan Goran, Hawraman bölgesinde öğretmenlik yaptı (1925-1937). 1940-1945 arası müttefiklerin kurduğu Yafa radyosunda çalıştı. Irak Komünist Partisi'ne üye olan Goran, politik aktiviteleri sebebiyle Irak'ta monarşinin devrildiği 1958'e kadar birçok defa tutuklandı ve işkenceye maruz kaldı. 1954'ye kadar *Jîn* dergisini, 1959'den itibaren de daha sonra adını *Beyan* olarak değiştireceği *Şefeq* (*Şafak*) dergisini yönetti. Kuzey (Kurmanci) ve güney Kürtçelerinin (Sorani) birleşmesi için çaba sarf etti. 1960 yılında Bağdat Üniversitesi Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı. Irak Barış ve Dayanışma Komitesi üyesi olarak birkaç defa SSCB' de bulundu. Goran, kanser sebebiyle 18 Kasım 1962'de hayatını kaybetti.

Goran'ın şiiri üç merhaleden geçmiştir. İlk önce klasik tarzda yazmaya başlayan şair, daha sonra romantik bir anlayışla yönelerek klasik şiir tarzını değiştirmiş ve Kürt şiirine biçim, dil ve ritim yönünde büyük bir yenilik getirerek şiirin klasik konularını yerinden etmiş, Kürt halk kültürünü şiiri-ne temel almıştır. Daha sonra ise özgürlük, yurt sevgisi, kadın, doğa, sınıf savaşımı vb. (politik-sol) temalarını içeren realist, eleştirel, zaman zaman natüralist bir tarza yönelen Goran, Kürt şiirinin modern bir düzeye gelmesinde öncü rol oynamıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Beheşt û Yadgar*

(Cennet ve Hatıra, 1950), Firmêsk û Huner (Gözyaşı ve Sanat, 1950), *Sirûşt û Derûn* (1968), Helbijarda (Seçki, kısa hikayeler, 1953). Daha sonra Goran'ın toplanan şiirleri 1980'de Bağdat'ta Dîwana Goran (Goran Divanı) adıyla yayınlanmıştır.

GORAN/DEĞİŞİM HAREKETİ/Bizutinewey Gorran: Irak Kürdistanı'nda Listî Gorran (Goran Listesi) adı ile de bilinen siyasi parti. Goran, 2009'da Nuşîrvan Mustafa öncülüğünde çoğu IKYB'den ve bir kısmı IKDP'den kopmuş geniş bir koalisyona dayanılarak oluşturuldu. Goran Hareketi, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ndeki IKDP ve IKYB ittifakının siyasi egemenliğine, iktidarı paylaşmalarına muhalefet etmektedir. Değişim ve reform talebi ile ortaya çıkan parti, çoğunlukla şehir merkezli orta sınıf ve gençlerden destek gördü. Goran, 25 Temmuz 2009'da Kürdistan Bölgesel Yönetimi Parlamentosu için yapılan seçimlerde oyların 23.75'ini alarak IKDP ve KYB'nin ardında üçüncü parti olurken, IKYB'nin kalesi olarak bilinen Süleymaniye'de oyların %51'ini alarak önemli bir başarı elde etti. Seçimler neticesinde Goran, Irak Kürdistanı'ndaki politik yapının en önemli aktörlerinden bir olurken, bölgenin IKDP ve IKYB ile bütünleşen geleneksel politik manzara ve yapılanmasının da değişmesini sağladı. Parti, 2010'da yapılan Irak Meclisi seçimlerinde Erbil ve Süleymaniye vilayetlerinden 8 sandalye elde etti. Kasım 2011'de Talabani, Goran ile uzlaşma yolu aradı.

Goran, Tunusta'ta başlayan Arap isyan dalgasının (Arap Baharı) akabinde Kürdistan'da Bölgesel Hükümet karşıtı protesto hareketlerini yönlendirdi. Süleymaniye'de 16 Şubatta eski bir peşmergenin kendini yakması sonucunda yönetime karşı başlayan gösterilerde 5 kişi yaşamını yitirirken, 100'ü aşkın kişi ise yaralandı. Süleymaniye'den sonra Erbil'e sıçrayan gösterilerde de hayatını kaybedenler oldu. Yaşananlar sebebi ile Değişim Hareketi'nin hükümeti düşürmek amacıyla meclise verdiği gensoru İslami partilerce de desteklendi.

GORANİ/Hawramî: Kürtçenin lehçelerinden biri. Hem Irak hem de İran'da konuşulan Gorani Kürtçesi Irak'ta Halepçe; İran'da Merivan, Dinever, Hemedan, Kirmanşah, Hanikin ve Mandeli'ye kadar uzanan bölgede konuşulmaktadır. Gorani başlıca Havrami (Hawramî) ve Laki olmak üzere

iki ana lehçeye ayrılır. Bugün yaklaşık 1,2/1,5 milyon Kürt Gorani lehçesini konuşmaktadır.

Goranice'nin yazılı tarihi diğer lehçelere göre daha eskidir. İlk Kürtçe edebi eserleri bu lehçe ile yazılmıştır. Havraman lehçesi 1867 yılında yıkılana kadar İran'daki Erdalan Beyliği'nin saray dili olmaya devam etti ve önemli bir edebiyat vücuda getirdi. 15. yy. Molla Perişan Dineveri (ö.1395), Mustafa Besarani (1642-1701), Muhammed Kendulayi (17.yüzyıl sonları) Hana Kubadi (1700-1759), Mirza Şafi Dineveri (18. yüzyıl ortaları), Seyda Hevrami (1784-1852), Ahmed Beg Kumasi (1796-1889), Muhammed Zengana Gammak-i Kerkuki (18. yüzyıl başları), Muhammed Veli Kirmanşahi (ö. 1901), 19. yüzyılda Molla Abdurrahim Mevlevi, Kadın şair Mesture Hanım Erdelani (1805-1848) Gorani lehçesinde yazmış önemli şairlerdir. Erdelan Emirliği'nin yıkılmasının ardından Gorani, Sorani karşısında gerilemeye başladı. Özellikle Iraklı Kürt mültecilerin İran'a, Havraman bölgesine, olan yoğun göçü bu süreci hızlandırmıştır. Önceleri Gorani konuşan Halepçe'de bugün Soranice konuşmaktadır.

GÖKALP, MEHMET ZİYA (1876-1924): Kürt kökenli Türk milliyetçiliğinin/Türkçülüğün teorisyeni düşünür, yazar, şair, siyasetçi. Asıl adı Mehmet Ziya olan Gökalp, Diyarbakır'ın Çermik kazasında doğdu. Diyarbakır'da eğitim gördü. Diyarbakır'daki kolera salgını nedeniyle bu şehirde görevlendirilen Doktor Abdullah Cevdet Bey ile tanıştı ve fikirlerinden etkilendi. 1896'da İstanbul'a giden Gökalp, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı ve cemiyetin Diyarbakır şubesini kurdu. *Peyman* gazetesini çıkardı. 1909'da Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki Kongresi'ne Diyarbakır delegesi olarak katıldı ve örgütün Selanik'teki merkez yönetim kuruluna üye seçildi. Mart ayında Ergani/Maden mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girdi. 1915'te İstanbul Üniversitesi'nin Felsefe bölümüne İctiamıyyat Müderrisi (Sosyoloji Hocası) olarak atandı. Genç Kalemler ve Türk Yurdu dergilerinde yazdı. 1914'te *Kızıl Elma*, 1918'de ise *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı eseri ile *Yeni Hayat* isimli şiir kitabını yayımladı. Ermeni olaylarına dahil olduğu gerekçesi ile Malta'ya sürülen Gökalp döndükten sonra *Küçük Mecmua*'yı çıkardı. 1923'te Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti Başkanlığı'na atandı. Aynı yıl *Türkçülüğün Esasları* isimli ünlü eserini

yayınlandı. Soyun değil, kültürün/harsın merkezde olduğu bir Türk milliyetçiliği anlayışına sahip Gökalp, eserlerinde solidarist bir toplumsal yapıyı savundu. İkinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Atatürk tarafından Diyarbakır mebusu olarak seçildi. 25 Ekim 1924'te İstanbul'da öldü.

İstanbul'a gittiği ilk zamanlarda Kürt aydınları ile önemli ilişkiler kuran Gökalp'in Kürtlere ilişkin yazdığı en önemli eser gerçekte bir rapor olan *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* başlıklı eserdir. Bunun dışında Kürtlere dair kaleme aldığı birçok makale bulunmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır: Firari Maznunlar, Gıyabi Mahkumlar (Peyman gazetesi, 30 Ağustos 1909), Türkler'le Kürtler (Küçük Mecmua, 5 Haziran 1922), Millet Nedir? (Küçük Mecmua, 25 Aralık 1922), İstimlal (Küçük Mecmua, 1 Ocak 1923), Kürtler'in Menfeati (Cumhuriyet gazetesi, 20 Temmuz 1924), Şehir Medeniyeti, Köy Medeniyeti (Küçük Mecmua, 10 Ocak 1923).

Türkçülüğe tam karar kılmadığı zamanlarda Gökalp'in Kürtçe üzerinde çalıştığına Kürtçenin gramerini ve sözlüğünü hazırladığına, atasözlerini derlediğine dair tarihsel tanıklıklar vardır. (Diyarbakirli Pirinççizade Fevzi Bey'in bu konudan bahseden mektubuna cevaben yazılmış bir yazı için bkz. *Kürt Teavün ve Teraki Gazetesi*, İstanbul, no. 6 (Kanun-i evvel 1324 (1909), s.50).

GÖKÇEN, SABİHA (1913- 2001): Atatürk'ün manevi kızı ve ilk Türk kadın savaş pilotu. Bursa doğumlu Sabiha Gökçen, 1937 yılında Dersim Harekatı'na katıldı ve hava saldırısı safhasında yer aldı. Bu harekatta gösterdiği üstün başarı sebebi ile, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Genelkurmay Başkanı'nın da katıldığı bir törenle kendisine Türk Hava Kurumu Murassa (İftihar) Madalyası verildi. 30 Ağustos 1937'de askeri uçuş brövesi aldı. 22 Mart 2001'de Ankara'da hayatını kaybetti.

GULAM, KANİ: Washington'da bulunan ve PKK'ye yakınlığı ile bilinen Amerikan Kürt Enformasyon Örgütü'nün (AKIN) kurucusu. Diyarbakır Kulp'lu olan Kani Gulam'ın asıl adı Abdülgaffar Gündüz'dür. Bir süre Toronto Üniversitesinde uluslararası ilişkiler eğitimi gören Gulam, California Üniversitesi'nin tarih bölümünden BA derecesi aldı. Bir çok kurum ve ku-

ruluşta Kürt meselesi ile ilgili olarak konuşma yaptı. DEP milletvekillerinin tutuklu olduğu dönemde ise serbest bırakılmaları için kongre önünde açlık grevi eylemi gerçekleştirdi.

GÜÇLÜ, İBRAHİM (1949-): Ankara'nın şereflikohisar ilçesi Hecıyan Köyü nde (Kkdamlacık) doğdu. İlk ve ortaokulu ilçesinde, liseyi Ankara Yıldırım Beyazıt Lisesi'nde bitirdi. 1976 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesinden mezun oldu. TİP ve Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) içinde çalıştı. Ankara DDKO'nun kuruluşunda yer aldı. 12 Mart sonrası DDKO davasından yargılandı. 1974 affı ile serbest kaldı. Rızgarı ve ardından Ala Rızgarı grubunun kuruluşunda yer aldı. 1980'de yurtdışına çıktı, vatandaşlıktan çıkarıldı. 1998'de Türkiye'ye döndü. Daha sonra oluşturulan Kürdistan Sosyalist Birliği'nin (Yekitiya Sosyalista Kurda) merkez komite üyeliğinde bulundu. Ala Rızgarı Birlik Platformu'nda (Platforma Yekitiya Ala Rızgarı) yer aldı. Demokratik Kitle Partisi'nde faaliyetlerini sürdürdü. Hak ve zgrlkler Partisi'nin (HAK-PAR) kuruluşunda yer aldı. Güçlü, Kürtler ve Kürt politikasına dair çok sayıda yazı kaleme almıştır.

GAP'tan bir görünüm

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP): Çoğunluğu Kürtlerle meskun Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirilerek bölgenin kalkınmasını ve diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkının ortadan kaldırılmasını, yöre halkının gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan proje. GAP; toprak, su ve insan kaynaklarını geliştirmeyi hedefleyen entegre, sosyo-ekonomik sürdürülebilir bir bölgesel kalkınma projesidir. Proje Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsamaktadır. GAP Bölgesi alan ve nüfus açısından Türkiye'nin yaklaşık %10'luk bir bölümüne tekabül etmektedir. Bölgeyi sosyo-ekonomik olarak kalkındırmayı hedefleyen projenin üzerinde inşa edildiği Fırat ve Dicle Nehirleri Türkiye'nin toplam su potansiyelinin %28'ini oluşturmaktadır. Proje, yapılan ve yapılması planlanan baraj ve hidroelektrik santralleri ile sulama tesislerinin yanı sıra kentsel ve kırsal altyapı, tarım, sanayi, eğitim, sağlık, ulaştırma, konut, turizm ve diğer sektörlerdeki yatırımları da içermektedir. Proje tarımsal verimi artırarak ve istihdam yaratarak bölge ekonomisine önemli katkı sağlamıştır.

Proje, GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından yönetilmektedir. Fırat Havzası ve Dicle Havzası projeleri olmak üzere iki gruptan oluşan GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı kapsamında 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralinin yapılması öngörülmektedir. Proje tamamlandığında yılda 27 milyar kilovatsaat elektrik enerjisi üretilmesi ve 1,822 bin hektar tarım alanının sulaması planlanmaktadır. Bu da yaklaşık olarak Türkiye'de sulanabilir toprak alanının %20'sine eşittir. Proje kapsamında üretilecek hidroelektrik ise Türkiye potansiyelinin %22'sine denktir. GAP kapsamında, 2009 yılı itibariyle toplam 9 adet (5.513 MW) hidroelektrik santrali tamamlanmış; santral kurulu güçleri itibariyle hidroelektrik enerji projelerinin %74'ü gerçekleşmiştir. 2009 yılı sonu itibariyle Fırat ve Dicle Havzası toplam 300.397 ha alan sulamaya açılmıştır. 72.093 ha alan da halen sulama şebeke inşaatı devam etmekte olup, 1.448.556 ha alan planlama aşamasındadır. Sulama projelerinin %16,5'i işletmededir.

Master Plan öngörülleri doğrultusunda belirlenen GAP kamu yatırımları finansman ihtiyacı 2010 yılı fiyatlarıyla toplam 42,1 milyar TL düzeyindedir. 2009'un sonu kümülatif harcama 30,6 milyar TL ve nakdi gerçekleşme %72,6 düzeyine ulaşmıştır.

GÜNEY KÜRDİSTAN/Kurdistana Başûr: Aktüel Kürt milliyetçi söyleminde Irak Kürdistanı'nı ifade eden adlandırma. Bu adlandırma coğrafyadan çok ulusal sınırlar esas alınmıştır. Suriye Kürdistanı ise "Küçük Güney" olarak adlandırılmaktadır.

GÜNEY, YILMAZ (1937-1984): Sinema oyuncusu, yönetmen, senarist. Asıl adı Yılmaz Pütün olan Yılmaz Güney Siverekli göçmen bir ailenin çocuğu olarak Adana'da doğdu. Türk sinemasında Çirkin Kral olarak tanınan Güney, 1972-1974 arası cezaevinde kaldı. 1981 yılında girdiği cezaevinden izinle ayrıldıktan sonra yurtdışına kaçtı. Kürtleri anlatan filmlerinden dolayı ilk önemli Kürt sinemacılarından sayılmıştır. Kendisini 'asimile olmuş bir Kürt' olarak tanımlayan Güney, Fransa'da iken Paris Kürt Enstitüsü'nün kuruluşuna katıldı ve faaliyetlerinde yer aldı. 9 Eylül 1984 tarihinde Paris'te hayatını kaybetti.

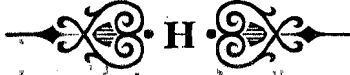
GÜNGÖR, ÇETİN (-1985): Daha çok 'Semir' kod adı ile tanınan Tunceli (Dersim) doğumlu Çetin Güngör, 1975 yılında Öcalan'la birlikte hareket etmeye başladı. 1981 yılında Kürt mültecileri arasında destek sağlamak amacıyla Avrupa'ya gönderildi. Daha sonra parti/örgüt içi yönetim yapısında reform yapılması gerektiğini dile getirerek Öcalan ile ters düştü. PKK içinde Öcalan'ın otoritesine meydan okuyan ilk kişi olan Çetin Güngör, 2 Kasım 1985'de Stockholm'de öldürüldü.

GÜRCİSTAN KÜRTLERİ: Günümüz Gürcistan Kürtlerinin çoğunluğu Yezidi inancına mensuptur. Gürcistan'daki Müslüman Kürtlerin kökenleri daha geçmiş yüzyıllara dayanmakla beraber Yezidilerin çoğunluğu I. Dünya Savaşı esnasında Kars civarından göçen Kürtlerdir. Gürcistan'da 40-60 bin arasında nüfusa sahip olduğu tahmin edilen Kürtlerin çoğu Türkiye sınırına yakın bölgede yaşamaktadır. Sovyetlerin dağılmasından sonra Kürtlerin önemli bir kısmı Avrupa, Rusya ve bazı Orta Asya devletlerine göçmüştür.

GÜVENLİ BÖLGE/Safe Haven: 1991 yılındaki başarısız Kürt isyanının bastırılmasının ardından Irak ordusunun saldırısından kaçarak Türkiye sınırına yığılan mültecilerin saldırıya uğramasını engellemek ve

geri dönüşünü temin etmek için Türkiye-İrak sınırının güneyindeki Zaho şehri civarında oluşturulan bölge.

Böyle bir bölgenin oluşturulması düşüncesi ilk olarak zamanın Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından önerildi ve İngiltere Başbakanı John Major tarafından da desteklendi. BM, 5 Nisan 1992 tarihli 688 sayılı kararı ile Irak yönetimini Kürt nüfusa yaptığı baskı sebebi ile kınayarak Kürtler üzerindeki baskısını hemen sonlandırmasını talep etti. Güvenli bir bölgenin oluşturulmasını meşrulaştıran bu dayanaktan sonra, karara istinaden Huzur Operasyonu kapsamında Irak'ın kuzeyinde güvenli bir bölge oluşturuldu ve Irak hava kuvvetlerinin uçuşuna yasaklandı. Ardında bölgede teşekkül eden Kürdistan Bölgesel Hükümeti zamanla nüfuzunu tüm bölgeye yaydı.

HABUR: Türkiye ve Irak arasındaki sınır kapısı. Silopi ilçesinin hemen güneyinde, Zaho'nun ise hemen kuzeyindeki sınır kapısı Irak tarafında Halil İbrahim sınır kapısı olarak ta adlandırılmaktadır. Irak ve Bölgesel Kürt Hükümeti ile ticaret ve alışverişin yapıldığı kapı bölge Kürtleri için hayati öneme sahiptir. Irak ile yapılan ticaret sınır bölgelerinde yaşayan Kürtlerin en önemli geçim kaynaklarından biridir. BM'in Irak'a yaptırım uyguladığı yıllarda Habur'dan Irak'a ticaretin ve mal akışının devam etmesi sınır kapısının önemini daha artırdı. Sınırın Kürt tarafını kontrolünde tutan IKDP'nin sınırdan elde ettiği geliri diğer büyük rakip Kürt partisi KYB ile paylaşmaya yanaşmaması 1990'lı yılların ortasında iki parti arasında vuku bulan çatışmanın sebeplerinden biri olmuştur. Hala Irak Kürdistanı'na en yoğun meta akışı bu kapıdan sağlanmakta ve Irak Kürdistan piyasasındaki malların önemli bir yekûnunu teşkil etmektedir.

Habur aynı zamanda Dicle nehrinin kollarından birinin adıdır (Habur çayı/suyu). Şırnak'a bağlı Silopi ilçesinin güneyinde, Türkiye-Suriye-İrak sınırlarının birleştiği noktada, doğudan Dicle Irmağına karışır. Sınır kapısı adını buradan almaktadır.

HACO AĞA (-1940): Haverkan aşireti lideri ve Suriye'deki Kürt milliyetçi yapılanmalarının önde gelen ismi. Haco Ağa, aşireti ile 1920'li ve 1930'lu yıllarda Suriye'deki Kürt örgütlenmelerinin sürekliliğinin sağlanmasında önemli rol oynadı. Kürt milliyetçi örgütlenmesi Hoybun'a katılan Haco Ağa, Hawar dergisinin çıktığı dönemde Kürt kültürel uyanışına katkıda bulundu. Kürt toplumunu ulusal bilince çağıran Haco Ağa, milliyetçi çevrelere katılmasına karşın eski aşiret düzeninin bir temsilcisi olmayı sürdürdü. 1926'da aşireti ile Suriye'ye geçen ve gücünü büyük ölçüde aşiretinden alan, Haco Ağa, Cezire bölgesinde Fransızlarla yakın işbirliği içinde oldu. Kürt milliyetçisi olarak sürdürdüğü faaliyetler, Cezire'deki Kürt aşiretleri arasındaki ününü büyük ölçüde artırdı. 1927'de, Türkiye sınırına yakın bir köy olan Kubur el-Bid'de (Qubur el-Bid) daimi ikamet hakkı ve ekilebilir topraklar elde etti. 1931'de Kubur el-Bid bölgesinde 14 köye ulaşmış olan arazilerini yönettiği Haseka'da daimi ikamet izni aldı. Haco Ağa güçlü feodal konumunu 1936 yılına kadar sürdürdü.

HACO, CİVAN/Ciwan Haco (1957-): Sanatçı. Suriye Kürdistanı'nın Kamışlı (Qamişlo) kentinde doğan Kürt etnik caz-rock müziği sanatçısı Civan Haco, Şeyh Said isyanı sonrası sürülen Mardinli Havêkan aşiret ağası Haco Ağa'nın torunudur. İsveç'te ikamet eden ve çok sayıda albüm çıkaran sanatçı, modern Kürt müziğinin en popüler isimlerindendir. Haco, Kürt müziğinin modernizasyonuna önemli katkı sağlamıştır.

HAÇO, KARAPET/Ermenice, Karapet Xaçaturyan (1902/1908-2005): Ermeni asıllı Kürt müziği sanatçısı, dengbêj. Pasaportundaki resmi bilgilere göre 1900, kendi ifadesine göre ise 1902 yılında o zamanlar Diyarbakır Vilayeti'ne bağlı Garzan mıntıkasında (şimdi Batman-Beşiri'ye bağlı) Bileyder Köyü'nde (Binatlı) Ermeni bir ailenin çocuğu olarak doğdu. 1915 olaylarında anne ve babası öldürülen Haço kaçarak Filite Kuto'nun (Filitê Quto) köyüne yerleşti. 1929 yılında göçen Kürtlerle beraber Suriye'ye giden Karapêt, Kamışlı (Qamişlo), Heseke, Deyrezor ve Beyrut'ta yaklaşık 20 yıl kaldı. Fransız ordusunda 15 yıl, 3 ay paralı askerlik yapan Haço, 1946 yılında Ermenistan'a göçtü. 1950 yılında Erivan Radyosu'na giren ve yüzlerce Kürtçe kılam/stran seslendiren Karapet Haço, Ocak 2005'te hayatını kaybetti.

Bişêriyo, Evdalê Zeynê, Xim ximê, Ay lo miro, Endîwere Paytext e, Edûlê, Çûme Cizîrê, Zembîlfiros, Genc Xelîl, Salih û Nûrê, Filîtê Quto, Mirzikê Zaza, De Xalo vb. yüzlerce kılama hayat veren Karapetê Haço'nun adeta kendisi ile özdeşleşen kılama ise Lawikê Metînî'dir.

HAFİF AŞİRET SÜVARİ ALAYLARI: Meşrutiyetin ilanından sonra Hamidiye Aşiret Alayları'nın reorganizasyonu sonucunda aldıkları yeni isim. İttihatçı yönetim 1911 yılında orduyu modernleştirme projesi kapsamında Hamidiye Alayları'nı yeniden organize etti. 1911 tarihinde yayımlanan yeni nizamname ile Hafif Aşiret Süvari Alayları olarak adlandırılan alayların ve örgütlenme şeması da değiştirildi. Aşiret Alayları I. Dünya Savaşı'nda 3. Ordu'ya bağlı olarak Kafkas Cephesi'nde savaşa iştirak ettiler.

HAKKARİ EMİRLİĞİ: Dağlık Hakkari bölgesinde 14. yüzyılda kurulan ve 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı merkezileşme politikası çerçevesinde son verilen emirlik. Emirliğin yönetici sülalesi "Şembu"lar olarak bilinir. 1532'den itibaren uzun süre boyunca Osmanlı ve Safavi İmparatorluklarının savaş alanı olan Osmanlı-İran sınırındaki Hakkari Beyliği, Zeynel Bey'in döneminde Osmanlıya bağlandı ve 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile de Osmanlı sınırları içinde kaldı. Emirliğin son miri Nurullah Bey, Botan Beyi Bedirhan'ın 1843 ve 1846 yıllarında kendi egemenliğindeki bölgede yaşayan Nesturiler üzerinde yaptığı seferleri destekledi. Bu olayın akabinde vuku bulan Bedirhan Bey İsyanı'nın bastırılmasının ardından Nurullah Bey'in de sürgüne gönderilmesi ile Hakkari Emirliği sona erdi. Bundan sonra Nakşibendi Sadate Nehri ailesi Hakkari bölgesinin en önemli siyasi otoritesi haline geldi. Ve nüfuzunu İran'a doğru genişletti.

HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ (HAK-PAR): Kürt sorunun çözümü olarak federasyonu savunan siyasi parti. 2002 yılında Abdülmelik Fırat öncülüğünde bir grup aydın tarafından kuruldu. Abdülmelik Fırat, ardından Sertaç Bucak, partide başkanlık görevini üstlendi. Şu anki başkanı Kemal Burkay. Partinin genel merkezi Diyarbakır'dadır.

Halepçe Katliamı sonrası Gazeteci Ramazan Öztürk tarafından çekilen fotoğraf

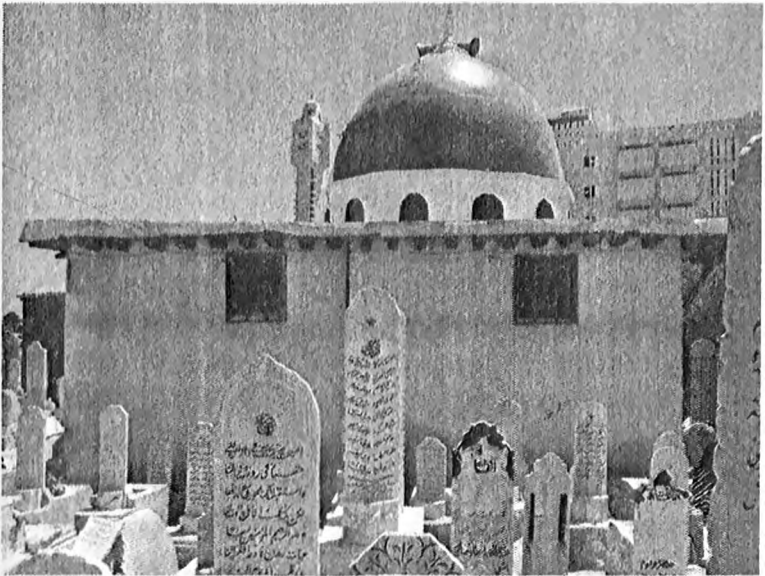
HALEPÇE/HALEPÇE KATLIAMI: Irak Kürdistanı'nda İran sınırına yakın, Bağdat'ın 240 km kuzeydoğusunda, günümüz Kürdistan Bölgesel Yönetimi sınırları içinde yer alan yerleşim birimi. İran-İrak Savaşı sırasında İran tarafından desteklenen Celal Talabani'nin IKYB'si tarafından ele geçirilen Halepçe, Enfal Harekatı'nın (1986-1988) gerçekleştirildiği bir dönemde Irak ordusunun kimyasal silahlı saldırısına uğradı. 16 Mart 1988'de zehirli gazlar taşıyan 8 MIG-23 uçağı ile Halepçe kasabasına bombardıman düzenlendi. 5000'i aşkın kişinin hayatını kaybettiği saldırıda 7000 civarında kişi de yaralandı. Baas yönetimi saldırılardan İran'ı suçlarken, Irak-İran Savaşı'nda Irak'ı destekleyen ABD'de aynı tutumu takınmış ve BM'in Irak yönetimini eleştiren bir karar almasının önüne geçmiştir. Tarihin sivil yerleşim alanlarına karşı yapılmış en büyük kimyasal silahlı saldırılarından biri olan Halepçe Katliamı'ndan sonra uluslararası kamuoyunda Kürtlere yardım konusunda bir duyarlılık oluştu.

Halepçe, 1990'lı yıllarda İslamcı hareketin merkezi haline geldi. 2003'te ABD öncülüğünde gerçekleştirilen Irak işgali öncesi Halepçe bölgesindeki Ensar ül-İslam militanları ile çatışan IKYB, ABD'nin desteği ile bölgenin denetimini ele geçirdi.

İşgal sonrası Kürtlere karşı Enfal Operasyonu'nun yürütüldüğü ve Halepçe Katliamını gerçekleştirdiği sırada Baas yönetiminin kuzey bölgesi

sorumlusu olan “Kimyasal Ali” lakaplı Hasan el-Mecid Kürtlere ve güneydeki Şiiilere karşı gerçekleştirdiği katliamlar sebebi ile idam edildi. Devrik Irak lideri Saddam Hüseyin de aynı akıbeti paylaştı. Ayrıca bkz. HASAN EL-MECİD, SADDAM HÜSSEYİN.

HALİD, MEVLANA (1779-1827): Alim ve mutasavvıf. Nakşibendi tarikatının Halidi kolunun kurucusu ve tarikatın tarihindeki en büyük yenileyicilerden. Jaf aşiretine mensup olan Mevlana Halid, Süleymaniye'ye bağlı Karadağ kabasında doğdu. Zamanın ünlü hoca ve alimlerinden eğitim gördü. 1804'te Medine'ye, 1808'de 30 yaşında iken Hindistan'a, Şah Gulam Ali olarak da bilinen, Abdullah Dehlevi'nin yanına giderek Nakşibendi tarikatına intisap etti. Burada kısa sürede seyr ü sülûkunu tamamlayan Mevlana Halid 'ihsad icazeti' alarak Süleymaniye'ye geri döndü. İki yıl sonra Bağdat'a yerleşti ve burada öğrencilerine tefsir, hadis, tasavvuf, fıkıh gibi çeşitli dersler verdi. On yıl sonra müridleri ve halifeleriyle birlikte Şam'a yerleşen Mevlana Halid, 1827 yılında Şam'da vefat etmiştir. Farsça, Arapça, Kürtçe şiirlerini topladığı bir Divanı olan Mevlana Halid tasavvufa dair eserler de kaleme almıştır.

Mevlana Halid'in Şam'daki Türbesi

Süleymaniye dönüşü irşad faaliyetlerine başlayıp Nakşibendi tarikatını yaymaya başlayan saygın ve karizmatik bir kişilik olan Şeyh Halid, kısa sürede çok sayıda mürit edindi. Şeyh önce bölgeyi idare eden Babanlardan destek gördü ise de zamanının ünlü Kadiri Şeyhi Şeyh Maruf/Nodê Berzenci (1753-1836) gelişmelerden rahatsızlık duyması gerginliğe sebep oldu. İki şeyhin rekabetinde Nodê, rakibi Mevlana Halid'i şehirden ayrılmaya zorladı ve Süleymaniye'den ayrılan Şeyh Halid, Bağdat'a gitti. Burada bir süre kalan ve zamanın Bağdat valisi Davut Paşa'dan hürmet gören Şeyh Halid, bir süre sonra buradan vefatına kadar yaşayacağı Şam'a göçtü.

Atadığı halifeler aracılığı ile tarikatın yayılmasında büyük başarı sağlayan Mevlana Halid kısa zamanda çok geniş bir alanda Kürdistan, Anadolu, Kafkasya, Suriye ve Mısır'da büyük bir mürid kitlesi edindi. Mevlana Halid'in zamanından itibaren Nakşilik Kürdistan'da hızla yayılarak kök saldı. Bu dönemden itibaren Kürtler arasında güçlü bir Nakşi tarikat ağının teşekkül etmesinde Mevlana Halid'in atadığı halifelerin yaklaşık yarısının Kürt kökenli olması da etkili olmuştur. Yüzyılın ortalarına doğru Kürt emaretlerinin merkezileşme politikası doğrultusunda tasfiye edilmesi sonuncunda oluşan iktidar boşluğunu Kadirilerle birlikte dolduran bazı Halidi-Nakşi şeyhleri büyük bir dünyevi güce kavuştular. Bunlardan Şeyh Ubeydullah, Şeyh Said gibi bazıları 1880-1925 arasında bazı Kürt milliyetçi hareketlerinde öncü rol oynadılar. Ayrıca bkz. NAKŞİBENDİLİK, NEHRİLER, BARZANİLER.

HALK SAVUNMA GÜÇLERİ/Hêzên Parastina Gel (HPG): PKK'nin askeri kanadıdır. HPG, ARGK ve HRK'nin devamıdır. 1999 Şubatında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından onun çağrısı ile Irak Kürdistanı'na çekilen PKK, 2000 yılında düzenlediği 7. Kongresi'nde silahlı kanadı ARGK'nin adını yeni bir strateji doğrultusunda HPG olarak değiştirdi.

HALKALİ, AYETTULAH SADİK (1926-2003): Azeri asıllı Ayetullah. Gençliğinde Humeyni'nin talebesi oldu ve defalarca tutuklandı. 24 Şubat 1979'da İran İslam Devrimi'nden sonra kurulan Devrim Mahkemeleri Başkanı olarak görevlendirildi. Şah'ın uzun süre başbakanlığını yapmış olan Amir Abbas Hüveyda ve eski SAVAK başkanı Nimetullah Nassiri dahil yüzlerce

kişinin idam kararını verdi. Bu sebeple kendisine “Devrim Kasabı” ve “Cellat Yargıç” lakapları takılmıştır. Halkali, 1979 yılında Kürtlerin otonomi isteği ile ayaklanması sırasında çok sayıda milliyetçi Kürt aktivistin de soruşturmasına katıldı ve yüzlerce kişinin idam kararını verdi.

HALKIN DEMOKRASİ PARTİSİ (HADEP): Anayasa mahkemesi tarafından kapatılan HEP ve DEP’in ardılı olarak 11 Mayıs 1994’te kurulan siyasi parti. 26 Haziran 1994’teki kurultayda kurucu üye ve başkan olan Murat Bozlak genel başkanlığa seçildi. HADEP, 1995 genel seçimlerinde % 4.17, 2003 seçimlerinde ise %4.75 oy aldı. Yerel seçimlerde önemli bir başarı elde etti ise de %10 seçim barajını aşamadığı için meclise giremedi. Partinin çok sayıda üyesi ve yöneticisi değişik tarihlerde tutuklandı, öldürülenler oldu. 18 Nisan 1999 yerel seçimlerinde Diyarbakır dahil 40’a yakın belediye başkanlığını kazandı. Siyaset yasağı nedeni ile istifa eden Murat Bozlak’ın yerine temmuz ayında başkan vekilliğine getirilen Ahmet Turan Demir 8 Eylül 1999’da HADEP 1. Kongresi’nde genel başkan seçildi.

HADEP, anayasa mahkemesi tarafından ‘PKK terör örgütüne yardım ve destek sağlayarak devletin bölünmez bütünlüğü aleyhine fiillerin işlendiği odak haline geldiği gerekçesi ile 13 Mart 2003’te kapatıldı.

HALKIN EMEK PARTİSİ (HEP): 7 Haziran 1990 da kurulan ve Kürt sorunun çözümünü siyasetinin eksenine alan parti. HEP, Cumhuriyet tarihinde meclis çatısı altında Kürtleri temsil amacı ile örgütlenen ilk partidir. Parti kurucularının çoğu SHP’den istifa eden ve Paris’teki Uluslararası Kürt Konferansı’na katıldıkları için parti disiplinine aykırı hareket ettikleri gerekçesi ile SHP’den ihraç edilen Kürt milletvekilleri idi. İlk başkanı Fehmi Işıklar olan partinin başkanlığına daha sonra Ahmet Türk getirildi. HEP, 21 Ekim 1991 seçimlerinde SHP ile ittifak kurdu ve 22 üyesi milletvekili seçildi. SHP listesinden seçilen ve sonra istifa eden milletvekilleri ile parti mecliste

temsil edildi. Yemin töreni sırasında HEP milletvekilleri Hatip Dicle ve Leyla Zana'nın resmi yemin metninin dışına çıkması siyasi bir krize yol açtı.

1992'de devletin üniter yapısına aykırı görüşler savunduğu gerekçesi ile hakkında dava açılan parti, 15 Temmuz 1993'te Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. HEP milletvekilleri 7 Mayıs 1993'te kurulan Demokrasi Partisi'ne (DEP) geçtiler. Ayrıca Bkz. DEMOKRASİ PARTİSİ.

HAMEVEND AŞİRETİ/Hemawend: Irak Kürdistanı'nda Süleymaniye'nin batısında Çemçemal ve Bazyan bölgesinde yaşayan bir aşiret. Aşiret yıkılışına kadar Baban mirlerini destekledi. Osmanlı ve İran'a karşı giriştikleri eşkıyalık ile kötü bir ün kazanan aşiretin yarısı 1889 yılında Osmanlılar tarafından Tripoli'ye diğer yarısı Adana'ya sürüldü. Yedi yıl sonra Tripoli'dekilerin dönüşüne ve aşiretin yeniden birleşmesine izin verildi. Hemavendiler 1920'li yıllarda Şeyh Mahmud Berzenci'nin de destekçisi oldular.

HAMİDİYE ALAYLARI: 1891 yılında Sultan Abdülhamid döneminde oluşturulan, çoğunluğu Kürt aşiretlerinden müteşekkil alaylara verilen isim. Sultanın adına nispetle Hamidiye Alayları olarak adlandırılmışlardır. Sultan Abdülhamit'in kayınbiraderi Müşir Mehmed Zeki Paşa'nın tavsiyesi ile Rus kazakları örnek alınarak kurulan alaylara ilişkin nizamname 1891'de yayımlandı. Başlangıçta 36 alay teşkil edildi. Bu sayı 1895'te 57'ye 1910'da 66'ya ulaştı. Alaylar, Sünni Kürt aşiretlerden oluşturulmuştur. Uygulamada karşılaşılan sorunları çözmek için 1896 yılında 121 maddeden oluşan ikinci bir nizamname düzenlendi. Yeni nizamname ile aşiretlere vergi muafiyeti getirildi.

Hamidiye Alayları'nın kuruluşu ile yükselen Ermeni milliyetçiliğinin/ ayrılıkçılığının denetim altına alınması ve Kürtlerin mülki idareye alıştırılarak doğuda düzenin ve devlet kontrolünün sağlanması amaçlanmıştır. Diğer bir hedef imparatorluğun kadim düşmanı Rusya'ya ve İran'a karşı bir set, bir tampon bölge oluşturmaktır.

Hamidiye Alayları ile Kürtler kendi geleneksel yapılarını korurken, Sultanı rakipleri Ermenilere karşı güçlü bir müttefik olarak gördüler. Silahlanan/silahlandırılan Ermenilere karşı silahlandılar/silahlandırıldılar. Hamidiye Alayları, Kürtlerin sultana sadık kalmalarında etkin bir araç oldu. Kendisine

Bir grup
Hamidiye
Alayı
süvarisi

sadakat karşılığında rütbeler ve payeler dağıtan sultan, alaylar halinde örgütlenen Kürt aşiretlerini silahlardırdı ve aşiret reislerinin konumunu tahkim etti. Kürtlerin geleneksel yapısına uygun bir düzen oluşturuldu. Merkezi idare nispeten yumuşatılarak yerel unsurlara geniş bir serbestiyet tanındı. Yüzyılın sonunda 50 bin civarında mevcuda ulaşan alaylardan bazıları sahip oldukları gücü kanunsuz bir şekilde düşman aşiretlere karşı kullandı. Hamidiye Alayları 19. yüzyılın sonunda, kendilerinden beklenildiği gibi 1894-96 yıllarında gerçekleşen Ermeni isyanlarının şiddetle bastırılmasında rol aldılar.

1908'de meşrutiyetin ilanından sonra alayların varlığına son verildi. Fakat bir süre sonra Hafif Süvari Alayları olarak yeniden oluşturuldular. 1911 yılında yayınlanan nizamname ile Hafif Süvari Alayları merkezi Erzurum'da olan 9. Orduya bağlandı. Alaylar, I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde 3. Orduya bağlı olarak görev aldılar. Aşiretlerin bu şekilde düzenli ordunun gücüne eklemlenmesine benzer bir uygulama 1980'lerden itibaren Köy Koruculuğu sistemi ile devam etmiştir. 2003 öncesi Irak'ta da benzer uygulamalara gidilmiştir. Bkz. KÖY KORUCULUĞU.

HAMILTON YOLU: 1920 ve 1930'lu yıllarda askeri ve stratejik amaçlarla İngilizler tarafından Irak Kürdistanı'nda inşa edilen yol. Bölgenin ve buradaki Kürt aşiretlerin kontrolünü kolaylaştıran yol, Erbil'den İran sınırına kadar uzanmakta olup, modern zamanların en önemli yol projelerinden biridir. Hamilton Yolu (Rewanduz yolu) İran'ı yeni bir koridorla Akdeniz'e bağlaması düşünülen büyük karayolunun bir bölümünü oluşturur.

Yol, ismini yolu yapan Yeni Zelanda doğumlu mühendis Archibald Milne Hamilton'dan (1898–1972) almaktadır. 1927'de Irak, Divaniye'de mühendis olarak çalışmaya başlayan Hamilton, 1928-32 yılları arasında Kürdistan'da kaldı. Hamilton daha sonra yol yapım serüvenini anlattığı, *Road Throught Kurdistan* (Kürdistan'dan Geçen Yol) isimli bir kitap yazmıştır.

HAMZA, MÜKÜSLÜ/Hemzeyê Muksi (1892- 1960): Gazeteci, yayıncı ve eğitimci. Van'ın Müks (şimdiki Bahçesaray ilçesi) nahiyesinde doğdu. Müks'teki Mir Hasan Veli Medresesi'nden sonra Van'da Şefik Arvasi ile Bediüzzaman Said Nursi'nin ders verdiği Horhor medresesinden eğitim gördü. Ardından gittiği İstanbul'da Darü'l Fünûn'da Fars Dili ve Edebiyatı ile Medresetü'l Vaizin'i bitirdi. Ali Nihat Tarlan'ın kız kardeşi Adalet Hanım ile evlenen Hamza, Said Nursi'nin *İşaratü'l-İcaz* eserini yayımladı. 1912 yılında İstanbul'da kurulan Kürd Talebe-Hêvî Cemiyeti'nin içinde yer aldı. 1919'da yine İstanbul'da Ahmed-i Hanî'nin (Ehmedê Xanî) *Mem û Zîn*'ine bir önsöz yazarak yayımladı. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin en faal isimlerinden olan Müküslü Hamza, cemiyetin çıkardığı *Jîn* dergisinin ilk 20 sayısının sorumlu müdürlüğünü yaptı.

Şeyh Said İsyani'ndan sonra tutuklanan ve mahkum edilen Hamza 1928 affı ile tutuklu bulunduğu Kastamonu Cezaevi'nden çıktıktan sonra Suriye'ye gitti. Burada Kürtlerle ilişkilerini sürdürdü. 1932 yılında Eyndiver Köyü'nde (Eyndîwer) öğretmenliğe başladı. 1940 yılında Haseke'deki (Hesîce) lise müdürlüğüne atandı ve ölümüne kadar bu görevde kaldı. 5 Nisan 1958'de Haseke'de vefat eden Müküslü Hamza'nın mezarı Kamışlı'nın 27 km doğusunda Dugır Köyü'ndedir.

HAN MAHMUD: 19. yüzyılda varlığına son verilen Müks sancağının son miri. Cizreli Bedirhan Bey ve Hakkari miri Nurullah Bey'in çağdaşı olan Han Mahmud, Müks sancağının başına geçtikten sonra kısa sürede beyliğin sınırlarını Van Gölü havzasından İran sınırına kadar genişletti. 1830'lu yıllarda Hoşab Kalesi'ni alarak merkez haline getiren ve Mahmudi Emaretine son veren Han Mahmud, bölgenin en önemli emirlerinden biri haline geldi. Osmanlı Devleti, Botan ve Hakkari mirlerinin arzusunun hilafına sınırlarını genişleten ve Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikasını direnen

Han, 1838 yılında isyan etti. Bu sırada Erzurum müşiri Osman Nuri Paşa ile müzakere halinde iken Hakkari miri Nurullah Bey ve Bedirhan Bey'in amcazadesi Mir Seyfeddin'in kendisine savaş açmaları üzerine teslim oldu ve İstanbul'a gönderildi.

Devletin Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ile uğraştığı dönemde Müşir Osman Nuri Paşa'nın İran saldırılarına karşı faydalı olabileceği yönündeki düşüncesi ve Sivas Müşiri Hafız Paşa'nın da talebi ile yaklaşık bir yıl sonra affedildi ve geri döndü. 1842'ye kadar Van Gölü ile İran sınırı arasındaki bölgeyi denetimine alan Han Mahmud'un Osmanlı Devleti ile ilişkileri zamanla kötüleşti Bedirhan Bey ve Nurullah Bey ile ittifak yaptı ve 1846 yılında Bedirhan Bey'in öncülüğündeki isyana katıldı. İsyanın 1847'de bastırılmasını ardından Bedirhan Bey ile birlikte İstanbul'a gönderilen Han Mahmud, Silistre'ye bağlı Rusçuk şehrine sürgün edilmiştir.

HAN: Sultan, padişah anlamında unvan. Farsça'da şah kelimesinin muadili. Türk devleti hükümdarınca da kullanılan unvan. Bitlis, Müks ve Erdalan gibi Kürt emirlikleride han ünvanını kullanmışlardır; Han Mahmut, Şeref Han, Kuli (Quli) Han gibi...

HANEFİ: Sünni İslamın en yaygın dört fıkıh ekolünden biri. Abbasi patronajı altında Irak'ta teşekkül eden Hanefilik; Kur'an, sünnet ve akli yargı üzerinde konsensüs vardır. 16. yüzyılda Hanefi olan Osmanlılar Şafii olan Kürtlerin dominant olduğu bölgelerde otoritelerini kurdular. Dönem boyunca Kürtler genel itibari ile Şafilik taraftarı olarak kaldılar ve Şafii Kürt medreselerinde yetişen bazı alimler Osmanlı bürokrasisinde önemli görevler aldılar.

HANİ, AHMEDİ/ Ehmedê Xanî (1650/1651-1707): Şair ve mutasavvıf. Klasik Kürt edebiyatının en ünlü şairi olan Ahmed-i Hani, Hakkari bölgesinde doğdu. Hani, adını mensubu olduğu söylenen Han Köyü veya Han aşireti sebebi ile aldığı belirtilmektedir. 1660'lı yılların başında ailesi ile birlikte göç ederek Bayezid'a yerleşti. Eğitimi için bölgesindeki birçok yerinin yanı sıra Suriye ve Mısır'a yolculuk yaptı. Botan Beyliği'nin merkezi olan Cizre'de bir süre ikamet etti. Doğu Bayazid medreselerinde müderrislik

ve Bayazid Beyi Mir Mehmed'in (Sürmeli Mehmed Paşa) saray kâtipliğini yapan Hani, 1707'de burada vefat etti. Şeyh Ahmed-i Hani olarak ta bilinen ve halk arasında veli olarak kabul edilen Hani'nin Ağrı Doğubeyazıt'ta bulunan türbesi de ziyaretgahıdır.

Hani'nin kendisini ölümsüzleştiren en önemli eseri mesnevi tarzında yazdığı aşk hikayesi Mem û Zin'dir. Şair'in 1693 (h.1104) yılında 44 yaşında iken tamamladığı eser yaklaşık 2633 beyit içeren 60/61 bölümden oluşmaktadır. Konusunu halk destanı Memê Alan'dan alan eser Botan emirinin yakın çevresinde bulunan Mem ile Bey'in kız kardeşi Zin arasında geçen ve ikisinin de ölümü ile neticelenen trajik aşkı konu edinir. Buradaki saf aşk, ilahi aşk özelliklerini yansıtır. Bununla beraber Hani eserinde döneminin sosyal ve siyasi durumuna ilişkin düşüncelerini de dile getirir.

Hani, Mem û Zin'in üçüncü bölümünün girişinde Kürtlerin sosyopolitik durumuna ilişkin olarak dile getirdiği düşünceleri sebebi ile birçok Kürt tarafından Kürt milliyetçiliğinin öncü ismi sayılmıştır. Ona göre Kürtlerin bölünmüşlüğü'nün ve Kürt ülkesinin (Osmanlı ve Safevi arasında) parçalanmışlığının sebebi bir Kürt devletinin ve onu yöneten bir Kürt hükümdarın-hükümrânın olmayışıdır. Bağımsız bir Kürt (Kurmanc) hükümrânın mevcudiyetinin Kürtleri mevcut durumdan kurtaracağını düşünür. Hani, ayrıca eserini Kürtçe yazma tercihini özenle vurgular. Bu proto-Kürt milliyetçi söylemi, duyguları nedeniyle Kürt milliyetçi söylemi Hani'ye sık sık atıfta bulunur.

Hani'nin bir diğer eseri 1683'te (h.1094) Kur'an öğrenimini tamamlayan çocuklara Arapça öğretmek için hazırladığı Nûbihara Biçûkan (Küçüklerin Turfandası) isimli manzum Arapça-Kürtçe sözlüktür. Aynı zamanda Kürtçe'nin (Kurmanci) en eski sözlüğü olan eser her biri farklı vezinde olan 13/14 bölümden oluşur ve burada 954 Arapça kelime Kürtçe anlamları ile birlikte verilir. Hani'nin iman ve akide esaslarını Sünni-Eşari İslam çerçevesinde anlattığı eseri *Eqîdeya İmanê* (İman Akidesi) ise 73 beyitten oluşur. *Çarkûşe*; *mûlemma* yani her dizesi ayrı bir dilde (Arapça-Farsça- Türkçe-Kürtçe) yazılan rûbailerden oluşan eserin yazılan beş rûbaisi günümüze gelmiştir. Ayrıca *Eqîdeya İslamê* (İslam Akidesi) ve *Yûsuf û Zuleyha* (Yusuf ve Züleyha) gibi iki eser kendisine nispet edilmiş ise de bunların gerçekten ona ait olduğu ispatlanamamıştır.

Eserleri Kürt medreselerinde okutulan temel metinler arasında yer alan Hani'nin çizgisi kendisinden sonra gelen İsmail Bayezîdi (ö.1709), Murad Han Bâyezîdi (ö.1778), Hacı Kadir Koyî (ö.1897), Şeyh Abdurrahman Aktepi (ö.1910) gibi birçok şair tarafından takip edilmiştir.

HARDÎ, AHMED (1922-2006): Şair. Süleymaniye'de doğdu. Irak'taki Kürt hareketine katılan Hardî Kürt isyanının 1975'teki çöküşün akabinde gittiği İran'da bir kaç yıl kaldıktan sonra İngiltere'ye gitti. Daha sonra döndüğü Süleymaniye'de yaşayan Hardî, 29 Ekim 2006 hayatını kaybetti. Tek şiir kitabı 1957'de basılan *Yalnızlık Sırrı*'dır. Ahmed Hardî Irak Kürdistanı'nda yayın yapan *Hawlati* ve *Awena* gazetelerinin kurucusu gazeteci Asos Hardî ve kadın şair, yazar Çoman Hardî'nin babasıdır.

HARİRÎ, ALÎ/Eli Herîrî: Klasik Kürt edebiyatının bilinen ilk şairlerinden. Kurmanci lehçesi, yazan ve kendi döneminde Şeyh Ali Harîrî adı ile bilinen şairin doğum yeri hakkında farklı görüşler vardır. Bazı araştırmacılar doğum yeri olan Herîr Köyü'nün Soran bölgesinde olduğunu söylerken (Celadet Bedirhan) Aleksander Jaba, Şemdinan bölgesinde olduğunu belirtir. Jaba'ya göre Şairin Kürdistan'da yaygın olarak bilinen şiirlerinden oluşan bir Divanı vardır. Ahmed-i Hani ve Siyahpoş gibi şairlerin adını andıkları şairin var olduğunu söylenen divanı bugün elde mevcut değildir. Harîrî'nin doğum tarihi konusunda da ihtilaf vardır A. Jaba'ya göre Harîrî 11. yüzyılda (1010-1077) yaşamıştır. Celadet Bedirhan ve Mehmed Emin Zekî'de aynı görüşü zikrederler. Alaadin Seccadi ise 15. yüzyılda (1413-1492) yaşadığı görüşündedir. Abdurrahkîb Yusuf ise biraz daha geç bir tarihte 16. yüzyılda yaşadığı kanaatindedir.

HARİRÎ, FRANZO TOMA (1937- 2001): Asuri Hristiyan siyasetçi ve IKDP politbüro üyesi. Erbil'e 70 km mesafedeki Harîrî şehrinde doğdu. Erbil'de eğitim enstitüsünü 1960'ta bitiren Harîrî, Barzanî'ye yakın bir politikacı olarak 74-75 ayaklanmasında da görev aldı. 1979'da IKDP'nin politbüro/merkez komite üyesi seçildi. Erbil valiliği ve IKDP kontrolündeki Erbil merkezli Bölgesel Kürdistan Hükümeti'nde bakanlık görevlerinde bulundu.

18 Şubat 2001'de Ensar el-İslam'ın saldırısı sonucu hayatını kaybetti. Ardından bölgesel Kürt hükümeti Hariri onuruna üç gün yas ilan etti ve Erbil Futbol Stadyumu'nun adı Franso Hariri Stadyumu olarak değiştirildi. Oğlu Fevzi Hariri merkezi Irak hükümetinde Sanayi Bakanı olarak görev yapmıştı.

HASANKEYF: Dicle nehrinin kıyısında eski bir şehir. Diyarbakır ve Cizre arasındaki şehir, Hasankeyf devletinin merkezi olmuştur. Eyyübilerin soyundan gelen Hasankeyf Devleti yöneticileri melik unvanını kullanmışlardır. Şerefname'ye göre beş Kürt hanedanından biri olan Hasankeyf melikleri kendi adlarına para bastırmış ve hutbe okutmuştur. Hasankeyf, 1990'lı ve 2000'li yıllarda yapılması planlanan Ilisu Barajı ile gündeme geldi. Bu tarihi eserlerin yok edilmesine karşı kampanyalar başlatıldı.

HASANVEYHİLER (959-1015). 10. yüzyıl ortalarında Kürdistan'ın doğu ve güneyinde Barzikan aşireti lideri Hasanveyh Bin Hüseyin tarafından kurulan Kürt hanedanlık. Hasanveyhiler Dinever, Şehrezor, Nehavend, Hamedan ve Kirmanşah'a egemen oldular. Son hükümdar Tahir'in öldürülmesi (1015) ile toprakları Banu Annaz ailesinin eline geçti.

HASİ, MOLLA AHMED/Mela Ehmedê Xasî (1867-1951). Alim ve şair. Kürtçe'nin Kırmancki (Zazaca) lehçesi ile yazılan ilk eser olan Mevlid'in yazarı. 1866 yılında Diyarbakır'a bağlı Lice kazasının Hezan (Kayacık) nahiyesinde doğdu. Diyarbakır medreselerinde eğitim gördü. Hicri 1330 tarihine kadar değişik yerlerde memuriyetlerde bulunan Hasi, bu tarihten itibaren Diyarbakır merkez müderrisliğine, ardından doğduğu yer olan Hezan nahiyesi müderrisliğine atandı. Bir müddet sonra boşalan Lice müftülüğüne tayin olan Hasi, bu görevinde sadece iki yıl iki ay gibi kısa bir süre kaldıktan sonra istifa etti. Ziya Gökalp'ın başını çektiği ittihatçılara muhalif olan ve tartışmalara giren Hasi, Rodos'a sürüldü. Burada 2 yıl 2 ay kaldı. Hasi, 18 Şubat 1951 Hezan'da vefat etti.

Hasi'nin en önemli eseri 1892 yılında yazdığı ve 25 Mart 1899'da Diyarbakır'da yayınladığı Mevlid'tir (*Mevludê Kirdî*). Bu eser Kürtçenin Kırmancki (Zazaki) lehçesinin ilk yazılı eseridir. Eser Diyarbakır'da Li-

tografya Basımevinde 400 adet basılmıştır. Eser 16 bölüm, 756 mısradır. Hasi'nin yaptığı çalışmaların bir bölümü bugün için kayıptır. Şair Cigerhun onun "Cengnama Kurdan û Ermen" isimli bir eserinden bahseder. *Mevludê Kirdî*'nin haricinde *Kitabu't-Tesdid bi Şerhi Muhteseri't-Tevhid* isimli eseri ile bazı şiirleri bilinmektedir.

HASSOLAR MEMOLAR: CHP Sinop milletvekili Cevdet Kerim'in Aydın'da yaptığı bir konuşmanın akabinde popüler Türk siyasi lügatine girmiş olan, halkı cahil ve güvenilmez bulan seçkinli bakışın ifadesi deyimlerden. Cevdet Kerim, 1949'da Sinop Halkevi'nde yaptığı konuşmada doğuda yaşayan halkın genelini okuma yazma bilmediğini belirterek "ben bu bölgelere gittiğimde, bir takım kimselerle öğrencilerin tercümanlık yapması sayesinde konuşabildim. Onları şimdi serbest bırakırsak oylarını ya Haso'ya Memo'ya verirler. Büyük Millet Meclisi'ne Hasoların Memoların dolmasına vicdanınız el verir mi?" şeklinde konuşmuş ve kamuoyunda CHP'ye karşı büyük bir tepkinin doğmasına yol açmıştır. Doğulu olmayan halka karşı da benzer tutum takınan Cumhuriyetin elitleri "vatandaş"ı "halktan" korumaya çalışmışlardır.

HAŞİMİLER: Hicaz bölgesinin yöneticisi olan Arap ailesi. I. Dünya Savaşı'nda İngilizlere olan yardımlarından dolayı Osmanlı'nın yıkılışının ardından İngiliz kraliyetince oluşturulan Ürdün ve Irak devleti yöneticiliği ile ödüllendirildiler. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal İngilizler tarafından Irak Kürdistanı'nın da bağlandığı Irak Krallığı'nın başına getirildi. Bu dönemde fiili olarak güç mandater devlet İngilizlerin elinde idi. Irak'taki Haşimi Monarşisi'ne 1958 yılında General Abdülkerim Kasım'ın öncülük ettiği darbe ile son verildi.

HAVERKAN: 20'den fazla aşiretten oluşan Derik ve Kamışlo'da meskun aşiret konfederasyonu. Haverkan konfederasyonu 1847 yılında son verilene kadar Botan emirliğine bağlı idi. Önceki aşiret liderinin 1919'da öldürülmesi ile Haco Ağa aşiret önderi olarak ön plana çıktı. Aşiret Şeyh Said İsyanı sırasında devletin yanında yer aldı ise de devlet güçlerinin baskısı ile

Suriye'ye geçmek-sığınmak zorunda kaldı. Haco; burada aşireti ile birlikte Kürt milliyetçi faaliyetleri içinde yer aldı.

HAWAR: Celadet Ali Bedirhan tarafından yayınlanmış Kürtçe edebiyat dergisi. 15 Mayıs 1932 yılında Suriye' nin başkenti Şam'da yayınlanmaya başlandı. 15 Ağustos 1943'e kadar yayında kalan *Hawar* dergisi toplam 57 sayı yayımlanabilmiştir. İlk 23 sayısı hem Arap ve Latin harfleri ile basılan dergi 24. sayıdan itibaren Celadet Ali Bedirhan tarafında Kürtçe'ye uyarlanan, Latin alfabesiyle yayımlamıştır. Hawar dergisinde kullanılmaya başlanan bu alfabe, bugün Türkiye ve Suriye Kürtleri tarafından kullanılmaktadır.

Geleneksel ve modern Kürt edebiyatı arasında bir köprü işlevi gören dergi Celadet Bedirhan, Cigerhun (Cegerxwîn), Nuredin Zaza, Kadri Can, Kamuran Bedirhan, Osman Sebrî gibi birçok şair ve yazarın yayın hayatına atılmasına ve yetişmesine katkı sağladı. Ağırlıklı olarak Kurmanci lehçesinde yayın yapan Hawar Kürtçenin standardize ve modernize edilmesine çok önemli bir rol oynamıştır.

HAWRAMAN: Irak ve İran Kürdistanı arasındaki dağlık bölge. Hawraman bölgesi Hewramani Text (Halepçe ve çevresi) ve bölgenin büyük kısmını oluşturan İran kısmı ise Hewramanî Lûhoni (Merivan'ın güneyinde kalan Paveh'e kadar uzanan dağlık bölge) olmak üzere iki kısıma ayrılır. Bölgenin en büyük kenti Merivan ve Paveh'tir. Yörede Goranice'nin bir diyalektiği olan Hewramî ve Sorani Kürtçesi konuşulur. Hawraman, Yaresani (Ehl-i Hak) inancının yaygın olduğu bir bölgedir.

HAWRAMÎ: Bkz. GORANÎ

HAY, W. R.: 1918-1920 yılları arası Erbil'de görev yapan İngiliz siyasi subayı. I. Dünya Savaşı'nı müteakip bölgede İngiliz idaresini kurma görevi ona verildi. Burada görev yaptığı iki yıllık süreci ayrıntıları ile anlatan *Two Years in Kurdistan: 1918-1920* (Londra 1921)/Kürdistan'da İki Yıl: 1918-1920 adlı bir kitap yazmıştır.

HAYALİ, HALİL/Xelil Xeyalî: Bitlis'in Mutki kazasında doğan Halil Hayali Bey, Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi muhasebeciliği yaptı. 1900'ların başında İstanbul'da bulunan Kadri Cemil Paşa, Ekrem Cemil Paşa, Kamuran ve Celadet Ali Bedirhan gibi onlarca Kürt talebenin okuması ve kendilerinde yurtsever duyguların gelişimi ve güçlenmesi için çaba sarfetti. Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti'nin kurulması için ön ayak olan Hayali, Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti'nin de kurucularındandır.

Kürt dili üzerine çalışmalar yapan Halil Hayali Bey'in Kürtçenin gramerini ve sözlüğünü (Ziya Gökalp ile birlikte) hazırladığı belirtilmektedir. Ayrıca Kürtçe alfabe (Elifbaya Kurmanci) hazırlamıştır. Bununla beraber Halil Hayali Bey'in sadece 1909'da İstanbul'da yayımladığı *Elifbeya Kurmanci'si* ve Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti Gazetesi'ndeki yazıları ile Rojî Kurd, Yekbûn ve Jîn gibi dergilerdeki yazıları günümüze gelebilmiştir.

HAZNEDAR, MARUF (1930-2010): Edabiyat tarihçisi, çevirmen, yazar. Erbil'de doğan Haznedar, Erbil ve Kerkük'teki eğitiminden sonra Bağdat Ünivesitesi'nde okudu. Daha sonra eğitimine devam etmek için gittiği Leningrad'taki Sovyet Bilimler Akademisi'nden 1963 yılında Kürt edebiyatı alanında doktora derecesi aldı. Haznedar, 1970 ile 1974 yılları arasında *Defteri Kurdewari* ve *Nuseri Kurd* dergilerinin editörlüğünü yaptı. Arapça ve Rusça çalışmaları da olan yazar telif, tercüme, edisyon 20'yi aşkın Kürtçe (Sorani) eser yayımladı. En ünlü eseri *Mêjûy Edebi Kurdi* (Kürt Edebiyatı Tarihi) adlı 7 ciltlik çalışmasıdır. Prof. Maruf Haznedar 25 Ekim 2010 tarihinde Erbil'de hayatını kaybetti.

HAZNEVÎ, ŞEYH MAŞUK (1956-2005): Alim ve Nakşibendi şeyhi. Ünlü Nakşibendi şeyhi Şeyh Ahmed Haznevi'nin torunu ve Şeyh İzzettin Haznevi'nin oğlu olan Şeyh Muhammed Maşuk El-Haznevi Suriye'nin Kamışlo kentinin Telmaruf köyünde doğdu. İslami ilimler öğrenimi gören şeyh doktora derecesi aldı. Eğitimini Suriye, Mısır ve Pakistan'da tamamlayan Haznevi, çok sayıda uluslararası konferans ve toplantıya iştirak etmiştir.

2004 yılında yaşanan Kamışlı Olayları'ndan sonra yönetimden uzaklaşarak Kürtlere kültürel haklar verilmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapan

Haznevi'den rahatsız olan yönetim, bu durumu kendisine bildirilmesine rağmen duruşunu ve tavrını değiştirmeyen Haznevi, Kürtler arasında önemli bir kişilik olarak ortaya çıkmaya başladı. Mayıs 2005'te ortadan kaybolan Haznevi'nin yaklaşık üç hafta sonra Kamışlı'nın 270 km güneyindeki Deyrez-Zor'da cesedi bulundu. Suriye devleti olayın bir suç çetesi tarafından gerçekleştirildiğini ifade etti, fakat, olayın bir infaz olduğunu düşünen Kürtler gösterilerde bulundular. Bu olay Suriye devleti ile Kürtlerin ilişkilerini daha gergin hale getirdi.

HEJAR/Hejar (1920-1990): Şair, dilbilimci, çevirmen. Asıl adı Abdurrahman Şerefkendi olan Hejar, Mahabad'ta doğdu. Erken yaşlarda başladığı medrese eğitimini babasının ölümü sebebiyle tamalamadan bırakmak zorunda kaldı. 20 yaşından itibaren şiir yazmaya başlayan Hejar klasik şairlerden etkilendi. 1942'de Komala'ya (Komalay Jiyanaway Kord) katıldı. Kadı Muhammed'in öncülüğünde Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ni kuran hareketin içinde yer aldı ve Hemin ile birlikte Cumhuriyetin resmi şairi olarak görüldü. 1946 yılında Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılmasını ardından İran'dan çıkmak zorunda kalan Hejar, Irak, Suriye, Lübnan ve Mısır'da yaşadıkten sonra

Hejar Mukriyani

Barzani hareketinin başlaması ile yeniden Irak Kürdistanı'na döndü. Molla Mustafa Barzani'nin yakın dostu olan Hejar, burada Irak Kürdistanı'nın Sesi Radyosu ve IKDP'nin resmi yayın organı Xebat'ı yönetti. 11 Mart 1970'te Barzani ve hükümet arasında varılan antlaşmadan sonra yerleştiği Bağdat'ta Kürt Yazarlar Birliği'nin başkanı ve Kürt Bilim Akademisi'nin üyesi olarak görev yaptı. 1975 yılında Barzani öncülüğündeki Kürt isyanının çökmesinden sonra İran'a dönen Hejar, Kerec şehrine yerleşerek

kendisini kültürel çalışmalarına verdi ve Kürt dili üzerine çalışmalarını yoğunlaştırdı, Arapçadan Farsçaya, Farsçadan Kürtçeye çeviriler yaptı. 22 Şubat 1990'da Kerec'te vefat eden Hejar, Mahabad'a gömüldü.

Kürt şiirinin büyüklerinden olan Hejar klasik şiire yeni bir içerik getirmiştir. Sanatın sosyal misyonuna inanan Hejar sade ve yalın bir dil kullanmıştır. Üretken bir yazar olan Hejar geride 24 eser bıraktı. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Alekok* (şiir, 1945), *Dîwana Helbesta: Bo Kurdistan* (Şiir Divanı: Kürdistan İçin, 1966), *Henbana Borîne* (Kürtçe-Farsça sözlük), *Çêştî Miyewar* (otobiyografi); *Vergêra Quranê bi Kurdî* (Kuran'ın Kürtçe Tercümesi), *Mem û Zîn/Ehmed Xanî* (Kurmanci'den Sorani Kürtçesine), *Şerefname/Şerefhan Bitlisi* (Farsça'dan Soraniye), *Şerha Dîwana Melayê Cizîrî* (Molla Cizîrî Divanı'nın şerhi ve edisyonu), *Dîwana Çarînekani Xeyam* (Hayam'ın Rübaileri, Farsçadan Kürtçeye, 1968), *Ferhengê Amidi/Hasan Ammîdi* (Farsçadan çeviri, 2 cilt), *Sifra Bê Biraneve/Ali Şerîati* (Bir Önünde Sonsuz Sayıda Sıfırlar, Farsçadan Kürtçe'ye), Hejar Arapçadan Farsçaya da çeviriler yapmıştır.

HELMET, LATÎF/Latif Helmet (1947-): Şair. Kerkük yakınındaki Kifri'de doğdu. 1970 ve 1980'li yıllarda gazeteci olarak çalıştı. Özellikle çocuk edebiyatı ve drama üzerine yoğunlaşan şairin 1970'lerden günümüze dek 20 civarında kitabı yayımlandı.

HERKÎ: Yakın zamanlara kadar çoğunluk göçebe hayatı süren büyük Kürt aşiretlerinden biri. Herkilerin çoğu Irak Kürdistanı'nda olmakla birlikte İran'da da önemli bir nüfusları vardır. Tarihi Osmanlı-İran sınırındaki dağlık bölgede meskun olan aşiret, yağma ve saldırıları ile kötü bir şöhrete sahip olmuştur. Kökenlerinin Şemdinli bölgesine dayandığını belirtilen ve Kurmanci konuşan Herkiler, İran'da Urmiye Gölü civarındaki Mergever, Tergever ve Deşt'te yaşarken, Irak'takiler ise Erbil ve Musul arasındaki bölgede yaşamaktadırlar.

Herkiler 1880 yılındaki Şeyh Ubeydullah İsyanı'na katıldılar. İran'da 1946 yılında kurulan Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşuna destek veren Herki ağaları Zero ve Reşit Bey devletin yıkılışından sonra İran yönetimine sadık

kaldılar. Irak Kürdistanı'ndaki Herki aşireti ise Molla Mustafa Barzani'ye muhalif olduğundan Irak yönetiminin yanında Kürtlere karşı savaştılar ve Saddam Hüseyin döneminde de aynı durum devam etti. Aşiret bu sebeple milliyetçi Kürtler tarafından hain, cahş olarak görülmüştür. Aşiret 1994'teki IKDP ve IKYB çatışmasında IKYB'yi destekledi.

HETAVİ KURD/Hetawî Kurd:

1912 yılında İstanbul'da kurulan Hêvî Cemiyeti tarafından yayınlanan dergi. 1914 yılında Roji Kurd'un kapanmasından sonra yayınlanan Hetavi Kurd'un (Türkçe: Kürt Güneşi) imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Abdülaziz Baban'dır. İlk üç sayısı aylık periyotla 32 sayfa olarak yayınlanan dergi daha sonra 15 günde bir yayınlanmıştır.

Seferberlik ilanına kadar yayınıni sürdüröen dergi, Hêvî mensubu subay ve gençler askere alındığı için savaş sonrasına kadar yayına ara verdi. Dergide Dr. Abdullah Cevdet, Babanzade İsmail Hakkı, Mevlanzade Rıfat, Halil Modani (Hayali), Beni Ardelani Ahmed Muhsin, Harputlu H.B., Kerküklü Necmettin, Babanzade Ahmet Rıfat, Diyarbekirli Fikri Necdet, Muhammed Mihri, Kerküklü Rasih, Kerküklüzade Selim, Mustafa Şevki, Bitlisli Şehab Malver, Zehavizade E.M. gibi yazarların yazılarına ve bazı Kürt şairlerinin şiirlerine yer vermiştir.

Hetawî Kurd'un
ilk sayısının kapağı

HEVİ TALEBE CEMİYETİ/Hêvî Talebe Cemiyeti: İstanbul'da

öğrenim gören Kürt öğrenciler tarafından kurulan ilk legal Kürt öğrenci derneği. Halkalı Ziraat Mektebi muhasebecisi; Kürtçe sözlük, gramer ve alfabe yazarı Halil Hayali Bey'in teşviki ile kurulan derneğin amacı, Kürt öğrenciler arasında dayanışmayı sağlamaktı. Derneğin kuruluşunu teşvik

edenlerden biri olan Mehmet Şükrü Sekban derneğe maddi açıdan da önemli destek olmuştur. 1914'te mensuplarının I. Dünya Savaşı'na iştirak etmeleri sebebiyle çalışmalarına ara vermek zorunda kalan dernek, 1919'da yeniden faaliyetlerine başladı ve hükümet tarafından kapatıldığı 1922 yılına kadar çalışmalarına devam etti. Derneğin kurucuları Kadri Cemilpaşa, Ömer Cemilpaşa, Van milletvekili Tevfik Bey'in oğlu Fuad Temo ve Diyarbakirli Cerahzade Zeki'dir.

İlk olarak Ömer Cemilpaşa, ardından Memduh Selim Bey'in sorumlu sekreterliğini yaptıkları cemiyetin bilinen üyeleri şunlardır: Ekrem Cemilpaşa, Memduh Selim Bey, Kemal Fevzi, Ziya Vehbi, Kerküklü Necmeddin Hüseyin, Şefik Arvasi, Müküslü Hamza, Harputlu Tayyip Ali, Abdülaziz Baban, Süleymaniyeli Abdülkerim, Diyarbakirli Salih, Diyarbakirli Abdülkadir, Asaf Bedirhan, Diyarbakirli Mustafa Reşat, Mahabadlı Dr. Mustaf Şevki, Sıneli Mihri (Muhammed Mihri), Dr. Fuad, Abdurrahim Zapsu, Diyarbakirli Faiz Bey, İhsan Nuri, Palulu Abdullah Sadi, Nuri Dersimi, Cevdet Cemilpaşa ve İbrahim Cemilpaşa'dır.

Rojî Kurd, Hetawî Kurd ve Yekbûn dergileri Hêvî Cemiyeti tarafından yayınladı.

HEZARESBİLER: Bkz. FEDLAVİLER

HEZBANİLER: 10/11. yüzyılda kurulan Kürt hanedanı. Başkenti Uşnu olan Hezbaniler'in egemenlik alanı Marağha ve Urmiye gölü'nün doğusu ile Musul ve Erbil'in kuzeyini kapsamaktaydı. Hezabaniler daha sonra Azerbaycan ve Kafkaya branşları olarak üzere ikiye ayrıldılar.

HİCRİ, MUSTAFA (1945-): İran Kürdistan Demokrat Partisi (İKDP) Genel Başkanı. Naghadeh'te doğdu. 1963'te Urumiye'deki ziraat okulundan mezun olduktan sonra Sakız'da çalışmaya başladı. Daha sonra Tahran Üniversitesi Fars Edebiyatı Bölümü'nden bakalorya derecesi aldı. Şah rejimine karşı düzenlenen kitlesel gösterilere katıldı. 1979'da İKDP'nin politbüro üyeliğine seçildi. 1992 yılında Sadık Şerefkendi'nin öldürülmesinin ardından parti genel sekreterliğine getirildi. İKDP'nin 2008 Eylülündeki 14. kongresinde

yeniden genel başkanlığa seçildi. Hicri, halen İKDP başkanlığı görevini yürütmekte ve İran Kürdistanı için federalizmi savunmaktadır. Ayrıca bkz. İRAN KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ

HİDO, BAKÎ/BAQÎ XIDO (1920-2007): Dengbêj. 1920 yılında Suriye Kürdistanı'nın, o zamanlar Urfa'nın Suruç ilçesine bağlı olan Kobani (Türkçe adı Mürşitpınar, Arapça adı Aynü'l Arap) kasabasında doğdu. Urfa, Antep, Adıyaman ve Suriye'de tanınan bir dengbêj olan Baki Hıdo yine Türkiye sınırının ikiye ayırdığı Suriye Kobani'sinde 2007'de vefat etti. Çoğu amatör olarak kaydedilmiş çok sayıda kaseti bulunmaktadır.

HİKMET KIVILCIMLI: Kıvılcımlı, Türkiye'deki sosyalist hareket içinde Kürtler üzerine ilk detaylı çalışmayı yapan ve bu çalışmasını ideolojik bir zemine oturtan kişidir. 1930'lu yıllarda Türkiye Komünist Partisi (TKP) içinde Kürt meselesinde kendi dönemine göre oldukça farklı ve ayrıntılı bir çözümleme geliştirdi. Kıvılcımlı, Kemalist söyleme paralel olarak Kürt meselesini feodal ve gericilik olarak konumlandıran TKP'den farklı olarak Kürtlerin bir millet olduğunu belirtti. *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)* isimli çalışmasında döneminin genel geçer sol terminolojisine bağlı kalmakla birlikte Kıvılcımlı "Şark Meselesi" olarak adlandırılan meselenin genel olarak bir milliyet meselesi ve özel olarak ta bir Kürt milliyet meselesi olduğunu ve Kürtlerin yurt, dil, kültür ve iktisat birliğine haiz ayrı bir millet olduğunu savundu. Kıvılcımlı'ya göre Kürtlerin çoğunluğunun köyde yaşaması sebebi ile Kürt millet meselesi aynı zamanda bir köylü meselesi idi. Bu bağlamda isyanlar şark köylülüğünün kendini sömüren Türk burjuvazisine karşı protestosu idi. Kıvılcımlı ayrıca Türk burjuvazisinin Kürdistan'da sömürge usulleri uyguladığını ileri sürdü.

Öte yandan Kıvılcımlı, Şeyh Said İsyanı'nı ağalığın sermayedarlığa tarruzu olduğunu ve dünya emperyalizminden medet umduğu için "gerici" olarak değerlendirdi. Ağrı İsyanı'm ise Kürtlüğün ezen Türk burjuvazisine karşı isyanı olduğu düşüncesi ile ilerici fakat, uluslararası emperyalizme yaslandığı içinde irticai olarak nitelemiştir. Böylece yazar Kürt isyanlarını mürteci ve emperyalizm işbirlikçisi olarak değerlendirmesi ile TKP'nin standart analizine yaklaşıp. Kıvılcımlı'ya göre TKP'ye düşen görev; 1- Mazlum

Kürt halkı ile bağlanmak, 2- Bir Kürdistan Komünist Partisi'nin kuruluşunu kardeşçe hazırlamaktır. Kuvâcılımlı'nın konuya dair geniş sayılabilecek bu çözümü geliştirebilmesini mümkün kılan etkenlerden biri onun Kürt mahkumlarla birlikte Elazığ cezaevinde kalmasıdır.

HİLAL, MUHAMMED TALİB: 1960'ların başında Suriye'nin Kürtlerle meskûn Cezire bölgesinden sorumlu polis şefi. Hilal, 1963 yılında 'Ulusal, Toplumsal ve Siyasi Yönleriyle Cezire İli Çalışması' adıyla bir rapor hazırlanmış ve Baas Partisi'ne sunmuştur. Bu raporda Kürtlerin Arap potasında eritilmesi amacı ile hazırlanan 12 maddelik bir eylem planı çerçevesinde bölgenin Araplaştırılması, Kürt köy ve belde adlarının Arapçalaştırılması, Kürtçe yayınların yasaklanması, Kürtlerin çocuklarına Kürtçe isimler koymaları halinde nüfus kayıtlarının yapılmaması, Kürtlerin başka bölgelere dağıtılması, Türkiye'den gelen Kürtlerin geri gönderilmesi, Arapça bilmeyen Kürtlerin oy kullanmasının yasaklanması gibi öneriler yer almıştır. Talip'in önerileri zamanla uygulamaya dönüştürülmüştür. Ayrıca bkz. ARAP KUŞAĞI, SURİYE.

HİLMİ, REFİK (1898-1960): Siyasetçi ve yazar. Bir Osmanlı subayının oğlu olarak Kerkük'te doğan Refik Hilmi, Kerkük ve Süleymaniye'deki eğitiminden sonra İstanbul'da önce Askeri Akademi'de sonra teknik okulda okudu. Şeyh Mahmud'un isteği ile Binbaşı Noel'in gerçekleştirdiği Kürdistan gezisine katıldı ve ona Kürtçe ve Farsça öğretti. Kendisini "Kürdistan Kralı" ilan eden Şeyh Mahmud'un temsilcisi olarak Türk Subayı Ali Şefik Bey ile müzakereleri yürüttü. Hilmi, 1922 yılında Kürdistan Krallığı'nın resmi yayın organı *Rojî Kurdistan* ve *Bangî Kurd* gazetelerinde yazdı. 1930 yılında Süleymaniye'deki isyana katılan Hilmi ordudan ayrıldı. Süleymaniye'de eğitim müfettişi, Basra'da kültür müdürü olarak çalıştı. 1958 yılında Irak monarşisinin devrilmesinden sonra Irak'ın Ankara Elçiliğine kültür ataşesi olarak atandı.

Refik Hilmi ilk önce Kerkük daha sonra tüm Irak Kürdistanı'nda örgütlenen çoğu Kürt entelektüel, asker ve memurların üye olduğu Kürt otonomisini savunan Hiva (Hîwa) Partisi'nin kurucularından biri ve ilk başkanıdır. Hiva, *Azadi* isimli gazete ile *Şilan* isimli bülteni yayımladı. Parti

İran Komalası ve Mahabad Cumhuriyeti ile yakın ilişki içinde oldu. Hilmi, parti içinde İngilizleri destekleyen çizgide yer aldı.

Refik Hilmi, Kürt dili, tarihi ve politikası üzerine birçok kitap yazdı. Arapça, Türkçe ve Fransızcadan Kürtçeye çeviriler yaptı. Önemli eserleri şunlardır: *Yaddaşt: Kordestani Eraq o Şoreşkanî Şex Mahmûd* (Hatıra: Irak Kürdistanı ve Şeyh Mahmud Devrimi/İsyanı, 1956-1958), *Kurd La Saratay Mejuwa Ta Ku 1920* (Tarihin Başlangıcından 1920'ye Kadar Kürtler 1934), *Şe'r o Edebiyat-e Kordî* (Kürt Şiiri ve Edebiyatı, 2 cilt. 1941-1953)

HİVA/Hîwa: Irak'ta 1938/1941 yılında Refik Hilmi başkanlığında çoğu kentli Kürt aydınları tarafından oluşturulmuş milliyetçi Kürt partisi. Geniş bir spektruma sahip olup hem sol hem de sağ anlayışları içeren milliyetçi bir politik programa sahip olan parti, Irak Kürdistanı'nın otonomisini hedeflemiştir. Merkezi Bağdat'ta olan partinin Süleymaniye, Erbil, Kerkük'te şubeleri vardı. Kuruluşunda itibaren aşiretleri birleştirmeye ve diğer ülkelerdeki Kürt örgütleri ile ilişki kurmaya çalıştı. Komala ile ilişki içinde olan parti bu ilişkisini 1947 yılında Mahabad Cumhuriyeti'nin çöküşüne kadar sürdürdü.

Partinin sol kanadı Sovyet desteğini almak gerektiğini düşünürken Refik Hilmi'nin de içinde yer aldığı sağ kanat ise İngiliz ve Amerikan desteğini arama yoluna gitmiştir. Hiva, 1945'te ABD Irak büyükelçiliğine bu amaçla bir memorandum sundu ve self determinasyon hakkını savunarak Kürt otonomisi için destek talep etti. 1945'te Barzani'nin mağlup olarak İran'a çekilmesi ile parti içindeki çelişkiler derinleşti ve parçalanma ile neticelendi. partinin sol kanadı Irak Komünist Partisi ile birleşirken bir çeşit milliyetçi cephe olan Rızgari grubu ise daha sonra kurulan IKDP'nin çekirdeğini oluşturdu. Hiva'nın asıl faaliyeti ise Süleymaniye'den kaçarak Barzan'a gelen ve yeniden direnişe geçen Barzani'ye destek sağlamak oldu.

HİZBULLAH: 1990'lı yıllarda adından sıkça söz edilen illegal, silahlı radikal İslamcı yapılanma. 1990'lı yıllarda önemli bir güce kavuşan Hizbullah yapılanması 2000 yılında gerçekleştirilen yoğun polis operasyonlarıyla önemli ölçüde çöktü. Binlerce üyesi tutuklanarak cezaevine konulan

örgütün lideri Hüseyin Velioğlu Beykoz'da düzenlenen bir operasyonda öldürüldü. Adını 1990'lı yıllarda duyurmakla birlikte Hizbullah'ın kökenleri 1980'li yılların başlarına uzanmaktadır. MTTB ve Milli Selamet Partisi çevresinde toplanan gençler İran Devrimi'nin de etkisi ile farklı örgütlenmelere gittiler. Fidan Güngör'in öncülük ettiği bir grup Diyarbakır'da Menzil Kitabevi'nin, Hüseyin Velioğlu'nun öncülük ettiği grup ise Batman'da açtıkları İlim Kitabevi'nin çevresinde toplandılar. Bu grupların giderek güçlenmesi PKK'yi rahatsız etti. PKK ve İlim grubu arasında yaşanan çatışma ve karşılıklı infazlarda yüzlerce kişi hayatını kaybetti. Bir süre sonra İlim grubu ile Menzil grubu arasında da çok sayıda kişinin hayatını kaybettiği çatışmalar gerçekleşti. Ayrıca Hizbullah adı yakın dönemdeki birçok faili meçhul olayı ile birlikte anıldı.

2000 yılında düzenlenen operasyonlarla büyük darbe vurulan Hizbullah yapılanmasına dair 1990'lı yıllardan bugüne dek birçok iddia ortaya atılmıştır. Yapının Kürtleri birbirine kırdırmak, PKK'yi zayıflatmak politikası çerçevesinde bazı kişi ve kurumlarca öldürme dahil eylemlerine ve faaliyetlerine göz yumulduğu, korunduğu ve hatta askerlerce eğitildiği iddia edilmiştir. Hizbullah 2000'li yıllardan itibaren Mustazaf-Der (Mustazaflarla Dayanışma Derneği) adıyla legal olarak faaliyet göstermeye başladı. Mustazaf-Der özellikle düzenlediği Kutlu Doğum Haftası'nda etkinlikleri ile adını duyurdu. Diyarbakır 2. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin "terör örgütü Hizbullah"ın amacı doğrultusunda faaliyet gösterdiği gerekçesiyle kapatılmasına hükmettiği Mustazaf-Der ile ilgili kararın Yargıtay tarafından onanması ile dernek kapatıldı (11 Mayıs 2012). Bu süreçte yapı kendini "Mustazaflar Hareketi" olarak adlandırdı.

HORASAN KÜRTLERİ: İran'ın Horasan eyaletinde yaşayan Kürtler. Horasan Kürtlerinin kökenleri 16 ve 17. yüzyılda Safevilerce sürülen Kürt aşiretlere dayanmaktadır. Rakip devletler olan Şii Safeviler ve Kürtlerin çoğunu desteğini alan Sünni Osmanlılar arasında gerçekleşen Çaldıran Savaşı'ndan sonra özellikle İran içinde kalan Sünni Kürt aşiretler dini ve siyasi sebeplerle Safevi sınırını korumakta gönülsüz oldular. Şah Tahmasb zamanından itibaren Kürt aşiretleri Horasan'a sürülüp oraya yerleştirilmeye başlandı; fakat, asıl büyük sürgünler Şah I. Abbas (1587-1629) zamanın-

da gerçekleşti. 1598 yılında (bazı kaynaklara göre 1602 yılında) Urmiye Gölü'nün batısında, Van Gölü'nün çevresinde, Aras Nehri'nin güneyindeki bölgelerde yani Hoy, Maku, Salmas ve Urmiye bölgelerinde yaşayan bazı Kürt aşiretleri Kazvin'e, İran'ın orta kesimlerine, Kuzey Batı Horasan'a g ettirildiler. Kürtler Horasan'a zbek saldırılarına karşı devletin sınırlarını korumaları için yerleştirildiler. Sürgün aynı zamanda Osmanlı-İran arasında geçişken bir yapıya sahip sınır bölgesinde meskun itaatsiz Kürt aşiretlerin zayıflatılmasını ve kontrolünü kolaylaştırmayı amaçlamaktaydı. Bu arada 1609-1610 yıllarında bazı Kürt kabileleri Safeviler'e karşı ayaklandı. Dımdım Destanı'nda da anlatılan kanlı mücadeleler sonucunda, birçok Kürt aşireti şah Abbas'ın emriyle Horasan'a sürüldü. Onların yerine Türkmen Afşar oymakları yerleştirildi.

Safevilerin Horasan'a sürdüğü aşiretler zamanla kalıcı bir topluluk vcoda getirdi. Bugün Horasan'daki Kürt Nüfusunun 1,7-2 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun % 60'ı köylerde, % 35'i şehirlerde, %5'i ise göçebe olarak yaşamaktadır. Horasan'da Kürtlerin yaşadığı önemli yerleşim merkezleri şunlardır: Koçan, şirvan, Bocnurd, İsfereyin, ınaran, Feruc, Bacgiran, Aşhane, Dergez, Kelat, Laeyn, Cevin, Mane, Sımaqan, Raz, Radgan. Horasan Kürtleri Kürtçenin Kurmanci lehçesini konuşmaktadırlar.

HOşEVİ, ESAD/Esad Xoşewi: Kürt milliyetçisi ve Peşmerge komutanı. Barzanilere yakın bir aileye mensup olan Hoşevi 1930'ların başındaki şeyh Ahmed Barzani öncülüğündeki isyana katıldı. Daha sonra Barzani yakın çevresi içinde yer alan Hoşevi yenilgi ile sonuçlanan 1944-45 isyanın ardından Barzani ile birlikte önce İran'a oradan da Sovyetlere geçti. Saygın ve popüler bir kişi olan Hoşevi, Barzani hareketinin Bahdınan bölge sorumluluğunu üstlendi.

HOşNAV, MUSTAFA/Mustafa Xoşnav (-1947): Asker ve milliyetçi aktivist. Irak ordusunda subay olan Hoşnav, Kürt milliyetçisi Hiva (Hıwa) Partisi'nin önde gelen üyelerinden biri idi. Barzani'nin hükümetle ilişkilerini sürdüren irtibat subaylarından biri olan Hoşnav 1939-1945 yıllarında Barzani öncülüğünde gerçekleşen Kürt isyanında komutan olarak görev aldı. İsyanın bastırılmasının ardından Barzani ile birlikte İran'a geçti ve burada

Mahabad Cumhuriyeti'nin ordusunun oluşturulmasında rol aldı. Kürdistan Demokratik Partisi'nin de kurucularından olan Hoşnav Irak'a döndükten sonra 19 Mayıs 1947'de İzzet Abdülaziz, Muhammed Mahmud, Hayrullah Abdülkerim ile birlikte Bağdat'ta idam edildi.

HOYBUN/Xoybûn: Ekim 1927'de çoğu yurtdışına çıkmak zorunda kalmış Kürt aydın ve aristokratlarının Lübnan'ın Bihandun kentinde kurdukları milliyetçi Kürt örgütü. Daha önce Türkiye'de faaliyet göstermiş olan Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürt Millet Fırkası, Azadi Cemiyeti vb. yapılar kendilerini feshederek Hoybun'u oluşturdular. Hoybun'un kuruluşundan önce Irak'ta da Seyyid Taha'nın evinde kuruluşa yönelik toplantılar yapıldı. Ermeni Taşnak partisi ile yakın ilişkiler kuran Hoybun'un merkezi, Türkiye'nin baskısı ile 1928'de faaliyetleri Fransa tarafından engellenene kadar Halep'te idi. Hoybun'un ilk liderliğine Celadet Ali Bedirhan seçildi. Kâmuran Ali Bedirhan, Süreyya Bedirhan, Memduh Selim Bey, Ekrem Cemilpaşa, Mustafa şahin Bey, Bozan şahin Bey, Haco Ağa, Mehmet şükrü Sekban (Bağdat'a), şeyh Ali Rıza (şeyh Said'in oğlu), Fehmi Bilal diğer önde gelen isimlerdi.

Türkiye Kürdistanı'nın bağımsızlığını hedefleyen Hoybun bu amaçla aşiretlerin denetiminde olmayan modern milliyetçi bir Kürt hareketi oluşturmaya çalıştı. Hoybun'un en büyük faaliyeti Ağrı İşyani'ndaki rolüdür. Cemiyet, Ağrı'da başlamış olan isyanı idare etmek üzere eski Osmanlı ordusunda yüzbaşı olan İhsan Nuri Bey'i bir grupla beraber isyan bölgesine gönderdi. İşyan sırasında destek olmak için güneyden saldırı planları hazırlandı. İşyan sonrasında Hoybun yurt dışında da faaliyetlerini yürüttü. Kürtlerin içinde bulunduğu durumu Milletler Cemiyeti'ne anlatmak üzere Cenevre'ye bir heyet gönderdi. Böylece Zürih'teki II. Enternasyonal Türkiye'nin Kürtlere baskısını protesto eden bir karar aldı. Cemiyet, Irak'taki milliyetçi Kürt partisi Hiva (Hiwa) ile ilişki kurdu. Blece göre Süreyya Bedirhan tarafından ABD'de Detroit'de bir şubesi açıldı.

Hoybun, uzun süre Türkiye ve yurtdışına çıkan sürgünlerin öncülük ettiği Suriye Kürtlerinin tek partisi olmayı başardı ise de birçoğ sebepten zamanla gücünü yitirdi. Özellikle Ağrı İşyani'nın başarısızlıkla sonuçlaması, güneyden isyanda destek vermek için harekete geçme sözü veren aşiretlerin

bunu yapmaması, örgütün Ermenilerle olan ilişkilerinin Şeyh Ali Rıza gibi bazı mensuplarını rahatsız etmesi ve 1928 affı ile bazı önde gelenlerin Türkiye dönmesi (Ali Rıza, Emîne Perîxanê gibi), kişisel çekişmeler vb. sebepler Hoybun'nun zayıflamasına ve Hoybun'dan kopmalara sebep olmuştur. Lider konumunda olan Celadet Bedirhan'da 1932'den sonra kültürel edebi çalışmalarına yöneldi. Daha sonraları başkanlığını Dr. Ahmet Nafiz'in üstlendiği Hoybun 1945'te San Fransisko Konferansı'na Irak Kürdistanı'nda faal olan Hiva Partisi ile beraber Kürtlerin haklarını savunan bir rapor sundu.

HPG: Bkz. HALK SAVUNMA GÜÇLERİ

HIRİSTİYAN: Kürdistan'da kalan yerli-Hristiyan azınlıklar ile komşuları Kürtler genelde iyi geçinmekle birlikte zaman zaman çatışma içine girmişlerdir. Hristiyan kitle özellikle I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında büyük sorunlar ve sıkıntılar yaşadı. Ölüm ve göç sebebiyle sayıları büyük ölçüde azaldı. Kürtler arasında üç Hristiyan azınlık vardı. Tur Abdin ve Cezire arasındaki bölgede yaşayan Suriye Hristiyan Kilisesine bağlı Süryaniler; Hakkari, Behdinan ve Urmiye'de yaşayan Nesturi Kiliselerine mensup Nesturiler ve Ermeniler. Ermeniler dilleri ve kiliseleri ile Kürdistan'daki en büyük Hristiyan azınlığı oluşturmaktaydı.

HRK: Bkz. KÜRDİSTAN KURTULUŞ GÜÇLERİ

HUMEYNİ, AYETTULAH RUHULLAH MUSAVİ (1902-1989): İran İslam devrimin lideri ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu. 1922 yılında Kum şehrine yerleşen Humeyni, 1962-63'te şah yönetiminin toprak reformu çerçevesinde dini vakıfların mallarına el koymasına muhalefet ettiği için tutuklandı. Bir süre sonra Türkiye'ye sürüldü (4 Kasım 1964). Bursa'daki kısa süreli ikametinden sonra Irak'ın Necef kentine yerleşti. Buradan şah karşıtı muhalefetine devam etti. Şahın devrilmesi ve bir İslami yönetimin kurulması için çağrıda bulundu. 6 Ekim 1978 Irak'ı terk ederek Paris'e yerleşti. İran'da huzursuzluğun artması ve kitle gösterilerinin büyüyerek devam etmesi üzerine Şah 16 Ocak 1979'da ailesi ile birlikte İran'ı terk etti.

1 Şubat 1979'da İran'a dönen Humeyni hava limanında büyük bir kitle tarafından karşılandı. 9 Şubatta genel grev çağrısı yapan Humeyni, 12 Şubatta Mehdi Bezergan'ı hükümeti kurmakla görevlendirdi. 31 Mart 1979'da İran İslam Anayasası kabul edildi. 1 Nisan'da ise "İran İslâm Cumhuriyeti"nin kuruluşu ilan edildi. Böylece monarşiye son verildi. Kum şehrine yerleşen Humeyni, 1989'da hayatını kaybedene kadar Taklid Mercii olarak İran'ın İslam Cumhuriyeti'nin rehberliğini yaptı.

İran Devrimi sırasında Kürtler Şah karşıtı gösterilere destek verdiler. Şahlık rejiminin çökmesi ile İKDP ve Komala, İran Kürdistanı'nda kontrolü önemli ölçüde ele geçirdiler. Otonomi taleplerinin kabul edilmemesi nedeniyle İKDP ve Komala'nın öncülük ettiği Kürtler, İslami Anayasa referandumuna katılmadılar. Humeyni İKDP'yi yasadışı ilan etti. Parti liderlerinin 'hain' olduğunu söyleyen Humeyni, partinin Amerika ve Siyonistlere bağlı olduğunu iddia etti. Yabancıların Şii-Sünni ayrımı ile aralarında ihtilaf çıkarmak istediklerini ifade etti. İslami temelde bir kardeşlikten ve eşitlikten bahsetti ve Kürtleri silah bırakmaya çağırdı. Anayasanın kabulü ve İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra 20-Nisan'da İKDP ile İran ordusu arasında şiddetli çatışmalar başladı. İKDP bir çok yerde yönetimi ele geçirdi. Ağustos ayında Humeyni, Kürdistan'a genel bir hareket yapılmasını istedi. İran ordusu 5 Eylül'de Kürdistan'a askeri operasyon düzenledi. İKDP öncülüğündeki Kürtler ile İran güçleri arasındaki çatışmalar 1980'in nisan-mayıs aylarına kadar devam etti. Cumhurbaşkanı Beni Sadr 14 Mayıs 1980'de Kürtler için bir özerklik planını prensip olarak kabul ettiğini açıkladı ise de, çarpışmaları önleyemedi. 22 Eylül 1980'de Saddam Hüseyin'in Şat-ül-Arab su yolunu ele geçirmek amacıyla İran'a saldırısıyla sekiz yıl süren İran-İrak savaşı başladı. Kürtler her iki tarafta savaşa iştirak ettiler. İran bu dönemde Irak'taki Kürt muhalefeti destekledi. Diğer yandan birçok Müslüman ülkede olduğu gibi bazı Kürt İslamcı gruplar da ideolojik olarak İran İslam Devrimi'nden etkilendiler.

HUSEYİNİ, ŞEYH İZEDDİN (1922-2011): Alim ve milliyetçi aktivist. Şeyh Salih Huseyni'nin oğlu olan Şeyh İzzedin Huseyni, İran Kürdistanı'nın Bane şehrinde doğdu. İlk eğitimini birçok öğrenci yetiştiren babasından alan Huseyni, ardından dokuz yıl boyunca birçok hocadan ders aldı. Hocalarından Molla Muhammed Huseyin Mecdi, Mahabad Kürt Cumhuriyeti kuruldu-

ğunda Adalet Bakanlığı görevinde bulunmuştur. 1945 yılında Komala'ya üye olan Huseyni, İran İslam Devrimi'ne kadar molla olarak ders verdi ve öğrenci yetiştirdi. Yurtsever bir molla olan Huseyni'nin popülaritesi İran Devrimi sırasında hızla arttı. Gösteri ve yürüyüşlerde ön sıralarda yer alarak cesur konuşmalar yaptı. 1980'de Kürtler adına özerklik talebi ile Humeyni rejimi ile müzakerelere oturan heyetin en prestijli ismi idi. 1990'dan itibaren İsveç'te yaşamaya başlayan Huseyni 10 Şubat 2011'de Upsala'da yaşamını yitirdi.

HUZUR OPERASYONU (OPERATION PROVIDE COMFORT):

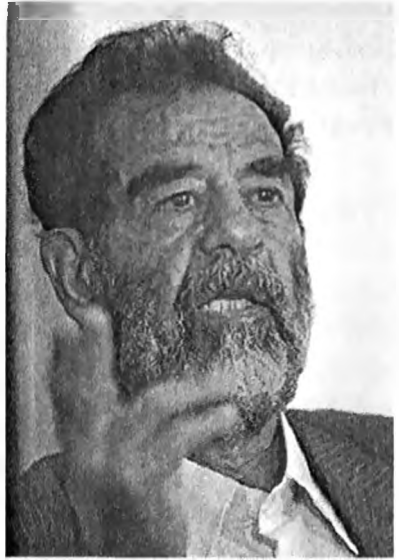
1991'de Körfez Savaşı'nın akabinde başlayan Kürt isyanının bastırılmasının ardından İran ve Türkiye sınırına yığılan 1 milyonu aşkın Kürt mültecinin Irak ordusunun saldırısına uğrama korkusu olmaksızın dönüşünü sağlamak amacıyla 5 Nisan 1991 tarihli 688 sayılı BM kararına istinaden ABD, Fransa ve İngiltere'nin gerçekleştirdiği operasyona verilen isim. Operasyon ile ABD, İngiliz, Fransız askerleri Zaho civarında bir "güvenli bölge" oluşturdular. 10 Nisanda ABD, 36 paralelin kuzeyini "uçuşa yasak bölge" (no fly zone) ilan ederek Irak'ın burada askeri faaliyetlerini yasakladı. Bu ülkelerin askeri kuvvetleri Silopi'de, hava kuvvetleri ise İncirlikte konuşlandı. II. Huzur Operasyonu ise 24 Temmuz 1991'de başladı ve resmi olarak 31 Aralık 1996 yılında son buldu. Bu oprasyonun uygulama birimi olarak Çekiç güç oluşturuldu. İlk operasyonda amaç "güvenli bölge" oluşturmak, ikincisinde ise bu bölgeyi korumaktı

Operasyon sonucunda Irak ordusunun Irak Kürdistanı'ndan çekilmesi ile bölge "de facto" olarak bağımsızlaştı ve 1992'den itibaren Kürt Bölgesel Yönetimi oluşmaya başladı. Çekiç Güç Kürt bölgesel hükümetinin oluşması için koruyucu bir kalkan vazifesi gördü. Çekiç Gücün yarattığı güvenli ortam içerisinde Temmuz 1992'de parlamento seçimleri yapıldı. Ardından Eylül ayında Bölgesel Yönetimin güvenlik birimi "Asayiş" oluşturuldu. Ekim de ise ordu oluşturma yönünde adımlar atıldı.

HÜSEYİN, FEHMAN (Dr. Bahoz Erdal): Suriye doğumlu. PKK'nin önde gelenlerinden. PKK'nin askeri kanadı teşkil eden HPG (Kürdistan Savunma Güçleri) ana karargah komutanlığı yaptı. 15 Nisan 2009'da görevden alındı.

HÜSEYİN, SADDAM: 1979-2003 tarihleri arasında Irak'ı idare eden ve 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ile devrilen ve 30 Aralık 2006'da idam edilen eski Irak devlet başkanı. 16 Temmuz 1979 tarihinde Ahmed Hasan el Bekr'den sonra başkanlık koltuğuna oturdu. 1980 yılında İran'a, 1990 yılında ise Kuveyt'e saldırdı. Ölene kadar Devrim Komuta Konseyi Başkanı olarak Irak'ı demir yumrukla yönetti.

1970 yılında Mustafa Barzani ile Mart manifestosu ile neticelenen müzakereleri yürüten kişi olarak mutedil bir görüntü çizdi. 1975 yılında İran Şahı ile Cezayir Antlaşması'nı imzaladı. Şattü'l Arab su yolundan taviz karşılığında İran'ın Kürtlere desteğini kesti. Ve güçlü bir saldırı ile Kürt isyanını kısa sürede bastırdı. İran-Irak Savaşı sırasında Kürtlere karşı soykırım karakteri gösteren Enfal Operasyonu'na (1986-1988) girişti. Kimyasal silahların kullanıldığı Halepçe Katliamı'na onay verdi (1988). Kürtlere karşı giriştiği katliamlar sebebi ile Kürtler tarafından en ölümcül düşman olarak görüldü. Mart 2003'te kitle imha silahları bulundurduğu gerekçesi ile ABD ve müttefiklerinin Saddam'ı devirmek için giriştiği operasyona Kürtler güçlü bir destek verdiler. Yönetimin devrilmesinden sonra: Saddam Hüseyin'in oğulları Uday ve Kusay 22 Temmuzda Musul'da

Saddam Hüseyin

öldürüldüler. Saddam Hüseyin de Aralık 2003'te yakalandı. Kürtlere ve Şii'lere karşı giriştiği katliamlardan yargılandı. 5 Kasım 2006'da insanlığa karşı suç işlemek suçundan idam cezasına çarptırıldı ve cezası 30 Aralık 2006'da infaz edildi. Ayrıca bkz. ENFAL OPERASYONU, HALEPÇE KATLİAMI, CEZAYİRANTLAŞMASI, HASAN ALİ EL-MECİD, DEVRİM KOMUTA KONSEYİ, İRAN-IRAK SAVAŞI. KÖFEZ SAVAŞI, RAPERİN, HUZURU TEMİN OPERASYONU, GÜVENLİ BÖLGE, ÇEKİÇ GÜÇ.

İÇ ANADOLU KÜRTLERİ/Kurdên Anatoliya Navîn: Anadolu'nun iç kesimlerine yerleşmiş/yerleştirilmiş ve orayı yurt edinmiş olan Kürtler. Osmanlı Devleti'nin aşiretlere yönelik iskân ve sürgün politikasının sonucu Orta Anadolu'ya yerleştirildiler. Orta Anadolu'daki Kürt varlığının 16. yüzyıla Yavuz Sultan Selim döneminde kadar uzandığına dair bilgiler vardır. Çoğunluğu 18. yy sonu ile 19. yüzyılın başında buraya yerleşmiş olan İç Anadolu Kürtlerinin çoğunluğu Rışvan, Cihanbeyli (Canbeg), Şeyhbızın (*Şêxbizini*) olmak üzere üç aşiret konfederasyonuna mensupturlar ve Kürtçenin Kurmanci lehçesi ile konuşurlar. Ankara, Konya, Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Yozgat-Tokat-Amasya Kayseri ve Çankırı civarında 350'yi aşkın Kürt köyü mevcuttur.

İLERİ YURT: 1958 yılında Musa Anter, Canip Yıldırım, Abdurrahman Efem Dolak tarafından Diyarbakır'da yayınlanan gazete. Türkçe olarak haftanın altı günü yayınlanmış siyasi bir gazete niteliğindedir. 31 Ağustos 1959'da Musa Anter'in bu gazetede Kürtçe yazıp yayınladığı 'Qimil' (Kımlı: süne) şiiri büyük yankı uyandırmış ve medyanın aleyhte kampanyası ile 49'ların tutuklaması ile sonuçlanan sürecin köşe taşlarından biri olmuştur. Sonuçta gazete kapatıldı, 17 Aralık'ta tutuklanan Anter, 1959'da tutuklanan 49 kişiyle birlikte İstanbul'a götürüldü.

İNGİLTERE: 19. ve 20. yüzyıl başında dünyanın dominant siyasi gücü olan İngiltere Kürt Meselesinde önemli bir rol oynadı. I. Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ve Fransa kendi aralarında imzaladıkları gizli Sykes-Picot Antlaşması ile savaş sonrası uygulanmak üzere Osmanlı Kürdistanı dahil Ortadoğu'yu kendi aralarında bölüştüler. İngilizler, Osmanlı Devleti ile imzaladıkları Mondros Ateşkes Antlaşması'nın (30 Ekim 1918) şartlarına muayir olarak çoğunluğu Kürtlerle meskun Musul vilayetini işgal ettiler. İngilizler, savaşın ardından zaman zaman Kürtlerin otonomi taleplerine yakınlık gösterdilerse de Kürtleri doğrudan desteklemekten kaçındılar.

1920 yılında Sevr’de yer alan Kürt devleti tasarısı ölü doğduğu gibi, Kürtler tarafından da benimsenmedi ve Kürtler, Türklerle işbirliği yaparak milli mücadeleye katıldılar. İngiliz mandası Irak’ta Şeyh Mahmud’un bir Kürdistan Krallığı vücuda getirme teşebbüsleri başarısız oldu. Önceleri Şeyh Mahmud Berzenci daha sonraları Şeyh Ahmed Barzani öncülüğünde gerçekleşen Kürt isyanların bastırılmasında İngiliz Hava Kuvvetleri kullanıldı.

Musul vilayeti (şimdiki Irak Kürdistan’ı) 1926 yılında İngilizlerin baskın çıkması ile Milletler Cemiyeti tarafından İngilizlerin mandası olan Irak’a bırakıldı. 1932 yılında bir Haşimi Krallığı tesis eden İngiltere, Musul’u yeni yarattığı merkezi Irak’ın denetimine bıraktı. Bununla beraber İngiltere 1958 Abdülkerim Kasım darbesine kadar Irak’ta önemli bir karar verici unsur olarak kaldı.

İngiltere II. Dünya Savaşı’nda, İran’ın işgali sırasında da Kürtlerin talebine karşın merkezi hükümetin “Migfer Devletler’ine karşı güçlendirilmesini tercih etti. Kürtlerin meskun oldukları devletlerin Kürt sorunu konusundaki duyarlılıkları İngilizlerin Kürtlere, yönelik politikalarının şekillenmesinde son derece etkili oldu. Savaş sırasında İngiltere, İran’daki Kürtlere yardımının Türkiye’yi Migfer Devletleri’nin yanında yer almak konusunda harekete geçireceğini düşünmüştür. Zira Kürt Sorunu’na sahip olan Türkiye, Kürdistan’ın diğer parçalarındaki her türlü gelişmeye karşı oldukça duyarlı olmuştur. İngilizler ayrıca İran Kürtlerinin otonomi veya bağımsızlık vb. bir statü elde etmeleri durumunda bunun Irak Kürtlerini etkileyeceğini ve hala büyük ölçüde kendi denetimlerinde olan Irak’ta siyasal problemlere sebep olacağına inanmaktaydılar. Bu sebeple İngiliz politikası Kürdistan’daki otoritelerini yeniden kurmaları için İran hükümetini cesaretlendirmek oldu.

1991 yılında ABD müttefiki olarak Körfez Savaşı’na katılan İngiltere, savaş sonrası Irak hükümetinin saldırısından kaçan Kürt mültecilerin dönüşünü temin etmek amacıyla oluşturulan ‘güvenli bölge’yi hava kuvvetleri ile koruyan ülkelerden biri oldu. 1994 yılında IKDP ve IKYB arasındaki çatışmada barışı tesis etmeye çabalayan İngiltere, 2003 yılında gerçekleşen ve Saddam Hüseyin deviren II. Körfez Savaşı’na katıldı.

Günümüzde İngiltere’de 20 bin civarında Kürt yaşamaktadır. İngiltere yaşayan Kürt topluluğunun çoğunluğu Irak Kürdistanı’ndan gelen göçün neticesidir. Özellikle Barzani öncülüğündeki Kürt milliyetçi hareketinin ba-

şarısızlıkla neticelenmesinin ardından çok sayıda Kürt İngiltere göç etmiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan şiddet ortamının sebep olduğu göçler İngiltere'deki Kürt diasporasını demografik olarak beslemiştir.

İNÖNÜ, İSMET (1884-1973): Asker, Siyasetçi. Atatürk'ün döneminin uzun süreli başbakanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Cumhurbaşkanı. 1946 yılında dış ve iç konjoktürün zorlaması ile Türkiye'nin çok partili hayata geçmeye izin veren İnönü'nün başında bulunduğu CHP, 1950 seçimlerinden yenik çıkarak iktidarı Demokrat Parti'ye (DP) bıraktı. CHP'nin 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra tekrar iktidara gelmesi ile Başbakanlık koltuğuna oturdu (1961-1965). Cumhuriyet döneminin "İkinci Adam'ı ve Milli Şef'i olan İsmet İnönü 25 Aralık 1973'te hayatını kaybetti.

Kurtuluş Savaş sonrasında Kürt meselesinde uzlaştırıcı/uzlaşmacı bir yaklaşım sergileyen İsmet İnönü bu dönemde Türkiye'nin Türklerin ve Kürtlerin ortak yurdu olduğunu ifade etti. Lozan'a baş müzakereci olarak tayin edilen İnönü görüşmeler sırasında, görüşmelere Kürtler ve Türkleri temsilen katıldığını belirtti. 1925 Şeyh Said Ayaklanması'ndan sonra ise Türkiye'de yalnızca Türk olanların etnik kimlik iddia etmeye hakları olduğunu söyleyen İnönü, Şeyh Said İsyanı'nda izlediği politika sebebi ile istifaya zorlanan Fethi Okyar'ın yerine Mustafa Kemal'in desteği ile başbakanlığa getirildi (3 Mart 1924). İlk icraat olarak Takrir-i Sükun kanunlarını çıkararak muhaliflere karşı sert önlemler aldı (4 Mart 1924). Takrir-i Sükun Kanunu'na binaen biri Ankara diğeri Diyarbakır'da iki İstiklal Mahkemesi kuruldu. Mustafa Kemal ile birlikte Şeyh Said İsyanı'nın bastırılması planlarını yapan İnönü, isyanı askeri tedbirlerle bastırdıktan sonra isyancıları şiddetli bir şekilde cezalandırdı. İsyanın akabinde binlerce Kürt, batı illerine sürgün edildi.

İnönü'nün başbakanlığı döneminde Türkleştirme politikası çerçevesinde 2510 sayılı 13 Haziran 1934 tarihli İskân Kanunu çıkarıldı. Kanun çerçevesinde binlerce Kürt, Türklüğe temsil (asimile) olunmaları gayesi ile Türklerin yoğun olduğu yerlere iskân edildiler. Bu İskan uygulaması ile batıya sürülen Kürtlerin bir kısmı tek parti yönetiminin sona ermesi ile, DP döneminde memleketlerine geri dönebildiler.

İsmet İnönü Atatürk'ün isteği ile Haziran 1935'te çıktığı Doğu illerini (Adana, Gaziantep, Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Tatvan, Van, Muş,

Ağrı, Iğdır, Kars, Ardahan, Artvin, Rize, Trabzon, Erzurum, Giresun, Ordu ve Samsun) kapsayan gezi sonunda hazırladığı Doğu Raporu'nda (Şark Islahat Raporu) Kürt sorunu ile ilgili görüşlerini ayrıntılı olarak dile getirdi. Sorunu “güvenlik” ve “geri kalmışlık” çerçevesinde değerlendiren İsmet İnönü'nün Kürtlere karşı izlediği politikanın çerçevesi Mustafa Kemal'de olduğu gibi iskan ve Türkleştirmedir/asimilasyondur. İnönü, Şark Islahat Raporu'nda Kürtlerle meskun bölgede idari-askeri yapının güçlendirilmesi, asimilasyon amaçlı Türklük merkezlerinin oluşturulması ve bölgeye Türk muhacirlerin yerleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Islahat Raporu, Dersim için ise özel bir planı öngörmektedir. 25 Aralık 1935 tarihinde çıkarılan, 2884 sayılı “Tunceli Vilayeti'nin İdaresi Hakkında Kanun” çerçevesinde 4 Ocak 1936 tarihinde Dersim vilayetinin adı Tunceli olarak değiştirildi. Haziran 1936 tarihinde merkezi Elazığ (o zamanki adı ile Elaziz) olmak üzere Dersim bölgesini (Tunceli, Elazığ ve Bingöl) kapsayan Dördüncü Umumi Müfettişlik kuruldu ve başına Korgeneral Abdullah Alpdoğan atandı. İnönü, 18 Haziran 1937'de bakanlar kurulunda Dersim için hazırlanan 'Islahat Planı' çerçevesinde yapılacakları açıkladı. Dersim halkı hükümetçe öngörülen ıslahatlara karşı çıktı. İnönü 1937'de görevden alındıktan sonra Bayar'ın başbakanlığı döneminde Mustafa Kemal'in onayı ile Dersim Harekatı yapıldı. Dersim Harekatı'ndan sonra Kürt bölgelerinde uzun süren bir sessizlik hakim olmuştur; ki bu sessizlik 1950'lerin sonunda kadar devam etmiştir. Dersim hareketinden sonrası, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde Kürtlerle ilgili en önemli hadiselerinden biri de “Muğlalı Hadisesi”dir olarak bilinen Van'ın Özalp ilçesinde gerçekleşen olaydır.

IRAK SAVAŞI: 20 Mart 2003'de Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere önderliğinde oluşturulmuş çok uluslu koalisyon kuvvetlerinin Irak'a karşı giriştikleri askeri bir harekâtla Irak ordusunu yenerek Baas yönetimini devirmesi ile neticelenen savaş. Bu savaş ayrıca “İkinci Körfez Savaşı”, “Irak'ın İşgali” olarak da adlandırılmaktadır. Koalisyon güçlerince savaş Irak'ı “Özgürleştirme Operasyonu” olarak adlandırılmıştır. Savaş öncesi, savaş gerekçesi olarak Irak'ta kimyasal silahların bulunması gösterilmiş fakat bu iddialar asılsız çıkmıştır.

Savaşın ardından Irak'taki çeşitli silahlı gruplardan oluşan direnişçilerle Koalisyon Güçleri arasında ve yine kendi aralarında başlayan asimetrik savaş hala devam etmektedir. Savaş'ın başlamasından günümüze dek 1 milyonu aşkın insan ölürken 5 milyon civarında insan yer değiştirmiştir. Ve Irak'ta oluşturulmak istenen yeni siyasal yapı istikrara kavuşmamıştır.

II. Körfez Savaşı sırasında Kürtler aktif olarak ABD'nin başını çektiği Koalisyon Güçlerinin yanında yer aldılar ve savaş sonunda oluşan yeni Irak meclisinin 2005 yılında kabul ettiği Irak Anayasası çerçevesinde 1992'de kurulan *de facto* Kürt Bölgesel Yönetimi federatif bir statü kazanırken, Kürdistan Yurtseverler Birliği Başkanı Celal Talabani de Irak Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

İRAN-IRAK SAVAŞI: 1980-1988 yılları arasında İran ve Irak arasında yaşanan savaş. Saddam Hüseyin hükümetinin yeni kurulan İslam Cumhuriyeti'ne karşı başlattığı savaş batılı güçlerce desteklendi. Birçok ülkeyi yakından ilgilendiren ve 8 yıl süren savaş yüz binlerce insanın ölümüne yol açarken iki ülkenin ekonomisi de tahrip oldu. Savaş bittiğinde her iki taraf da başlanılan noktadaydı.

Savaş sırasında Irak yönetimi Bağdat'ı destekleyen Zıbari, Herki, Bradost, Surçi gibi Kürt aşiretlerinin reisleri komutasında tugaylar teşkil etti. Böylece İran, Irak sınırının Deşta Hayat'e den Kelaşin'e kadar olan bölgesini Bradost ile Herkiler; Surçi, Zebari ve Goranlar ise Kelaşin'den Süleymaniye'ye kadar olan bölgeyi tutmaya çalışmışlardır. Böylelikle Irak Kürdistanı'nın genelinde İran'a karşı Kürtlerden oluşan bir mevzilenmeye gidildi. Aynı şekilde çok sayıda Kürt de, özellikle Şii Kürtler, İran ordusu safında savaşa iştirak ettiler.

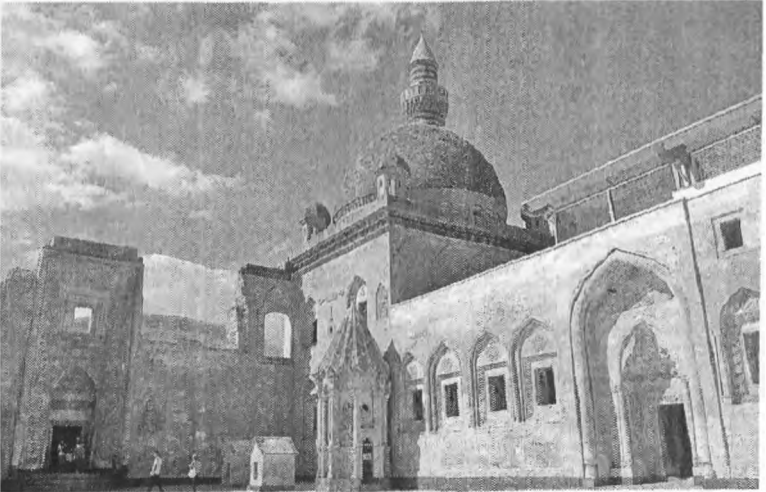
Diğer yandan iki ülkede örgütlü Kürt muhalefeti farklı bir politika izlemiştir. Savaş devam ederken I-KDP İran desteği ile 1983 yılından itibaren kuzeyden Irak yönetimine karşı savaşılmaya başladı. KYB ise Bağdat hükümeti ile müzakerelerde bulundu ve bir ateşkes antlaşması imzalandı. 1984-85 yılında imzalanan ateşkes antlaşmasının gerekleri yerine getirilmeyince IKYB'de Irak hükümetine karşı silahlı mücadeleye başladı. İran'ın desteklediği Kürt muhalefetine karşılık Irak'ta İran'a karşı İran'daki Kürt muhalefeti destekledi.

Irak yönetimi savaşta İran tarafında yer alan Kürt muhalefetine karşı olarak Kürt bölgesinde 182 bin kişinin ölmesi ve sürülmesi, binlerce kö-

yün imha edilmesi ile sonuçlanan bir dizi saldırıyı içeren Enfal Harekatı'nı gerçekleştirdi. 1988'de KYB peşmergeleri ile İran ordusu Halepçe'ye girdiğinde Irak, Halepçe'yi kimyasal silahlarla vurarak bir katliam gerçekleştirdi. Aynı yılın temmuzunda Irak ordusunun Kimyasal silahlarla vurduğu İran Kürdistanı'ndaki Zardan Köyü'nde yüzlerce kişi hayatını kaybetti. Kürtlere karşı kimyasal silah kullanıldığının belirlenmesine karşın, ABD'nin etkisi ile BM, Irak yönetimine karşı bir kınama da bulun(a)madı.

Savaş sonunda her iki ülke de birbirine belirli bir üstünlük sağlamazken Kürtler de herhangi bir statü elde edemediler. Halepçe Katliamı'ndan sonra Kürt partileri bir araya gelerek Kürdistanı Cephe'yi (*Barey Kurdistanî*) oluşturdular.

İSHAK PAŞA SARAYI: Ağrı ili Doğubayazıt ilçesinde bulunan saray külliyesi. Şehre hâkim bir tepenin üstünde malikâne olarak kurulmuş olan saray 1785 yılında bölgeye hâkim olan Çıldır hanedanından Hasan Paşa'nın oğlu olup vezirlik rütbesiyle Çıldır ve Ahıska valisi olan İshak Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Saray, 1950'li yıllardan sonra külliyesi ve pitoresk görünümü sebebiyle tanınmaya başlanmıştır.

İshak Paşa Sarayı'ndan bir görüntü

İSRAİL: 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde kurulmuş Yahudi Devleti. Arap dünyasındaki güvensiz konumu ve olası bir Irak tehdidi dolayısı ile İsrail ilk zamanlardan beri Kürt hareketine ilgi duymuştur. Kürt sorununu Arap dünyasından kendisine yönelen bazı tehditleri kanallize edeceği bir alan olarak görmüştür. Kürt politikası pragmatik bir çizgide seyreden İsrail, öncelikle düşmanı bildiği Arap ülkelerindeki Kürtlere yakınlık gösterirken Türkiye ve İran'da ise, İslam Cumhuriyet'i kurulana kadar Kürt muhalefetine karşı merkezi yönetimleri destekledi. İsrail'in kurulmasından önce İsrail istihbaratı Bağdat'a bir operasyon planladı. Sonradan İsrail istihbarat birliğini kuracak olan Reuven Shiloah gazeteci kılıfı ile 1931 yılı başlarında Irak Kürdistanı'na giderek Yahudilerin ve sonra İsrail'in güvenliğini koruyacak bir *peripheral concept* oluşturmaya çalıştı. Kürt politikası bu bağlamda geliştirildi. 1950-1951 yıllarında Mossad'ın gerçekleştirdiği Sihirli Halı (Magic Carpet) operasyonu ile neredeyse Irak Kürdistanı'nda kalmış tüm Yahudileri İsrail'e nakletti.

1960'lı yıllar boyunca İsrailli danışmanlar İran ile birlikte Kürt gerillaların Irak hükümetine karşı potansiyel tehdit ve askeri gücünü artırmaya ve Yahudilerin İsrail'e kaçmasına yardım etmeye çalıştı. Eylül 1967'de İsrail'i ziyaret eden Barzani, İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan ile görüştü. Mossad ve Savak Barzani'ye istihbarat birimi olan Parastin'in kurulmasında yardım etti. İsrail 1972 yılında ABD ve İran ile birlikte Kürtleri destekleme amacı ile silah, eğitim yardımı vb. faaliyetleri yer aldı. Irak'ın istikrarsızlaştırılmasını amaçlayan operasyonun hedeflerinden biri de Irak'ın ve ordusunun İsrail karşıtı faaliyetlere ve Arap-İsrail savaşı'na katılmasını engellemekti. Cezayir Antlaşması sonrası Kürtleri yüzüstü bırakan ittifakın içinde yer alan İsrail, hem 1975 yenilgisinin arkasından yaşanan ölüm ve sürgünlere karşı hem de 1988'deki Halepçe Katliamı ile akabinde yaşanan trajedilere karşı İran'a karşı Irak'ı destekleyen Batı müttefikleri olarak kayıtsız kaldı. Öte yandan İsrail Körfez Savaşı sonrası Irak Kürdistanı'nda teşekkül eden Bölgesel Kürt Yönetimi'ni destekleyici tavrı almıştır.

İsrail, 1996 yılında Türkiye ile *de facto* askeri bir ittifak geliştirdi ve PKK ile çatışan Türk ordusunun modernizasyonunda etkin rol oynadı. İnsansız hava araçları olan Heron uçakları dahil bu çatışma da kullanılan birçok silahın teminini sağladı. Yine İsrail'in istihbarat servisi Mossad'ın PKK lideri Öcalan'ın 1999 yılında yakalanarak Türkiye'ye getirilmesinde etkin

rol oynadığı yönünde genel bir kanı vardır.

Bugün İsrail'de Kürdistan kökenli 150-200 bin civarında Yahudi yaşamaktadır. 1990'lı yıllarda Likud Partisi'nden savunma bakanı olan Yitzhak Mordechai bunlardan biridir. Kürdistan Yahudileri genel olarak Kürt Milliyetçi hareketine sempati beslemektedirler. Ayrıca bkz. KÜRDİSTAN YAHUDİLERİ.

İSTİKLAL MAHKEMELERİ: Fransız Devrim Mahkemeleri örnek alınarak kurulmuş olan ve 1920-1927 yılları arasında varlığını sürdüren mahkemeler. Birinci dönem mahkemeler daha çok askeri suçlarla ilgilenip savaş düzenini sağlamaya çalışmışken, ikinci dönem mahkemeler ise siyasi muhalifleri tasfiyeyi, inkılapları benimsemeyenleri ve yönetime karşı isyan edenleri cezalandırmıştır. 18 Eylül 1920 - Mayıs 1923 tarihleri arasında görev yapan birinci dönem İstiklal Mahkemeleri'nin (toplam 14 İstiklal Mahkemesi) asker kaçakları başta olmak üzere casusluk, bozgunculuk, eşkıya, saltanat yanlıları ve isyancılar ile mücadeleyi amaçlıyordu. Bu dönem mahkemelerde resmi verilere göre toplam 59.164 kişi yargılandı, bunların 41.678'i hapis, değnek cezası, malını mülkünü müsadere, para cezası, yerine evden başkasının askere alınması, halka teşhir, hapis, evinin yakılması vb. çeşitli cezalar çarptırıldı. 1.054'ünün ise idam cezası infaz edilmiştir.

Şeyh Said İsyanı'nı müteakip İkinci dönem İstiklal Mahkemeleri 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu (Huzur ve Güveni Sağlama) ile kuruldu. Diyarbakır ve Ankara'da iki İstiklal Mahkemesi kurulduktan sonra Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda dini esaslara göre cemiyet kurulmasını yasaklayan ve dini siyasete alet edenleri 'vatan haini' ilan eden değişiklik yapıldı ve mahkeme göreve başladı. Yine hükümetin isteği ile ordu, kolordu, bağımsız tümen ve müstahkem mevki komutanlarıncaya verilen idam cezalarının onaylanması yetkisi verildi. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin verdiği idam kararlarında ise TBMM'nin onayı gerekiyordu.

Diyarbakır'da kurulan resmi adı 'İsyan Bölgesi Mahkemesi' olan fakat daha çok 'Şark İstiklal Mahkemesi' olarak anılan İstiklal Mahkemesi'nin reisi Denizli Mebusu Mazhar Müfit (Kansu), savcısı Karasi Mebusu Ahmet Süreyya (Örgeveren), üyeleri Urfa Mebusu Ali Saib (Ursavaş) ve Kırşehir Mebusu Lütfi Müfit (Özdeş), yedek üyesi ise Bozok Mebusu Avni (Doğan) idi. Ankara İstiklal

Mahkemesi'nin reisi Afyonkarahisar Mebusu 'Kel' lakaplı Ali (Çetinkaya), savcısı Denizli Mebusu Necip Ali (Küçüka), üyeleri Gaziantep Mebusu 'Kılıç' Ali, Rize mebusu 'Bakkal' Ali (Zırh) ve yedek üyesi Aydın Mebusu Reşit Galip'ti. Şark İstiklal Mahkemesi heyetinin sadece savcısı, hukukçu idi.

Ayaklanmayla ilişkisi olduğu iddiası ile eski Osmanlı Şuaray-ı Devlet reislerinden Kürt Teali Cemiyeti Reisi Seyyid Abdülkadir ve 12 arkadaşı İstanbul'da tutuklanarak yargılanmak üzere Diyarbakır'a getirildiler. Yargılanma sonucunda Seyyid Abdülkadir ve 5 arkadaşı ölüme mahkûm edilecek idam edildiler (27 Mayıs 1925). Şeyh Said ve arkadaşları Şark İstiklal Mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edildiler ve 28 haziran 1925'te idam edildiler. İstiklal mahkemesi ilk iki yıllık çalışmasında 5000'den fazla kişiyi yargılamış, 420 idam cezası vermiştir (207 vicahi, 213 gıyabi) fakat asker kaçağı olduğu için idama mahkûm edilenler bu sayıya dahil değildir. İstiklal Mahkemesi uygulaması 1927'de sonlandırılırken 1927'den itibaren Umumi Müfettişlikler kuruldu.

İSVEÇ: İsveç'te yaşayan Kürt topluluğun nüfusunun 25.000-30.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. İsveç'teki Kürtlerin çoğunluğu Stockholm ve Upsala'da ikamet etmektedir. 1970'lerden itibaren çok sayıda Kürt çoğunlukla siyasi nedenlerle İsveç'te iltica etti. Gelişmiş bir demokrasi ve yüksek refah standartlarına sahip olan İsveç göçmen topluluklara çok geniş kültürel haklar ve özgürlükler tanımaktadır. 1970 sonrası oluşan İsveç Kürt diasporası ülkedeki imkanların da etkisi ile Kürtçe ve Kürtlerle dair birçok eğitim, öğretim ve yayın faaliyetinde bulundular. Kürtçenin kullanım imkanının çok kısıtlı olduğu ya da hiç olmadığı dönemlerde İsveç, Kürt dili ve kültürünün yeniden canlanmasında önemli bir merkez işlevi gördü. Bunda çok sayıda Kürt entelektüelinin İsveç'te yerleşmiş olmasının büyük etkisi olmuştur. Örneğin İsveç'te sadece 1971 ile 1997 yılları arasında Kürtçenin Kurmanci lehçesinde 402 eser yayınlanmıştır. İsveç'teki Kürtler dil, kültür, edebiyat, sanat, spor alanlarında birçok etkinlikte bulunmaktadırlar. Son yıllarda politikada da görünür olmaya başlamışlardır.

Türkiye'de 1970'lerde yaşanan askeri müdahaleler, 12 Eylül öncesi yaşanan şiddet ve olayları, 12 Eylül darbesi, 1990'lı yıllarda yükselen Kürt milliyetçi hareketi ile devlet güçleri arasında yaşanan çatışmalar sonunda oluşan olumsuz koşullar; İran'da İslam devrimi öncesi şah baskısı, devrim sonrasında ise

İKDP ve İran devlet güçleri arasında yaşanan çatışmalar: Irak'ta uzun süren Kürt isyanının 1975'te başarısızlıkla sonuçlanmasının akabinde yaşanan göç dalgası, 1980'lerde Baas rejimin baskıları, Enfal Operasyonları, Körfez Savaşı sonrası başlayan Kürt isyanının bastırılması ile yeniden baş gösteren büyük göç dalgası; Suriye'de Baas Partisi'nin baskı politikaları Kürtlerin İsveç'e göçünü sürekli olarak besleyen en önemli sebeplerdir.

İTİRAFÇILIK/İTİRAFÇILAR: Çok eski bir kurum olmakla beraber itirafçılığın kurumsallaşması ve bir vakıa olarak Türkiye'nin gündemine girmesi Kürt milliyetçiliğinin giderek kök saldığı 1990'lı ve 2000'li yıllarda gerçekleşti. 1990'lı yıllarda çok sayıda yasadışı fail-i meçhul cinayete karışan ve korku salan itirafçılardan hayatta kalanların bir kısmı 2000'li yıllarda uzun süre kamuoyunun gündeminde olan bazı olaylara, kişilere ve cinayetlere dair yaptıkları itiraflar ile gündeme geldiler.

İtirafçılar 1980'lerin sonu ile 1990'ların başında yoğun olarak kullanıldılar; çünkü, PKK ile çatışmaların yoğunlaştığı bu dönemlerde bölgeyi pek tanımayan güvenlik güçlerine oranla itirafçılar hem coğrafyayı ve dili biliyor hem de bölge insanını daha iyi tanıyorlardı. Bu sebeple bazı itirafçılar JİTEM, MİT ve Emniyet içinde istihdam edildiler ve operasyonel olarak kullanıldılar. İtirafçılar, çatışmalarda ele geçirilen veya kendi isteğı ile teslim olan PKK mensupları arasından çoğunlukla PKK'yi iyi tanıyan, askeri ve stratejik eğitim almış, bekar veya aile bağları zayıf kişiler arasından seçildi. Daha sonra gizlenmeleri için kendilerine yeni bir kimlik/yaşam ve parasal yardım sağlandı. Tetikçi olarak kullanılan itirafçılardan oluşturulan infaz birimleri çok sayıda fail-i meçhul cinayet işlediler. Bununla beraber hiçbir zaman kendilerine tam olarak güvenilmeyen, fakat birçok bilgiye muttali olan tetikçilerin önemli bir kısmı öldürülerek tasfiye edildi.

Gayri Nizami Harp usullerinin yoğun olarak kullanıldığı ve geniş bir yasadışı alanın vücuda geldiğı/getirildiğı 1990'lı yıllarda itirafçılar kendilerine tanınan insiyatif ve sağlanan koruma sayesinde çek-senet tahsili, haraç toplama, uyuşturucu ticareti gibi birçok yasadışı iktisadi işe de bulaştılar. Bazı itirafçılar faaliyetlerine 2000'li yıllarda da devam etti. Yine bu yıllarda bazı itirafçılar özellikle 1990'lı yıllarda yaşananlara dair konuşmaları ile bazı cinayetlerin ve yasadışı ilişkilerin aydınlatılmasında önemli rol oynadılar.

İTTİHAT VE TERAKKİ: Sultan Abdülhamid kurduğu Hamidiye Alayları aracılığı ile önemli ölçüde Kürtlerin sadakatini kazanmasına karşın Kürt ulema ve aydınlarının önemli bir kısmı sultanın otokrasisine karşı muhalefetin çatısı görevini gören İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklediler. 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'ni kurup aynı adla bir gazete yayınlamaya başlayan Kürtler, Kürdistan durumunun iyileştirilmesi için faaliyetlerde bulundular. Bu arada 1912'de Halil Hayalî'nin teşviki ile İstanbul'da okuyan Kürt öğrenciler tarafından Hêvi Cemiyeti kuruldu. Bu cemiyet *Hetawî Kurd*, *Yekbun*, *Rojî Kurd* dergilerini yayınladı. Bu süreçte Kürtler hilafet merkezine sadakatlerini korumaya devam ettiler.

Bölgede reform yapılmasını isteyen Barzan şeyhi Şeyh Abdüsselam'ın başını çektiği isyan 1908'de bastırıldı. 1909'da tahttan indirilen Sultan Abdülhamidi yeniden tahta çıkarmak için isyan ederek 23 gün Şam'ı işgal altında tutan Milan Aşireti İsyanı'nı bastıran İttihat ve Terakki yönetiminin I. Dünya Savaşı öncesi doğuda karşılaştığı bir diğer isyan Molla Selim'in başını çektiği Bitlis İsyanı oldu. Bastırılan isyan sonunda Molla Selim, Şeyh Şahabeddin ve Şeyh Ali idam edildiler.

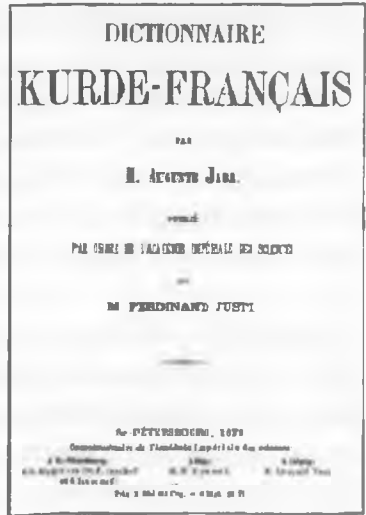
Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında katıldığı I. Dünya Savaşı'na Kürtler Osmanlı ordusu saflarında iştirak ettiler. Kürt aydın ve uleması değişik cephelerde görev alırken, 1911 yılında Hafif Süvari Alayları adı ile yeniden organize edilen alaylarda 3. Orduya bağlı olarak Doğu Cephesi'nde savaştılar. 1915 yılında gerçekleşen Ermeni Tehciri'nde yer aldılar. Uzun yıllar süren savaş, savaşın sebep olduğu zorunlu göç ve sürgünler tüm Kürdistan'da hem demografik hem de iktisadi açıdan büyük bir yıkım yarattı. Savaşın sonuna doğru Osmanlı Kürdistan'ı fiilen İngiliz, Fransız ve Osmanlılar arasında bölündü.

Savaşın Osmanlı yenilgisi ile sonuçlanması ve birçok devletin bağımsızlığını elde ederek ayrılması üzerine bazı Kürt aydınları da otonomi ve bağımsızlık seçenekleri üzerinde düşünmeye başladılar. Kürt aydınları savaşın ardından geniş katılımlı Kürdistan Teali Cemiyeti'ni kurdular. Cemiyetin Başkanı Seyyid Abdülkadir, II. Başkanı ise Emin Ali Bedirhan idi. Seyyid Abdülkadir öncülüğünde İngilizler nezdinde bir otonom Kürdistan için çabalayan cemiyet bir süre sonra otonomiciler ile bağımsızlık yanlıları arasında bölündü.

Bu arada daha sonraları Cumhuriyet Türkiye'sinin resmi Kürt politikası olacak olan Kürtlerin asimilasyonu politikasının ön çalışmaları İttihat ve Terakki döneminde yapılmış ve Kürtlere dair raporlar hazırlanmıştır. Çoğu Balkan kökenli yönetici kadrolar Anadolu'yu tanımak ve izleyecekleri politikalara bilimsel bir nitelik kazandırmak amacıyla 1916'da kurdukları Osmanlı Muhacirin Müdüriyet-i Umumisi (Osmanlı Göçmen İşleri Genel Müdürlüğü) bünyesindeki bazı kadrolarını Anadolu'ya göndererek, aralarında Kürtlerin de bulunduğu çeşitli etnik gruplar hakkında araştırmalar yaptırmıştır. Bunlardan Baha Said Bey Aleviler ve Bektaşiler, Bursalı Mehmet Tahir (Olgun) ve Hasan Fehmi Hoca Ahiler, Esat Uras Bey ise Ermeniler hakkında raporlar hazırlarken, Habil Adem ismini kullanan Naci İsmail (Pelister) ise bu dönemde Kürtler ve Türkmenler hakkında çeşitli araştırmalar yapmış ve *Kürtler: Tarihi ve İhtimai Tetkikat* adlı çalışması Dr. Friç takma adı ile Osmanlı Muhacirin Müdüriyet-i Umumisi tarafından 1918'de yayımlanmıştır.

JABA, ALEKSANDER/Polonca: August Kościesza-Zaba (1801-1894). Polon asıllı (Rus) Kürdolog. August Kosciesza-Zaba olan asıl adı Petersburg akademisinde çalışan diğer kişilerin adı gibi Rusça'ya adapte edilerek Alexander Jaba şeklinde yazılmıştır. Jaba, 1824 -1828 yılları arası Saint Petersburg'da doğu dilleri bölümünde okudu. Rusya'nın Yafa ve İzmir konsolosluklarında çalıştıktan sonra Erzurum konsolosu olarak atandı. Burada 1855 yılında Erzurum'a gelmiş olan Molla Mahmud Bayezîdi (Mela Mehmûdê Bayezîdî) ile tanıştı. A. Jaba,

A Jaba'nın Kürtçe-Fransızca sözlüğünün kapağı.

Bayezidi'nin yardımı ile onun çalışmalarının da dahil olduğu çoğu edebi niteliğe sahip 50 civarında Kürtçe el yazmasını derleyerek Saint Petersburg Akademisi'ne gönderdi. Onun teşviki ile 1858 yılında *Adat û Risûmatnameê Ekradiye* (Kürtlerin Örf ve Adetleri) adlı kitabı yazan Molla Mahmud Bayezidi ilk Kürt tarihi olan Şerefhan-ı Bitlisi'nin (Şerefhanê Bedlîsî) Şerefname adlı eserini de Farsça'dan Kurmanci'ye (1858-1859) çevirdi.

A. Jaba, Kürtlerin örf ve adetleri, dili ve edebiyatı üzerine yaptığı araştırmaları Fransızca olarak yayınlanan *Receueil des notices et récits de la littérature et des tribus du Kourdistan* dergisinde yayınlandı. İlk Kürtçe-Fransızca sözlüğü *Dictionnaire Kurde-Français* hazırladı. 1894 yılında İzmir'de öldü.

JANDARMA İSTİHBARAT VE TERÖRLE MÜCADELE: Bkz. JİTEM

JİN/Jîn (Dergisi): Ekim 1918'de bir grup Kürt aydını tarafından İstanbul'da yayınlanmaya başlanan dergi. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yayın organı olan Jîn, Kürt Teşkilat-ı İcîmaiye Cemiyeti'nin kuruluşunun ardından bu cemiyetin yayın organı olarak gazete biçiminde çıkmaya devam etti. Kürtçe (Kurmanci, Sorani) ve Türkçe olarak toplam 25 sayı yayınlanan Jîn'in ilk 20 sayısı Müküslü Hamza'nın (Hemzeyê Muksi) son beş sayısı ise Memduh Selim Bey'in yönetiminde çıkmıştır.

Dergi, Ahmed-i Hani ve Molla Ciziri gibi şairlerin yanında Piremerd (Süleymaniyeli Tevfik), Halil Hayali, Abdurrahim Rahmî, Abdullah Cevdet, Kemal Fevzi, Siverekli Hilmi, Aziz Yamulki, Lawê Reşid, İhsan Nuri, Kamuran Ali Bedirhan, Kadızade Mustafa Şevki, Hızniyê Dersimî, Minayê Cizirî, Kadızade Latif Zahoyi gibi yazarların yazılarına yer vermiştir.

JİTEM (Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele): 1990'lı yıllarda PKK öncülüğünde güçlenen milliyetçi Kürt hareketi ile mücadele etmek üzere Jandarma'nın bünyesinde kurulduğu, çok sayıda öldürme olayı ve yasadışı faaliyetin içine girdiği iddia edilen askeri birim. Böyle bir birimin varlığı askeri kaynaklarca onaylanmamış ve yalanlanmış olmasına karşın bu birimde çalıştığını iddia eden bazı devlet görevlileri ile itirafçıların çok sayıda beyanı medyada yer almıştır. Ayrıca JİTEM'in varlığı resmi rapor-

lara da yansımıştır. Şubat 2006'da 11 PKK itirafçısının yargılandığı davada Diyarbakır 3. Ağır Ceza Mahkemesi JİTEM'in askeri bir birim olduğuna karar vererek dosyayı askeri mahkemeye göndermiştir.

JİTEM'in PKK ile mücadelede gayri nizami tüm savaş yöntemlerinin kullandı ve 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen çok sayıda yargısız infazın/fail-i meçhulün sorumlusu olduğu belirlenmiştir. Kontrgerilla faaliyeti yürüttüğü söylenen JİTEM birimleri görev yaptıkları sürede büyük bir korku yaratmışlardır. Ayrıca kendilerine tanınan geniş yetki ve serbestiden yaralanan JİTEM gruplarının çeteleşerek uyuşturucu kaçakçılığı dâhil birçok yasadışı faaliyet içinde olduğuna dair çok sayıda iddia ve tanıklık medya vasıtası ile kamuoyuna yansımıştır.

KAÇARLAR: 1796 ile 1925 yılları arasında İran'da hüküm sürmüş devlet ve bu devlete adını veren Türkmen kökenli hanedan. Türkmen Kaçar boylarından Ağa Muhammed 1796'da İran'ı birleştirerek Kaçar Hanedanı'nı kurmuş ve Tahran'ı başkent yapmıştır. Kaçar hanedanına Şah Rıza Pehlevi son vermiştir.

Kaçarlar, 1794 yılında Lütfi Ali Han'ı esir alarak Kürt kökenli Zend Hanedanına son verdiler. Osmanlılar ile Kürdistan'dan geçen sınırda savaşan Kaçarlar Bağdat'ın kapısına dayandılar. Britanya'nın aracılığıyla Osmanlı Devleti ile Erzurum Antlaşması'nı imzalayarak Kasrı Şirin Antlaşması'nda belirtilen sınırları tekrar onayladılar. 1880'de Şeyh Ubeydullah'ın Kaçar Hanı Nasırrudin Şah (1831-1896) yönetimindeki İran üzerine düzenlediği sefer birçok sebebe binaen başarısızlıkla sonuçlandı. 20. yüzyılın başında I. Dünya Savaşı'nı müteakip ise İsmail Ağa Şikak (Simko) Kaçarlara karşı isyan ederek İran Kürdistanı'nın kuzey kesiminin kontrolünü ele geçirdi. İsmail Ağa Şikak, Rıza Şah yönetimince yenilgiye uğratıldı.

KADEK (Kongreya-Azadiya Demokratika Kürdistan). Bkz. KÜRDİSTAN ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ KONGRESİ.

KADİRİLİK: Abdülkâdir-i Geylânî'ye (ö.561/1165-66) nispet edilen İslâm dünyasında en yaygın olan tarikat. Türbesi Bağdat'ta olan büyük sufi Geylani'nin kendisi bir tarikat kurmamıştır. Daha sonra teşekkül eden tarikatin mensubu şeyhlerin bir kısmı silsilelerini (ve bazen neseplerini de) ona dayandırırılar. Nakşilikle birlikte Kürdistan'daki etkili iki tarikattan biri olan Kadiriğin Kürdistan'daki geçmişi 14. yüzyıla kadar uzanmaktadır.

Kadiri tarikatı 19. yüzyılın başlarına kadar Kürdistan'da en yaygın tarikat idi. Berzenciler, Talabaniler, Sadate Nehriler, Arvasiler ve Brifkaniler gibi etkileri günümüze dek süregelen aileler en ünlü ve etkili Kadiri şeyh aileleri idi. İlk üç aile sahip oldukları tarikat ilişkileri ağı ile zaman içinde büyük bir dünyevi güce kavuştular. Ve bu Kadiri şeyh ailelerin soyundan gelen sonraki kuşaklarda Şeyh Mahmud Berzenci ve (seküler) Celal Talabani gibi ünlü milliyetçi liderler ortaya çıktılar. 19. yüzyıl başlarında Mevlana Halid'in çabaları sonucu hızla yayılan Nakşibendilik tarikatı birçok yerde birçok sebebe binaen Kadiri tarikatının yerini alırken bazı Kadiri şeyh ve aileleri Nakşiliğe intisap ettiler. Bu ailelerden en önemlileri Nehriler ve Arvasilerdir. Nakşibendiliğin yayılımı ve yüzyılın başındaki modernleşme/sekülerleşmeye paralel olarak tarikat giderek zayıflamıştır.

Kadiri tarikatına mensup olan en etkili ve nüfuzlu aileler Berzenciler ve Talabaniler olmuştur. Aynı tarikata mensup olmakla beraber 19. yüzyılın sonunda iki aile arasında yaşanan rekabet kan davasına dönüştü. 20. yüzyılın başında milliyetçi bir lider olarak ortaya çıkan Şeyh Mahmud Berzenci, kendisini "Kürdistan Kralı" ilan ettiğinde birliği sağlayamamasının sebeplerinden biri de Kerkük civarındaki halkın çoğunlukla Talabani şeyhlerinin müridi olmasıydı.

Hem Berzenci hem de Talaban şeyhleri'nin etkileri atadıkları halifeler vasıtası ile Kürdistan'ın dışına da yayılmıştır. Talaban şeyhlerinin en ünlüsü tarikatın Halisiye kolunun kurucusu olan Şeyh Abdurrahman el-Halis Talabani'dir. Günümüz Türkiye'sinde de atadığı halifelerin takipçileri vardır. Tarikatın Kerkük'teki hankahının son postnişini 1992'de vefat eden Celal Talabani'nin babası Şeyh Hüsametdin el Halisi et-Talabani'dir. Berzencilerin ise etkileri Ortadoğu'dan Endonezya'ya kadar uzanmıştır. Kürdistan'ın diğer bir ünlü Kadiri şeyh ailesi ise Brifkanilerdir. Ailenin kurucu ismi Şeyh Nureddin Brifkani'dir. Ünlü bir şair olan Şeyh Nureddin de atadığı halifeler ve

halefleri aracılığı ile etkili bir isim olmuştur. Ayrıca bkz. BERZENCİLER, TALABANİLER, ŞEYH NUREDDİN BRİFKANİ.

KADRİCAN/QEDRÎCAN (1911/1916 –1972): Şair, yazar. Asıl adı Abdülkadir Aziz Can olan Kadrican Mardin'in Derik (Derika Çiyayê Mazi) ilçesinde doğdu. İzmir Yüksek Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra Hatay ve İskenderun'da öğretmenlik yaptı. Ağrı İsyanı'ndan sonra, 1931'de Suriye'ye geçen Kadrican, Amud ve Kamışlı'da ikamet etti. 1934 yılından itibaren öğretmenlik yapmaya başladı. Suriye Kürtlerinin siyasi faaliyetlerine katıldığından 1959-1961 arası birkaç kez tutuklandı ve uzun bir süre Lübnan ve Irak'ta yaşamak zorunda kaldı. *Hawar, Ronahî, Roja Nû* dergilerinde şiir ve öyküler yazan Kadrican 9 Temmuz 1972'de Şam'da hayatını kaybetti. *Şerê Azadi* (Özgürlük Savaşı) isimli bir şiir kitabı yayınlandı.

KAKAI: Irak Kürdistanı'nda dini grup ve bir aşiret federasyonu. Irak'ta Kakai kelimesi genel olarak Şebek, Badjilan ve Sarli topluluklarını da içerecek şekilde Ehl-i Hak ile eş anlamlı olarak kullanılır. Bu inanç topluluklarının ortak özellikleri olduğu gibi aralarında farklar da mevcuttur. Genel olarak Gorani diyalekti konuşurlar. Çoğunluğu İran sınırına yakın bölgelerde olmakla beraber Musul ve Kerkük bölgesinde yaşayanlar da vardır. Sayıları az olmakla beraber Kakai inancına mensup Türkmenler de vardır. Bu inanç gruplarından özellikle Şebekler, Alevilerle birçok ortak inanca sahiptirler

KALKAN, DURAN (Abbas): PKK'nin önde gelenlerinden. Adana/Karaisa doğumlu Kalkan, KCK Yürütme Kurulu üyesidir.

KAMIŞLI OLAYLARI/2004 OLAYLARI: 2004 yılında Suriye Kürtleri ile Araplar ve devletin güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmalar. Suriye Kürtlerinin yönetime karşı en sert ve ses getiren eylemleri olan Kamışlı Olayları ve ardından yaşanan çatışmalar ordu tarafından bastırıldı.

12 Mart 2004'te Türkiye sınırına yakın, Nusaybin'in güneyindeki Kamışlı şehrinde bir Kürt ve bir Arap takımı arasındaki futbol karşılaşması sırasında atılan sloganlar sebebi ile sahada yaşanan gerginlik çatışmaya dönüştü ve

çatışma kısa sürede dışarıya yayıldı. Kamışlı'daki Araplar ve güvenlik güçleri ile çatışan Kürtler özgür Kürdistan, 'işgal bitene kadar ayaklanma' gibi sloganlar atmışlardır. Ayaklanmanın büyümesi üzerine Suriye hükümetinin şehre gönderdiği takviye birliklerinin sert müdahalesi sonunda bazı kişiler hayatını kaybetti ve büyüyen olaylar çok kısa sürede Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Ras el-Ayn, Haseke, Amude, Afrin ve Halep şehirlerine de yayıldı. Afrindeki mitinge güvenlik güçlerinin müdahalesinde 7 kişi ölürken Haseke'de ise Araplar, Kürtlere ait işyeri ve dükkânları yağmaladı; Kürtler de Araplara ait araç ve işyerlerine zarar verdiler. Amude şehrinde ayaklanan Kürtler bir karakolu taşlamış, diğer şehirlerdeki olaylarda da Kürtler, devlet binalarına saldırmış, bazı araç ve binaları ateşe vermişlerdir.

Olaylar sırasında Haseke vilayetindeki Irak ve Türkiye sınırları kapatılırken, bölgeye sevk edilen ordu birlikleri olayların yaşandığı şehirlerde sokağa çıkma yasağı ilan etti ve 2000 civarında kişiyi tutukladı. Yaklaşık 40 kişinin hayatını kaybettiği olaylardan sonra insan hakları örgütleri Suriye hükümetini sert bir şekilde uyardılar.

Suriye'deki Kürtlerin tarihindeki en şiddetli eylemler olan Kamışlı Olayları komşu ülkelerde de kaygı ile izlenmiştir. Bu olaylar Kürtlerin Suriye ile olan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş, iki tarafın da birbirlerine karşı izledikleri politikaların sertleştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Önceleri devlet yanlısı iken, Kamışlı olaylarından sonra Kürtler için kültürel haklar talep eden Şeyh Maşuk Haznevi'nin 2005 yılında öldürülmesi gerginlikleri daha da arttırmıştır. Ayrıca bkz. SURİYE, ŞEYH MAŞUK HAZNEVİ

KANDİL DAĞI: Irak-İran sınırında yer alan dağ. 1500 km uzunluğundaki Zagros Dağları'nın bir bölümünü oluşturan Kandil Dağı'nın zirvesi 3 bin 500 metredir. Beşgen şeklindeki Kandil Dağı birbirine yapışık; ancak farklı farklı dağlar topluluğu görünümü verdiğinden dolayı burası için Kandil Dağları adı kullanılmaktadır. Büyük bölümü İran sınırları içinde olan Kandil'in alanı yaklaşık 3 bin 500 kilometrekare olup Kuzey Irak'taki bölümü ortalama 300 kilometre uzunluğundadır. Kandil Dağı doğal korunaklı bir yapıya sahiptir.

PKK, Türkiye sınırından 90 km uzaklıktaki Kandil dağlarında üstlendiğinden Türkiye'de "Kandil dağı" adı adeta PKK ile özdeşleşmiştir. 1.300-

1.500 metredeki vadilerde üslenen ve burada birçok kamp bulunan PKK'nin yanı sıra İran yönetimine karşı savaşıran Kürdistan Özgür Yaşam Partisi'nde (PJAK) Kandil'de konuşlanmıştır. Bu sebeple hem Türkiye hem de İran Kandil'i müteadit defa bombalamışlardır. Düzenli orduları zorlayan fiziki elverişsizlikler sebebi ile iki ülke de mücadelede güçlük çekmektedir.

KANİ/Qanî (1900-1965): Şair. Asıl adı Muhammad Kabuli olan Kani, İran Kürdistanı'nın Merivan civarındaki Rishen Köyü'nde doğdu. Başlıca eserleri şunlardır: *Gulaley Meriwan* (Mervan'ın Gülbahçesi 1951), *Baxçey Kurdistan* (Kürdistan Bahçesi), *Ciwarbaxî, Pêncwên, Saxî Hewraman, Deştî Germiyan* (Germiyan Ovası 1955).

KARAHAN, EDİP (1930-1976): Yazar ve siyasetçi. Mardin Derik'te doğdu. İstanbul Hukuk Fakültesinde birkaç yıl okudu; fakat, bitiremedi. 1953 yılında İstanbul'da komünizm propagandası yapmak suçundan tutuklandı, yargılama sonucu beraat etti. 1960'lı yıllarda bir süre Türkiye İşçi Partisi'nin Eminönü Şube başkanlığını yaptı. 1962'de Dicle-Fırat gazetesini çıkardı. Buradaki yazılarından dolayı 2 yıllık bir cezaya çarptırıldı. Ankara ve İstanbul'da birer yıl tutuklu kaldı. 1963'te 23'ler Davası kapsamında tutuklandı. 3 Eylül 1967 Diyarbakır mitingindeki bir konuşma sebebiyle 9 ay tutuklu kaldı. 1971'de Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) davalarından yargılandı ve DDKO davasından 8 yıla mahkum edildi. Irak'taki Kürt mücadelesini destekleyen Karahan 1976 İstanbul'da yaşamını kaybetti. Forum (1957), Dicle-Fırat (1962-1963), Yenigün (1975), Yeni Ortam (1975)'daki yazıları ölümünden sonra Komal Yayınları tarafından *Bir Kürt Devrimcisi, Edip Karahan'ın Anısına* adlı kitapta toplandı.

KARAKOYUNLULAR (1351-1469): Kürdistan, Irak, İran ve Azerbeycan'da egemenlik kurmuş Türkmen hanedanı. Karakoyunlular 14. yüzyılın ikinci yarısında Erciş mıntıkası merkez olmak üzere Erzurum'dan Musul'a kadar uzanan alanda egemenlik kurdular. Kuruldukları tarihten itibaren Akkoyunlular ile mücadele içinde olan Karakoyunlular Mardin'i alarak

Artuklulara son verdiler. İran üzerinden batıya doğru ilerleyen Timur'un karşısında yer alarak büyük kayıplar verdiler. Timur'un ilerlemesi üzerine bir süre Osmanlı Devleti'ne sığınan Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf Timur'un ölümünde sonra yerine döndü. Bir süre Bitlis emirinin yanında barındı ve onun yardımı ile konumunu yeniden güçlendirdi. Öldüğünde devletin sınırları Erzincan'dan Kazvin'e, Gence'den Bağdat'a uzanmaktaydı. Ardından yönetim oğlu İskender Bey'in eline geçti; onu takip eden Cihan Şah (1438-1667) Akkoyunlular üzerine yaptığı sefer dönüşü Bingöl ile Kiğı arasındaki mevki de Akkoyunlularca öldürüldü. Oğlu Hasan Ali'nin de Akkoyunlularca öldürülmesi ile Karakoyunlu Devleti yıkılmış oldu (1469). 15. yüzyılın ortalarında Cizre, Hakkari, Bitlis gibi Kürt beyliklerinin önemli bir kısmını egemenliği altına alan Karakoyunluların yıkılmasından sonra Kürt coğrafyasının önemli bir kısmı Akkoyunluların denetimine girdi. Ayrıca bkz. AKKOYUNLULAR.

KARASU, MUSTAFA (Hüseyin Ali): PKK'nin lider kadrosundan. Sivas ili Gürün ilçesi doğumlu Karasu, KCK Yürütme Konseyi Üyesidir.

KARAYILAN, MURAT (Cemal) (1950-): PKK'nin yönetici kadrosundan, Şanlıurfa ili Birecik ilçesi Konak Köyü'nde doğdu. 1979 yılında PKK'ye katıldı. KCK (Koma Civakên Kurdistanê) Yürütme Konseyi Başkanı'dır.

KARDUK: Ksenophon'un *Anabasis*'inde bahsedilen Zagroslarda yaşayan topluluk. Yunanlılar Persia'dan çekilirken onlarla savaşmışlardır. Ksenophon'un tasvirine göre köylerde yaşayan Karduklar tarım, hayvancılık ve el sanatları uğraşmaktaydılar. Bir çok araştırmacı bahsedilen Kardukların Kürtlerin ataları olduğunu düşünmektedir.

KASIM, ABDÜLKERİM (1914-1963): 14 Temmuz 1958'de küçük bir subay kliği ile birlikte bir askeri darbe ile yönetimi ele geçirerek Haşimi monarşisine son veren Iraklı general ve darbe sonrası ilan edilen Irak Cumhuriyeti'nin ilk başkanı.

Kasım, darbe sonrası Molla Mustafa Barzani'yi sürgünde bulunduğu Sovyetlerden Irak'a çağırdı. 1943-1945 isyanına katıldıkları için tutuklananlar

serbest bırakıldı, sürgünlerin dönüşüne izin verildi, geçici anayasa ile ırk, millet, dil ve din ayrımı yapılmaksızın bütün Iraklıların haklarının anayasal güvenceye alınacağı ilan edildi. KDP yasal olarak faaliyet göstermeye başladı. Kürtler ile Irak hükümeti arasında kısa süreli bir bahar havası esti. Kasım Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyetine katılmasını isteyen subay ve milliyetçilerin gücünü Kürtler/IKDP, komünistler (Irak Komünist Partisi/IKP) ve Arap demokratlarla dengelemeye çalıştı. IKP'nin giderek güçlenmesi ile Musul ve Kerkük'te meydana gelen olaylardan sonra Kasım komünistlerden uzaklaştı. Özerklik taleplerinin yerine geritirilmemesi sebebiyle Kürtlerle başta iyi olan ilişkiler giderek kötüleşti. Ağustos 1961'de Barzani otoriter yönetime son verilerek Kürt otonomisinin tanınmasını ve demokratik özgürlüklerin restorasyonunu talep etti. Kürtler, Kasım'ı eleştirerek 1961 yılında Molla Mustafa Barzani öncülüğünde ayaklandılar. Bunun üzerine ordunun büyük bölümü Kürt isyanını bastırmak için kuzeye sevk edildi. İsyân, zaten bir parti desteğinden yoksun olan Kasım'ı zor durumda bıraktı ve konumunu zayıflattı. Ordu içindeki Mısır'la birleşme yanlısı Baasçılar ve Nasırcı muhalif subayların muhalefeti, Kasım'ın kendisinden yüksek rütbeli subayları tasfiyesinin yarattığı hoşnutsuzluk ile birleşince bazı subaylar 1962 ortalarında Kasım'a karşı açıkça direnişe geçti. Sonunda Kasım, 8 Şubat 1963'te Baasçı bir darbeye devrildi ve öldürüldü.

KASIM, LEYLA (1952-1974). Kadın peşmerge ve aktivist. Hanekin'de doğan Leyla Kasım 1970 yılında IKDP'ye katıldı. 1971 yılında Bağdat Üniversitesi'nde okurken 1972 yılında Kürt Öğrenci Birliği'nin (Yekiti Qotabiyên Kurdistanê) üyesi olarak siyasal çalışmalara aktif biçimde katıldı. Kürt peşmergeler ve Baas hükümeti arasındaki çatışmaların şiddetlendiği bir dönemde 28 Nisan 1974'te arkadaşları birlikte Baas yönetimince tutuklanan Leyla Kasım 12 Mayıs, 1974'te Bağdat'ta idam edildi. Ölümünün ardından ulusal bir kahraman ve bağımsızlık sembolü haline gelen Leyla Kasım için Cigerhun (Cigerxwîn), Şerko Bêkes, Heming gibi birçok şair tarafından şiirler yazıldı ve bu şiirlerin bazıları bestelendi.

KASIMLU, DR ABDURRAHMAN/Dr. Abdurrahman Qasimlo (1930-1989): Siyasetçi. İran-Kürdistan Demokratik Partisi (İKDP) eski

lideri. 20. yüzyıl Kürt hareketinin önde gelen simalarından olan Kasımlı, İran Kürdistanı'nın Urmiye kentinde doğdu. Şikaki aşiretine mensup varlıklı bir ailenin çocuğu olan Kasımlı, liseyi Tahrandaki üniversiteyi Paris ve Prag'da okudu. 1948'de Fransa'da başladığı üniversite eğitimini 1952 yılında tamamlayarak geri döndü. Musaddık döneminde yeniden canlanan Kürt siyasi faaliyetlerine katıldı. Musaddık'ın devrilmesi ile monarşinin restorasyonundan sonra 1958'de tekrar Avrupa'ya giderek ekonomi ve sosyal iktisat alanında doktorasını tamamladı. 1961-1976 yılları arasında Prag Ekonomi Enstitüsü'nde ders verdi. Kasımlı, Barzani öncülüğündeki Kürtler ile Irak yönetimi arasında 11 Mart 1970'te imzalanan otonomi antlaşmasından sonra Bağdat'ta yerleşti. Kürtlerle Irak hükümeti arasında savaşın yeniden başlaması üzerine 1974 baharında Bağdat'tan ayrılıp yeniden Prag'a yerleşti. 1976 yılında Paris'e taşınan Kasımlı, Doğu Dilleri Ulusal Enstitüsü'nde Kürt dili ve edebiyatı öğretim görevlisi olarak çalıştı. Bu arada İKDP'yi organize etti. 1978 sonbaharında Kürdistan'a döndü.

1970 yılında İKDP yönetimine giren Kasımlı 1973'te partinin 3. Kongresi'nde parti genel sekreteri seçildi ve öldürülene kadar bu görevini sürdürdü. Kasımlı başkanlığındaki İKDP, Şah rejimine karşı muhalefetin yanında yer alarak rejimin yıkılmasına katkı sağladı. 1979'daki İslam Devrimi'nin ardından Kürdistan'da kontrolü ele alan parti, İran Kürdistanı için otonom bir statü talep etti. Talebi karşılanmayan İKDP anayasa oylamasını boykot etti ve yeni yönetimle karşı karşıya geldi. Devlet güçleri ile İKDP arasında İran Kürdistanı'nın kontrolü için Eylül 1979'da başlayan çatışmalar 1984'e kadar devam etti ve İran yönetimi şiddetli çatışmalar sonunda kontrolü ele geçirdi.

Kasımlı, 1989 Temmuz unda Viyana'da İran devlet yetkilileri ile müzakerelerini sürdürürken Dr. Fazıl Resûl ve Abdullah Kadiri Azer'le birlikte düzenlenen bir suikast ile öldürüldü (13 Eylül 1989). İKDP saldırıdan İran'ı sorumlu tuttu. Avusturya hükümeti de bunu hiç inkar etmedi. 20 Temmuz'da Paris'te düzenlenen bir törenle Dr. Kasımlı, Pere Lachaise Devrim Şehitleri Mezarlığı'nda toprağa verildi. Kasımlı, Kürtlere ilişkin değişik dillerde kitaplar ve makaleler yazmıştır.

KASR-I ŞİRİN ANTLAŞMASI: 17 Mayıs 1639 tarihinde Osmanlı Sultanı 4. Murat ile Safevi hanedanının başındaki Şah Abbas' arasında imzalanan Osmanlı İran sınırını belirleyen ve iki devlet arasında 100 yıldan fazla süren çatışmaları sonlandıran antlaşma. 1514 yılında Osmanlı Devleti'nin Kürtlerin yardımı ile İran'a karşı kazandığı Çaldıran Zaferi ile fiilen belirlenen sınırlar, Kasr-ı Şirin Antlaşması ile hukuki bir statüye kavuşturuldu. Bu antlaşma ile Kürdistan iki imparatorluk arasında hukuken bölünmüş oldu. Kürdistan'ın doğu kısmı İran'a bırakılırken, Kürdistan'ın büyük kısmı ve Şatü'l Arab su yolu dahil Mezopotamya'nın idaresi Osmanlılara kaldı. Antlaşma sonrası süreçte sınırda yaşayan göçebe aşiretlerin varlığı iki devlet arasında sorun olmaya devam etti ve aşiretlerin sadakatini kazanan taraf sınırın kontrolünde avantaj sağladı. Kasr-ı Şirin antlaşması ile belirlenen sınırlarda 1932'ye kadar bazı değişiklikler olmuşsa da esas olarak aynı kaldığından Türk-İran sınırı Osmanlı varisi Türkiye'nin en eski sınırır.

17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti

KAVA/Kawa: 1976 yılında Sovyetler Birliğini "sosyal emperyalist" olarak değerlendirerek DDKD'den ayrılanların kurduğu; bağımsız bir Kürdistan düşüncesini ve silahlı mücadeleyi savunan örgütlenme. Maocu ve Çin yanlısı Kava "Üçüncü Dünya Teorisi"ni savunuyordu. Bir süre sonra örgüt içinde Arnavutluk yanlısı, Enver Hocacı politikanın gelişimi örgütü ikiye böldü. Nurettin Elhuseyni ve Ferit Uzun'un başını çektiği bir grup ayrılarak 1978'de

Denge Kava'yı (Dengê Kawa: Kava'nın Sesi) kurdu. PKK'ye rakip olma potansiyeli olan örgüt 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra, özellikle Kamışlı Olayı ile büyük bir darbe aldı. Örgüt adını Zorba kral Dehhak'a karşı çıkan ve Kürt olduğuna inanılan Demirci Kava Efsanesi'nden almıştır.

KAYA, AHMET (1957-2000): Ünlü sanatçı ve müzisyen. Ahmet Kaya Adıyaman'dan Malatya'ya göç etmiş bir ailenin beşinci çocuğu olarak doğdu. Ailesi ekonomik zorluklar sebebiyle 1972'de İstanbul Kocamustafapaşa'ya göç etti. İlk albümü (Ağlama Bebeğim) 1985 yılında yayımlanan Ahmet Kaya kendine has bir müzik tarzı yaratarak büyük bir dileyici kitlesine ulaştı. Müzik tarzı herhangi bir kategoriye dahil edilemediğinden protest müzik, devrimci arabesk şeklinde adlandırıldı ise de Kaya bu adlandırmayı benimsemedi. Ölümünden önce 18 albüm yayımladı.

Ahmet Kaya 10 Şubat 1999'da Magazin Gazetecileri Derneği'nin (MGD) Princess Otel kongre salonunda düzenlediği ödül töreninde "yılın en iyi sanatçısı ödülünü" aldı ve ödül konuşmasında: *"Ben bu ödül için İnsan Hakları Derneği'ne, Cumartesi Anneleri'ne, tüm basın emekçileri ve tüm Türkiye halkına teşekkür ediyorum. Bir de bir açıklamam var: Şu anda hazırladığım ve önümüzdeki günlerde yayımlayacağım albümde bir Kürtçe şarkı söyleyeceğim ve bu şarkıya bir klip çekeceğim. Aramızda bu klibi yayımlayacak yürekli televizyoncular olduğunu biliyorum, yayımlamazlarsa Türkiye halkıyla nasıl hesaplaşacaklarını bilmiyorum"* şeklinde konuşması üzerine salonda bulunan davetliler tepki gösterip küfür etmeye, çatal vb. çeşitli eşyalar fırlatmaya başladı. MGD görevlileri tarafından törenin yapıldığı kongre salonundan dışarıya çıkartıldı. Olayın akabinde Ahmet Kaya'ya karşı basın tarafından da bir linç kampanyası başlatıldı. Ayrıca bölücü PKK örgütüne yardım ve yataklık yaptığı ve halkı ırk farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik ettiği iddiasıyla hakkında İstanbul DGM'de iki ayrı dava açıldı. Yargılamaların sonucunda toplam 3 yıl 9 ay ağır hapis cezasına çarptırıldı. Fransa'ya giden Ahmet Kaya 16 Kasım 2000 yılında Paris'in Porte de Versailles semtindeki evinde geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetti. Cenaze merasimi Paris Kürt Enstitüsü'nde yapıldı ve Paris'te gömüldü.

KAYA, YAŞAR: (1938-) Kürt siyasetçi, yazar, gazeteci. 1938 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Kabataş Lisesi'nden mezun oldu. 1959'da

İstanbul'da İktisat Fakültesi'ne devam ederken "49'lar davası"ndan tutuklandı ve sanık olarak yargılandı. Yarım kalan eğitimini 1965'te tamamladı. 1968'de Konya'ya sürgüne gönderildi. 1991'de kurulan Kürt Vakfı'nın ve İstanbul Kürt Enstitüsü'nün kurucularından olan Kaya, Özgür Gündem gazetesinin sahipliğini ve DEP'in (Demokrasi Partisi) kurucu genel başkanlığını yaptı. Daha sonra aldığı hapis cezaları nedeniyle yurtdışına çıktı. Belçika'da kurulan Sürgündeki Kürdistan Parlamentosu'nun çalışmalarına aktif olarak katıldı ve başkanlığını yaptı.

KAYPAKKAYA, İBRAHİM (1949-1973): Çorum ili Sungurlu ilçesi Karakaya Köyü'nde doğdu. Maoist bir dünya görüşü doğrultusunda köylerden şehirlere doğru yayılacak bir devrim anlayışını benimseyen Kaypakkaya TKP/ML-TİKKO'yu kurdu. Kurtuluş Savaşı ve Kemalizm ile ilgili tezlerine karşı çıkarak PDA'dan koptu. Kürt Meselesinde milliyetçi eğilimlerin tümünü eleştiren ve karşı çıkan İbrahim Kaypakkaya, Kürtlerin bir millet olduğunu savundu ve Kürt isyanlarında İngiliz parmağı olduğu görüşüne karşı çıktı. Kürt milletin ayrı devlet hakkı olarak anlaşılması gerektiğini ifade eden Kaypakkaya, Diyarbakır'da sorgulama ve işkence sürecinden sonra, 18 Mayıs 1973'te öldü. Kurucusu olduğu TİKKO'nun, 12 Eylül öncesi şiddet ortamında önemli payı oldu. 12 Eylül Darbesi ile büyük bir darbe alan örgüt, 1980'lerin sonlarında, özellikle Tunceli civarında yeniden görülmeye başlandı.

KAYTAN, ALİ HAYDAR (Fuat): PKK'nin ilk kadrolarından ve önde gelenlerinden. Tunceli doğumlu olan Kaytan, KCK Yürütme Konseyi Üyesi'dir.

KCK: Bkz. KÜRDİSTAN TOPLULUKLAR BİRLİĞİ

KELDANİLER: Katolik Kilisesi'ne mensup Sami asıllı Hristiyan topluluk. Nesturi Hristiyanların bir kısmı 14. yüzyılda bölgeye gelen misyonerlerin çalışmaları sonunda diofizit Nesturi inancını terk ederek Katolikliği benimsediler. Katolikliği benimseyip Roma Katolik Kilisesine bağlanan bu Hristiyanlara Keldani adı verildi. Keldani Kilisesi Roma ile birleşen ilk

Doğu Kilisesi olmuştur. Keldanilerin patriklik merkezi önce Diyarbakır iken, 1830'da Musul'a, 1947'de ise Bağdat'a taşındı. Keldanilerin doğu kolu, ayin dili olarak Süryaniceyi kullanmaktadır.

Göç sebebi ile sayıları azalan Keldaniler, Irak ve Irak Kürdistan'ında 500 bin civarında nüfusa sahip Hristiyan azınlığın çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Irak toplumuna entegre olan topluluk birçok işadami ve teknokrat yetiştirmiş, devlet kademelerinde önemli pozisyonlar edinmişlerdir. Irak'ın eski lideri Saddam Hüseyin'in yardımcısı Tarık Aziz en tanınmış Keldanilerdendir. Günümüzde Musul'da yaklaşık 50 bin Keldani yaşamaktadır.

KELHOR: İran'ın Kürdistan'ında Kirmanşah vilayetinin güneyinde meskun en eski Kürt aşiretlerinden biri. Aşiretin çoğunluğu Şii iken bir kısmı ise Ehl-i Hak İnancına mensuptur. Şerefname'ye göre Kelhoriler Şehname'de adı geçen kahraman Giv'in oğlu Guhderz'in soyundan geldiklerini iddia etmektedirler. Şii oldukları için Safevilerle yakın ilişki içinde olan Kelhorlar, Kerim Han Zend'in de destekçisi olmuşlardır. Aşiret yüzyılın başında son büyük reisleri Davud Han tarafından idare edildi. Davud Han, goran ve Sincabi aşiretlerine baş eğdirerek Kirmanşah ve Osmanlı sınırı arasındaki bölgeye hakim oldu. Yerine geçen oğlu Abbas Han aşiretleri itaat ettirmek isteyen Şah Rıza Pehlevi tarafından hapsedildi. Abbas Han 1944 yılında Kirmanşah milletvekili olarak meclise girdi. Fakat aşiret zamanla eski gücünü kaybetti. Çoğunluğu göçebe olan, kışları Hanekin ve Kirmanşah yolunun iki tarafındaki Kasr-ı Şirin, Kerend, Dira, Gilan ve Sumar'da oturan Kelhorlar yaz mevsiminde Kirmanşah'ın batısındaki Harunabad ve Mahideşt'e konaklarlar. Rıza Şah yönetiminden beri aşiret resmi olarak Bavandpur adı ile anılmaktadır.

KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI: Bkz. SELF-DETERMINATION

KERBELA, ŞEYH MUHAMMED/ Şêx Mihemedê Kerbela (1885-1939): Alim, şair ve yazar. Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe Köyü'nde doğdu. Şair ve mutassavif Şeyh Abdurrehman Aktepi'nin oğludur. Şeyh

Said İsyani'nın ardından önce Uşak'a ardından Adana'ya sürüldü. Şeyh Muhammed Kerbela iki eser kaleme almıştır; *Mirsad-ul Etfal* ve *Divan*. Bu eserlerden Mirsad-ul Etfal çocuklara Farsça öğretmek için manzum tarzda yazılmış Kürtçe-Farsça bir sözlük olup 1350 civarında kelimeyi içerir. Şeyh Muhammed Kerbela, Ahmed-i Hani'nin Nûbara Biçûkan isimli sözlüğünü örnek aldığı bu eserini 1912'de yazmıştır. Diğer eseri ise 1914 yılında tamamladığı şiirlerini içeren *Divan*'ıdır.

KEREÇİ/Qereçi: Kürtler arasında yaşayan aşiret dışı topluluklardan biri. Göçebe olan Karaçiler çoğunlukla dilenerek geçimlerini sağlarlar. Bunun yanında geçmiş zaman itibarı ile dişçilik, kevgircilik yapanları da vardır. Geleneksel toplumda kirli, kavgacı, uzak durulması gereken insanlar olarak görülen Karaçilerin kökeni hakkında kesin bir bilgi yoktur. Pakistan'ın Karaçi kentinden geldikleri için bu isimle anıldıkları iddiasının yanı sıra çingene kökenli oldukları da söylenmektedir; aynı iddiaya binaen Karaçiler için "Kürt Çingenesi" de denilmektedir. Karaçiler mıtrıb ve gevendeler gibi 1990'lardan itibaren göçebe yaşamını terk ederek şehirlere yerleşmişlerdir.

KERİM, NECMEDDİN O. (1949-): Siyasetçi, hekim ve ABD'de uzun süre Kürt davasının sözcüsü ve savunucusu. Necmeddin Kerim doğduğu Kerkük'te tamamladığı orta öğretiminden sonra Musul Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 1972 yılında peşmerge'ye katıldı ve 1979'da özel doktorluğunu yaptığı Barzani ile ABD'ye giden Kerim orada kalarak G. Washington Üniversitesi'nde Nöroloji eğitimine devam etti ve burada uzun süre klinik profesörü olarak çalıştı. IKDP ve IKYB yakınlığı sebebi ile birçok ABD devlet görevlisi ile yakın ilişkiler kurdu. 1991-1999 yılları arası kurucu üyelerinden olduğu Kuzey Amerika Kürt Ulusal Kongresi'nin başkanlığını yaptı. Yine 1996 yılında kurucusu olduğu Washington Kürt Enstitüsü Başkanlığı ile Paris Kürt Enstitüsü yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. Bir çok üniversite, TV ve radyoda Kürt sorununa dair programlara konuşmacı olarak katıldı, gazetelerde yazılar yazdı. 1992 yılında Amerika'nın Sesi radyosunun Kürtçe bölümünün kuruluşunda çalıştı. Aralık 2002 yılında Lonra'da toplanan Irak Muhalifleri Konferansı'nda 65 kişilik takip ve idare kurulu üyeliğine seçildi. 2003'te bu kurulun Selahaddin kentindeki toplantısına katıldı. Kerim,

IKDP ve KYB tarafından Mart 2010'da yapılan seçimlerde Kerkük'ten IKDP ve KYB'nin başını çektiği Kürdistan İttifakı'nın adayı olarak Irak Parlamentosu'na girdi.

KERKÜK: Irak'ın dördüncü büyük kenti ve aynı adı taşıyan vilayetin merkezi. 500 binden fazla kişinin yaşadığı karma bir nüfus kompozisyonuna ve zengin petrol kaynaklarına sahip olan Kerkük, Kürt ve Arap nüfusunun birbirleri ile bulunduğu çizgidedir. 2003 yılında Baas iktidarının devrilmesine müteakip kentin demografik kompozisyonu hakkında önemli tartışmalar yaşandı. Şehrin kırsal alanı çoğunluk Kürtler ve bir kısım Arap nüfustan oluşurken, şehir merkezinde esas olarak Kürt, Türkmen, Araplar ve Asuri-Keldaniler meskundur.

Kerkük, 1921 referandumunda Faysal'ın Irak Kralı olmasına karşı oy kullandı. Türkiye de Milletler Cemiyeti tarafından Irak'a bırakılana kadar Kerkük'ün Osmanlı Devleti'nin Musul vilayetine dahil olduğunu iddia etti. 1960 ve 1970'li yıllar boyunca Kerkük, Barzani ve Irak hükümeti arasındaki en önemli anlaşmazlık konusu oldu. Barzani "Kürdistan'ın kalbi" olarak nitelediği Kerkük'ün Kürdistan'ın doğal bir parçası olduğu gerekçesi ile Otonom Kürt Bölgesi'ne katılmasını talep ederken, Irak yönetimi petrol kaynaklarına sahip kentin Kürtlerin denetimine girmesine şiddetle karşı çıktı. Kerkük konusunda taviz vermeyi red eden Barzani Kerkük'ün Kürtlerin denetimine girmesi durumunda ABD'nin petrol alanlarını işletmesine izin vereceğini ifade etti. Irak yönetimi 8 Aralık 1975'te petrol endüstrisini millileştirdi.

Kürt isyanının 1975'te yenilgi ile sonuçlanmasından sonra Baas Hükümeti 1968'lerde başladığı Kerkük'ün Araplaştırılması politikasını hızlandırdı. Bu çerçevede Kürtleri şehirden sürmeye ve yerlerine Arapları yerleştirmeye başlarken, şehirde kalanlar için yaşamı zorlaştırdı. Kerkük ilinin adı 1976'da el-Tamim olarak değiştirildi. Kürtlere karşı çok sayıda zorlayıcı yöntem kullanıldı ve sonuçta Kerkük'teki Kürt çoğunluğuna son verildi. 1991 isyanından sonra da Kerkük'ten Kürt nüfusun sürülmesi yeniden hızlandırıldı ve bu durum 2003 yılında Baas yönetiminin devrilmesine kadar devam etti.

Tarihsel olarak Kürtler, Kerkük'ün kırsal alanında çoğunluğunu oluştururken 1950'lilerin ortalarına kadar kent merkezinin çoğunluğunu Türkmenler oluşturmaktaydı. 1960'lara gelindiğinde kenti merkezinin demog-

rafisi Kürtlerin lehine değiştiğinden 1975'in ardından Kerkük Kürtlerden arındırılmaya çalışıldı. 1958 yılında Kerkük merkezde Türkmen nüfusu Kürtlerden fazla idi. 1971 sayımında ise kente 71 bin Kürt, 55 bin Türk, 41 bin Arap yaşamakta idi. Temmuz 1959'da meydana gelen, komünistler ve Kürtlerin karıştığı olaylarda yüzden fazla Türkmen öldürüldü. 1980 yılından itibaren Irak Yönetimi Türklerin de bir kısmını Kerkük'ten sürerek demografiyi Araplar lehine dönüştürmeye devam etti.

2005 yılında hazırlanan Irak Anayasası'nın 140. maddesine göre Kerkük'ün geleceğinin yapılacak bir referandum ile belirlenmesi kararlaştırıldı. 2007'de yapılması planlanan referandum, Kerkük'ün Kürt bölgesine katılmasını istemeyen komşu ülkelerin, Arapların ve bazı Türkmenlerin baskısı neticesinde ertelendi. Kürtler ve Türkmenler arasında çekişme ve çatışma Türkiye'nin Kürtlerle ilişkilerinde gerginliğe sebep olmaktadır. Türkiye uzun süre Kürtlerin Kerkük'ü Kürt bölgesine dahil etme çabasına karşın Türkmenleri desteklemiştir. Kürtler, Kerkük kent konseyinde ağırlığı elinde bulundurmaktadırlar.

KEşİF GÜCÜ (OPERATION NORTHERN WATCH): II. Huzur Operasyonu kapsamında kurulan ve 31 Aralık 1996 tarihinde görevi sona erdirilen Çekiç Gücün yerine 36. paralelin kuzeyindeki uçuşa yasak bölgeyi korumak amacıyla 1 Ocak 1997'de başlayan Kuzeyden Keşif Operasyonu (Operation Northern Watch) kapsamında oluşturulan ve yalnız hava gücünden oluşan askeri güce verilen isim. Fransa'nın içinde yer almadığı bu Keşif Gücü 1324 personel ile 41 ABD, 7 İngiltere, 4 Türk uçağından oluşuyordu. Uçuşlarda taşınacak tüm silahlar, hareketin süresi ve kapsamının tayini Türkiye'nin onayına tabi idi. Daha önce Çekiç Güç kapsamında Zaho'da oluşturulan askeri eşgüdüm merkezi Silopi'ye taşındı ve Keşif Gücü'nün görev süresi TBMM tarafından 2003'e kadar 6 aylık sürelerle uzatıldı. Keşif Gücü, Irak Kürdistanı'nda Bölgesel Kürt Yönetiminin varlığını devam ettirmesinde koruyucu kalkan görevi gördü.

KILAM: Arapça kelimelerden türeyen Kılâm dengbejlik geleneğine ait bir kavram olup çoğunlukla enstrümanlı icra edilen müzikal şiir türünü ifade eder. Kılamlarda şarkılardan/stran'lerden farklı olarak naka-

rat kullanılmaz fakat, vokatif durumunda kılamın ana temasını oluşturan kişinin (Lo, Le, Miro, Dilo vb.) ismi tekrarlanır. Bununla birlikte gündelik kullanımda stran ve kılam çoğunluk aynı anlamda kullanılır.

49'LAR DAVASI: 17 Aralık 1959 günü Türkiye'nin değişik yerlerinden 50 Kürt aydınının tutuklanarak Harbiye hücrelerine konulması ile başlayan ve 1965'te zaman aşımından düşen dava. Harbiye'de 40 kişilik hücre olduğundan 10 kişi tutuksuz yargılanmak üzere salıverildi. Bu arada sanıklardan Mehmet Emin Batu yaşamını yitirdiğinden dava "49'lar davası" olarak adlandırıldı. Daha sonra iki kişinin daha tutuklulara dahil edilmesi adlandırmayı değiştirmemiştir.

Türkiye'nin yakın tarihindeki Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde bir dönüm noktası olan 49'lar davası önemli ölçüde 1950'lerin sonunda başlayan Kürt milliyetçi uyanışının ve Irak'ta yükselen Kürt milliyetçiliği ile isyanının Türkiye'yi etkilemesinden duyulan korkunun neticesi idi. 14 Temmuz 1958 günü General Abdülkerim Kasım bir darbe ile Irak Kralı Faysal'ı devirerek yönetimi ele geçirdi. Yeni yönetim Irak Kürdistan Demokrat Partisi (IKDP) tarafından desteklendi ve Molla Mustafa Barzani Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılmasının ardından gittiği Sovyetlerden Irak'a döndü. 8 Mart 1959 tarihinde Musul'da Kurmay Albay Abdülvahhap Savvaf önderliğindeki milliyetçi subaylar Bağdat Hükümetine karşı bir darbe girişiminde bulundular. Irak

Komünist Partisi ve IKDP'nin devlet güçleri ile beraber bastırılmasında önemli rol oynadığı olaylarda birçok Türkmen hayatını kaybetti.

Olayın Ankara'da duyulması üzerine CHP Milletvekili Asım Eren'in Başbakan Adnan Menderes'e verdiği soru önergesinde 'aynıyla mukabelede bulunmayacak mısınız?' diye sormasıyla siyasetin gergin olan havası daha da gerildi. Asım Eren ölen Türkmen kadar Türkiye'de de Kürdün öldürülmesini teklif etti. Ankara'da toplanan Kürt öğrenciler olayı protesto etmek için Başbakan'a, Cumhurbaşkanı'na, TBMM Başkanı'na ve yabancı devletlerin büyükelçilerine olayı kınadıklarını ifade eden birer telgraf çektiler ve telgrafın altına 'Türkiye Kürtleri' imzasının olması Ankara'da ve medyada büyük tartışmalara sebep oldu. 31 Ağustos 1959 günü, Diyarbakır'da yayınlanan *İleri Yurt Gazetesi*'nde Musa Anter'in 'Qimil' (Kıml) adlı Kürtçe şiiri nedeniyle ikinci kriz yaşandı ve tartışma daha da alevlendi.

Bu olaylardan sonra hükümet'in isteği ile hazırlanan MİT'in 'Kürt Raporu' 1.000 ila 2.500 kişilik bir Kürt grubunun 'tenkil' edilmesi önerdi ise de Fatin Rüştü Zorlu'nun uyarısıyla 50 kişilik bir liste ile yetinilmesinde karar kılındı. 17 Aralık 1959 günü tutuklamalar başladı. Tutuklananlar İstanbul'da Harbiye Hücreslerine konuldu. Bu arada 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından darbeciler '49'ları' 26 Ekim 1960'ta ilan ettikleri genel affın dışında tuttular. Dava, 3 Ocak 1961'de görülmeye başlandı. Sanıklar önce TCK 125'ten yargılandılar. Yeterli delil olmadığından sanıklar 30 Nisan 1964'te beraat etti fakat savcının itirazı üzerine Askeri Yargıtay'ın kararı bozması ile dava 1965'te suç vasfı değiştirilerek TCK'nın 141 ve 142. maddeleri kapsamında yeniden görülmeye başlandı. Mahkumların bir kısmı hapis cezası aldı, fakat Yargıtay'ın kararı tekrar bozmasının ardından Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'na giden dava zaman aşımından düştü.

KIRMANCKÎ: Türkiye'de daha çok *Zazaca* olarak bilinen Kürtçenin lehçelerinden biri. Dımilki, Kırdki olarak ta adlandırılan Kırmancı lehçesi Tunceli, Bingöl, Siverek, Elazığ, ve Diyarbakır'da yaygın olarak konuşulur. Lehçenin adlandırılması yöreden yöreye değişir.

Gorani ile birlikte Kürtçenin daha eski lehçeleri olan Kırmancı, Kurmanci ve Soranice'ye göre daha lokal bir kullanım alanına sahiptir. Lokallik ve Cumhuriyet dönemi Türkiye'deki dil yasakları sebebi ile yazılı bir ede-

biyat geleneği olmayan Kırmancı lehçesinde son yıllarda bir canlanma görülmektedir. Bu konuda Vate Çalışma Grubu'nun çalışmaları dikkate değerdir. Bilinen ilk Dımılı (edebi) metin Molla Ahmed Hasi'nin (Mela Ehmedê Xasi) (1867-1951) 1899 yılında Diyarbakır'da basılan *Mevlid*'idir. Bir sonraki eser de Siverek müftüsü Osman Esat Efendi'nin (Osman Efendiyo Babij 1852-1929) *Mevlid*'idir. Bu eser de 1933 yılında Şam'da Celadet Ali Bedirhan tarafından yayınlanmıştır. Zazaca ilk modern metinler Malmisanij tarafından 1979'da 4 sayı yayınlanan Tîrêj dergisinde yayınlanmıştır.

KIRMIZITOPRAK, SAİT (1935-1971): Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (T-KDP) kurucusu. Kırmızıtoprak, Tunceli Nazımiye ilçesi Sarıayla Köyü'nde (Kürtçe adı: Ciwarik) doğdu. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 4. sınıf öğrencisiyken 17 Aralık 1959'da 49'lar davasından tutuklandı. Üniversite eğitimini 1962 yılında tamamladı. Özellikle Isparta'da iken yakın ilişkiler kurduğu Said Elçi yönetimindeki TKDP içinde aktif olarak çalıştı. Silahlı mücadeleyi örgütlemek amacı ile Ekim 1969'da bir grup arkadaşı ile Irak Kürdistanı'na giden Kırmızıtoprak IKDP'nin onayı ile Zaho/Bamerni civarında kendi sorumluluğunda bir kamp oluşturdu. Daha sonra Türkiye dönen Kırmızıtoprak 28 Haziran 1970'te Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) adı altında kendi partisinin kuruluşunu ilan etti. Bu durum Said Elçi'nin başında bulunduğu TKDP'de rahatsızlık yarattı. Dr. Şivan lakaplı Sait Kırmızıtoprak, 12 Mart 1971 Darbesi sonrası Irak Kürdistanı'na geçen ve ortadan kaybolan Said Elçi'yi öldürdüğü gerekçesi ile IKDP yetkilileri tarafından tutuklandı ve 26 Kasım 1971'de, Hikmet Bulutekin (Çeko) ve Hasan Yıkış (Brûsk) adlı iki arkadaşıyla birlikte kurşuna dizildi. Günümüze değin mahiyeti tam olarak aydınlatılmamış bu olaya dair değişik spekülasyon ve iddialar vardır. Ayrıca Bkz. SAİDLER OLAYI

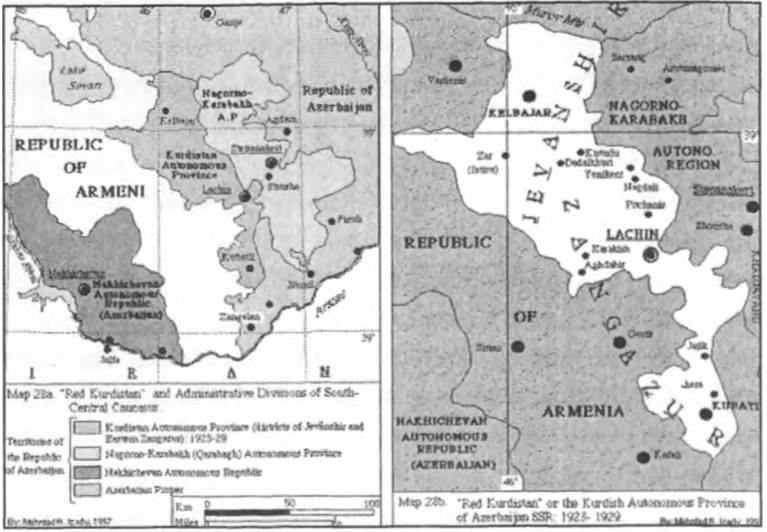
KISSINGER, HENRY (1923-): Richard Nixon'ın başkanlığı döneminde ABD ulusal güvenlik danışmanı (1969-1975) ve ABD'nin 56. Dışişleri bakanı (1973-1977). 1970'li yıllar boyunca ABD dış politikanın mimarlarından biri olan Kissinger 1972'de İran Şahı ile birlikte ABD ve İran'ın çıkarlarını temin edecek şekilde Kürtlerin Irak yönetimine karşı desteklenmesi ve

1975 yılında Cezayir Antlaşması'nın ardından yüzüstü bırakılmasını içeren ABD-İran-İsrail gizli operasyonun organizatörlerinden biridir.

Irak yönetimi Moskova ile bir antlaşma imzaladıktan sonra Tahran'a gelen Nikson, Kissinger ve İran Şahı tarafından Irak'ın istikrarsızlaştırılması ve herhangi bir faaliyete girmesinin engellenmesi için Irak yönetimine karşı savaşan Kürtlerin desteklenmesine ve finanse edilmesine karar verildi. Güçlenen bir Kürt direnişi Moskova'ya yakın duran Irak'ı ABD ve müttefiklerine karşı herhangi bir maceraya girmekten uzak tutacak ve istikrarsızlığa sürükleyecekti. Ayrıca İran da bu durumda yıllardır Irak ile sorunlu olduğu Şattü'l Arab su yolu meselesinde ve İran Körfezi'ndeki liderlik mücadelesinde Irak'ı tavize zorlayabilecekti. Diğer taraftan Irak'ın olası bir Arap-İsrail savaşına müdahil olması veya ordu göndermesi de engellenmiş olacaktı.

Bununla beraber savaşın Kürtlerin zaferi ile neticelenilmesi istenmediğinden yardımlar Kürtlerin zafer kazanmasına sağlayacak düzeyde değil, isyanı devam ettirebilecekleri düzeyde tutulacaktı. Bu sebeple her defasında üç aya yeteceğinden fazla yardım verilmeyecekti. Şayet isyan başarılı olursa bunun ABD'nin müttefiki İran'ı istikrarsızlığa sürükleyebileceği düşünülmüştür. Amaç yalnızca Irak rejiminin altını oymaktı. Kissinger, İran Şah'ına güvenmeyen Barzani'yi İran yardımı vb. konularda yanlarında olacağını söyleyerek ve sözler vererek ikna etti.

Bu konuda antlaşmaya karar verildikten sonra ABD, Kürtlere yapacağı 16 milyon dolarlık yardımı CIA ve İran aracılığı ile aktarmaya başladı. İran ve İsrail ise Kürtlere silah ve lojistik sağladı. Molla Mustafa Barzani öncülüğündeki Kürt İsyanı Bağdat rejimini zorladığında Saddam Hüseyin Kürtler'den desteğini çekmesi karşılığında İran'a Şattü'l Arab su yolunda istediği taviz vererek ABD'nin de onayını alan Cezayir Antlaşması'nı imzaladı (1975). İstedikini elde eden ABD'nin yedeğindeki İran, Kürt isyanına olan hayati desteği çekince Kürt isyanı kısa sürede çöktü. Merkezi yönetim kısa sürede Kürt muhalefetini acımasızca ezdi. 1000 aşkın köy Irak ordusunca tahrib edildi. Binlerce kişi öldürülüp, yüzbinlercesi sürülürken, ABD yönetimi olan bitene seyirci kaldı. Bu planın mimarı Kissinger, Barzani'nin görüşme talebine ve olanlara müdahale etmesi isteğine cevap vermediği gibi mülteci de kabul etmedi. Olayın ayrıntıları daha sonra Pike Komisyon Raporu ile tümünden gün yüzüne çıktı. Daha sonra bu konuya ilişkin olarak kendisine

Kızıl Kürdistan sınırlarını gösteren harita

yöneltilen bir soruya cevap olarak Kissinger "gizli operasyonlar misyonerlikle karıştırılmamalı" diyerek cevap vermiştir. ABD-İran ve İsrail ittifakının Kürtleri yüzüstü bırakması Kürt siyasetçilerde uzun süre bir güvensizlik ve sinizm yarattı. Kissinger, Kürtler tarafından bu ihanetin sorumlularından biri olarak görüldü. Ayrıca bkz. PİKE KOMİSYON RAPORU

KIZIL KÜRDİSTAN/Kurdistana Sor: Sovyetler döneminde Kürt yerleşim birimlerinde oluşturulan, Azerbaycan'a bağlı, otonom idari birim (Rusça: Kurdistanskiy uyezd; Azerice: Kürdistan qəzası). 1923-1929 yılları arasında varlığını sürdüren ve merkezi Laçın şehri olan Kızıl Kürdistan şu yerleşim birimlerinden meydana gelmekteydi: Laçın (Pirican), Kelbecer, Zengilan, Kubadlı, Cebrail. Ayrıca Dağlık Karabağ'a dahil olan Zengezur'un Kürtlerle meskun doğu kısmı da Kızıl Kürdistan'a dahildi. 1926'da buradaki 51,426 kişilik nüfusun %72.3'ünü Kürtler oluşturuyordu. Sovyetlerce son verilen Kürdistan, Uyezd'in bulunduğu bölge ile Zengilan ve Cebrail rayonlarında 25 Mayıs 1930'dan 8 Ağustos 1930'a kadar varlığını sürdüren Uyezd'den daha düşük bir statü olan Kürdistan Okrug'u kuruldu. Daha sonra bu yapıya da son verildi. Buradaki Kürtlerin önemli bir kısmı 1937 ve 1944'te Sovyetlerce Orta Asya'ya sürüldüler.

Yıkılışından 32 yıl sonra 1961'de Bakü'de yaşayan Mehmet Babayev ve sürgünler tarafından başlatılan Kızıl Kürdistan'ı yeniden dirilme çabaları sonuçsuz kaldı. 1992 yılında Ermenistan-Azerbaycan Savaşı'nda Kızıl Kürdistan bölgesi Ermenistan tarafından işgal edildi. Vekil Mustafayev (Wekil Mustafayev) beraberindeki bir grup Ermenistan Kürdünün Laçin'e giderek Kürdistan bayrağı dikme ve Kızıl Kürdistan'ın kuruluşunu ilan etme çabaları sonuçsuz kaldı. Buradan Ermenilerce sürülen Kürtler eski Sovyet cumhuriyetlerine dağılmış olmakla birlikte çoğunluğu Azerbaycan'a kaçtı. Mustafayev sürgün sonrası ise İtalya'ya iltica etti. Ayrıca Bkz. SOVYETLER KAFKASYA KÜRTLERİ.

KIZILBAŞLIK: Bkz. Alevilik

KIZILCI, HESEN/Hesen Qizilci (1914-): Yazar. Mahabad ve Bukan arasındaki bir köyde doğdu. Mahabad Cumhuriyeti'nde kızlar için yayınlanan *Helale* dergisinde başyazar olan Kızilci'nin *Kürdistan* dergisinde de yazıları yayınlandı. Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılışının ardından Irak Kürdistan'ına geçen Kızilci bir süre sonra yurt dışına çıktı. Bulgaristan'a yerleşti. 1979'da Şah yönetiminin devrilmesinden sonra İran'a döndü. Tudeh Partisi üyesi olan ve *Nameye Mermom* gazetesinin sorumluluğunu üstlenen Kızilci 1984'te tutuklanıp Tahran Cezaevine konulduktan sonra kendisinden haber alınamadı. *Pêkeninî Geda* (Çocukların Gülüşü) isimli öykü kitabı birçok dile çevrilmiştir.

KIRMIZI MEDRESE/Medreseya Sor: Cizre Beyliği döneminde II. Han Şeref Bey tarafından Cizre'de yaptırılmış olan ünlü medrese. Medre-

Medreseya
Sor

senin 16. yüzyılın hemen başında 1508'de yapıldığı tahmin edilmektedir. İçerisinde camisi bulunan Kızıl Medrese'nin avlusu dikdörtgen şeklindedir. Ünlü şair Molla Ahmed-i Ciziri de (Mela Ehmedê Cizirî) bu medresede ders vermiştir.

KİMYASAL ALİ: Bkz. ALİ HASAN EL-MECİD

KİRMANŞAH: İran'da şehir ve İran Kürtlerinin çoğunluğunu içeren iki vilayetten biri (diğeri Kırdistan vilayeti). Vilayetin 1,5 milyonu aşkın nüfusu birbirine yakın oranlarda Sünni, Şii ve Ehl-i Hak mezheplerine mensuptur. Gorani/Hewrami başta olmak üzere Kürtçe'nin güneydoğu lehçeleri burada konuşulduğundan Kirmanşahi olarak ta adlandırılırlar. Goranlar, Kelhur, Jivanrud ve Sincabi aşiretleri vilayette meskun başlıca aşiretlerdir. Ünlü Bihistun/Behistun kabartmalı kitabeleri Kirmanşah'ın yakınındadır

KİTAB-I CİLVE: Yezidi inancının iki kutsal kitabından biri. Yezidiler Kitab'ül- Cilve'nin Şeyh H/Adi'ye (XII . yy.) Melek Tâvus tarafından vahy edildiğine inanırlar. Kitap çok kısa beş bölümden oluşmaktadır. İbadetleri içermektedir.

KOÇER: Göçebe ve yarı göçebeler bahara doğru sıcak düzlükleri, ovaları terk ederek yaylalara (zozan) çıkar ve sonbaharla birlikte tekrar daha sıcak olan kışlık mekânlarına dönerler. Bu göçler sırasında aşiretlerin konaklama yerleri ve yaylaları belli olmakla birlikte bazen ihtilaflar sebebiyle çatışmalar görülür. Göçebeler genelde kışları evlerde, yazları kıldan yapılmış çadırlarda geçirirler. Yıl boyu çadırdaki yaşayan göçebe sayısı (geçmişte dahi) çok az olmuştur. Yaylalar genellikle aşiretlerin kışlık ikamet alanına yakın olmakla birlikte bazen nispeten uzak ta olabilir. Göçer aşiretlerin yer değiştirmeleri uzun süre iktisadi ve sosyal sebeplere binaen Osmanlı ve İran arasında sınır problemlerine sebep olmuştur. Göçebe yaşam tarzı ve kültürü 20. yüzyılın başlarından itibaren ulusal sınırların çizilmesi ve modernleşme ile birlikte hızlı bir gerileme sürecine girmiştir.

KOÇGİRİ AYAKLANMASI: 1920 yılında Koçgiri, Sivas'ın şimdiki Zara ilçesi merkez olmak üzere Batı Dersim aşiretleri tarafından Ankara

hükümetine karşı girişilen ve Kürtçü talepler içeren ayaklanma. Kasım 1920'de patlak veren isyan TBMM'ye karşı girişilen Kürtçü talepler içeren ilk isyandır. Ayaklanmaya öncülük eden Kurmanci konuşan Alevi Koçgiri aşiret konfederasyonuna bağlı aşiretler (Koçgiri, Pezgavır, Maksudan, Aslanan, Kurmeşan, Parçikan, Cenbergan, İzol ve Giniyan) çoğunluk Zara, İmranlı, Divriği, Refahiye, Kemah, Kuruçay, Ovacık'ta ikamet etmekteydi. İsyan özellikle Zara ve Divriği ilçelerine yayıldı. İsyanın başında Sultan II. Abdülhamit tarafından paşalık rütbesi verilen Koçgiri aşiret reisi Mustafa Paşa'nın oğulları Alişan Bey (KTC üyesi), kardeşi Haydar Bey ile Alişan Bey'in katibi olup daha sonra Dersim Hadisesi sırasında öldürülecek olan Alişir/Alişêr bulunmaktaydı. Ayaklanmanın diğer önemli ismi ise Kürdistan Teali Cemiyeti üyesi olan ve bölgede faaliyete bulunan Nuri Dersimi idi.

İsyanın başlamasının ardından meclis/Ankara tarafından isyan bölgesine gönderilen nasihat heyeti bir kısım önde gelenleri mebus olarak meclise girmeye ikna etti. Aynı sıralarda mecliste bulunan Kürt mebuslar da itilaf devletlerine telgraf çekerek Ankara hükümeti ile beraber olduklarını duyurdular. Dersimi'nin anlatımına göre isyancılar bu darbeyi boşa çıkarmak için Dersimliler adına düzenlemiş oldukları bir raporu Kürdistan Teali Cemiyeti aracılığı ile itilaf devletleri temsilcilerine gönderdiler. Alişir ve adamlarının üzerine gönderilen askerlere saldırması üzerine isyancıları cezalandırmak için önce Erzincan, Sivas ve Elazığ'da sıkıyönetim ilan edildi. 14 Mart 1921 Topal Osman'ın 47. alayının/müfrezesinin da içinde bulunduğu Sakallı Nurettin Paşa komutasındaki merkez ordusu bölgeye sevk edildi. Kanlı bir şekilde bastırılan isyanda yüzlerce kişi hayatını kaybederken, 132 köy yakılıp yıkıldı ve birçok aile Sivas'a sürüldü. 17 Haziran 1921'de Alişan ve Haydar Beyler teslim alındı. Nuri Dersimi ve Alişir ise Dersim'e kaçmayı başardılar. İsyanın kanlı bir şekilde bastırılması mecliste tartışmalara konu oldu. Mustafa Kemal ve Fevzi Çakmak, Nureddin Paşa'dan yana ağırlıklarını koyarak onu cezalandırılmaktan kurtardılar.

KOMA CİVAKÊN KURDISTAN (KCK): Bkz. Kürdistan Topluluklar Birliği.

KOMALA/Komeleyê Jîyanêwê Kurdistan/Kürdistan Diriliş Topluluğu (1942-1945): İran Kürtleri tarafından Eylül 1942'de Mahabad'da kuru-

lan milliyetçi parti. Partinin ilk başkam Abdurrahman Zebihî'dir. Kürtlerin sosyal haklarını vurgulayan parti 1945 Nisanı'nda Mahabad'ın tartışmasız lideri, saygın bir dini kişilik olan Kadı Muhammed'i parti üyeliğine kabul etti. Kısa sürede partiye hakim olan Kadı Muhammed, Komala'yı feshederek onun kadrolarını da içerecek şekilde Kürdistan Demokrat Partisi'ni kurdu (16 Ağustos 1945) ve başkanlığını üstlendi. Komala'nın varisi İKDP 1946 yılında kurulan kısa ömürlü Mahabad Kürd Cumhuriyeti'nin kuruluşuna öncülük etti.

1969 yılında yine İran'da Komala adını taşıyan fakat, ideolojik ve örgütsel olarak tümenden farklı bir parti daha kurulmuştur. Sol çizgiye/programa sahip olan bu parti bugün hala aktiftir. Ayrıca bkz. KOMALA (İran)

KOMALA (İran): 1969 yılında Tahran Üniversitesi'nde okuyan radikal solcu öğrenciler ve entelektüeller tarafından kuruldu. 1969'dan beri gizli faaliyet gösterdiğini iddia eden Komala, varlığını 1979'da şahın düşüşü ile kamuoyuna deklare etti. Şah rejiminin son yıllarında Merivan bölgesinde köylü direnişini (çiftçilerin gerçekleştirdikleri toprak işgallerini, toprak sahiplerine karşı ajitasyonlar) örgütlemeye çalışan, Çin devriminden etkilenen Maoist ve Sovyet karşıtı Komalacılar hem kırsal hem de kentsel alanda destek elde etmeye çalıştılar. Kurucuları feodal kökene sahip olan partinin kuruculardan Abdullah Muhtedi, Komala'nın başkanlığını yürütmektedir.

Komala, İKDP ile beraber Kürt otonomisi için savaşan önde gelen iki İran Kürt partisinden biridir. Bununla beraber Komala hiçbir zaman İKDP kadar kitlesel bir desteğe sahip olamamıştır. Komala'nın yoğunlaştığı ve güçlendiği yer İKDP'nin güçlü olduğu alanın güneyindeki Merivan ve Senendec bölgesidir. 1980'li yıllar boyunca İran yönetimine karşı daha radikal ve uzlaşmaz bir politika izleyen Komala, İKDP'ye burjuva örgütü olmak, feodal unsurlarla işbirliği yapmak, sınıf düşmanı olmak vb. birçok suçlama yönelmiştir. İKDP ise Komala yöneticilerinin feodal kökenlerini işaret ederek Komala'yı sorumsuzca sivillerin ölümüne sebep olan çatışmaları tahrik etmekle suçlamıştır. Komala karşı propagandaya devam edince İKDP, Komala'ya savaş açtı ve 1985 yılında iki parti arasında yaşanan kanlı çatışmalarda çok sayıda kişi hayatını kaybetti.

Komala kendisine ideolojik yakınlığı bulunan diğer örgütlerle birlikte İran Komünist Partisi'ne katıldı. Hikmet Mansur'un başkan olduğu parti de Komala lideri Abdullah Muhtedi ise partinin genel sekreterliğini yaptı. Böylece Komala uzun süre, 1991'e kadar, İran Komünist Partisi'nin Kürt seksiyonu olarak çalıştı. 1991'e yeniden Kürt kimliğine döndüğünde Kürt milliyetçiliği baskı altında idi ve Komala önemli ölçüde marjinalize olmuştu. Komünizmin çöküşü de Komala'ya büyük bir darbe indirmiştir.

KOMALA (Irak): 10 Haziran 1970 yılında Irak Kürdistanı'nda bir grup Marksist genç tarafından kurulan parti. IKDP'ye muhalif olan parti, Irak Komünist Partisi'nin Kürt seksiyonundan bağımsızdı. Dönemin sol jargonu ile IKDP'yi gerici, feodal, merkezci, uzlaşmacı ve sahtekâr olmakla suçlayan Komala, Irak Kürdistanı'na hakim olan IKDP'nin misillemesi ve saldırı korkusu ile bir süre gizli olarak faaliyetlerini yürüttü. 1974'te IKDP öncülüğündeki Kürtler ile Irak ordusu arasında savaş yeniden başladığında IKDP ile birlikte savaşan Komala, 1975'teki yenilginin ardından İran sınırına yakın Kürt köylerin boşatılmasına karşı gösterdiği direnişle tanındı. Ayrıca köylerde küçük bir enformasyon ve propaganda birimi oluşturdu. Nuşirvan Mustafa'nın öncülerinden olduğu Komala 1975'te Talabani grubu ve Kürdistan Sosyalist Hareketi ile beraber Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni oluşturdu. KYB içinde varlığını koruyan grup 1991 yılında tamamen partiye entegre oldu.

KOMALÊN-CIWAN (Koma Komalên Ciwanên Demokratik A Kurdistan): YCK VE TECAK'ın devamı olan PKK'nin gençlik örgütlenmesi. 1987 oluşturulan gençlik örgütlenmesi Yekîtiya Ciwanên Kurdistan (YCK) 2003 yılında TECAK (Tevgera Ciwanên Azad a Kurdistan-Kürdistan Özgür Gençlik Hareketi) ismini aldı. TECAK ise 2005'te 2. Olağan Kongresi'nde PKK yapılanmasına paralel olacak şekilde Koma Komalên Ciwanên Demokratik A Kurdistan (KOMALÊN-CIWAN) olarak yeniden adlandırıldı

KOMCIWAN/Yekîtiya Ciwanên Kurdistan: PSK'nın gençlik örgütlenmesi. Yurtdışında faaliyet yürütmektedir.

KOMKAR (Yekitiya Komelên Kurdistan- Kürdistan Dernekleri Birliğı): Diasporadaki ilk Kürt çatı örgütü. 1979'da kurulan ve Avrupa'da yaşayan göçmen Kürtler arasında faaliyet gösteren KOMKAR, PSK'ye yakın bir örgütlenmedir. KOMKAR başta Almanya olmak üzere İngiltere, Danimarka, İsveç, Avusturya, Hollanda ve Fransa'da faaliyet göstermektedir. KOMKAR'ın kuruluşu resmi olarak 1979 yılında gerçekleşmiş olsa da, örgütlenmesi daha eskilere, 1970'li yılların başına dayanmaktadır. İlk olarak 1974 yılında Münih, Berlin ve Frankfurt gibi kentlerde dernekler oluşturmaya başlanmıştı.

KONFEDERASYON: Birden fazla bağımsız kurum, kuruluş ya da devletin egemenliklerini ve uluslararası hukuki kişiliklerini muhafaza etmek şartıyla savunma vb. ortak amaçlar doğrultusunda antlaşma ile oluşturdukları siyasal örgütlenme biçimi/devletler topluluğudur. Bir devlet olmayan konfederasyonda konfeder devletler herhangi bir taahhüt altına sokulmazlar. Üye devletlerin temsilcilerinden oluşan meclisin aldığı kararların üye devletlerce uygulanması için her devletin yetkili organlarında onaylanması gerekir. İç ve dış ilişkileri bakımından bağımsız olan üye devletler konfederasyondan istedikleri zaman çıkabilirler.

İnralı Adası'nda hapis yatan PKK lideri Abdullah Öcalan 2005 yılında Türkiye, Irak, İran ve Suriye ile Kürtlerin yaşadığı diğer bölgeler için 'ulus-devletin içine girdiği krizin aşılarak halkların iradeleşmelerini sağlayacağını' iddia ettiği ve "Demokratik Konfederalizm" olarak adlandırdığı bir sistemden bahsetti. Ardından PKK'ye bağlı yapılarca gündemleştirilmeye çalışıldı. Ve bu doğrultuda PKK'nin Koma Komalên Kurdistan'ın (KKK) Kurdistan Demokratik Konfederalizmi adı ile yeniden örgütlendiğini açıkladı. Fakat daha sonraki süreçte Koma Komalên Kurdistan adı Koma Cıvakên Kurdistan (KCK) adı ile değiştirildi. Öcalan'ın yeni düşünce ve direktifleri doğrultusunda PKK'ye yakın yapılanma, basın organları ve BTP siyasal taleplerini Demokratik Özerklik projesi olarak formüle etmeye başladı. Ayrıca bkz. DEMOKRATİK ÖZERKLİK

KONGRA-GEL (Kongreya Gelê Kurdistan): Bkz. KÜRDİSTAN HALK KONGRESİ

KONTRGERİLLA: Soğuk Savaş döneminde NATO üyesi ülkelerde sol örgütlenmeye karşı oluşturulan CIA bağlantılı yasadışı Gladio örgütlenmelerinin Türkiye'deki adı. Bu tanım bağlamında Türkiye'de Kontrgerilla'nın NATO'nun Özel Harp talimnamelerine göre önce Seferberlik Tetkik Kurulu, ardından doğrudan Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Özel Harp Dairesi çatısı altında örgütlendiği ve faaliyetlerini yürüttüğü belirtilmektedir. Bu örgütlenmenin varlığı bir kısım devlet görevlilerince de dile getirilmiştir.

1980 ve özellikle 1990'lı yıllarda PKK ile mücadele kapsamında gayri nizami harp usullerine başvuran devlet örgütlenmeleri ve bunlarla ilişkili olduğu düşünülen tüm yapılanmalar Kontrgerilla olarak adlandırılmıştır. Bu kapsamda özellikle varlığı inkar edilen JİTEM vb. örgütlenmeler, Özel Harekat Dairesi mensubu Özel Harekat Timleri, Jandarma Özel Harekat birimleri ve MİT içinden bazı birimler, devlet yetkililerinin istihdam ettiği bazı itirafçılar, mafya ve çete mensupları kontrgerilla faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu gruplar PKK ile mücadele için, köy boşaltma ve yakma, suikast, cinayet, adam kaırma, uyuşturucu ticaretinin organizasyonu, bazı grupların birbiri aleyhine kullanılması vb. birçok faaliyetin içine girmişlerdir.

KOPENHAG KRİTERLERİ: 21-22 Haziran 1993'te Kopenhag'da yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nin sonuç belgesinde yer alan azınlık hakları ve insan hakları ile ilgili kriterler. Avrupa Birliği 1993'ten bu yana birliğe katılmak isteyen ülkelere bu standartları karşılamasını istemektedir. 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği'ne girmek isteyen Türkiye'de Kürt sorununun çözümü bağlamında bu kriterlere sık sık vurgu yapıldı. Türkiye siyasi (demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı) ve iktisadi (rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığı) kriterlerin yerine getirilmesi amacı ile birçok düzenleme gerçekleştirdi.

KORKMAZ, MAHSUM (Eğid) (1956-1986): PKK'nin eski merkez komite üyesi ve askeri kanadı HRK'nin (Hêza Rizgariya Kurdistan) ilk

komutanı. Silvan doğumlu olan Mahsum Korkmaz 15 Ağustos 1984'teki Siirt-Eruh Baskını'nı gerçekleştirerek, silahlı mücadelenin başladığını duyuran grubun başındaki kişi idi. İlk dönem kırsal kesimdeki eylemlerin gerçekleştirilmesinde büyük etkisi bulunan Korkmaz, 28 Mart 1986'da Gabar Dağı'nda devlet güçleri ile girdiği çatışmada hayatını kaybetti.

KORUCU/LUK: Bkz. KÖY KORUCULARI

KOTAN, ORHAN (1944-1998). Şair, yazar, gazeteci ve siyasetçi. Muş ili Malazgirt ilçesi doğumlu olan Orhan Kotan, Ankara'da Dil-Tarih ve Edebiyat Fakültesi'nde okudu. 68 gençlik hareketinin içinde aktif rol alan Kotan Kürt örgütlenmelerinden Sait Kırmızıtoprak'ın (Dr. Şivan) Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP), Devrimci Doğu Kültür Dernekleri (DDKO) ve Rızgari hareketi içinde yer aldı. Rızgarî dergisinin yazı kurulunda görev aldı. Kürdistan Komünist Partisi-Örgütlenme Komitesi'nde yer aldı. 12 Eylül 1980 Darbesi'nden önce Avrupa'ya çıktı. Kurdistan Press adında bir gazete çıkardı. 1995 yılında Türkiye'ye, İstanbul'a, döndü. Yayınladığı Realite PRESS gazetesini ancak 7 sayı yayımlayabildi. Sağlık sorunları yaşayan Orhan Kotan 9 Temmuz 1998'de İstanbul'da hayatını kaybetti. Şair olan Orhan Kotan'ın şiir kitapları şunlardır: *Gururla Bakıyorum Dünyaya* (1975); *Sanrı* (1984).

KOYİ, HACI KADİR/Hacı Qadiri Koyî (1815/1817-1897): Şair. Koysancak'ta doğan Hacı Kadir Koyî, Molla Ehmed Gunbeti'nin yanında okudu. Hoşnav, Serdeşt, Erbil, Kerkük, Süleymaniye şehirlerinde molla olarak görev yaptı. Ömrünün son zamanlarını İstanbul'da geçirdi ve burada vefat etti. Mezarı Karacaahmet'tedir.

Milliyetçi vatansever temalar içeren şiirleri ile ön plana çıkan Koyî, modern Kürt milliyetçiliğin ilk savunucularındadır. Geldiği İstanbul'da milliyetçi hareketlenmeleri yakından gözlemiştir. 17. yüzyıl şairi Ahmed-i Hanî'nin çizgisini takip eden Şair, Kürtlerin geleneksel toplumsal durumlarını, yapılarını eleştirdi. Kürtleri dillerini medya araçlarında kullanmaya ve yazmaya çağırdı. Kürtlerin kılıç ve kalem birlikte kullanmasını öğütledi.

Kürtlerin bağımsız bir devlet kurabileceklerinin savunarı Koyı, Kürtlerin İran ve Osmanlı arasında kalmışlığından şikayet eder. Hacı Kadir Koyı'nın mevcut şiirlerinin haricinde, basılmak üzere Abdürrezak Bedirhan'a verdiği söylenen şiirleri/Diwan'ı kayıptır. Bedirhan Bey'in çocuklarına hocalık yaptığı belirtilmektedir.

KÖR HÜSEYİN PAŞA (-1930): Haydaranlı aşireti Reisi ve Hamidiye Alay Komutanı. Birlikleri ile 93 Harbi'ne ve I. Dünya Savaşı'na iştirak etti. Meşrutıye döneminde, 1909'da, alayların silahsızlandırılmasına karşı çıktı. İttihatçı yönetimce hapsedilen Hüseyin Paşa cezaevinden çıktıktan sonra bütün askerlerini alıp İran'a göç etti. Şeyh Said İsyanı'na katılmamasına rağmen isyan sonrasında sürgüne gönderildi. Sürgün olduğu Kayseri'den kaçarak Suriye'ye ardından da Irak'a geçti ve bir süre Şeyh Ahmed Barzani yanında kaldı. Buradan ayrılarak İran'a gittiği sırada öldürüldü.

KÖRFEZ SAVAŞI II.: Bkz. IRAK SAVAŞI

KÖRFEZ SAVAŞI: Kuveyt'in Irak tarafından işgali (2 Ağustos 1990) sonrasında ABD'nin başını çektiği koalisyon güçlerince Kuveyt'in işgaline son vermek için Irak'a karşı girişilen savaş. 28 Şubat 1991'de Irak'ın yenilip Kuveyt'ten çekilmesinden sonra 3 Mart 1991 günü Müttefik Kuvvetler ve Irak askeri heyetleri arasında ateşkes antlaşması imzalandı. Savaş ABD ve müttefiklerinin zaferi ile neticelendi. Bu savaş Amerikalılar tarafından *Çöl Fırtınası* (Desert Storm) olarak adlandırılmıştır.

Savaşın ardından Kürtler ve Şiiler ABD'nin cesaretlendirmesi ile isyan ettiler. Fakat kuzeyde Kürtlerin ayrı bir devlet, Şiilerin de İran'daki gibi bir rejim kurmasını istemeyen ABD, Kürt ve Şii isyanlarının ezilmesinin önüne geçmek için herhangi bir girişimde bulunmadı. Kürt isyanının Irak ordusu tarafından şiddetli bir şekilde bastırılması sonucunda 1 milyonu aşkın Kürt mültecinin İran ve Türkiye sınırına yığılması daha önce pek bilinmeyen Kürt Sorunu'nu dünya kamuoyunca tanınması ve uluslararası bir ilginin uyanması ile neticelendi. Türkiye'nin mülteciler için bir "güvenli bölge" oluşturulması talebi Avrupa Topluluğu'nun Lüksemburg'taki zirve toplantısında İngiltere

ve Fransa'nın desteği ile kabul edildi ve ABD tarafından da desteklendi. BM, 1991'de 688 sayılı karar ile Irak'ın Kürtlere karşı saldırılarını durdurmasını talep etti. Bu karara istinaden Huzur Operasyonu ile oluşturulan "güvenli bölge"nin güvenliği Çekiç Güç tarafından sağlandı. Bu çerçevede 36. paralelin kuzeyi Irak uçuşlarına yasaklandı. Sonrasında yaşanan süreç de fiili olarak bir Kürt devletinin kuruluşu ile sonuçlandı.

Savaşın Türkiye ve Türkiye Kürtleri açısından da önemli neticeleri oldu. Savaşın ardından oluşan iktidar boşluğundan PKK'nin faydalanarak ve yeni kamplara yerleşmesi ve 'uçuşa yasak bölge'de teşekkül etmeye başlayan *de facto* Kürt devleti Türkiye'yi kaygılandırmış ve bu gelişmeler Türkiye kamuoyunda uzun süre tartışılmıştır. Bununla beraber Türkiye 'uçuşa yasak bölge'yi koruyan Çekiç Güç'e ev sahipliği yaptı.

KÖY KORUCUSU/KORUCULUĞU/Resmi adı: Geçici ve Gönüllü

Köy Korucuları: 26 Mart 1985 tarihinde 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanununun, 74. maddesinde yapılan değişiklikle oluşturulan kurum. Düzenleme korucuyu, kırsal bölgede güvenlik güçlerine yardımcı olan sivil görevli olarak tanımlamıştır. Korucular idari bakımdan muhtarın, mesleki bakımdan ise jandarma bölük komutanının emir ve komutası altındadırlar.

Kürtlerin yoğun olduğu illerle silahlı çatışmaların yoğunlaşması sonucu 1987'de yürürlüğe giren OHAL ile birlikte, bölgede korucu sayısı hızla artmıştır. 1990'ların sonlarına gelindiğinde 90.000'lere yaklaşan korucu sayısı 1999 ile Haziran 2004 arasında yaşanan çatışmazsızlık ortamının bir sonucu olarak Mart 2006 sonu itibarıyla 57.000 dolaylarına düşmüştür.

Koruculuk uygulamasına geçilmesinin sebebi, gerçekte devletin PKK militanlarının eylemlerine karşı yerel halkın desteğini sağlamak ve operasyonlarda bölgenin özelliklerini bilen kişilerden koruculardan istifade etmektir. Koruculuğu kabul eden kişiler ve aşiretler genel olarak devlet desteği ve sağladığı silahlarla rakip/düşman kişilere/aşirete üstün gelmek, maaş yolu ile gelir elde etmek, PKK'nin saldırılarına tepki göstermek, çok azı ise PKK'nin uygun görmesi ve kırsal alandaki lojistiğini temin amacı ile koruculuğu kabul etmişlerdir. Ayrıca devlet, güçleri koruculuğu kişi ve aşiretlerin devlete sadakatinde bir ölçü olarak görmüş, birçok kişi ve aşireti koruculuğu kabul etmeye zorlamıştır. Kabul etmeyenlerin önemli bir kısmı

devlet baskısı görmüş, evleri ve köyleri yıkılarak/yakılarak, boşaltılarak göçe zorlanmışlardır. Öte yandan PKK da koruculuğu kabul edenleri 'hain' olarak ilan etmiş, hedef haline getirerek ve benzer uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bu durum 1990'lı yıllarda kitleselleşen zorunlu göçlerin en önemli sebeplerinden biridir.

Aynı köy içinde bir ailenin, bazen aşiretin, bazen aşiretlerin kendi aralarında bölünmesine, kamplaşmasına ve çatışmasına sebep olan koruculuk sistemi Hamidiye Alayları geleneğinin bir devamı olarak görülmüş ve devletin bilinçli bir şekilde Kürtleri birbirine kırdırma politikası olarak değerlendirilmiştir.

Koruculuk sistemi, uygulamaya konulduğu günden bu zamana dek binlerce korucu adam öldürme, yaralama, tecavüz, gasp, uyuşturucu kaçakçılığı vb. çeşitli suçlara karışmışlardır. İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre, 1985–2006 yılları arasında 5139 korucu suç işlemiş, 853'ü tutuklanmıştır. Bunların 964'ü mala karşı işlenen suçlar, 1341'i öldürme, yaralama, tecavüz vb. şahsa karşı işlenen suçlar; 443'ü kaçakçılık, geri kalanı terörle mücadele ile ilgili suçlar olmuş, bunlardan 264'ü hüküm giymiştir. Ayrıca köy korucuları 2001 yılı itibari ile başlayan köylere geri dönüşlere engel olmaya çalışmış ve ciddi güvenlik sorunlarına neden olmuşlardır. Bu durum halen devam etmektedir. İHD verilerine göre 1992–Mart 2009 arası korucuların karıştıkları suç istatistiği şu şekildedir: Köy yakma 38, köy boşaltma 14, taciz ve tecavüz 12, kaçırma 22, silahlı saldırı 294, köy korucuları tarafından öldürülen kişi 183, köy korucuları tarafından yaralama 259, kayıp olayı 2, infaz 50, gasp 70, köy korucuları tarafından yapılan işkence ve kötü muamele 562, köy korucuları tarafından gözaltına almama 59, intihara sebebiyet verme 9, ormanlık alan yakma 17.

Koruculuk, 2009 yılında Mardin'in Bilge Köyü'nde korucuların ailevi nedenlerle Köy Camii'nde namaz kılan cemaate ateş etmesi sonucu 45 kişinin hayatını kaybettiği katliamdan sonra kamuoyunda uzun süre tartışılmış; fakat kaldırılması yönünde herhangi bir karar alınmamıştır

KUBADİ, HANA/Xana Qubadî (1700-1759): Havraman'da doğan Kubadî, Kürtçe'nin Gorani lehçesi ile yazan şairlerindendir. Zamanındaki şairlerin Farça'yı tercihine mukabil Kürtçe yazma tercihine vurgu yapan şair'in en önemli eseri Hüsrev ve Şirin (Şîrin û Xusrew) ile Hz. Muhammed

ve Hz. Ali'yi anlattığı eseri *Salavatname*'dir. Erdelan Sarayı'nda bulunmuş olan şairin Goraniceye yaptığı Kur'an ayetlerinin çevirisi ise günümüze ulaşmamıştır.

KURDAYETİ: Kürt milliyetçiliğini ifade etmek için kullanılan Kürtçe kavram. Kurdayeti Kelime anlamından hareketle "Kürtlük" olarakta çevrilebilir. Kürt milliyetçi söyleminde "Kurdayeti" Kürtleri birleştirebilecek yegane düşünce olarak görülmektedir.

KURDİ: Bkz. KÜRTÇE

KURDISH HUMAN RIGHTS PROJECT-KHRP: Bkz. KÜRT İN-SAN HAKLARI PROJESİ

KURDO, KANATE/Qanatê Kurdo (1909-1985): Dilbilgini, yazar, akademisyen. Kars ilinin Kağızman ilçesinin yakınındaki Susuz'da doğdu. Tiflis'teki ilk ve orta öğreniminden sonra 1928 yılında Ermenistan Komünist Partisi tarafından gönderildiği Leningrad'ta İşçi Üniversitesi'nin Yaşayan Doğu Dilleri Bölümü'nde okudu. Doktorasını 1936-1939 yılları arasında Leningrad Üniversitesi Dilbilim Fakültesi'nde tamamladı. 1939-1941 yılları arasında, Sovyet Bilimler Akademisi, Etnografya Enstitüsü'nde akademisyen olarak çalışan Kurdo, II. Dünya Savaşı'nda Rus ordusunda savaşırken gösterdiği yararlılıktan dolayı Kızıl Yıldız Madalyası ile ödüllendirildi. 1946'da Devlet Doğu Dilleri ve Kùltürleri Enstitüsü'nde çalışmaya başlayan Kurdo, Kürt folklorü, etnografyası, tarih ve edebiyatı ama özellikle Kürt dili üzerine araştırmalarını yoğunlaştırdı. Hocası İ. A. Orbeli'nin ölümünden sonra onun yerine Kürdoloji Kürsüsü'nün başına geçti ve 1961-1985 yılları arasında yaklaşık 25 yıl Leningrad Üniversitesi Kürdoloji Bölümü'nün başkanlığını yaptı. Çok sayıda eser yazan ve birçok Kürt klasiğini orijinalleri ile birlikte Rusça yayınlayan Kanate Kurdo, Rusya'daki Kürdoloji çalışmalarının büyük simalarından biri olmuştur. Kürdoloji eğitimine büyük katkıları olan yazar, birçok Kürdologun yetişmesine de yardımcı olmuştur.

Kanate Kurdo, Irak Bilimler Akademisi öğretim üyeliğine seçilmiş ve Paris'teki Kürt Enstitüsü'nün şeref üyesi olmuştur. Arkasında filoloji, tarih,

edebiyat, folklorla ilişkin ders kitabı, monografi, makale vb. yüz civarında eser bırakan Kanate Kurdo 31 Ekim 1985 tarihinde Leningrad'da yaşamı yitirdi. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Tarîxa Edebyata Kurdî* (Kürt Edebiyatı Tarihi, 2 cilt, 1983-1985), *Rêzimana Zimanê Kurdî-Kurmancî* (Kürt Dilinin Grameri-Kurmanci, 1957), *Ferhenga Kurdî/Kurmancî-Rûsî* (Kürtçe/Kurmanci-Rusça Sözlük, 1960), *Grammatika Kurdsogo Jazyka, Na Materiale Dialektov Kurmandzi Sorani* (Kurmanci ve Sorani diyalektlerine Göre Kürtçe Dilbilgisi, 1978), *Komele Têkstî Folklorî Kurdî* (Kürt Folklor Metinleri Antolojisi, 1976), *Ferhenga Kurdî/Sorani-Rûsî* (Kürtçe/Sorani-Rusça Sözlük, Zarê A. Yusupova ile birlikte, 1983).

KURMANCÎ: Kürtçenin lehçelerinden biri ve en yaygın olanı. Kürdistan'ın tüm parçalarında konuşulan tek lehçe olan Kurmanci, takriben Kürtlerin % 70'i tarafından konuşulmaktadır. Türkiye Kürtlerinin %80'i, Irak Kürtlerinin % 50'si, İran Kürtlerinin, % 30'u, Suriye, Lübnan, Horasan, Ermenistan ve diğer tüm eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Kürtlerin tamamı Kurmanci konuşmaktadır.

Sorani ile birlikte Kürtçe'nin İranî dillerin güneybatı grubuna dahil olan Kurmanci'nin Botani, Bayezîdi, Urî, Hakkari ve Behdinani gibi ağızları vardır. Kurmanci ve Sorani nispeten geç bir tarihte birbirinden ayrıldığından bir Kurmanc ve Soran güçlük ile de olsa birbiri ile anlaşabilirler. Klasik Kürt edebiyatının ana gövdesi Kurmanci lehçesi ile teşekkül etmiştir. Klasik dönemde Kurmanci lehçesi yazmış önemli şairleri şunlardır: Ali Hariri, Molla Huseyin Bateyi, Faki Tayran, Molla Ahmed Cızîri, Ahmed-i Hani, Siyahpoş, Molla Mahmud Bayezîdi. Yasaklamalar ve kısıtlamalar sebebiyle bir durgunluk dönemi yaşayan Kurmanci lehçesi diasporadaki Kürtlerin çabaları ve yakın dönemde Kürtçe üzerindeki yasakların gevşemesi ile günümüzde bir rönesans dönemi yaşamaktadır.

KUTLAY, NACÎ (1931-): Iğdır'ın Tuzluca ilçesinin Tendürek Köyü'nde doğan Naci Kutlay, Ankara Üniv. Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. "49'lar darısı"nın tutuklulukları arasında yer aldı. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra Ankara'da yargılandı. Tabip olarak birçok yerde çalıştı. DEHAP Genel Başkanıydı ve neclîği yaptı. Kutlay, Kürtlere dair çok sayıda telif eser yayınlamıştır.

KUZEY AMERİKA KÜRT ULUSAL KONGRESİ (Kurdish National Congress of North America): Halepçe katliamının akabinde ABD ve Kanada'da yaşayan Kürt akademisyenler tarafından 1988 yılında kurulan, birleşik ve bağımsız bir Kürdistan düşüncesini savunan organizasyon. Kürtlerin haklarının tanınması ve desteklenmesi için Amerika'da birçok konferans ve gösteri organize eden ve lobi faaliyetlerinde bulunan Kongre Irak Kürdistanı'nda da konferanslar düzenledi. Herhangi bir parti örgütü olmayıp tüm Kürtlerin mücadelelerini desteklemekle birlikte özellikle Kürdistan Bölgesel Hükümeti ile yakın ilişkilere sahip olan kongrenin başkanlığını Esad Gilani, Fuad Derviş, Necmeddin Kerim yapmıştır.

KUZEY KÜRDİSTAN/Kurdistana Bakur: Kürt Milliyetçi söyleminde Türkiye'deki Kürt coğrafyasını ifade eden adlandırma. Adlandırmada coğrafya ile birlikte ulusal mevcut sınırlar esas alınmıştır.

KUZEYDEN KEŞİF OPERASYONU: Bkz. KEŞİF OPERASYONU

KÜÇÜK-GÜNEY/Kurdistan a Başurê Bîçûk: Aktüel Kürt milliyetçi söyleminde Suriye Kürdistanı'nı ifade eden adlandırma. Adlandırmada coğrafi sınırdan çok ulusal sınırlar esas alınmıştır. Güney Kürdistan adlandırması ile de Irak Kürdistanı ifade edilmektedir.

KÜRDİSTAN: "Kürtlerin Ülkesi" anlamında Kürtlerin yaşadığı coğrafyayı tarif eden isimlendirme. Kürdistan, popüler Kürt milliyetçi söyleminde Türkiye, Irak, İran, Suriye, küçük bir kısmı ise Ermenistan ve Kafkasya'da olmak üzere Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı alanı ifade eder. Kürtlerin tarihsel yurdu Kürdistan hiçbir zaman kesin olarak belirlenmiş sınırlara ve coğrafi koordinatlara sahip olmamıştır. Kürdistan'ın sınırları savaş ve göçlerle sürekli olarak değişime uğramıştır. Kürdistan isimlendirmesi etnik anlamda mutlak veya nispi olarak çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu toprakları ifade eder. Kürdistan kelimesi ilk olarak Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Sencer (öl.1157) zamanında idari-siyasi bir birim ismi olarak kullanılmıştır. Başkenti Bahar şehri olan Kürdistan eyaleti Zagrosların doğusunda Hamedan,

Dinever, Kirmanşah, Senendec, batıda Sincar (Şengal) ve Şehrezor bölgesini kapsamaktaydı. Başkent Bahar ise Hamedan'ın kuzeybatısında bir şehirdi. Bu eyaletin kurulduğu bölge daha önce Kürt bir hanedan olan Hasanveyhiler tarafından yönetilmiştir. Osmanlı Devleti'nde 1847'de resmen oluşturulan Kürdistan Eyaletine 1868'de son verilmiştir. Bugünkü İran'da resmi adı Kürdistan olan bir vilayet vardır ve bu vilayetin merkezi Senendec şehridir. Kürtler tarafından ise ilk defa siyasi birim olarak kullanılması 1992'de Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin fiilen kurulması ile olmuştur. Bu yönetim 2005 kabul edilen Irak Anayasası ile federal bir statüye kavuşmuştur. Resmi bir statüye sahip bu birimler Kürdistan'ın sadece bir kısmı kapsamışlardır.

Ortaçağ İslam kaynakları Kürtlerin yaşadığı coğrafyadan Bilâd el-Ekrâd, Zûzân, Zûzân el-Ekrâd (Zuzan: Kürtçe Zozan: Türkçe Yayla), Cibâl el-Ekrâd, Dar'ül Ekrâd, Qûhestân isimleriyle, bazen de Divan-ı Lügati't Türk'te olduğu gibi Arz'ül Ekrâd olarak bahsetmişlerdir. Bununla beraber bu ifadeler politik bir birliğe ya da etnik homojenliğe gönderme yapmazlar. Osmanlıların bölgeye hakim olmasından sonra Kürdistan ismi daha yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır.

KÜRDİSTAN (Gazete): Mikdad Bedirhan tarafından 22 Nisan 1898'de Mısır'ın başkenti Kahire'de yayınlanan ilk Kürtçe gazete. 1898-1902 yılları arasında toplam 31 sayı yayınlanan Kürdistan Gazetesi'nin 1-5. sayıları Kahire'de, 6-19. sayıları Cenevre'de, 20-24. sayıları Londra'da, 25-29. sayıları Folksta'n'da, 30-31. sayıları tekrar Cenevre'de yayınlandı. M. Mikdad Bedirhan'ın ölümü üzerine S. sayıdan sonra gazetenin sorumluluğunu kardeşi Abdurrahman Bedirhan üstlendi. Gazetedeki yazılar Kürtçe ve Türkçedir. Bu gazetenin çıkış günü olan 22 Nisan, 1973'ten beri 'Kürt Gazetecilik Günü' olarak kutlanmaktadır.

Kürdistan Gazetesi

KÜRDİSTAN BÖLGESEL YÖNETİMİ: 1992 yılında *de facto* olarak kurulan ve 2005 yılında kabul edilen Irak Anayasası ile hukuken tanınan Özerk Kürt Yönetimi. Bu yönetim bölgesi Erbil, Duhok ve Süleymaniye vilayetlerinden oluşmaktadır. Ayrıca Kürt yönetimi Kerkük, Hanikin ve Musul'un Kürt bölgesine dahil olmasını talep etmektedir. Bölgesel Kürt Yönetimi'nin başkanı seçimle belirlenmektedir. Bölgesel yönetimin başkanı aynı zamanda peşmerge güçleri komutanı olup meclisin aldığı kararları veto hakkına sahiptir.

Bölgesel Kürt Yönetiminin oluşumu 1992 yılında gerçekleşti. Körfez Savaşı'ndan sonra başlayan Kürt isyanı Irak yönetimince şiddetli bir şekilde bastırıldı. Irak ordusunun saldırısı sonuca sınırlara yığılan bir milyona aşkın Kürdün güvenli bir şekilde geri dönüşünü sağlamak için 5 Nisan 1991 tarihli 688 sayılı BM kararına istinaden Koalisyon Güçleri tarafından Huzur Operasyonu ile bir "güvenli bölge" oluşturuldu ve "uçuşa yasak bölge" ilan edildi. Güvenliğini Çekiç Güç'ün üstlendiği Irak hükümetinden özgürleşen bu "güvenli bölge"de 1992 yılında yapılan seçimlerle Kürdistan Bölgesel Yönetiminin temelleri atıldı. 19 Mayıs 1992'de yapılan seçimler sonucunda IKDP

oyların %45.3'ünü, IKYB %43.8'ini, Kürdistan İslami Hareketi %5,1'ini, Irak komünist Partisi ise %1'ini aldı. Seçim barajının %7 olduğu seçimlerde IKDP 51, KYB ise 49 sandalye elde etti. İki parti yönetimi eşit olarak paylaşma konusunda anlaştılar. 4 Temmuz 1992'de KYB Politbüro üyesi Fuad Masum başbakanlığında ilk ortak kabinenin kurulması ile Kürdistan Bölgesel Yönetimi oluştu.

Kürdistan Bölgesel Yönetimi Haritası

KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ- İRAK (IKDP): Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani'nin lideri olduğu Irak Kürdistanı'ndaki iki büyük partiden biri. IKDP Mahabad'ta bulunan Molla Mustafa Barzani'nin isteği ile 16 Ağustos 1946 tarihinde kuruldu. IKDP daha önce kurulan Hiva Partisi ve onun fraksiyonlarını da (Rızgari, Şoreş ve İKDP'nin Irak şubesi) içerdi. Sürgündeki Molla Mustafa Barzani parti başkanlığına seçilirken, partinin ilk genel sekreterliğine Hamza Abdullah, başkan yardımcılığına ise Şeyh Mahmud'un oğlu Şeyh Latif ve Ziyad Ağa getirildi. Barzani Mahabad Cumhuriyeti'nin ardından Sovyetlere iltica edince parti üzerinde doğrudan bir denetimi söz konusu olmadı. Milliyetçi bir programa sahip olan parti büyük ölçüde aşiret liderlerine dayanmaktaydı. Parti, Rızgari adı ile yayınladığı aylık yayın organının adını daha sonra *Xebat* (çaba, gayret) olarak değiştirdi.

1947 yılında partiye katılan sol düşünceye sahip Süleymaniyeli bir avukat olan İbrahim Ahmed, parti içinde sadece milliyetçiliğe vurgu yapılmasından şikayet eden sol kanada öncülük ederek Barzani'nin temsilcisi olarak görülen Hamza Abdullah ile mücadeleye girdi. Mücadeleden galip çıkan Ahmed, Irak Komünist Partisi'ne (IKP) yakın bir siyaset izledi ve partiyi IKP'ye yaklaştırdı. Barzani, 1958'de Irak'ta Abdülkerim Kasım öncülüğünde gerçekleşen ve Irak Haşimi Monarşisine son vererek cumhuriyet ilan eden darbenin ardından Abdülkerim Kasım'ın daveti ile Irak'a geri döndükten sonra IKDP içinde yeniden mücadeleler başladı. Parti içindeki çekişme 1963 yılında Barzani'nin IKDP'yi bilgilendirmeden Arif Abdüsselam yönetimi ile ateşkes antlaşması imzalaması ile derinleşti. Sonunda Barzani 1964 yılında İbrahim Ahmed'in öncülüğünü yaptığı, kendisine muhalif parti politbürosunu IKDP'den uzaklaştırdı. Aralarında Celal Talabani'nin de bulunduğu sosyalist, şehirli ve entelektüel olan bu grup Barzani'yi

IKDP ve IKYB'nin kontrol ettikleri alanlar

feodal, aşiretçi ve gerici olmakla suçlamaktaydı. Mavat (Mawat) karargahına çekilen grup, IKDP'yi bölmek isteyen Baas yönetiminden destek gördü. Soran bölgesinde etkinliğini sürdürmek isteyen grup, Irak güçleri ile birlikte Barzani'ye karşı savaşınca "hain" olarak görüldü. Barzani öncülüğündeki IKDP aralıklı olarak Irak yönetimi ile 1970 yılına kadar savaşmaya devam etti. 1970 yılında Irak hükümeti ile IKDP arasında Kürtlere otonomi hakkını tanıyan 11 Mart Antlaşması imzalandı. Bunun üzerine Ahmed-Talabani hizbi nadim olarak IKDP'ye geri döndü. Irak yönetimin 1970 antlaşmasını uygulamakta gönülsüz davranması Kürtlerin Baas yönetimi ile ilişkilerinin kötüleşmesine sebep olurken, diğer yandan Barzani de taleplerini yükseltme konusunda İran, ABD ve İsrail tarafından cesaretlendirildi ve hükümetin 1970 antlaşmasını budayarak ortaya koyduğu 1974 otonomi uygulamasını kabul etmedi. 1974 yılında başlayan isyan devam ederken 1975 yılında Saddam Hüseyin Cezayir'de Şatü'l Arab su yolunda İran'ın istediği tavizleri vererek Şah ile antlaşmaya vardı. İki ülke arasında imzalanan Cezayir Antlaşması ile İran ve ABD Kürtlere yüzlerini dönünce Kürt isyanı hızla çöktü ve yenilgiye uğradı. Barzani ve diğer liderlerin çoğu İran'a iltica ettiler. Molla Mustafa Barzani tedavi olmak için gittiği ABD'de 1979'da hayatını kaybedince IKDP'nin yönetimi oğulları İdris ve Mesud Barzani tarafından üstlenildi. Barzani kardeşler IKDP'yi yeniden organize ettiler.

1975 yenilgisi IKDP'nin parçalanmasını da beraberinde getirdi. IKDP'den ayrılanlar yeni siyasi oluşumlara gittiler. Ayrılanlardan Sami Abdurrahman ve Mahmud Osman'ın oluşturdukları yapılar 1990'larda tekrar IKDP ile birleşirken, Ali Askeri ve Mamend Resul'ün Sosyalist Hareketi ve Komala Barzani'nin uzun süreli muhalifi Talabani-Ahmed hizbi öncülüğünde IKDP'nin bugüne dek rakibi olarak kalan KYB'yi kurdular. IKDP'nin 1978 yılında KYB ile girdiği yüzlerce kişinin ölümü ile neticelenen kanlı iç çatışma IKDP'nin üstünlüğü ile neticelendi. İran-Irak Savaşı (1980-1988) sürerken IKDP, 1983 yılında Irak yönetiminde karşı savaşmaya başladı. Irak rejiminin Kürt bölgesini viraneye çeviren karşı saldırılar, ve Kürtlere karşı kimyasal silahların kullandığı Halepçe Katliamı sonrası IKDP, KYB ile birlikte 1988 yılında tüm muhalif Kürt partilerin oluşturduğu Irak Kürdistan Cephesi'nin (Barey Kurdistan) oluşumunda kilit rol oynadı.

Bu yakın işbirliği Körfez Savaşı'nın akabinde, 1991 Mart'ın da gerçekleşen Kürt isyanı sırasında da devam etti. Güvenli bölgede 1992'de Kürdistan

Bölgesel Meclisi için yapılan seçimler sonrası Mesut Barzani başkanlığındaki IKDP ile Celal Talabani başkanlığındaki KYB yetki paylaşımına giderek ve Erbil merkezli ortak bir hükümet oluşturdular. 1994 yılına gelindiğinde IKDP-KYB arasında özellikle gelir paylaşımının sebep olduğu gerilim çatışma ile neticelendi. Yaşanan iç savaşta iki tarafta büyük kayıplar verirken, Erbil merkezli ortak hükümet çöktü ve Erbil’de IKDP, Süleymaniye’de KYB kontrolünde iki hükümet oluştu. Uzun süren çatışmaya İran ve Irak da dahil oldu. KYB İran yardımı ile Erbil’i ele geçirince Barzani 1996 yılında Saddam Hüseyin’in yardımına başvurdu ve Irak ordusunun yardımı ile Süleymaniye’yi alarak Talabani’nin KYB’sini İran samrına doğru çekilmeye zorladı. Bir süre sonra KYB toparlanarak Süleymaniye’yi geri aldı. İki parti arasındaki çatışma ABD ve İngiltere’nin aracılığı ile Talabani ve Barzani arasında 1998 Washinton Antlaşması’nın imzalanması ile sonlandı. 2003 yılında ABD’nin Irak işgalinden önce, 2002 yılında düzenlenen seçimlerin ardından IKDP ve KYB parlamentolarını Erbil merkezli olarak birleştirerek yeniden ortak hükümet kurdular. IKDP, KYB ile 2005’te Stratejik İşbirliği Antlaşması yaptı. Antlaşma gereği iki parti “Kürdistan Listesi” adı ile seçimlere girmekte ve yönetim görevini paylaşmaktadırlar.

II. Körfez Savaşı sırasında Saddam Hüseyin’in devrilmesi için IKDP, KYB ile birlikte Batılı devletler ile işbirliği yaptı. Saddam Hüseyin’in devrilmesinin ardından IKDP Başkanı Mesud Barzani, Federal Irak Anayasası içinde yasal bir statüye kavuşan Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nin ilk başkanı seçildi. Halen bu görevini sürdürmektedir. Bugün Irak politik arenasının en etkin siyasi yapılarından olan biri IKDP, Irak Kürdistanı’nın en güçlü partisi konumundadır. Parti’nin en güçlü olduğu yerler kaba bir bölümlenme ile Kurmanci konuşan aşiretlerin yoğun ve etkin olduğu Behdinan bölgesidir. Güçlü bir mirasa sahip olan ve Irak Kürdistan’ındaki tüm Kürtler arasında örgütlenen partide hala aşiretsel dengeler önemli yer tutmaktadır. IKDP’nin KYB ile ittifakı olan “Kürdistan Listesi” 2009’da Kürdistan Bölgesel Yönetimi için yapılan parlamento seçimlerinde oyların % 57,34’ünü aldı. Güçlü konumunu korumayı başaran partinin Aralık 2010’da düzenlenen 13. Kongresi’nde Mesut Barzani yeniden başkanlığa seçilirken Neçirvan Barzani de başkan yardımcılığına getirildi. Partinin önde gelen diğer isimleri Mesrur Barzani, Hoşyar Zebari, Roj Nuri Şaves, Fadıl Mirani, Azad Bervari, Cevher Namık

Salem, Zaim Ali Osman' dır. IKDP ve KYB ile birlikte Bölgesel Yönetim'in bürokrasisini kontrolünde tutan Irak Kürdistanı'ndaki çok sayıda TV, gazete, dergi, internet sitesini içeren güçlü bir medya ağına sahiptir.

KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ (İran): 16 Ağustos 1945 tarihinde Kadı Muhammed öncülüğünde Mahabad'da kurulan günümüzde de İran Kürdistan'ında en etkin olan Kürt partisi. Kürdistan Demokratik Partisi (İKDP) 1942 yılında kurulan ve kısaca Komala olarak bilinen Komeley Jiyanewey Kurd'ün Mahabad Cumhuriyeti'nin ilanı öncesinde feshedilmesi ile onun yerine kuruldu. İran Kürdistanı için otonomi hedefleyen parti ayrıca vilayet konseyleri için seçim yapılmasını, Kürt bölgesine yerli memurların atanmasını talep etti.

Kadı Muhammed başkanlığındaki İKDP, 22 Ocak 1946'da Sovyetlerin yardımı ile Mahabad merkez olmak üzere Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti, akabinde bir kabine ve ordu oluşturuldu. Sovyetlerin İran ile anlaşarak desteğini çekmesiyle İran yönetimi kısa sürede Kürt bölgesini yeniden kontrolüne geçirerek 11 ay süren Mahabad Cumhuriyeti'ne son verdi. Cumhuriyetinin yıkılmasının ardından Kadı Muhammed ve arkadaşlarının idam edilmesi ile parti yer altına çekildi. 1951-1953 arası Mussadık'ın kısa süren halkçı yönetiminde yeniden ortaya çıkan İKDP üyelerini toparlayarak silahlanıp Mahabad'ın dışına yayılmaya başladı ise de 1953'te şahın tekrar dönüşünü müteakip canlanan parti hızla ezildi.

1958 yılında Molla Mustafa Barzani'nin Abdülkerim Kasım öncülüğünde Irak'ta gerçekleşen darbe sonrası mülteci bulunduğu Sovyetlerden Irak'a dönüşü ve 1961 yılında yeniden isyan etmesinin etkisi ile İKDP hızla canlandı ve Barzani'ye yakın bir lider olan Abdullah İshaki ile birlikte parti eski sol çizgisini terk etti. İKDP bu dönemde İran'dan Irak'taki Kürt milliyetçi hareketine büyük destek sağladı. Barzani, İran yardımı sebebi ile İKDP'nin İran'a yönelik faaliyetlerine karşı çıktı, hata, bazı İKDP militanlarını İran'a teslim etti. Bu durumdan rahatsız olan yeni "İKDP Devrimci Komitesi" adını taşıyan grup Barzani ve İshaki'yi suçlayarak İran hükümetine karşı 1967-1968 yıllarında silahlı mücadele başlattı; fakat, başarılı olamadı. Bu yeni başarısızlıktan sonra 1972 yılında Bağdat'ta yapılan toplantıda Abdurrahman Kasımlı parti liderliğine seçildi. Kasımlı liderliğinde İKDP "Kürdistan için

otonomi İran için demokrasi” sloganı ile silahlı mücadele ilan etti. İKDP, 1979 İran Devrimi’ne kadar pek başarılı olamamasına karşın bu süreçte başlayan sosyo-ekonomik değişim ile birçok kişi Kürt kimliği lehine aşiret kimliğinden vazgeçti. 1979 yılında, Devrim sonrasında İKDP ve Komala Kürdistan’da bir süre kontrolü ele geçirdiler. 2 Mart 1979’da büyük bir miting düzenleyerek özerklik talebini dile getirdi. Bu talep karşılanmadığı için İKDP anayasa referandumunu boykot etti. Hükümetin Kürt otonomisini tanımaması sebebi ile İKDP ve rakibi Komala ile İslami yönetim arasında mart ayında çatışmalar başladı. 1979 Ağustosunda İran ordusu Kürdistan’a büyük bir hareket düzenledi. Çok sayıda kişinin hayatını kaybettiği şiddetli çatışmalar 1980’de devam etti ve yeni yönetim 1983 yılında Kürt bölgesini denetimine aldı. Bir süre sonra iki Kürt partisi arasında kanlı bir iç savaş yaşandı ve İKDP bölündü. Celil Ghadani liderliğindeki İKDP-Devrimci Liderliği fraksiyonu Abdurrahman Kasımlı’yu demokrasi dışı yöntemler kullanmak ve sosyalizmden vazgeçmekle suçladı.

1989 yılında Abdurrahman Kasımlı ve iki arkadaşı Viyana’da, selefi Sadık Şerefkendi 1993 yılında Almanya’da İran ajanları tarafından düzenlenen suikast sonucu öldürüldüler. Şerefkendi’den sonra İKDP başkanlığa seçilen Mustafa Hicri halen bu görevi sürdürmektedir.

KÜRDİSTAN DEVRİMCİ HİZBULLAH PARTİSİ/ Hizbullahi

Kurdi Şorişger: Irak Kürdistan’ında faaliyet göstermiş olan küçük silahlı grup. Ethem Barzani öncülüğündeki parti Kürt Hizbullahı’ndan ayrılan bir grup tarafından (1988’de) kuruldu. İran sınırına yakın Diyala ve Hac Umran’da birkaç ofisi olan parti, İran’dan askeri ve maddi destek görmüş olmakla beraber toplum üzerinde fazla etkili olamamıştır.

KÜRDİSTAN EMEKÇİLERİ PARTİSİ/Parti Zahmatkeşan Kurdis-

tan: Irak Kürdistanı’nda küçük sol bir parti. Kadir Cabari öncülüğündeki parti 1988’de kurulan Irak Kürdistan Cephesi’ne katıldı. 1992’de Kürdistan Bölgesel Hükümeti için yapılan seçimlere KYB listesinden katıldı. Şimdiye dek Halid Zengene ve Kadir Aziz’in başkanlığını yaptığı parti Soran bölgesinde faaliyet göstermektedir.

KÜRDİSTAN EYALETİ (Osmanlı): Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti tarafından oluşturulan ve 1847-1868 yılları arası varlığını sürdüren eyalet. Eyaletin teşkili 13 Aralık 1847 yılında Takvim-i Vekâyi’de yayımlanan resmi bir yazıyla duyurulmuştur. Diyarbakır, Muş, Van, Hakkâri sancakları ve ile Cizre, Botan ve Mardin kazaları Kürdistan eyaletinin sınırları içinde yer almışlardır. Kısa bir süre Van ve Muş ardından Diyarbakır (Amid) uzun bir süre bu eyaletin merkezi olmuştur. Kürdistan’ın yeniden ele geçirilmesi olarak görülen Bedirhan Bey İsyanı’nın bastırılmasının ardından kurulan Kürdistan Eyaleti ile Kürdistan büyük ölçüde merkezi yönetimin kontrolüne alınmıştır.

KÜRDİSTAN EYALETİ/Parêzgeha Kurdistanê (İran) İran’ın batısında Irak Kürdistanı ile komşu, yönetim merkezi Senendec (Sine) olan eyalet. Senendec dışında diğer önemli yerleşim yerleri ise Bane, Bicar, Divandare, Kurve, Merivan, Kamiyaran ve Sakkez’dir. İran Kürdistanı’nın bir kısmını (yaklaşık dörtte birini) kapsayan eyaletin sınırları önemli ölçüde 1865 yılına kadar varlığını sürdüren Kürt Erdelan Emirliği’nin sınırlarına tekabül eder. Takriben 1,5 milyon olan eyalet nüfusunun %55-60’ı kentlerde geri kalanı kırsal alanda meskundur. Eyalet nüfusunun çoğunluğu Soranice konuşurken Merivan bölgesinde (Hawramani Text bölgesi) Kürtçenin Gorani lehçesi konuşulur. Eyaletin batısındaki Bicar, Korveh’teki Kürtler Şii mezhebine mensupturlar.

KÜRDİSTAN HALK KONGRESİ/KONGRA-GEL: KADEK’in (PKK) 27 Ekim-6 Kasım 2003 tarihleri arasında yapmış olduğu 9. Kongrede KADEK olan adını değiştirerek aldığı isim.

KÜRDİSTAN HALK KURTULUŞ ORDUSU/Artêşa Rizgariya Gelê Kurdistan (ARGK): PKK’nin askeri kanadı. Artêşa Rizgariya Gelê Kurdistan’ın baş harflerinden oluşan kısaltma ile ARGK olarak bilinen yapı. 15 Ağustos 1984’te gerçekleştirilen Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla kuruluşu ilan edilen HRK (Hêzên Rizgariya Kurdistan/Kürdistan Kurtuluş Birliği) yapılanmasının adı PKK’nin 1986 yılında yapılan 3. Kongresi’nde ARGK

(Artêşa Rizgarîya Gelê Kurdistan/Kürdistan Ulusal Kurtuluş Ordusu) olarak değiştirilmiştir. Halk örgütlenmesini gerçekleştirmek ve gerilla birliklerinin/askeri kanadın halk desteğini, barınma, yiyecek vb. lojistik ihtiyaçlarını karşılamak için de 21 Mart 1985 yılında siyasi kanat yapılanması olan ERNK (Eniya Rizgarîya Netewa Kurdistan/Kürdistan Halk Kurtuluş Cephesi) kuruldu. Böylece halk savaşının üç unsurunu gerçekleştirmiş oldu: Parti (PKK), cephe, (ERNK) ordu (ARGK). 1999 Şubatı'nda PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından onun çağrısı ile Irak Kürdistanı'na çekilen ARGK birlikleri yeni bir strateji doğrultusunda HPG olarak yeniden adlandırıldılar.

KÜRDİSTAN İSLAMİ BİRLİK PARTİSİ/Yekgirtîya İslamî ya Kurdistanê: Irak Kürdistanı'nın en büyük İslami organizasyonu olan parti 6 Şubat 1994'te kuruldu. Partinin başkanı Selahaddin Muhammad Bahaaddin Sadık'tır. Partinin kökenleri Müslüman Kardeşler hareketinin Irak Kürdistanı'nda görüldüğü 1950'lere kadar uzanmaktadır. Silahlı bir yapıya sahip olmayan parti, vakıf, kültür, eğitim gibi sosyal çalışma alanlarında aktiftir. Özellikle kırsal alanlarda okul ve cami yapan partinin önemli bir taraftar kitlesi vardır. Parti *Yekgirtu* (Birlik) adında bir gazete yayınlamaktadır. 2005 öncesi Kürdistan Bölgesel Parlamentosu'nda 11 milletvekiline bir bakana, Irak Ulusal Meclisi'nde ise üç vekile sahip olan ve 15 Aralık 2005 Irak parlamentosu seçimlerine ortak listeden ayrı girme kararı alan parti, IKDP yandaşı protestocuların saldırısına uğradı ve bazı mensupları hayatını kaybetti. 2 Aralık 2011'de Zaho'da Cuma namazından sonra bir grubun alkollü içecek satan dükkanlara saldırması ve sonrasında meydana gelen olayların faili olduğu gerekçesiyle partinin büroları ve partiye bağlı bir televizyon kanalı saldırıya uğradı. Bazı mensupları tutuklandı. Parti lideri Selahaddin Bahaeddin, Zaho'daki olaylardan ve saldırıdan IKDP'yi sorumlu tuttu.

KÜRDİSTAN İSLAMİ CEMAATİ/Komele İslamî le Kurdistan Iraq: 31 Mayıs 2001 Kürdistan İslami Hareketi'nden (Bizutnawai İslami le Kurdistan) ayrılan Molla Ali Bapir tarafından kurulan İslami parti. 2005 seçimleri sonrası Bölgesel Kürt Parlamentosu'nda 6, merkezi Irak Parla-

mentosunda ise 2 sandalyeye sahip olan Kürdistan İslami Cemaati, 2009'da Kürdistan Bölgesel Hükümeti için yapılan seçimlerde 4, 2010 yılında Irak Parlamentosu için yapılan seçimlerde ise biri Erbil, diğeri Süleymaniye'den iki milletvekili çıkardı.

KÜRDİSTAN İSLAMİ HAREKETİ/Bizutnawai İslami le Kurdistan: Irak Kürdistanı'nda Şeyh Osman Abdülaziz ve bir grup takipçisi tarafından 1987'de kurulan İslamcı parti. Düşünsel olarak İhvan-ı Müslimin'den etkilennmiştir. 1988'de kimyasal silahlı saldırıya uğrayan Halepçe ve çevresinde güçlü olan ve İslami Kürdistan Ordusu adlı bir grup silahlı peşmergesi olan hareket 1992'de yapılan Kürdistan Parlamentosu seçimlerinde oyların %5.1'ini aldı. 1998'de bir grup arkadaşı ile Erbil'e taşınan Osman Abdülaziz'in 1999'daki vefatının ardından kardeşi Ali Abdülaziz (-2007) hareketin başına geçti. KDP ve KYB'den sonra en fazla desteğe sahip olan hareket daha sonra bölünmeler yaşadı, gücünü ve etkinliğini önemli ölçüde kaybetti. Şu an harekete Şeyh Sıddık Abdülaziz önderlik etmektedir.

KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ (KİP): Partiya Karkerê Kurdistan (PKK). Sait Kırmızıtoprak'ın arkadaşları ve takipçileri tarafından kurulan Kürdistan'ın bağımsızlığını savunan sosyalist parti. Genel sekreteri Ömer Çetin olan KIP, DDKO gibi birçok şubesi ve üyesi olan gençlik yapılanmasına da sahipti. Parti 12 Eylül sonrası yeniden organize oldu. (KİP) Abdullah Öcalan öncülüğünde PKK'nin aynı isimle ortaya çıkışı üzerine adını Kürdistan Öncü İşçi Partisi (Partiya Pêşengê Karkerê Kurdistan-PPKK) olarak değiştirdi. Kısaca Pêşeng olarakta adlandırıldı. Başkanlığını Serhat Dicle'nin yaptığı KİP'in birçok üyesi 1980 askeri darbesi sonrası tutuklandı. İç bölünmelerde yaşayan parti zamanla marjinalize olup varlığını yitirdi. Ayrıca bkz. DEVRİMCİ DOĞU KÜLTÜR DERNEKLERİ

KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ/Partiya Karkerên Kurdistan (PKK): 1978 yılında kurulan Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki Kürt bölgelerini içeren birleşik, bağımsız, sosyalist bir Kürdistan kurma amacıyla yola çıkan illegal, silahlı siyasal parti. Kürdistan İşçi Partisi daha çok Kürtçe isminin kısaltıl-

masından hareketle PKK olarak adlandırılmaktadır... Abdullah Öcalan'ın lideri olduğu PKK 2002 sonrası KADEK, 2003'te KONGRA-GEL isimlerini kullanırken 2005'ten itibaren tekrar PKK adını kullanmaya başladı. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı silahlı faaliyet yürüten ve silahlı güçlerini esas olarak Irak Kürdistanı'nda konuşlandırmış olan PKK, ekonomik gücünü ise önemli ölçüde Avrupa'daki Kürt diasporasından tedarik etmektedir. Ortadoğu, Avrupa ve birçok Asya ülkesinde örgütlü yapıya sahip olan PKK, ayrıca Suriye, Irak ve İran'da siyasal ve askeri birimlere sahiptir. Partinin İran uzantısı PJAK bir süre İran'a karşı silahlı mücadele yürüttü. PKK başta Türkiye olmak üzere Ortadoğu siyasetinde etkin bir role sahiptir. Mobilize olabilen kitlesel desteğe sahip olan PKK, kurumsal bir yapıya, yazılı ve görsel yayın organlarına sahiptir.

PKK'nin kökenleri 1974 yılında Öcalan ve bir grup öğrenci arkadaşı tarafından kurulan "Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği"ne dayanmaktadır. 1975 yılından itibaren Ankara'dan ayrılarak Kürt bölgelerinde çalışmaya başlayan grup, çok sayıda taraftar edindi. Öcalan'ın etrafında toplanan grup PKK'nin kuruluşuna kadar Abdullah Öcalan'ın isminin Kürtçe kısaltılmasına nispetle 'Apocular' olarak adlandırıldılar. Bu adlandırma PKK'nin kuruluşundan sonrada kullanılmaya devam etmiştir. Öcalan önderliğindeki grup 1978'de Diyarbakır ili Lice ilçesinin Fıs Köyü'nde (Ziyaret) bir toplantı yaparak Kürdistan İşçi Partisi'ni kurdu. Bu toplantıya katılan PKK'nin ilk öncü kadroları Abdullah Öcalan, Cemil Bayık, Şahin Dönmez Mehmet Karasungur, Mazlum Doğan, Hayri Durmuş ve Kesire Öcalan'dır. İlk dönemden itibaren PKK klasik sol parti örgütlenmelerinde olduğu gibi hiyerarşik ve merkezîyetçi bir tarzda örgütlendi.

PKK bu aşamada da bölgede varlığını geliştirmeye ve kitle desteği edinmeye çalıştı. Silahlı yapısını da oluşturan PKK silahlı eylemlere girişerek propagandasını yapmaya başladı. 1970'lerin sonunda "sosyal şovenist" olarak nitelediği bazı Türk sosyalist örgütlere ve "ilkel milliyetçi" olarak nitelendirdiği bazı Kürt milliyetçi örgütlere karşı kullandığı şiddetle kötü bir ün edindi. Şehir eylemleri de gerçekleştiren PKK bu dönemde devletle işbirliği içinde olmakla ve Kürtlerini sömürmekle suçladığı kişilere ve aşiretlere karşı da saldırılarda bulundu. 30 Temmuz 1979'da Bucak aşireti reisi AP Urfa Milletvekili Mehmet Celal Bucak'a bir saldırı gerçekleştirdi. 12 Eylül

öncesi PKK eylemlerinde 200'ü aşkın kişi yaşamını kaybetti. 12 Eylül askeri müdahalesi Türkiye'deki tüm Türk ve Kürt siyasal yapılara darbe vurarak çalışmalarını sekteye uğratarak bir çoğunu etkisiz hale getirmesine ve şiddet ortamını sonlandırmasına rağmen PKK'nin organizasyonunu tümünden yok edemedi. Müdahale öncesi PKK lideri Abdullah Öcalan Suriye'ye çıkarken, örgütün birçok kadrosu da onu takiben yurt dışına çıktı. Yurt içinde kalan PKK kadrolarından yakalananlar Diyarbakır Cezaevi'ne konuldular ve diğer tutuklularla beraber uzun süreli sistematik işkencelere maruz kaldılar. Bu mahkumların bazıları işkenceleri protesto etmek için kendilerini yaktılar. Cezaevinden çıkanların bir çoğu ise Bekaa'ya giderek PKK'ye katıldı. Diyarbakır Cezaevi'nde yaşananlar PKK'nin büyümesinde ve kök salmasında önemli rol oynadı.

Yurtdışına çıkan Öcalan, Suriye'nin de onayı ile Bekaa Vadisi'ndeki kampa yerleşerek yurtdışına çıkan kadrolarını yeniden organize etti ve yapılandırdı. Türkiye'den gelen PKK militanları burada Filistinli grupların da yardımı ile eğitildiler. "Halk devrimi" yöntemini benimseyen PKK, 1984 yılından itibaren "uzun süreli halk savaşı" ilan etti. Silahlı propaganda amacı ile silahlı birimi olan Kürdistan Kurtuluş Güçleri'ni (*Hêzên Rizgariya Kurdistan-HRK*) kurdu ve 15 Ağustos 1984'te PKK ilk büyük ölçekli silahlı eylemini gerçekleştirerek örgütün silahlı mücadeleye başladığını duyurdu. 25 Ekim 1986'da Lübnan'da yapılan kongrede PKK'nin silahlı kanadı HRK lağvedilerek yerine ARGK kuruldu. Ve silahlı eylemlerine devam etti.

Ağustos 1982'deki 2. Kongresi'nin ardından Irak Kürdistan'a ilk birliklerini gönderen PKK, 1991'de Körfez Savaşı'ndan sonra oluşan iktidar boşluğunu değerlendirerek Irak Kürdistan'ında önemli bir konum edindi ve yeni kamplar kurdu. Irak Kürdistanı'nda siyasi ve askeri faaliyette bulunan PKK değişik zamanlarda İKDP ve KYB ile kanlı çatışmalara girdi. 1990'lı yıllarda İran'da da kamplar edindi. Türkiye'de 1984'te başlayan PKK eylemleri 1991-1993 yılları arasında zirveye ulaştı. 1980'lerin ikinci yarısında 5000 civarında militana sahip olan PKK, 1990'ların başında 10 bini aşkın silahlı militanı mobilize edecek güce kavuştu.

Diğer taraftan devlet güçleri de 1990'ları başından itibaren giderek güçlenen ve kökleşen PKK'ye karşı uygulanan gayri nizami harp usullerini derinleştirmeye başladı; yeni güvenlik birimleri oluşturuldu, bazıları ye-

niden yapılandırıldı ve yetkileri artırıldı, daha önce uygulamaya konulan Köy Korucuğu uygulaması etkinleştirildi, yasadışı unsurlardan faydalanma yoluna gidildi. Yine PKK'ye karşı askeri önlemler kapsamında on binlerce askerin katıldığı sınır ötesi operasyonlar yapıldı. Operasyonlar PKK'ye ağır hasarlar vermesine rağmen istenilen netice alınamadı. Devlet, PKK ile mücadele etmek, halk desteğini ve lojistiğini yok etmek amacıyla köy boşaltma/yakma/imhalara başvurdu. Sonuçta binlerce köy boşaltılırken milyonlarca insan Türkiye'nin batı illerine göç etmek zorunda kaldı. Çok sayıda kişi de siyasi mülteci olarak yurt dışına çıktı. Paralel süreçte, 1990'lı yıllarda PKK eylemlerini batıdaki şehirlere de kaydırdı. Zaman zaman farklı eylem tarzlarına başvuran PKK, 1996'dan itibaren şehirlerde intihar eylemleri gerçekleştirmeye başladı. İlk intihar saldırısı 25 Ekim 1996'da "Zılan" kod adlı Zeynep Kınacı tarafından Tunceli'de gerçekleştirildi.

1990'lı yılların ilk yarısında PKK dünyada yaşanan gelişmelere, toplumsal realitelere ve siyasi konjonktüre bağlı olarak siyasal hedeflerinde ve ideolojik yapısında revizyona gitti. Marksizm yerine daha çok sosyalizme vurgu yapılırken, dine yaklaşımda daha yumuşak bir tutuma yönelindi. Türkiye sınırları dahilinde politik ve kültürel haklar talep etmeye başladı.

13 Nisan 1998'de Öcalan ile antlaşmazlığa düşen ve PKK'den kaçarak Barzani'ye sığınan PKK'nin 2 numaralı ismi olarak görülen "Parmaksız Zeki" kod adlı Şemdin Sakık ve kardeşi Arif Sakık Irak'ın Kuzeyi'nde yakalanarak Türkiye getirildiler. 16 Eylülde Türk Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş Hatay'ın Suriye sınırındaki Reyhanlı ilçesinde "sabrımız taşmak üzeredir, sabrımızı taşırmazsınlar" şeklinde konuşarak PKK konusunda Suriye'yi uyardı-tehdit etti. 1 Ekimde Cumhurbaşkanı Demirel de TBMM'nin açılış konuşmasında "Türkiye'nin sabrının taşmak üzere olduğunu, Suriye'nin hasmane tavrına karşı Türkiye'nin müdahalede bulunma hakkını saklı tuttuğunu dünyaya ilan etti". Bunun üzerine Öcalan, Suriye'den çıkmak zorunda kaldı/bırakıldı ki bu olay PKK literatürüne "9 Ekim Komplosu" olarak geçmiştir. Yurtdışına çıkan Öcalan önce Rusya'da ardından geldiği İtalya'da iltica edecek bir yer aradı; fakat iltica talebi kabul edilmeyen Öcalan, İtalya'yı terk etmeye zorlandı. Yunanistan'ın Kenya büyük elçiliğine ait binaya yerleşen Öcalan burada CIA ve MOSSAD'ın dahil olduğu bir operasyon ile Kenya'nın başkenti Nairobi'de yakalandı ve teslim edildiği Türk Özel Kuv-

vetleri tarafından tutuklanarak Türkiye getirildi (16 Şubat 1999) ve İmralı Adası'ndaki cezaevine konuldu. Öcalan, 31 Mayıs 1999'da DGM'de başlayan yargılama sonunda 29 Haziran 1999'da idama mahkum edildi. Yargıtay 9. Dairesi idam cezasını onayladı. AB uyum mükteşebatı kapsamında idam cezasının kaldırılması sebebiyle Öcalan'ın cezası müebbet hapis cezasına dönüştürüldü. Öcalan, mahkumiyetinden sonrada kendisine sadık kalan PKK üzerindeki nüfuzunu korumayı başardı.

Öcalan, 1 Ağustos 1999'dan itibaren PKK'nin ateşkesi sürdürmesini ve güçlerini Türkiye sınırları dışına çıkarmasını ve iyi niyet göstergesi olarak barış gruplarının Türkiye gelmelerini istedi. Silahlı eylemlerini durduran ve ateşkesi devam ettiren PKK, 2002'deki 8. Kongresinde adını KADEK olarak değiştirdi. Ardından Kongra-Gel adını aldı. 2005 yılında tekrar eski adına döndü. Bu süreç içinde PKK, Irak Kürdistanı'na çektiği güçlerini tasfiye etmedi. 2000'li yılların ortalarına doğru İran uzantısı olan PJAK (Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê/Kürdistan Özgür Yaşam Partisi) İran güvenlik güçleri ile çatışmalara girmeye başladı. Günümüzde büyük ölçüde Kandil Dağı'nda konuşlanan PKK'nin silahlı militan sayısının 3500-5000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.

2003 yılında Irak işgali sonrası Irak'ta oluşan iktidar boşluğu PKK için daha geniş bir hareket alanı sağladı; PKK Kandil Dağı'na ve çevresine yerleşti. Türkiye defalarca ABD, Irak ve Bölgesel Kürt Yönetimi nezdinde girişimlerde bulunarak PKK'nin varlığına son vermelerini istediye de istediği neticeyi alamadı. PKK, 2004 yılında yeniden Türkiye'ye karşı silahlı eylemlere başladı. Silvan ve Aktütün saldırılarından sonra PKK'nin saldırılarını yoğunlaştırması üzerine 2008'de TSK yeniden büyük bir sınır ötesi operasyon düzenledi. PKK ile devlet güçlerinin çatışmaları ve karşılıklı eylemleri Türkiye sınırlarının dışına taşdı. Türkiye PKK ile mücadele kapsamında sınır ötesi operasyonlarla PKK'nin konuşlandığı Kandil Dağını birçok kez bombaladı. İran da PJAK gerekçesi ile aynı şekilde Kandil'e şiddetli operasyonlar düzenledi.

Türkiye'de 2010 yılında "PKK'nin şehir yapılanması" olduğu gerekçesi ile başlayan KCK operasyonları kapsamında binlerce kişi tutuklanırken silahlı çatışmalarda devam etti. Diğer taraftan, askeri yöntemlerle sonuç alınamaması sebebi ile devlet yetkilileri tarafından PKK ile görüşmeler

gerçekleştirildi. PKK'li yetkililerle MİT yetkilileri arasında yapılan ve "Oslo Görüşmeleri" olarak adlandırılan gizli görüşmeler 2011'de basma yansıdı ve uzun süren tartışmaları beraberinde getirdi. Bu görüşmeler Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde/çatışmasında önemli bir değişime işaret etmektedir.

2011'de İran giderek güçlenen PJAK'a karşı sınır ötesi operasyonlar yaparak Kandil Dağı'ndaki kamplarını bombaladı. 2011 Martı'nda Suriye'de baş gösteren rejim karşıtı gösterilerin şiddetlenmesinin akabinde, sonbaharda PJAK muhtemel bazı pazarlıklar neticesinde İran'a karşı silahlı faaliyetlerini durdurdu. PKK, Kürtleri ABD, Türkiye ve Batılı devletlerin desteklediği Suriye rejimi karşıtı gösterilerden uzak tutmaya çalıştı. Suriye'de kendisine yakın Kürt partileri bir çatı altında toplayan PKK, Kürtlerin bu süreçte "kendi öz savuma güçleri"ni geliştirmeleri gerektiğini ifade etti. Süreç boyunca PKK, ABD, Avrupa, Türkiye ve Federe Kürt Yönetimi'ne karşı Suriye, İran ve Rusya blokuna yakın durdu. PKK'nin Suriye'deki siyasi yapılanması PYD, Suriye'de iç çatışmaların yoğunlaştığı bir dönemde, Temmuz 2012'de yönetimin zımni onayı ile Kobani, Afrin, Derik, Amude, Derbêsi gibi yerleşim yerlerinde çatışmasız olarak yönetime el koydu.

Günümüze dek, çatışmaların sürdüğü 30 yıllık sürede PKK, Türkiye'nin içerisinde on binlerle ifade edilen eylem gerçekleştirdi. Devlet güçleri ve PKK arasında yaşanan çatışmalar sonucunda 40 bini aşkın insan hayatını kaybetti. Çatışmalarda ölenlerin önemli bir kısmı sivillerdir. Büyük iktisadi kayıpları beraberinde getiren çatışmalar sebebiyle binlerce köy boşaltıldı ve milyonlarca insan göç etmek zorunda kaldı/bırakıldı. Göçler Türkiye'nin metropollerinde ve sahillerinde yeni sosyal ve politik krizleri beraberinde getirdi. Zaman zaman Kürt-Türk çatışmasına meyleden gerilimler yaşandı. Yine çatışmalar Türkiye'de çok derin ve geniş yasadışı bir rant alanı yarattı. PKK öncülüğünde devam eden silahlı Kürt milliyetçi hareketi Türkiye'deki siyasal hayatın gündelik işleyişini, politik tutum ve ittifakları, siyasal rekabeti özetle hayatın tüm veçhelerini derinden etkilemeye devam etmektedir.

KÜRDİSTAN KURTULUŞ GÜÇLERİ/Hézén Rîzgariya Kurdistan (HRK): 15 Ağustos 1984'te gerçekleştirilen Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla kuruluşu ilan edilen Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) silahlı kanadı. HRK yapılanmasının adı PKK'nin 1986 yılında yapılan 3. Kongresi'nde ARGK

(Artêşa Rizgariya Gelê Kurdistan/Kürdistan Ulusal Kurtuluş Ordusu) olarak değiştirildi.

KÜRDİSTAN MADALYASI: Sultan Abdülmecid döneminde Bedirhan Bey İsyanı'nın bastırılmasında hizmeti geçenlere verilmek üzere 1846 yılında ihdas edilen madalya. Altın, gümüş ve bronz olarak üzere üç çeşit basılan madalyanın bir yüzünde Kürdistan dağlarını gösteren bir resmin üzerinde Kürdistan yazısı, onun altında hareketin tarihi 1263/h. diğer yüzde ise Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunmaktadır. Göğse takılan madalya 29 mm çapındadır. İsyanın bastırılmasından sonra Takvim-i Vekayi'de (13 Aralık 1847) yayımlanan ve Kürdistan Eyaleti'nin resmi kuruluşunu duyuran resmi bildiride Bedirhan Bey İsyanı'nın bastırılması Kürdistan'ın yeniden ele geçirilmesi olarak değerlendirilmiştir.

KÜRDİSTAN MUHAFAZAKAR PARTİSİ: Zaid Surçî'nin başkanlığını yaptığı Surçî aşireti öncülüğünde kurulan bazı aşiret temsilcilerinin dahil olduğu parti, bir çeşit aşiret konseyi. IKDP 1996'da, 1994 yılında başlayan IKDP-KYB çatışmasında KYB'yi destekleyen muhalif Surçilerle çatışarak Zaid Surçî'nin amcası olan aşiret lideri Hüseyin Ağa Surçî'yi öldürdü ve aileden bazılarını sürdü. Bu kısa süreli çatışmada KYB, Muhafazakar Parti'yi destekledi. IKDP bölgesindeki faaliyetlerini yasakladığından dolayı parti, KYB'nin etkin olduğu bölgede faaliyet gösterebildi. Muhafazkar Parti, Musul Vilayet Konseyi'nin kuruluşunu gerçekleştirdi. 2009 gerçekleşen seçimlere katıldı. Ayrıca bkz. SURÇÎ.

KÜRDİSTAN ÖNCÜ İŞÇİ PARTİSİ: Bkz. KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ (KİP)

KÜRDİSTAN ÖZGÜR YAŞAM PARTİSİ/Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê (PJAK). İran Kürdistan'ında faaliyet gösteren ve İran devletine karşı silahlı mücadele yürüten Kürt milliyetçi partisi. Önemli ölçüde Kandil Dağı'nda konuşlanan Hacı Ahmedi liderliğindeki PJAK, PKK'nin da üyesi olduğu Kürdistan Demokratik Konfederasyonu'nun (Koma Civakên Kurdistan-KCK) üyesidir. KCK'ya bağlı tüm örgütlenmeler Murat Karayılan'ın başında bulunduğu KCK Yürütme Konseyi tarafından idare

edilmektedir. PKK ile aynı ideolojik görüşleri paylaşan Öcalan'ın liderliğini onaylayan PJAK'ın PKK'den farkı İran yönetimine karşı savaşıyor olmasıdır. Bu sebeple PKK'nin İran kanadı/uzantısı olarak nitelenmektedir. PJAK Kürtlerin bir otonomiye/federasyona sahip olacağı konfederal, demokratik bir İran hedefi için savaştığı savındadır. Militanlarının önemli bir kısmı kadınlardan oluşan PJAK'ın silahlı kanadı HRK (Hêzên Rojhilata Kurdistan/Doğu Kürdistan Güçleri) adını taşımaktadır. İran PJAK'a karşı birçok sınır ötesi operasyon düzenledi. PJAK 2011 sonbaharında İran'a karşı silahlı faaliyetlerine son verdi.

KÜRDİSTAN ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ KONGRESİ/ Kongreya-Azadiya Demokratika Kurdistan (KADEK): Uluslararası camiada terör örgütü listesine alınması üzerine 4-10 Nisan 2002 tarihinde gerçekleştirilen 8. Kongresi'nde PKK'nin aldığı isim. KADEK, 27 Ekim- 6 Kasım 2003 tarihleri arasında yapmış olduğu 9. Kongrede adını KONGRA-GEL (Kürdistan Halk Kongresi) olarak değiştirdi.

KÜRDİSTAN SOSYALİST PARTİSİ/Partiya Sosyalist a Kurdistan (PSK): 1974 yılında Kemal Burkay öncülüğünde Ziya Acar, Mehdi Zana, Yılmaz Çamlıbel, İhsan Aksoy, Faruk Aras, Bayram Aras, Veysi Zeydanlıoğlu tarafından kurulan illegal siyasi parti. PSK daha önce Türkiye İşçi Partisi ve DDKO içinde faaliyet gösteren kişiler tarafından kuruldu. PSK, 1975-1979 yılları arası yayınladığı aylık yayın organının isminden hareketle *Özgürlük Yolu* ve *Riya Azadi* olarakta adlandırıldı. Marksist-Sovyet yanlısı bir çizgi izleyen ve silahlı mücadeleyi benimsemeyen PSK, Demokratik Halk Kültür Dernekleri adı ile legal olarak örgütlendi. 1970'lerin ikinci yarısında 15 günlük Kürtçe-Türkçe *Roja Welat* gazetesini/ dergisini yayınlayan PSK, Kürt dili ve tarihi ile ilgili kitaplar yayınlayan Özgürlük Yolu Yayınları'nı ve günümüzde hala faal olan Deng Yayınlarını kurmuştur. Ayrıca partinin desteklediği bağımsız adaylar 1977 yılında Diyarbakır, 1979 yılında Ağrı belediye başkanlıklarını kazandı.

PSK, Kürt sorunun çözümü olarak federasyon ve özerkliği savunmaktadır. Bununla beraber bağımsız-birleşik bir devlet düşüncesine karşı değildir. 2003 yılında 7. kongrede Burkay'ın başkanlığı bırakmasından sonra parti başkanlığına seçilen Mesut Tek hala bu görevi sürdürmektedir.

KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ: I. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'da Kürt aydın, aristokrat ve devlet görevlileri tarafından kurulan cemiyet. Cemiyetin başkanı Osmanlı Şuray-ı Devleti'nin başkanlığını yapan Şeyh Ubeydullah Nehri'nin oğlu Seyyid Abdülkadir, yardımcısı ise Bedirhan Bey'in oğlu Emin Ali Bedirhan idi. Cemiyetin yayın organı *Jîn* dergisinin ilk 20 sayısı Müküslü Hamza (Hemzeye Muksi), son beş sayısı Memduh Selim Bey'in yönetiminde yayınlandı. *Jîn*, modern Kürt milliyeti duygularının dile getirildiği önemli bir yayın organı olmuştur.

Heterojen bir yapıya sahip olan cemiyetin içinde otonomi ve bağımsızlık yanlısı iki grup arasında çekişme yaşanmıştır. Özerklik yanlısı Seyyid Abdülkadir önderliğindeki grup İstanbul'daki ABD, Britanya ve Fransız büyük elçilikleri ile temasa geçerek 'özerklik' için destek ararken, Bedirhanlar ve Cemilpaşazadeler'in öncülük ettiği 'bağımsızlık' yanlısı grup ise ayrı bir Kürt devleti kurmaktan yana idiler ve ayrılarak Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti'ni kurdular.

KÜRDİSTAN TOPLULUKLAR BİRLİĞİ/Koma Civakên Kurdistan (KCK): PKK'ye bağlı tüm yapıları içine alan siyasi örgütlenme. Öcalan'ın düşünce ve istekleri doğrultusunda Mart 2005'te kuruluşu ilan edilen KKK (Koma Komelên Kurdistan/Kürdistan Halklar Konfederasyonu) adı 16-22 Mayıs 2007 tarihleri arasında Kandil'de yapılan Kongra-Gel'in 6. genel kurulunda KCK (Koma Civakên Kurdistan/Kürdistan Topluluklar Konfederasyonu) şeklinde değiştirildi. Kogrenin kabul ettiği KCK sözleşmesine göre KCK, toplumcu-konfederal bir sistemdir. PKK'nin, KCK sisteminin ideolojik gücü olduğunu benimseyen bu sisteme göre klasik devlet düzeninde olduğu gibi KCK yasama, yürütme ve yargıdan oluşan üç temel kurumdan meydana gelmektedir. KCK yapılanmasında yasama meclis/halk meclisi olan KONGRA-GEL'in sorumluluğuna Zübeyr Aydar getirilmiştir. Yürütme Konseyi Başkanı Murat Karayılan'dır. KCK'nın diğer organ ise, KCK'nın yargı faaliyetlerini yürüten İdari Adalet Divanı'dır. İdari Adalet Divanı ve Halk Mahkemesi diğer bir deyişle Özgürlük Mahkemesi, Kongra Gel bileşimi tarafından seçilir ve sadece Kongra Gel bileşimine karşı sorumludur. Yargı erkinin sorumlusu 'Kazî' kod adlı eski bir İran cumhuriyet savcısıdır.

Türkiye'de özellikle 14 Temmuz'daki Silvan Saldırısı'ndan sonra PKK ile mücadele stratejisi kapsamında "PKK'nin şehir örgütlenmesi" olarak görülen

KCK örgütlenmesine yönelik birçok operasyon düzenlendi. 2010'da başlayan ve 2012 devam eden operasyonlar kapsamında BDP'li belediye başkanları ve yöneticilerinin aralarında bulunduğu binlerce kişi tutuklandı.

KÜRDİSTAN ULUSAL KONGRESİ/ Kongra Netewî ya Kurdistan (KNK): Mayıs 1999'da tüm Kürtleri temsil etmek amacıyla oluşturulan siyasi organizasyon. Kongrenin Kürtler arasındaki diyalogu sağlaması, Kürt gruplar arasındaki antlaşmazlıkları çözmesi, Kürtler adına diplomasi faaliyeti yürütmesi ve Kürtlerin sesini dünya kamuoyuna duyurması planlanmıştır. Sürgündeki Kürt Parlamentosu oluşumunda etkin rol oynadığı KNK'nın kuruluşundan sonra 26 Eylül 1999'da Brüksel'de yapılan XI. Genel Kurul Toplantısı'nda kendisini feshederek KNK'ye katıldı. Kongre'nin başkanlığına İsmet Şerif Vanlı seçildi. Merkezi Brüksel'de olan KNK'nin 'Yürütme Kurulu'nda ise Abdurrahman Çadırcı, Zübeyir Aydar, Nadir Nadirov, Fikri Aho, Hacı Ahmedi ve Nebil Hasan bulunmaktaydı. Türkiye, Suriye, Irak ve İran'dan 29 grubu bir araya getiren Kongre ilk toplantısını Holanda'da yaptı. PKK'nin siyasi uzantısı olma imajından kurtulamayan ve IKDP ve KYB gibi büyük Kürt partileri tarafından desteklenmeyen KNK da Sürgündeki Kürt Parlamentosu gibi başarısız oldu.

KÜRDİSTAN ULUSAL KURTULUŞ CEPHESİ/Eniya Rizgarîya Netewa Kurdistan (ERNK): 21 Mart 1985'te kuruluşu ilan edilen PKK'nin siyasi kanat yapılması. ERNK, PKK'nin halk cephesi ve propaganda birimidir. ERNK'nin kuruluş amacı, halkın örgütlenmesini sağlamak ve ARGK'nin para, halk desteği, propaganda, savaşçı, kitle katılımı vb. lojistik ihtiyaçlarını karşılamak. Ayrıca bkz. KÜRDİSTAN HALK KURTULUŞ ORDUSU

KÜRDİSTAN ULUSAL KURTULUŞÇULARI (KUK): Türkiye Kurdistan Demokrat Partisi'nden (TKDP) ayrılan bir grup tarafından oluşturulan Marksist-Leninist çizgide silahlı mücadeleyi ve bağımsız Kürt devletini savunan örgüt. Mustafa Fisli başkanlığındaki grup 1978'den itibaren TKDP'den ayrılarak faaliyet göstermeye başladı. 1980 öncesi PKK ile girdiği çatıma sonucunda her iki taraf ta önemli kayıplar verdi. KUK, 1980 sonrası örgütsel yapısını koruyamadı ve fraksiyonlara ayrılarak parçalandı.

KÜRDİSTAN YAHUDİLERİ: Şimdiki Irak Kürdistan'ı başta olmak üzere Kürdistan olarak tavsif edilen coğrafyada yaşayan Yahudilere verilen ad. Asurlar zamanında İsrail krallığının yıkılması sonucu diğer Yahudiler gibi göç ederek Kürdistan bölgesine yerleştiler. Yahudilerin bir kısmı ise Haçlı Seferleri sırasında kaçarak buraya geldiler. Yüzyılın başında yarısı Musul'da olmak üzere Zaho, Süleymaniye, Erbil, Kerkük'te Yahudi toplulukları mevcuttu. Yaşam tarzları ve giyim kuşamları ile komşu oldukları Kürt ve Asurilere çok benzeyen Yahudilerin bir kısmı İslam fetihlerinden sonra Arapça konuşurken önemli bir kısmı Targum adı verilen neo-arami bir diyalekt konuşuyordu. Kürdistanlı Yahudilerde Ortadoğu'da olduğu gibi yaşadıkları mıntıkaya nispetle adlandırılmışlardır. Bunların en ünlüleri 1590 ve 1670 yılları arasında yaşayan ve haham Samuel Barzani ve kızı olan Asenath Barzani'dir. Asenath Barzani'nin yazdığı şiirler kadın eliyle yazılmış ilk İbranice eserlerin ender örneklerinden biri sayılmaktadır.

Alikuş'taki peygamber Nahum'un, Nebi Yunus'daki peygamber Yona'nın ve Kerkük'teki peygamber Danyal'ın türbesi ve peygamber İlyas'ın ziyaret ettiğine inanılan mağaralar Yahudiler için önemli mekanlardır.

1948'e kadar sayılarının 20 bin civarında olduğu tahmin edilen bu Yahudi cemaatinin çoğunluğu İsrail Devleti'nin kuruluşundan sonra İsrail'e göç etti. Kürdistan'dan göç eden Yahudilerin bazıları devlet yönetiminde önemli görevlere yükseldiler. Savunma Bakanı olarak görev yapmış olan General İzak Mordechai bunlardan biridir. Ayrıca bkz. TARGUM

KÜRDİSTAN YURTSEVERLER BİRLİĞİ: 1975 yılında kurulan ve şu an Irak Cumhurbaşkanı olan Celal Talabani'nin başkanlığını yaptığı Irak Kürdistanı'nın iki büyük partisinden biri. KYB, 1975 yenilgisinin ardından Barzani'den ayrılanlar tarafından kuruldu. Celal Talabani 1975'te partinin kurulduğunu Suriye'nin başkenti Şam'da ilan etti. Parti genel olarak üç grubun ittifakı ile oluştu. İlk grup Barzani otoritesine karşı çıkan, bir kısmı 1960'lı yılların başında Barzani'den ayrılan ve KYB Hazırlık Komitesi'ni oluşturan Celal Talabani'nin başını çektiği eski Barzani muhalifleri (Talabani'nin kayınpederi İbrahim Ahmed ve diğer eski politbüro üyeleri), ikinci grup Ali Askeri'nin lideri olduğu Mamend Resul'ün içinde bulunduğu Kürdistan Sosyalist Hareketi, üçüncü grup ise Nuşirvan Mustafa'nın başını çektiği

Marksist-Maoist Irak Komala'sı idi. Bir koalisyon cephesi olan partide geniş desteğe sahip olan Celal Talabani hareket üzerinde etkili oldu.

Eski IKDP politbüronun varisi olan KYB kendisini sosyalist ve ilerici olarak tanımladı. Bugüne değin pragmatik bir yapı izleyen KYP geçmişte batı karşı antiemperyalist, antisiyonist, aşiret karşıtı bir çizgi izleyerek Barzani ve IKDP'sini aşiretçi feodal ve gerici olmakla suçladı. Partinin kuruluşunu Suriye'den duyuran Talabani 1977'de Irak'a dönerek İran sınırına yakın Serdeşt'in batısında karargahını kurdu. Parti özellikle aşiret sayısının ve baskısının daha az olduğu nispeten daha şehirleşmiş ve ağırlıklı olarak Kürtçenin Sorani diyalektini konuşan Soran bölgesini büyük ölçüde nüfuzuna almayı başardı. Böylece KYB, IKDP ile birlikte bugüne kadar rakip iki büyük Kürt partisi olarak kaldılar.

KYB, 1978 yılında KDP ile yüzlerce üyesini ve bazı önde gelen komutanlarını kaybettiği kanlı bir iç çatışmaya girdi. Çatışma açıkça KDP'nin üstünlüğü ile neticelendi. İran-Irak (1980-1988) Savaşı devam ederken KDP 1983'te Irak yönetimine karşı savaşılmaya başlarken, KYB Bağdat hükümeti ile müzakerelerde bulundu ve bir ateşkes antlaşması imzalandı. İmzalanan ateşkes antlaşmasının gerekleri yerine getirilmeyince KYB'de 1985'te Irak hükümetine karşı silahlı mücadeleye başladı. İran-Irak Savaşı'nın sonuna doğru KYB'nin IKDP kadar peşmergesi vardı. 1988 Halepçe Katliamı sonrası KYB, IKDP ile birlikte 1988 yılında tüm muhalif Kürt partilerin iştirak ettiği Irak Kürdistan Cephesi'nin oluşumunda önemli rol oynadı. Bu yakın işbirliği Körfez Savaşı'nın akabinde 1991 Martı'nda gerçekleşen Kürt isyanında da devam etti. 1992'de Kürdistan Bölgesel Meclisi için yapılan seçimlerde birbirine yakın oy alan iki parti ortak bir hükümet oluşturdular. 1994 yılında KYB-KDP arasında özellikle gelir paylaşımının sebep olduğu gerilim çatışma ile neticelendi ve yaşanan iç savaşta iki tarafta büyük kayıplar verdi. Çatışmalar sonucu Süleymaniye'de KYB, Erbil'de IKDP kontrolünde iki hükümet oluştu. İki parti arasındaki çatışma ABD ve İngiltere'nin aracılığı ile Talabani ve Barzani arasında 1998 Washinton Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi. KYB değişik zamanlarda PKK, Kürdistan İslami Hareketi ve Ensar el-İslam ile de çatışmaya girdi.

2003 yılında gerçekleşen ABD'nin Irak'ı işgali öncesinde KYB ve IKDP uzlaşarak yeniden Erbil merkezli ortak bir hükümet oluşturdular. Kürt Yö-

netimi savaş sonrası yapılan Irak Anayasası ile federal bir statü elde ederken KYB Genel Başkanı Celal Talabani de 6 Nisan 2005 tarihinde Irak Cumhurbaşkanı seçildi. KYB, 2005'te KDP ile imzaladığı stratejik işbirliği antlaşması gereği seçimlere ortak liste ile katılmaktadır.

Parti içi sorunlar ve tartışmalar sebebi ile KYB'nin güçlü isimlerinden parti politbüro üyesi ve eski Komala lideri Nuşirvan Mustafa KYB'den ayrılarak GORAN (değişim) hareketini kurdu. 2009 Bölgesel Kürt Yönetimi için yapılan parlamento seçiminde KYB, IKDP ittifakı olan "Kürdistan Listesi" oyların % 57,34'ünü alırken, Goran çoğu geleneksel KYB tabanını teşkil eden bölgeden olmak üzere genel oyların % 23,75'ini, KYB'nin merkezi olan Süleymaniye'deki oyların ise % 50'den fazlasını alarak Irak Kürdistanı'nda 3. parti oldu. Böylece KYB, IKDP karşısında sayısal olarak önemli ölçüde güç kaybetti. Esas olarak Süleymaniye merkezli olarak Sorani diyalekti konuşan Soran bölgesindeki kentli sınıf tabanına yaslanan, şimdilerde sosyal demokrat bir parti olarak görülebilecek olan KYB bir koalisyon olmakla beraber Celal Talabani partideki liderliğini günümüze kadar korudu. KYB'nin 1-14 Haziran 2010 tarihinden yapılan 3. Kongresi'nde Celal Talabani yeniden başkanlığa seçilirken, Berham Salih ve Kosrat Resul de oylamaya tabi tutulmadan konumlarını korudular. KYB, bugün Irak Kürdistanı'nda çok sayıda TV, gazete, dergi ve internet sitesini içeren güçlü bir medya ağına sahiptir. Parti, Bölgesel yönetim bürokrasisinin önemli bir kısmını da kontrolünde tutmaktadır.

KÜRDOLOJİ: Kürt dili, edebiyatı, tarihi, etnografyası ve coğrafyasını temel araştırma alanı seçen bilim ve bu alanda üretilmiş tüm araştırma ve incelemelere verilen ad. Kürdoloji kavramı yerine bazen Kürt incelemeleri kavramı da kullanılır. 18. yüzyıldan itibaren, özellikle 19. yüzyılda Avrupa ve Rusya'da Kürtlerin diline ve kültürüne ilişkin çok sayıda eser yayımlanmıştır. Kürdolojiye dair ilk müstakil eser yirmi yılını Musul ve Amadiye'de Kürtler arasında geçiren İtalyan Rahip Garzoni tarafından yayımlanan *Grammatica e Vocabolario della Lingua Kurda* isimli çalışmadır. Bu sebeple Garzoni, klasik Kürdolojinin kurucu ismi olarak kabul edilirken, Rus oryantalist V. F. Minorsky ise, modern Kürdolojinin kurucu ismi olarak zikredilmektedir.

19. yüzyılının başında Rusya'nın Kafkasya'dan güneye sarkması sonucu Kürtlerle meskun bazı toprakların Rus egemenliğine girmesi Rusya'daki Kürdoloji çalışmalarının artmasında etkili olmuştur. Bu dönemde St. Petersburg, Kürt araştırmalarının önemli bir merkezi haline gelmiştir. Benzer bir durum 20. yüzyılda Avrupa devletleri için geçerlidir. Fransa'nın, Suriye'de, İngiltere'nin Irak'ta Kürdistan'ın bir kısmını kontrolünde bulundurması Kürdoloji çalışmalarının artışında etkili olmuştur. Bununla beraber Rusya Kürdolojinin anavatanı olarak görülmüştür. Sovyetler de Çarlık Rusyası'nın Kürdolojiye gösterdiği ilgiyi devam ettirmiştir. 1934 yılında Birinci Kürdoloji Kongresi burada düzenlenmiştir. İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya gibi Avrupa ülkelerinde de özellikle 20. yüzyıldan itibaren Kürtlere ve Kürtçe'ye ilişkin sosyolojik ve dilbilimsel incelemeler yapılmaya başlanmıştır.

Kürdolojiye katkıda bulunmuş Kürdologlar olarak Rusya ve Sovyetlerden: P. S. Pallas (1741-1811), A. D. Jaba, P. I. Lerx, I. N. Berezin (1818-1896), F. B. Charmoy (1793-1863), Prof. S. A. Egiazarov, A. Chodsko, V. F. Minorsky, B. Nikitin, M. B. Rudenko, Qanade Kurdo, Isak Sukerman; Almanya'dan, E. Rödigier, A. F. Pott, Albert Socin, Ferdinand Justi, Oscar Man ve Karl Hedank, Prof. Eduard Sachau, Avusturyalı profesör Freidrich Müller (1843-1898); İngiltere'den Soane, C. J. Edmonds, Davit Neil Mackenzie; ABD'den S. A. Rhea, L. O. Fossum, N. Mc Carus; Fransa'dan L. Rimbout, R. Lescot, T. Bois J, Blau önde gelen Kürdologlar olarak sayılabilir

Günümüzde yaşanan gelişmeler neticesinde Kürtlere dair yapılan incelemeler daha önceki dönemlere kıyasla çok büyük bir gelişme göstermiş, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde bu çalışmalarda bir patlama yaşanmıştır. Birçok Avrupa ülkesinde Kürdoloji giderek kurumsal yapılara kavuşmakta ve üniversitelerde kendisine yer bulmaktadır. Kurumsallık açısından Sovyet/Rus ve Fransız Kürdolojisinin daha eski olduğunu da belirlemek gerekir. Birçok ülkede resmi ve sivil kurumlarda Kürdoloji metinleri üretilmektedir. Günümüzde Batılı Kürdologların en önde gelen ismi ise Hollandalı M. V. Bruinessen'dir.

KÜRT AÇILIMI: 2009 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Kürt sorununu çözmek amacı ile başlattığı süreç basın ve kamuoyu tarafından "Kürt Açılımı" olarak adlandırıldı. Bazı kesimlerin muhalefeti nedeni

ile süreç, resmi düzeyde “demokratik açılım” olarak adlandırıldı. Dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay tarafından koordine edilen süreç siyasal parti ve sivil toplum kuruluşları ile yapılan görüşmelerin sonunda açık uçlu bir süreç olarak başlatıldı. İlk aşamada Türkiye’ye giriş yapan bir grup PKK’nın ka-
labalık bir kitle tarafından coşku ile karşılanması, bazı siyasi partilerin süreci “vatana ihanet” olarak değerlendirmesi, içeriğinin net olarak ifade edilmedi-
ğinden şikayet etmeleri; diğer yandan Kürt muhalefetine sürecin PKK’ye
yer vermeyişi sebebi ile muhalefeti ve PKK’nın saldırılarına devam etmesi
açılım sürecinde aksamalar yaşanmasına sebep oldu. Hükümet, Türkiye’nin
bölündüğü vb. iddialarla kendisine ve açılım politikasına gelen eleştirilere
karşılık, süreci devam ettirmekte kararlı olduğunu beyan etti.

Açılım süreci ve bu kapsamda gerçekleştirilenler kamuoyunda uzun süre
yüksek perdeden tartışıldı. Açık uçlu bir süreç olan açılım süreci, söylemi,
çalışması ve tartışmaları hala devam etmektedir. Açılım kapsamında 24 saat
yayın yapan devlet kanalı TRT 6 açıldı. Yerleşim yerlerinin Kürtçe adlarının
kullanılması yeniden gündeme getirildi. PKK’nın silah bırakması için giri-
şimlerde bulunuldu. Oslo Görüşmeleri gerçekleştirildi. Irak Bölgesel Kürt
Yönetimi ile yakın ilişkiler geliştirildi. Ve Kürt liderler Ankara’da ağırlandı.
Artuklu Üniversitesi’nde Kürtçe bölümler açılırken özel Kürtçe TV yayını
da başladı. Ayrıca meselenin etrafıca tartışılmasının önü açıldı.

2010 yılında başlatılan KCK Operasyonu kapsamında şiddete bulaşma-
mış kişilerin tutuklanması süreci olumsuz etkiledi.

**KÜRT AMERİKAN ENFORMASYON AĞI/ The American Kurdish
Information Network (AKIN):** ABD’nin başkenti Washington’da faaliyet
gösteren küçük, fakat etkin bir lobi kuruluşu. 1993 yılında kurulan kuru-
luşun başkanı Kani Gulam, Türkiye Kürtlerinden olup asıl adı Abdülgahtar
Gündüz’dür. Kürdistan İşçi Partisi’ne (PKK) yakın bir kuruluş olan AKIN
amacını Amerikan kamuoyu ve basınına Kürtler hakkında bilgilendirmek,
insan haklarındaki gelişmeleri takip etmek, Kürtler, Kürdistan, insan hakları
konusunda yayınlarla medya, kamuoyu ve araştırmacılara yardımcı olmak,
Kürtler ile ABD kamuoyu arasındaki ilişkiyi geliştirmek olarak deklare
etmiştir.

KÜRT DAĞI/Çiyayê Kurmênc, Arapça adı: Cebel el-Ekrad: Haleb'in 60 km. kuzeybatısından Akdeniz sahilinin 60 km doğusuna kadar uzanan Kürt Dağı, Kürtlerin meskûn olduğu mıntıkayı Suriye'den ayırır. Kuzeyinde Türkiye-Suriye sınırın uzandığı ve 300 binden fazla Kürdün yaşadığı Kürt Dağı bölgesinin en büyük şehri Afrin'dir ('Efrin). Afrin Nehri tarafından sulanan bölge tarımsal açıdan verimli bir bölgedir.

KÜRT DİASPORASI: Bkz. DİASPORA

KÜRT HİZBULLAHI-Irak: Şeyh Ahmed Barzani'nin en büyük oğlu ve Barzani klanının manevi önderi Şeyh Muhammed Halid el-Barzani önderliğinde 1980'lerin başında kurulan İslami grup. Şeyh Muhammed Halid, 1975'teki Barzani yenilgisinden sonra İran'da sürgün olarak yaşadı. 1980'lerin başında IKDP ile gergin ilişkileri olan Şeyh Halid'in etkisi zamanla zayıfladı. 1982-1983 yılları arası İran, yakın ilişkileri sebebi ile Şeyh Halid'in partisini destekledi.

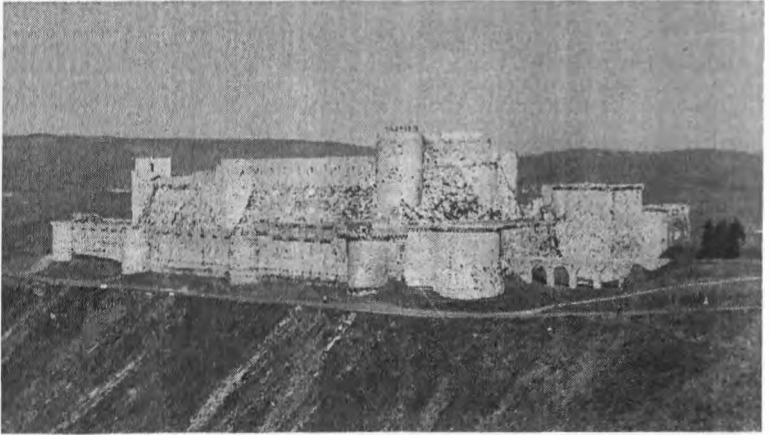
KÜRT İNSAN HAKLARI PROJESİ/Kurdish Human Rights Project (KHRP): 1992 yılında Londra merkezli olarak vakıf statüsünde kurulmuş Kürt insan hakları kuruluşu. KHRP Türkiye, İran, Irak Suriye ve Kafkasya Kürtleri ile Kürt bölgelerinde yaşayan diğer insanların haklarını korumayı hedef edinmiştir. Bu ülkelerdeki insan hakları gelişimini izleyen kuruluş Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne getirilmiş birçok davayı da izlemektedir. KHRP 2002 yılında İngiltere ve Galler Barosu İnsan Hakları Komitesi (BİHK) ile birlikte İnsan Hakları Eğitimi ve Stajyerlik programı başlatmıştır. Kürt İnsan Hakları Projesi hem Kürtlerden hem de İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupalı kuruluştan mali destek almaktadır. KIHP'nin başkanlığını aynı zamanda kurucusu olan Kerim Yıldız yürütmektedir.

KÜRT İSTİKLAL CEMİYETİ/KOMİTESİ: Bkz. AZADİ CEMİYETİ

KÜRT KADINLARI TEALİ CEMİYETİ: 1919 yılının Mayıs ayında Kürdistan Teali Cemiyeti bünyesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti

İstanbul'da yaşayan Kürt kadınları tarafından kurulan kadın derneği. Tarihi kaynaklarda adı Teali Nisvan-ı Kurdi (Kürt Kadınlarını Yüceltme) olarak da geçen cemiyetin kurucu başkanı Süleymaniyeli Mustafa Paşa Yamulki'nin kızı Doktor Encum Yamulki Hanım'dır. Encum Yamulki, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Paris'e yerleşmiş ve 1968 yılında orada ölmüştür. Cemiyet, kısa süre faaliyet gösterebilmiştir.

KÜRT KALESİ: Suriye'nin Humus kentinde bulunan tarihi kale. Arapça adı Hısn-ül Ekrad (Ekrad: Arapça Kürt kelimesinin çoğulu) olan kale, Batı dillerinde Şövalye Kalesi (Crac Des Chevalier) olarak bilinmektedir. 1031 yılında dönemin Halep Emiri tarafından 650 m yükseklikteki bir tepenin üzerine inşa edilen kale 1099 yılında I. Haçlı Seferi sırasında Haçlıların eline geçtikten sonra kalenin adı olan Ekrad, Frenklerce önce biraz değiştirilerek önce 'Crat'a sonra 'Crac'a dönüştürüldü. Kale ismi bahsedilen tarihlerde bölgedeki Kürt mevcudiyetinin önemli bir göstergesidir. UNESCO'nun dünya mirası listesinde bulunan kale mevcut yapısı en iyi korunmuş Ortaçağ kalelerinden biridir.

Kürt Kalesi'nden bir görüntü

KÜRT RAPORLARI: Türkiye'de Kürt Meselesinin mahiyetinin ne olduğuna ve nasıl çözülebileceğine dair devlet tarafından hazırlanan resmi raporlar ile bazı kurum, kuruluş ve kişiler tarafından hazırlanan/hazırlatı-

lan gayr-ı resmi raporlar için kullanılan ifade. Türkiye'nin yakın tarihinde Kürtlerle ilgili birçok rapor hazırlanmıştır. Aslında etnik gruplarla ilgili rapor düzenleme geleneği İttihat ve Terakki'ye kadar uzanmaktadır. Bu dönemde çoğu Balkan kökenli yönetici kadrolar Anadolu'yu tanımak için bazı kadrolarını Anadolu'ya göndererek, aralarında Kürtlerin de bulunduğu çeşitli etnik gruplar hakkında araştırmalar yaptırmışlardır. Bunlardan Baha Said Bey Aleviler ve Bektaşiler, Bursalı Mehmet Tahir (Olgun) ve Hasan Fehmi Hoca Ahiler, Esat Uras Bey ise Ermeniler hakkında rapor hazırlarken, Habil Adem ismini kullanan Naci İsmail (Pelister) ise bu dönemde Kürtler ve Türkmenler hakkında çeşitli araştırmalar yapmış ve araştırmalarının sonuçlarını kitaplaştırarak 'Doktor Fritz', 'Mühendis Rolig' gibi sahte isimlerle yayınlamıştır.

Savaşın akabinde Rıza Nur'un önerisi üzerine Ziya Gökalp de bir nüshası Atatürk'e sunulan 'Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler' adlı bir inceleme hazırlamıştır. 1923 Cumhuriyetin ilanından sonra da Kürtlere ilişkin birçok rapor hazırlanmıştır. 1926'da Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey ve Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı, 1931'de Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Umumi Müfettiş İbrahim Tali Öngören ve Korgeneral Ömer Halis Bıyıktaay birer rapor hazırlamışlardır. En kapsamlı raporlardan biri İsmet İnönü tarafından hazırlanmıştır. Atatürk'ün isteği ile Haziran 1935'te çıktığı doğu ilerini (Adana, Gaziantep, Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Tatvan, Van, Muş, Ağrı, Iğdır, Kars, Ardahan, Artvin, Rize, Trabzon, Erzurum, Giresun, Ordu ve Samsun'u) kapsayan gezi sonunda hazırladığı Şark Islahat Raporu'nda Kürt sorunu ile ilgili görüşlerini ayrıntılı olarak dile getirmiştir. Sorunu güvenlik ve geri kalmışlık çerçevesinde değerlendiren İsmet İnönü'nün Kürtlere karşı izlediği politikanın çerçevesi, Mustafa Kemal de olduğu gibi iskan ve Türkleştirmedir. Bu bağlamda idari-askeri yapının güçlendirilmesini, Doğuda Türklük merkezlerinin oluşturulmasını ve bölgeye Türk muhacirlerin yerleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. 1936 yılında Umumi müfettiş Abidin Özmen, 1937'de iktisat vekili Celal Bayar, 1939'da eski Vali ve Mülkiye Müfettişi Ahmet Hasip Koylan, 1947'de Maliye müfettişi Burhan Ulutan da birer rapor hazırlamışlardır.

Cumhuriyet döneminde hazırlanan raporlar Kürt Sorununu güvenlik perspektifinden değerlendirmiş, çözüm olarak iskan ve asimilasyon önermiş-

lerdir. Bu raporlarda bölgedeki idari-askeri yapının güçlendirilmesi, Kürtlerin bir kısmının Batı ilerine sürülerek Türk nüfus arasına serpiştirilmesi, Türk muhacirlerin Kürt bölgelerine yerleştirilmesi, doğuda Türklük merkezlerinin oluşturulması vb. konular üzerinde durulmuş, Kürtlerin ayrı millet olduğu redd edilerek Orta Asya kökenli bir Türk kavmi olduğu iddia edilmiştir.

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) isteği ile Devlet Planlama Teşkilatı içindeki bir grup tarafından Kürtlerin nasıl asimile edileceğine ilişkin yol ve yöntemleri gösteren bir rapor hazırlanarak ve MBK'ya gönderilmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Kürtlerin asimilasyonu amacı ile hazırlanan raporların 1960 dönemi koşullarına uyarlanan bir versiyonu niteliğinde olan rapor kendini Kürt sananların Türkleştirilmesi, Karadeniz ve yurt dışından gelen Türklerin bölgeye yerleştirilmesi, Kürtlerin bölge dışına göçertirilerek Türklerin arasına yerleştirilmesi, Kürtçe konuşmanın yasaklanması ve diğer ülke Kürtleri ile ilişkilerinin kesilmesi, dünya aydınlarına Türkiye'de bir Kürt Meselesinin olmadığı anlatılması vb. konuları içermektedir.

Bununla beraber PKK öncülüğünde Kürt milliyetçiliğinin yükselişi ve Türkiye'nin en önemli meselesi haline gelişi ile birlikte hazırlanan raporlarda niceliksel artışın yanında niteliksel bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönem hazırlanan ilk rapor 1989 yılında SHP tarafından hazırlanan rapordur. Bunun ardından birçok rapor hazırlandı. 1990-2002 yılları arasında SHP 2, CHP 4, TÜSİAD 2, TOBB 2 Kürt Raporu hazırlarken TOSAV, ANAP, Adnan Kahveci, İşadamı Sakıp Sabancı, Türk-İş, Hak-İş, İstanbul Sanayi Odası, İstanbul Ticaret Odası, İktisadi Kalkınma Vakfı da birer rapor hazırladılar. Doksanlı yıllarda hazırlanan raporların en çok ses getireni ve kamuoyunda tartışılanı ise 1995 yılında hazırlanan TOBB raporudur.

Hazırlanan Kürt raporlarında sorunun çözümüne yönelik birçok talep dile getirilmiştir. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir: Anadil yasağı kaldırılmalı ve anadil öğrenimi güvence altına alınmalı, bölge kalkınma planı hazırlanmalı, koruculuk sistemi kaldırılmalı, bölgedeki toprak dağılım adaletsizliği giderilmeli, değişik kültür ve diller için araştırma birimleri ve enstitüleri kurulmalı, işkenceyi önlemek için yasal iyileştirmeler yapılmalı, terörle mücadelede halka zarar verilmemeli, Kürt kökenli vatandaşların

kendilerini doğrudan ifade edilebilmesi düzenlemelere gidilmeli, Ulusal Program'da kültürel hakların iki önemli konusu olan anadilde eğitim ve televizyon-radyo yayını konusunda açıklık olmalı, Köye Dönüş Projesi başlatılmalı, PKK için özel tip cezaevleri inşa edilmeli, anti terör eğitimi görmüş polis ve jandarma sayısı en az PKK'nin iki katına çıkarılmalı, insan hakları iyileştirilmeli, seçim sistemi yenilenmeli, AB reformları hızlandırılmalı, devletin ırkı olmaz' anlayışı temelinde tüm yurttaşlar 'TC yurttaşlığı' üst kimliğinde buluşmalı, siyasi partilerin seçim barajı makul bir seviyeye indirilmeli, sorun demokrasi içinde çözülmeli vs...

Ayrıca bkz. TOBB RAPORU.

KÜRT REŞİT/Reşîdê Kurd (1910-1968): Şair. Mardin'in Derik ilçesinde doğdu. Derik, Mardin ve Konya'da okudu. Öğretmen okulunu bitiren Reşit, 1940'ta Suriye giderek Amud'a yerleşti. Siyasi çalışmaları sebebiyle bir kaç kez hapsedildi. Ez (Ben) isimli bir şiir kitabı yayınlanan Reşid, Kürtçe'nin grameri üzerine de çalışmalar yapmıştır.

KÜRT SOSYALİST PARTİSİ (PASOK): Irak Kürdistanı'nda kurulan sol parti. Barzani öncülüğündeki Kürt isyanının 1975'te yenilgi ile sonuçlanmasından sonra bir grup aydın tarafından kuruldu. Kısa adı PASOK olan parti, 1988'de Kürt muhalefeti tarafından oluşturulan Kürdistanî Cephe'ye katıldı. PASOK, Rasul Mamend'in başkanlık ettiği Kürdistan Sosyalist Partisi'nden farklı bir partidir. 1991'de adını Kürdistan Bağımsız Demokratik Partisi (Partiya Demokrasîya Serxwebûna Kurdistan) olarak değiştirdi. Daha sonra Kürdistan Birlik Partisi'ni (Partiya Yekitiya Kurdistan) oluşturmak üzere Sami Abdurrahman'ın Kürdistan Demokratik Halk Partisi (Partiya Demokrata Gelê Kurdistan) ve Kürdistan Sosyalist Partisi'ne (Partiya Sosyalista Kurdistanê Iraq: PSKI) katıldı. 1992 seçimlerinde ciddi bir varlık gösteremeyen Kürdistan Birlik Partisi 1993'te dağılınca Sami Abdurrahman takipçileri ile IKDP'ye Resul Mamend'i takip eden daha küçük bölüm ise IKYB'ye katıldı. Daha küçük bazı gruplar ise PASOK adı altında çalışmaya devam ettiler.

KÜRT TEAVÜN VE TERAKKİ GAZETESİ: Kürt Teavün ve Terraki Cemiyeti'nin yayın organı olarak İstanbul'da yayınlanmış olan gazete. 5 Aralık 1908'de yayın hayatına başlayan ve haftalık olarak yayınlanan gazetenin imtiyaz sahibi ve müdürü Piremerd adıyla tanınan Süleymaniyeli Tevfik Bey, başyazarı ise Diyarbakirli Ahmed Cemil'dir. Kürtçe ve Türkçe yayınlanan gazetenin idarehanesi Vezneciler'deki Kürt Teavün ve Terraki

Kürt Teavün ve Terraki Cemiyeti Gazetesi

Tevfik, Babanzade İsmail Hakkı, Diyarbakirli Ahmed Cemil, Diyarbakirli Mazharzade Mazhar, Erzincanlı Hamdi Süleyman, E.A., Haydarizade İbrahim Efendi, Hüseyin Paşazade Süleyman, Malatyalı Bedri, Süleymaniyeli Seyfullah, Süleymaniyeli Fethi'dir.

Cemiyeti'nin genel merkezi idi. Gazetenin yayını 9 ay sürmüştü, 1909 yılına gelindiğinde 31 Mart Olayı'ndan sonra Kürt Teavün ve Terraki Cemiyeti'nin kapatılması ile beraber gazetenin yayın hayatı sona ermiştir.

Kürtçe ve Türkçe yayınlanan gazetede Kürtçe yazarlar Bedi-züzzaman Molla Said-i Kürdi, Halil Hayali, Süleymaniyeli Tevfik, Ercişli Seyyah Ahmed Şevki, Mihemed Tahir Cıziri'dir. Türkçe yazı ve çevirisi yayınlanan yazarlar ise; Molla Said-i Kürdi, Süleyman Nazif, Seyyid Abdülkadir, Süleymaniyeli M.

KÜRT TEAVÜN VE TERAKKİ CEMİYETİ: Meşrutiyetin ilandan sonra 19 Eylül 1324/1908'de İstanbul'da kurulan ilk yasal Kürt örgütü. Cemiyetin merkezi olan Vezneciler'deki kulübü 25 Eylül 1908'de açılmıştır. Şeyh Ubeydullah Nehri'nin oğlu Seyyid Abdülkadir Efendi'nin birinci başkan, Müşir Ahmet Zülkif Paşa'nın ise ikinci başkan seçildiği cemiyetin kurucuları; Seyyid Abdülkadir Efendi, Emin Ali Bedirhan, Müşir Ahmet

Zülkif Paşa, Halil Hayali Bey ve Ferik Şerif Paşa'dır. Kürtlerin oturduğu vilayet, sancak ve kazalarda şubeler açmayı planlayan cemiyet Bitlis, Muş, Diyarbakır, Musul, Erzurum, Hınıs ve Bağdat şubelerini açmıştır.

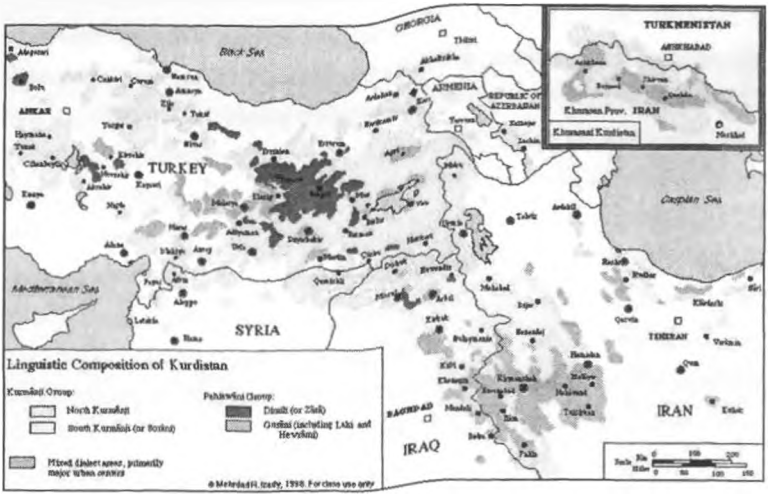
Cemiyet, şeriat hükümlerine dayalı Kanun-i Esasi'nin korunmasını, meşrutiyet ve meşveret düzeni sürdürüldükçe Kürtlerin hilafet makamı ve sultana bağlılığını sağlamlaştırmayı; Kürtler arasında eğitimi, sanayiye, tarımı ve ticareti geliştirmeyi ve yaygınlaştırmayı, aşiretler arasındaki antlaşmazlıkları gidermeyi ve ittifak sağlamayı; Kürtlerin Ermeniler ve Nesturiler ile iyi geçinmelerini, kavimler arasında eşitliği temin etmeyi ve ayrımcılığa karşı çıkmayı, Osmanlı'nın bütünlüğünün korunarak vilayetlere geniş yetkiler verilmesi için çalışmayı amaçlamıştır.

Yayın organı olarak *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*'ni yayınlayan, Kürt dili ile ilgili çalışmaları derlemeyi, hazırlamayı ve yayınlamayı programına koyan ve bu yöndeki çalışmaları teşvik eden, konuya ilgili çalışmalara ilişkin haberler yapan ve bunları destekleyen cemiyet, bakanlığın açmayacağı yerlerde ilkokul, ortaokul ve liseler açacağını da bakanlığa bildirmiştir. Mutkili Halil Hayali Bey, Liceli Kürdizade Ahmet Ramiz Bey ve Diyarbakirli Mirikatipzade Ahmet Cemil (Asena) İstanbul'da Kürt çocukları için bir okul ve cemiyete bağlı bir basım evi açmışlardır.

Cemiyet 1909 yılında, büyük ihtimalle 31 Mart Vakası'ndan sonra kapatılmıştır. Cemiyetin kapatılması ile Kürt Neşri Maarif Cemiyeti ve Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi'nin faaliyetleri de sonlanmıştır.

KÜRTÇE/Kurdi: Kürtçe, Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İrani kolunun kuzey-batı İrani grubuna dahil olan bir dildir. Türkiye, Suriye, Irak ve İran, eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde ve Lübnan'da, konuşulan Kürtçe, Orta Doğu'nun Arapça, Türkçe ve Farsçadan sonra en çok konuşulan dördüncü dilidir. Yukarıda belirtilenler haricinde Ermenistan, Gürcistan, Türkmenistan, Lübnan, Afganistan, Rusya gibi ülkelerde az sayıda konuşanı bulunmaktadır.

Kürtçe, Hint Avrupa dil ailesine ait oluşu sebebi ile hem gramer hem de bazı temel sözcükler açısından Avrupa dilleri ile akrabadır. Ortak kökenleri sebebi ile Kürtçeye en yakın büyük dil Farsçadır. Coğrafi ve politik ayrılıklar

Kürtçenin lehçelerinin dağılışı alanını gösteren harita

sebebi birçok Kürtçe diyalekti vardır. Kürtçenin farklı diyalektlerinin tasnifi konusunda standart bir sınıflandırma, terminoloji yoktur. Bulundukları ülkelerin tarihsel-politik gelişimine bağlı olarak Kürtler farklı alfabeler kullanmaktadırlar. Genel bir tasnifle Kürtçenin lehçeleri üçe ayrılmaktadır: 1- Kuzey lehçesi: Kurmanci, 2-Merkezi lehçe Sorani, 3-Güney lehçesi: Zazaki ve Gorani.

LALEŞ/Laliş: Yezidilerce kutsal kabul edilen mekân. Irak Kürdistanı'nda bulunan Laleş, Musul'un 60 km Kuzeybatısında Yezidi inancının ulu şahsiyeti Şeyh Adî'nin türbesinin bulunduğu bir vadidir. Yezidilerin hac mekanı olan Laleş, Yezidilerce (Nurlu Laleş) Lalişa Nûranî olarak adlandırılır.

LEK/İ/LER: İran'ın en güneyindeki Kürt aşireti. Lekler ya da Laklar, çoğunlukla Luristan'ın kuzeyinde ve İlam eyaletinde yaşamaktadırlar. Şeref-name Leklerden Pers uyruğu olan Kürtlerin ikinci grubu olarak bahseder.

Adları Farsça'da 'yüz bin' anlamındaki Lekten gelmektedir. 1751-1794 arası İran'ı yöneten Zend hanedanı kurucusu Kerim Han ile tanınan Lekler uzun zamandır Kürtlerden ayrılmaktadırlar. Leklerin bir kısmı kendisini Kürt olarak tanımlarken, bir kısmı ise Lur olarak tanımlamaktadır. Bu organik asimilasyon süreci devam etmektedir. Leklerin önemli bir kısmı Ehl-i Hak inancına mansuptur.

LESCOT, ROGER (1914-1975): Fransız Kürdolog ve diplomat. Lyon'da doğan Lescot siyasal bilimler ve Doğu dilleri eğitiminden sonra 1926'da Fransız hükümeti tarafından bilimsel araştırmalar yapmak amacı ile Şam'daki Fransız Enstitüsü'ne gönderildi. Celadet Bedirhan ile tanışan Lescot Kürt folkloru üzerine derlemeler yaptı ve *Tawûsparêz* adıyla *Hawar* dergisinde yazılar yazdı. 1938 yılında *Enquête sur Les Yezidis de Syrie et du Djebel Sindjar* (Cebel-i Sincar ve Suriye Yezidileri) adlı çalışması yayımlandı. Kürtçe derlemeleri 'Textes Kurdes' (Kürtçe Metinler) adı ile iki cilt halinde Fransızcalarıyla birlikte basıldı. 1945 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde Kürt Dili Kürsüsü'nü kuran Lescot, burada Kürtçe dersleri verdi. Daha sonra yerini Kamuran Bedirhan'a bırakarak Fransız Dışişleri'nde çalışmaya başladı. 1970 yılında Paris'te daha önce Celadet Ali Bedirhan ile birlikte hazırladıkları *Grammaire Kurde: Dialecte Kurmandji* (Kürtçe Grameri: Kurmanci Diyalekti) adlı çalışmasını yayımladı. Farsçadan da Fransızcaya çeviriler de yapan Lescot, 1975'te Tayland Büyük Elçiliği görevindeyken hayatını kaybetti.

LOR/LAR: Bkz. LURLAR

LOZAN ANTLAŞMASI (1923): 24 Temmuz 1923'te Türkiye ve I. Dünya Savaşı'nı kazanan devletler arasında imzalanan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması. Antlaşma Misak-ı Milli'den birçok taviz verdiği gerekçesi ile TBMM'nin muhalefeti ile karşılaşmış, meclis feshedilerek seçimlere gidilmiş ve muhalifler büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. Sonuçta antlaşma II. dönem TBMM tarafından onaylanmış ve antlaşma sonrası rejimin modernleştirilmesine ve tahkim edilmesine hız verilmiştir.

Lozan görüşmelerini yürüten ekibin başındaki İsmet İnönü Lozan görüşmeleri sırasında defaaten TBMM'nin Kürtleri de temsil ettiğini Türklerle Kürtlerin ortak eseri olduğunu belirmiş, "biz Türkler ve Kürtler" şeklinde iki halkı beraber temsil iddiası ile görüşmeleri yürütmüştür. Anlaşma sırasında Kürtlere ilişkin en önemli mesele Musul Meselesi'dir. TBMM heyeti görüşmeler boyunca çoğunluğu Kürtlerden müteşekkil olan vilayetin Türkiye'ye dahil olmasını sağlayamadı. Zira petrol bölgesi olması hasebi ile İngilizler buna yanaşmamışlardır. Çözümü Milletler Cemiyeti'ne bırakılan mesele, Musul'un İngiliz mandasındaki Irak'a bırakılması ile neticelendi. Böylece Osmanlı Kürdistanı'nın ana gövdesi bölünmüş oldu.

Lozan Anlaşması'nda azınlık hakları dini temelde tanımlandığından gayrimüslimler azınlık olarak nitelendirilirken, Kürtler ve diğer Müslüman milletler için azınlık vb. bir statü tanımlanmamıştır. Lozan sonrası Kürtlerin üzerindeki baskı giderek artmış, süreç içinde Kürt varlığı inkar edilmiştir. Türkleştirme/asimilasyon Kürtlere yönelik politikanın genel çerçevesini oluşturmuştur. Antlaşmanın herhangi bir Türk uyuğunun, gerek özel gerekse ticari ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacağına yönelik hükmü de Kürtler için uygulanmamış, Kürtçe yasaklanmıştır

LURİSTAN: İran'ın kuzeybatısında, Zagrosların eteğinde yönetim merkezi Hürremabad şehri olan eyalet. Lurların ülkesi anlamına gelen Luristan kuzeyden Hamedan, doğudan İsfahan, güneyden Huzistan ve batıdan İlam eyaletleriyle çevrilidir. Luristan, tarihi olarak Küçük Luristan (Luristan-ı Kuçek) ve Büyük Luristan (Luristan-ı Buzurg) olarak iki kısma ayrılır. Kuzeydeki Küçük Luristan Pış-Kuh ve Puşti-Kuh olarak iki bölgeye ayrılır ve takriben 350 bin nüfusa sahiptir. Güneydeki Büyük Luristan'da ise Bahtiyariler, Mamasaniler ve Kahgilular meskundur.

LURLAR: İran'ın güneybatısındaki dağlık bölgede yaşayan İrani halk. Araştırmacılar Lur/Lor adının coğrafi bir adken zamanla etnik isme dönüştüğü görüşündedir. 1596 yazılan Kürt tarihi Şerefname merkezi Kürt bölgesinin güneyinde yaşayan Lurları dört Kürt şubesinden biri olarak sayar. Bu durumu teyit eden daha eski başka kaynaklarda vardır. Bununla birlikte

Lurlar takriben 1000 yıl önce Kürtlerden ayrılarak bağımsızlaştılar. Mevcut durumda dilleri Farsça'nın bir diyalekti olarak kabul edilmektedir. Verbal sistemi ve sentaksı Farsça olan Luri'nin sözcük dağarcığı hala büyük ölçüde Kürtçe'dir. Luri'nin Kürtçeden farklı bir dil olduğunu 19. yüzyılda Oscar Mann tarafından ortaya konulmuştur. Minorsky'ye göre Lur diyalektlerinin Farsça'ya yakınlığı Lurlar'ın kesin etnik orijinine değil, kültürel bağlantısına işaret etmektedir. Bahtiyariler, Mamasaniler, Kahgilular, Küçük/Asıl Lurlar Lurların dört şubesini oluşturmaktadır ve bunları sınıflandırmada esas kriter dil bağıdır.

Luristan, 9. yüzyıldan itibaren Büyük Luristan (Luristan-ı Buzurg) ve Küçük Luristan (Luristan-ı Kuçek) olarak ikiye ayrılmıştır. Büyük Luristan'da 1155-1424 arasında Kürt Fedlavi (Hezaraspiler) Emirliği hüküm sürmüş iken, Küçük Luristan'da 1284-1597 arasında Hurşidiler hüküm sürmüştür.

Lurların % 70 Şii, % 20 Ehl-i Haq, %8 civarı sünnidir. 19. yüzyılın başlangıcına kadar Lurlar dini inançları itibari ile şia perspektifinden ortodoksi dışında görüldükleri için Muhammed Ali Rıza onları İslam'a döndürmek için bir müçtehit gönderdi. Kendileri ile aynı coğrafya ve kültürü paylaşan Türkik Kaşkai'lerle beraber Lurlar 1920'lerin başında Şah Rıza'nın merkezileşme, modernleşme programı çerçevesinde aynı idari çatı altında bir araya getirildiler. Lurlar yakın dönem İran tarihinde önemli rol oynadılar.

LÜBNAN KÜRTLERİ: Lübnan'daki Kürt varlığının tarihi 12. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Eyyübilerin bölgeye egemen olduğu dönemde birçok Kürt aşireti buraya göç etmiş, fakat, bu Kürtler zamanla yerli toplum ile kaynaşarak erimişlerdir. Ve yine Osmanlı döneminde buraya sürülen Canbolatlar gibi Sünni Kürt aşiret yerli halk ile kaynaşarak Dürzi akidesini benimsemiştir.

Şu an 100 bin civarında bir nüfusa sahip olan Lübnan Kürt topluluğu ise I. Dünya Savaşı ve sonrasında siyasi ve iktisadi sebeplerle başlayan göçün neticesidir. İlk göç dalgası Cumhuriyetin kuruluşunun ardından 1920'lerde yaşanan Kürt isyanları neticesinde gerçekleşmiştir. Binlerce insan ya sürülmüş ya da güvenlik endişeleri ile Lübnan'a göç etmiştir. Bu ilk dalga göç ile gidenlerin tamamına yakını Mardin-Tur Abdin yöresindedir. İkinci göç dalgası ise 1958'den başlayarak Suriye'den gelen göçlerle yaşanmıştır. 1958

yılı Suriye hükümetinin Kürtlere karşı baskıyı yoğunlaştırdığı ve Osman Sabri, Nureddin Zaza gibi Suriye Kürdistan Demokrat Partisi (S-KDP) liderlerini tutuklandığı bir dönemdir. Yine II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'den daha çok iktisadi nedenlerle göç edenler olmuştur.

Lübnan'da Ermenilerden sonra en büyük ikinci azınlığı oluşturan Kürtlerin tamamı İslam dinine ve yine tamamına yakını Şafii mezhebine mensuptur. Çok az, Hanefilik ve diğer mezheplere mensuptur. 1970'li yıllarda Irakla Kürtler arasında yaşanan çatışmalarda Irak'ı destekleyen Filistinli örgütlerin ve bazı Arap milliyetçilerinin tutumları sebebiyle Kürtler ayrımcılığa maruz kalmışlardır. 1975-1991 arasında yaşanan Lübnan İç Savaşı uzun yıllar çok kötü sosyo-ekonomik şartlarda ve statüde yaşayan Kürtlerin durumlarını daha kötüleştirmiş birçok Kürt Avrupa'ya göç etmiştir. Kürtlerin önemli bir kısmının uzun süre Lübnan kimliğine sahip olamaması sebebiyle vatan-daşlık haklarından (eşit yasal statü oy kullanma hakkı vb.) yoksun olması durumlarını kötüleştiren bir diğer sebeptir. Siyasal haklardan mahrumiyet beraberinde düşük bir toplumsal, iktisadi statü getirmiştir. Bununla beraber Kürtlerin durumunda son yıllarda iyileşmeler yaşanmış birçok Kürt hüviyet sahibi olurken, yaşam koşullarında da önemli düzeltilmeler olmuştur. 1982'den itibaren Kürtler, siyasi, kültürel olarak örgütlenmeye başlamışlardır.

MAHABAD: İran Kürdistan'ında Urmiye Gölü'nün güneyinde bir şehir. Adı "ay ülkesi" anlamına gelen Mahabad şehri 1946 yılında kurulan kısa ömürlü Mahabad Cumhuriyeti'nin merkezi oldu. Şehir bugüne dek İran'daki Kürt milliyetçi hareketin merkezi olagelmıştır. Mahabad şu an İran'ın Batı Azerbaycan Eyaleti'ne bağlıdır. Ortaçağda Deryaz isimli bir köy olan Mahabad, Safeviler zamanında Mukri aşiret lideri Budak Sultan tarafından emirliğin merkezi haline getirildi. Emirlik, 19. yüzyılın ortalarına kadar varlığını korudu. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlılar ve Ruslar arasındaki çatışmalara sahne olan şehir, savaştan sonra kısa bir süre İsmail Ağa Şikak (Simko) tarafından ele geçirildi.

MAHABAD CUMHURİYETİ: 22 Ocak 1946 - Aralık 1946 tarihleri arasında varlığını sürdürebilmiş kısa süreli Kürt devleti. 11 ay ömrü olan devletin 20. yüzyıl Kürt milliyetçi söyleminde önemli bir yeri olmuştur. 1941 yılı Eylül ayında İran'ın İngiliz ve Ruslar tarafından işgal edilmesi ile İran Kürdistanı'nda ve Azerbaycan da devlet otoritesi çöktü. Kürtler, Ruslar ve İngilizler nezdinde bazı teşebbüslerde bulundu ise de netice alamadılar. İşgal yıllarında Abdurrahman Zebihî öncülüğünde bazı Kürtler milliyetçi programa sahip Komala'yı kurdular. 1944'ten itibaren İran'daki Kürt politikasını değiştiren Sovyetler, Kürtlere yakınlık gösterdi ve Komala'nın başvurusu üzerine Mahabad'ta Kürdistan-Sovyet Kültürel İlişkiler Topluluğu adıyla bir yapı kuruldu. 1945'te Komala'ya davet edilen Mahabad'ın saygın ismi Kadı Muhammed parti liderliğini üstlendi. Kadı Muhammed, 12-15 Eylül 1945 tarihlerinde çeşitli temaslarda bulunmak üzere kuzeni Seyfi Kadı ve Hacı Baba ile birlikte Bakü'ye gitti. Burada Rus yetkililerle görüşmelerde bulunan heyet, Mahabad'a döndükten sonra *Hizbê Dimokrati Kurd* (Kürdistan Demokrat Partisi) adlı bir parti kurduğunu açıkladı. Kısa bir süre içerisinde Irak'taki Kürtlerle ilişkilerini geliştiren parti yöneticileri Irak'taki yenilgisinin ardından İran'a geçen Mustafa Barzani ve peşmergelerini Mahabad'ta karşıladılar.

12 Aralık 1945'te Azerilerin özerkliklerini ilan etmelerinin ardından 22 Ocak 1946'da Kadı Muhammed KDP lideri olarak Mahabad halkı ve Irak Kürdistanı'ndaki Kürt hareketinin önderi Molla Mustafa Barzani'nin de hazır bulunduğu Çarçıra Meydanı'nda Mahabad Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etti. Akabinde oluşturulan meclis 11 Subat 1946'da Kadı Muhammed'i cumhurbaşkanlığına, Hacı Baba'yı başbakanlığa, Mustafa Barzani'yi genelkurmay başkanlığına, Seyfi Kadı'yı ise kolluk kuvvetleri komutanlığına getirdi. Kürtçe resmi dil ilan edildi. Üstte kırmızı altta yeşil kuşak üzerine bir güneşin bulunduğu bayrak Kürdistan Bayrağı ve Şair Dildar Rauf'un Ey Rekib adlı şiiri milli marş olarak kabul edildi. Basın alanında ise çıkarılan Kürdistan dergisinin devamına, aynı adla bir gazetenin çıkarılmasına karar verildi. *Hale* dergisi yayınlandı. İki Kürt şairin, Hejar ile Hemin'in şiir kitapları devlet matbaasında bastırılırken kısa bir süre içerisinde okullar kuruldu ve Kürtçe eğitime başlandı. 10 Mart'ta ise Sovyetlerin göndermiş olduğu bir verici istasyonu ile Mahabad Radyosu yayın yapmaya başladı.

Mahabad Cumhuriyeti'nin ilanı İran, Irak, Türkiye'de tepki ile karşılanırken, Sovyetler de İran ile yaptığı petrol pazarlıkları sonucu politikasını değiştirdi ve Kürtlerden desteğini çekti. Tebriz'in alınması ile Azeri devletine son verilmesinin akabinde İran ordusu tarafından Mahabad Cumhuriyeti'ne de son verildi. Kadı Muhammed, Tahran'daki parlamenter kardeşi Sadri Kadı aracılığıyla uzlaşma yolu aradı. Hükümet ile varılan uzlaşma gereği Mustafa Barzani ve Seyfi Kadı komutalarındaki birlikler şehrin dışına çıkarıldı. Fakat, 17 Aralık'ta Kadı Muhammed ve kuzeni Seyfi Kadı da dahil olmak üzere tüm kabine üyeleri tutuklandılar. Sadri Kadı'da Tahran'da tutuklanıp Mahabad'a getirildi. Kadı Muhammed, Seyfi Kadı ve Sadri Kadı 30/31 Mart 1947 tarihinde Çarçıra Meydanı'nda idam edildiler.

MAHMUD, MUHAMMED (-1949): Irak ordusunda subay olan Muhammed Mahmud milliyetçi Kürt partisi Hiva'da aktif rol aldı. Politik bir yazar ve güçlü bir hatip olarak Hiva'nın yayın organında editoryal yazıların çoğunu yazdı. 1943-45 yıllarında Molla Mustafa Barzani öncülüğünde gerçekleşen isyana katıldı ve I-KDP'nin kuruluşunda yer aldı. İsyanın ardından İran'a geçen ve Barzani'nin sözcülüğünü üstlenen Mahmud, Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşuna katıldı. 1947 yılında Irak'a geri dönen Muhammed Mahmud, 1949'da Bağdat merkez hapishanesinde idam edildi.

MAHMUR KAMPI: Irak'ın Musul şehrine bağlı Erbil'e yaklaşık 100 kilometre uzaklıkta bulunan BM denetimindeki mülteci kampı. Türkiye ve Irak sınırındaki Şırnak ve Hakkari bölgesindeki köylerin 1994 yılında güvenlik gerekçesiyle boşaltılmasından sonra Kuzey Irak'a geçen Türkiye Kürtlerinin yaşadığı kamp, 1988 yılında oluşturuldu. 12 bini aşkın kişinin yaşadığı kamp, sakinlerinin seçtiği bir yönetim kadrosu tarafından idare edilmektedir. Kamp PKK detetimindedir. Türkiye PKK tarafından kullanıldığı gerekçesiyle kampın kapatılması için ABD ve Irak'ın nezdinde girişimlerde bulundu. Ardından Türkiye'de 2009 yılında gündeme gelen "Kürt Açılımı" politikası çerçevesinde kampın boşaltılması gündeme geldi ise de istenen netice alınamadı.

MAHVİ/Mahwî (1830-1906/1909): Mutassavî ve şair. Tam adı Mela Muhammed Mela Osman Balliki olan Mahvi, Savucbulak ve Senendec'te eğitim gördü. Eğitimin ardından Süleymaniye'de kadılık yaptı. Nakşibendi

tarikatina müntesip ünlü bir sufi olan Mahvi, 1883 yılında İstanbul'a gelerek Sultan II. Abdülhamid ile görüştü. Sultanın kendisi için Süleymaniye'de inşa ettirdiği hankâh 1891'de açıldı. Günümüzde hala ayakta olan hankâh vefatının ardından Hankâh-ı Mahvi adı ile anılmaya başlandı. Klasik tasavvufi Kürt şiirinin önemli isimlerinden olan Mahvi'nin bir Divan'ı vardır. Bu Divan ilk olarak 1922'de Süleymaniye'de basıldı.

MALABADİ KÖPRÜSÜ: Tarihi Köprü. Diyarbakır'ın Silvan ilçesi yakınlarında ve Batman çayı üzerinde Artuklular döneminde, 1147 yılında Timurtaş bin İlgazi bin Artuk tarafından yaptırılmıştır. Köprü 7 m. eninde ve 150 uzunluğunda olup Orta Doğu'nun yıkılmamış en eski tarihi köprülerdendir. 1930 ve 1956'da iki kez onarılan köprünün yanına betonarme yeni bir köprü yapılmıştır.

MAM CELAL: Bkz. CELAL TALABANİ

MAMEND, ABBAS AĞA: Irak Kürdistan'ında Ranya ve Revanduz arasında meskun olan Ako aşiretinin lideri. Abbas Ağa Mamend aşireti ile birlikte Şeyh Mahmud Berzenci İsyanı sırasında onun yanında İngilizlere karşı savaştı. Monarşi dönemi Irak'ında Kürt partileri ve Irak Komünist Partisi'ne yakın duran Mamend, Abdülkerim Kasım döneminde yakın olduğu Molla Mustafa Barzani'yi Ranya'da silahlı bir güç oluşturmaya teşvik etti. 1961 yılında Abdülkerim Kasım hükümetine karşı başlayan Kürt isyanını destekledi ve aktif olarak katıldı. Güçlerinin yenilgisine karşın Barzani'nin milliyetçi bir lider olarak ortaya çıkmasında önemli katkısı oldu. Barzani ve İbrahim Ahmed grubu arasındaki anlaşmazlığı çözmeye çabaladı. 1964 Barzani tarafından oluşturulan danışma meclisi/konseyi üyeliğine getirildi. Mamend'in takipçileri 1991 yılındaki Kürt isyanına Ranya'da ön ayak oldular.

MAMEND, RESSUL (1944-1994): Siyasetçi. Bardaşan'da doğan Mamend IKDP'nin Kaladiz, Süleymaniye, Halepçe ve Kerkük temsilciliklerinde idareci olarak görev yaptı. 1975 yenilgisinden sonra kurulan KYB'yi

oluşturan gruplardan biri olan Ali Askeri başkanlığındaki Kürdistan Sosyalis Hareketi'nin içinde yer aldı. KYB-IKDP çatışmasında Ali Askeri'nin 1978'de IKDP tarafından idam edilmesinden sonra Mahmud Osman ile beraber Kürdistan Birleşik Sosyalist Partisi'ni kurdu. 1981'de ayrılarak Kürdistan Sosyalist Partisi'ni kurdu. Parti, 1988 Mayıs'ında kurulan Irak Kürdistan Cephesi'ne katıldı. 1992 seçimlerinde ciddi bir başarı elde edemeyince önce Sami Abdurrahman'ın partisi ile birlikte Kürdistan Birlik Partisi'ni kurdular. Bu birliktelikte çökünce Ressel Mamend 1993'te yeniden politbüro üyesi olarak KYB'ye katıldı. Kısa süre sora İngiltere'de iken geçirdiği kalp krizi sonunu 12 Nisan 1994'te hayatını kaybetti.

MART MANİFESTOSU (1970): Barzani ve Irak hükümeti adına Saddam Hüseyin arasında imzalanan Irak'taki Kürt sorununa kapsamlı bir çözüm olarak Kürtlere otonomi hakkı tanıyan antlaşma. Antlaşma ile Erbil, Süleymaniye, Duhok'ta özerk bir Kürt yönetimin oluşturulması konusunda anlaşılırken Kerkük, Sincar, Hanikin bölgesi için bir antlaşmaya varılamadı. Bu antlaşmaya göre; 1- Kürt nüfusun olduğu bölgelerde Arapça'nın yanı sıra Kürtçe resmi dil olacak, 2- Kürt dili ve kültürü güçlendirilecek, Kürtçe Irak'ın bütününde ikinci dil olacak, 3- Kürtçe edebiyat, sanat, kültürel girişimler desteklenecek, 4- Kürtçe basın ve televizyon oluşturulacak, 5- Genel af ilan edilecek, 6- Irak'ın başkan yardımcılarında biri Kürt olacak, Kürtler hükümete tam olarak katılacak, kabine ve orduda görev alacak, 7- Polisler ve güvenlik görevlileri dahil Kürt bölgesindeki tüm memurlar Kürt olacak ya da Kürtçe konuşacak, 8- Kürtler özgürce öğrenci, kadın, gençlik dernekleri kurabilecek, 9- Kürt bölgesinin kalkınması için fonlar tahsis edilecek, kalkınma planı çerçevesinde Kürt bölgelerine ek yardım ödenekleri ayrılacak, 10- Savaşta hayatını kaybedenlerin ailelerine dul ve yetim maaşı bağlanacak ve, 11- Tarım arazilerinin mülkiyeti için tarım reformu yapılacaktı.

1974 yılında tümünden yürürlüğe girmesi kararlaştırılan antlaşmanın imzalamasından sonra iki tarafça oluşturulan komisyon tarafından bazı maddelerin uygulanması için çalışmalara başlandı. Bu kapsamda önemli ölçüde Kürtçe eğitime geçildi. Çalışmalar bazı sorunlara rağmen 1971 ve 1972 yılında devam etti. Gerçekte iki tarafın karşılıklı olarak birbirine güvenmemesi, Irak hükümetinin antlaşmayı olduğu haliyle uygulamakta gönülsüz olması, öte

yandan 1972'den itibaren ABD, İran ve İsrail'in, Irak'ı istikrarsızlaştırmak için Kürtleri desteklemeye başlaması ve Barzani'yi taleplerini yükseltmek konusunda cesaretlendirmesi gerginliğin giderek tırmanması ile neticelendi. Barzani, Kerkük'ün Kürdistan'a dahil olmasında ısrarcı oldu. 1974 antlaşmasını tanımadığını söyleyen Saddam Hüseyin, 1974 yılında yeni bir otonomi yasası açıkladı. Bunun üzerine Kürtler yeniden Irak yönetimine karşı silaha sarıldılar. İsyan'ın merkezi yönetimi zorladığı bir sırada İran ile imzalanan Cezayir Antlaşması ile istediği tavizleri koparan İran ve ABD ittifakının desteğini çekmesi ile isyan kısa süre yenilgiyle sonuçlandı ve Irak Kürdistanı Bağdat'ın kontrolüne girdi.

1974 yılında Irak yönetiminin açıkladığı özerklik yasasını kabul eden IKDP'nin bazı politbüro üyeleri IKDP'den koparak Bağdat yönetiminin yanında yer aldılar ve Bağdat'a bağlı olan bir KDP oluşturdular.

MASUM, FUAD: KYB Politbüro üyesi. 1992 oluşturulan Kürdistan bölgesel hükümetinin ilk başbakanı. 1993'te KYB üyesi Kosret Resul lehine bu görevden çekildi. KYB'nin yöneticilerinden olan Masum uzun bir süre Irak Temsilciler Meclisi Kürdistan İttifakı Listesi Başkanlığı yaptı.

MAVAT/Mawat: Süleymaniye'nin 30 kilometre kuzeydoğusunda İran sınırına yakın bir Kürt kasabası. Mavat, 1960'lı yıllarda İbrahim Ahmed ve Celal Talabani önderliğindeki IKDP tarafından karargâh olarak kullanıldı. Molla Mustafa Barzani kendisine muhalif olan IKDP politbürosunu "Mavat İmparatorluğu" olarak adlandırdı. 1991'daki Kürt isyanının Irak ordusu tarafından bastırılmasından sonra yine Talabani ve peşmergeleri tarafından karargah olarak kullanıldı.

MECİD, ALİ HASAN EL (1941-2010): Iraklı asker devlet adamı. Irak Devrim Komuta Konseyi üyesi ve gizli servis yöneticisi. Saddam Hüseyin'in kuzeni olan Mecid, 16 Mart 1988 tarihinde kimyasal silahlarla gerçekleştirilen Halepçe Katliamı'nın emrini veren kişidir. Mecid, Kürtler tarafından "Kimyasal Ali" ve "Kürdistan Kasabı" olarak adlandırılmıştır. El-Mecid, İran-Irak Savaşı boyunca Baas Partisi'nin kuzeyden sorumlu genel sekreteri

görevine getirildi. Irak muhalifı Kürtlere karşı gerçekleştirilen Kürdistan'ın geneline yayılan Enfal Harekatı'nı yürüttü (1986-1988). Mart 1987'den 1988 Nisanına kadar süren kimyasal silahların kullanıldığı hareket 5000 aşkın insanın öldüğü Helepçe Katliamı ile doruğa ulaştı. Kürt direnişinin devam etmesi üzerine Mecid Irak Kürdistanı'm nüfussuzlaştırmaya karar verdi. Bu amaçla binlerce köy yerle bir edilirken, Arabizasyon politikası çerçevesinde yüz binlerce Kürt güneye sürüldü. 1988'e kadar Enfal Operasyonu kapsamında Kürt kaynaklarına göre 182 bin kişi öldü, 1,5 milyon Kürt sürüldü, 4000 civarında köy tahrip edildi.

El-Mecid, Kuveyt işgalinin akabinde Kuveyt'in askeri valiliğine, Mart 1991'de ise İç İşleri Bakanlığı'na getirildi. Körfez Savaşı'nın ardından patlak veren binlerce kişinin öldüğü, bir milyonu aşkın insanın mülteci olarak sınırlara yığıldığı Şii ve Kürt isyanlarını şiddetle bastırdı. Daha sonra Savunma Bakanlığı'na getirildi (1991-1995). 1998'de atandığı Irak'ın güney (Şii) bölgesinin komutanlığı görevini Irak'ın işgaline kadar devam ettirdi.

Irak'ın işgalinden sonra Ağustos 2003 tarihinde yakalanan el-Mecid, *İnsanlığa karşı suç ve soykırım işlemek suçu*'ndan yargılandı. 4 Haziran 2007 tarihinde hakkında verilen idam cezası kararı 25 Ocak 2010'da infaz edildi.

MED TV: 1995 yılında Londra'da kurulan ve Mart ayından itibaren Avrupa'dan uydu kanalıyla yayın yapmış ilk Kürtçe televizyon kanalıdır. Kürtçe, Türkçe, Arapça, Asuri, İngilizce yayın yapan kanalın yayın lisansı Türkiye'nin girişimleriyle PKK ile ilişkili olduğu, şiddeti ve terörü teşvik gerekçesi ile Independent Television Commission (ITC) tarafından 23 Nisan 1999'da iptal edildi ve yayını durduruldu. Ardılı olarak kurulan ve Temmuz 1999'da Belçika'dan yayına başlayan Medya TV'nin yayın lisansı da Fransa tarafından PKK ile ilişkili olduğu gerekçesi ile 13 Şubat 2004 tarihinde iptal edildi. Medya TV'nin kapatılmasını müteakip 1 Mart 2004'te aynı çizgide yayın yapan Roj TV Danimarka'dan yayına başladı.

MEDLER: Eski İranî bir dil konuşan Medler kendilerine dair yazılı kayıt bırakmadılar. M.Ö. 8. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar varlığını koruyan Medler, Kral Cyaxares zamanında M.Ö. 612'de Asurlular'ın başkenti olan Ninova'yı

alarak Asur İmparatorluğu'na son verdiler. Medler, yaşadıkları alanda uzun ömürlü olmayan bir devlet kurdular. Büyük Kiros (Cyrus) son Med kralı Astrages'i yenerek M.Ö. yaklaşık 550'lerde Medlerin başkenti Ekbatan'ı aldı ve Pers imparatorluğunu kurdu.

Bugün çok sayıda Kürt, linguistik ve coğrafi gerekçelerle soylarının Medlere dayandığına inanmaktadır. 20. yüzyılın başında Kürtler üzerine bir otorite olan Minorsky topladığı dilsel ve tarihsel verilere dayanarak Medlerin Kürtlerin ataları olduğunu ifade etmiştir. D. N McKenzie ise Medlerin bir kuzeybatı İran dili, Kürtlerin ise güneybatı İran dili konuştuklarını söyleyerek bu görüşe karşı çıkmıştır. Bununla birlikte Medlerin Kürtlerin ataları olduğu düşüncesi çağdaş Kürt milliyetçiliğinin önemli bir unsuru olagelmıştır.

MEDRESE: İslam dünyasında yaygın olan eğitim kurumları. Medreselerde İslam uleması tarafından belirli bir müfredat dahilinde İslami ilimler okutulur. Geçmiş dönem birçok medrese müfredatı içinde pozitif bilimleri de barındırmaktaydı. Medreseler Türkiye'de Şeyh Said İsyanı'nın ardından bir reaksiyon ve modernizasyon çabasının sonucu olarak kapatıldı. Devlet daha sonra dini müfredata sahip İmam Hatip okullarının açılmasına izin verdi. Bu okulların Türkiye'nin geleceği için tehlikeli ve "irtica ile ilişkili" olduğunu düşünen seküleristler 1997 yılında "28 şubat süreci" ile bu okulların önü almaya çalıştılar.

Kürt medreselerinin geçmişi 10. yüzyıla kadar uzanmakla beraber tam olarak kurumsallaşmaları 15. yüzyılda gerçekleşti ve zamanla sayıları artı. Cizre, Hizan, Colemerik, Beyazıt, Bitlis, Norşin, Ohin, Tillo ve Siirt'te önemli medresler bulunmaktaydı. Geçmişte yerel yöneticilerin ve halkın katkıları ile eğitim hayatlarını sürdüren medreselerde Arapça, Farsça ve Kürtçe kitaplar okunmakta, Arapça ve Farsça olan eserler de Kürtçe olarak şerh edilmekteydi. Bu medreselerde Molla Gorani, Şeyhu'l İslam Ebû Suûd Efendi ve İbnü'l Kemal gibi tanınmış birçok alim yetişmiştir. Yakın döneme kadar vücuda getirilen Kürt edebiyatı da medrese kökenli bir edebiyattır. Ahmed-i Hani, Molla Ahmed Ciziri, Faki Teyran, Ali Hariri, Molla Halil Siirdi, İsmail Bayezıdı, Mahmud Bayezıdı, Siyahpoş en ünlü örneklerdir. Marksist düşüncüyü savunan son dönemin ünlü şairi Cigerhun'da (Cigerxwin) medrese kökenlidir.

Geleneksel dönemde Kürtlerin toplumsal hayatları üzerinde büyük etkileri olan medreseler başlıca eğitim kurumu olduklarından buradan mezun olan mollalar toplumun aydın/alim tabakasını oluşturmaktaydı. Ayrıca medreseler toplumun eğitimi kadar yargı sistemi üzerinde etkin idiler. Çünkü medreselerde ders veren ve “Seyda” olarak adlandırılan hocalar aynı zamanda ‘fetva makamı’ işlevi görmek ve toplumsal çatışmalarda, anlaşmazlıklarda aracılık görevini üstlenmekteydiler. Medreseler toplumsal sorunların çözüldüğü divanhanlerdi.

Toplumsal hareketliliğin az olduğu geleneksel dönemde medreseler oluşturdıkları toplumsal sirkülasyon ile toplumsal bir kast sisteminin oluşmasının önüne geçilmesinde etkin oldular. Herhangi bir kişi medresede eğitimini başarı ile tamamladıktan sonra molla icazeti alabilmekteydi ki bu da toplumsal saygınlığa kavuşmak demektir. Kürdistan’da mollalık/ulemalık ve şeyhlik çoğunlukla iç içe geçmiştir. Şeyhler çoğunlukla medresedeki eğitim sürecinden geçen ulema sınıfına dahil olup aynı zamanda medrese sahibi hocalar idiler. Gücünü dinsel itibarından ve oluşturdıkları tarikat örgütlenmesinden alan bu alim-şeyhler 19. yüzyılın sonunda güçlü siyasal otoritelere dönüştüler. Paralel süreçte Kürt milliyetçiliği medreselerde başladı. Medreseye dayanan Kürt dinsel aristokrasisi 1880-1925 Kürt isyanlarına da öncülük etti. Bu isyanlara öncülük eden şeyhler Nakşi ve Kadiri tarikatlarına mensuptular. Yüzyılın ortalarına doğru bu dinsel aristokrasinin bir kısmı seküler bir dönüşüm ile toplumsal konum ve itibarlarını korumayı başarmıştır.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun getirdiği yasaklama ile medreseler büyük bir sarsıntı geçirdiler. Kürtçe eğitim yapan kurum olması hasebi ile Kürtçe yegane kurumsal dayanağını kaybetti. Bununla beraber ilmi düzeydeki gerileme ile birlikte bazı medreseler halkın desteği ile varlığını günümüze dek idame etmeyi başardılar. Yakın dönemde bu medreselerden birçok müftü yetişti. Mezun olanlar herhangi bir memuriyete girebilmek için devletçe düzenlenen sınavlara girmeye, dışardan resmi diploma almaya çalıştılar. 1965 yılından sonra dini görevlere İmam Hatip ve ilahiyat kökenlilerin atanması medreselere olan talebi daha da azaltmıştır.

MED-ZEHRA: Kürt Meselesine duyarlılığı ile bilinen Nurcu cemaat. Kürt Meselesinde diğer Nur cemaatlerinden farklı değerlendirmeler neti-

cesinde oluşan Med-Zehra grubu ile Türkiye’de Kürt merkezli Nurculuk kurumsal anlamda ilk kez bir yapıya kavuştu. Med-Zehra Yayın Dağıtım şirketini daha sonra da Tenvir Yayınlarını kuran Muhammed Sıddık Dur-sun Şeyhazade etrafında teşekkül eden grup İslami bir söylem ile Kürt Meselesini sahiplenmiştir. 1989-1998 arasında 29 sayı yayımlanan *Dava* dergisindeki yazılarda Kürt-Kürdistan kavramları öne çıkarılırken, devlet Kürt politikasının yanlışlığı ve Risalelerin çarpıtılması üzerinde durulmuştur. Med-Zehra çevresi defaaten Kürt ve Kürdistan kelimelerinin Risalelerden çıkarıldığını dile getirmiş ve bunu şiddetle eleştirmiştir.

MELİK: Özellikle ortaçağ İslam toplumlarında hükümdar/sultan anlamında kullanılan unvan. Kürtlerde ise bu unvanı Eyyübiler ve Hasankeyf Emareti’nin idarecileri kullanmıştır.

MELLE: Bkz. MOLLA

MENDERES, ADNAN: Siyasetçi. Demokrat Parti (DP) Genel Başkanı ve tek parti yönetimi sonrası ilk başbakan. Aydın ili doğumlu olan Adnan Menderes, Serbest Fırka’da ile siyasete başladı. 1946 yılında DP’nin kurucuları arasında yer aldı ve genel başkanlığına seçildi. Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950’deki seçimlerinde oyların %52.68 alıp 408 milletvekili çıkararak ezici bir zafer kazandı. Rakibi CHP ise seçimlerde sadece 69 milletvekili çıkarabildi. DP’nin hükümeti kurması ile Türkiye’de tek parti yönetimi (1923-1950) son buldu. DP, 1954 seçimlerinde oyların %57.61’ini, 1957 seçimlerinde %47.88’ini alarak iktidarda kalmaya devam etti. 10 yıl başta kalan partinin iktidarına, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile son verildi. Menderes ve arkadaşları idam edildi.

Menderes döneminde özgürlükler konusunda nispeten gelişme yaşandı ve tek partinin katı modernleşme politikasına karşın daha yumuşak bir politika izlendi. Dini yaşam üzerindeki baskılar hafifletildi. Cumhuriyet döneminde teşekkül ettirilen Umumi Müfettişlik Bölgeleri Kanunu sömürge valiliklerini andırdığı gerekçesiyle yürürlükten kaldırıldı. Yine DP grubunda-ki bazı Kürt milletvekillerinin de teşebbüsü ile Muğlalı Hadisesi (33 Kurşun

Olayı) yeniden soruşturuldu ve soruşturma sonucunda Mustafa Muğlalı Paşa suçlu bulunarak hapsedildi. 1951 yılında çıkarılan 5826 sayılı yasa ile daha önce “yasak bölge” ilan Tunceli, Siirt, Van, Bitlis, Ağrı ve Kars’taki yerleşim yasağı kaldırıldı. Devlete geçen taşınmaz mallar sahiplerine iade edildi. Tek parti döneminde sürülen Kürt ailelerin memleketlerine geri dönüşüne izin verildi. Abdülmelik Fırat, Gıyaseddin Emre gibi Kürt aristokrasisine mensup bazı şeyh ve ağa çocuklarının DP listesinden meclise girmeleri sağlandı. Bununla beraber öncesine oranla daha ılımlı bir politika ile Kürtleri yönetime bağlamaya çalışan Menderes iktidarı döneminde Kürtler için yasal düzeyde siyasi veya kültürel herhangi bir hak tanınmadı. Bu dönemde Kürtlere karşı girişilen en önemli olay yakın dönem Kürt milliyetçiliğinde bir dönüm noktası olan “49’lar Olayı”dır. DP’nin Kürt politikasını tavizkar bulan 27 Mayısçılar darbe sonrasında Doğu da durumun çığırından çıktığını ve DP içinde bir Kürdistan hükümeti kurulması için çalışma yapanlar olduğu iddiasında bulunmuşlardır.

MERDAN, ALİ (1904-1981): Müzisyen. Kekük’te doğan Ali Merdan küçük yaşta babasını kaybetti ve eğitimini tamamlamadı. 1939 yılında açılan Bağdat radyosunda şarkılarını seslendirdi. 24 Temmuz 1981 tarihinde Bağdat’ta vefat etti.

MERKEZİ ANTLAŞMA TEŞKİLATI: Bkz. CENTO

MERVANİLER: 983-1085 yılları arasında Meyafarkin (Silvan) merkez olmak üzere Diyarbakır ve çevresinde hüküm sürmüş Kürt hanedanlığı. Şerefname’de bahsedilen beş Kürt hanedanlığından birisidir. Bâd (Bâz) lakaplı Ebû Şücâ Abdullah Hüseyin’in kurucusu olduğu devlet, Bâd’ın yerine geçen yeğeni Ebû Ali Hasan’ın (Ebû Ali Hasan b. Mervân) babasının adına nispetle Mervaniler olarak adlandırılmıştır. Mervani Devleti’ne Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından son verildi.

Meyâfârikin, Âmid, Cizre, Düneysir, Nusaybin, Ahlat ve Erzen şehirlerine hâkim olan Mervaniler döneminde Diyarbakır ve çevresi önemli bir kültür ve ilim merkezi haline geldi. Şafîi fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Beyân

el-Kâzerûnî'nin Diyarbakır'a gelerek mezhebi yaymaya başlaması ile Şafiilik mezhebi bu dönemde Mervanilerin desteği ile tüm bölgede yayıldı.

MERYEM HAN/Meryem Xan (1904-1949): Müzisyen. Kürtçe şarkıları kaydedilen ilk kadın sanatçıdır. Şırnak'ın Dêrgol/Dêrgul Köyü'nde (Kumçatı) doğan Meryem Han 1924'te gittiği Zaho'da 12 yıl kaldı. 1936'da önce Musul'a, sonra da Bağdat'a gitti. 1939'da açılan Bağdat Radyosu'nda çalıştı. Sanatçı, Kürt kültür ve toplumsal hayatını yansıtan çok sayıda şarkı (kılam-stran) besteledi ve söyledi. 200'ün üzerinde şarkı okuyan Meryem Han plak çıkaran ilk Kürt kadın sanatçıdır. Meryem Han 1949 yılında Bağdat'ta hayatını kaybetti.

MESTURE HANIM/Mah Şeref Xanim Erdelanî (1800?1805-1847): Şair ve tarihçi. Erdelan Emirliği'nin yönetici ailesine mensup olan Mesture Hanım Senendec'te doğdu. Süleymaniye'de öldü. Babası Ebul Hasan Beg Kadiri, eşi ise Husrev Han Erdelan idi. Kocasının ölümü (1834) ile dış saldırılara karşı savunmasız kalan Erdelan Beyliği, Kaçarlar tarafından ele geçirilince Babanların denetimindeki Süleymaniye'ye sığındılar. Gorani lehçesinde şiirler yazan Mesture Hanım Erdelan Emirliği'nin tarihini anlatan Farsça bir tarih kitabı da yazmıştır. Şiirlerinden oluşan Divanı ilk olarak 1926'da Yahya Marifet, *Erdelan Tarihi* ise Nasır Azadpur tarafından 1946'da yayınlandı.

MEVLEVÎ/Mevlevî (1806-1882): Şair ve mutassavuf. Kürt sufi şiirinin en önemli temsilcilerinden olan Mevlevî'nin tam adı Abdulrahim Mevlevî Tavagozi'dir (Ebdulrehim Mevlevî Tawagozi). Şiirlerinde *Ma'dumi* mahlasını kullanan şair, daha çok Mevlevî-i Kurdi olarak bilinir. Halepçe yakınındaki Tavagoz Köyü'nde doğdu. Babası Molla Said'in yanında başladığı eğitimini birçok medresede okuyarak tamamlayan Mevlevî, icazet aldıktan sonra Halepçe yakınlarında ders vermeye, şiir yazmaya başladı ve Nakşibendi Şeyh Osman Siraceddin-i Tavilî'ye intisap etti ve halifesi oldu. Caf aşireti ileri gelenleri ile yakın ilişkiler kuran Mevlevî, İran Kürdistanı'ndaki Erdelan Emirliği'nin de himayesine sahip oldu. Kürdistan'ın birçok yerini gezen ve

ömrünün son yıllarını kör olarak geçiren Mevlevî, Halepçe yakınındaki Sarşata'da vefat etti.

Goran diyalektinde yazan şairlerin en ünlüsü olan Mevlevî, Kürtçe, Arapça, Farsça üç dilde de yazmış ve eserlerinde daha çok İslami konuları işlemiştir. 1863'te başlayıp 1865'te bitirdiği *Eqîdey Merziye* adlı eseri Kürtçe olup 2452 beyitten oluşur. İslam kelamının konularını işleyen eser ilk olarak 1934'te Kahire'de basıldı. Mevlevî'nin aynı konuları işleyen *Al-Fadila* (1868) isimli 2031 beyitlik Arapça ve *Al-Fawatih* isimli 527 beyitlik Farsça bir eseri vardır. *Aqida-ye Mevlevî* isimli 110 beyitlik eseri 1977'de Bağdat'a basıldı. Şiirlerini bir araya getiren Divanı *Divan-ı Mevlevî* Abdülkerim Muhammed Müderris tarafından 1961 yılında Bağdat'ta yayınlandı.

MEZOPOTAMYA KÜLTÜR MERKEZİ (MKM)/Navenda Çanda Mezopotamya (NÇM): Kürt kültürü ve sanatına dair çalışmalar yapmak ve Kürt kültürünü geliştirmek amacıyla 1991 yılında aralarında Musa Anter, İsmail Beşikçi, Faki Hüseyin gibi isimlerin bulunduğu bir grup aydın tarafından kurulan kültür merkezi. Bir süre sonra İstanbul dışında da açılan benzer kültür merkezleri Mezopotamya Kültür Merkezleri adı ile birleştirildi. Bunlar: Mezopotamya Kültür Merkezi (İstanbul), Ada Kültür Sanat Merkezi (İzmir), Anka Kültür Sanat Merkezi (Mersin), Akdeniz Kültür Sanat Merkezi (Adana), Urfa Kültür Sanat Merkezi (Urfa), Dicle-Fırat Kültür Merkezi'dir (Diyarbakır).

MIRADÊ KINÊ (1942/1943-1984): Müzisyen/dengbej. Halk arasında yaygın olan ismiyle "Mirado", Batman'ın Gercüş ilçesinde doğdu. Kemerçe (rıbab) ustası olan Mirado bölgesinde 1970'lerden itibaren tanınmaya başladı. 1980'li yılların başında Siirt Bayındırlık Müdürlüğünde çalıştı. 1984'te Siirt'e hayatını kaybetti.

MİLLET: Geleneksel dönemde dini cemaatleri, ümmetleri ifade eden terim. Modern dönemle beraber ulus anlamında kullanmaya başlanmıştır. Milletler sistemine göre örgütlenmiş Osmanlı sosyal düzeninde milliyete mensup olmak kişinin/ümmetlerin dini, sosyal ve eğimsel özerkliğini garanti etmekte idi. Kürtler de İslam milletinin bir parçası olarak rüçhaniyet

hakkına sahip topluluğun haklarına sahipti. Osmanlının azınlıkları dinsel temelde tanımlama anlayışı modern/laik Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucu antlaşması olan Lozan'a esas teşkil etmiştir. Antlaşması ile sadece gayr-müslimler azınlık olarak tanımlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde paradoksal ve ironik olarak Türk etnik kimliği dinin/milliyetin yerine ikame edilerek gayr-i Türk olan tüm Müslim gruplar Türk addedilmiş ve bu bağlamda Kürtlerin ayrı bir millet olarak kimlikleri yok sayılmış, baskı ve asimilasyon yöntemi ile Kürtler, Türklüğe temsil edilmeye çalışılmışlardır.

MİLLİ GÜVENLİK KURULU: Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili kararların alınmasını ve gerekli kurumlar arası eşgüdümün sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirmekle görevli kurum. Gerçekte kökenleri Cumhuriyetin kuruluş dönemine uzanmakla birlikte 1960 Darbesi sonrası yapılan 1961 Anayasası'na göre kurulan, 1982 Anayasası'nın 118. maddesiyle bugünkü haline kavuşan MGK, fiili olarak devletin güvenliği konusunda nihai karar verme organı olarak icraata bulunmuştur. Devlet hiyerarşisinin tepesinde yer alan seçilmişlerin ve ordu komutanlarının katıldığı, fiilen ordu hiyerarşisine bağlı olarak çalışan kurul, Türkiye'de güvenlik, istihbarat iç ve dış düşmanların ve tehdit unsurlarının tespiti ve buna karşı yürütülmesi gereken siyasetin belirlendiği ve yerine getirilmek üzere hükümetlere bildirildiği en önemli siyasi organ olarak işlev görmüştür.

PKK öncülüğünde yükselen Kürt milliyetçiliği 1990'lı yıllardan itibaren devlet güvenliğine yönelen en büyük tehdit olarak değerlendirildiğinden MGK, devletin izlediği Kürt politikasının belirlenmesinde başat rol oynamıştır. Sorunun tanım ve çözülmesinde inisiyatif(a)mayan siyasiler de uzun süre sorunun tanımlanmasını ve mücadele edilmesini askerlere tevdi ettiklerinden 1990'lı yıllarda MGK Kürt sorunu ile uğraşmak konusunda neredeyse tek yetki sahibi otorite oldu. Kürt sorunu daima bir güvenlik-asayiş perspektifinden değerlendirilerek askeri yöntemlerle hal yoluna gidildi. Bazen de bu değerlendirmelere ekonomik boyut ilave edildi.

Son zamanlarda bu durumda bir değişimin yaşandığı gözlemlenmektedir. Seçilmiş hükümete karşı yasadışı oluşumlar içinde oldukları veya

bunlarla ilgili oldukları iddiası ile generaller dahil birçok üst düzey asker tutuklandı. Yaşanan demokratikleşme programları çerçevesinde askerlerin siyaset üzerindeki etkisinin azalt(ıl)masıyla siyasetçiler Kürt meselesinde daha fazla inisiyatif almaya başlamışlardır.

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ (MHP): 8-9 Şubat 1969'da Adana'da yapılan genel kongrede Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) adının Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirmesiyle kurulan, Türkçülük ideolojisini benimseyen ve halen Türk siyasal hayatında etkin olan siyasi parti. Aynı kongrede başkan seçilen Alparslan Türkeş öncülüğündeki parti, 1970'li yıllardaki siyasal şiddet olaylarda etkin rol oynadı ve kendisini ötekisi olarak komünistlere karşı konumlandırdı. MC Koalisyon Hükümetleri'nde yer alan MHP, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra kapatıldı.

1990'lı yıllarda Kürt milliyetçi hareketinin yükselmesi ve Türkiye'nin en önemli meselesi haline gelmesi ile MHP, terör sorunu olarak vasıflandırdığı Kürt Sorununu politikasının ve muhalefetine merkezine koydu. Homojen bir Türk/lük tasavvuruna sahip olan parti Kürtlere yönelik klasik-resmî devlet söylemini günümüze dek sürdürdü. Bununla beraber MHP çatışmaların en yoğun olduğu 1990'lı yılların ilk dönemlerinde değil, zorunlu olarak Batıya göç eden nüfus sonucu Kürt Sorununun yakıcı bir gerçek olarak OHAL sınırlarını aşp Batı Anadolu'da yaşayan Türkler için görünür olmaya başladığı bir dönemde oylarını artırdı. Öcalan'ın yakalanıp İmralı Adası'na hapsedilmesi ile 17 Nisan 1999 seçimlerinde oyların %17.98'ini alarak tarihindeki en yüksek oy orana ulaştı ve oyların %22,17'sini alan DSP'nin ardından ikinci parti oldu. DSP ve ANAP ile birlikte ortak koalisyon hükümeti kuran MHP Başkanı Devlet Bahçeli de başbakan yardımcılığı koltuğuna oturdu. İronik olarak bu hükümet döneminde iç kaygılar ve AB baskısı ile idam cezası kaldırılarak Öcalan'ın idam cezası müebbet hapis cezasına çevrildi.

1990'lı yıllardan bugüne Kürt sorununun çözümüne ve Kürtçe üzerindeki baskıların kaldırılmasına şiddetle muhalefet eden parti, 2009'da Kürt sorununu çözmek amacıyla gündeme getirilen ve kamuoyunda Kürt Açılımı olarak adlandırılan süreci "ihamet" olarak değerlendirip karşı çıktı. Diğer aktörlerle beraber Kürt Sorununun çözümüne yönelik atılan adımların

bloke edilmesinde etkin-kilit rol oynadı. 2010 yılında yapılan referandum kampanyasını da Kürt Açılımına karşı muhalefete endeksledi ise de umduğu neticeyi elde edemedi. Kürt Sorunu, MHP için hala içinden çıkılması zor en ölümcül sorun olmaya devam etmektedir.

MİNORSKY, VLADİMİR FEODOROVİÇ (1877 - 1966): Rus Şarkiyatçı ve diplomat. 20 yüzyılın en önemli kürdologlarından olan Minorsky'nin Kürtler hakkında yazdıkları hala bir başvuru kaynağı olarak önemini korumaktadır. Korcheva'da doğan Minosky 1900'de Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni, 1903'te Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nü bitirdikten sonra Rus dış işlerinde çalışmaya başladı. 1904-1908, 1917 yılları arası Rusya konsolosu ve elçilik çalışanı olarak Tebriz, Tahran, Taşkent, İstanbul'da görev yaptı. Urumiye'de çalışırken bir Kürt grup olan Ehl-i Hak'lar üzerine yaptığı çalışmayı yayınladı

Bolşevik İhtilali'nden sonra ülkesine dönmeyerek 1919'da Paris'te giden Minorsky, Versailles ve Trianon Antlaşmaları sırasında Rus Elçiliği'nde Ortadoğu ve Kafkasya uzmanı olarak çalıştı. 1923'te Paris'te Ecole Nationales des Langues Orientales Vivantes'te İran edebiyatı, İslam tarihi, Türk tarihi dersleri; 1932'de Londra'daki School of Oriental and African Studies'te Farsça hocası olarak görev yaptı. 1937'de profesör olan Minorsky, 1944 yılında emekli oldu. 1948-1949 Kahire'de Kral Fuad Üniversitesi'nde bulundu. Emekliliği boyunca Cambridge'de kalan Minorsky birçok kongreye katıldı. 25 Mart 1966'da Cambridge'de öldü.

Kürt dili, Kürtler ve Kürdistan üzerine birçok yayın yapan velut bir yazar olan Minorsky geride bir kısmı Kürtlerle ilgili olan din, tarih, coğrafya konularında iki yüz civarında yayınlanmış kitap ve makale bıraktı.

MİR: 14. ve 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca birçok Kürt beyi tarafından kullanılan unvan. Mir, Arapça "emir" kelimesinin Kürtçeleşmiş halidir. Kürt toplumun en aristokrat sınıfını oluşturan mirler toplum hiyerarşisinin zirvesini teşkil ederler. Bununla beraber mirler bir şekilde siyasal güç kazanmış kişiler olarak herhangi bir kökene sahip olabilirler; sıradan köylü, şeyh, ağa, ulema, derviş vb. Mirler, geniş bir konfederasyona veya geniş bir bölgeye

hükmetmekle beraber bir sultanın vassalı durumundadır. Yerel bir hükümdar konumunda olan mirlikler bağımsız devletin birçok özelliğini taşırlar. 19. yüzyıl başlarında en önemli Kürt mirleri Soran, Botan, Baban, Behdinan, Erdelan mirleri idi. Özellikle Mir Bedirhan ve Soran Miri 19. yüzyılın ilk yarısındaki tasfiye öncesi güçlü bir konuma gelmişlerdir.

MİRLİK: Bkz. EMİRLİK

MİSAK-I MİLLÎ: 28 Ocak 1920 tarihinde işgal edilmiş İstanbul'da gizlice toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kabul ettiği Osmanlı Devleti'nin sınırlarına ilişkin bildiri. Misak-ı Milli aslında Atatürk başkanlığındaki Sivas Kongresi'nde ortaya konan bildirinin kabulü idi. Gizli oturumda yeterli çoğunluğun sağlanmadığı oturumda, toplantıya katılanların oy çokluğu ile kabul edildi. Genel olarak Mondros ateşkes antlaşmasının imzalandığı sırada işgal dahil fiili durumu esas alan Misak-ı Milli 6 maddeden oluşmakta olup hiçbir maddesi tam manası ile gerçekleştirilememiştir.

Misak-ı Milli'deki 'millî' kavramı millî mücadele döneminin diline paralel olarak dini bir muhtevaya sahiptir. Etnik değil, dini içeriğe sahip Misak-ı Milli, Türklerden ve Kürtlerden değil, 'ayrılık kabul etmez bir bütün' olarak ateşkes antlaşması imzalandığı sıradaki Osmanlı İslam ekseriyetinden söz eder. Dönemin millet anlayışına bağlı olarak Kürtler de tek olan İslam milletine dahil edilirler. Zaten Misak-ı Milli'nin birinci maddesi din ortaklığından bahsetmektedir.

Misak, elde kalan topraklar dahilinde Osmanlı Devletinin yaşatılmasını amaçlamaktadır. Misak-ı Milli, ateşkes antlaşması imzalandığı sırasında elden çıkmış-işgal edilmiş olan Araplarla meskun memleketlerin kaderlerini tayin hakkı için halk oylaması yapılması gerektiğini ifade ederken, geri kalan İslam Osmanlı çoğunluğunun oturduğu bölgelerin tümünün fiilen ve hükmen hiçbir sebeple ayrılamaz bir bütün olduğu belirtilmiştir.

30 Ekim 1918 imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na aykırı olarak İngilizler 1 Kasım 1918'de Musul'u işgal ettiler. Misak-ı Milli'ye dahil olan Musul'un daha sonra İngilizlere bırakılması ile Osmanlı Kürdistanı'nın ana gövdesi bir kez daha bölündü. Şayet Misak-ı Milli gerçekleştirilmiş olsaydı Türkiye, Suriye ve Irak Kürdistanı bir bütün olacaktı.

MİT/MİLLİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI: 1920'lerden beri faaliyet göstermekle beraber resmi olarak 1965 yılında kuruldu. İç ve dış istihbarat birimlerinin bileşiminden oluşur. Yasal olarak başbakana karşı sorumlu olmasına karşın, pratikte yakın döneme kadar MİT, MGK yolu ile siyaset üzerinde etkin olan orduyla yakın ilişki içinde oldu. 2000'li yıllardan sonra ise ordunun siyaset üzerindeki etkisinin azalması ile MİT önemli ölçüde siyasi sistemin denetimine alındı.

Polisiye gücü olmayan MİT'in görevi istihbarat toplamak, yurt dışında karşı istihbaratta bulunmaktır. MİT, 1990'lı yıllarda yükselen Kürt milliyetçi hareketine karşı izlenen gayri nizami savaşta önemli rol oynadı ve bu süreçte birçok yasadışı unsuru kullandı. Susurluk Olayı'nın akabinde MİT'in de diğer bazı devlet kurumları gibi yasadışı birçok işe dahil olduğu anlaşıldı. PKK'ye karşı birçok faaliyete girişen MİT, 2000'li yıllarda da Kürt milliyetçi hareketi ile mücadelenin temel unsurlarından biri olmaya devam etti. MİT, AKP hükümetinin başlattığı "Kürt Açılımı" politikası kapsamında PKK yetkilileri ile Norveç'in başkenti Oslo'da görüşmeler yaptı. Oslo Görüşmesi/Görüşmeleri olarak adlandırılan ve 2011'de basına yansıyan gizli görüşmelerin kayıtları uzun süren tartışmaları beraberinde getirdi. Ayrıca bkz. OSLO GÖRÜŞMESİ/GÖRÜŞMELERİ

MİTERRAND, DANİELLE (1924-2011): Fransa eski Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın eşi, Kürt davasının uzun süreli savucusu ve sözcüsü. Fransa Özgürlükler Vakfı'nın kurucusu ve başkanı. Soğuk Savaş döneminde üçüncü dünya ülkelerini destekledi. 1989'da Halepçe Katliamı sonrası Irak'tan kaçan çok sayıda Kürt ailenin Fransa'ya mülteci olarak kabul edilmesi için çalıştı. Fransa'daki Paris Kürt Enstitüsü'nü desteklediği gibi önemli katkılar sağladı. 1992'de Irak Kürdistanı'na giderek Kürt liderlerle görüştü. Danielle Mitterrand birkaç kez Irak Kürdistanı'na ziyarette bulundu. 2002'de Erbil'de kurulan dev 'François

Mitterrand 'Carrefour' mağazasının açılışı için gittiği Erbil'de Kürdistan meclisinde bir konuşma yaptı. 2009 yılında Bölgesel Kürt Yönetim Başkanı Barzani tarafından davet edilen Danielle Mitterrand Erbil'de Kürdistan Parlamentosu'nda konuşma yaparak Kürdistan bölgesini ikinci vatan olarak gördüğünü ve öyle hissettiğini belirtti.

MOĞOLLAR: Moğol istilası kalıcı olmamakla birlikte aniliği ve şiddeti sebebi ile Kürdistan'da büyük bir yıkım ve göç yarattı. Kürtler, Moğol istilası sırasında, 1217'de Celaleddin Harzemşah'ın Bağdat'a sevk ettiği kuvvetleri yendiler ise de Celaleddin'in Hilat'a düzenlediği seferde çok sayıda Kürt açlıktan kırıldı. Mağlup olduğu Moğolların takibinden kaçan Celaleddin Harzemşah Diyarbekir'e sığındı. Celaleddin'in burada öldürülmesinden sonra Moğollar Diyarbekir ve Hilat'ı yağmaladılar. Diğer bir ordu Maragha ve Erbil'i istila etti. 1245 yılında Şehrezor 1252'de de Diyarbakır yağmalandı. Kürtler, Moğol saldırılarından korunmak için bir süre dağlara sığındılar. Selçuklular zamanında oluşturulan Kürdistan Eyaleti de Melik b. Tudan tarafından zapt edildi. 1258'deki Bağdat Seferi sırasında Kirmanşah büyük zarar gördü. Seferin ardından Erbil'i zaptetmek için kuvvet gönderildi ve Erbil valisi Taceddin b. Salaya Moğollara teslim olurken, kale muhafızları savaşmayı tercih ettiler. Bağdat seferinden Azerbeycan'a dönen Hülagu'nun 1259'daki Suriye seferinde Hakkari bölgesindeki Kürtler kılıçtan geçirilirken Cezire, Meyafarkin, Mardin ve Diyarbekir Eyyübi Sultanı el- Kamil'in elinden alındı.

Moğol istilası, Kürdistan'ın önemli bir bölümünün katliamlar ve göçler nedeniyle boşalmasına yol açtı. Bağdat'ın zaptı sonucu Şehrezorlu çok sayıda aşiret, Mısır'a göçmek zorunda kaldı. Bu kaçış esnasında bazı Kürtler, Batı Cezayir'e kadar ulaştı. Suriye bölgesindeki Kürtler, Memluk Sultanı Baybars'ın ordusunda yer aldılar. Moğol yenilgisinden sonra Kürtlerden ve Türklerden oluşan bir kuvvet Klikayı ele geçirdi. Kürt eyaletleri Moğollar tarafından idare edildi. Olcaytu devrinde, Selçuklu sultanı Sencer döneminde oluşturulan Kürdistan Eyaleti'nin merkezi Bahar'dan Sultanabad'a taşındı ve harap edilen eyaletin gelirleri Selçuklu devrine göre on kat azaldı. Moğol gücünün etkisini yitirmesi ve Safevilerin yükselmesi arasında kalan dönemde, Kürt coğrafyası iki Türkmen hanedanlığının, Akkoyunlular ile Karakoyunlular'ın yükselişine ve düşüşüne tanık oldu.

MOLLA SELİM/Mela Selim: 1914 yılında Bitlis Hizan'da patlak veren isyanın önderi. Genç bölgesi Zaza Kürtlerinden olan ve isyan sırasında 55-60 yaşlarında olan Molla Selim, isyanda kendisi ile birlikte hareket eden ve yaşı otuz civarında olan olan Şeyh Şahabettin'in de hocasıydı. O sırada Seyyid Ali'de aynı yaşlarda idi. Molla Selim, isyanın bastırılması ile Rus Konsolosluğuna sığındı. 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, Rusya'nın karşı safında yer aldığından Ruslar sefareti kapatınca İttihatçı yönetim ele geçirdiği Şeyhi ve arkadaşlarını idam etti.

MOLLA/Melle: Molla. Molla kelimesi Kürtçede mele/melâ şekline dönüşmüştür. Diğer İslam toplularında olduğu gibi geleneksel Kürt toplumunda da mollalar toplumdaki okumuş-aydın sınıfı teşkil etmekteydi. Halkın dini hizmetleri kadar eğitim işlerini üstlenen mollalar ayrıca fetva sorulan kişiler olarak toplumun yargı sisteminde, mirlerin divanlarında etkin bir güce sahiptiler. Mollalık toplumsal yapının nispeten durağan olduğu diğer toplumlar gibi geleneksel Kürt toplumunda da statü ve itibar elde etmenin bir aracı idi. Medresede ders gören her sınıftan talebe (*feqi*) 10-12 yıl süren bir eğitimin sonunda standart ders müfredatını başarı ile bitirmesi halinde icazet alarak mela/molla olurdu.

Mollalar Kürt toplumunda daima saygın bir konuma sahip olagelmışlerdir. Molla gücünü aşiretsel bağlardan değil, dini ve ilmi temsil etmesinden alır. Bununla beraber aşiret mensubiyeti molların gücünü, saygınlığını ve siyasal nüfuzunu artırır. Molla bir tarikat müntesibi veya kurucusu da olabilir. Birçok örnekte mollalık ve şeyhlik iç içe geçer. Tarikata intisap ederek halifelik veya şeyhlik ünvanı alan mollalar, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Kürt mirlerin tasfiyesi ile Kürdistan'da güçlü siyasal güç odakları olarak ortaya çıkmışlardır.

Mollalık aynı zamanda bir saygı ifadesidir. Ünlü Kürt lider Mustafa Barzani dinsel bir gönderimde bulunduğundan her zaman molla sıfatını kullanmıştır. Mollalar 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısı Kürt milliyetçi hareketinde önemli roller üstlenmişlerdir.

Kürt müeddip ve şairlerin çoğu da molla ünvanını haizdir. Cumhuriyet döneminde medreselerin kapanması ile molla sınıfı nitelik ve nicelik olarak büyük bir darbe almış olmakla beraber Kürt toplumundaki etkinliklerini 1950'ilerde kadar koruyan mollalar 1950' yıllardan itibaren konumlarını seküler eğitilmiş yeni kuşağa bırakmış/kaptırmış, giderek imaj ve itibar kaybına uğramışlardır. Bunların yanında toplumun dini değerlerini dünyevi iktidarına ve maddi çıkarları için kullanan yanlış örneklerin var olduğu da unutulmamalıdır.

MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI: 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan antlaşma. Antlaşmanın imzalanmasının ardından (antlaşmaya mugayir olarak) İngiliz askerleri ilerleyerek Musul vilayetini (şimdiki Irak Kürdistanı) işgal ettiler. Musul Meselesi olarak bilinen problem Ankara hükümeti ile İngiltere arasında yıllar süren tartışma ve çatışmalara sebep oldu. 1926 yılında Milletler Cemiyeti'nin kararı ile Musul vilayeti İngiliz denetimindeki Irak'a bırakıldı. Böylece Osmanlı Kürdistanı'nın ana gövdesinin bölünüşü resmileşmiş oldu.

MOSSAD: İsrail gizli servisi. Mossad devlet politikasına bağlı olarak pragmatik bir şekilde bazı dönemlerde Kürtlere yardım ederken, bazen de Kürtlere karşı faaliyet göstermiştir. Mossad, 1920-1951 yıllarında gerçekleştirdiği Sihirli Halı (Magic Carpet) operasyonu ile Kürdistan'da kalmış Yahudileri İsrail'e nakletti. 1972 yılında ABD ve İran ile birlikte Kürtleri desteklemek amacı ile silah, eğitim yardımı vb. faaliyetlerin içinde yer aldı. Irak'ın istikrarsızlaştırılmasını amaçlayan operasyonun hedeflerinden biri de Irak'ın İsrail karşıtı faaliyetlere ve olası bir Arap-İsrail savaşına katılmasını engellemektir. İsrail, müteffikleri ile birlikte Cezayir Anlaşması sonrası Kürtleri yüzüstü bıraktı. Mossad, 1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması sürecinde aktif rol aldı. Öte yandan Körfez Savaşı sonrası Irak Kürtlerini destekleyici tavır takındı.

MUĞLALI, MUSTAFA (1882-1951): Türk asker. Muğla doğumlu olan Mustafa Muğlalı 1900'de yılında Kara Harp Okulu'ndan mezun oldu. Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Menemen Hadi-

sesi sonrası kurulan İstiklal Mahkemesi'ne başkanlık etti. 1943'te 3. Ordu Komutanı iken, Van'ın Özalp ilçesinde hayvan kaçakçılığı yaptığı iddiası ile tutuklanan, ikisi askerden izine gelmiş, otuz üç köylünün yargısız olarak kurşuna dizilmesi emrini verdi. Demokrat Parti döneminde olay meclis gündemine getirildi Muğlalı tutuklandı. Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde tutuklu olarak yargılanan Muğlalı, 2 Mart 1950'de ölüm cezasına çarptırıldı. İleri yaşı ve hafifletici nedenlerden ötürü cezası 20 yıl hapis cezasına çevrildi. Fakat Askeri Yargıtay bu kararı bozdu. 71 yaşındaki Muğlalı yeni yargılama başlamadan 11 Aralık 1951'de cezaevinde öldü.

28 Şubat döneminde Genelkurmay Başkanlığı, Mustafa Muğlalı'nın itibarını iade etti ve büstü Genelkurmay bahçesindeki diğer orgenerallerin yanında konuldu. Mayıs 2004'te TSK olayın yaşandığı Van'ın Özalp ilçesindeki 2. Hudut Tabur Komutanlığı kışlasına Mustafa Muğlalı Kışlası adını verdi. Kışlanın adı Kasım 2011'de "Şehit Astsubay Erkan Durukan Kışlası" olarak değiştirildi.

MU HABERAT: Suriye ve Irak'ta Baas patisinin gizli istihbarat örgütü. Muhaberat kelimesi Arapça'da iletişim, haberleşme anlamlarına gelmektedir. Muhaberat özellikle Irak'ta yıllarca Kürt hareketini/muhalefetini izleyerek birçok operasyon düzenlemiştir.

MUHAMMED ALİ AVNÎ/Muhammed Elî Ewnî (1897-1952). Yazar, çevirmen, tarihçi. Abdülkadir Avni Efendi'nin (d.1849) oğlu olarak 1897'de Siverek'te doğdu. Buradaki ilk öğreniminden sonra İstanbul'a giderek orta öğrenimini tamamladı. 1913'te Mısır'a giden Avni, Ezher Üniversitesi'ne kaydını yaptırdı. Buradaki öğrenimini başarı ile tamamlayarak 1917'de mezun oldu. Daha sonra Mısır Üniversitesi'nde tarih ve coğrafya öğrenimi gördü. 1922'den itibaren Kral Faruk'un sarayında mütercim olarak çalışmaya başladı.

Kürt tarihi konusunda uzman olan Avni, Kürt siyasi faaliyetlerinin içinde de yer aldı. 1927'de kurulan Hoybun Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Kürt tarihi ve edebiyatının önemli klasiklerinin bazılarını Arapçaya tercüme etti. Ferecullah Zeki el-Kurdi ve Mu-hiddin Sebrî el-Kurdi ile birlikte yayına hazırladıkları Şerefname'nin

Muhammed Ali Avni

Farsça baskısını 1930'da Kahire'de yayınladı. Avni'nin daha sonra hazırladığı Şerefname'nin Arapça çevirisinin birinci cildi 1958'de, ikinci cildi ise 1962'de Yahya Haşşab'ın önsözü ile Kahire'de yayınlandı. M. Emin Zeki'nin *Xulasatu-Tarîxî Kurd we Kurdistan'ını* (Kısa Kürd ve Kurdistan Tarihi), *Tarîx el-Duwel wel-İmarat el Kurdiyye fil Ehdil İslamî*, Meşahîrul-Kurd we Kurdistan (Kürt ve Kurdistan Ünlüleri) isimli kitaplarını Arapçaya tercüme etti. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki Mısır ile ilgili kısımları yayınladı. Süreyya Bedirhan'ın (Bleç

Şerko) *El-Qediye El-Kurdiye* adıyla Mısır'da yayınlanan kitabı da M. Ali Avni'nin çevirisidir. Avni'nin ayrıca Mısır'daki Kürt kökenli Teymur ailesini anlattığı *Rîsaletul Awnîyye fî Tercemetî-Teymurîyye* adlı hala yazma halinde olan bir eseri de vardır.

Muhammed Ali Avni, 11 Temmuz 1952'de Kahire'de vefat etti. El-Mehaveri Tekkesi'nde Ömer İbn-i Fariz'in türbesinin yakınına defnedildi.

MUHAMMED, KADI/Qazî Mihemmed (1898-1947): İran Kürdistan

Kadi/Qazî Muhammed

Demokrat Partisi'nin (İKDP) kurucusu ve 1946'da kurulan Mahabad Cumhuriyeti'nin başkanı. Mahabad'ın önde gelen saygın ve idareci bir ailesine mensup olan Kadi Muhammed, Mahabad'ta doğdu. Geleneksel dini bir eğitim aldı. 12 Aralık 1945'te Azerilerin özerkliklerini ilan etmelerinin ardından 22 Ocak 1946'da İKDP lideri olarak Çarçıra Meydanı'nda Mahabad Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etti. Ardından Cumhuriyetin yönetimi için bir kabine oluşturdu. 1946 Aralığında Sovyetlerin İran ile yaptıkları petrol pazarlıkları sonucu desteğini çekmesiyle İran ordusu tarafından

Mahabad Cumhuriyeti'ne son verildi. Kadı Muhammed, kardeşi Sadri Kadı ve amcağlu Seyfi Kadı ve arkadaşları 30/31 Mart 1947 tarihinde Çarçıra meydanında idam edildi. Kadı Muhammed Kürt milliyetçi söyleminde kendisine sık sık atıf yapılan ve anılan en ünlü figürlerinden biridir.

MUHTARİYET: Bkz. OTONOMİ

MUHTEDİ, ABDULLAH: İran'da faaliyet yürüten Marksist Kürt partisi Komala'nın genel sekreteridir.

MUKRİ: İran'da Urmiye gölünün batısında ve güneyinde meskun büyük bir aşiret konfederasyonu. Osmanlı-Safevi çatışmasında bazen Osmanlıların, bazen Safevilerin himayesine sığındılar. Mukriler, 1623 yılında Safevilerin Bağdat'ı Osmanlılardan geri almalarına yardımcı oldular ve İran şahlarının ordularında süvari olarak görev aldılar. Mukriler 20. yüzyıl başında Dihbukri ve Mamasi olmak üzere iki aşirete bölündü.

MUKRİYAN EMİRLİĞİ: Merkez Mahabad olmak üzere kurulan ve Urmiye Gölü'nün güneyini ve batısını 15. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar yöneten emirlik. Dımdım Destanı na konu olan Dımdım Savaşı sırasında Mukriler, Bradost Kürtleri etrafında bir araya toplandılar.

MUKRİYAN: İran Kürdistan'ında (kuzeybatı İran'da) Şino'dan Sakız'a kadar uzanan bölge. Resmi olarak İran'ın Batı Azerbaycan iline dahil olan Mukriyan bölgesi Mahabad, Piranşar, Serdeşt, Bukan, Uşnu, Miandoab, Nagadeh gibi şehirleri içine alır. Miandoab, Nagadeh dışında bölge halkının çoğunluğu Kürt nüfustan müteşekkildir.

MUKRİYANİ, HEMİN (1921-1986): Yazar, şair, gazeteci, çevirmen. Asıl adı Seyyid Muhammed Emin Şeyhülislami Mukri'dir. Mahabad yakınındaki Laçın Köyü'nde doğdu. Şerefkend Köyü'ndeki Şeyh Burhan Hankah'ında eğitimini tamamlayan Hemin, arkadaşı Hejar (Abdurrahman Şerefkendi) ile beraber daha sonra adını İKDP olarak değiştirecek

olan Komala'ya (*Komala-ye Jianawa-ye Kordestan*) katıldı. Hemin, Hejar ile birlikte Mahabad Kürt Cuhuriyeti'nin milli şairi olarak adlandırıldı. Ayrıca Mahabad Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı olan Baba Şeyh Hacı'nın sekreterliğini yaptı.

Mahabad Cumhuriyeti döneminde *Kordestan*, *Hawari Kord* (Kürtlerin Çağrısı/Çığılığı), *Hawari Niştiman* (Anayurdun Çağrısı/Çığılığı), *Girugali Mindalan*, *Agir* (Ateş), *Halala* (Lale) gibi süreli yayınlara düzenli olarak katkıda bulundu. Cumhuriyetin yıkılışından sonra, Irak Kürdistanı'na (Süleymaniye'ye) geçti. 11 Mart 1970'te Barzani ve merkezi hükümet arasında varılan antlaşmadan sonra gittiği Bağdat'da Kürt Bilim Akademisinin üyesi oldu. Şah monarşisini yıkan İran İslam Devrimi'nden sonra İran'a dönen Hemin, Urumiye'de Selahadin Eyyübi yayınevini kurdu. 1985 *Sirwe* (Meltem) isimli dergiyi yayınlamaya başlayan Hemin 16 Nisan 1986'da hayatını kaybetti. Hemin'in başlıca eserleri şunlardır: *Tarîk û Rûn* (şiir, 1974), *Naley Judaî* (şiir, 1979), *Paşerokî Mamosta Hêmin* (Yazıları, 1983).

MUSAFİR, ADİ BİN (1073/1078-1162): Yezidilerce Yezidi inancının kurucusu kabul edilen kutsal şahsiyet. Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde doğan ve 1162 yılında Irak Kürdistanı'ndaki Laleş'te vefat eden Şeyhin türbesi Yezidilerin hac mekânıdır. Yezidilere göre Şeyh Adi, Melek-i Tavus'un vahyi olduğuna inanılan Kitab-ı Cilve'nin yazarıdır. Şeyh Adi hakkında epeyce bilgi barındıran klasik İslam kaynaklarının Şeyh hakkında anlatımları ile Yezidilerin anlatımları tümünden farklıdır. İslam kaynaklarında büyük bir sufi olarak anlatılan Şeyh Adi, Yezidilerce bir çeşit peygamber ve hatta Melek-i Tavus'un avatari olarak görülür. Adiy bin Musafir'in vefatından sonra yerine geçen yeğeni Abu'l Bereket bin Sahr önderliğindeki müritleri 'Adaviler', tarikat ise Adavilik ve Sohbetilik diye adlandırılmıştır. Adaviliğin antik inançlarla sentezlenmesi ve Hakkari yöresindeki aşiretler arasında yaygınlaşması ise tarikatın başına geçen Şeyh Adiy'in torunu Hasan bin Adiy döneminde olmuştur. Moğolların bölgeyi istilasından sonra 13. ve 14. yüzyılda bölgedeki otorite boşluğundan yararlanan Yezidilik Musul, Hakkari, Botan çayı yöresi, Cizre, Nusaybin, Mardin, Van ve Urmiye'deki aşiretler arasında yayılmış ve 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren Yezidilik olarak adlandırılmıştır.

MUSHAF-İ REŞ/ Mishefa Reş (Arapça: Kitab-el Esvad; Türkçe Kara Kitap): Yezidi dininin iki kutsal kitabından biri. Yaratılışın ve Yezidilerce takip gereken emir ve yasakların (şeriatın) anlatıldığı kitabın yazılış tarihi kesin olmamakla birlikte 15. yüzyılda (Şeyh Hasan bin Adî tarafından) yazıldığı tahmin edilmektedir. Mishefa Reş Kürtçenin Kurmanci lehçesi ile yazılmıştır ve Yezidilerin diğer kutsal kitabı olan Kitab-ı Cilve'den (Kitêba Cîlwe) daha uzundur.

MUSTAFA, NUŞİRVAN/Nuşirvan Mustafa Emin: Siyasetçi, yazar. Uzun süre KYB politbüro üyesi, Goran (Değişim) hareketinin kurucusu ve lideri. 1944 yılında Süleymaniye'de doğan Nuşirvan Mustafa Bağdat'ta siyasal bilimler okudu ve 1970'li yılların başında birkaç arkadaşı ile beraber Marksist Komala örgütünü kurdu. 1975'te yenilgisinden sonra Celal Talabani öncülüğünde kurulan KYB'ye katıldı ve Celal Talabani'nin yardımcılığını yaptı. 1976-1992 arasında KYB'nin önde yöneticilerinden ve peşmerge komutanlarından olan Nuşirvan Mustafa 1991 yılındaki Kürt isyanının, özellikle Kerkük bölgesindeki öncülerinden ve mimarlarından idi. 2003'te, işgal sonrasında Geçici Irak Anayasası'nın hazırlanması sürecinde müzakere heyetinin başkanlığını yaptı. 2006 yılında KYB içindeki reform talepleri parti tarafından bir çeşit iç darbe olarak görülüp yerine getirilmeyince partiden istifa etti. İstifanın ardından Wuşe adlı şirket kurarak medya alanında yatırımlar yaptı. 2009'da geniş bir koalisyona dayanan Goran (değişim) isimli muhalefet hareketini başlattı. Goran, 25 Temmuz 2009 seçimlerinde oyların 23.75'ini alarak İKDP ve KYB'nin ardında üçüncü parti olurken, KYB'nin kalesi olarak bilinen Süleymaniye'de oyların yarıdan fazlasını alarak önemli bir başarı elde etti. Nuşirvan Mustafa bir çok kitap yazmıştır.

MUSUL: Irak'ın kuzeyinde Dicle nehri kıyısında Asurluların başkenti Ninova'nın yıkıntıları üzerine kurulmuş olan Irak'ın 3. büyük şehri. Bölgenin en büyük ticaret ve kültür merkezlerinden biri olan Musul kozmopolit bir nüfusa sahiptir. Şehirde Araplar, Kürtler, Türkmenler, Asuriler yaşamaktadır.

20. yüzyılın başında petrolün bulunması ile önemi yeniden artan önemli bir ticaret merkezi olan Musul şehri Osmanlı döneminde Musul Vilayetinin, şimdiki Irak Kürdistanı'nın merkezi idi. Misak-ı Milli sınırlarına dahil olan

Musul'da bir pazar/çarşı görüntüsü, 1932

Musul, uzun süre Türkiye ve İngiltere arasında bir problem ve tartışma konusu olarak kaldı. 1926 yılında Miletler Cemiyeti İngilizlerin lehine karar verince nüfusunun çoğunluğunu, özellikle taşrasını Kürtlerin oluşturduğu Musul vilayeti İngiliz mandası olan Irak'ın bir parçası haline geldi.

MUSUL MESELESİ: Musul Meselesi 1923-1926 yılları arasında Türkiye'nin en önemli dış politika meselelerinden biri olmuştur. Coğrafi olarak kabaca bugünkü Irak Kürdistanı'nı kapsayan Osmanlı Devleti'ne bağlı Musul vilayeti (Musul, Dohuk, Erbil, Süleymaniye ve Kerkük) petrol kaynakları sebebiyle Fransa, İngiltere ve Almanya arasında (Bağdat demiryolu projesi örneğinde olduğu gibi) çekişme ve rekabet alanı oldu. 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşması'nda Fransa'ya bırakılan Musul'u Fransızlar siyasi pazarlıklar neticesinde 1920'deki San Remo Konferansı'nda İngiltere'ye bıraktılar. Musul, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın (30 Ekim 1918) imzalandığı sırada Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde ve yer almaktaydı. Fakat İngiltere bölgedeki Nesturi Hristiyanların güvenliğini sebep göstererek Musul'un kendilerine bırakılmasını istedi. 15 Kasım'da Musul'u işgal eden İngilizler Musul'a bağlı Revanduz, Zaho, Akre, Telafer ve Sincar kazaları-

nın da boşaltılmasını istediler. Sevr Antlaşması'nın imzalanmasında sonra Süleymaniye dahil tüm bölge İngilizlerin denetimine girdi. Musul, son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edildi (28 Ocak 1920). Ankara Hükümeti de hem Cumhuriyet öncesinde hem de sonrasında Musul'un Türkiye'nin sınırlarına dahil (hudud-u milli dahilinde) olduğunu ifade etti.

Süleymaniye çevresinde güçlü bir nüfuza sahip olan ve Kemalistlerce de desteklenen Şeyh Mahmud, Ekim 1922'de Süleymaniye'de 8 kişilik bir Kürdistan Hükümeti Kabinesi kurulduğunu duyurdu. Şeyh, Kasım ayında da kendisini Kürdistan Kralı ilan etti (18 Kasım 1922). Kürt hükümeti Temmuz 1924'e kadar varlığını korudu. Bölgede Ankara hükümetine bağlı olarak faaliyet gösteren, özellikle Revanduz bölgesinde önemli başarılar elde eden Yarbay Özdemir Bey (Ali Şefik) askeri ile birlikte ikinci Lozan görüşmeleri arifesinde bölgeden çekildi (22 Nisan 1923). Kürtler, İngiltere'nin Lozan sonrasında bölgeyi (Musul vilayetini) Irak'a bağlama isteğine karşı çıktı. Şeyh Mahmud güçleri ve İngilizler arasında çatışmalar yaşandı. Bunun üzerine İngilizler Süleymaniye ve çevresini bombaladılar (Mayıs 1924) ve 19 Temmuzda yeniden işgal ettiler. Bölge 24 Temmuzda Birleşik Krallık Mezopotamya Mandası'na bağlandı. Bu arada Ankara, Musul'a asker göndermeyi planladı ise Nesturi ayaklanması ve akabindeki Şeyh Said İsyanı bu planları olumsuz yönde etkiledi.

Lozan Antlaşması'nda (24 Temmuz 1923) Musul Meselesi konusunda bir çözüme varamayan Ankara Hükümeti ile İngilizler sorunun antlaşma sonrası bir yıl içinde iki devler arasındaki ikili görüşmeler neticesinde çözülmesi konusunda bir karar aldılar. Lozan sonrası Şeyh Mahmud güçleri ile çatışmalara giren İngilizlerin Süleymaniye'yi bombalaması Ankara hükümetince protesto edildi. Sorunun çözümü amacıyla Türkiye ve İngiltere arasında 19 Mayıs 1914'te İstanbul Konferansı (Haliç Konferansı) düzenlendi. Görüşmeler 5 Hazirana kadar sürdü. Ankara Hükümeti Musul'un Osmanlı toprağı olduğunu, savaş sonunda da bu durumun değişmediğini, vilayet nüfusunun üçte ikisinin Müslüman Türklerden ve Kürtlerden oluştuğunu, "Kürtlerin mukadderatlarını Türkiye ile birleştirdiklerini", Musul ilinin coğrafi, tarihi, siyasi ve ekonomik açılardan Anadolu'nun ayrılmaz, bir parçası olduğunu" söyleyerek tarihi, etnik ve askeri gerekçelerle Musul'un Türkiye bırakılması gerektiğini savundu.

Lord Curzon ise Musul'un Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) tarafından İngiliz mandaterliğine bırakıldığını, Musul'un nüfusunun çoğunluğunun Kürt ve Araplardan oluştuğunu, İrani kökenli Kürtlerin Türklerle bir ilişkisi olmadığını, Kürtlerin kendi kendilerini yönetme özgürlüğü istediğini ve bölgede yaşayan Hristiyanların da Türk Yönetimi'ni istemediklerini söyleyerek Türk tezine karşı çıktı. Sonuçta konferans bir netice almamadan dağıldı. Bunun üzerine "Musul Meselesi" Milletler Cemiyeti'ne taşındı. Türkiye burada da aynı tezleri savundu ve bölgede bir referandum yapılmasını istedi ise de İngilizler buna yanaşmadı. Milletler Cemiyeti'nde "Musul Meselesi" hakkında inceleme yapıp, rapor vermek üzere bir komisyon oluşturuldu. Komisyon hazırladığı raporu 1925 Eylülünde Milletler Cemiyeti'ne sundu. Komisyon raporunda, Musul'un Irak'a katılması gerektiğini ve Kürtlerin haklarının da garanti altına alınmasını tavsiye etti. Komisyon raporu, İngilizlerin İstanbul Konferansı'nda Nesturi Hristiyanları nedeniyle Irak'a katılması gerektiğini savundukları Hakkari'yi ise Türkiye'ye bıraktı. İngilizlerin etkisindeki Milletler Cemiyeti bu komisyon raporunu kabul etti. Cemiyetin aldığı bu karar Türkiye'de büyük bir tepki yarattı ve kamuoyunda İngiliz aleyhtarlığı yeniden yükseldi. Basın organları savaş ihtimalinden bile bahsetti. Türkiye, tepki olarak 17 Aralık 1925'te Rusya ile Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzaladı. Sonuçta yeni bir savaşı göze alamayan Ankara Hükümeti içerde yaşanan gelişmelerin de etkisi ile 5 Haziran 1926'da İngiltere ile bir antlaşma imzalayarak Milletler Cemiyeti'nin kararını kabul etti. Musul, İngiliz mandası olan Irak'a bırakıldı. Türkiye'ye ise Irak petrollerinden 10 yıl süre ile % 25 pay verilmesi kabul edildi. Bu antlaşma ile bugünkü Türk-Irak sınırını çizildi ve Musul Meselesi de Musul'un kaybı ile neticelendi. Böylece Osmanlı Kürdistanı'nın ana gövdesi bölünmüş oldu.

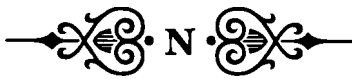
MÜFTÜ: İslam fıkhi/şer'i hukuk çerçevesinde soru/nlara cevap veren ve hukuki görüş bildiren, fetva verme kudretine ve yetkisine sahip kimse. Kadı ve müderris ile birlikte ilmiye sınıfının üç önemli mesleğinden biridir.

MÜFTİZEDE, AHMED (1933-1993): İran Kürdistanı'nın otonomisini savunmuş olan Sünni dini ve politik lider. Bir müftü oğlu olan Müftüzade, Tahran Üniversitesi'nde eğitim görürken İKDP'lilerle ilişkileri oldu. 1960'lı yıllarda üniversite eğitimini bırakarak Halepçe, Hanikin, Biyareh'te dini eğitim aldı. 1970'lerde Senendec'te Cuma İmamı iken büyük bir Sünni

tarafıtar kıtlesi edındı. Devrıı öncesı Sünnı Kürtler arasında etkıın bır lıder olan Müftüzade, Kürtlerin otomıısını savunarak Şah yönetımıne karşı mücadele etti. 1978’de Senendec’te bır Kur’an okulu açtı. Şah döneminde İslam Devrıı’nı destekleyen Müftüzade grubu, Kürt haklarını talep eden üç büyük Kürt grubundan bırı ıdı. Humeyni ile otomıı konusunda müzakerelede bulundu ve garantiler aldı. Devrıı sonrasında Kürtlere otomıı hakkı tanınmaması ve askeri harekate gırışılması üzerine hükümetın aralarındaki antlaşmayı çığnedığını belırterek devletı desteklemekten vazgeçtığını duyurdu ve danışma kurulundan ıstıfa etti. Bır süre sonra tutuklanan Müftüzade devlet güvenlığını tehlıkeye düşürdüğü gerekçesi ile 10 yıl hapse mahkum edılerək ceza evıne kondu. 1993 yılında salıverıldıktan ıki hafta sonra hayatını kaybetti. Yakınları Müftüzade’nın cezaevinde gördüğü ışkence ve kötü muamele sebebi ile öldüğünü ifade etmişlerdir.

MÜKÜS/Mıks: Bahçesaray’ın eski ısıı. Osmanlı İmparatorluğu Müks’ü 1548 yılında Van Vılayeti’ne bağlı bır sancak merkezıne dönüştürdü ve yurtluk, ocaklık şeklinde Müküs beylerından Abdal Han’a bıraktı. Sancakta yönetıcılık yapmış en önemli ısıı Mir Hasan’dır. Müks’teki Mir Hasan Medresesi’nde bır çok ılim adamı yetıştı. Müks 1862’de ilçeye, 1902’de de nahiyeye dönüştürüldü. Müks Nahıyesi 1902’de Çatak’a, 1932’de Gevaş’a, 1958-1964 arası Siirt’in Pervari ilçesine, 1964’te yeniden Van’ın Gevaş ilçesine bağlandı; 1987’de ise ilçe yapıldı. Müks’te yaşıayan çok sayıda Ermeni ise 1915 olaylarından sonra Müks’ü terk etmiştir.

MYKONOS DAVASI: 17 Eylöl 1992 yılında Berlin’de Mykonos ısıımlı Yunan lokantasında İranlı muhalif dört Kürt liderının, IKDP Genel Başkanı Dr. Sadık Şerefkendi, parti dış ılışkiler sorumlusu Fattah Abdulı, Almanya sorumlusu Homayün Ardelan ve Nuri Dehkurdi’nin öldürölmesının ardından başlayan uzun süreli davaya verılen ısıı. Davanın sonucunda davaya bakan Berlin Yüksek Mahkemesi zanlıları suçlu bulurken, cinayetin İran Gizli Servisi tarafından hükümetın emrı ile yapıldığına karar verdi. İran’ın bu davada Nisan 1997’de açık bır şekilde politik terörizmle suçlanması İran ve Almanya arasında diplomatik krize yol açtı. Almanya, İran ile yürüttüğü eleştırel diyalog sürecini durdurdu. Bır kaç ay süren gergin ılışkiler 1998’den sonra aşamalı olarak düzelmeye başladı.

NAKŞİBENDİLİK: Nakşibendi tarikatı Kürtlerin dini, toplumsal ve siyasal hayatı üzerinde derin bir etki bırakmıştır. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı Kürt isyanlarının önderlerinin çoğunluğunun Nakşibendi olması tarikatın etkisinin ve etkinliğinin bir göstergesidir.

Nakşibendilik, 19. yüzyıl başlarından itibaren Mevlana Halid'in çabaları sonucu Kürdistan, Anadolu, Suriye, Kafkasya'ya kadar yayıldı. Halid'in halifeleri Kürdistan'ın tamamına yayılan çok güçlü bir tarikat ağı oluşturdular. Mevlana Halid'in atadığı 60 civarındaki halifenin yaklaşık yarısının Kürt olması da bunda önemli rol oynamıştır. Bunlardan özellikle Nehriler, Arvasiler ve Norşin şeyhleri güçlü bir nüfuza kavuştular. Öyle ki bu Nakşi şeyhleri, Kadiri şeyhleri ile birlikte Kürdistan'daki yerel mirliklerin tasfiyesi ile güçlü dünyevi önderler konumuna yükseldiler. Zira aşiretlerin, toplumsal ve siyasal çatışmaların bölüldüğü Kürdistan'da mevcut sınırları aşan ve insanları birleştiren yegane güçlü yapılar tarikatlar olmuştur. Dolayısı ile söz konusu dönemde tarikatlar siyasal sınırları aşma, etkisizleştirme ve ötesine sızma konusunda siyasal iktidardan daha avantajlı konumda idiler. Çoğunluk medrese eğitiminden geçen ve yine medrese hocası olan şeyhlerin bir kısmı 1880 ve 1925 arası Kürt milliyetçi hareketinde lider konumunda yer aldılar. 1880 yılında Batı İran'ı işgale girişen Nakşi Şeyhi Taha Nehri'nin oğlu Şeyh Ubeydullah İsyanı milliyetçi saiklerin etkili olduğu ilk Kürt isyanıdır. Daha sonra yüzyılın başında Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyid Abdülkadir önce Kürt Teavün ve Terakki ardından ise Kürdistan Teali Cemiyeti önderi olarak İstanbul merkezli Kürt milliyetçi hareketinin başında yer aldı. Aileden II. Seyyid Taha'da 20. yüzyılın başında Irak'taki Kürt milliyetçi hareketi içinde etkin bir rol oynadı.

1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı girişilen ve döneminin iç politikası üzerinde derin etkisi olan en büyük Kürt isyanı Genç Hadisesi'nin (Şeyh Said İsyanı) lideri Şeyh Said de Nakşibendi tarikatına mensuptu. Şeyh Said'in dedesi Şeyh Ali Septi (1777-1870) Mevlana Halid'in halifesidir. Yakın dönem Kürt milliyetçi hareketi ile özdeşleşmiş bir diğer Nakşibendi aile ise Barzanilerdir. Barzan şeyhlerinin ilki Şeyh Abdurrahman (Şeyh Tacettin)

Şeyh Taha'nın halifesi idi. Ancak aile Şeyh Abdüsselam ile birlikte siyasi bir kimlik edindi. 1913-1914 yılında ikinci kez isyan eden Şeyh Abdüsselam'ın Osmanlı'nın Musul valisi Süleyman Nazif tarafından idam edilmesinin ardından yerine geçen kardeşi Şeyh Ahmed'de İngilizlere karşı isyan etti. Bu süreçte Şeyh Ahmed'in kardeşi Molla Mustafa Barzani Kürt milliyetçi lideri olarak ortaya çıktı ve adı 1960'lı ve 1970'li yıllarda Kürt milliyetçi hareketi ile özdeşleşti. Bununla birlikte Mustafa Barzani ve oğlu Mesut Barzani'nin klasik tarikat yapılanması ile doğrudan bir ilişkileri olmamış tarikat yapılanması içinde yer almamışlardır. Arvasi ailesinden ise yetişme devresinde Said Nursi'nin talebesi olan Şeyh Şefik Arvasi Kürdistan Teali Cemiyeti (KTC) içinde yer almıştır.

Yakın dönemde Nakşi şeyhleri Kürtlerin dini ve sosyal hayatı üzerinde etkili olmaya devam etmekle birlikte bazı şeyler ve aileleri Cumhuriyet dönemi ile birlikte yeni yönetime ve seküler değerlere uyum sağladılar. Şehirlere taşınan bu aileler geleneksel konumlarını terk ederek tüccar, işadamları, siyasetçi olarak yeni laik statüler edindiler. Cumhuriyet döneminde Tevhid-i Tedrisat kanunu ile medreselerin yasaklanması, tekke ve zaviyelerin kapatılması ile büyük bir darbe alan tarikatlar kurumsal güçlerini kaybederken, varlığını devam ettirenlerin de birçok sebebe binaen ilmi düzeylerinde önemli bir gerileme yaşamışlardır.

Türkiye'de tek parti iktidarının sona ermesi ile 1950'lerden itibaren tarikatlar nispeten bir rahatlatma yaşadılar. Demokrat Parti bazı şeyh soyluları milletvekili olarak meclise taşıdı. Ve tarikatlar çok partili hayatla birlikte oy depoları olarak görülmeye başlandı. Bazı Nakşi grupları günümüz Türk siyasal hayatı üzerinde önemli etki bıraktılar.

NALÎ (1798-1855): Şair ve dilbilgini. Gerçek adı Molla Hıdır (Mela Xıdır) olan Nali, Irak Kürdistanı'nın Şehrezor bölgesinde doğdu. Senendec, Mahabad, Halepçe ve Süleymaniye ve Karadağ şehirlerinde eğitimi tamamladı. Bir süre Mekke'de bulunan şair, Şam'da Mevlana Halid'in dergahında uzun bir süre kalmıştır. Şiirlerini Kürtçe'nin Sorani lehçesi ile yazan şairin Farsça ve Arapça şiirleri de vardır. Baban Emiri Ahmed Han ile yakın ilişkileri olan, İstanbul'a gelerek yazar ve şair meclislerine katılan Nali, İstanbul'da vefat etti.

NAZİRİ, ŞEHİRAM (1951-): Ünlü müzisyen. Kirmanşah doğumlu olan Klasik Kürt ve Fars müziği icracısı olan Nazırî günümüz sufi temalı müziğinin önde gelen üstatlarından. İran'ın en saygın müzisyenlerinden olan Nazırî, üzerinde çalıştığı Mevlana'nın bazı şiirlerini bestelemiştir. Sêtar ustası olan ve aynı zamanda tambur çalan sanatçı İran içinde ve dışında birçok ödül almıştır.

NEBEZ, CEMAL (1933-): Dilbilimci, yazar. Süleymaniye doğumlu olan Cemal Nebes resmi devlet okulundaki eğitimine paralel babasının yanında ve çevredeki ulemeden İslam hukuku, felsefesi ve ilahiyatı dersleri aldı. 1950'li yılların başında Bağdat üniversitesinde fizik ve matematik okuduktan sonra 1955-1961 arası fizik ve matematik öğretmenini olarak çalıştı. 1956 yılında Suriye ve Lübnan'a yaptığı gezide Kürtçe üzerine çalışan ve yayın yapan Kürt aydınları ile tanışan Nebes, 1957 yılında ise İran Kürdistanı'na yaptığı gezide Tahran, Kirmanşah ve Senedec'te birçok Kürt alim ve yazarla tanıştıktan sonra Kürt dili ve kültür üzerine çalışmaya başladı. 1962 yılında pedagoji, İranoloji ve İslami araştırmalar yapmak üzere Avrupa'ya giden Nebes, Münih üniversitesinde (1963-1966) ve Hamburg Üniversitesi'nde (1967-1970) çalıştı. Berlin'de (1970-1979) politik bilim, gazetecilik ve hukuk okudu. 1965'te Münih'te iken Avrupa Kürt Öğrenciler Birliği'ne katıldı. 1985'te arkadaşları Brusk İbrahim, Latif Ali ve diğer göçmen Kürt akademisyen, sanatçı ve edebiyatçılarla birlikte Stocholm'de Kürt Bilim ve Sanat Akademisi'ni kurdu.

Kerkük'te öğretmenliği sırasında Kürtçe (Sorani) ilk matematik kitabını 1956'da, fizik kitabını (*Seretay Mikanîk û Xomalekani Made*) 1960'ta terimleri içeren Kürtçe lügatçe ile birlikte yayımladı. Aynı yıl Bağdat'ta *Nusîni Kurdî be Latîni* (*Latin Harfleri ile Kürtçe'nin Yazımı*) kitabı yayımlandı. Daha sonraki yıllarda çalışmalarını sürdüren Nebes, özellikle Kürt alfabe birliğinin sağlanması ve Kürt dili problemlerinin çözümlenmesi için çaba harcadı ve bu konuya dair birçok eser kaleme aldı. Gogol, Shekespeare gibi yazarların eserlerini Kürtçeye çevirdi. Nebes ayrıca Almanca olarak da Kürtlere dair çalışmalar yayınlamıştır.

NEHRİ, ŞEYH TAHA (-1853): Mevlana Halid-i Bağdadi'nin halifesi ve Şeyh Ubeydullah Nehri'nin babası ünlü Nakşi şeyhi. Şeyh Taha Erbil, Bağdat, Süleymaniye, Kerkük gibi şehirlerde ilim tahsil etti. Seyr-ü sülû-

kunu tamamladıktan sonra Mevlana Halid tarafından Hakkari'nin Berdesur kasabasına hilafetle gönderildi. Şemdinli ilçesine bağlı Nehri (Bağlar) Köyü'nde hilafet görevini sürdüren amcası Abdullah Şemzini'nin vefatı üzerine Nehri'ye gelerek irşad makamına geçti. Şeyhliği Kürdistan'da mirlerin tasfiye edildiği bir döneme denk gelen Taha Nehri döneminin önde gelen siyasi figürlerinden biri olmuştur. Hakkari miri Nurullah Bey Osmanlı Devleti ile çekişmesinde Şeyh Taha'ya sığınmış ve Şeyh Osmanlı Devleti ile onun arasında aracılık yapmıştır. Yüzyılın ortalarında merkezi Kürdistan'ın en önemli politik figürlerinden biri haline gelen Şeyh Taha, döneminin politik gelişmelerini yakından izlemiştir. İngiltere, Fransa, Rusya gibi devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini ve Rusya'nın güneye doğru yayılmasını yakından gözlemlemiş olan Şeyh 1954-1856 Kırım Savaşı'na aktif olarak katıldı ki aynı şeyi 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde oğlu Şeyh Ubeydullah yapacaktır. Ayrıca Şeyh Şamil ile mektuplaşan Şeyh Taha'nın Kafkasya'ya savaşçılar gönderdiği belirtilmektedir.

Şeyh Taha atadığı halifelerle Nakşibendi tarikatının Kürdistan ve Anadolu başta olmak üzere Orta Doğu ve Kafkaslara yayılmasında etkili oldu. Günümüzde Türkiye ve Kürdistan'daki Nakşibendi tarikatı kolları çoğunlukla onun halifelerinin çabaları sonucu vücuda gelmiştir. 40 yıl süren faaliyeti sonunda irşad ağını Irak, İran, Anadolu, Suriye, Mısır, Kafkasya ve Balkanlar'a kadar genişletti. Önde gelen halifelerinden bazıları şunlardır: Taha El-Hariri (1803-1875) Sıbğatullah Arvasi, Seyyid Fehim Arvasi, Muhammed Küfrevi. Seyyid Taha yerine kardeşi Salih Nehri'yi bıraktı. Dört oğlundan Ubeydullah, amcası Salih Nehri'den hilafet almıştır. Halifeleri Kürdistan'ın sosyal, dini yaşamında büyük bir etki yaptılar. Ayrıca halifelerinden bazıları ile çocukları-torunları Nehriler Kürt milliyetçi hareketinde önder konumunda bulunarak yakın dönemde derin izler bıraktılar. 1853 yılında vefat eden Seyyid Taha Nehri'nin kabri Nehri Köyü'ndedir.

NEHRİ, ŞEYH UBEYDULLAH (-1883): Nakşibendi şeyhi, 1880'de Osmanlı ve özellikle İran'a karşı girişilen ayaklanmanın önderi. Nakşibendiliğin Halidi kolunun münşi ve banisi Mevlana Halid'in (ö.1827) halifesi Taha Nehri'nin (ö.1853) oğludur. Kendi zamanının en etkili Nakşi şeyhi olan Şeyh Ubeydullah 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'ne çoğunluğu Kürt

aşiretlerinden oluşan 60 bin kişilik bir kuvvetin komutanı olarak iştirak etti. Savaşın ardından 1880’de başlayan ve kendi adı ile anılan ayaklanmanın başını çekti. Osmanlının bölgedeki yönetiminden rahatsız olan Şeyh, kısa süreli bir isyanın ardından kendisine sadakat gösteren aşiret kuvvetleri ile İran üzerine yürüdü. Bir çok yeri ele geçirdikten sonra Urmiye ve İran Kürdistan’ının merkezi olan Savac Bulak’ı (Mahabad) alarak Tebriz’e yöneldi. Bölgedeki gayrimüslimlerin ve yabancı diplomatların desteğini almaya çalıştı. İsyanın büyümesinden çekinen Osmanlı Devleti’nin Rusya’nın müdahalesi korkusuyla sınırları kapatması ile isyan başarısız oldu. Kaçarların şiddetle bastırdıkları isyanın akabinde kontrol altında tutmak için İstanbul’a getirilen Şeyh, bir süre sonra tekrar memleketine döndü ise de burada kalmasına izin verilmedi. Hicaz’a sürülen ve orda ikamete mecbur edilen Şeyh, 1883 yılında Mekke’de vefat etti.

Şeyh Ubeydullah isyanı milliyetçi talepleri olan ilk Kürt ayaklanmasıdır. Dönemin Osmanlı Devleti görevlileri ve bölgedeki yabancı konsoloslukları da Şeyhin amacının ayrı bir Kürt devleti kurmak olduğunu düşünmüşlerdir. Şeyh ayaklanma sırasında aşiretler arasında ittifak tesis etmeye, bir Kürt ligi oluşturmaya, Kürdistan’ı birleştirmeye ve bağımsız bir Kürdistan oluşturmaya çalışmıştır. Şeyh Kaçar İran’ına karşı yürüyüşünde Kürtlüğün olduğu kadar, Şiiliğe karşı Sünniliğin de müdafisi olarak davrandı ve isyan anti-Şii bir karakter kazandı. Osmanlı halifesine daima bağlılık bildiren Şeyh Ubeydullah savaş sırasında Nesturiler tarafından da desteklendi. Osmanlılar bölgede olası bir Ermeni devletine karşı olan Şeyhin büyüyen Ermeni tehlikesine karşı Kürtleri mobilize edebileceğini düşünmüşlerdir. Şeyh Ubeydullah’ın oğulları ve torunları Kürt milliyetçi hareketi içinde önder konumunda yer aldılar.

NEHRİLER: 19. yüzyılda Halidi-Nakşibendiliğin Kürdistan, Anadolu, Ortadoğu ve Kafkasya’da yayılmasında etkili olan ve “Sadatı Nehri” olarakta bilinen Hakkari-Şemdinanlı şeyh ailesi. Aile, 19. yüzyıl son çeyreği ile yüzyılın başında Kürt milliyetçi hareketinde liderlik düzeyinde etkin rol oynadı. Meskun bulundukları Şemdinli’nin Nehri Köyü’ne (Bağlar) nispetle Nehri olarak adlandırılmışlardır. Nehriler, Kürtler arasında “Gaws” (evliliğin en üst makamı) olarak bilinen Abdülkadir Geylani’nin soyundan geldiklerini iddia ederler. Bu sebeple Gilanzadeler olarakta bilinirler. Aile 1811 yılında

Nakşibendiliğe intisap edene kadar Kadiri tarikatına mensuptu. Ailenin kurucu ismi Şeyh Taha-i Nehri, Mevlana Halidi Bağdadi'nin halifesidir. Şeyh Taha atadığı halifeler ve nüfuzu ile tarikatın neşrinde Mevlana Halid'in en etkin halifesi olmuştur. Günümüzde Kürtler ve Türkler arasında etkin olan Nakşibendi şeyhlerin çoğunun tarikat silsilesi Şeyh Taha yolu ile Mevlana Halid'e ulaşır.

1840 yılına kadar Botan Emirliği üzerinde önemli bir dinsel etkiye sahip olan Şeyh Taha kendi bölgesinde tek nüfuz sahibi olana kadar Hakkari miri ile birlikte adeta ikili bir idare oluşturdu. Takriben bu tarihlerde Şeyh Taha, Şeyh Taceddin'i (Şeyh Abdurrahman) tarikata dahil ederek Barzan'a gönderdi. Şeyh Abdurrahman ile beraber Barzan şeyleri bölgede etkin olmaya başladılar.

Emirliklerin sonlandırılmasından sonra dini ve dünyevi otoriteyi kendisinde birleştiren Şeyh Taha'nın oğlu Ubeydullah 19. yüzyılın son çeyreğinde en güçlü Kürt lideri konumuna yükseldi. Şeyh Ubeydullah'ın 1880'lerde giriştiği proto-Kürt milliyetçi ayaklanma başarısızlıkla sonuçlandı. İki oğlu, Şeyh Abdülkadir ve Şeyh Muhammed Sıddık (Seyyid Taha II'nin babası) etkili Kürt liderleri oldular. Nehri'de ikamet eden ve 1911 yılında vefat eden Muhammed Sıddık merkezi Kürdistan'ın en etkili şeyhi idi. M. Sıddık'ın genç kardeşi Şeyh Abdülkadir ise Osmanlı politikasında en etkili Kürt lider olmuştur. Seyyid Abdülkadir, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ile Kürdistan Teali Cemiyeti başkanı olarak Osmanlı başkentindeki Kürt milliyetçi aktivitelerin merkezinde yer aldı. Senato üyesi ve Şuray-ı Devlet reisliği görevinde bulundu. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Kürt milliyetçi hareketinde öncü rol oynayan Seyyid Abdülkadir, otonomi yanlısı çizginin savunucusu oldu. Bağımsızlık ve ayrılma yanlısı tutuma karşı çıktı. Kemalist harekete de karşı olan Seyyid Abdülkadir Cumhuriyet döneminde Şeyh Said İsyanı'na katılmamakla beraber isyanın ardından tutuklanarak Diyarbakır'a götürüldü ve Şark İstiklal Mahkemesi'nce idam edildi. Ölümünden sonra Şemdinan'a dönen oğlu Abdullah'ın giriştiği kısa süreli isyanda 6 asker öldürüldü. Ardından güneye, İngiliz yönetimindeki Irak'a geçti. Irak'ta yaşayan Abdullah'ın oğlu Abdülaziz'de Bağdat'taki askeri akademiden mezun oldu. Abdullah, 1941 yılında İran'a geçerek ailenin geniş topraklara sahip olduğu Urmiye Gölü'nün güneybatısındaki Mergever'e yerleşti. Bölgedeki aşiretlerce lider

kabul edilen Abdullah, Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ni aktif olarak destekledi. Silahlı bir taraftar grubu ile Mahabad Cumhuriyeti'nin küçük ordusu içinde bir fraksiyona sahip olan Şeyh Abdullah, Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra da konumunu korudu.

Irak'ta Barzani öncülüğündeki Kürt isyanının başarısız olmasından sonra İran'a geçen Şeyh Abdullah'ın albay rütbesindeki oğlu Şeyh Abdülaziz, Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra Barzani ile birlikte Sovyetlere iltica etti. 1958'de Abdülkerim Kasım darbesinden sonra Barzani ile birlikte Irak'a dönen Abdülaziz IKDP'nin politbürosunda yer aldı. IKDP'nin bölünmesi ile sonuçlanan çekişmede İbrahim Ahmed-Celal Talabani hizbi içinde yer alan Abdülaziz 1964 yılında parti yönetimini ele geçiren Barzani tarafından hapsedildi. Şeyh Abdullah, Abdülaziz'in serbest bırakılması için İran makamları nezdinde tüm nüfuzunu kullandı. İran'ın baskısı ile serbest kalan Albay Abdülaziz İran'a geçerek Urmiye ve Mergever'de yaşadı.

Şeyh Muhammed Sıddık'ın oğlu ve Şeyh Ubeydullah'ın torunu olan II. Seyyid Taha'da 1920'lerde özellikle Irak ve İran'daki Kürt milliyetçi hareketinde öncü bir isim olarak aktif bir rol oynadı. İran'da ki ünlü Simko İsyanı'na katılan Şeyh Taha 1922 yılında Irak'ın içinde doğru uzanan Türk faaliyetlerine karşı İngilizlerle birlikte çalıştı. Bölge aşiretleri üzerindeki etkisinden dolayı İngilizler tarafından Revanduz yöneticiliğine getirildi. 1932 yılında İran Şahı Rıza Şah Pehlevi'nin daveti üzerine Tahran yolculuğa çıkan Taha orada zehirlenerek (öldü) öldürüldü. İki oğlu Şeyh Abdullah Efendi ve Muhammed Sıddık (Şeyh Puso) bölgede saygınlıklarını korumakla beraber babaları kadar etkin ve nüfuzlu olmadılar.

Ailenin Türkiye'de kalan mensuplarından Naim Şahin, Anavatan Partisi'nden parlamenter olarak meclise girdi. Ailenin diğer bir mensubu Hamid Geylani Kürt milliyetçi hareketini destekledi. 2007 seçimlerinde bağımsız milletvekili olarak meclise girdikten sonra DTP ve BTP'de yer aldı. Bununla beraber ailenin önemli bir kısmı ise Cumhuriyet yönetimine entegre olmuş ve Kürt siyasi organizasyonlarından uzak durmuştur.

NESTURİ: Adını kurucusu İstanbul patriği Nestur'dan alan Hristiyan mezhebi. Bu mezhebe mensup olan Nesturiler etnik kökenine atfen Asuri, Doğu Kilisesi veya Doğu Süryanileri olarak ta bilinirler. Bugün Irak, İran, Suriye, ABD, Hindistan ve İsviçre 150 bin civarında Nesturi olduğu tahmin

edilmektedir. Tarihi merkezleri Musul ve Urmiye kentleri iken, mezhebin günümüzde en büyük cemaati Güney Hindistan'daki Kerala eyaletindedir.

Asuri toplumunun büyük bir bölümü Misyonerlerin çalışmaları sonucu 16. yüzyılda Papa'nın üstünlüğünü kabul ederek Katolik kilisesi ile birleşmiştir. Nesturilikten ayrılarak Katolik mezhebine geçen Asuriler Keldani adıyla tanınır. 1662'de Diyarbakır metropoliti XIII Mar Şimun Dinha Katoliklerden ayrılarak Nesturiliğe döndü ve kilise merkezini Hakkari'nin Kodşanis/Koçanis köyüne (Konak) taşıdı. Nasturi patrikleri 1918 yılına kadar bu köyde ikamet etmişlerdir. 19. yüzyıl ortalarına dek Hakkari nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan Nasturiler 1843 ve 1846'da Cizre Emiri Bedirhan Bey ile Hakkari Emiri Nurullah Bey'in düzenlediği iki seferde büyük zayıat vermişlerdir. 1915-18 döneminde Kürt aşiretleri ile çatışan Hakkari Nasturileri önce İran'daki Urmiye yöresine ve daha sonra İngiliz yönetimine giren Irak'a iltica etmişler, 1924'te topluca geri dönmeye teşebbüs etmişlerse de 12-28 Eylül 1924 tarihleri arasında yürütülen Şemdinli Harekâtı ile tenkil edilerek geri püskürtülmüşlerdir.

Nasturiler, ayin ve ibadetlerinde Süryanice'nin Doğu lehçesini kullanırlar. Nasturi kilisesinin önderi olan Patrik IV Mar Dinha bugün ABD'nin Chicago kentinde ikamet etmektedir. Irak'ta Keldaniler halâ kayda değer bir nüfusa sahip olduğu halde, Nesturi toplumu sayıca çok küçülmüştür. Türkiye'de 1915-24 yıllarına dek Nusaybin, Siirt ve Hakkâri yöresinde önemli bir Nasturi topluluğu vardı.

NEVRUZ/Newroz: "Yeni gün" anlamına gelen nevrüz Kürtler ve diğer İrani topluluklar ve Orta Asya tarafından kutlanan bir bayramdır. Yeni yılın ilk günü olan Nevruz aynı zamanda baharın başlangıcını, doğanın canlanışını simgeler. Kürt coğrafyasının güney ve özellikle doğusunda eski iken batı ve kuzeyde Nevruz kutlanmalarının tarihi pek eskiye dayanmaz. Nevruz'un günümüzdeki anlam ve içeriği ile yaygınlaşması özellikle 70'lerin sonundan bugüne dek Kürt milliyetçiliğinin gelişimiyle paralellik gösterir. Nevruz'un tarihsel kökleri itibari ile Demirci Kava efsanesi ile bütünleştirilmesi olayı siyasi yönden güçlü semboller taşıır hale getirildiğinden, bayram önemli ölçüde siyasallaşmıştır. Efsaneye göre Zalim Kral Dehhak'a birçok oğlunu kurban veren Demirci Kava sonunda sıra 18. oğluna geldiğinde isyan eder.

Almanya Bonn'da nevrüz kutlmalarından bir görüntü

Ve Dehak'ı devirerek tahtı Feridun'a bırakır. Buradan hareketle nevrüz haksızlığa, güçlüye, adaletsizliğe karşı çıkışın simgesi olarak görülür. Kava'nın mevcut siyasal yönetime karşı bir sembol olarak kullanılmaya başlanması meşrutiyet dönemi İran aydınlarında da görülen bir durumdur.

Nevruz'un kökenine ilişkin bilgiler çok net değildir. Avesta'da Nevruz'dan bahsedilmez. Bu bayram muhtemelen Zerdüşt öncesi Aryanlar çağına ait bir bayramdır. Nevruz törenleri için evler temizlenir. Masanın üzerine vazo içinde çiçek konur. Bir kap içinde ateş bulundurulur. Ölen ruhların eve dönerek bu ateşin aydınlığından yararlandıklarına inanılırdı. Bugün Nevruz hakkında anlatıla gelen birçok şey konuya ilişkin ilk kaynaklardan biri olan *Şehname* de görülmez.

Irak'ta da 11 Mart 1970'te Kürtler ve Irak yönetimi arasında imzalanan otonomi antlaşması ile Nevruz resmi bayram ilan edilmiştir. Türkiye'de ise 1990'lı yıllarda yükselen Kürt milliyetçiliği ile beraber siyasal bir içerik kazanan Nevruz'un büyük kitlelerce kutlanması ve olaylara sahne olması akabinde karşı bir siyasi manevra ile Nevruz devlet tarafından ulusal bayram ilan edilmiştir. Bu çerçevede Nevruz'un aslında Türklere ait olduğu ve Türklerin Ergenekon'dan çıkışını ifade ettiği belirtilerek kutlamalara başlanmıştır.

NİKİTİN, BASİL (1885-1960): Rus oryantalist, diplomat ve Kürdolog. 1914-1918 Urumiye'deki Rus konsolosu olarak görev yaptı. Kürtler üzerine birçok bilimsel çalışması olan Nikitin'in en önemli çalışması *Kürtler ve Kürdistan*'dır.

NOEL, EDWARD WILLIAM CHARLES (1886-1974): I. Dünya Savaşı sonrası Süleymaniye'deki İngiliz siyasi subayı. Kürtlere, özellikle Şeyh Mahmud'a olan güçlü desteği ve olumlu raporları dolayısı ile İngiliz sömürge bürosu (Colonial Office) tarafından "İkinci Lawrens" olarak adlandırıldı. İngiliz idaresi altında bağımsız bir Kürt devletinin veya otonomisinin oluşturulması için çalıştı.

Kariyerinin ilk yıllarında Kafkasya ve kuzeybatı Hindistan'da başarılı çalışmalar yapmış olan E. W. C. Noel, 1919 yılında İstanbul'daki Kürt çevreleri ile ilişki kurarak yanında Bedirhan Kardeşler ve Ekrem Cemilpaşazade'nin içinde bulunduğu bir grupla uzun ve olaylı Kürdistan gezisine çıktı. Üç ay süren gezi sırasında Antep, Maraş ve Malatya'daki Kürt aşiretlerini ve yerleşim birimlerini ziyaret ettiler. M. Kemal Atatürk Nutuk'unda bu geziden bahseder. Sonuçta Anadolu'da M. Kemal ve Kemalistlerin muhalefeti, Irak'ta ise Şeyh Mahmud Berzenci'nin İngilizlere yanaşmaması ve işbirliği yapmaması sebebi ile kendi hükümeti nezdinde başarısızlığa uğradı. Noel daha sonra İngilizlerin Ortadoğu'daki politikalarını ve Ortadoğu'nun geleceğini belirleyen Kahire Konferansı'na katıldı. 1919'da Kürdistan'da bulunduğu sırada kaleme aldığı günlükleri *Diary of Major E. M. Noel* adıyla yayımlanmıştır.

NORŞİN: Bitlis'in ilçesi. 1987'de ilçenin adı Güroymak olarak değiştirilmiştir. Nakşibendi tarikatının merkezlerinde biri olan Norşin medresesi ile ünlüdür. Buradaki medrese ünlü Nakşi şeyhi Abdurrahman-ı Taği (1831-1886) tarafından kurulmuştur. Bediüzzaman Said Nursi'nin de okuduğu medrese, Cumhuriyet tarihinde de varlığını korumuş burada birçok alim yetişmiştir.

NUBIHAR/Nûbihar: Türkiye'de yayımlanan en uzun ömürlü Kürtçe sanat, kültür, edebiyat ve fikir dergisi ve aynı isimle faaliyet gösteren yayınevinin adı. Önce 1992 Martı'nda Nûbihar Yayınevi kurulmuş, daha sonra da 1992 Ekimi'nde Sabah Kara'nın yayın yönetmenliğinde Nûbihar dergisi

çıkıştır. Halen de yayın hayatını sürdüren Nûbihar, Türkiye’de çıkan Kürtçe dergiler içinde en uzun ömürlü olanıdır.

Şimdiye kadar bir mektep işlevi gören ve Kürtçede bir çok yazarın yetişmesine zemin hazırlayan Nûbihar, son dönemde yayımladığı klasik eserlerle dikkat çekiyor ve yayımlamış olduğu ciltler dolusu Kürtçe dergi ve kitapla bir çok ilke imza atıyor.

Nûbihar Dergisi ve Yayınevi şu anda Süleyman Çevik’in yayın yönetmenliğinde yayınına devam etmektedir.

NURCULAR: Bediüzzaman Said Nursi’nin öğretilerini benimseyen ve onu takip edenlere verilen isim. Nurcular kendilerini Risale-i Nur’dan hareketle “Nur talebesi” olarak adlandırmayı tercih ederler. Türkiye’nin yakın toplumsal tarihinde etkili olan nurcular yeknesak bir bütün oluşturmazlar. Said Nursi’nin 1960 yılında hayatını kaybetmesinin ardından Nurcular birçok gruba bölünmüştür. Yeni Asya grubu, Meşveret grubu (Kırkincılar), Yazıcılar grubu, Fethullah Gülen Hoca Cemaati, Yeni Nesil Grubu, Zehra grubu bunların en önemlileridir.

Nurcular, 1960’lardan itibaren yükselen ve din karşıtı bir söyleme sahip sosyalizme karşı Türk milliyetçiliğinin de etkisi ile sağcı, devleti, mukaddesatçı bir politik çizgi izlediler. Bu politik tutumda solun tutumu kadar Soğuk Savaş dönemi “yeşil kuşak politikası” da etkili oldu. Nurcuların kahir ekseriyeti Kürt Sorunu ile herhangi bir şekilde ilgilenmediler ve söylemsel düzeyde dahi olsa Kürt kimlik talebini devlet söylemine paralel olarak “bölücülük” ve biraz da dini bir vurgu ile ırkçılık/kavmiyetçilik olarak nitelendirdiler. Said Nursi’nin eserlerindeki Kürt, Kürtlük, Kürdistan, Ekrad gibi kelimeler ya ayıklandı ya da doğu/lu, şark/lı, vb. kelimelerle değiştirildi. Böylece Nursi’nin kendisi de takipçilerince devletin Kürt söylemi paralelinde Türkleştirilmeye çalışıldı.

Kürt Sorununa bakış cemaatin parçalanmasına yansımıştır. Kürt Sorununa vurgu yapan ve Kürt kimliğini vurgulayan bazı Kürt Nurcular zamanla Med-Zehra grubu olarak varlık kazandı. M. Sıddık Dursun’un (Şeyhanzade) öncülük ettiği grup kendi içinde bölündü. İzzeddin Yıldırım öncülüğündeki grup Zehra grubu olarak tanındı. Her iki grup çıkardıkları yayınlarda (Dava, Yeni Zemin, Nûbihar) Kürt kimliğine İslami referanslarla sahip çıkarak diğer Nurcu gruplara ve onların Nursi’nin eserlerinde yaptıkları değişikliklere, devletin Kürt politikasına sert eleştiriler yönelttiler.

2000'li yıllarda AKP hükümetinin başarısı ile değişen politik konjonktür ve Kürt meselesinin inkar edilemezliği ile artık Nurcular önemli ölçüde Kürt realitesini tanıma durumuna gelmişlerdir. Nurcular içinde en etkili grup olan Gülen Cemaati de özellikle 2005 yılı sonrası Kürt Meselesine daha duyarlı bir politika izlemeye başladı. Irak Kürdistanı'nda birçok kolej ve bir üniversite açan cemaat 2010 yılında Türkiye'nin ilk özel Kürtçe televizyon kanalı olan Dünya TV'yi kurdu.

NURİ, İHSAN (1893- 1976): Asker. Hoybûn Cemiyeti'nin önde gelenlerinden olup Ağrı İsyanı'nı yönetmiş komutan. 1893'ta doğan İhsan Nuri, Bitlis'teki ilk öğreniminden sonra Erzincan Askeri Rüştîye Mektebi'ni bitirdi. 1910 yılında girdiği İstanbul'daki Harbiye Mektebi'nden mezun oldu ve teğmen rütbesiyle Osmanlı ordusuna katıldı. Arnavutluk ve Yemen'de görev aldı. I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde savaştı. Savaşın ardından 1919'da sonra Kürdistan Teali Cemiyeti yle temasa geçti. Kurtuluş Savaşı sırasında Kâzım Karabekir'in emrine girdi ve Eylül 1920'de gerçekleştirilen Ermenistan Seferi'ne katıldı.

Savaştan sonra Azadi Cemiyeti ne katılan İhsan Nuri, 1924'te Beytüşşebap İsyanı'nda yer aldı. İsyanın bastırılmasının ardından Fransa'nın Suriye mandasına sığındı, sonra İran'a geçti. İhsan Nuri, 1927 yılında Milliyetçi Kürt örgütlenmesi olan Hoybûn tarafından Ağrı'da başlamış olan isyanı organize

Soldan itibaren; İhsan Nuri, Dr. Şirazi, Seyyid Abdullah Geylanizade, Ali Hosroyi

etmek ve yönetmek üzere 20 arkadaşı ile beraber bölgeye gönderildi. Başlangıçta bazı başarılar elde edildi ise de 1930'da Türkiye ve İran arasındaki sınır değişimi sonucunda isyancılar kuşatıldı ve isyan bastırıldı. İhsan Nuri İran'a sığındı. 25 Mart 1976 Tahran'da hayatını kaybetti. *Rişte-i Nejad-i Kurd* (Kürtlerin Kökeni) isimli Farsça bir çalışması olan İhsan Nuri, Ağrı İsyanı ile ilgili anılarını *Ağrı Dağı İsyanı* adı ile kaleme almıştır.

NURSİ, BEDİÜZZAMAN SAİD / Bediüzzaman Said-i Kurdi / Nüfus kaydında adı: Sait Okur (1878-1960): İslam alimi ve mütefekkiri. 6 bin sayfa civarında hacme sahip *Risale-i Nur Külliyyatı*'nın yazarı ve *Nurcular* olarak tavsif edilen cemaat/ler/in üstadı. Bitlis ilinin Hizan ilçesinin Nurs/Nors Köyü'nde (Kepirli) doğan Said-i Nursi, eğitimine başladığı Şeyh Abdurrahman Taği'nin medresesinden başka birçok medresede okumaya devam ederek icazetini aldı. Hafızası'nın güçlü oluşu ve münazaralardaki başarısından dolayı Molla Fethullah Efendi (Verkanisi) tarafından kendisine *Bediüzzaman* lakabı verilmiştir. Nursi, önce Bitlis'te ardından Van vali konağında ilmi çalışmalara devam ederken Horhor Medresesi'nde ders verdi. İleride Kürt örgütlenmelerinde yer alacak olan Müküslü Hamza, Şefik Arvasi, Muhammed Mihri (Hilav) gibi kimseler burada Molla Said'in talebesi oldular. Molla Said giderek ünlendi ve Meşhur Molla (Melaye Meşhur) olarak anılmaya başlandı. Bu dönemde çağını

ve çevresinin yakından gözlemleyen Said Nursi'nin zihninde sorunların çözümünde rol oynayacağını düşündüğü üniversite projesi teşekkül etmeye başladı. Hayatının en büyük iki gayesinden birini oluşturan idealindeki üniversiteye Medresetü'z Zehra adını verdi. Medrestü'z Zehra Mısır'daki El Ezher Üniversitesine kardeş olacak, fen ve din bilimleri birlikte okunacak ve üç dilde eğitim yapılacaktı. Burada Arabi zaruri, Türkçe lazım, Kürtçe caiz olacaktı. Bediüzza-

Bediüzzaman Said-i Nursi

man bu talebini sultana iletmek ve yardım talep etmek üzere 1907'de İstanbul'a gitti. Padişahın özel kalem dairesi olan Mabeyn-i Hümayun'a sundu fakat Doğu'da/Kürdistan'da kurulmasını istediği üniversite ile ilgili bir dilekçe devlet nezdinde herhangi bir karşılık bul/a/madı.

Said Nursi, II. Abdülhamit'in idaresine karşı olduğundan II. Meşrutiyeti destekledi. İttihad-ı Muhammedi Fırkası'nın kurucuları arasında yer alan Nursi, cemiyetin yayın organı olan Volkan gazetesinde yazılar yazdı. 31 Mart Vakası sonrası kurulan Divan-ı Harp'te yargılandı ve beraat etti. I. Dünya Savaşı sırasında arasında gönüllü olarak savaştığı Kafkasya Cephesi'nde Ruslara esir düştü. Savaşın ardından İstanbul'da kurulan Teâli-i İslâm Cemiyeti'nin ve Kürt Teali Cemiyeti'nin üyesi oldu.

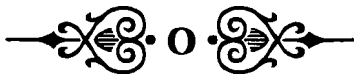
Mustafa Kemal öncülüğünde başlayan Anadolu'daki milli mücadeleyi destekledi. Mustafa Kemal tarafından Ankara'ya davet edildi. Bir süre Ankara'da ikamet ettikten sonra Van'a yerleşti. Şeyh Said İsyanı sırasında Van'da bulunan Said Nursi isyanın ardından yüzlerce kişi ile birlikte batıya sürüldü. Burdur, Isparta, Kastamonu, Barla'ya sürgün edildi. Eskişehir, Denizli, Afyon'da hapis yattı. Bütün yargılamalardan *beraat etti*, ancak yine de uzun yıllar gözetim altında tutuldu. Bu arada risalelerini yazmak ve neşretmekle meşgul oldu. DP iktidarı ile üzerindeki baskı nispeten hafifledi ve DP'yi destekledi. Fakat tam anlamı ile takibatlardan kurtulamadı. 23 Mart 1960'da Şanlıurfa'da vefat etti. Urfa'da Halil-ur Rahman Dergahı'na defnedildi. Ancak naaşı 12 Temmuz 1960'da 27 Mayıs Darbesi'nin akabinde mezarından alınarak bugüne kadar açıklanmayan bir yere nakledildi.

Nursi, hayatını üç döneme ayırır: Eski Said dönemi, Yeni Said dönemi, Üçüncü Said dönemi. Eski Said dönemi takriben Şeyh Said İsyanı'na kadar olan dönemi, Yeni Said dönemi risalelerin yazıldığı ve iman meseleleri üzerine yoğunlaştığı 1948'lere kadar olan dönemi, Üçüncü Said dönemi ise daha çok yazılmış risalelerin neşri ile meşgul olduğu ölümüne kadar geçen dönemi kapsar. Güçlü bir kültürel ve etnik aidiyet bilincine sahip olan Said Nursi, Eski Said döneminde Kürt Meselesi ile yoğun olarak ilgilendi. Kürt cemiyetlerinde yer aldı ve yayın organlarında yazdı. Said-i Kürdi'nin Şark ve Kürdistan, Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi, Volkan, Tanin, Serbesti, Mizan, Misbah gazetelerinde Kürtlerle ilgili yazıları yayımlandı. Nursi yazılarında Kürtlerin eğitime olan ihtiyacını özenle vurgulamıştır. 1930'lu yıllara kadar eserlerine Said-i Kürdi diye imza atan Nursi, yazılarında sık sık Kürt,

Kürdistan, Kürtçe gibi terimleri kullandı. Gençliğinden itibaren şal-i şapık denilen yöresel Kürt kıyafetini giydi. Sürgün döneminde dahi kıyafetlerini çıkarmayı ret etti. Asimilasyon politikasının en şiddetli olduğu dönemlerde dahi Kürt kimliğini müteaddit defalar belirtti.

Bununla birlikte bir İslamcı olarak Said Nursi, Türk milliyetçiliği gibi Kürt milliyetçiliğini de benimsememiştir. Kürtlerin her şeyden önce Müslüman oldukları, dolayısıyla Kürtlük davasının manasız olduğunu düşünmüştür. Kürt Sorununun Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde çözülmesinden yana olan Nursi bu çizgisini hayatı boyunca devam ettirdi. KTC'nin bölünmesinde otonomi yanlısı kanatta yer aldı. *Sebilürreşat* ve *İkdam* gazetelerinde yayımlanan iki yazısında Paris'te müstakbel Kürdistan ve Ermenistan sınırları konusunda uzlaşan Şerif Paşa'yı şiddetle eleştirdi. Yazılarının ortak teması, Kürtlerin her şeyden önce Müslüman oldukları dolayısıyla Kürtlük davasının manasız olduğu, Kürtlerin yabancı himayesinde bir muhtariyet yerine ölümü tercih edecekleri ve eğer Kürtleri düşünecek biri varsa bunun Ermeni Bogos Nubar Paşa değil, Osmanlı Devleti olduğudur.

NURULLAH BEY: Hakkari Emirliğinin son e/miri. Emirliği sırasında Hakkari bölgesi bugünkü Yüksekova, Şemdinli, Başkale, Beytüşşebap ve Amediye gibi kentleri de kapsamaktaydı. Nurullah Bey misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerinin Nesturileri güçlendirmesinden ve Nesturilerin vergi vermeyişlerinin gücünü azaltmasından dolayı Nesturilere karşı sert bir tutum takındı. 1843 yılında Botan Beyi Bedirhan Bey'in kendi yönetimindeki bölgede gerçekleştirdiği Nesturilere yönelik harekatı ve ardından Bedirhan Bey'in İsyanı'nı destekledi. İsyanın bastırılmasının ardından Nurullah Bey kaçarak önce İran'a bağlı Berdasor Kalesi'ne sığındıysa da sonra teslim oldu. Ardından Girit'e sürüldü, böylece Hakkari Emirliği son bulmuş oldu.

OBAMA, BARAK (1961-). ABD'nin 44. başkanı. 4 Kasım 2008'de başkan seçilen Obama ABD'nin ilk siyahi başkanıdır. Barak Obama döneminde ABD genel politikası çerçevesinde PKK, terör örgütü olarak isimlendirilmeye

devam edilmekle birlikte Türkiye'nin Kürt Sorununun yalnızca silah ile çözülemeyeceği daha fazla dillendirilmeye başlandı. 2009 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Obama Kürt Sorununa ilişkin olarak yasal düzenlemelerle reform sürecinin derinleştirilmesi yönünde tavsiyelerde bulundu: "Kürtçe yayının önündeki engelleri kaldırdınız ve dünya Kürtçe yayın yapan devlet televizyonunun yayın hayatına başlamasını saygı ile karşıladı. Bu kazanımlar uygulamada etkin olması gereken yeni kanuni düzenlemeler ve devam etmesi gereken bir reform sürecini beraberinde getirmeli. Demokrasiler asla durağan –statik– olamaz, her zaman ileriye bakmalıdır" şeklinde konuştu. Obama DTP başkanı Ahmet Türk'ün de aralarında bulunduğu muhalefet liderleri ile görüştü. Türkiye ziyaretinin ardından gittiği Bağdat'ta Kürdistan Bölgesel Yönetimi lideri Mesut Barzani ile de görüşen Obama, Ankara ve Erbil'deki bu görüşmelerde Bölgesel Kürt Yönetimi ile Türkiye arasında yakınlaşmayı teşvik etti. Öte yandan bu dönemde Irak'taki PKK varlığının sonlandırılması amacı ile Türkiye, ABD ve Irak yönetimi arasında bir üçlü mekanizma oluşturuldu.

OHAL UYGULAMASI/OHAL BÖLGESİ: Olağanüstü Hal Uygulanması 285 sayılı kanun hükmünde kararname ile 19 Temmuz 1987'de başladı. Uygulama ilk kez Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van'da yürürlüğe konulurken Adıyaman, Bitlis ve Muş da aynı kanunla mücavir il (komşu il) olarak belirlendi. OHAL, bölgedeki 11 ilde uygulanırken Batman ve Şırnak'ın 6 Mayıs 1990'da il olmasıyla OHAL kapsamındaki il sayısı 13'e yükseldi. Mücavir il olarak uygulama kapsamına alınan Bitlis'te de 19 Mart 1994 tarihinde OHAL uygulamasına geçildi. Her 4 ayda bir bakanlar kurulu kararıyla uzatılan OHAL uygulaması 1994 yılı sonuna kadar 13 ilde sürdürüldü.

OHAL uygulaması 1990'ların ikinci yarısından itibaren PKK'nin önemli ölçüde güç kaybetmesi ve çatışmaların şiddetinin azalması ile kademeli olarak kaldırılmaya başlandı. 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından PKK'nin askeri güçlerini Türkiye dışına çıkarması bu süreci hızlandırdı. İlk olarak Elazığ OHAL kapsamından, Adıyaman ise mücavir il kapsamından çıkarıldı. Daha sonra 30 Kasım 1996 günü Mardin kapsamından çıkarılarak mücavir il statüsüne alındı. Ardından TBMM'nin 2 Ekim 1997

tarihli kararıyla 6 Ekim 1997'den itibaren Batman, Bingöl ve Bitlis uygulamadan çıkarılarak, mücavir il kapsamına dahil edildi. OHAL uygulaması 30 Kasım 1999'da Siirt'te, 30 Temmuz 2000'de Van'da ve 30 Temmuz 2002'de de Hakkari ve Tunceli'de sona erdirilirken, sadece Diyarbakır ve Şırnak'ta uygulama devam etti. TBMM'nin 19 Haziran 2002 tarihli oturumunda OHAL'in, 30 Temmuz 2002 tarihinde Diyarbakır ve Şırnak'ta son kez 4 ay daha uzatılması kararlaştırıldı. Bu tarihten sonra bir daha uzatılmayan OHAL uygulaması sona ermiş oldu.

OHAL, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 15 yıl uygulandı. Uygulamanın başladığı 19 Temmuz 1987 tarihinden sona erdiği 30 Kasım 2002 gününe kadar OHAL 46 kez uzatıldı. OHAL'in uygulanması için Diyarbakır'ın Şehitlik Semt'i'nde tüm birimleriyle Bölge Valiliği oluşturuldu ve geniş yetkilerle donatılan OHAL Bölge Valiliği görevine ilk olarak Hayri Kozakçıoğlu atandı. Daha sonra sırasıyla Necati Çetinkaya, Ünal Erkan, Necati Bilican, Aydın Arslan ve Gökhan Aydınır bu görevi yürüttü. Bölge Valiliği görevini en uzun süre Kozakçıoğlu, en az süreyle ise Çetinkaya üstlendi. OHAL uygulaması kapsamında Askeri birlik sayısı yükseldi, mevcut askeri birlikler de genişletildi.

1937'ye kadar aralıksız birçok isyan görülen Kürt illeri Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren askeri bir şekilde idare edildi. İlk dönem uygulanan sıkı yönetimlerden sonra 1927'den itibaren bölge, tesis edilen Umumi Müfettişliklerle idare edildi. Bu uygulamaya fiilen 1947, hukuken 1952 yılında son verildi. 1984 yılında PKK'nin silahlı saldırılarının başlaması ile kontrolü yeniden temin etmek amacı ile 1987'de tesis edilen OHAL Bölge Valiliği uygulaması bu tarihsel mirasın son halkasını teşkil etmiştir.

OHAL. Bkz. OLAĞANÜSTÜ HAL UYGULAMASI

OLAĞANÜSTÜ HAL UYGULAMASI: 27/10/1983 tarihinde yürürlüğe giren 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'na göre Olağanüstü Hal a-Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım, b- Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya

çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması olarak tanımlanmıştır. Bu hallerin bir veya birden fazlasının görülmesi durumunda Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşünü de aldıktan sonra, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edilebilir. 1980'lerden itibaren silahlı Kürt hareketinin başlaması ile Olağanüstü Hal Bölgesi olarak adlandırılan Kürt nüfusunun yoğun olduğu şehirlerde Olağanüstü Hal Kanunu Uygulaması'na geçilmiştir.

Olağanüstü Hal Uygulaması, Kasım 2002'ye kadar onlarca kez uzatıldı. İnsan hakları raporlarına geçen rakamlar Olağanüstü Hal'in somut halini gözler önüne sermektedir: Olağanüstü Hal Bölgesi'nde gözaltında ölüm ve yargısız infaz sonucu binlerce kişi hayatını kaybetti. 3 bin civarında köy imha edilerek milyonlarca insan göçe zorlandı. Devletin resmi rakamlarına göre çatışmalarda 40 binin üzerinde insan yaşamını yitirdi. Onbinlerce insan gözaltına alındı ve yine on binlercesi hapis cezasına çarptırıldı. Çok sayıda gazeteci, yazar, yayıncı, sendikacı tutuklandı. Gazeteler, dergiler toplatıldı; yayınevi, gazete ve dergi binaları ile partiler basıldı.

OMURTAK, SALİH (1889-1954): Asker. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 4. Genelkurmay Başkanı (1946-1949). Selanik doğumlu. Ağrı İsyanı sırasında tümgeneral olan Salih Omurtak, 1930'da korgeneralliğe yükseltilen 9. Kolordu Kumandanı olarak İsmet Paşa hükümetince Ağrı Dağı İsyanı'nı bastırmakla görevlendirildi. Bunun üzerine isyanı bastırma hareketini idare etti. 3. Ağrı İsyanı'nda Ağrı Dağı Tenkil Harekâtı'na bizzat katıldı.

12 EYLÜL 1980 DARBESİ: Türkiye'de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Eylül 1980 günü emir-komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği askeri müdahale. Darbe ile birlikte Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren Milli Güvenlik Konseyi ve Devlet Başkanlığı görevini üstlendi. Darbeciler, Türkiye'de hala cari olan 1982 Anayasası'nı hazırladılar ve 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulan ve kabul olunan Anayasa ile birlikte Kenan Evren Cumhurbaşkanı seçildi. Anayasa ile darbeyi gerçekleştirenlere yargılama yolu kapatıldı. 2010'da yapılan referandum ile kabul edilen anayasa değişikliğinin ardından hayatta kalan darbeciler (Kenan Evren, Tahsin Şahinkaya) hakkında dava açıldı. 12

Eylül Darbesi ile ilgili hazırlanan iddianame 10 Ocak 2012'de Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kabul edildi. İddianemede sanık olarak yer alan Evren ve Şahinkaya yagılanmaya başladılar.

12 Eylül Askeri Darbesi Türkiye'de yaşayan herkes gibi Kürtlere de büyük darbe vurdu. Askeri darbe sonucu birçok Kürt tutuklanarak cezaevlerine konulurken, birçoğu yurt dışına çıkmak zorunda kaldı. Yurt dışına çıkanların bazıları vatandaşlıktan çıkarıldı. 1980 sonrası çoğu Kürt aydın ve siyasi tutuklunun konulduğu Diyarbakır Cezaevi'nde çok sayıda tutuklu sistematik işkence sonucu hayatını kaybederken bu durumu protesto etmek için kendini yakanlar oldu.

12 Eylül yönetiminin lideri Kenan Evren, Kürt diye bir milletin olmadığını, Kürtlerin "Dağ Türkü" olduğunu ve Kürt kelimesinin de Güneydoğudaki insanların karda yürürken çıkardıkları sesler sonucu oluşmuş bir kavram olduğunu ifade etti. 12 Eylül sonrası Kürtçe konuşmak yasaklandı, Kürtlerin ayrı millet ve etnisite olmadığını ve Kürtlerin Türklüğünü ispatlamak için 1961 yılında resmi bir kurum olarak kurulan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü bünyesinde birçok yayın yapıldı. Kürtlerin varlığı sistematik olarak tüm devlet organlarınca inkar edildi. 12 Eylül sonrasında Kürtlerin Dağ Türkleri olduğu ilan edilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nın bastırdığı *Beyaz Kitap*'ta şu açıklama yer almıştır: "Dağların yüksek kısımlarında, tepelerde yaz kış erimeyen karlar vardı. Güneş açınca üzerleri buzlaşan camısı parlak bir tabaka ile örtülürdü karın yüzü. Üstü sert altı yumuşak olurdu. Bu karın üstünde yürününce, ayağın bastığı yer içeriye çöker, 'kirt-kürt' diye ses çıkarırdı. Doğulu Türkmenlere, Kürt denmesinin nedeni buydu. Bölücülerin Kürt dedikleri, yüksek yaylalarda, karlık bölgelerde yaşayan Türklerin karda yürürken ayaklarından çıkardıkları sesin adıydı aslında."

12 Eylül askeri yönetimi Kürt milliyetçi muhalefetin radikalleşmesinde ve silahlanmasında etkili oldu. Zira darbe öncesi kısıtlı olmakla birlikte farklı isimler altında derneklerde, sendikalarda, siyasi partilerde siyaset yapmak, taleplerini dile getirmek mümkünken darbe politika yapma yollarını tüm-den kapadı. Bu süreç içinde militanların yurt dışına çıkaran Kürt örgütleri silahlı mücadelenin gerekliliğine darbenin uygulamaları ile daha fazla ikna oldular. Bazı Kürt örgütleri bir daha toparlanamayacak şekilde darbe alırken, PKK'nin bu dönemde örgütlenmesinde ve Türkiye içinde taraftar bulma-

sında/güçlenmesinde askeri yönetimin yarattığı baskı atmosferi, Kürt dili ve kültürüne getirdiği şiddetli yasaklar, Kürt tutuklulara yapılan işkenceler son derece etkili oldu.

12 MART MUHTIRASI: Muhtıra sonrası Türkiye'deki tüm muhalefet hareketleri gibi önemli ölçüde teşekkül etme sürecinde olan Kürt muhalefeti de büyük bir darbe aldı. Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) 26 Nisan 1971'de sıkıyönetim kararı ile kapatıldı. Türkiye İşçi Partisi de (TİP) muhtırası sonrasında Kürt Soruna dair aldığı kararlar sebebi ile 21 Temmuz'da Anayasa Mahkemesince kapatıldı. Sıkıyönetim idaresi DDKO, TİP ve TKDP içinde siyasi faaliyet gösteren Kürtler ile bunlara üye olmayan fakat Kürt Sorunu ile ilgili olan çok sayıda kişiyi tutukladı. Bunlar arasında Edip Karahan, İhsan Aksoy, İbrahim Güçlü, Ferit Uzun, Mümtaz Kotan, Faruk Aras, Musa Anter, Tarık Ziya Ekinci, Naci Kutlay, Abdurrahman Efem Dolak, M. Emin Bozarlan, Canip Yıldırım, Mehdi Zana, Terzi Niyazi Usta, Kemal Burkay, Mehmet Uzun gibi isimler vardı. Said Elçi tutuklanmamak için yurt dışına çıktı. Tutuklular 1974'te çıkan af ile serbest bırakıldılar. Cezaevinden çıkanların bir kısmı yeni örgütlenmelere gittiler.

OPERATION PROVIDE COMFORT: Bkz. HUZUR OPERASYONU

ORBELİ, İ. A (1887-1961): Rus Şarkiyatçı. 1911 yılında Petersburg Üniversitesi'ni bitiren Orbeli Van-Müks'te Kürtler, Ermeniler üzerine araştırmalar yaptı. Burada Kürt folklor örnekleri derledi. Kürtçe üzerine çalıştı. 1934'te arkeoloji doktorasını tamamladı. 1928 yılında Ermenistan Komünist Partisi'nin eğitim için Leningrad'a gönderdiği öğrencilere Kürtçe hocalığı yaptı. 1955 yılında Leningrad'taki Sovyet Bilimler Akademisi Başkanı olan Orbeli 1959 yılında akademide Kürtçe bölümün açılmasını sağladı ve bu bölümün başına geçti. 1957 yılında Rusya'da yayınlanan ve onun redaktörlüğünde hazırlanan Çerkez Bakaev'in Kürtçe-Rusça sözlüğüne bir önsöz yazdı. Kürdolojinin oryantalist çalışmalar içinde daha saygın bir yer edinmesine katkı sağladı. 200 civarında bilimsel yayın yapan Orbeli, 1934-1951 arasında Hermitaj Müzesi Müdürlüğü yaptı. 1961'de öldü. Ölümünden sonra talebesi Kanade Kurdo (Qanadê Kurdo) onun kurduğu kürsünün başına geçti.

ORTA ASYA: Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Kafkaslardaki Kürtlerden bir kısmı Orta Asya'daki devletlere göç etmiş, Orta Asya'daki devletlerde hâli hazırda bulunan Kürtlerde de çeşitli göç eğilimleri gözlenmiştir. Bugün Orta Asya'daki devletlerde bulunan Kürtlerin toplam nüfusunun 100 bini aştığı tahmin edilmektedir; Kazakistan'da 30 bin civarında, Türkmenistan'da 50 bin civarında, Kırgızistan'da 20 bin civarında, Özbekistan'da 10 bin civarında, Tacikistan'da ise 3 bin civarında Kürt nüfusun bulunduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte kesin sayılar tartışmalıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eski Kızıl Kürdistan bölgesinde (Laçın, Kelbecer, Kubadlı ve Zengilan illeri) ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Kürtler, Azerbaycan Kürtleri olarak bilinmektedir. 1988 yılında Azeri ve Ermeniler arasında başlayan Karabağ Savaşı, Kızıl Kürdistan'da yaşayan Kürtleri tümünden iç mülteci durumuna düşürmüştür. 1992-1993 yıllarında Ermeni ordularının Karabağ Özerk Bölgesi ile birlikte eski Kızıl Kürdistan'ı da işgal etmesi sonucunda burada yaşayan Kürtler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin değişik bölgelerine sığınmak zorunda kalmıştır. Laçın 17 Mayıs 1992, Kelbecer 12 Nisan 1993, Gubadlı 31 Ağustos 1993, Zengilan 29 Ekim 1993 tarihlerinde işgal edilmiştir. Şu an eski Kızıl Kürdistanlı Kürtler, Azerbaycan'a dağılarak bu ülkenin hemen hemen onlarca ilinde mülteci konumunda yaşamaktadır.

OSLO GÖRÜŞMELERİ: Bazı MİT yetkilileri ile PKK yöneticileri arasında Norveç'in başkenti Oslo'da yapılan gizli görüşmelerdir. Görüşmelere MİT adına Hakan Fidan, Müsteşar Yardımcısı Afet Güneş, KCK adına Mustafa Karasu, PKK adına Sabri Ok, Kongra-gel Başkan Yardımcısı Zübeyir Aydar ve koordinatör ülke temsilcileri katılmışlardır. Görüşmelerin ses kayıtlarının Haziran 2011'de basına sızdırılmasının ardından gündeme gelen ve devlet yetkilerince doğrulanan görüşmeler kamuoyunda büyük tartışma yaratırken, Başbakan Tayyip Erdoğan, Fidan'ı kendisinin özel olarak görevlendirdiğini ve gerekirse PKK ile yeniden görüşmeler yapılabileceğini ifade etti.

2012 yılı Şubat ayı içerisinde özel yetkili İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı'nın MİT Müsteşarı Hakan Fidan, eski Müsteşar Emre Taner ve eski Müsteşar Yardımcısı Afet Güneş'i KCK soruşturması kapsamında ifadeye çağırması büyük bir siyasi krize yol açtı. Bir görüşe göre savcılık KCK ile ilişkilerinde yasal yetkilerini aştıklarını düşündüğü MİT mensuplarını şüpheli sıfatıyla,

başka bir görüşe göre ise deşifre olan Oslo Görüşmesi sebebiyle ifadeye çağırılmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davudoğlu görüşmelerin ‘siyasi talimatlarla yapılmış gizli görüşmeler’ olduğunu belirtti. MİT Müsteşarı Hakan Fidan ise Başbakan Tayyip Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile görüştükten sonra mazeret bildirerek ifade vermeye gitmedi ve Hükümet, MİT mensuplarının soruşturulmasını Başbakanın iznine bağlayan bir yasa düzenlemesi yaparak krizi aşmaya çalıştı. 17 Şubat sabahı TBMM’de kabul edilen yasa aynı gün Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. Soruşturmayı yürüten özel yetkili İstanbul Cumhuriyet Savcısı Sadrettin Sarıkaya dosyadan el çektilirdi. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) tarafından “soruşturmanın gizliliğini ihlal” gerekçesi ile hakkında inceleme başlatıldı. İstanbul emniyetinden bazı üst düzey polis yetkililerinin görev yerleri değiştirildi.

Bu kriz iktidar tarafından Başbakana karşı yapılmış bir hamle olarak değerlendirildi. Yine olaya Kürt Meselesi üzerinden İslami iktidar koalisyonunun bir iç hesaplaşması olarak ta değerlendirilmiştir. Görüşmeler devletin PKK ile olan mücadelesinde bir değişim işareti olması bakımından önemlidir. Bu güne dek asla görüşülmez olarak görülen PKK yetkilileri ile devlet görevlilerinin görüşmesi beklenenin aksine kamuoyunda bir infial yaratmamış ve aynı sebeple AKP iktidarı da bir kitle desteği kaybına uğramamıştır.

OSMAN, MAHMUD (1938-). Siyasetçi. Kürt siyaset sahnesinin en eski isimlerimden biri olan Mahmud Osman, Süleymaniye’de doğdu. Osman, Bağdat Üniveristesi Tıp Fakültesi’nde okudu. 1962’de IKDP’ye katıldı. 1960’lı ve 1970’li yıllarda Barzani’nin yardımcılarında biri olan Osman, Barzani’nin doktorluğunu da yaptı. 1970 yılındaki Irak hükümeti ile yürütülen ve Kürtlere otonomi hakkını tanıyan Mart Manifestosu ile sonuçlanan müzakere heyetinde yer aldı. 1975 yenilgisinden sonra IKDP’den ayrıldıktan sonra Adnan Müftü ve Ressel Mamend ile birlikte 1979’da Kürdistan Sosyalist Partisi’ni (PASOK) kurdular. Bu parti Mayıs 1988’de oluşturulan Irak Kürdistan Cephesi’ne iştirak etti. PASOK 1992 yılında Bölgesel Kürdistan Parlamentosu için yapılan seçimlere katıldı. Aynı yıl İngiltere’ye giden Osman 1995’te geri döndü. IKDP ve YNK arasındaki çatışmada aracılık yaptı. 2004, 2006 ve 2009’da IKDP ve KYB’nin ortak listesinden Irak Ulusal Meclisi’ne parlamenter olarak seçildi.

OSMANLI: 1301-1922 yılları arasında varlığını sürdürülen üç kıtada geniş bir coğrafyaya egemen olmuş olan devlet. İslam ve dünya tarihinin en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı Devleti, Oğuzların Kayı boyu tarafından kuruldu. Bizans'a son veren Osmalı İstanbul'u başkent yaptı.

Osmanlıların Kürdistan'ı egemenliklerine alması Yavuz Sultan Selim döneminde, 1514 yılında Kürtlerin de katılımı ile kazanılan Çaldıran Savaşı'ndan sonra gerçekleşti. Savaş ile Kürdistan'ın takriben üçte ikisi Osmanlı egemenliğine girdi. Ve savaş sonrası Kürt emirliklerine tanınan yarı bağımsız statü 19. yüzyılın başlarına kadar devam etti. Özellikle İran, Irak sınırında yakın olan emirlikler iki devlet arasındaki savaşlara bağlı olarak zaman zaman fiili bir bağımsızlığa yaklaştılar. Sınırdaki emirlikler zaman zaman müttefik değiştirerek iki devlet arasındaki çekişmeleri emirliklerini tahkim etmek için kullandılar. Çaldıran Savaşı'nın ardında iki devlet arasında devam eden sürekli sınır çatışmaları ve savaşlar sebebiyle Kürdistan sürekli bir savaş alanı olarak kaldı. 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin antlaşması ile fiili olarak belirlenmiş sınırlar hukuki bir statüye kavuştu ve Kürdistan coğrafyası iki devlet arasında resmen bölünmüş oldu. Öte yandan antlaşma ile bir süreliğine de olsa sınır boyunca nispeten bir sükunet sağlandı. Daha sonra yeniden başlayan çatışma ve sınır sorunları I. Dünya Savaşı'na kadar devam etti.

19. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Devleti izlediği merkezileşme politikası çerçevesinde yarı-bağımsız Kürt emirliklerine son vermeye ve merkeze bağlamaya başladı. Bu merkezileşme politikası bir dizi isyana sebep oldu, fakat isyaların tümü bastırıldı ve süreç bölgenin merkeze bağlanması ile neticelendi; ardından da yeni idari taksimata gidildi. 1847'de kurulan Kürdistan Eyaleti'ne 1868 yılında son verildi. Tasfiye edilen beylerin yerini giderek güçlenen tarikat şeyhleri almaya başladı, öyle ki şeyhler 19. yüzyıl ve 20 başlarında en büyük dini ve siyasi otoriteler haline geldiler ve zamanla Kürt milliyetçi hareketinin de önderi konumuna yükseldiler.

Sultan Abdülhamid döneminde Rusya'nın yayılması ve giderek yükselen Ermeni milliyetçiliğine karşı önlem olarak Rus Kazakları örnek alınarak Kürt aşiretlerden kendi yerel liderleri öncülüğünde Hamidiye alayları teşkil edildi. Böylece İmparatorluğun yaşadığı güçlükler karşısında izlemeye başladığı panislamist politika çerçevesinde müttefik görülen Sünni Kürtler silahlandırıldı. Sultana sadık kalan Kürtler, Ermeni isyanlarının bastırılmasına aktif olarak katıldılar.

1908 yılında Sultan Abdülhamid'in bazı Kürt aydın ve ulemanın da destek olduğu İttihat ve Terakki'nin baskısı ile meşrutiyeti ilan edilmesinin ardından Kürtler, İstanbul'da kurdukları dernekler aracılığı ile faaliyetlerine başladılar. 31 Mart Vakası'nın ardından iktidarını sağlamalaştıran, Bab-ı Ali Baskını ile iktidarı kendinde toplayan İttihat ve Terakki yönetimi giderek tonu daha belirgin bir hale gelmeye başlayan milliyetçi bir politika izlemeye başladı. Kürtler genel olarak 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'na Osmanlı ordusu saflarına iştirak ettiler ve birçok cephede savaştilar. Hamidiye Alayları'nın devamı niteliğinde olan Hafif Süvari Alayları da 3. orduya bağlı olarak Kafkas Cephesi'nde savaştı. Kürtlerin Osmanlıya sadık kaldığı savaşta Kürdistan tüm Osmanlı ülkesi gibi büyük bir harabeye dönüşürken, iktisadi ve demografik yapı büyük tahribat yaşadı. Yüz binlerce insan hayatını kaybederken bir milyonu aşkın insan göç etmek zorunda kaldı. Savaş sırasında Ermenilerin göçertilmesi ve dışardan gelen göçlerle bölgede Kürt ve Türk nüfus oranı arttı.

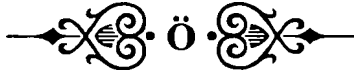
Öte yandan İttihat ve Terakki'nin bu dönemi Kürtlere karşı ilk asimilasyon politikalarının da oluşturulmaya başlandığı dönem oldu. 1916 yılında kurulan Muhaceret Umum Müdürlüğü bünyesinde asimilasyon politikasına hazırlık olarak Anadolu'da yaşayan etnik gruplar üzerinde incelemeler yapıldı ve raporlar hazırlandı. Bu kapsamda Naci İsmail Pelister'in Kürtlere dair *Kürtler: İctimai ve İlmi Tetkik* adlı çalışması Dr. Friç takma adı ile yayınlandı. Eserde incelikli bir dille Kürtlerin aslında Türk olduğu, tarihte önemli bir rolleri olmadığı, dillerinin bağımsız bir dil değil, karma bir dil olduğu gibi tezler ilk defa dile getirildi.

Savaş sonrası yeniden örgütlenen Kürtler, İstanbul merkezli Kürdistan Teali Cemiyeti'ni (KTC) kurdular. KTC Kürtler için bir siyasal statü elde etmeye dönük girişimlerde bulundu. Ve bir Kürt otonomisinin tanınması için İngilizler nezdinde girişimlerde bulunuldu. Cemiyeti temsilen Paris Konferansı'na katılan Şerif Paşa, Ermeni temsilcisi Nubar Paşa ile müstakbel Kürdistan ve Ermenistan'ın sınırları üzerinde anlaştı. Bunun üzerinde bazı Kürtler Şerif Paşa'yı kınayan telgraflar çektiler. Çizilen sınırlar sebebi ile cemiyetten tam destek göremeyen Şerif Paşa temsilcilikten çekildi. Cemiyet kendi içinde bağımsızlık yanlıları ve otonomi yanlıları şeklinde ikiye bölündü.

1920 yılında imzalanan Sevr Antlaşması'nda bir Kürdistan'ın kurulmasına ilişkin maddeler yer aldı. Antlaşma bir Kürt devletinin kurulmasından bahseden ilk antlaşma oldu. Antlaşma gerçekte ölü doğdu; zira Yunanistan hariç müttefik devletlerin parlamentolarında onaylanmadı. Öte yandan Kürtler bu antlaşmaya destek vermedikleri gibi Anadolu'da Mustafa Kemal öncülüğünde başlayan savaşa iştirak ettiler.

OTONOMİ: Bkz. ÖZERKLİK

33 KURŞUN OLAYI. Şair Ahmet Arif'in 1943 yılında Van'da 33 köylünün yargılanmadan kurşuna dizilmesi hadisesini anlatan ünlü şiiri "33 Kurşun" adeta bu olayla bütünleştiğinden daha önce Muğlalı Hadisesi olarak bilinen olay "33 Kurşun Olayı" olarak ta adlandırılmaya/anılmaya başlanmıştır. Olay için bkz. MUĞLALI HADİSESİ

ÖCALAN, ABDULLAH (1949-): Kürdistan İşçi Partisi'nin (Partiya Karkerên Kurdistan- PKK) kurucusu ve lideri. Şanlıurfa ili Halfeti ilçesi Ömerli Köyü'nde doğdu. İlkokulu yakın köy olan Saylakkaya'da (Cıbin), ortaöğretimini Nizip'te tamamlayan Öcalan, 1969'da Ankara Tapu-Kadastro Meslek Lisesi'ni bitirdikten sonra Diyarbakır'da kadastro memuru olarak çalışmaya başladı. Diyarbakır'daki görevinden Bakırköy Tapulama Müdürlüğü'ne atandı. 1971 yılında da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptıran Öcalan aynı yıl Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne geçiş yaptı. 12 Mart 1971 Muhtırasının ardından, Mahir Çayan'ın öldürülmesi ve Deniz Gezmiş'in tutuklanması üzerine okulda başlayan boykot eylemlerine katıldığından 8 Nisan 1972'de gözaltına alındı ve Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi tarafından üç ay hapis cezasına çarptırıldı. Davanın sonuçlandığı tarihe kadar yaklaşık yedi ay cezaevinde kaldı.

24 Mayıs 1978 günü Ankara'da daha sonra boşanacağı eşi Kesire Yıldırım ile evlendi. Öcalan bir grup arkadaşı ile birlikte 27 Kasım 1978 tarihinde

Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Fis Köyü'nde (Ziyaret) Kürdistan İşçi Partisi'ni (PKK) kurdu. Kürdistan'ın diğer parçalarını da içine alacak bağımsız ve birleşik bir Kürdistan kurmayı amaçlayan PKK, devlet güçleri ile çatışmaya başladı. Bu dönemde birçok eylem gerçekleştirerek yavaş yavaş adını duyurmaya başlayan PKK grubu kamuoyunda "Apocular" olarak tanındı. Öcalan, 1979'da Temmuz başlarında Urfa-Suruç üzerinden Suriye'ye ve oradan da Lübnan'a geçti.

15 Ağustos 1984'te Siirt Eruh'taki baskın ile PKK, silahlı mücadeleyi başlattığını duyurdu. Öcalan, PKK'yi 1998'e kadar Suriye'den idare etti. Türkiye'nin baskıları sonucu Suriye, 1998'de Öcalan'ı topraklarından çıkarmak zorunda kaldı. 16 Eylül'de Türk Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde "sabrımız taşmak üzerdir, sabrımızı taşırmassınlar" şeklinde konuşarak Suriye'yi uyardı-tehdit etti. 1 Ekim'de Cumhurbaşkanı Demirel'de TBMM'nin açılış konuşmasında "Türkiye'nin sabrın taşmak üzere olduğunu, Suriye'nin hasmane tavrına karşı Türkiye'nin müdahalede bulunma hakkını saklı tuttuğunu dünyaya ilan etti." Bunun üzerine Öcalan Suriye'den çıkmak zorunda kaldı/bırakıldı, ki bu olay PKK literatürüne "9 Ekim Komplosu" olarak geçmiştir. Yurtdışına çıkan Öcalan önce Rusya akabinde İtalya'da mülteci olarak kalmaya çalıştı. Avrupa'ya iltica talebi kabul edilmeyen Öcalan, Kıbrıs Cumhuriyeti pasaportu ile Yunanistan'ın Kenya büyükelçiliğine ait binaya yerleşti. Kenya'nın sınır dışı edilmesini istediği Öcalan Hollanda'ya sınır dışı edilmesi şartıyla elçilik binasından çıktıktan sonra CIA ve MOSSAD'ın dahil olduğu bir operasyon ile Kenya'nın başkenti Nairobi'de ele geçirildi ve Türk özel kuvvetleri tarafından uçakla Türkiye'ye getirildi (16 Şubat 1999). Bu olay PKK tarafından "Uluslararası Komplö" olarak nitelendirildi ve başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde ölümle sonuçlanan protesto gösterileri düzenlendi.

Abdullah Öcalan İmralı Adası'ndaki özel hapisshaneye konuldu. 31 Mayıs 1999 tarihinde hapsedildiği İmralı Adası'nda yargılanmasına başlandı. 29 Haziran 1999'da yapılan son duruşmada Ankara 2 No'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi Abdullah Öcalan'ı oybirliği ile idama mahkûm etti. Karar, Yargıtay 9. Ceza Dairesi tarafından 25 Kasım 1999 tarihinde onandı, fakat idam cezası yerine getirilmedi, AB uyum yasaları ile idam cezası Ağustos 2002'de kaldırıldığından cezası ağırlaştırılmış idam cezasına çevrildi. Mah-

kumiyeti akabinde halen kaldığı İmralı Adası'ndaki cezaevi'ne konan Öcalan, zaman zaman yaşanan aksamalarla birlikte yakın zamana kadar düzenli olarak avukatları ile görüştü. Tutukluluk süresi boyunca kendisine sadakat gösteren PKK üzerindeki nüfuzunu korumayı başarmış olan Öcalan, Kürt meselesinde önde gelen figür olmaya devam etmektedir.

ÖCALAN, OSMAN (Ferhad) (1958-): Urfa ili, Halfeti ilçesi Ömerli Köyü doğumlu, PKK'nin eski önde gelenlerinden ve Abdullah Öcalan'ın kardeşi. 2004'te PKK'den ayrılanların kurduğu Yurtsever Demokrat Parti'nin (Partiya Welatparêzên Demokrat-PWD) kurucuları arasında yer aldı. Şu an Irak Kürdistanı'nda ikamet etmektedir.

ÖZAL, TURGUT (1927-1993): Siyasetçi. Eski Başbakan ve Cumhurbaşkanı. Malatya doğumlu olan mühendislik ve ekonomi eğitimi gören Özal, 12 Eylül Darbesi sonrası askeri yönetim tarafından ekonominin sorumluluğuna getirildi. 1983 seçimlerinde kurduğu Anavatan Partisi askeriyenin adayını yenerek iktidara geldi. İktidarı döneminde liberal bir ekonomi politikası izleyen Özal Türkiye ekonomisini dünyaya entegre etmeye çalıştı. Türkiye'nin otarşik piyasasını değiştirdi. 1983-1989 yılları arasında Başbakan olan Özal, 1989 yılında Cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanlığı görevinde iken 17 Nisan 1993'te hayatını kaybetti.

Turgut Özal, Mesut Barzani ile bir görüşmede

Özal, Başbakanlığının ikinci döneminde ve özellikle cumhurbaşkanlığı döneminde Kürt Sorununu çözmek için bazı reform denemelerine girişti. Bu babdan olmak üzere büyükannelerinden birinin etnik olarak Kürt olduğunu söyledi. Kamusal yayın ve eğitim hariç Kürtçenin kullanımının önündeki yasal engelleri kaldırmaya çalıştı. Türkiye'nin Kürt grupları ile müzakereye yanaşmayan politikasını kıran Özal, Iraklı Kürt liderler Talabani'yi ve Barzani'yi Ankara'ya davet etti, diyalog kurmaya çalıştı ve onlara pasaport sağladı. Sonraki süreçte Özal, PKK gerillaları için sadece affı değil, politik sisteme de katılabileceklerini tartıştı-iddia etti. Ölümünden önce Süleyman Demirel'i Kürt sorununun Türkiye'nin karşılaştığı en büyük sorun olduğu konusunda uyardı. Bu uyarılar PKK liderinden olumlu karşılık buldu. Mart 1993'te ateşkes ilan eden PKK bağımsızlık birleşik Kürdistan söyleminin tonunu düşürmeye başladı. Özal'ın ani ölümü ile bu inisiyatiflerin sonu geldi. Demirel'in cumhurbaşkanlığı döneminde Kürtlere karşı izlenen geleneksel politikaya geri dönüldü.

Öte yandan Özal Hükümeti PKK'nin 1984 Ağustosunda silahlı mücadele başlatması üzerine PKK hareketini bastırmak için koruculuk sistemini geliştirmiş, bölgeden göç ettirme ile sorunun çözümleneceğini düşünmüştür. Özal, Cumhurbaşkanlığı döneminde 12 Eylül sonrası işkenceleri ile ünlü Diyarbakır Cezaevi'nin de sorumluluk bölgesinde olduğu Diyarbakır 7. Kolordu Komutanı ve aynı zamanda Sıkıyönetim Bölge Komutanı olan Kemal Yamak'ı Cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine getirdi.

Özal'ın Kürt politikası bir rapor, metin vb. şeklinde deklare edilmemiş olmakla birlikte dönemindeki uygulamalar ve kendisi ile diyalog kurmuş kişilerin tanıklıkları doğrultusunda temel politikasının entegrasyon olduğu söylenebilir. Bu entegrasyon kapsamında Kürtlerin kimlik ve kültürel haklarını tanınması, Irak Kürtleri ile yakın ilişki kurulması, daha fazla refah, demokrasi ve hukuk sağlanması ile sorunun çözüleceğini düşünmüştür. Yine Özal'ın Irak Kürtlerinin bir federasyon şeklinde Türkiye'ye bağlanmasını telaffuz ettiğini, bunun hem Türkiye'nin stratejik ve ekonomik çıkarları için hem de Kürtlerin güvenliği için iyi olacağını düşündüğü söylenmektedir. Özal'ın izlediği Kürt politikasına muhalif olan devlet içi unsurlar tarafından öldürüldüğüne dair tartışmalar vardır. Özellikle ailesi tarafından ortaya atılan iddialar üzerinde 2010 yılında ölümü yeniden soruşturulmaya başlandı.

ÖZEL HAREKÂT TİMİ: 1983 yılında kurulan ve 1990'lı yıllarda yetkileri artırılarak PKK ile mücadele'de etkin olarak kullanılan özel güvenlik birimleri. 1983 yılında oluşturulan Özel Tim, Asayiş Dairesi Başkanlığı bünyesinde merkezde Özel Hareket Şube Müdürlüğü ve Ankara, İstanbul, İzmir illerinde ise Özel Harekat Grup Amirlikleri adı ile örgütlenen Özel Tim, 1987 yılında Asayiş Dairesi Başkanlığı bünyesinden alınarak Terörle Mücadele ve Harekat Dairesi Başkanlığı bünyesinde Özel Hareket Şube Müdürlüğü adı ile 1993 yılına kadar faaliyet gösterdi. 1993 yılında yeniden yapılandırma ile Özel Harekat Şube Müdürlüğü, Özel Harekat Daire Başkanlığı'na dönüştürüldü. Birim daha özerk bir yapıya ve daha fazla yetkiye kavuşturuldu.

PKK'nin yükselişine bağlı olarak yapılandırılan ve 1990'lı yıllarda Kürt coğrafyasındaki faili meçhul cinayet ve işkence olaylarının bir çoğunda yer alan Polis Özel Harekat Timleri, bölge halkı arasında en çok şikayete dilen güvenlik birimi haine geldi ve bu birimler siyasal partilere angaje oluşu ile uzun süre kamuoyunun gündeminde kaldı. PKK'yi yenmek ve destek bulmasını engellemek amacı ile anti-gerilla taktikleri, köy boşaltma ve yakma-imha dahil birçok yöntem uygulayan ve teşkilatlanması gereği 48 ilde görev yapan Özel Harekat Timleri'nin en yoğun olarak görev yaptığı iller Hakkâri, Şırnak, Bingöl, Kars, Ağrı, Diyarbakır ve Mardin olmuştur.

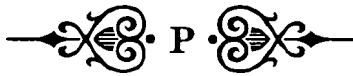
ÖZERLİK/OTONOMİ: Eski dilde muhtariyet. Sınırları yasalarla belirlenen birden çok özerklik modeli/derecesi vardır. Uygulamada kapsamı bakımından farklılık göstermekle beraber merkeze bağlılık ile tam bağımsızlık arasındaki tüm durumlar özerklik olarak değerlendirilebilir. Günümüzde özellikle Batı dünyasındaki özerklik modelleri güçlendirilmiş bir adem-i merkezîyetçilikten federalizm benzeri bir yapıya kadar değişkenlik göstermektedir. İlkinde yerel yönetim birimlerine merkezi yönetimden daha fazla yetki aktarılması söz konusu iken, ikincisinde özerk yönetim en azından kendi bölgesinde merkezi yönetiminkine hemen hemen paralel yetkilere sahiptir.

Özerklik, toplulukların birbirine karışması durumunda kültürel özerklik biçiminde gerçekleşirken, özerklik tanınan grubun belli bölgede yoğunlaşması durumunda toprağa dayalı da olabilir. Toprak temeli özerklikte o

alandanda yoğunlaşan topluluk siyasi ve ekonomik konular üzerinde daha fazla denetim sağlayabilir. Toprak temeli savunma ve dış politika ise merkezi hükümete bırakılır. Tam özerklik durumunda ise özerk bölge dil, eğitim, yerel yönetim ve planlama konusunda anayasa ile tanınmış sınırlı yasama yetkisine, yasama organına ve merkezi hükümetin onayına bağlı bir yürütme organına sahiptir. Merkezi yönetim ile özerk yönetim arasındaki problemler yetkilendirilmiş organlarca çözüme bağlanır.

Şimdiye kadar yaşadıkları ülkelerdeki merkezi yönetimlere karşı örgütlü muhalefet yürüten tüm Kürt örgütleri derecesi farklı olmakla birlikte özerklik talebinde bulunmuşlardır. Bunların içinden Irak Kürtleri 11 Mart 1970'te Irak Hükümeti ile imzaladıkları antlaşma ile özerklik hakkı elde etti. Bu antlaşma tam olarak imzalandığı şekilde uygulanmadı ve Irak Kürtleri bugün gelinen noktada özerkliği aşarak federasyon hakkı elde etmiştir. Türkiye, İran ve Suriye'deki Kürt siyasi hareketlerinde de özerklik talebinde bulunmaya devam etmektedirler. 1978'de birleşik bağımsız Kürdistan kurmayı hedefleyen PKK'de gelinen noktada siyasi talebini Demokratik Özerklik olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bkz. DEMOKRATİK ÖZERKLİK

ÖZGÜRLÜK YOLU: Bkz. KÜRDİSTAN SOSYALİST PARTİSİ

PARASTIN: Irak Kürdistan'ında IKDP'ye bağlı istihbarat örgütü. Kürtçe kelime anlamı "savunma" olan Parastin 1966'da/1968 Mossad ve Savak'ın yardımı ile zamanın IKDP başkanı Barzani tarafından oluşturuldu. Merkezi Selahaddin kentinde olup şu an başında Bölgesel Kürdistan Hükümeti Başkanı Mesut Barzani'nin oğlu Mesrur Barzani bulunmaktadır. Resmi olarak tutuklama ve alıkoyma yetkisi olmayan servis, bölgesel hükümetin güvenlik servisi *Asayiş* ile birlikte özellikle terör ile ilgili sorgulamalara katılmaktadır. Uluslararası örgütler Parastin'ı bazı gazeteci ölümlerinden sorumlu tutmuştur.

PARİS KÜRT ENSTİTÜSÜ/ Enstituya Kurdî ya Parîsê, Fransızca: L'Institut Kurde de Paris: 24 Şubat 1983'te Fransa'nın başkenti Paris'te Nurettin Zaza, Osman Sabri, Hejar, Yılmaz Güney gibi isimlerin aralarında bulunduğu bir grup Kürt aydın ve sanatçı tarafından kuruldu. Kendal Nezan (Salim Gemici) kuruluşundan beri enstitünün yöneticiliğini yapmaktadır. Dışardaki mevcut Kürt organizasyonlarının en eski, itibarlı ve akademik nitelikte olanı olarak bilinen enstitü, Kürt dili, tarihi, kültürü, toplumu üzerine araştırmalar yapmaya, Kürt Sorununu Avrupa kamuoyuna anlatmaya ve onları bu konuda bilgilendirmeye çalışmaktadır. 1987'den beri kendi binasına ve kütüphanesine sahip olan enstitü Kürtlere ilgili çalışma yapan araştırmacılara hizmet sunmaktadır. Önemli yayınlar yapan enstitü 1987'den beri yılda iki sayı olarak Kurmanci Kürtçesinin dil meseleleri üzerine yoğunlaşan *Kurmanci* dergisini ve 2000 yılından itibaren de *Études Kurdes* isimli Fransızca bilimsel bir araştırma dergisi yayınlamaktadır. Kürtlere dair birçok konferans düzenlemiş olan enstitü şu an uydudan yayın yapan KURD 1 adında bir TV kanalına da sahiptir. Enstitü, Avrupa'da birçok kurum ve kuruluştan yardım almıştır.

PASOK: Bkz. KÜRT SOSYALİST PARTİSİ

PAŞA, MİLANLI İBRAHİM: (1840?-18 Temmuz 1909) Viranşehir merkezli Millî Aşiret Konfederasyonu lideri, Hamidiye Alayları'nın bölgedeki en güçlü ismi. İbrahim Paşa, babası Mahmut Ağa'nın ölümünden

İbrahim Paşa ve Mark Sykes, 1915

(1859/1860) sonra onun yerine geçti. Aşiretler arasında yaşanan problemlerden dolayı Sivas'a sürüldü ve burada ikamete mecbur edildi. Bir süre sonra Viranşehir'e dönerek Hamidiye Alayları'nın komutanlığını üstlendi ve Padişah tarafından Mirliya'lığa yükseltildi. Sultan Abdülhamid'in desteğini elde eden Paşa, nüfuzunu kuzeyde Dersim, doğuda Bingöl, güneyde Suriye kadar yaydı. Güneyindeki Arap Şamar, Tay gibi aşiretlerin etkisini kırdı. İttihatçıların güçlü olduğu Diyarbakır'a ilerleyerek burayı baskı altına aldı. Bunun üzerine Ziya Gökalp'ın başını çektiği ittihatçılar Diyarbakır Postanesi'ni işgal ettiler. Ziya Gökalp, kendisini anlatan/yeren *Şaki İbrahim Paşa Destanı*'nı yazmıştır. İbrahim Paşa, Yemen'deki İmam Yahya İsyanı'nı bastırmakla görevlendirildi Şam'a varmışken meşrutiyetin ilanını ve Sultan'ın tahtan indirildiğini öğrenen Paşa, Sultanı desteklemek için Şam şehrini işgal etti (6 Nisan 1909). Bu işgal 22 gün sürdü. Ardında Viranşehir'e çekilmek zorunda kaldı. İttihat ve Terakki kendisini etkisiz hale getirmek için Şammar aşireti kuvvetleri ve Neşet Paşa komutasında bir ordu gönderdi. Çatışmada büyük kayıp veren İbrahim Paşa, Sincar bölgesine yöneldi ve yolda öldü. Kendisi ziyaret eden İngiliz diplomat Sykes Pikot eserinde kendisinden bahseder. Başka yabancı gazeteciler ve diplomatlar da ağırlayan Paşa "Kürdistan'ın Taçsız Kralı" olarak adlandırılmıştır.

PAŞA, MİRANLI MUSTAFA:

Miran aşireti reisi ve II. Abdülhamid döneminde oluşturulan Hamidiye Alayları'nın komutanlarından. Milanlı İbrahim Paşa ile beraber Hamidiye Alayları'nın en büyük nüfuzlu komutanlarından olan Miranlı Mustafa Paşa, Cizre ve çevresini denetimine aldı ve nüfuzunu genişletti. Emrine verilen aşiretler aracılığı ile halkı kontrol altında tuttu. Daha önce ancak mirlerin sahip olabildiği bir otoriteye kavuştu. Miranlı Mustafa Paşa'nın gücü büyük ölçüde şiddete dayanmaktaydı.

Miranlı Mustafa Paşa

Şerif Paşa

PAŞA, ŞERİF (1865-1951): Siyasetçi ve asker. Osmanlı Şuray-ı Devlet başkanı. Süleymaniye’li Kürd Said Paşa’nın oğlu olan Şerif Paşa, 1865 yılında İstanbul’da dünyaya geldi. Galatasaray Lisesi’ni bitirdikten sonra Fransa’da Saint Cyr Askeri Akademisi’nden mezun oldu. Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın torunu Emine Hanım ile evlenen Şerif Paşa, sırasıyla Brüksel ve Paris’e askeri ateşe olarak gönderildi. Ardından döndüğü Osmanlı başkentinde Abdülhamid’e karşı yükselen muhalefeti destekledi. 1898’den 1908’e kadar İsveç’te Stockholm büyükelçisi olarak görev yaptı. Yurtdışında İttihatçılarla bağlantılarını geliştirdi ve 1908 meşrutiyet devriminden sonra İstanbul’a döndü. Fakat kısa bir süre sonra ayrılığa düştüğü cemiyetten ayrılarak muhalefetin saflarına katıldı. İttihat ve Terakkiciler ona karşı imha politikası başlatınca 1909’da Paris’e giderek muhalefetini oradan sürdüren Şerif Paşa, Osmanlı Islahat-ı Esasiye Fırkası’nı kurdu. 1913 yılına kadar varlığını sürdüren fırka daha sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na katıldı. 1914’te Meşveret’in yayınına son verdi. İttihatçılar tarafından Mahmud Şevket Paşa’nın suikastına karıştığı ve azmettirdiği iddiası ile gıyaben yargılanarak idama mahkûm edildi. İttihatçılar tarafından Ocak 1914 yurtdışında kendine karşı düzenlenen suikasttan kurtuldu.

Şerif Paşa, 16 Ocak 1919’da Paris’teki Barış Konferansı’nda Kürdistan Teali Cemiyeti tarafından Kürt temsilcisi olarak görevlendirildi. Konferansta

Kürtlerin özgürlük ve bağımsızlık haklarının tanınmasını için bir dizi görüşme yaptı ve Ermeni temsilcisi Boghos Nubar Paşa ile kurulacak Ermenistan ve Kürdistan'ın sınırları konusunda mutabakata vardı. Böylece iki halk arasında bir sorun olmadığını vurgulamaya, Kürt karşıtı bir cephenin oluşmasını önlemeye çalıştı. 22 Mart 1919 tarihinde yayımladığı 'Kürt Halkının Talepleri Üzerine Memorandum' ile Kürtlerin haklarını savundu ve Wilson prensipleri çerçevesinde bir Kürdistan'ın kurulmasını talep etti. Paşa'nın çabaları sonucunda bir Kürdistan devletinin kurulması talebi Sevr Antlaşması'nda yer aldı. Kürtlerin ve TBMM'nin Ermenilerle antlaşmasına tepki göstermesi üzerine Sevr Antlaşması'ndan önce Şerif Paşa Kürt temsilciliğinden istifa etti.

Şerif Paşa, savaş sonrası önce Paris'te ardından da bir süre Mısır'da yaşadı. Oradan yine Avrupa'ya dönerek Monte Carlo'ya yerleşti. Bir dönem İtalya'ya yerleşen Paşa 22 Mart 1951'de Catalanzaro'da yaşamını yitirdi. Vasiyeti üzerine Mısır'da eşinin yanına gömüldü.

PAŞA, YUSUF ZİYAEDDİN/ Tam adı; Eşşeyh Yusuf Ziyaeddin Paşa el-Halidi-Meqdisi (1829-1907). Osmanlı dönemi ilk Kürtçe sözlüğün yazarı. Kudüs'te doğan Yusuf Ziyaeddin Paşa Filistin'in yönetici ailelerinden Kudüslü El-Halidi ailesine mensuptur. 1877'de Kudüs vekili olarak Osmanlı Meclis-i Mebusan'a seçilen Paşa, Sason ve Siirt'te kaymakamlık ve mutasarrıflık yaptığı sırada Kürtçeyi öğrenerek hazırladığı El-Hediyet'ul-Hamidiyye Fi'l-Lugat'il-Kürdiyye isimli Kürtçe-Arapça sözlüğünü 1894 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Paşa, lügatini Sultan Abdülhamid'e hediye ettiğinden ona bu ismi vermiştir.

1899'da Kudüs belediye başkanı olan Yusuf Ziyaeddin Paşa 1907 vefat etti.

El-Hediyet'ul-Hamidiyye Fi'l-Lugat'il-Kürdiyye'nin kapağı

PEŞEV, ABDULLA/Abdulla Peşew (1946-): Şair, çevirmen. Günümüz Kürt şiirinin önde gelen isimlerinden olan Peşev, Erbil’de doğdu. 1960’lı yıllarda peşmergeye katıldı. 1973 Sovyetlere giderek Bilim Akdemisi Doğu İncelemeleri Bölümü’nden 1984’te filoloji doktorası aldı. Bir süre Libya’daki al-Fatih Üniversitesi’de çalıştı. 1995’ten beri Finlandiya’da yaşıyor.

İlk şiir kitabını 1967’te yayımlayan Peşev’in şimdiye karar 8 şiir kitabı yayımlandı. Walt Whitman ve Alexandr Pushkin gibi yazarlardan Kürtçe’ye çeviriler yaptı. Şiirleri Rikki Ducornet tarafından İngilizceye çevrilmiştir.

PEHLEVİ, MUHAMMED RIZA ŞAH (1919-1979): Pehlevi hanedanına mensup İran Şahı. 1941-1979 yılları arası tahtta kaldı. Babası Şah Rıza Pehlevi’nin Alman yanlısı bir politika izlemesi sebebi ile II. Dünya Savaşı’nda İran’ı işgal eden İngiliz ve Sovyetlerce tahttan uzaklaştırması ile onun yerine tahta çıkarıldı. Sarsılan şahlık otoritesini İngilizlerin desteği ile yeniden tesis eden ve Batı yanlısı bir politika izleyen Şah, 1960 ve 70’lerde ABD’nin Orta Doğu’daki en önemli müttefiki haline geldi.

Şah, babasının merkezileşme politikasını sürdürerek Kürt aşiretleri zayıflatmaya güçlerini kısıtlamaya çalıştı. Sovyetlerin desteğini çekmesinin ardından Mahabad Cumhuriyeti’ne son vererek lideri Kadı Muhammed’i idam etti. Şah, Irak’la aralarındaki Şattü’l Arab su yolu, Fars Körfezi liderliği, Huzistan meselesi gibi konularda Irak’ı sıkıştırma ve Irakla başa çıkmak için 1960’lardan itibaren Barzani hareketine destek sağladı. 1972 yılında ortak çıkarların temini için ABD ile varılan Kürtleri destekleme kararından sonra Kürtlere desteğini daha da arttırdı. 1975 yılında Şattü’l Arab meselesinde Cezayir antlaşması ile istediğini elde eden Şah, Kürtlerden desteğini çekti ve Kürt isyanı şiddetle bastırıldı. Sonunda binlerce kişi ölürken yüz binlerce kişi sürüldü. Kürtlerin de çoğunlukla desteklediği Humeyni liderliğinde gerçekleşen İran İslam Devrimi öncesi muhalefet ayaklanmaya dönüşünce 16 Ocak 1979’da ülkeyi terk eden Şah, 1980 yılında Kahire’de öldü.

PEHLEVİ, RIZA ŞAH (1877-1944): Rıza Han başarılı bir subay olarak Kaçar Hanedanına son vererek 1925 yılında Pehlevi hanedanını kurdu. Bir modernizatör olan Şah, ülkesinin adını İran olarak değiştirdi. Orduyu, yönetimi ve maliyeyi yeniden organize etti. Ülkenin bağımsızlığı korumak için İngiltere ve Rusya’ya karşı denge unsuru olarak beğendiği Almanya’ya

yanaştı. II. Dünya savaşı sırasında oğlu Muhammed Rıza Şah lehine tahttan çekilmeye zorlandı (1941).

Rıza Şah, merkezileşme politikası ile Kürt aşiretlerini itaat altına almaya çalıştı. 1921/1922 yılında ordu komutanı olarak Kurban Halo komutasında bir orduyu Simko üzerine gönderdi. Ordu başarısız oldu; fakat, sonunda Simko öncülüğündeki Kürt isyam bastırıldı. Kürdistan dahil Farsça'yı tüm ülke için zorunlu hale getirdi. 1937 yılında Türkiye ve Irak ile adını kendi sarayından alan Sadabad Pakti'na katıldı. Bu antlaşma ile İran, Türkiye ve Irak'ın Kürt politikaları harmonize edildi ve uyumlu hale getirildi.

PELİSTER, NACİ İSMAİL: İttihat ve Terakki döneminde devlet tarafından Kürtlerle ilgili olarak yayınlan ilk kitabın yazarıdır. İttihatçıların Kürt uzmanı Naci İsmail, Arnavut kökenli bir Osmanlı emniyet görevlisi iken 1916 yılında kurulan Muhacirin Müdüriyet-i Umumisi bünyesinde Aşiretler konusunda uzman olarak istihdam edilmiş ve raporlar hazırlamakla görevlendirilmiştir. *Kürtler: Tarihi ve İçtimai Tetkikat* adını taşıyan çalışması Dr. Friç takma adı ile 1918'de Osmanlı Muhacirin Müdüriyet-i Umumisi (Osmanlı Göçmen İşleri Genel Müdürlüğü) tarafından yayımlanmıştır. Kitabın üstündeki bilgilere göre kitap 'Berlin Şark Akademisi' tarafından yayımlanmış ve Dr. Friç'in kitabı, Habil Adem tarafından Almanca'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Habil Adem'de Pelister'in kullandığı bir diğer takma adıdır. Naci İsmail, bu kitapta incelikli bir dil ile Kürtlerin aslının Türk olduğunu, tarihte ciddi bir rollerinin olmadığını, Kürtçe diye bağımsız bir dil olmadığını, karma bir yapıda olduğunu iddia etmiştir. Kürtlerin aslında Türk kökenli olduğunu iddia eden ilk çalışma olan Kürtler: Tarihi ve İçtimai Tetkikat Kürtlere yönelik asimilasyon politikasına zemin hazırlamak amacı ile yazılmış ilk kitaptır ve Cumhuriyet döneminde yazılan aynı amaca matuf birçok eser iddialarını esas olarak bu çalışmadan devşirmiştir

Naci İsmail'in Kürtleri ilgilendiren bir diğer çalışması *Beynelmilel Usulü't Temsil, İskan-ı Muhacirin* (Uluslararası Asimilasyon Yöntemleri, Göçmenlerin Yerleştirilmesi) adını taşıyan 1918'de yayımlanmış kitabıdır. Bu kitapta da Dr. Friç, Prusya Müstemleke Nezareti (Sömürge Bakanlığı) memurlarından Friç şeklinde tanıtılmış ve çevirmen olarak yine Habil Adem gösterilmiştir. Bugün ulaşılmamış olmakla birlikte Kürd Aşiretlerinin Usul-ü İskanları isimli çalışması da bilinen; *Dr. Fraylıç, Mühendis Ravlig, Habil Adem* gibi takma

adlar kullanan yazar, Türkmenler ve Araplar üzerinde de çalışmalar yapmış 1923'te *Ankara ve Avrupa Siyaseti* adlı bir çalışma yayımlamıştır.

PERVER, ŞIVAN/Şivan Perwer (1955-): Müzisyen, asıl adı İsmail Aygün olan Şivan Perver, Siverek'e bağlı Sorî Köyü'nde (Sarıdam) doğdu. Gazi Üniversitesi Matematik Bölümü'ne giren sanatçı 1975/1976 yılında Suriye üzerinden Avrupa'ya çıkmak zorunda kaldı. Alman vatandaşlığına sahip olan sanatçı hala yurt dışında yaşamaktadır. Türkiye'de hakkında açılan dava, 2009 yılında düştü. Çok sayıda albüm çıkaran sanatçı Kürt müziğinin yaşayan en önemli temsilcilerindendir.

PEŞENG/Pêşeng: Bkz. Kürdistan Öncü İşçi Partisi.

PÊŞEWA: Önder anlamındaki Kürtçe kelime. Çoğunlukla, İran Kürdistan'ında kurulmuş olan kısa ömürlü Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin önderi Kadı Muhammed için kullanılan bir sıfattır.

PEŞMERGE/Pêşmerge: Özellikle Molla Mustafa Barzani öncülüğünde Irak yönetimine karşı ayaklanan Kürt savaşçılara verilen isim. Fedai, gönüllü savaşçı, öncü, ölüme giden, ölüme göğüs geren anlamına gelen kelime Kürtçe 'ön' (pêş) ve Farsça 'ölüm' (merg) kelimelerinden oluşmaktadır. Güçlü yurtseverlik çağrışımı olan peşmerge adı aynı dönemlerde Barzani öncülüğüne Irak'a karşı savaşan Kürt savaşçıları, Irak ordusu safında Kürt milliyetçi hareketine karşı savaşan ve "cahş" olarak adlandırılan Kürtlerden ayırtırmak için de kullanılmıştır. Günümüzde Kürdistan Bölgesel Hükümeti'nin kurulması ile gönüllü peşmergelerin yerini düzenli ordu şeklinde örgütlenen birlikler almaya başlamıştır.

PETROL: Kürdistan önemli petrol yataklarına sahip bir coğrafyadır. Petrol hem Kürtlerin politikasında hem de Kürtlerin yaşadığı ülke ve bölge ile hesapları olan ülkelerin siyasetinde önemli bir yere sahiptir. 1908 yılında bulunan petrol, İngilizlerin çoğunluğu Kürtlerle meskun Musul Vilayeti'ni kendi mandası olan Irak'a bağlamasının en önemli sebeplerinden biridir. Irak

Hükümeti petrol'ün çoğunu Kürtlerin hak iddia ettiği alanlardan çıkarmaktadır. Molla Mustafa Barzani 1970'li yıllardaki isyanı sırasında ABD desteğini temin için petrol bölgelerinin denetimine girmesi durumunda ABD'nin petrolü çıkarmasına izin vereceklerini açıkladı. Irak Kürdistanı'ndaki Kürt milliyetçi hareketi günümüze dek petrol zengini olan Kerkük kentinin Kürdistan'ın bir parçası olduğunu söyleyegelmiştir.

Kerkük petrollerini Türkiye'ye taşıyan petrol botu hattı Türkiye'de Kürtlerin yaşadığı alandan geçmekte iken, Irak'ta ise Kürt alanının yakınından geçmektedir. Günümüz Kürdistan Bölgesel Hükümeti'nin gelirinin en büyük payı yine petrole dayanmaktadır. Savaş sonrası Irak'ın yeni düzeninde petrol gelirinin %13'ü Kürtlere ayrılmıştır. Ayrıca Kürt yönetiminin kendisi de bazı yabancı şirketlerle petrol antlaşmaları yapmıştır. Türkiye'de çıkan ve Türkiye ihtiyacının ancak % 10'unu karşılayan petrol da yine Kürt'lerin yoğun olduğu şehirlerden olan Batman ve Adıyaman/Kahta'da çıkmaktadır.

PIKE KOMİSYONU RAPORU: İlk kez 1976 yılında yayımlanan 1970'lerdeki CIA faaliyetlerini araştıran ABD Temsilciler Meclisi İstihbarat Komitesi Başkanı Otis Pike'nin adıyla anılan rapor. Rapor, ABD ve İran'ın 1972-1975 arasında Barzani'nin Irak rejimine karşı yürüttüğü isyanındaki rolünü ortaya koymaktadır. Buna göre 1972 yılında ABD Başkanı Richard Nixon, Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ve İran Şahı Rıza Pehlevi Bağdat rejimini zayıflatmak amacıyla Kürt güçlerini kullanmak konusunda antlaşma yaptılar. 9 Nisan 1972'de Irak ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'ndan bir ay sonra Moskova'daki bir zirveden dönmekte olan Nixon ve Kissinger Tahran'da Şah Rıza Pehlevi ile bir araya geldiler. Irak ile geçmişten gelen Şatü'l Arab su yolu, Huzistan ve Basra Körfezi'ndeki liderlik meselesi sebebi ile sorunlu olan Şah, Kissinger'dan Irak devletini tavize zorlamak için yardım istedi. Ona göre Irak'ta yönetime karşı mücadele eden Kürtleri silahlandırarak ABD, Bağdat yönetimini son derece zayıflatacak ve Kürt ayaklanmasına karşı koyamayan Irak'ı tavizler vermeye zorlayacaktı. Böylece Şatü'l Arab su yolu meselesinde İran istediğini elde edecek ve Körfez bölgesinde ABD yanlısı Şah rejiminin liderliği sağlanacaktı. Ayrıca Sovyet yanlısı Irak'ın zayıflatılması ile 1972 sonrası olası bir Arap-İsrail savaşına Irak ordusunun dahil olması da engellenmiş olacaktı.

Raporda ayrıca Irak'taki Kürtlere yapılacak Amerikan yardımının Kürtlerin zafere ulaşması için yapılmadığı belirtilmektedir. Kürtlerin başarısının İran Kürtlere de etki edip Şah'ı güç durumda bırakacağı düşünüldüğünden yardım miktarının belli bir sınırdan tutulması böylece Irak ordusunun yıpratılması, öte yandan Kürtlerin zafere kavuşmalarına yetecek kadar da olmaması planlanmıştır. Raporda ABD'nin, Kürtlerin otonom bir yapı ya da devlete kavuşmasını amaçlanmadığını, hem Şah rejimi hem de Washington'un tek amacının Bağdat'ı antlaşmaya çekebilecek kadar zayıflatmak olduğu belirtilmiştir. Kürtlere hiçbir zaman üç aydan daha fazla yetecek cephane verilmemesi de bunun bir göstergesiydi.

Gerçekte Şah'a güvenmeyen Kürtler ABD'nin Dış işleri Bakanı Ksinger'in bazı taahhütlerine inanmışlardır. Anlaşmanın sağlanmasından sonra yardım programı Başkan Richard Nixon tarafından onaylandı ve bunu takip eden üç yıl içinde Amerikan İstihbarat Teşkilatı Molla Mustafa Barzani öncülüğündeki güçlere 16 milyon dolar yardım etti. İran da peşmergelerin silah donanımlarının % 90'ını karşıladı. Bu dönemde Kürtler taleplerini yükseltmek konusunda cesaretlendirildiler ve teşvik edildiler. Kürt isyanının Irak yönetimini zorlamaya başladığı sırada 1975 yılında Saddam Hüseyin ile imzaladığı Cezayir Antlaşması ile istediği tavizleri alan Şah ve ABD Kürtlere verdikleri desteği hemen çekerek Kürtleri yüzüstü bıraktılar ve Kürt isyanı kısa sürede çöktü. İsyanın ardından binlerce Kürt Irak ordusu tarafından öldürülürken, yüz bini aşkın Kürt de İran'a kaçmak zorunda kaldı. Kürtlerin talebine rağmen ABD olaylara herhangi bir müdahaleye yanaşmadığı gibi mültecilere de herhangi bir yardım da bulunmadı. Ayrıca bkz. HENRY KSİNGER.

PİRAN: Diyarbakır'ın ilçesi olan Dicle'nin eski adı. 13 Şubat 1925'te Şeyh Said Ayaklanması'nın başladığı Piran o sırasında Ergani'ye bağlı bir köydü. Şeyh Said'in kardeşi Şeyh Abdurrahim burada ikamet etmekteydi.

PİREMERD: Bkz. HACI TEVFİK

PJAK: Bkz. KÜRDİSTAN ÖZGÜR YAŞAM PARTİSİ

PKK: Bkz. KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ.

PWD (Partiye Welatparezi Demokrat): Bkz. DEMOKRAT YURTSE-
VER PARTİSİ.

PYD (Partiya Yekîtiya Demokrat): Bkz. Demokratik Birlik Partisi (Suriye).

RAFSANCANI, HAŞİM: 1989-1997 yılları arası İran Cumhurbaşkanı olan muhafazakar siyasetçi. Devrim sonrası dokuz yıl boyunca meclis başkanı olarak görev Rafsancani zamanla İran'ın ikinci güçlü kişisi konumuna geldi. 1989'da şu an Merci-i Taklid olan Ali Hamaney'in yerine Cumhurbaşkanı seçildi. Rafsancani ayrıca İran İslam Cumhuriyeti Düzenin Yararını Teşhis Konseyi Başkanlığı da yapmıştır. Nispeten ılımlı yönetimine rağmen Rafsancani döneminde İKDP lideri Abdurrahman Kasımlo 1989 yılında Viyana'da, selefi Abdurrahman Şerefkendi ise 1992 yılında Berlin'de öldürüldü. Rafsancani, yeniden Cumhurbaşkanlığına seçildiği 1993 seçimlerinde en az oyu Kürdistan Eyaleti'nden aldı. Körfez Savaşı'nı müteakip 1991 yılındaki başarısız Kürt isyandan sonra İran yüz binlerce Kürt mülteci kabul etti. Batı ülkelerinin mülteci krizine karşı zayıf tepkisini eleştirdi.

Yine Rafsancani döneminde İran, Türkiye'nin etkisini dengelemek için PKK'ye gizli destek verirken, Irak'ın kuzeyinde teşekkül eden Bölgesel Kürdistan Yönetimi üzerinde etki sağlama ve nüfuz kurma konusunda Türkiye ile yarış içinde oldu. 1994 yılında İKDP ve KYB arasında başlayan çatışmalara 1996 yılında doğrudan dahil oldu ve KYB'yi destekledi.

RAPERİN: Kürtçe isyan, atılım anlamındaki kelime. Raperin kavramı daha çok Körfez Savaşı'nın akabinde 1991 Martı'nda gerçekleşen Kürt isyanını isimlendirmek için kullanılmaktadır. İran Irak Savaşı (1980-1988) devam ederken Kürtlere karşı girişilen Enfal Harekatı'nın ve 16 Mart 1988'de

gerçekleştirilen Halepçe Katliamı'nın BM tarafından gündemleştirilmesi ABD öncülüğündeki Irak'ın müttefiki Batılı güçlerce engellendi.

Saddam yönetiminin 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesi üzerine ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'a düzenlediği operasyon Kürtlerce desteklendi. Savaşın akabinde Kürtler ve Şiiler isyana teşvik edildi. Kürtler, Şiilerden kısa süre sonra 5 Martta Irak yönetiminde karşı isyan ettiler. 14 Mart'ta kadar isyan Süleymaniye, Revanduz, Harir, Koysancak, Erbil, Hanekin, Zaho, Amediye, Duhok'a yayıldı. Irak ordusunun kuzeye doğru harekatı üzerine 1 milyonu aşkın Kürt yeni bir katliam korkusu ile İran ve Türkiye sınırına doğru kaçışmaya başladı. Nisan ortalarına doğru İran ve Türkiye sınırına yığılan mülteci sayısı 1,5'a milyon yaklaştı. Bu sırada ABD ve müttefikleri Irak'a karşı herhangi bir müdahalede bulunmadılar

Sınırlara yığılan mültecilerin yaşadığı trajedi Kürt Sorununu dünya kamuoyunun gündemine getirdi ve Kürt Meselesine karşı büyük bir ilgi uyandırdı. Uluslararası kamuoyunun baskısı altında BM 5 Nisan 1992 tarihli 688 sayılı kararı ile Irak yönetimini bölgedeki Kürt nüfusa yaptığı baskı nedeniyle kınayarak Kürtler üzerindeki baskısını hemen sonlandırmasını talep etti. Bu karara istinaden ABD, İngiltere, Fransa güçlerinden oluşan koalisyon güçleri mültecilerin saldırıya uğrama korkusu olmadan geri dönüşü temin için Huzur Operasyonu (Operation Provide Comfort) ile Zaho civarında bir "güvenli bölge" oluşturdular. Müttefikler, Irak yönetiminin 36. paralelin kuzeyinde havadan ve karadan faaliyete bulunmaması için uyardılar ve 10/ 16 Nisanda 36'ncı paralelin kuzeyi "uçuşa yasak bölge" ilan edildi. Bu bölgenin güvenliği II. Huzur Operasyonu kapsamında oluşturulan Çekiç Güç tarafından sağlandı. Fiili olarak Irak Yönetiminin kontrolünden çıkan bölgede 1992 Mayıs'ında Kürdistan Bölgesel Parlamentosu seçimleri yapıldı ve bir hükümet oluşturuldu.

RAMİZ, KÜRDİZADE AHMED (1878-1940): Yayıncı, yazar. 20. yüzyıl başı Kürt milliyetçi uyanışının önemli isimlerinden Kürdizade Ahmed Ramîz, Diyarbakır ilinin Lice ilçesinde dünyaya geldi. 1900 yılında kurulan ve çoğu ulemadan oluşan Kürdistan Azmi Kavi Derneği'nin de üyesi idi. 1904 yılında Mısır'daki El-Ezher Üniversitesi'nde okurken bu ülkede aktif olan Jön Türklerle birlikte Sultan Abdülhamit yönetimi aleyhtarı gösteriler

içinde yer aldı. 1905'te Kürdistan'la ilgili bir tanıtım risalesi, 1906'da da bir önsözle Molla Hüseyin Bateyi'nin Mevlid'ini (Mewlud) yayımladı. 1907 yılında Lütfi mahlasıyla da içtihad matbaasında basılan Bedirhan Bey İsyanı ve sürgününü anlattığı *Emir Bedirhan* isimli kitabını yayımladı. 1908'de Meşrutiyetin ilan edilmesiyle İstanbul'a dönen ve 19 Eylül 1908'de İstanbul'da kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin yönetiminde yer alan Kürdizade Ahmed Ramiz, 1910 yılında kurulan Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti'nin de kurucuları arasındaydı. Cemiyetin Divayolu'nda Kürt çocukları için açtığı okulda yöneticilik yaptı.

Aynı zamanda bir yayıncı olan Ahmed Ramiz Bey 1909'da İstanbul'da Halil Hayali'nin Kurmanci Alfabetesi'ni yayımladı. Dağıstanlı Hüseyin Kami'nin Divançe-i Dehri isimli kitabını yayınladığı için 1911 yılının sonlarında Kastamonu'ya sürgün edildi. 1912'de sürgün dönüşü Seyyid Abdülkadir ile çalışmaya başladı. 60 civarında kitap yayımlayan Ahmed Ramiz, Muhammed Mihri (Hilav) ile beraber Kürdistan Gazetesi'ni yayımladı. Ahmed Ramiz aynı zamanda 31 Mart Olayı'ndan dolayı yargılanan Said-i Kürdi'nin Divan-ı Harb-ı Örfi'deki savunmalarından oluşan ve 1911'de basılan *İki Mekteb-i Musibetin Şahadetnamesi veyahut Divan-ı Harbi Örfi* adlı 48 sayfalık eserinin de naşiridir ve bu esere bir de önsöz yazmıştır. Şeyh Said İsyanı sonrası Mısır üzerinden Suriye'ye kaçan Ahmed Ramiz, Şam'da vefat etti.

REFAH PARTİSİ: Milli Selamet Partisi'nin ardılı olarak 19 Temmuz 1983'te kuruldu. 1980'li ve 1990'lı yıllarda oylarını sürekli arttırdı. 1995 seçimlerinde birinci parti olarak çıktı ve Doğru Yol Partisi ile birlikte Necmettin Erbakan'ın Başbakan, Tansu Çiller'in Başbakan Yardımcısı olduğu "Refahyol Hükümeti"ni kurdu. Refahyol Hükümeti 28 Şubat askeri darbe süreci ile görevden uzaklaştırıldı. Refah Partisi 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı. Partinin ardılı olarak Fazilet Partisi kuruldu. Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra partiden ayrılanlar ise Adalet ve Kalkınma Partisini (AKP) kurdular.

İslami arka planı sebebi ile Refah Partisi diğer partilerden farklı olarak Kürt kimliğini kategorik inkarı yoluna gitmedi. İslami kardeşliğini ve birliğini vurgulayarak sorunu çözmeye/aşmaya çalıştı ise de Kürtlerin temel hakları konusunda net bir söylem geliştirmede. 1991 seçimlerinde Milliyetçi

Çalışma Partisi ile yaptığı ittifak partinin Kürtler arasında önemli ölçüde oy kaybetmesine sebep oldu. Daha sonra durumu toparlamaya çalışan RP, PKK'ye yakın bir çizgide siyaset yapan partilerin en önemli rakibi oldu. OHAL'in kaldırılması ve Kürtçenin serbest kalması yönünde bir siyaset takip etti. Ayrıca bkz. NECMEDDİN ERBAKAN

RESUL, KOSRET/Kosret Resûl Elî: Siyasetçi. KYB politbürosunun kıdemli üyelerinden Kosret Resul, 1991'deki Kürt ayaklanmasında yer aldı. 1993'te getirildiği Kürdistan Bölgesel Hükümeti'nin Başbakanlığını IKDP ve KYB'nin 1994'te başlayan çatışması sonrasında KYB denetimindeki Süleymaniye merkezli hükümette devam ettirdi. 2001 yılında istifa eden Kosret Resul'un yerine Behrem Salih getirildi. 2006'da getirildiği Kürdistan Bölge Başkanı Yardımcılığı'ndan KYB'nin iç problemleri sebebi ile 2009'da istifa etti. Parti Genel Sekreteri Yardımcılığı görevini de sürdüren Resul, KYB tarafından Ağustos 2010'da yeniden Kürdistan Bölgesi Başkan Yardımcılığı için aday gösterildi.

REVADİLER: 955-1071 yılları arasında Azerbeycan'da, Tebriz ve Maragha'da hüküm süren Kürt hanedanı. Hanedanın kurucusu Muham-mad ibn Hüseyin'dir. 979 yılında Musafferidlerin topraklarını ele geçiren Revadilerin en önemli yöneticisi Vahsudan bin Memlan'dır. Memlan 1029 yılında Oğuzların Maragha'yı işgal girişimine karşı Hezbani Kürtlerine yardım etti. Selçuklu sultanı Tuğrul Bey 1054 yılında Vahsudan bin Memlan'ı yenilgiye uğrattı ve emirliğin topraklarını ele geçirdi. Alp Arslan 1071 yılında Malazgirt dönüşü Vahsudan'ı sürdü. Melikşah, Maragha yöneticisi oğlu Ahmad bin Vahsudan'ı beraberinde Suriye seferine götürdü. Orada Haçlılara karşı savaşan Vahsudan 1117 Bağdat'ta İsmaililerce öldürüldü. Soyundan gelenler Tebriz ve Maragha'yı Atabeg sıfatı ile 1227'deki Moğol istilasına kadar yönettiler.

REVANDİZİ, MİRMUHAMMED: Soran Emirliği'nin son miri. Bir gözünü hastalık sebebi ile kaybettiğinden Kürtler arasında Miré Kor (Kör Mir), Paşayé Kor (Kör Paşa) olarak adlandırılmıştır. 1783 yılında Revanduz'da

doğan Mir Muhammed öğrenimini ünlü alim Molla Ahmed Bin Ade'nin yanında tamamladı. 1814 yılında 31 yaşında iken beyliğin başına geçti. Hırslı, azimli, savaşçı bir kişiliğe sahip olan Soran Beyi otoritesine meydan okuyanları, akrabaları da dahil, tereddütsüzce bertaraf ettikten sonra komşu bölgeleri fethetmeye yönelerek kısa sürede Bıradost, Şirvan, Surçi, Hoşnav ve Mamış'ı ele geçirdi. Paşa, mirliğin sınırlarını Dicle'den İran'a kadar genişletti. Daha sonra 1823'te Koysancak, 1824'te Ranya, Erbil ve Altıncöprü'yü sınırlarına dahil etti.

Mir Muhammed 1831 yılında Yezidiler üzerine bir sefer düzenleyerek Şeyhan Yezidilerinin önemli bir kısmını acımasızca kırdı. Seferin akabinde Behdinan Beyine ait Akra kalesini, ardından merkezi Amidiye'yi ele geçirince Behdinan Beyi Said Paşa kaçmak zorunda kaldı. Paşa, Duhok ve Zaho'yu da fethederek Büyük Zap ve Habur arasındaki bölgenin tek hakimi oldu. Daha sonra kuzeye yönelerek kısa sürede Botan Beyliği'nin merkezi Cizre'yi ele geçirdi. İlerlemeye devam ederek Nusaybin ve Mardin'e yöneldi. Said Paşa'nın Amidiye'ye dönerek kendi atadığı Musa Paşa'yı şehirden sürdüğünü haber alan Mir Muhammed duruma hakim olmak için geri dönmek zorunda kaldı. Geri dönen Paşa tüm Revanduz bölgesini işgal etti. Kardeşi Resul Bey'i yöneticiliğe atayarak Behdinan Emirliği'ne son verdi. Paşa'nın ölümünden sonra İsmail Paşa, Behdinan Emirliği'ni bir süre dirilttiyse de kısa süre sonra Osmanlılar tarafından tamamen ortadan kaldırıldı.

Mir'in yayılmasını durduramayan Osmanlı Devleti'nin Bağdat valisi Ali Rıza Paşa, Miri paşalık ünvanı ile taltif ederek ve fethettiği bölgelerdeki yönetim hakkını tanıyarak onu kontrol altına almaya, devlete bağlama çalıştı. Yönetimi Osmanlılarca tanınan Mir Muhammed kendi bölgesi dışında fetihlere devam etti. 1835'e gelindiğinde Paşa, Cizre ve Botan bölgesini Siirt dahil ele geçirmişti.

Bu arada Mir, fetihleri neticesinde birçok düşman kazandı. Toprakları ellerinden alınan Kürt beyleri ve ağaları Sivas Müşiri Reşit Paşa'dan yardım istedi. Müşir ise Amidiye ve Revanduz beylikleri Bağdat valiliğine bağlı olduğundan meseleyi Bağdat valisine havale etti. Öte yandan Cizre, Garzan ve Şirvan beyleri de Mir'in topraklarını işgal etmesinden korkmuşlardır. Bu dönem de Soran, Baban, Behdinan Bağdat'a tabi sayılırken; Şirvan,

Garzan, Botan, Cizre Sivas müşirinin hükmü altında idi. 1833'te Kütahya Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı, Paşa'nın üzerine gitmek için uygun bir zaman buldu. Mir'in kendi topraklarıyla istila ettiği topraklar her iki vilayetin de sınırlarına girmiş olduğundan her iki paşanın da duruma müdahale etmesi kararlaştırıldı ve meselenin halli için Musul Eyaleti Mehmet Paşa'ya tevcih edildi. Reşit Paşa'nın alayı da Revanduz üzerine yürümek amacıyla Mehmet Paşa'nın yanına gönderildi. Reşit Paşa 1835 baharında Garzan'a sefer yaptı, 1836 yılında ise Cizre üzerine yürümek için hazırlıklara girişti. Önce Diyarbakır bölgesine hareket ederek buradaki bir kısım beyleri Edirne'ye sürdü. Ardından da Cizre üzerine yürüyerek Revanduz Miri'ne bağlı Mir Seyfettin idaresindeki Cizre'yi ele geçirdi. Bundan sonra Amidiye beyleri de kendilerine katıldı. Musul valisi İnce Bayraktar Mehmet Paşa, Mir'e karşı Musul ve Bağdat ordularıyla üç koldan saldırıya geçmeyi planladı. Mir, 1836 yılı sonlarına doğru Osmanlı orduları karşısında direnmeyip teslim oldu ve İstanbul'a gönderildi. Bunu müteakip Sivas valisi Reşit Paşa Diyarbakır'da vefat etti ve yerine Hafız Paşa Sivas valiliğine atandı. İstanbul'da padişahın huzuruna çıkan Mir, cezalandırılmak bir yana "aff-ı ali"ye mazhar olarak ferik rütbesiyle taltif edildi ve Harir, Altıncöprü, Revanduz, Koy, Erbil uhdesine verilerek Kürdistan'a dönmesine izin verildi. Fakat bu duruma aşırı tepki gösteren Bağdat ve Sivas valilerinin isteğiyle dönüş yolunda Amasya'da tutuklanan Paşa, Kürdistan'a dönememiş ve burada ölmüştür (1838). Bu konudaki genel kanaat paşanın zehirlendiği veya bir cinayete kurban gittiği yönündedir.

REVANDUZ/Rewandiz: Irak Kürdistanı'nda Erbil vilayetine bağlı şehir. Soran bölgesinde, İran sınırına yakın bir kent olan Revanduz Soran Emirliği'nin (1399-1835) başkenti idi. 1922 yılında şehri ele geçiren Türkler 1922 sonunda geri çekilince şehir 1923 yılında İngilizlerce işgal edildi. Geçmişte kan davalarının yoğun olduğu bir şehir olan Revanduz, Irak yönetimine karşı savaştan Kürt milliyetçi hareketinin en önemli merkezlerinden biri olmuştur.

RİYA AZADİ: Bkz. KÜRDİSTAN SOSYALİST PARTİSİ

RIYA TEZE: Sovyet yönetimi tarafından 25 Mart 1930'dan itibaren Erivan'da yayınlanmaya başlanan Kürtçe gazete. İsmi Türkçe'de "yeni yol" anlamına gelen gazeteyi 1934-1937 yılları arasında Cerdoyê Genco idare etti. 1937'de Stalin döneminde kapatılan gazete 1955'te tekrar yayın hayatına başladı. 1989'a kadar Miroyê Esed gazeteyi yönetti. 1991'e kadar 1.5 yıl Tîtalê Efo, 1991'den sonra Emerikê Serdar gazetesinin redaktörlüğünü ve yöneticiliğini yaptı. Sovyetler döneminde yayınlanan tek Kürtçe gazete olan Riya Teze haftada iki kez dört sayfa olarak basılıyordu.

Riya Teze'nin ilk sayısı, 25 Mart 1930

Sovyetler yıkılana kadar Riya Teze Komünist Parti'nin yayın organı olarak yayımlandı. Gazeteye başından beri Heciyê Cindi, Eminê Evdal, Şekiroyê Xidoyê Mihoyan, Mikallê Reşid, Keremê Seyyad, Eliyê Evdirrehman, Tîtal Muradov, Hesenê Qeşeng, Babayê Keleş ve daha birçok ünlü Sovyet Kürt araştırmacı katkıda bulundu.

RIZA, SEYÎT (1862?-1938): Dersim Hadisesi sırasında bölgenin önde gelen liderlerinden. 1937'de tutuklandı. İsyanın bastırılmasının ardından Elazığ'a götürülen Seyyid Rıza 18 Kasım 1938'de idam edildi.

RIZGARÎ: 1976 yılından itibaren yayımlanan Rızgari dergisi çevresinde oluşan grup. Dergi 1975'te Ankara'da kurulan Komal yayınevi tarafından çıkarıldı. Mümtaz Kotan, Ruşen Aslan, Orhan Kotan, Mehmed Uzun, Şerafettin Kaya, İbrahim Güçlü, Hatice Yaşar grubun önemli isimleri idi. Rızgari gerçekte bir örgüt yapısına sahip değildi; zira dergi yazı kurulundan başka bir organa sahip değildi. Kolektif liderlik anlayışı olan grup Marksist olmakla beraber Sovyetçi veya Çinci değildi. Rızgari grubu Kürdistan'ın statüsünü sömürge olarak tanımladı, bağımsız ve birleşik bir Kürdistan'ı savundu.

Rızgari grubu 1979 yılında örgütlenme çalışmalarına girdi. 1980 sonrası faaliyetlerini Avrupa'da yoğunlaştırdı ve 1987'de PRK (Partiya Rızgariya Kürdistan/Kürdistan Kurtuluş Partisi) adı ile partileştiğini duyurdu. 1993 yılında PRNK (Partiya Rızgariya Neteweyî Kürdistan/Kürdistan Ulusal Kurtuluş Birliği) adlı askeri bir birim oluşturarak silahlı eylemlere girişmeye çalıştı ise de başarılı olamadı.

ROJ TV: Danimarka'dan uydu aracılığıyla Kürtçe ağırlıklı yayın yapan PKK'ye yakın TV kanalıdır. 2004'te kapatılan MEDYA-TV'nin ardından 1 Mart 2004'te yayına başladı. PKK ile bağlantılı olduğu gerekçesi ile kapatılması için Türkiye tarafından Danimarka nezdinde girişimlerde bulunulmuştur.

ROJA NÛ: Kamuran Ali Bedirhan tarafından Beyrut'ta yayımlanan Kürtçe dergi. İlk sayısı 3 Mayıs 1943'te çıkan dergi 27 Mayıs 1946'ya kadar toplam 73 sayı yayımlandı. Fransızca yazılarında yer aldığı dergi Latin alfabesi ile yayımlanmıştır. Hawar ve Ronahî dergilerinin yazarları burada da yazmışlardır.

Rojî Kurd'ün ilk sayısının kapağı

ROJÎ KURD: Hevî Cemiyeti'nin yayın organı olarak 1913'te İstanbul'da yayımlanan dergi. Aylık 32 sayfa olarak yayımlanan Rojî Kurd (Kürt Güneşi) dergisi 4 sayı çıkmıştır. Türkçe ve Kürtçe (Kurmanji, Sorani) yayımlanan derginin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Süleymaniyeli Abdülkerim'dir. Dergide Dr. Abdullah Cevdet, Halil Hayali, Süleymaniyeli Abdülkerim, Babanzade İsmail Hakkı, Babanzade Abdülaziz, Salih Bedirhan, Necmettin Kerküklü, Ekrem Cemilpaşa, Fahri, Fuad Temo, Fazıl Muhlis, Beni Ardelani Ahmed Muhsin, Erga-

nimadenli Y.C.Harpıtlı H.B. Lütfi Fikri, Midhat Bedirhani, Süleymaniyeli Mesud ve Babanzade Hüseyin Şükrü gibi isimlerin yazılarının yanı sıra Nali, Ziver, Şeyh Rıza Talabani gibi Kürt şairlerin şiirlerine de yer verilmiştir.

RONAHİ DERGİSİ: Celadet Ali Bedirhan tarafından Şam'da yayımlanan Kürtçe dergi. 1942-1945 yılları arasında yayımlanan Ronahî dergisi toplam 28 sayı yayımladı. Latin harfleri ile Kurmanci olarak yayınlanmıştır. Hawar'da yazan yazarların çoğu Ronahî'de yazmıştır. Ronahî, Türkçe'de "aydınlık" anlamına gelmektedir.

RUĞENKO MARGARİTA BORİSSOWNA (1926-1976): Rus filolog, Kürdolog ve etnograf. Tiflis'te doğan Rudenko, Haziran 1976'da Leningrad'ta öldü. Rus oryantalizminin önde gelen kürdologlarından olan M.B. Rudenko, A. Jaba'nın Erzurum'da Rusya konsolosu iken Molla Mahmud Bayezidi'nin yardımı ile toplayıp Saint Petersburg'a gönderdiği Kürtçe el yazmaları koleksiyonunu 1961'den itibaren yayına hazırladı. Bunlar arasında Faki Teyran'ın *Şeyh Senan*'ı, Ahmed Hani'nin *Mem û Zîn*'i (Mem ve Zin), Molla Mahmud Bayezidi'nin *Adat û Rusumnameye Ekradiye*'si (Kürtlerin Örf ve Adetleri), Haris Bitlisi'nin *Leyla û Mecnun*'u (Leyla ve Mecnun), Selim Süleyman'ın (Selim Sleman) *Yusuf û Zuleyha*'sı (Yusuf ve Züleyha) gibi pekçok eser bulunmaktadır. Rudenko ayrıca Kürt edebiyatına ve folkloruna dair birçok çalışma yayınladı.

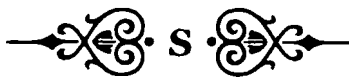
RUSYA: Çarlık Rusyası Kürt politikasının ana eksenı çoğunlukla Osmanlının iç işlerini karıştırmaktı. Abdürrezak Bedirhan, Kör Hüseyin Paşa gibi bazı Kürt ileri gelenleri müteaddit defa Rusya'ya millî haklarını temini için başvurmuş, olumlu bir netice alamamış fakat oyalanmışlardır. Kürtler hiçbir zaman Rusya'nın politikasında stratejik bir unsur olarak görülmediler. Rusya Ortadoğu'ya inen yollar üzerinde olduğundan Kürdistan coğrafyasına ilgi göstermiştir. Osmanlı Devleti, Rusya'nın bu politikasına ve baskısına çoğunluğu Kürtlerden müteşekkil olan Hamidiye Alayları'nı oluşturarak cevap verdi. Ayrıca Avrupa devletleri tarafından desteklenen ve 19. yüzyıl boyunca yükselen Ermeni milliyetçiliği Rusya'nın Kürtlere karşı tavrını

belirlemede önemli rol oynadı. Rusya Kürtlerin talep ettiği toprakların Ermenilere ait olduğunu düşünmekte ve Hristiyan Ermeni ulusalcılığına pragmatik amaçlarla da olsa daha yakın durmaktaydı. Bu sebeple I. Dünya Savaşı sırasında işgal ettikleri Kürdistan'da destek görmediler ve Kürt aydınlarının önemli bir kısmı Osmanlı ordusu saflarında Rusya'ya karşı savaştı. Rusya'nın politikası ana hatlarıyla Sovyetlerce devam ettirildi (Bu dönem için bkz. SOVYETLER).

Bununla beraber Ruslar 19. yüzyılın başında Osmanlı-Rus savaşlarında Kürdistan'ın küçük bir kısmını ele geçirince Kürtler üzerine incelemeler başlatmışlardır ki bu da Rusya'da güçlü bir Kürdoloji geleneği başlatmış zamanla Minorsky, B. Nikitin gibi önemli kürdologlar yetişmiştir.

1991'de Sovyetlerin dağılması ve ardından yaşanan Ermeni-Azeri Savaşı sonucunda Ermeniler işgal ettikleri Dağlık Karabağ ve Kızıl Kürdistan mntıkasındaki Kürtleri buradan sürdüler (Bkz. Kızıl Kürdistan). Sürülen Kürtlerin bir kısmı eski Sovyet cumhuriyetlerine dağılırken, önemli bir kısmı Rusya Federasyonuna göç etti, Kürtler Moskova bölgesi, Krasnodar, Adigey Özerk Cumhuriyeti, Stavropol, Saratov, Tambov, Yaroslavl ve Kursk Bölgesi'nde yaşamaktadırlar. Bugün buralardaki Kürtler işsizlik nedeniyle Moskova gibi büyük şehirlere göç etmektedirler. Bugün Rusya'da 250 bin civarında Kürt bulunmaktadır. Bu rakamın asimilasyona uğrayanlarla beraber 3-4 katı olduğu tahmin edilmektedir. Rusya'daki Kürtler Stalin tarafından Ermenistan, Kızıl Kürdistan ve sonra yine Ermeniler tarafından Dağlık Karabağ'dan ve Ermenistan'dan sürülen Kürtlerdir.

Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın Kürtlere yakınlaşmasına Türkiye, Rusya'ya karşı savaşıyan Çeçen direnişçileri destekleyerek cevap verdi. Sonuçta her iki taraf da kendilerine yarar sağlamayacağını düşündükleri bu politikalarından karşılıklı olarak vazgeçtiler. 1998'de Kürdistan İşçi Partisi lideri Abdullah Öcalan'ın Rusya sığınma girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı. Yine Rusya Amerika'nın öncülüğünde Birleşmiş Milletler tarafından Saddam Huseyin'e karşı alınması kararlaştırılan ekonomik yaptırımlara da ekonomik gerekçelerle karşı çıktı.

S.S.C.B./Sovyetler: 1917 Ekim Devrimi ile kurulan Sovyetler, Çarlık Rusyası'nın Kürt politikasını ana hatları ile miras almıştır. Sovyetler kuruluş yıllarından itibaren Kürtlerin yaşadığı devletlerin desteğini almaya ve bu devletlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. I. Dünya savaşı öncesi İngiltere ve II. Dünya savaşı sonrası ABD, Sovyetlerin izlediği Kürt politikasında etkili olmuşlardır. Sovyetler, Kürtler konusunda bu devletleri karşısına almamaya özen göstermiştir. Kurutuluş Savaşı'na destek olan Sovyetler, 1921 yılında Ankara Hükümeti ile dostluk antlaşması imzalamıştır. Kemalist Türkiye'nin reformlarına sempati ile yaklaşmış olan Sovyetler başta Şeyh Said İsyanı olmak üzere Cumhuriyet dönemi Kürt isyanlarını sınıfsal bir analiz temelinde feodal ve gerici olarak değerlendirip destek vermemiştir. Kürtlere karşı Kemalistlerin izlediği politikaları desteklemiş olan Sovyetler, Soğuk Savaş sonrası Irak ve Suriye'de kurulan yönetimlere hatırı sayılır bir destek sunmuş buradaki Kürtlerin temel haklardan yoksun bırakılmasına sessiz kalmıştır.

Bununla beraber 1923-1929 yılları arası Laçın merkezli otonom Kızıl Kürdistan, Sovyetlerin onayı ile teşkil edildi. Fakat Stalin döneminde buna son verildi ve Kürtler 1937 ve 1944'de Sibirya, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan gibi Orta Asya ülkelerine sürüldü. Sürülen bu Kürtler çoğunlukla Türkiye ve İran sınırına yakın yerlerde meskun olan Müslüman Kürtlerdi ve bunların savaşta Almanya'nın yanında yer alan Türkiye ve İran'a destek olacakları düşünülmüştür. Gönderildikleri yerlerde zorunlu ikamete tabi tutulan Kürtlerin hem Stalin sonrası hem de Gorbaçov dönemindeki geri dönüş çabaları bir sonuç vermedi. Bu geri dönüş Ermeniler ve Azeriler tarafından da kabul görmemiştir. 1992 yılında Dağlık Karabağ nedeniyle Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan savaş sebebi ile eski Kızıl Kürdistan mıntıkasında yaşayan Kürtler de Ermeniler tarafından buradan sürüldüler. Tüm Rusya'ya dağılan bu sürgünlerin büyük kısmı 'kaçgun' olarak Azerbeycan'a sığınmıştır.

Sovyetler döneminde 1930'lu yıllarda Erivan'da *Riya Teze* gazetesinin çıkarılmasına ve 1955'te Erivan Radyosunun Kürtçe yayın yapmasına izin

verildi. Çarlık Rusyası'nın Kürdolojiye ilgisi devam ettirildi ve üniversitede Kürdoloji bölümü açıldı. Buradan birçok yazar, araştırmacı, Kürdolog yetişti ve birçok yayın yapıldı. Sürgüne çıkmak zorunda kalan Molla Mustafa Barzani ve arkadaşları 1947'de sığındıkları Sovyetlerde 1957 yılına kadar kaldılar. Abdülkerim Kasım'ın iktidara gelmesinden sonra Irak'a dönen Barzani'nin isyanı'na da bazı katkılar sundu. 1946 yılında Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulmasına katkı sağlayan Sovyetler, İran ile petrol için yapılan pazarlıklar sonunda Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin ortadan kaldırılmasına da göz yummuştur. Özellikle 1970'lerin sonunda kurulan Sosyalist-Marksist Kürt partiler Sovyetlerden, lehte ve aleyhte derinden etkilenmiş merkezi yapılarını politbüro olarak nitelemişlerdir. Bu hareketler dünyadaki ve Türkiye'deki tartışmalar paralelinde Sovyet ve Çin yanlısı olarak ayrılmış ve Sovyet devletin doğası hakkında ideolojik tartışmalara girmişlerdir.

Özetle, Sovyetlerin Kürt devleti kurma gibi bir politikası ve stratejisi olmamış, Kürtlere kısa süreli çıkarları açısından ve taktiksel olarak yaklaşmıştır.

SAADABAD PAKTI: 8 Temmuz 1937'de Tahran'da Şah'ın Sadabad Sarayı'nda, Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında imzalanan antlaşma. Antlaşmanın yegane sebebi olmamakla beraber en önemli sebeplerden biri her üç devletin Kürt isyanları sebebi ile sınırda yaşadığı sınır sorunları ve bunlara çözüm arayışdır. Adı anılmamakla beraber antlaşmanın doğrudan Kürtlerle ilgili 7. maddesi şöyledir: Taraflardan her biri, kendi sınırları içerisinde bu antlaşmaya taraf olan diğer ülkenin kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak ve politik rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler veya örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmesini engellemeyi taahhüd eder. Antlaşmayı imzalayan devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmayacakları, ortak çıkarlarını ilgilendiren hususlarda birbirlerine danışacakları, birbirlerine karşı saldırıda bulunmayacakları ve Şattü'l Arab su yolu ile ilgili maddelerin işlevsiz kalmasına rağmen 7. madde antlaşmanın devamını sağlamıştır. Antlaşma devrim sonrası İran İslam Cumhuriyeti'nce fesh edilene kadar geçerliliğini korumuştur.

SABRİ, OSMAN (1905-1993): Şair ve yazar, siyasetçi. Adıyaman'ın Kahta ilçesinde doğdu. Mirdêsi Aşireti'ne mensup Osman Sabri, ailesi ile birlikte Şeyh Said isyanına katıldığından tutuklandı. 1928'de Denizli Cezaevi'nden çıktıktan sonra Suriye'ye geçen Sabri, Hoybun örgütlenmesi içerisinde yer aldı. 1930'da İhsan Nuri Paşa önderliğindeki Ağrı İsyanı'na katılmak için yola çıkan O. Sabri, Urfa sınırındaki karakollara baskın yaptı. Irak'ta 1936 yılında İngilizler tarafından Madagaskar'a sürüldü. 1937'de Lübnan'a ardından Suriye'ye geçti. 1957'de Suriye'nin ilk Kürt partisi olan Demokrat Kürdistan Partisi'ni kurucuları arasında yer aldı ve başkanlığına seçildi. 1971'deki istifasına kadar politik faaliyetlerinden dolayı birkaç kez tutuklandı. İstifasının ardından kendisini tamamen Kürt dili ve edebiyatı ile ilgili çalışmalara verdi. 11 Ekim 1993 tarihinde Şam'da hayatını kaybetti.

1932-1945 yılları arasında birçok şiir, öykü ve makale kaleme alan Sabri'nin yazıları Hawar (1932), Ronahî (1943), ve Roja Nû (1943) dergilerinde, sonraki dönemlerde ise Hêviya Welêt (Avrupa, 1963), Çiya, Hêvi (Paris, 1983), Berbang (İsveç, 1983) Roja Nû (İsveç, 1979)'da dergilerinde yayımlandı. Sabri'nin yayımlanan kitapları şunlardır. *Elîfbeya Kurdi* (Kürtçe Alfabe, 1955), *Bahoz û Çend Nivîsarên Din* (1956), *Apo, Gotinên Xav Nepijîn Bê Tav* (1981), *Elîfbêya Tikuz* (Alfabe, 1982), *Çar Leheng* (Dört Kahraman, 1984), *Derdên me* (Dertlerimiz), *Dîwana Osman Sebrî* (Şiirlerinden Seçmeler, 1998), *Bîranînên Osman Sebrî* (Hatırat, 2003).

SABİR, REFİK/Refîq Sabir (1950-): Şair. Keladız'da (Qeladiz) doğdu. 1974'te Bağdat üniversitesinden Sanat Lisansı alan Refik, 1989 yılında İsveç'e yerleşti. Goran ardılı modern Kürt şairleri kuşağındandır.

SADATÊ NEHRÎ: Bkz. NEHRÎLER

SAFEVÎ DEVLETİ: 1501 ve 1736 yılları arasında varlığını sürdürmüş, İran merkez olmak üzere Anadolu'nun doğusundan Afganistan'a kadar olan alanda egemenlik kurmuş hanedan. Hanedanın kurucusu, Safevî Tarikatı'nın lideri Şah İsmail, 1501 yılında Tebriz'i alarak Başkent yaptı. Şah'ın ordusu esas olarak Türkmen Alevilere, o zaman ki adı ile Kızılbaşlara dayanıyordu.

Bununla beraber aralarında önemli miktarda Kürt bulunuyordu. Bölgede yaşayan geniş bir kitle Safevi tarikatı tarafından Kızılbaşlık mezhebine kazandırıldı. Kızılbaşlık akidesinin egemen olduğu yönetim Şah İsmail sonrasında zamanla Şiiliğe evrildi. Şah Abbas (1587-1629) döneminde önemli ölçüde 12 İmam Şialığı egemen hale geldi.

Kürtler konusunda ise Safeviler, Kürtlerle Osmanlı'nın yaptığına benzer, bağıllık karşılığında mirlerin varlığını tanıyan bir antlaşmaya varamadılar ve isyan eden Kürt beylerine karşı etkili bir çözüm geliştiremediler. Şah'ın siyasi hırsı ve mezhep taassubu Kürtleri kendisinden uzaklaştırdı. Şah İsmail önce Kirmanşah ve Senendec beylerini kendi yönetimine aldı. 1507 yılında Elbistan'a kadar ilerleyen Şah İsmail, Diyarbakır dahil Kürdistan'ın önemli bir kısmını ele geçirdi ve buraları doğrudan kontrolüne almaya çalıştı. Bu sebeple Kürt emirleri hapsedirip yerine valiler atarken, Sünni Kürt halka zorla kendi mezhebini kabul ettirmeye çalışması ve bunu kabul etmeyen binlerce kişinin öldürülmesi, Kürtleri Safevilerden uzaklaştırarak Osmanlıya yöneltti. Doğu Anadolu'daki Safevi ilerleyişini durdurmak isteyen ve Sünni Kürtler ile dayanışma politikası izleyen Yavuz Sultan Selim, Kürt Beyleri ile ittifak halinde Çaldıran Savaşı'nda Şah'ı yenilgiye uğrattı. Savaş sonrası İran sınırları geriye çekildi ve Kürdistan'ın büyük kısmı, takriben dörtte üçü, Osmanlı hakimiyetine girdi. Safevi egemenliğinde kalan Kürdistan'da kurulan en önemli Kürt emirliği ise 1867'ye kadar varlığını koruyan Erdelan Emirliği'dir.

Daha sonra gelen Şahlar döneminde önce Şah Tahmasb sonra Şah Abbas zamanında 1598'de, bazı tarihçilere göre 1602'de birçok Kürt aşireti doğudan gelen Özbek saldırılarına karşı sınırların savunması için Horasan'a sürülerek buraya yerleştirildi. Bu sürgünler bölgede şu an mevcut olan Kürt toplulukların oluşması ile neticelendi. Kültürel ve tarihi olarak İran ile daha yakın bağlara sahip olan Güney-Doğu Kürdistan'daki aşiretler de Safevilere isyan ettiler. Ünlü Dımdım destanı Şah Abbas'ın saldırılarını anlatır. Safeviler 1608 yılında kuşattıkları Bradost e/mirê Han Lepzêrin (Altın Kollu Han) emrindeki kaleyi kuşattılar ve şiddetli bir çatışmadan sonra ele geçirdiler. Sonra pek çok Kürt aşireti Şah'ın emriyle Horasan'a sürüldü. Yerlerine Afşar oymakları yerleştirildi.

Kürdistan, özellikle sınır bölgesi, 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması'na kadar sürekli Safeviler ile Osmanlıların çatışma alanı oldu.

Bu antlaşma ile nispeten bir rahatlama yaşadı ise de bu durum 1750 yılına kadar sürdü. Zend hanedanı sonrası gelen Avşarlardan Nadir Şah'ın Kürdistan ve Irak'ta Osmanlı'ya meydan okuması ile bölge yeniden savaş alanına döndü.

SAĞNIÇ, FAKİ HÜSEYİN/ Feqî Hüseyin Sağnıç (1926-2003).

Dilbilimci, yazar. Bitlis'in Hizan ilçesinde doğdu. Bir süre medrese eğitimi gördü. Asıl mesleği marangozluk olan Sağnıç 1965 yılında TKDP'ye katıldı. 1970'li yıllarda Komal Yayınevi ve Rizgarî Dergisi'nin yayın kurulunda yer aldı. Bir çok kez tutuklanan ve 1984 yılından sonra çoğunlukla İstanbul'da ikamet eden Sağnıç İstanbul Kürt Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer aldı. Burada dil üzerindeki çalışmalarına yoğunluk verdi ve 1990 sonrası Kürtçe çıkan Welat, Rewşen, Jiyana Rewşen, Nûbihar gibi yazılı basın organlarında yazılar yazdı. 12 Mart 2003'te hayatını kaybetti. Eserleri şunlardır: Hêmana Rêzimanê Kurdî (Kürçe Gramerinin Temelleri, 1991), Hewisîna Rêzimanê Kurdî (Kürtçe Grameri Öğrenimi, 1991), Peşerîya Zimanê Kurdî 1992, Çîrokên Kurdî (Kürtçe Hikayeler, 1999) ve Dîroka Wejeya Kurdî (Kürt Edebiyatı Tarihi, 2002) Portreler (2000) adlı çalışmaları olan Faki Hüseyin Sağnıç ayrıca Yusuf ile Züleyha'yı (1998) Arapça harflerinden Latin harflerine aktardı.

SAİD, ŞEYH (1865-1925). Nakşibendi şeyhi ve önceleri Genç Hadisesi, daha sonra kendi adı ile anılan Kürt isyanının lideri. Elazığ/Palu'da doğan Şeyh Said, Şeyh Ali Septi'nin oğlu şeyh Mahmud'un oğludur. Dedesi Şeyh Ali Septi on sekizinci yüzyılın sonunda Diyarbakır'a yakın Sebtî Köyü'nden Palu'ya göç etti. Ali Septi'nin ölümünden sonra oğlu Şeyh Mahmut Fevzi yaşamını sürdürmek üzere aldığı Erzurum-Hınıs'a bağlı Kolhisar Köyü'ne yerleşti. Şeyh Said dini eğitimini burada tamamladı.

Şeyh Said

Şeyh Said toplum içindeki yüksek otoritesi ve saygınlığı sebebi ile gizli olarak örgütlenen ve başkanlığını Şeyh Said'in hem teyzesinin oğlu hem de kayınbiraderi olan Albay Cibranlı Halid Bey'in yaptığı Azadi (istiklal) Cemiyeti tarafından cemiyete dahil edilmeye çalışıldı. 1923 yazının sonunda Bitlis milletvekili ve isyandan hemen önce idam edilecek olan Yusuf Ziya Bey Hınıs'a Şeyh Said'in yanına giderek onu beraber çalışmaya ikna etmeye çalıştı. Kürt ayaklanmasının örgütlenmesi yolunda antlaşmaya varıldı. 1925'te Piran'da patlak veren ve Şeyh Said'in lideri olduğu yakın tarihin en büyük Kürt isyanının batırılmasının ardından tutuklanan ve Diyarbakır'daki Şark İstiklal Mahkemesi'nce yargılanan Şeyh Said ve 46/47 arkadaşı hakkında idam kararı verildi. Şeyh, 28/29 Haziran 1925 tarihinde Diyarbakır'da idam edildi. Mezarının yeri tam olarak bilinmemektedir.

SAİDLER OLAYI: 1971 yılında Irak Kürdistanı'nda Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) Başkanı Said Elçi ve Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) Genel Sekreteri Sait Kırmızıtoprak'ın (1935-1971) ölümü ile neticelenen ve mahiyeti hala tartışmalı olan olayın Kürt milliyetçi literatüründeki adı. TKDP'lilerin genel kanaatine göre IKDP'nin referansı ile Irak Kürdistanı'na giden ve Barzanilerin kontrolündeki Bamerni'de Barzani'nin onayı ile bir kamp kuran Kırmızıtorak T-KDP adı ile yeni bir parti kurdu ve 1971 Mart muhtırası ardından tutuklanmamak için Irak Kürdistanı'na geçen Said Elçi'yi öldürdü. Olayın duyulması ve TKDP'nin olayın sorumlularının bulunmasını istemesi üzerine Barzani'nin kurduğu bir mahkemede Said Kırmızıtoprak ve iki arkadaşı (Hikmet Buluttekın, Hasan Buluş) yargılandılar ve suçlu bulunarak kurşuna dizildiler. Said Kırmızıtoprak'ın takipçileri ise olayın ardındaki ismin Barzani olduğu görüşündendirler. Onlara göre Türkiye ile iyi geçinmek isteyen Barzani her iki ölüm olayının ardındaki isimdir.

SAKIK, ŞEMDİN (1959-): Muş doğumlu, PKK'nin eski sorumlularından. Bir dönem PKK'nin iki numaralı ismi olarak görüldü. Fakat daha Sonra Abdullah Öcalan ile antlaşmazlığa düşen Sakık, 15 Mart 1998 tarihinde Irak Kürdistanı'nda gözetim altında bulunduğu PKK kampından kaçarak KDP güçlerine sığındı. 13 Nisan 1998'de kardeşi Arif Sakık ile beraber

Genelkurmay'a bağı Özel Harekât birimleri tarafından Duhok yakınlarında yakalanarak Türkiye'ye getirildi. 1999'da Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nce idam cezasına çarptırıldı. Halen müebbet hapis cezasıyla Diyarbakır E Tipi Kapalı Cezaevi'ndedir.

SALİH, BERHEM/Dr. Berhem Ahmed Salih (1960-): Siyasetçi, KYB politbüro üyesi. Süleymaniye'de doğan Salih 1976 yılında KYB'ye katıldı. 1979 yılında İngiltere gitti ve Cardiff Üniversitesi'nden lisans, Liverpool Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. 1985-1991 yılları arasında KYB'nin İngiltere, 1992'deki Kürdistan Palamentosu seçimlerinden sonra 2001'e kadar KYB ve Bölgesel Kürt Hükümeti'nin ABD temsilciliğini/sözcülüğünü yaptı. Bu süreçte KYB'nin politbüro üyeliğine seçildi. 2001'de Kosret Resul'ün yerine Süleymaniye merkezli Bölgesel Hükümet'in başbakanlığına getirildi. Bu göreve 2004'e kadar devam eden Salih, Saddam rejimin yıkılmasının ardından merkezi Irak hükümetinde 2005 yılında başbakan yardımcılığına, 2009'da Bölgesel Kürt Hükümeti'nin başbakanlığına getirildi.

SALİH, HALİD (1932-1978): Koysancaklı Kürt askeri lider. Genç yaşta KDP'ye katılan Salih, bir grup peşmergeye komutanlık yaptı. 1975'te Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin (KYB) kuruluşunda yer alan Salih Halid partinin Erbil bölgesi peşmerge komutanlığını yaptı. 1978 yılında KDP-KYB arasında yaşanan şiddetli çatışmada Ali Askeri ve Hüseyin Babal ile birlikte öldürüldü.

SAMİ ABDURRAHMAN: Bkz. Abdurrahman Muhammed

SARLİLER/Sarli/Sarliya: Irak Kürdistan'ında yaşayan Ehl-i Hak inancına yakın küçük topluluk. Musul'un yaklaşık 45 km güneydoğusunda büyük Zap Nehri'nin kuzeyinde yaşayan topluluk senkretik bir inanca sahiptir. Kakailer, Şebekler ve Bajılanlar ile beraber Gulat-ı Şia'dan sayılan Sarliler Kürtçenin Gorani diyalektiği ile konuşmaktadırlar. Pir adı verilen ve seyyid olduklarını söyleyen dini kılavuzları olan Sarlilerin seyyidlerinin bir kısmı, Ehl-i hak mezhebinin kurucusu Sultan Sehak'ın soyunda geldiği iddiasındadırlar.

SECCADÎ, ALAADİN/ Elaeddin Seccadî (1907-1984): Yazar, gazeteci. Irak doğan Seccadi, Süleymaniye’de medrese eğitimi gördü. 1938 medreseden icazet alarak Bağdat’ta Naime Hatun Camii’nde imamlık (meleti) yapmaya başladı. 1939 yılında gazeteciliğe başlayan Seccadi, 1941-1949 yılları arasında Gelawêj dergisinin sorumluluğunu üstlendi. 1948’de Nizar isimli Kürtçe-Arapça bir dergi çıkaran Seccadi, 1958-1974 yılları arasında Bağdat Üniversitesi’nde Kürt Edebiyatı Tarihi hocalığı yaptı. Kürt edebiyatı konusunda otorite olan ve 20’ye yakın kitabı yayınlanan Alaadin Seccadi 13 Aralık 1984 tarihinde Bağdat’ta vefat etti.

Velud bir yazar olan Seccadi’nin en önemli eseri *Mêjuya Edebiyata Kurdî* (Kürt Edebiyat Tarihi, 1952)’dir. Diğer önemli eserleri: *Ristey Mîrwarî* (İnci Sıraları, 1957-1958), *Şoreşên Kurda û Komara Iraqê* (Kürt Devrimleri ve Irak Cumhuriyeti (1959), *Hemîşe Behar* (Her Zaman Bahar, Hikaye, 1960), *Destûr û Ferhengê Zimanê Kurdî* (Kürtçenin Grameri ve Sözlüğü (1961), *Edêbe Kurdî û Lêkolîna Edêbe Kurdî* (Kürt Edebiyatı ve Kürt Edebiyatı üzerine araştırmalar, 1968), *Kurdewarî* (1974), *Deqekanî Edebi Kurdî* (1978).

SEKBAN, MEHMET ŞÜKRÜ (1881-1960): Hekim ve siyasetçi. Diyarbakır Ergani’de doğdu. İlk öğrenimini Maden ve Kızılkilise’de (Hozat) orta öğrenimini Diyarbakır’da tamamladıktan sonra İstanbul’a giderek Çengelköy Lisesi’ni bitirdi ve ardından girdiği Askeri Tıbbiye’den 1903’te yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu.

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti’nin yönetim kurulunda kurucu üye olarak görev yapan Sekban, Kürt öğrenciler arasında milli düşüncelerin yayılmasına gayret etti. 1912 yılında kurulan ilk legal Kürt öğrenci derneği Kürt Hêvî Talebe Cemiyeti’ni de etkin olarak destekledi ve maddi yardımda bulundu. Mayıs 1918’de kurulan Kürt Tealî Cemiyeti’nin de kuruluşunda yer alan Mehmet Şükrü Sekban, Kürtlerin özerkliği için çabaladı. 1923 yılında yurt dışına çıkarak Bağdat’ta giden Mehmet Şükrü Sekban, Nuri Said Paşa hükümetinde Sağlık Bakanı olarak çalıştı. Merkezi Suriye’de olan Hoybun örgütü ile yakın ilişkiler kurdu.

1933’te fikirlerinden tümünden vazgeçerek Kürtlerin Türklüğünü, Turani bir kavim olduğunu iddia ettiği *La Question Kurde* (Kürt Meselesi) isimli kitabını 1933 yılında Paris’te Fransızca olarak yayımladı. Kitap bugüne kadar propa-

ganda malzemesi olarak kullanılagelmıştır. 1939 yılında Bağdat'tan Türkiye'ye dönen Dr. Mehmet Şükrü Sekban 1960 yılında hayatını kaybetti.

SELÇUKLULAR: Horasan bölgesinden Selçuklu ailesi öncülüğünde gelen Selçuklular ,1055 yılında Bağdat'ı ele geçirince Abbasi halifesi üzerinde nüfuz kurdular. Selçuklular, Tuğrul ve yeğeni Alparslan zamanında siyasi güçlerinin zirvesine ulaştılar ve tüm Suriye bölgesini egemenlikleri altına aldılar. 11. yüzyılın sonunda sınırları Amu Derya'dan Mısır ve Yemene uzanan Selçuklu devleti yüzyılın sonunda sultanlık ve atabeyliklere bölündü. Selçukluların kontrolüne giren Abbasi halifesi, Selçuklu sultanına “doğunun ve batının halifesi” ünvanını verdi. Abbasi Halifesi el- Mustarşid (1118-1135) yeniden bağımsızlığını elde etmeye çalıştı ve oğlu Reşid'te (1135-36) aynı yolu takip edince Selçuklular Bağdat'ı kuşatarak halifeyi tahttan indirdiler. Selçuklular, Mervanilerin merkezi Diyarbakır ve Şeddadilerin kuzey bölgesini alarak sınırlarını Azerbaycan'a kadar genişlettiler. Minorsky, bu istilada çok sayıda Kürt'ün imha edildiğini belirtmektedir.

Kürtler, Horasan bölgesinden gelen Seçuklularla 1029 Rey'de savaşan, Gaznelilerin yanında yer aldı. Yine aynı yıl Merağa'ya gelen Oğuzlar çok sayıda Hezbani Kürdünü imha ettiler. Kürtler, Revadi Beyi Vahsudan II. ile birleşince Oğuzlar geri çekilmek zorunda kaldı. Oğuzların diğer bir kolu Urmiye'ye doğru yürüdü ve Hakkari aşiretlerinin topraklarına girerek onlara hücum eden Kürtleri yendiler; fakat karşı bir saldırı ile önemli kayıplar verdiler. Tuğrul Bey'in yaklaşması üzerine Oğuzlar daha da ilerleyerek Cezire bölgesine girdiler. Başka bir grup ise Diyarbakır üzerine yürüdü. Mervani Nasıruddevle'nin oğlu Süleyman Cezire'nin doğusundaki Oğuzların lideri Mansur'u ele geçirdi ise de ilerleyişlerini durduramadı. Oğuzlar ilerleyerek Diyarbakır'ı yağmadılar ve Musul'u ele geçirdiler.

1040'lı yıllarda Selçuklu akınları arttı ve Seçuklular, İbrahim Yınal önderliğinde Kirmanşah'ı, Hulvan ve Luristan'ı ele geçirdiler. Ordusunda çok sayıda Kürdün yer aldığı Alparslan'ın 1071 yılında Bizans'a karşı kazandığı Malazgirt Zaferi Kürdistan'ı tümünden Selçuklu egemenliğine açarken Kürt hanedanlıkların ve yerel yöneticilerin/valilerinin sonu oldu. Selçuklular döneminde bölgede Türkmen sülaleleri egemenlik kurdular. Mervanilerin merkezi Diyarbakır ve Şeddadilerin kuzey bölgesi Azerbaycan'a kadar sınırlarını genişlettiler. Son Mervani 1100'de ortadan kalktı. Kirman'da

Kavurt'ta karşı mücadelede eden Melikşah'ın ordusunda çok sayıda Kürt ve Arap yer aldı.

Gerilemelere rağmen 1103, 1105, 1110'da Kürtler Mardin, Ducayl gibi bazı yerlere baskınlar yapmaya devam ettiler. Melikşah, seferine giderken Revadi sülalesinden Maragha yöneticisi Ahmedi de yanında götürdü. Sefer başarısız kaldı. Ahmed ordudan ayrılarak Sukman'ı kuşattı. Suriye'de Kürtler, Franklarla ilişkiye geçti. Devletin zayıfladığı Sultan Sencer döneminde Cibal'in batı kısmında Kürdistan isminde bir eyalet kuruldu. Ve kardeşi Süleyman Şah başkenti Bahar olan bu eyaletin valisi oldu. Bu eyalet tarihte Kürdistan ismiyle kurulan ilk defa idari birim olmuştur.

Anadolu Selçukluları döneminde meydana gelen Şii karakterli Baba İshak ayaklanmasında ise Kürtler, Sultan II. Keyhüsrev'in yanında yer aldılar.

SELF-DETERMİNASYON: Ulusların/halkların kendi kaderlerini başkalarının değil kendilerinin belirleyebilmesi ilkesidir. Bu ilke genel olarak bir halkın/ulusun bağımsız bir devlet kurma ve kendi yönetimini özgürce belirleyebilmesi inancını ifade eder. Self-determinasyon, çağdaş uluslararası hukukun en önemli ilkelerinden birisidir. Bununla birlikte ilkenin içeriğine ve uygulanmasına dair farklı görüşler mevcuttur.

20. yüzyıldan itibaren uluslararası hukukun konusu olarak ele alınmaya başlanmış olmasına karşın bu ilkenin dayandığı düşüncelerin başlangıcı 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Self-determinasyon ilkesi, 19. yüzyılda kamu hukuku ve özellikle devlet egemenliği ile ilgili metinlerde görülmektedir. 20. yüzyılın başlarında ise ABD Başkanı Wilson, Lenin ve Stalin self-determinasyon ilkesini gündeme getirmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson 18 Ocak 1918 tarihinde dile getirdiği "Wilson Prensipleri" olarak bilinen 14 ilkesinde self-determinasyonu savunmuş ve liberal ilkeler doğrultusunda halkların kendi kaderlerini tayin hakkının olduğunu vurgulamıştır. Wilson'a göre, self-determinasyon hakkı dünya düzeninde bir köşe taşı olarak uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında önemli bir işlev görecektir. Self-determinasyon ilkesi I. Dünya Savaşı sonunda ilk olarak ABD ve Alman İmparatorluğu arasında yapılan antlaşma ile kısmi olarak uluslararası hukuk normu haline gelmiştir. Wilson'un self-determinasyon ilkesi siyasi istikrarsızlığa ve isyanlara sebep olacağı endişesi ile Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ne alınmamış ve hukuk ilkesi olarak tanınmamıştır.

Self-determinasyon ilkesi, resmi olarak ilk defa Birleşmiş Milletler Şartı'nın 1. Maddenin 2. Fıkrasında ve 55. maddelerinde yer almış ve uygulanan uluslararası hukukta kabul edilmiştir. Ayrıca BM'nin 14.12.1962 tarihli ve 1803 no'lu 'Doğal Kaynaklar Üzerinde Sürekli Egemenlik Bildirisi'nde, 14 Aralık 1960 tarihinde aldığı 1514 no'lu kararın yer aldığı "Sömürge Yönetimi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildirisi"nde, 24 Ekim 1970 tarihli 2625 no'lu kararın yer aldığı "Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Uygun Olarak Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi"nde ve 1976'da yürürlüğe giren İkiz Sözleşmeler, yani Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmelerinde de self-determinasyon ilkesinden bahsedilmiştir.

BM daha çok fiili durumlar üzerine aldığı kararlarda self-determinasyon ilkesinin/hakkının hangi koşullar altında uygulanabileceğini ve uygulanamayacağını da ortaya koymuştur. Bu koşullar en genel çerçevede, çok uluslu bir ülkede her topluma mensup vatandaşlar aynı muameleye tabi tutuluyorsa, seçme seçilme hakkından aynı derecede yararlanabiliyorsa, devletten eşit derecede sosyal ve diğer hizmetler görebiliyorsa, halklara baskı ve ayrımcılık uygulanmıyorsa bunun bir ülke bütünlüğü temsil ettiği ve herhangi bir ayrı hak doğamayacağı şeklinde ifade edilebilir. 20. Yüzyılda birçok Kürt milliyetçisi ve siyasetçisi self-determinasyon ilkesine atıfla bir halk olarak Kürtlerin kendi kaderini tayin ilkesini savunmuştur.

SELİM, MEMDUH (1880-1976): 20. yüzyılın önde gelen Kürt aydınlarından. Van doğumlu olan Memduh Selim Bey, İstanbul'da Mektebi Mülkiye'den mezun oldu. Ömer Cemilpaşa'nın ardından Hêvi Talebe Cemiyeti'nin sorumlu sekreterliğini yaptı. 20. sayısından sonra *Jin Dergisi* nin son 5 sayısının yöneticiliğini yaptı. Kürdistan Teali Cemiyeti'ndeki bölünmede bağımsızlık yanlısı grubun içinde olan Memduh Selim Bey, Teşkilat-ı İttimaye ve Kürt Milli Fırkası'nda yer aldı. 1923'te Suriye'ye geçti. 1927

Memduh Selim

yılında Suriye’de Hoybun’un kuruluş çalışmalarına katıldı ve Hoybun Merkez Komitesi’nde görev aldı. 1930’da Hoybun tarafından Ağrı İsyanı’nı yönetmek üzere İhsan Nuri ile birlikte bölgeye gönderildi. Antakya’nın Fransızların denetiminde olduğu dönemde Antakya Lisesi’nde edebiyat öğretmenliği yaptı. Öğretmenliği sırasında ünlü yazar Cemil Meriç, Sendikacı Kemal Sülker ve Avukat Halit Çelenk’in hocası olmuştur. Meriç, Journaller’inde hocası Memduh Selim’den sitayişle bahseder. Memduh Selim 1976’da Şam’da hayatını kaybetti.

SELİM, YAVUZ SULTAN (1466-1520): 1512-1520 yılları arasında tahtta kalan 9. Osmanlı padişahı. Seleflerinden farklı olarak Osmanlı Devleti’nin Avrupa’dan çok doğuda ve güneyde genişlemesini sağladı. Safevilere büyük bir darbe indirerek Şiiiliğin Osmanlı ülkesinde yayılmasını engellerken, Mısır merkezli Memluklu Devleti’ne de son verdi. Kürdistan, Suriye, Mısır ve Hicaz’ı Osmanlı ülkesine kattı.

Sultan Selim tahtta çıktığında ilk olarak ülkenin doğusunda özellikle Türkmenler arasında taraftar bulan “Safevi tehdidi”ni ortadan kaldırmaya yöneldi. Elbistan’a kadar ilerlemiş olan Safevilere karşı Çaldıran Seferi’ne çalıştı. Kürtlerin de desteklediği Osmanlı ordusu 1514 yılında Şah İsmail’in ordusunu Çaldıran Ovası’nda yenince Şah İsmail geri çekildi ve Sultan Selim Tebriz’e girdi. Sultan, sefer dönüşünde kışı Amasya’da geçirdi ve İdris-i Bitlisi’yi Kürt beylerin bağlılığını almak için Kürdistan’a gönderdi. Bitlisi’nin üç yıl süren çabaları sonucunda Diyarbakır, Mardin ve diğer bölgelerdeki Safevi egemenliğine son verildi. Ve Kürdistan’ın dörtte üçü Osmanlı Devleti’ne dahil oldu. Sultan’ın onayını alan Bitlisi, Kürt beylerine özerklik olarak görülebilecek bir statü tanıdı. Kürt emirlikler bu statülerini 19. yüzyılın ilk yarısına kadar korudular; bu tarihten sonra merkezileşme politikası çerçevesinde Kürt emirliklerine son verildi.

Sınırlarını Anadolu içlerine doğru genişleten Şah İsmail’in Kürt emirleri yerinden ederek onların yerine valiler atamasına karşın Sultan Selim’in Kürt beylerini yerinde bırakma ve işbirliği siyasetini izlemesi ve mezhebi yakınlık sebebiyle Kürtler çoğunlukla Osmanlıların yanında yer aldılar. Kürtlerin Osmanlı Devleti’nin yanında yer almasında Osmanlı devletinin doğu politikasında danışmanlık yapan Kürt kökenli Osmanlı bürokratu ve tarihçisi İdris-i Bitlisi kilit rol oynadı. Ayrıca bkz. İDRİS-İ BİTLİSİ

SENENDEC(SİNE): İran'ın Kürdistan Eyaleti'nin merkezi olan şehir. Senendec, Süleyman Han döneminden itibaren uzun bir süre Erdelan Emirliği'nin merkezi oldu. Günümüzde 300 bini aşkın nüfusa sahip şehirdeki Kürtlerin çoğu Sünni olup Şafi mezhebine bağlıdırlar.

SERDÎ, HASAN HİŞYAR/Hesen Hişyar Serdî (1907- 1985): Yazar. Lice'nin Serdê Köyü'nde doğdu. Şeyh Said İsyam'na katılan Hesen Hişyar, isyanın bastırılmasının ardından Şeyh Said ve arkadaşlarını idama mahkum eden İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı ve idama mahkum edildi. 20 yaşından küçük olmasından dolayı cezası ağırlaştırılmış hapis cezasına çevrilerek 15 yıl hapse mahkûm edildi. 1928 yılında çıkan af ile cezaevinden çıktı. Ağrı İsyanı'na katılan Hişyar, isyanın bastırılması sonrası İran'a kaçtı. 1934 yılında gittiği Suriye'de Heseke şehrine yerleşti. 15 Eylül 1985'te hayatını kaybetti. Hoybun'a üye olan ve *Hawar*, *Ronahî* ve *Roja Nû* dergilerine yazılar yazan Hişyar'ın kaleme aldığı hatıratı ölümünden sonra yayımlandı.

SERHILDAN: “Başkaldırı”, “intifada”, “isyan” anlamında Kürtçe kelime. Özellikle 1990'ların başından itibaren PKK öncülüğünde yükselen Kürt milliyetçiliği neticesinde görülmeye başlanan geniş katılımlı halk gösterilerine verilen ad. PKK bu gösterileri “halk ayaklanması” ve “halkın siyasal zoru” olarak değerlendirmiştir. 1990'ların başında yoğunlaşan ve günümüze dek devam edegelen bu gösterilerde devlet güçlerinin müdahalesi ile çok sayıda kişi yaşamını kaybetmiştir.

SERHAT, MEDET (1943-1994). Iğdır'ın Alıcanlar Köyü'nde doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. 1959 yılında gerçekleşen ve 49'lar Davası'nın tutukluları arasında yer aldı. 1963 yılında Yaşar Kaya, Musa Anter ve Ergun Koyuncu ile birlikte *Deng* dergisini çıkardı ve yargılandı. 1965'te Kürtçü cemiyet kurma suçundan 1 yıl 4 ay hapis cezası aldı. 1979 yılında yapılan mahalli seçimlerde Kars'tan CHP adayı oldu. 1980 tarihinde

geçici üye sıfatıyla TKP'ye katıldı. 1982 tarihinde Erzurum'da sürdürülen PKK davasına müdahil avukat olarak katıldı. Aynı yıl Barış Derneği yönetim kurulu üyesi olması nedeniyle tutuklandı ve 1983 Kasım ayında serbest bırakıldı. 1984 yılında Behçet Cantürk'ün avukatlığını yapmaya başladı. 1990 yılında bir gurup Kürt aydını ile birlikte KÜRT-KAV'ın (Kürt Halk ve Özgürlük Vakfı) kuruluşunda yer aldı. Ekim 1994'te Ankara DGM'de yargılanan DEP milletvekillerinin avukatlığını yaptı. 12 Kasım 1994 tarihinde İstanbul/Erenköy'deki evinin önünde şoförü ile birlikte öldürüldü.

SERHAT: Bingöl, Erzurum, Muş, Ağrı, Kars (serhat) şehirlerini içeren bölgeye verilen isim. Bu bölgede çoğunluğu oluşturan Kürtlerle beraber Türk, Azeri, Terekeme (kara papak) ve Araplar da (Muş'ta) yaşamaktadır.

SEROK: Başkan anlamındaki Kürtçe kelime. Çoğunlukla PKK mensupları ve taraftarlarınca Abdullah Öcalan için kullanılmaktadır.

SERXWEBÛN: Kürtçe "bağımsızlık" anlamına gelen Serxwebûn, PKK'nin 1981 yılından itibaren Almanya'da Türkçe olarak aylık yayınlanmakta olan yayın organlarından biridir. İdeoloji ve politik bir yayın olup gazete formatında yayınlanmakta olan Serxwebûn, 2007 yılından itibaren aylık olarak dergi formatında yayınlanmaktadır.

SEVR ANTLAŞMASI: 10 Ağustos 1920 tarihinde I. Dünya Savaşı'nı kazanan müttefikler ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan barış antlaşması. Yunanistan hariç imzacı devletlerin parlamentolarında onaylanmadığı için hiçbir zaman hukuki nitelik kazanmamıştır. Meclis-i Mebusan, 11 Nisan 1920'de padişah tarafından kapatıldığı için Sevr'in Osmanlı meclisinde kabulü söz konusu olmazken, Ankara Hükümeti antlaşmaya şiddetle karşı çıkmış ve Anadolu'da başlayan Kürtlerinde dahil olduğu mücadelede antlaşmayı pratikte işlevsizleştirmiştir.

Sevr, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı alanlarda bir Kürdistan kurulmasını öngören ilk uluslararası antlaşmadır. Antlaşmaya göre (madde 62-64), İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir komisyon Fırat'ın doğusundaki

Kürt vilayetlerinde bir yerel yönetim düzeni kuracak; bir yıl sonra Kürtler dilerse Milletler Cemiyeti'ne bağımsızlık için başvurabilecekti. Bununla birlikte Kürdistan Teali Cemiyeti'nin (KTC) mensupları Kürdistan'ın sınırlarını Van'ın güneyinden geçirerek Kürdistan'ın önemli bir kısmını kurulması planlanan Ermenistan'a bırakılması sebebi ile Şerif Paşa'ya tepki göstermiş ve antlaşmayı kabul etmemişlerdir. Yine Ankara Hükümeti'ne sadık kalan aşiretler arasından Ankara'nın da desteği ile birçok aşiret ileri geleni protesto telgrafları çekerek Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldıklarını belirtmiş, bunun üzerine Şerif Paşa, Kürtlerin temsilciliği görevinden istifa etmiştir.

SEYDA: Genellikle tarikat şeyhleri ve ilim ehli kişiler için kullanılan ünvan/hitap. Tarikat ehli için mürşit anlamında; ilim ehli için üstad, hoca anlamında kullanılır. Tasavvuf camiasında çoğunlukla Menzil ve Cizre şeyhleri için kullanılır.

SICAK TAKİP: Saldırıya maruz kalan ülkenin güvenlik güçlerinin takip ettiği veya operasyon düzenlediği saldırgan grubun sınırı aşarak komşu ülkeye geçmesi halinde sınırı aşarak operasyonun sürdürülmesidir. TSK, Türkiye içindeki saldırılarını müteakip PKK militanlarına karşı 1980'li yıllardan günümüze dek onlarca kez sıcak takip operasyonu gerçekleştirmiştir. Bu operasyonlar meşru savunma hakkını düzenleyen Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51. maddesine dayandırılmıştır. Ayrıca bkz. SINIR ÖTESİ OPERASYON

SIKIYÖNETİM: Örfi idare. Savaş hali, isyan, devletin düzenini ve ülkenin bölünmezliğini içten ve dıştan tehlikeye düşürecek şiddet hareketlerinin yaygınlaşması gibi gerekçelerle anayasada belirtilen temel hak ve özgürlüklerin geçici bir süre için sınırlandırıldığı ya da tümüyle kaldırıldığı; kolluk görev ve yetkilerinin sivil yönetimden askeri görevlilere geçtiği olağanüstü yönetim biçimi. Sıkıyönetim; tabii afet, salgın hastalık, ağır ekonomik bunalımlar ve sıkıyönetimi gerektiren hallerin daha hafifinin meydana gelmesi durumlarında ilan edilen olağanüstü halden farklıdır. Sıkıyönetimde yetki askeri makamlarda, olağanüstü halde ise mülki makamlardadır. Olağanüstü halde sıkıyönetim mahkemeleri yoktur.

Cumhuriyet tarihi boyunca birçok kez değişik yerlerde, değişen sürelerde sıkıyönetim uygulamalarına başvurulmuştur. Türkiye’de 12 değişik olay sebebiyle sıkıyönetim uygulanmıştır. Bu olaylar; Şeyh Said Ayaklanması, Kubilay Olayı, 2. Dünya Savaşı, 6-7 Eylül Olayları, öğrenci gösterileri ve 27 Mayıs, Talat Aydemir Olayı, 15-16 Haziran İşçi Olayları, 12 Mart, Kıbrıs Harekatı, Irak İç Savaşı, 1970’lerdeki yaygın şiddet hareketleri ve 12 Eylül Darbesi’dir. Türkiye’de sıkıyönetimin en son kalktığı tarih 19 Temmuz 1987’dir. Sıkıyönetim en uzun süre ile (7 yıl bir ay) 2. Dünya Savaşı sırasında uygulanmıştır. 12 Eylül’de uygulanan sıkıyönetim 6 yıl 10 ay 7 gün sürmüştür. En kısa sıkıyönetim ise (1 gün) Irak İç Savaşı sebebiyle uygulanmıştır.

12 Eylül Darbesi ile ilan edilen ve 1987 yılına kadar süren sıkıyönetimin bazı illerde kaldırılması ve PKK’nin 1984 yılında silahlı eylemlere başlaması sebebi ile Kürt illerinde Olağanüstü Hal Uygulaması’na geçilmiş ve bu uygulama Kasım 2002’ye kadar devam etmiştir

SINIR ÖTESİ OPERASYON: Bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin, bir saldırı karşısında saldırganlara karşı düzenlediği operasyonu, sıcak takibi komşu bir ülkenin topraklarını da içerecek şekilde genişletmesi. Sınır ötesi operasyon Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin meşru savunma hakkına ilişkin 51. maddesine dayandırılmaktadır. TSK 1980’li yılların ortalarından günümüze dek PKK’yi etkisiz hale getirmek amacıyla onlarca kez havadan ve karadan sınır ötesi operasyon düzenlemiştir. Türkiye, Irak’ın kuzeyine 1983-2000 yılları arasında 24 kez operasyon yaptı. Bu operasyonların en büyüğü 21 Mart 1995’te başlayan ve ‘Çelik Operasyonu’ ismi verilen harekattir. Bu hareket ile 14. kez Irak’a girildi ve 43 gün süren operasyona 35 bin asker katıldı. Irak topraklarına 60 kilometreden fazla girildi. Aynı yılın Temmuzunda TSK, tampon bölge oluşturmak için bir kez daha Irak’a girdi ve operasyon 45 gün sürdü. Batı ülkeleri operasyona büyük tepki gösterdi. Yine 1992 ve 1998’de hava gücü desteğinde 15 bin civarında askerin katılımı ile büyük operasyonlar düzenlendi. 1999 yılında Öcalan’ın yakalanmasından sonra saldırmazlık sürecine giren PKK’nin 2004 yılından sonra yeniden saldırılarına başlamasının ardından 2007 yılında sınır ötesi operasyonlar yeniden başladı.

SIVADÎ/Sıwadi: Leyla ve Mecnun (Leyla û Mecnun) isimli mesnevi-nin yazarı. Hakkında bilgi olmamakla birlikte en az iki yüzyıl önce yaşadığı tahmin edilmektedir.

SOANE, ELY BANNİSTER (1881-1923): İngiliz yazar, seyyah ve 1919-1921 yılları arası Irak Kürdistanı'nda siyasi yönetici. Soane, Şeyh Mahmud Berzenci'yi destekleyen Edward Noel'in yerine 1919'da Süleymaniye yöneticiliğine atandı. Şeyh Mahmud'a olumlu bakmamasına rağmen Kürt otonomisine olumlu baktı. Bölgede sıkı bir yönetim sergileyen Soane eğitim dili Kürtçe olan okullar açtı. Kürtleri Kürtçe üzerinde çalışmaya roman yazmaya gazete çıkarmaya, yayın yapmaya teşvik etti. Yönetim alanına Kürt bir karakter kazandırmaya çalıştı.

1921'de düzenlenen Kahire Konferansı'nda İngilizler Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın denetiminde anayasal bir monarşi kurmaya karar verince Soane'nin görevi sona erdi ve İngiltere'ye döndü. 1902'den beri Ortadoğu da olan. ve Kürt dilini lehçelerine varana dek mükemmel derecede bilen Soane, Kürtler ve özellikle Kürt grameri üzerine birçok çalışma yaptı. En tanınmış eseri *To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise: With historical notices of the Kurdish tribes and the Chaldeans of Kurdistan/ Mezopotamya ve Kürdistan'a Gizli Yolculuk: Kürdistan'ın Kürt Aşiretleri ve Keldanilerine İlişkin Tarihsel Notlar*'dır. Soane 1923'te İngiltere'de öldü.

SORAN EMİRLİĞİ: Soran Bölgesi merkez olmak üzere kurulan, uzun yıllar varlığını devam ettirdikten sonra ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikası çerçevesinde varlığına son verilen emirlik. Merkezi Revanduz olan emirlik adını kurulduğu bölgeden almaktadır. Şerefname'ye göre Soran mirlerinin ilk atası Kelos ismini taşımaktadır. Bununla birlikte gerçekte emirliğin kurucusu Kelos'un oğlu Mir İsa'dır. Soran Emareti Paşayé Kor, Miré Kor lakabı ile de bilinen Revanduzlu Mir Muhammed Paşa zamanında en güçlü dönemini yaşadı. Paşa 1814 sonrası Baban, Behdinan, Botan Mirleri ve Osmanlılar ile savaşıarak topraklarını genişletti. Fakat sonunda teslim olarak İstanbul'a gönderildi ve bir süre sonra Kürdistan'a dönüşüne izin verildi. Dönüşü sırasında Sivas'ta alıkonuldu, bir süre sonra öldü. Ölümünden sonra kardeşi Resul, Revanduz Miri oldu ise de Osmanlı Devleti'nin Bağdat valisi tarafından yönetimden uzaklaştırıldı. Böylece

SORAN/Deveri Soran: Irak Kürdistanı'nda Türkiye ve İran sınırı ile sınırlanan bölge- mıntika.. Soran bölgesinin asıl kenti şu an Erbil'e bağlı bir kaza olan Soran olmakla birlikte bölgenin en iyi bilinen şehri Revanduz'dur. Revanduz aynı zamanda 19. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından varlığına son verilen Soran Beyliği'nin de merkeziydi. Mıntikanın diğer önemli yerleşim yerleri Sidekan ve Halifan'dır. Soran aynı zamanda bölgede meskun bir aşiretin adıdır.

SORANİ: Kürtçenin lehçelerinden biri. Kurmanciden sonra en yaygın olan Kürt diyalekti olan Sorani "Kurmanciya Jêr" (Güney Kürtçesi) olarak adlandırılmaktadır. Irak ve İran'da yaşayan takriben 6-7 milyon Kürt tarafından konuşulmaktadır. Kurmanci ile aralarındaki farklara karşın Kurmanci konuşan biri Soranice konuşan ile zorlukla da olsa anlaşabilir. Sorani lehçesi Mukri, Erdelani, Germiyani, Hoşnav, Pişdar, Kirmanşahi ve Erbili gibi ağızları içerir. Tarihsel olarak Kürtçenin dört diyalektinin en yenisi olan Soranice'nin yazılı tarihi 19. yüzyılın ortalarında başlamakla beraber diğer Kürt lehçeleri gibi yasaklamalara maruz kalmadığından ve Irak'ta yüzyılın ortalarından beri lokal da olsa eğitim dili olarak kullanıldığından hızlı bir gelişim göstermiştir. Soranice 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Süleymaniye başta olmak üzere daha bir çok kentli sınıfça kullanıldı ve geliştirildi. Bugün Irak ve İran Kürtleri arasında özellikle yazılı ve görsel basında başat dil konumundadır. Nali (1798-1855), Hacı Kadir Koyi (1817-1897), Şeyh Rıza Talabani (1835-1910), Mahvi (1830-1906), Vefai (1844-1902), 19. yüzyılda Sorani lehçesi ile yazmış önemli şairlerdir.

KDP ve KYB'nin egemenlik alanları kabaca iki Kürtçe diyalektin yoğun olarak konuşulduğu alanlara tekabül eder. Kurmanci konuşan Behdinan'da KDP; Soran konuşan Soran bölgesinde KYB egemen parti durumundadır.

STRAN: Kürtçe şarkı/türkü anlamında kelime. Genelde enstrümantal olarak icra edilir ve yinelenen bir nakaratı vardır. Stranlar hareketli olabileceği gibi uzun hava tarzında da olabilir.

SİİRDİ, MOLLA HALİL (1750-1843): Alim ve şair. Kürt medresele-
rinin önemli simalarından olan Molla Halil es-Siirdî 1750 yılında Bitlis'in
Hizan ilçesinin Gulpik (Süttaş) Köyü'nde doğdu. Birçok medresede ders
gördükten sonra İmadiye'de (Amediye) Mela Mehmûdê Behdîni'den icazet
aldı. Ardından Musul'a giderek Kadiri Şeyhi Şeyh Ahmed Reşîdî'ye intisap
etti. Bitlis'te beş yıl ders verdikten sonra Siirt merkeze yerleşti. Bu sebepten
Siirdî nispeti ile anılmaktadır. 25 civarında eser yazmıştır. Bunların iki tanesi
Kürtçedir: *Nehcu'l-Enam* ve *Risaleya Tecwîdê* (Tecvid Risalesi). Bunların
haricinde de Kürtçe şiirleri vardır.

SİLAHLI PROPAGANDA: 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'de faali-
yet gösteren sol örgütler tarafından yoğun olarak kullanılan devlete ait veya
devlete yakın hedeflere yapılan saldırılara verilen ad. Silahlı propagandanın
amacı bir hareketin, örgütün kuruluşunu duyurmak, kamuoyunda tanın-
mak, devletin otoritesini sarsmak, örgütün varlığını ve gücünü ispatlamak,
tarafدارlarına moral vermek, devletin yeteri kadar güçlü olmadığı ve kendi-
lerinin ise güçlü olduğu intibası ile halkı kendi yanına yer alma konusunda
cesaretlendirmektir. Mahir Çayan'a göre silahlı propaganda kitleleri devrim
saflarına çekmenin temel mücadele metodudur. 1970'li yıllarda Mahir
Çayan'ın bu konudaki teorilerinden etkilenecek kurulan ve faaliyet gösteren
Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birlikleri (MLSPB) 1970'li yıllarda
aktif olarak silahlı eylemler düzenlemiştir.

Stratejik savunma, stratejik dengeleme ve stratejik saldırı başta olmak
üzere üç aşamadan oluşan 'Uzun süreli halk savaşı' ilan eden PKK bunun
ilk aşaması olarak silahlı propaganda amacı ile silahlı kanadı olan Kürdistan
Kurtuluş Güçleri'ni (Kürtçe: *Hêzên Rizgariya Kurdistan*, HRK) kurdu.
HRK eylemlere başlamak üzere Eruh-Şırnak- Pervari Bölgesinde Mahsun
Korkmaz liderliğinde 14 Temmuz Silahlı Propaganda Birliği'ni, Hakkari-
Çukurca-Şemdinli Bölgesinde Abdullah Ekinci liderliğinde 21 Mart Silahlı
Propaganda Birliği'ni, Van-Çatak Bölgesinde Ali Ömürcan liderliğinde 18

Mayıs Silahlı Propaganda Birliği'ni oluşturmuştur. Mahsun Korkmaz ve Abdullah Ekinci komutasındaki birlikler, 15 Ağustos 1984 PKK ilk büyük ölçekli silahlı eylemini gerçekleştirerek örgütün silahlı mücadeleye başladığını duyurdular, propaganda yaptılar. PKK'nin silahlı kanadı HRK daha sonra ARGK adı ile silahlı eylemlerine devam etti. Günümüzde PKK'nin silahlı kanadı HPG silahlı eylemleri/propagandayı gerçekleştirmektedir.

SİLOPİ, ZİNAR: Bkz. KADRİ CEMİLPAŞA

SİMKO/ İSMAİL AĞA ŞIKAKİ (1887- 1930): 1918-1922 arası İran Kürdistanı'nın çoğunu egemenliği altına almış olan Şikaki aşiretinin reisi. Çoğunluk Simko lakabı ile anılır. Şikak aşiret reisinin oğlu olan Simko, kardeşi Cafer Ağa'nın Azerbeycan valisi tarafından Tebriz'de öldürülmesinden sonra Şikakların reisi olarak politik yaşamına başladı. 1919'da kendisine karşı düzenlenen başarısız bir suikast girişiminden sonra İran yönetimine karşı tavrını sertleştirdi. İran'dan rövanş almak isteyen Simko, aynı zamanda Kürt milliyetçi taleplerinin de önderliğini yaptı ve Kürtler için otonomi

Simko

talep etti. Abdürezzak Bedirhan ve sınır bölgesinde etkili bir Kürt milliyetçisi olan Şeyh Ubeydullah'ın torunu Seyyid Taha II. gibi Kürt milliyetçileri ile ilişki kurdu. Simko, Seyyid Taha'nın kız kardeşi ile evlenmiştir. Ruslar tarafından Urmiye'den sürülen Abdürezzak Bedirhan'ın çıkardığı gazetenin yayını sürdürdü. Yine Urmiye'de 1921'de Mahabadlı Molla Muhammed Tarjani'nin editörü olduğu Kürt milliyetçiliği tarafı olan bir gazete çıkardı.

Simko, 1918 yılında egemenlik arzularının çakıştığı Nesturi Patriği Mar Şemun/Şimun'u davet etmesi ardından da beraberindekilerle birlikte öldürme- si üzerine Nesturiler, Salmas'ta intikam

saldırılarına giriştiler, yine Hoy'da Kürtler ve Nesturiler arasındaki çatışmalarda yüzlerce kişi hayatını kaybetti. 1918'e kadar Urmiye Gölü'nün batısında egemenliğini tesis etmiş olan Simko, 1919'da güçlü bir ordu oluşturdu. Teymur Ağa Şikak'ı Urumiye'ye vali olarak atadıktan sonra egemenlik alanını genişletmeye devam eden Simko, bir dizi savaştan/çatışmadan sonra Mahabad (Savuc-bulak), Hoy, Maku, Miandobad ve Piranşehir'i ele geçirdi. Gulmakan Savaşı'nın ardından Urmiye-Tebriz yolunu denetimine aldı. 1922 Miandobad Savaşı'nda da İran ordu komutanı komutan Halo Kurban'ı (Halo Qurban) yenilgiye uğrattı öldürdü. Bu dönemde Simko'nun kuvvetleri 10 bin kişiye kadar ulaştı. Temmuz 1922'de önce Sakaryazı Savaşı'nda yenildi ve İran kuvvetleri Şerik'teki karargahına girdiler. Sarıtaç/ş Savaşı'nda İran ordusunun karşısında tutunamayarak yanındaki bin kadar askeri ile yakındaki Türkiye sınırına doğru çekilen Simko burada silahlarını bırakmaya zorlandı. 1924 yılında yeniden İran'a dönen Simko 1926'da yeniden isyan etti ve Salmas Ovası'nı işgal etti, ardında Salmas'ı (Şahpur) kuşattı. İran ordusunca yenilgiye uğratarak Türkiye sınırına kadar sürüldü. Önce Türkiye sonra Irak'a geçen Simko 1929'da yeniden faaliyete geçti. 1930'da İran ordu komutanı Hassan Mukaddem tarafından affedildiğine dair bir mektup ile Uşnu'ya davet edilmesi üzerine yanındakilerle yola çıktı. Uşnu'ya vardığında şehir dışına çıkarılan Simko tuzağa düşürülerek öldürüldü (30 Temmuz 1930). Çarpışmada da öldüğüne dair başka bir anlatımda vardır.

Tartışmalı politik bir kimliğe sahip olan Simko, kendi dönemindeki birçok kişi tarafından bir "feodal" ve "eşkıya" olarak görülmüştür. Kişisel hırsları milliyetçilik ile iç içe geçen Simko kendi döneminde İngilizler, Ruslar, ve Türklerden yardım aldı ise de politik amaçlarına ulaşamadı. Hareketinin en büyük eksikliği hiçbir formal örgütlenmesinin olmaması idi. Bununla beraber 20. yüzyıl İran Kürtlerinin en tanınmış politik figürlerinden biri olan Simko özellikle Türkiye-İran sınırındaki Kürtlerin bilincinde Kürtlerin bağımsızlığı için çalışan bir savaşçı olarak yer etmiştir.

SİNCAR/Şengal: Irak'ın kuzeyinde el-Cezire bölgesinde, Suriye sınırında yer alan bölge ve bölgenin merkezi olan şehir. Resmi olarak Musul'a bağlı olan Sincar'ın nüfusu çoğunlukla Yezidilerden müteşekkil olmakla beraber Sincar'da Müslüman Kürtler ve Araplar da yaşamaktadır.

SİNCARDAĞI/Çiyayê Şengalê/ Cebel-i Sincar: Irak'ın Kuzeyinde, el-Cezire bölgesinde yer alan sıradağlar. Dağ adını bulunduğu Sincar bölgesinden almaktadır. En yüksek noktası 1.356 metredir.

SİNCAR, MEHMET (1953-1993): Siyasetçi. Mardin eski Demokrasi Partisi (DEP) milletvekili. Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi'nden mezun oldu. 1991'de HEP ile seçim ittifakı yapan SHP listesinden Mardin milletvekili seçildi. HEP'in kurucuları arasında olan Sincar bu partisin kapatılmasının ardından onun devamı niteliğinde olan DEP'e geçti. 1993 yılında faili meçhul cinayetleri soruşturmak üzere gittiği Batman'da, DEP il yöneticilerinden Metin Özdemir'le birlikte 4 Eylül'de uğradığı silahlı saldırı sonucu öldü/öldürüldü. 1997 yılında Susurluk Olayı ile ilgili bir rapor hazırlayan Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş, cinayetle ilgili önemli açıklamalarda bulundu ise de daha sonra başka kişilerin de adı gündeme geldi. Olay tam olarak aydınlatılamadı.

SİNCARİ, ALİ (1932-): Siyasetçi. Sincar'da doğan Sincari, 1964 yılında IKDP politbüro üyeliğine seçildi ve 1975 yenilgisine kadar bu görevde kaldı. 1978 yılında Kürdistan Birlik Partisi'ni (Yekiti Dimukrati Kurdistan/al-Ittihad al-Dimuqrati al-Kurdistani) kurdu. Kürt otonomisini amaçlayan parti 1993 yılında IKDP'ye katılırken Ali Sincari'de merkez komite üyeliğine seçildi.

SİNE: Bkz. SENENDEC

SİVAS KAMPI: 27 Mayıs Darbesi'nden dört gün sonra 485 Kürt ileri geleninin mahkeme kararına dayanmadan Milli Birlik Komitesi (MBK) kararı ile toplanıp Sivas'ta zorunlu ikamete tabi tutulduğu kampa verilen ad. Bu kamp Sivas Kabakyazı'da 5. Er Eğitim Tugayı'nda askeri garnizon içindeydi. Aralarında ağa, şeyh, tüccar, siyasetçi, iş adamı, Nur Cemaati mensupları bulunan kamp tutuklularının yaşları 14 ila 70 arasında değişmekteydi. Kamp tutukluları dokuz ay boyunca savcı ve mahkeme huzuruna çıkarılmadılar, tümünün menkul ve gayrimenkullerine el konuldu. Dokuz ay süren Sivas

Kampı, 7 Ekim 1960 tarihinde yürürlükteki 2510 Sayılı İşkân Kanunu'na ek olarak çıkarılan 105 No'lu Kanunu'ndan sonra dağıtıldı. Ancak bu kanunla birlikte, kamptaki 55 kişi Antalya, Isparta, Denizli, İzmir, Burdur, Muğla, Afyon, Manisa ve Çorum'a sürüldü. Bu sürgün de Adalet Partisi hükümeti sırasında Ekim 1963'te çıkarılan genel af la son buldu.

MBK ve basın, tutuklamaların sebebinin "Sosyal bazı reformları yapabilmek, ortaçağın Türkiye'de yaşayan düzenini yıkmak, ağalık, şeyhlik gibi müesseseleri yok etmek..." olarak kamuoyuna açıklamıştır. Gerçekte tutuklamalar muhtemel bir Kürt muhalefeti başlamadan sindirmeyi amaçlamıştır. 27 Mayısçılar bu olayı devirdikleri DP'ye karşı bir koz olarak da kullanmışlardır. 31 Mayıs 1960'tarihli Cumhuriyet gazetesinde Milli Birlik Komitesi'nin yakında neşredeceği vesikaların bir Kürdistan hükümeti tesisi için DP grubu içinde çalışanların varlığını ispat ettiği, sabık iktidarın Şeyh Said'in oğlunun Rus yapısı ciple Doğu'da propaganda yapmasına göz yumduğu şeklinde bir haber çıkmıştır.

SİYABEND Ü XECÊ: Halk arasında yaygın olarak bilinen aşk destanı. Kürt kültüründe Mem ve Zin (Mem û Zîn) efsanesinden sonra en çok bilinen efsanedir. Siyabend ismi kimi yerde Siyamend kimi yerde de Siyamed olarak geçer. Deştâ Silivâ'da Siyabend'in başından geçen olaylarla başlayan maceralar aşk ve kahramanlıkla son bulur. Olaylar kısaca şöyle gelişir: Siyabend amcasının karısının elinden rahat bulamayıp kaçar. Ömer Ağa'nın (Emer Axa) emrine girer. Ağa, kızı Elif'i verse de Siyabend istemez ve Süphan Dağı'na gidip kardeşini görür. Oradan doğuya gider ve Şikakan aşiretinden Xecê'yi (Hatice) görür ve aşık olur. Siyabend, Xecê'nin yedi kardeşini evlendirmeyi vaad etse de onlar buna yanaşmaz ve Siyabend yedi kardeşi de öldürür ve Xecê ile Süphan Dağına kaçar. Burada karşılarına çıkan bir geyiğe Xecê'nin gülümsemesi üzerine geyiğin peşine düşer ve bir uçurum kenarında geyik onu uçuruma yuvarlar. Xecê ardından geldiğinde Siyabend daha ölmemiştir. Xecê'ye artık kendisinden ümit olmadığını söyler ve ölür. Bunun üzerine Xecê de uçurumdan atlayarak intihar eder.

SİYAHPOŞ (-1831?): Şair. *Seyfulmulk û Melke Xatûn* (Seyfûlmülk ve Melke Hatun) adlı eserin sahibi olan şair, şiirlerinde 'kara/lar bağlayan' anla-

mında Siyahpoş, Siyahpûş mahlasını kullanmıştır. Esas isminin Muhammed Cevad olduğu ifade edilmektedir. İran Kürdistan'ından olan şairin 18. yüzyılda Silvan'a gelerek Ferhoyê Inzer Ağa'nın himayesine girdiği söylenenler vardır. Mollalık (Melelik) yapan Siyahpoş'un mezarı şu an Silvan'dadır.

SOSYAL DEMOKRAT HALKÇI PARTİ (SHP): 19 Mayıs 1983'te kurulmuş Halkçı Parti (HP) ile 29 Mayıs 1983'te kurulmuş olan Sosyal Demokrasi Partisi'nin (SODEP) 3 Kasım 1985'te birleşmesi ile oluşan siyasi parti. Aydın Güven Gürkan'dan sonra 1986-1993 yılları arası Erdal İnönü Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) başkanlığını yaptı. SHP, 1991'de DYP ile koalisyon hükümeti kurdu. 1994'te yeniden kurulan CHP'ye katıldı. Partinin bir kanadı daha devletçi iken, sosyal demokrat kanadı Kürt Sorunu konusunda daha duyarlılık gösterdi. SHP, 1989 yılında "Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakış ve Çözüm Önerileri" başlıklı kendi zamanı için birçok olumlu görüş içeren ilk Kürt Raporu'nu hazırladı. Meselenin çözümü için demokrasiye vurgu yapan raporda Anayasadan başlayarak bütün ilgili yasal düzenlemelerin demokratik hukuk ilkelerine uygun hale getirilmesi, anadil yasağı ile ilgili yasakların kaldırılması vatandaşların anadillerinde serbestçe konuşabilmeleri, yazabilmeleri, öğretebilmeleri ve bu dillerde değişik kültür etkinliklerinde bulunmalarının güvence altına alınmasından bahsedilmiş; ayrıca, İnsan hak ve özgürlüklerini hiçe sayan demokrasi dışı baskıcı uygulamalar eleştirilmiştir. Parti, Kürt Sorunu konusundaki ılımlı tavrı sebebiyle ile bazı çevrelerce eleştirildi.

SHP Ekim 1991 seçimlerinde 7 Haziran 1990'de kurulan ve Kürt Sorunun çözümünü siyasetinin eksenine alan HEP ile ittifak yaptı. Bu ittifaka karşı parti içinden karşı çıkışlar oldu. Seçimde partinin Kürt bölgelerinde oyları artarken Ege, Trakya ve Karadeniz'deki oylarında düşüş yaşandı. Parti içi muhalefet bu oy kaybını HEP ile yapılan ittifaka bağlandı. Seçimin ardından yemin töreni sırasında SHP listesinden seçilen HEP milletvekilleri Hatip Dicle ve Leyla Zana'nın resmi yemin metninin dışına çıkması siyasi krize yol açtı. Diğer yandan SHP, Paris'teki Uluslararası Kürt Konferansı'na katılan 7 Kürt milletvekilini parti disiplinine aykırı hareket ettikleri gerekçesi ile ihraç etti. SHP'den ihraç edilen Kürt milletvekilleri ile 1992 Nevruzunda yaşananlar sebebi ile partiden istifa eden Kürt milletvekilleri, HEP hakkında kapatılma davası açıldığı için,

DEP'i kurdular. SHP rakip siyasetçiler ve kamuoyunun bir kesimi tarafından PKK'li olarak görülen HEP'lileri meclise taşımakla suçlandı.

STÊR DERGİSİ (1943-1945): Dr. Kamuran Bedirhan tarafından 1943-1945 yılları arasında Beyrut'ta yayınlanmış olan gazete. Her yıl bir sayı olmak üzere toplam 3 sayı yayımlanmıştır. Bazı araştırmacılara göre Stêr Dergisi, Roja Nû gazetesi ile dağıtılan bir ektir.

SURÇİ: Irak Kürdistan'ında meskun Kurmanci konuşan büyük aşiretlerden biri. Barzanilerin yakınında yaşamaları ve daima sorunlu olmaları sebebi ile Molla Mustafa Barzani'ye karşı Abdülkerim Kasım hükümetini desteklediler. 1991 yılına kadar da Saddam'ı destekleyen Surçiler Irak ordusunun yanında Kürtlere karşı savaştılar ve bu yüzden "caşş" olarak görüldüler. Surçi aşiretinin öncülüğünde Eylül 1991 yılında Kürdistan Muhafazakar Partisi (KMP) kuruldu. Aşiret 1990'ların başında Bağdat'ı destekleyen ve Kürt yönetimine karşı olan 65 Kürt aşireti ile birlikte Musul Vilayet Konseyi'ni kurdu. KMP, 19 Mayıs 1992 günü yapılan Kuzey Irak'taki seçimleri boykot etti. Aşiretin ve KMP'nin önde gelenlerinden Hüseyin Ağa Surçi KDP-KYB arasındaki savaşta gizlice KYB'yi desteklediği ve düşmanlığı kıskırttığı gerekçesi ile 16 Haziran 1996'da IKDP tarafından öldürüldü. KMP'nin, IKDP'nin kontrolünde bulunan bölgelerdeki faaliyetleri de yasaklandı.

SURİYE KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ/SKDP: 1957'de kuruldu. SKDP Suriye'deki Kürtlerin ulusal haklarının tanınmasını talep etti. 1958'de Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmesinden sonra parti üzerindeki baskılar arttırıldı.

SURİYE: Suriye nüfusunun % 10'unu oluşturan Kürtler, Araplardan sonra ülkenin en büyük etnik grubudur. Kürtler, 20 milyona yakın Suriye nüfusunun yaklaşık 2 milyonunu teşkil etmektedir. Tamamı Kürtçenin Kurmanci lehçesini konuşan Kürtlerin tamamına yakını Sünni çok az bir kısmı ise yezididir. Çoğunluğu ülkenin kuzeydoğusunda Türkiye ve Irak sınırına yakın bölgede yaşamakta olan Suriye Kürtlerinin % 30'u Haleb'in kuzeyinde Afrin (Kürt Dağı) olarak adlandırılan bölgesinde, %10'u Fırat

Nehri'nin Suriye'ye giriş yaptığı yere yakın olan Ayn Al-Arap'ta (Kürtçe adı Kobani), % 50'si ise kuzeydoğuda Cezire bölgesinde ikamet etmektedir. Kürt Dağı'nda yaşayanlar buranın yerli halkıdır. Cezire'dekiler ise sonradan gelen ve Suriye'nin vatandaşlığına almadığı Kürtlerdir. Buraların dışında Şam ve Halep'te çok sayıda Kürt bulunmaktadır. Kürtlerin yaşadığı kuzeydeki bölge petrol kaynakları açısından ülkenin en zengin bölgeleridir.

Suriye Kürdistanı'nın Osmanlı Kürdistanı'ndan ayrılması I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile Fransa arasında 1921 yılında imzalan Anka-ra antlaşması ile gerçekleşti. Suriye'nin Fransa mandası olduğu dönemde Kürtler zaman zaman isyan ederek kamu binaları ele geçirip Kürt bayrağı asmışlardır. 1920'ler ve 1930'larda Kürt isyanlarının şiddetle bastırılmasını müteakip birçok Kürt Türkiye'den ayrılarak Suriye'ye göçmüştür. Yine Suriye'deki Kürtler 1927'de Hoybun adında Kürt milliyetçi örgütlenmesini kurarak siyasi faaliyetlerde bulundular. 1920-1946 manda yönetimi döneminde Kürtlerin otonomi talebi kabul edilememekle birlikte Kürtler ve diğer etnik unsurlar Suriye vatandaşlığına kabul edilmiş ve büyük baskılara maruz kalmaksızın hayatlarını idame ettirmişlerdir. Bu durum 1950'lerde değişti. Yönetim değişikliği ile birlikte Kürtler Suriye'nin bütünlüğü ve Arap kimliği için tehdit olarak görülmeye başlanmış, hakları sınırlandırılırken, üzerlerindeki baskı ise artırılmıştır.

1950'li yıllarda yükselen Arap milliyetçiliği ve Irak'taki gelişmeler hemen karşı tepki doğurmuş ve ilk Kürt partisi 1957 yılında Suriye Kürdistan Demokrat Partisi adıyla kurulmuştur. Iraklı Kürt lider Mustafa Barzani'ye yakın olan parti, Suriye Kürtlerinin etnik grup olarak kabul edilmesini ve devletin bölgelerine daha fazla ilgi göstermesini talep ediyordu. Mısır ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde partinin hareket alanı sınırlandı. Baas'ın iktidara gelmesinden iki yıl sonra 1965 yılında, Kürt Demokrat İlerleyiş Partisi kuruldu. Bu parti 1975 yılında Iraklı Kürt lider Celal Talabani tarafından kurulan KYB ile yakın ilişki içinde olmuştur.

1960'lı yıllarda yapılan toprak reformu, Kürtlerin geleneksel seçkinlerinin ekonomik gücünü kırmayı amaçlamıştır. Reform çerçevesinde kamulaştırılan toprakların yüzde 43'ü Cezire bölgesinde bulunmaktaydı. 1962 yılındaki nüfus sayımı, bugünkü birçok sorunun temelini oluşturmuştur. Sayım sonucu aslen Suriyeli olmadıkları ve göçmen oldukları gerekçesi ile 120.000 Kürt'ün vatandaşlık hakkı elinden alınmıştır. Kürtler, vatandaşlık

haklı elde etmek için 1935 yılından beri Suriye’de yaşadıklarını ispatlamak zorundaydılar. Bu uygulamaların görünmeyen hedefi ülkenin zengin kuzeydoğu bölgesinin Araplaştırılmasıydı. Bu politikayı Kürtçenin kullanımına ilişkin sınırlamalar izlemiştir. 1963 yılında Baas partisinin iktidara gelmesi ile Arap milliyetçiliğinin Suriye politikasındaki belirleyiciliği arttı. Bu dönemde Cezire bölgesi polis şefi Muhammed Talib Hilal’in hazırladığı Arap Kuşağı (Hizam el-Arabi) projesi ile bölgede Arabizasyon politikası izlendi. Proje kapsamında Türkiye Suriye sınırında 10-15 km derinliğinde 300 kilometrelik uzunluğundaki bölgeye Arapların iskan edilmesi politikası izlendi. Projenin ekonomik boyutu da vardı. Zengin petrol kaynaklarına ek olarak ülkenin pamuk ve buğday üretiminin % 80 buradan üretilmektedir. Bu plan Suriye ile Irak-Türkiye Kürtleri arasında bir kordon oluşturmayı amaçlıyordu. 1970’li yıllarda Hafız Esad döneminde ise Arap Kuşağı planı çerçevesinde Irak ve Türkiye sınır bölgesinde 41 modern tarım köyü kurularak Araplar yerleştirilmiştir. Arap Kuşağı Projesi 1976’da askıya alındı ise de göç ettirilen Kürtlerin geri dönüşüne izin verilmedi. Bu süreçte paralel olarak Kürtlerin kimlik haklarında sürekli bir gerileme yaşandı. Kürtlerin dillerini kullanmaları ve Kürtçe eğitim görmeleri yasaklandı veya kısıtlandı. Gösteri ve yürüyüşlere katılmaları yasaklandı.

1980’li 1990’lı yıllara Suriye-Kürt ilişkilerinin nispeten iyi olduğu bir dönemdir. Bu dönemde hem Iraklı hem Türkiyeli Kürt siyasi muhalif partileri Suriye hükümeti arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Suriye bu dönemde özellikle Türkiye ile yaşadığı su problemine bağlı olarak PKK’nin Suriye’de kamp kurmasına göz yumulurken, benzer bir politikayı sorunlar yaşadığı Iraklı muhaliflere karşı da gütmüştür. Diğer yandan bu dönemde devlet kademelerinde yükselebilen Kürtler, Kürtlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine dair herhangi bir girişimde ve beyanatta bulun/a/mamışlardır. Bu dönemde Suriye Kürtlerinin devlete karşı herhangi bir girişimde bulunmalarını meselesi Suriye’deki PKK varlığı ile doğrudan alakalıdır. Suriye ile yakın ilişkileri olan PKK bu politik çerçevede Suriye Kürtlerinin dikkatini Türkiye’ye yönlendirmiştir. Günümüze dek Suriye Kürtlerinin PKK kadrolarının takriben 4/1 oluşturması, Suriye’deki Kürt milliyetçiliğinin Türkiye’ye yönlendirildiğini açıkça göstermektedir. PKK’ye desteğin kesilmesiyle Kürtlerin rejime yönelmemeleri yönündeki baskı da kalkmış oldu.

1998 yılında Türkiye'nin baskısı ile Öcalan'ın Suriye'den ayrılmak zorunda bırakılması, Suriye'nin 1997 sonrası Saddam'la ilişkilerini geliştirmesi, Kürt muhalefeti desteklemekten vazgeçmesi, Irak Kürdistanı'nda yaşanan gelişmeler sonucu Suriye Kürtlere karşı sert bir politika izlemeye başlamıştır. Hafız Esad'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Beşşar Esad Kürtlerin haklarının iade edileceğini beyan etmesine rağmen bu konuda bir gelişme yaşanmazken 2004 yılında yaşanan "Kamışlı Olayları" Suriye ve Kürtlerin ilişkilerinde yeni bir dönem olmuştur. Kamışlı kentinde bir futbol maçı sırasında başlayan gerginlik çatışma ile sonuçlanmış ve çatışmalar tüm Kürt kentlerine yayılarak bir Kürt-Arap çatışmasına dönüştü. Suriye yönetiminin bölgeye ordu sevk ederek şiddetle bastırdığı olaylarda 40 civarında kişi hayatını kaybetti. Akabinde Suriye tüm Kürt partilerin faaliyetlerini yasaklarken çok sayıda kişi göz altına alındı ve tutuklandı. 2005 yılında Kürtlerin kültürel haklarını talep eden Şeyh Muhammed Maşuk Haznevi'nin Mayıs ayında ortadan kaybolduktan üç hafta sonra cesedinin bulunması Kürtler tarafında infaz olarak değerlendirilmiş ve ardından yaşanan süreçte ilişkiler yeniden gerilmiştir. Kürt muhaliflerin Mart 2006'da Washington'da düzenlenen Suriye'de Demokrasi ve Kürt Hakları Konferansı'na katılmaları Şam yönetimini rahatsız etmiştir.

Suriye'nin Kürtlere karşı izlediği bu politikasını günümüzde sürdürmektedir. Türkiye'deki "Kürt Açılımı" politikası sürecinde Suriye yönetiminden bazı açıklamalar gelmekle birlikte olumlu hiçbir adım atılmamış Kürtlerin yaşam koşullarında bir ilerleme sağlanamamıştır. Kürt dili ve kültür üzerinde baskılar ve insan hakları ihlalleri devam etmektedir. Günümüzde hala Suriye Kürtlerinden yaklaşık 350 bini kendilerine kimlik verilmediği için vatandaşlık statüsünden ve temel insan haklarından yoksun yaşamaktadır. Bu Kürtlerin bir kısmı "ecani" (yabancı) geri kalanı ise daha düşük bir statüde "maktumin" (kayıtdışı) olarak gözükmektedir.

Bugün Suriye'de çok sayıda Kürt partisi mevcut olmakla birlikte bunların devletçe de faaliyetleri takibata alınan en önemlileri PYD, Azadi, Yekiti, Kürt Gelecek Hareketi ve KDP-S 'dir. Kürt siyasi partileri yasal izne sahip olmadıklarından sürekli takip edilmekte ve tutuklanmaktadırlar. Bunlardan hiçbiri bağımsız devlet ya da rejim değişikliği talebini gündeme getirmemekte bağımsızlıktan ziyade kendi kültürlerine uygun özgürce

yaşam mücadelesi verdiklerini ve Suriye vatandaşı olmayı istediklerini belirtmektedirler.

2010'da başlayan ve bazı Arap ülkelerinde rejimlerin düşmesi ile neticelenen "Arap Baharı" adı verilen isyan dalgası 2011 yılında Suriye'de de sızdı ve Batı ülkeleri tarafından desteklenen ve teşvik edilen uzun süreli gösteriler başladı. Kürtler, "Esed Yönetimi"nden rahatsız olmakla beraber yönetimine karşı Batılılarca desteklenen gösterilere karşı temkinli bir tutum takınarak çekimser bir destek verdiler ve bir çeşit "bekle gör" politikası izlediler. Kürt partiler bu dönemde Suriye'de muhtemel yeni yönetim sonrası dönem için federasyon vb. talepleri seslendirmeye başladılar. Barzani'ye yakın Suriyeli muhalif Kürt partiler yaşanan süreçte ortak tutum ve politika geliştirmek için "Kendi kaderini belirleme hakkı, Kürt halkının taleplerini garanti altına alacak bir anayasa, demokratik bir Suriye gündemi ile ocak 2012'de Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin başkenti Erbil'de Mesut Barzani'nin katılımı ile bir toplantı düzenlediler. PKK'nin Suriye'deki siyasi yapılanması PYD bu toplantıya iştirak etmedi. Fakat daha sonra Suriye'de PKK'ye yakın partilerin oluşturduğu Halk Meclisi'nin (Meclisa Gel) başını çeken PYD, Barzani'ye yakın Suriyeli Kürt partilerin oluşturduğu ittifak olan Suriye Kürtleri Ulusal Konseyi (Encumena Nîştîmanî ya Kurdi li Sûriyeyê-ENKS) ile birlikte 9-10 Temmuz 2012'de Erbil'de gerçekleştirilen toplantıya katıldı. Görüşmelerin ardından Kürt muhalifler güçlerin ortaklaştırma kararı aldı. 2011-2012'de Suriye'de yaşanan çatışmalar sürecinde PYD, yönetim karşıtı faaliyetlerden uzak durdu ve bu tutumu sebebiyle yoğun bir şekilde eleştirildi. Parti, Suriyeli muhaliflerin Suriye dışında oluşturdukları Suriye Ulusal Konseyi'nin de içinde de yer almadı. Suriye'de yaşanan çatışmalar süresince kendi savunma güçlerini oluşturan/güçlendiren PYD iç çatışmaların şiddetlendiği 2012 Temmuzunda silahlı bir çatışmaya girmeksizin, Kobani ve Afrin, Dêrik, Amûdê, Tîrbê Sipiyê gibi yerleşim yerlerinde yönetime ele koydu.

SUSURLUK SKANDALI/SUSURLUK KAZASI: 3 Kasım 1996 Balıkesir-Bursa karayolunda Susurluk ilçesi Çatalceviz mevkiinde meydana gelen trafik kazası ve bu kaza sonucu, yasadışı polis-mafya-siyaset ilişkilerinin ortaya çıkması ile patlak veren skandal. Türkiye'nin yakın tarihinin en önemli skandallarındandır. Kazada, İstanbul Kemalettin Eröge Polis Okulu

Müdürü Hüseyin Kocadağ, Mehmet Özbay sahte kimlikli Abdullah Çatlı ile 1970 doğumlu Gonca Us ölürken, aracın sahibi DYP Şanlıurfa milletvekili Sedat Edip Bucak yaralı kurtuldu.

Kazanın ardından kamuoyunda uzun süren devlet, siyaset, mafya ilişkileri ve bunun niteliği üzerinde yapılan tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Kazanın ardından kamuoyunun tepkisi ve yasadışı ilişkilerin ortaya çıkması üzerine 2 Haziran 1997 de başlayan yargılama 12 Şubat 2001’de sona erdi. DGM’de görülen davada sanıklar silahlı teşekkül oluşturmak suçundan 4 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldılar. İbrahim Şahin ve Korkut Eken’e 6 yıl ağır hapis cezası verildi.

Susurluk kazası ile ortaya çıkan devletin bazı çete/mafya ve aşiretlerle olan yasadışı ilişkileri gerçekte 1990’lı yılların başında gittikçe güçlenen ve toplumda köklenen PKK ile mücadele düşüncesine dayanmaktadır. PKK’nin bağımsızlık ilan edeceğini beyan etmesinin akabinde toplanan MGK’da alınan karar doğrultusunda PKK’ye karşı yeni mücadele sürecinde gayri nizami harp usullerine başvurulmuş bu kapsamda mafya, bazı çeteler, itirafçılar ve devlet yanlısı aşiretlerle işbirliğine gidilirken, yürütülmesi planlanan mücadeleye kontrgerilla unsurları da destek vermiştir. Yine aynı kapsamda Özel Harekat Dairesi yeniden yapılandırılmıştır. Mevcut planların haricinde sorunun silahsız çözümünü savunan Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis aynı yıl içinde (şüpheli bir şekilde) öldüler. Bu dönem devletin zirvesinde Cumhurbaşkanı olarak Demirel, Başbakan olarak Tansu Çiller, Emniyet Genel Müdürü olarak Mehmet Ağar’ın, Genel Kurmay Başkanı olarak Doğan Güreş’in bulunduğu bir dönemdir. Tansu Çiller ‘PKK’ya yardım eden iş adamlarının listesinin ellerinde olduğunu ve bunlardan hesap sorulacağını’ beyan etmiş bilahare yaşanan dönem PKK’ye karşı operasyonların şiddetlendiği, faili meçhullerin sayısının hızla arttığı ve birçok Kürt işadamlarının öldüğü bir dönem olmuştur.

Gerçekte Susurluk Kazası ile ortaya çıkan karanlık ve hukuk dışı ilişkiler ağını var eden ortam ve süreç PKK ile devlet güçleri arasında yaşanan çatışmalar ve bu çatışmalarda PKK’yi yenilgiye uğratma düşüncesi sonucu teşekkül etmiştir. Mevcut hukuk dışı ilişkilerin içinde yer alanlar suikastler, uyuşturucu ticareti, adam kaçırma, haraç alma vb. birçok yasadışı işe karışmış ve bir süre sonra devletin kendilerine tanıdığı inisiyatif/yetkiyi kişisel amaçları için kullanmışlardır.

SÜLEYMANİYE/Silêmanî: Irak Kürdistanı'nın ikinci büyük kenti ve yakın zamana kadar kültürel merkezi. Süleymaniye Vilayeti merkezi olan Süleymaniye şehri 1 milyona yakın nüfusu barındırırken, vilayetin tamamı 2 milyon'a nüfusa sahiptir.

Irak Kürdistanı'nın güneydoğusundaki Süleymaniye şehri 1781 yılında Baban emiri Mahmud Paşa tarafından kuruldu ve emirliğin (1649-1850) başkenti yapıldı. Baban emiri Süleyman Paşa'nın adını taşımaktadır. Şehir kısa zamanda Irak Kürdistanı'nın özellikle Soran diyalekti konuşan bölgenin kültürel-entellektüel merkezi haline geldi. Beyliğin yıkılışın ardından da 19. yüzyılda şehirde birçok şair ve edip yetişti. Kent özellikle Şeyh Mahmud Berzenci'nin 1919 yılında kendisini "Kürdistan Kralı" ilan etmesi ve ardından İngilizlere isyan etmesi ile 20. yüzyıl başında Irak'taki Kürt milliyetçiliğinin merkezi haline geldi. Soran bölgesinin merkezi olan Süleymaniye 1975'te kuruluşundan sonra KYB'nin en önemli merkezi olmuştur. 1992 yılında kurulan Bölgesel Kürt Yönetimi'nin sınırları içinde olan şehir 1994-1996 yılları arası KDP ve KYB arasında yaşanan iç çatışmadan sonra geçici bir süre KYB kontrolünde kurulan hükümetin merkezi oldu.

SÜPER VALİ: 1987'de uygulamaya başlanan Olağanüstü Hal (OHAL) uygulaması kapsamında görevlendirilen Olağanüstü Hal Bölgesi valilerini ifade etmek için kullanılan Türkiye'nin yakın tarihinin popüler siyasi deyişi. 1987-2002 yılları arasında OHAL'in cari olduğu Olağanüstü Hal Bölgesi'nde 6 Olağanüstü Hal Bölge Valisi görev yaptı. Bu valiler sırasıyla Hayri Kozakçıoğlu, Necati Çetinkaya, Ünal Erkan, Necati Bilican, Aydın Arslan ve Gökhan Aydınır'dır. Çok geniş yetkilere sahip olmalarından dolayı bu valiler "Süper Vali" olarak adlandırılmışlardır. Valilere, Jandarma Asayiş Komutanı'na yetki verme, gerekli gördüğü durumlarda personelin görev yerini değiştirme (tayin) veya görev alanın dışında çalışmasını sağlama, köy, mezra gibi yerleşim yerlerini boşaltma, birleştirme, kamulaştırma vb. yetkiler tanınmıştır. Süper valilerin görev yaptıkları OHAL dönemi Türkiye'nin yakın tarihinde şiddet olaylarının, insan hakları ihlallerinin, fail-i meçhullerin ve yasa dışı işlerin en yoğun olduğu dönemdir. PKK öncülüğünde yükselen Kürt milliyetçi hareketini bastırmak gerekçesi ile özellikle 1990'lı yıllarda başvuru bu uygulamaların sonuçları OHAL bölgesini aşarak tüm Türkiye'yi etkilemiştir. Ayrıca Bkz. OLAĞANÜSTÜ HAL UYGULAMASI

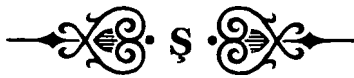
SÜRGÜNDE KÜRT PARLAMENTOSU/Parlamenta Kurdistanê Li

Devreyê Welat (PKDW): PKK'nin 08-27 Ocak 1995 tarihleri arasında gerçekleştirdiği 5. Kongresinde alınan bir "ulusal kongre" oluşturma kararı doğrultusunda 1995 yılının Nisan ayında Avrupa'da oluşturulan PKK'ye yakın meclis yapılanması. 65 üyeden oluşan parlamento, sürgündeki DEP milletvekilleri, bazı Kürt belediye başkanları, aydınları ve kurumlarının temsilcileri tarafından oluşturuldu. Kürdistan'ın her tarafından gelen üyelerin katılımıyla Kürdistan Ulusal Kongresi'nin ilk adımı atılmak istenmiştir. İsmet Şerif Vanlı'nın ardından Yaşar Kaya'nın başkanlık yaptığı Parlamento Lahey, Viyana, Moskova, Oslo, Kopenhag, Roma ve Brüksel'de toplantılar yaptı. Avrupa'nın meclisleri, kurum ve kuruluşları tarafından tanınmayan Parlamento, Kürt politikasında bir birliktelik oluşturmaya ve Türkiye'ye yaptırım uygulamaya çalıştı. 15 kişilik yürütme konseyini ve yedi çalışma komitesi oluşturan Parlamento PKK'nin bir organı olma imajından kurtulamadığından büyük devletlerce tanınmadığı gibi KDP, KYB gibi büyük Kürt partileri de parlamentodan uzak durmayı yeğlediler. Ayrıca Türkiye'nin uluslararası baskısı da parlamentonun etkisiz olmasında büyük rol oynadı. 1999 kendisini fesh eden parlamento yerini Kürdistan Ulusal Kongresi'ne bıraktı. Bu kurum zamanla Sürgündeki Kürt Parlamentosu'ndan daha pasif bir duruma gelmiştir.

SÜRYANİLER: Ortadoğu'da yaşayan Hristiyan topluluk. 37-43 yılları arasında Hristiyanlığı kabul eden ilk topluluk olan Süryaniler I. yüzyılda kurulan Antakya Kilisesi tarafından Hristiyanlığa kazandırıldı. Birçok kez Kilise merkezini değiştirmek zorunda kalan Süryanilerin Patriklik merkezi 1963 yılından beri Suriye'nin başkenti Şam'da bulunmaktadır. Bugünkü patrik (122. patrik olan) Moran Mor İgnatios I. Zekka Iwas'dır. Milletler sistemine göre örgütlenen Osmanlı Devleti'nde Süryaniler merkezi hükümetle olan ilişkilerini Rum ve Ermeni cemaatler aracılığıyla sürdürmüşlerdir. Süryanilerin İstanbul'da bir kilise açarak Ermenilerden bağımsız olma girişiminde bulunmaları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fiili anlamda sonuç vermesine rağmen, resmi olarak 1913'te bir millet şeklinde tanınmışlardır. Kendilerini 'Suryoyo' (çoğulu Suryoye) ya da 'Suroyo' (çoğulu Suroye) olarak adlandıran topluluk aynı bölge de yaşayan Kürtler tarafından Hristiyan anlamında 'fileh/fille' olarak adlandırmaktadır.

Bugün 5-6 milyon olarak tahmin edilen Süryani nüfusun 3-4 milyonu Hindistan'da yaşayan Hint kökenli, fakat Süryani kilisesine bağlı cemaattir. Türkiye'deki, nüfusları 17.000 civarında olan Arami Süryani'nin 15.000'i İstanbul'dadır. Bu nüfus 1950'lerde başlayan 1980'lerde hız kazanan, Doğu'dan gelen göç ile oluşmuştur. Süryani kültürünün en önemli merkezi olan Tur Abdin bölgesinde bugün yaklaşık 2000 kişilik Süryani nüfusu yaşamaktadır. Geçmişte yoğun olan Süryani nüfus özellikle dış göçlerle hızla azalmıştır. Son yıllarda kesin dönüş yapan aileler vardır.

SYKES-PİCOT ANTLAŞMASI: I. Dünya savaşı devam ederken 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya arasında savaş sonrası Osmanlı Devleti'nin nasıl paylaşılacağına dair yapılmış gizli antlaşma. Antlaşmanın müzakerelerini Fransa adına Geoges Picot, İngiltere adına Sir Mark Sykes yürüttüğü için antlaşma bu şekilde isimlendirilmiştir. Bu antlaşmaya göre Kürt coğrafyasının bir kısmı Fransa'ya, Musul vilayeti İngilizlere, Doğu Anadolu ise Ruslara bırakılmıştır. Rusya'nın savaştan çekilmesiyle İngiltere, Ruslara ayrılan Musul'u alarak kendi mandası olan Irak'a bağladı. Kemalist hareketin başlamasıyla da antlaşma önemli ölçüde kağıt üzerinde kalmıştır. Savaş sonunda çizilen sınırlar Sykes Picot Antlaşması'ndakinden farklı olmakla beraber Kürt coğrafyasının bir kısmı (Suriye Kürdistanı) Ankara Antlaşması (1921) ile Fransa'ya, Musul Vilayeti'de (Irak Kürdistanı) Ankara Antlaşması (1926) ile İngilizlerin Irak mandasında bırakıldı.

ŞAFİİLİK: Hanefi, Maliki ve Hanbeli mezhepleri ile birlikte dört büyük Sünni fıkıh ekolünden biri. Mezhebin kurucusu Muhammed İdris eş-Şafii'dir. Kürtler arasında en yaygın olan sünni İslam mezhebidir. Müslüman Kürtlerin % 80'inde Şafii, geri kalanı ise Hanefi mezhebine mensuptur. Kürdistan Mısır'dan sonra Şafiiliğin en önemli merkezidir. Şafilik, özellikle Mervaniler döneminde Kürtler arasında hızla yayılmıştır.

ŞAKIRO (-1996): Serhad bölgesinin ünlü dengbeji. Asıl adı Şakir Deniz olan Şakiro, Ağrı ili Patnos ilçesi Navik Köyü'nde doğdu. Dengbejlikte ustası Dengbej Reso'dur. 1959-1966 yılları arasında ailesi ile Adana'ya göçen Şakiro 1966 yılında Muş'a döndü. 1968 yılında da Erzurum'un Karayazı ilçesine yerleşti. 1983'te İzmir'e göç etti ve 1996 yılında burada öldü. Halk arasında büyük bir üne sahip olan ve çoğu amatör olarak kaydedilmiş çok sayıda ses kaydı bulunan Şakiro babasına nispeten Şakirê Bedih, Karayazı'ya nispetle Şakirê Qereyazê (Karayazılı Şakir) olarak tanınmıştır.

ŞAL VE ŞAPIK/ Şal û Şepik: Merkezi Kürdistan'da yoğun olarak giyilen erkek kıyafeti. Şal ve Şepik ince iplikle dokunmuş olan şalvar ve cepkenden oluşur.

ŞARK VE KÜRDİSTAN GAZETESİ: 1908 yılında Türkçe olarak yayınlan gazete. Haftada iki kez dört sayfalık olarak yayınlanan gazetenin sorumlusu

Hersekli Ahmet Şerif, başyazarı ise Malatyalı Bedri'ydi. Molla Said-i Kürdî'nin de yazarları arasında bulundu-ğu gazetenin kaç sayı çıktığı bilinmemektedir.

ŞAVIS, ROJ NURİ (1947-): Siyasetçi. Almanya'da mühendislik alanında doktora derecesi aldıktan sonra döndüğü Irak Kürdistanı'nda Kürt direnişine katıldı. KDP Politbüro üyesi olan Şavis 1992 sonrası Bölgesel Kürt Yönetimi'nde ve 2003 sonrası Irak yönetiminde birçok üst düzey görevde bulundu.

Şark ve Kürdistan Gazetesi

ŞEBEKLER: Musul civarında yaşayan dini topluluk. Ehl-i Hak inancına dahil edilen topluluk Türkiye'deki Aleviliğe benzer bir inanca sahiptir. Irak hükümetini Arabizasyon politikasına maruz kalan Şebeklerin 1988'de İran-İrak Savaşı sonunda 20 civarına köyleri yıkıldı. Şebekler dillerini *Şebekî* olarak adlandırmaktadırlar. Şebeklerin anadili Gorani olmakla beraber ibadet dilleri Türkçedir. Aşiretsiz olup şehirde ikamet eden seyyidlerin tarlalarında çalışırlar. Peygamberin ve Ali'nin soyundan geldiklerine inandıkları seyyidlerin Şebekler üzerinde büyük bir otoritesi vardır. İnançlarına göre Allah, Muhammed, Ali üçlüsü tanrısal görünüşün birliği oluşturur. Burada dominant olan Ali figürüdür. Dinlerinin kurucusu olarak Hacı Bektaş-ı Veli'yi ve Safevileri göstermektedirler. Bazı dini toplantılarda okunan şiirler Şah İsmail ve Pir Sultan Abdal tarafından yazılmıştır. Kutsal kitapları Kitab-ı Menakıb veya Buyruk olarak bilinir. Her Şebek manevi lider olarak yaşlı bir Pir'e, Dede'ye bağlıdır. Pir, cem ibadetini evinde düzenler. Yıllık olarak kutlanan üç büyük geceye kadın ve erkek beraber katılırlar. Hac olarak yerel birkaç türbenin ziyareti en önemli dini ritüellerdendir.

ŞEDDADİLER: Doğu Transkafkasya'da Aras nehri ile Kura arasındaki bölgeyi 951 ile 1075 yılları arası Abbasi hilafetinin düşüş döneminde yöneten Kürt hanedanı. Dvin, Gence, Tiflis, Nahcivan ve Karabağ şehirleri Şeddadilerin egemenliğinde idi. Muhammed Bin Şeddad tarafından Dvin'de kurulan devlet daha sonra merkezini buradan Gence'ye taşıdı. Selçukluların müttefiki olan devletin son tarihlerinde toprakları Selçuklularca ilhak edildi. Selahaddin Eyyübi Şeddadilerle akraba olan Dvin kökenli Revadi aşiretine mensuptur.

ŞEHO, MEHMET/Mihemed Şexo (1948-969): Sanatçı ve halk ozanı. Suriye Kürdistanı'nın Kamışlo kentinde bağlı Gırbanın Köyü'nde doğan sanatçının asıl adı Muhammed Salih Şehmus'tur (Mihemed Salih Şexmus). 1970 yılında Lübnan'a giden sanatçı Beyrut'ta Müzik Merkez Birliği'nde iki sene müzik dersi gördü ve burada Serkeftin isimli bir müzik grubu kurdu. Daha sonra Irak'a geçen Şeho, şarkılarını Bağdat radyosunda seslendirdi. Barzani hareketinin çöküşünün ardında geçtiği İran'da bir süre kalan Mihemed Şeho 1989'da yılında Kamışlı'da hayatını kaybetti. 14 albüm yapan sanatçının şarkıları birçok sanatçı tarafından seslendirildi.

ŞEHREZÛR: Kürdistan'ın güneyinde İran sınırında bir bölge. Esasında münbit bir ova olan Şehrezur, Hawraman (Havraman) bölgesinin batısına düşer. Şehrezur güneydoğudan Havraman'ı Luhn, güneyde Sirvan (Diyala) güneybatıda Derbend-i Han geçidi, batıda Süleymaniye'ye bağlı Arbet ile komşudur. Şehrezur'da esas olarak Caf aşireti meskundur. Nakşibendi şeyhlerine ait ünlü Beyara ve Tavela kasabaları da Şehrezur'dadır. 18. yüzyılda oluşturulan Şehrezur eyaleti şu sancaklardan oluşmuştur: Kerkük, Erbil, Koysancak, Karaçolan, Revanduz, Harir. Buraların mütesellimleri Bağdat'tan atanmaktaydı. Bir süre sonra Şehrezur ayaklanan Baban emirlerinin eline geçti. 1867 yılındaki idari taksimat ile Musul eyaleti kurulunca Şehrezur, Kerkük sancağına bağlandı. Şehrizur Ovası ise Süleymaniye'ye ilhak edildi.

ŞEMDİNLİ OLAYLARI: 9 Kasım 2005'te Hakkâri ili Şemdinli ilçesindeki Umut Kitapevi'nin bombalanması olayıdır. Olayda kitap evinde bulunan bir kişi ölürken (Mehmet Zahir Korkmaz) bir kişi yaralanmış (Metin Korkmaz) kitapevi sahibi Seferi Yılmaz ve olayı duyarak toplanan vatandaşların bombacıyı takibi sonucu arabaya binerek kaçırmaya çalışan 3 kişi yakalamış ve emniyet güçlerine teslim edilmiştir. Vatandaşlar tarafından tahrip edilen ve Jandarmaya ait olduğu kesinleşen aracın bagajında silahlar ve bombalanan kitapevini gösteren krokiler bulunmuştur. Tutuklanan kişilerin salıverildiği iddiası üzerine sokağa dökülen halk ile güvenlik güçleri arasında bir hafta boyunca yaşanan gerginlikler ölümle neticelendi. Olayı müteakip mahkeme sürecinde Genel Kurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt olaya ilişkin yaptığı bir açıklamada astsubay Ali Kaya (Mutkili Ali) ile ilgili olarak "kendisini tanıyım iyi çocuktur" şeklinde bir açıklamada bulundu.

Yargılama sonunda bombalama eyleminin iki askerle (Ali Kaya ve Özcan İldeniz) bir PKK itirafçısından (Veysel Ateş) oluşan *çetenin işi* olduğuna karar veren Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi, sanıkları toplam 39 yıl beş ay 10'ar gün hapisle cezalandırdı. Fakat sanıkların temyiz başvurusu üzerine Yargıtay 9. Ceza Dairesi kararı eksik soruşturma gerekçesiyle bozdu ve yargılamanın askeri mahkemede yapılmasını istedi. 14 Aralık 2007 tarihinde, Van Jandarma Asayiş Kolordu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde görülen ilk duruşmalarında, tutuklular serbest bırakıldı. Yine Hakkâri Ağır

Ceza Mahkemesi de olayı müteakip toplanan halkın üzerine ateş açarak bir kişiyi öldürmek ve beş kişiyi de yaralamaktan yargılanan uzman çavuş Tanju Çavuş'u tahliye etti.

Diğer taraftan Şemdinli iddianamesini hazırlayan dönemin Van Cumhuriyet Savcısı Ferhat Sarıkaya, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun 20 Nisan 2006 tarihli kararıyla, *mesleğin şeref ve onurunu ve memuriyet nüfuz ve itibarını bozacak nitelikte görüldüğü* gerekçesiyle ihraç edildi. Sarıkaya dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı sonradan Genel Kurmay Başkanı olan Yaşar Büyükanıt'ı 1997 yılında bölgede görevli iken çete kurmakla suçlamıştı. Şemdinli Olayı ve devamında yaşanan süreç uzun süre kamuoyu gündeminin ilk sırasında yer aldı ve olaya ilişkin tartışmalar hala devam etmektedir.

ŞEMO, ARAP/Erebé Şemo (1897-1978): Edebiyatçı, ilk Kürtçe romanın yazarı. 1897'de o zamanlar Rusya'nın egemenliğinde olan Kars'ın Susuz Köyü'nde doğdu. 1916'da demiryolunda işçi olarak çalışırken Bolşevikler ile ilişki kuran Şemo, Sovyet Devrimi için çalışmaya başladı ve 1918'de Bolşevik Parti üyeliğine kabul edildi. 1920'de Moskova'da yükseköğrenime başladı. 1924'te Ermenistan'a dönerek Ermenistan Komünist Partisi safında Kürtler arasında faaliyetlerde bulundu. 1928'de bir grup Kürt öğrencinin eğitim amacıyla Leningrad'daki Doğu Enstitüsü'nde gönderilmesine yardımcı oldu. Daha sonra H. A. Orbeli başkanlığında İvan Marogulov ile birlikte 1929'da Latin harfleriyle Kürtçe alfabe hazırladı.

1930-1937 yılları arasında Erivan'da yayımlanan Rêya Teze (Yeni Yol) adlı Kürtçe gazetenin çıkarılmasına editör olarak katkıda bulundu. Aynı yıl *Emrê Lenin* (Lenin'in Emri/Buyruğu), *Terîqa Révolûsiya Oktbyabrê* (Ekim Devrimi Tarihi) ve *Kolxoz û Kara Wê Jî Gundiyan ra* isimlerini taşıyan üç kitap yayımladı. 1931 yılında Leningrad'taki Felsefe ve Filoloji Enstitüsü'nde Kürtçe dersleri verdi. Kanatê Kurdo (Qanadê Kurdo) ve İshak Sukerman ile Kürçe'nin grameri üzerine çalıştı. 1934'te Erivan'da düzenlenen ilk Kürdoloji Konferansına katıldı. 1937'de diğer Kürtlerle beraber Stalin'in tarafından sürgün edildi. Sürgünden ancak Stalin'in ölümünden sonra, 1956 yılında dönebildi. 1935'te yayımlanan *Şivanê Kurd* (Kürt Çoban) otobiyografik romanı adlı romanı ilk Kürtçe roman kabul edilmektedir. Arap Şemo sonraki yıllarda *Dimdim* (1966), *Jiyana Bextewar* (Mutlu Yaşam) (1969) ve *Hoppo*

(1969) adlı romanlarını yayımladı. SSCB'nin Kızıl Bayrak ve Halkların Kardeşliği madalyalarına sahip olan Arap Şemo 1978'de öldü

ŞENER, MEHMET CAHİT: PKK'nin kurucularından ve PKK merkez komite eski üyesi, PKK'nin 4. Kongresi'nin de toplantı başkanı. PKK içinde tanınan ve saygı duyulan bir PKK mensubu olan Şener, Diyarbakır Cezaevi'nde uzun süre kaldı ve orada açlık grevlerine katıldı. Cezaevinden çıktıktan sonra Suriye'ye geçen Şener, 1989'da Bekaa Kampına vardı. Eğitim akademisine yönetici olarak atandı. Kongre sonrası Öcalan yönetimine yönelik eleştirilerde bulundu. Öcalan tarafından ajan olabileceği iddiası ile Haftanın Kampı'nda göz altına alındı ve tecrit edildi. Şener, Hakkari bölge komutanı Sarı Baran ile birlikte kaçarak 1991'de yeni bir yapı olarak PKK-Vejin'in kurulduğunu ilan etti. Şener, Dilan adlı bir yandaşı ile beraber Kamışlı'da kaldığı dairede öldürüldü. Sarı Baran çalışmaya devam etti ise de bir ilerleme sağlayamadı ve birkaç yıl Barzanî'nin korumasında kaldıktan sonra Avrupa'ya gitti. Şener ve Sarı Baran'ın Vejin yapılanması teşebbüsü PKK tarihinde Öcalan'ın otoritesine yönelmiş son büyük tehdittir. Şener'in öldürülmesi ile Öcalan'ın iktidarı güçlenmiş; daha sonra PKK içinde aynı düzeyde karşı bir girişim olmamıştır. Ayrıca bkz. VEJİN.

ŞENGAL: Bkz. SİNCAR

ŞEREFHAN BİDLİSİ: Bitlis Beyi/Miri ve ilk Kürt tarihi olan Şerefname'nin yazarı. Rojkî/rojkan aşireti reisi ve Bitlis Emiri olan babası Osmanlılara karşı çıktığından azledilince Safevilere sığındı. Şerefhan 1543'te İran'ın Kum şehrinde doğdu. Şah I. Tahmasb'ın çocukları ile birlikte eğitim gören Şerefhan 20 yıla yakın birçok şehirde valilik yaptı. 1578 yılında çok sayıda akrabası birlikte ile Van şehrine kadar geldi. Sultan III. Murad'ın onayı ile yeniden Bitlis Beyliği'nin başına geçti.

Şerefhan, 1597'de ilk Kürt tarihi olan Şerefname isimli kitabını Farsça olarak yazdı. Eser özellikle tarihte kurulmuş Kürt devlet ve emaretlerin tarihini ortaya koymaya çalışır. Şiirleri olduğu söylense de bugün için bunlar elde mevcut değildir. Şerefhan 1603/1604'te öldü. Türbesi Bitlis'te Şerefiye Külliyesinin avlusu içindedir.

ŞEREFKENDÎ, DR. MUHAMMED SADIK/Dr. Mihemed Sadîq Şerefkendi (1938-1992): Siyasetçi. İran Kürdistan Demokratik Partisi (İKDP) eski başkanı. Şair Hêjar'ın (Abdurrahman Şerefkendi) kardeşi olan Sadîk Şerefkendi, Bukan bölgesinde (Terexe Köyü'nde) dünyaya geldi. İlk öğretimini Mahabad'ta, orta öğretimini Tebriz'de tamamladıktan Tahran Üniversitesi'nin Kimya bölümünden 1959'da mezun oldu. Mahabad ve Urumiye'de çalıştı. 1972 yılında Fransa'ya giderek 6. Paris Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1976'da İran'a dönen Şerefkendi, Tahran Üniversitesi'nin Kimya Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı.

İran Devrimi'nden sonra düzenlenen İKDP'nin 4. Kongresi'nde parti merkez yönetim kuruluna seçildi; ayrıca partinin Tahran sorumluluğunu ve sonraki süreçte partinin basım-yayım işlerinin sorumluluğunu üstlendi. 1989'da Abdurrahman Kasımlı'nın Viyana'da İran devlet görevlileri ile müzakereleri yürütürken (İran istihbarat birimlerine) öldürülmesinin ardından parti başkanlığı görevine seçildi. Selefinin akıbetine uğrayan Şerefkendi de 1993 yılında Berlin'de İran'daki muhalefet güçleri ile görüşmeler yürütürken beraberindeki İKDP'nin dış ilişkiler sorumlusu Fattah Abdülî, Almanya sorumlusu Homayûn Ardalan ve Nuri Dehkurdi ile birlikte 17 Eylül'de Mykonos isimli Yunan lokantasında öldürüldü. Alman hükümetinin konuya ilişkin yürüttüğü soruşturma ve mahkeme süreci dünya kamuoyunda Mykonos Davası olarak adlandırıldı/anıldı. Ayrıca bkz. MYKONOS DAVASI

ŞEREFNAME: Bitlis emiri, tarihçi ve şair Şerefhan-ı Bitlisi tarafından kaleme alınmış Kürdistan'da hüküm sürmüş Kürt sülalelerinin ayrıntılı tarihçesini anlatan ilk (pan)Kürt tarihidir. 1597 tarihinde Farsça olarak kaleme alınan eser bir giriş ve dört bölümden oluşmuştur. Giriş bölümü: Kürt toplulukları ve durumlarını anlatılır. Birinci Bölüm: Geçmişte bağımsız hükümdar ve sultan olarak adına hutbe okutulan Mervani ve Eyyûbi emirleri ile Şehrîzor, Büyük Lor ve Küçük Lor hanedanları hakkındadır. İkinci Bölüm: Saltanat ve bağımsızlık iddiasında bulunmamakla birlikte bazen kendi adlarına hutbe okutmuş ve para bastırmış olan Erdelan, Hakkâri, Behdînan (Îmadiye) ve Bohtan (Cizre) hükümdarları hakkındadır. Üçüncü Bölüm: Çemişkezek, Eğil-Palo, Çermik, Sason-Hazzo, Hizan, Müks (Bah-

ŞEREF HAN ŞEREFNAME

Şerefname'nin M.Emin Bozarslan'ın
çevirisiyle Deng Yayınları'ndan çıkmış
bir baskısı

çesaray), Kilis, Şirvan, Atah (Lice), Tercil (Hazro), Swedi, Slemani (Silvan), Mahmudiyan (Hoşab) ve diğer yerlerdeki ikincil hükümdar sülaleleri hakkındadır. Dördüncü Bölüm: Yazarın ataları olan Bitlis hükümdarları hakkındadır.

ŞEYH SAİD İSYANI (13 Şubat-31 Mayıs 1925): 1925 yılında Nakşibendi tarikatına mensup Şeyh Said öncülüğünde Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı girişilen Cumhuriyet döneminin en geniş çaplı Kürt ayaklanması. Kürt milli duyguları ve İslami hassasiyetleri isyanda etkin rol oynamıştır. Ayaklanmanın olduğu dönemde "Genç Hadisesi" olarak adlandırılan isyanın hazırlan-

masında Azadi Cemiyeti önemli rol oynamıştır. Kürt haklarını talep eden cemiyet yeni Cumhuriyet yönetiminin bazı uygulamalarından rahatsızdı; Kürt diline getirilen kısıtlamalar, Kürdistan kelimesinin kitaplardan çıkarılması, haritalardan silinmesi, askerlerin köylülere kötü muamelesi, el konulan hayvan veya erzakın ücretinin az ödenmesi ya da hiç ödenmemesi, ve Müslüman kitleyi birbirine bağlayan hilafetin kaldırılması cemiyete ve Kürtlerde rahatsızlık yaratmıştı. Şeyh, cemiyet tarafından kazanılmaya çalışıldı ve olası bir ayaklanma için hazırlıklar yapıldı.

İsyan, 13 Şubat 1925'te Genç ilinin (şimdiki Bingöl'ün ilçesi) Ergani ilçesinin Eğil bucağına bağlı Piran Köyü'nde jandarma müfrezesiyle çatışmaya girmeleri ile patlak verdi ve hızla geniş bir alana yayıldı. İlk haftalarda olaylar isyancılar lehinde gelişti. İsyancılar, 16 Şubat'ta Genç ili merkez kazası Darahini'yi ele geçirdikten sonra Bingöl üzerinden Diyarbakır'a yöneldiler. Maden, Siverek ve Ergani'yi ele geçirildi. Şeyh Abdullah yönetimindeki bir grup Varto'yu ele geçirerek Muş'a yöneldi ise de geri çekilmek zorunda kaldı.

Gelişmeler üzerine hükümet 21 Şubat'ta Doğu vilayetlerinde sıkıyönetim ilan etti. İsyancıların üzerine gönderilen ordu birlikleri Şeyh Said kuvvetleri karşısında tutunamayarak 23 Şubat'ta Diyarbakır'a çekilmek zorunda kaldılar. 24 Şubat'ta Şeyh Şerif yönetimindeki başka bir grup Elazığ (Elaziz) merkezi ve Palu ilçesini ele geçirdiler. Şeyh'in kuvvetleri 7 Mart'ta Diyarbakır'ı kuşattılar. İçerden destek görmeyen isyancılar askerlerce geri çekilmeye zorlandı ve sevk edilen ordu yığınak yaparak yavaş yavaş kontrolü ele geçirdi.

İsyan başladığında iktidarda olan Fethi Paşa hükümeti bölgede sıkıyönetim ilan etti, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun ilk maddesine dinin siyasete alet edilmesini vatana ihanet suçu sayan bir madde eklendi. Ordunun seferber edilmesi için lüzumlu mali kaynağı temin etmek üzere bütçeye ödenek konuldu. Mustafa Kemal'in ağırlığı koyması ile isyanı bastırma konusunda yeterince aktif olmadığı düşünülen Fethi Okyar istifaya zorlandı. Ve İsmet İnönü hükümeti kurmakla görevlendirildi (3 Mart). Meclisten geçirilen Tahrir-i Sükun Kanunu ile hükümete olağanüstü hal yetkileri tanındı. Basına sansür getirildi. Biri Ankara'da diğeri, Diyarbakır'da iki İstiklal Mahkemesi kuruldu.

İsyanı bastırma planları Reisicumhur M. Kemal, Umumi Reis Vekili İ. İnönü ve Berlin büyük elçisi Kemalettin Sami Bey (Gökçen) tarafından yapıldı. Bazı ordu birlikleri o zaman Fransa'nın denetiminde olan Suriye sınırındaki güney demir yollarından sevk edilerek isyancıların arkadan çevrilmesi sağlandı. Takviye alan askeri kuvvetler bu sırada Diyarbakır'ı kuşatma altında tutan Şeyh Said kuvvetlerini püskürtülerek geri çekilmeye zorladı. Geniş çaplı bir sevkîyatın ardından 26 Mart'ta toplu saldırıya geçen ordu bir bastırma harekâtıyla kuşatmayı sonlandırılırken isyancıları teslim olmaya zorladı.

Devlet, ayaklanmanın bastırılması için 50 bin kişilik askeri güç seferber etti. İsyanın bastırılmasında hava kuvvetleri kullanıldı ve Bingöl-Palu civarları uçaklarca bombalandı. Şeyh Said ve beraberindekiler 15 Nisan'da ele geçirildi. Diyarbakır'daki Şark İstiklal Mahkemesi Şeyh Said ve 47 arkadaşı için ölüm cezasına hükmetti. Ertesi gün, 28 Haziran 1925'te Şeyh Said ve arkadaşları idam edildi. Ayaklanmayla ilişkisi olduğu iddiası ile Kürt Teali Cemiyeti'nin reisliğini yapmış olan Seyyid Abdülkadir ve 12 arkadaşı İstanbul'da tutuklanarak yargılanmak üzere Diyarbakır'a getirildiler. Yargı-

lanma sonucunda Seyyid Abdülkadir ve 5 arkadaşı idam edildiler (27 Mayıs 1925). Şark İstiklal Mahkemesi ilk iki yıllık çalışmasında 5000'den fazla kişiyi yargıladı. Yüzlerce kişiye idam cezasına çarptırıldı. Bölgedeki sıkı yönetim 1927 Kasımına kadar devam etti. İstiklal Mahkemesi 1927 sonlandırıldı. 1927'den itibaren Umumi Müfettişlikler kuruldu.

İsyanın özellikle iç politikaya büyük yansımaları oldu. Askeri olarak 3 ay içinde başlayıp biten isyanın uzun süren siyasi sonuçları oldu. Sindirme operasyonu çerçevesinde Takrir-i Sükun Kanunu'ndan faydalanılarak meclisteki tek muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası isyan ile ilişkili olduğu ve gerekçesi ile kapatıldı (25 Mayıs). Basına sansür getirildi. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da yayın yapan tüm muhalif basının yayınına son verildi. Böylece daha sonra gerçekleştirilecek olan inkılaplar için uygun bir zemin hazırlandı.

ŞEYH: Tarikat kurucularına ve önde gelenlerine verilen, Arapça “ih-tiyar” anlamına gelen isim/ünvan. Tarikat kuralları çerçevesinde şeyhe intisap edenlere de “mürit” denir. Kürdistan örneğinde çoğu defa mollalık ve şeyhlik kesişir ve kişi bu ikisini kendinde cem eder. Şeyh vasfına sahip birçok kişi aynı zamanda bir medrese hocasıdır veya tersidir. Dolayısı ile şeyh, tarikatı olduğu kadar ilmi temsil eder. Şeyhlerin önemli bir kısmı eğitim almış mollalar olarak geleneksel toplumun aydın kişileriydiler. Şeyh Abdurrahman Aktepi, Şeyh Nureddin Brifakani gibi şeyhler/mutassavıflar Kürt edebiyatına önemli katkılar sağlamışlardır.

Güçlü konumları sayesinde toplumsal sorunların çözümünde aracı konumunda olan şeyhler, Kürtler arasında her zaman önemli bir saygınlığa ve toplumsal konuma sahip olmuşlardır. Daha 16. yüzyılda IV. Murat İran Seferi'nden dönerken müritlerinin sayısal gücünden ve bağlılığından çekindiği Diyarbakırlı Şeyh Mahmut Aziz Urmevi'yi idam ettirmiştir. Fakat şeyhlerin tümünden Kürt toplumun saygın siyasal önderleri konumuna yükselmeleri 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bu dönemde şeyhler, mirlerin tasfiyesi ile oluşan sosyo-politik konjonktürde elde ettikleri maddi güçle beraber Kürt toplumunun siyasal önderleri konumuna yükselmişlerdir. Öyle ki Şeyh Ubeydullah Nehri gibi şeyhler etki ve nüfuzları itibarı ile 19. yüzyıl başlarında ancak büyük mirlerin sahip olabildiği bir konumuna yükselmişlerdir.

Şeyhlerin gücünün arka planını oluşturan tarikatlar devlet, aşiret, coğrafya ve statülerin böldüğü Kürdistan'da bütünleşmeyi sağlayan yegane unsurdur. Güçlü tarikat ağı ile büyük kitleleri mobilize etme imkanına sahip olan şeyhler, modern dönem Kürt milliyetçiliğinin de önderleri olarak ortaya çıkmışlardır. Medreseye dayanan Kürt dinsel aristokrasisi 1880-1925 yılları arası Kürt isyanlarına da öncülük etti. Bu isyanlara öncülük eden şeyhler Nakşi ve Kadiri tarikatlarına mensuptular. Bu durum 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk yarısında takriben yüz yıl sürmüştür. Dini ve dünyevi gücü temerküz eden bu şeyh ve ailelerinin önde gelenleri arasında Şeyh Ubeydullah Nehri (Nehriler) Şeyh Mahmud Berzenci (Berzenciler), Şeyh Said-i Palu (Şeyh Ali Septi ailesi), Barzaniler, Talabaniler, Hizanlı Gavs ailesi (Arvasiler), Norşinli Taği'ler (Şeyh Hazret) sayılabilir.

Cumhuriyetle beraber Türkiye'de şeyhler önemli ölçüde güç ve itibar kaybına uğratıldılar ve eski konumlarını kaybetmeye başladılar. Özellikle Türkiye'de Şeyh Said İsyanı'nın ardından birçok şeyh ailesinin sürgüne gönderilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, seküler eğitimin başlaması, 1950 sonrası güçlü bir modernizasyon dalgası ile şehirlere kitlesel göç, eğitim ve iletişim ağlarının yaygınlaşması, ziraatın ve sanayinin gelişimi şeyhlerin gücünü azaltan sürecin ana unsurlarıdır. Bununla beraber bu modernleşme sürecine ayak uyduran ve kente yerleşen birçok şeyh ve şeyh ailesinin dini önderler olarak konumları zedelenmiştir. Kırsal alanda tarımla veya şehre yerleşerek ticaretle ve siyasetle uğraşan şeyhler zamanda tüccar ve politikacı olarak geleneksel konumlarından hızla uzaklaştılar. Aynı durum şeyhlerin ilmi düzey olarakta önceki kuşaklarının çok gerisine düşmesine sebep olmuştur.

Paralel süreçte bazı şeyhler tarikat ilişkilerini muhafaza etmeye devam etti. Özellikle 1950'lerden başlayan demokrasi ve liberalleşme süreçleri ile tarikatlar güçlü oy depolarına dönüştüler. Ve birçok yerde şeyhler ve şeyh soylular bu konumlarını siyasete tahvil ederek parlamenter olarak meclise girmeyi başardılar. Bu şeyhler ve aileleri devlet, siyasal partiler ve diğer toplumsal güçler ile zamanla değişen açık veya zımni ittifaklar geliştirerek, dengeler gözeterek bir ölçüde konumlarını korudular ve Türk modernleşmesinin muhafazakar bir yapıya bürünmesinde pay sahibi oldular. Fakat paralel bir süreç olarak Kürt toplumu ve Kürt siyasi hareketleri üzerindeki önder konumlarını kaybettiler. Yerleri yeni kuşak seküler aydınlar tarafından dolduruldu.

Süreç Türkiye’de böyle işlerken Irak’ta Barzani ve Talabani örneklerinde olduğu gibi kendilerini milliyetçi önderlerine dönüştürerek ve sekülerleşerek varlıklarını ve liderlik konumlarını korudular.

Tarikat bağlılığının suiistimal edildiği örnekler de her zaman olagelmıştır. Şeyhliğin babadan oğula geçen bir yapıya dönüşmesi beraberinde ilmi ehliyetsizliği ve dejenerasyonu getirmiştir. Bir çok şeyh medreselerine, tekkelerine, hankahlarına bağışlanan toprakları kendi şahsi mülkü olarak üzerlerine kaydetmişlerdir. Ayrıca özellikle siyasetle ilişki içinde müridanın oyları sık sık siyasete tahvil edilmiştir. Siyasetçilerin tarikatları bir oy deposu olarak görmesi de daima bir suistimal alanı yaratmıştır.

ŞEYHANZADE, M. SIDIK: Kürt Sorununa duyarlılığı ile bilinen Nurcu grup Med-Zehra’nın lideri. Bingöl doğumlu olan Şeyhazade, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. Şeyhazade önce Med-Zehra Yayın Dağıtım Şirketi’ni ve daha sonra da Tenvir Yayınları’nı kurdu. Öncülüğünü yaptığı bir grupla birlikte 1989-1998 arasında çıkardıkları *Dava* dergisinde başyazıları yazdı. İslami bir söylem içinde Kürtlerin haklarını savundu ve diğer Nur cemaatlerinin Said Nursi’nin Kürt kimliğini yadsıdıklarını, eserlerinde geçen Kürt ve Kürdistan kelimelerini sansürlediklerini günümüze dek birçok kereler vurguladı. Muhammed Sıdık Şeyhazade şu an Med Zehra Vakfı Başkam başkamdır.

ŞIHAR: Urfa yöresinde dengbêjlere verilen isim. Aşiretler arasında şairlikleri ile bilinen kişiler olan Şiharlar “sazbend” olarak ta adlandırılırlar. Önce var olan ya da kendi yaptıkları besteleri, destanları okurlar fakat herhangi bir müzik aleti çalmazlar. Aşiretler arasında gezerek geceler tertip ederler ve kıamlarını okurlar. Saygın kimseler olarak görülen Şiharlar hürmet görürler. Genellikle aşiret yaşamına ilişkin savaş, musibet, aşk, kahramanlık vb. konularda besteler yapan Şiharlar ayrıca aşirette sevilen kişiler için mehdiye, sevilmeyen kişiler ve düşmanlar için hicivler de söylerler. Bu gelenek günümüzde neredeyse yok olmuştur.

ŞIKAKİ: Urumiye Gölü’nün kuzeybatısı batısında meskun bir aşiret konfederasyonu. Konfederasyonun önde gelen aşiretleri Avdoiler, Kardarlar

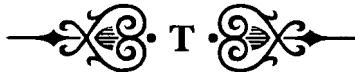
ve Mamedilerdir. Şikakiler Sünni olup Kurmanci konuşan bir aşirettir. 19. yüzyılında ikinci yarısında Osmanlı-İran sınırının her iki yakasında güçlü olan Şikakiler civardaki Kürt ve Hristiyan köylerine yaptıkları saldırılar ve vergi vermeyi red etmekle ün saldılar. 1920’lerde aşiret dışı olanları hariç 2000 haneydiler. Sahip olduklarından çok daha geniş bir alanda egemenlik kurdular.

1880 yılında Şeyh Ubeydullah İran üzerine yürüdüğünde Şikak aşireti Şeyhin karşısında yer aldı. Şikak 1914 yılında idam edilen Molla Mustafa Barzani’nin ağabeyi Şeyh Abdüsselam Barzani’yi de Ruslarla suikast düzenlediği iddiası ile suçlanmasının ardından kaçmaya çalışırken yakaladılar ve Osmanlı Devleti’ne teslim ettiler. Şikakilerin Abdoi kolunun reisi İsmail Ağa (Simko) 1920’lerde İran’a karşı isyan eden en önemli Kürt isyancısı idi. Mahabad Kürt Cumhuriyeti’nin kurulduğu süreç içinde Şikakiler dikkatli, çekinden ve pragmatist bir tutum takındılar. 1979 devrim sonrası iktidar boşluğunun olduğu dönemde benzer bir tutum politika izlediler. Bu dönemde Şikak aşiret birliği içinde Simko’nun oğlu Tahir lider konumunda bulunuyordu.

ŞİRKUH/Ebu’l Haris Esaddedin: Selahaddin Eyyübi’nin amcası, önceleri Nureddin Zengi’nin komutanlarından, ardından ise Fatımi halifesinin veziri. Şirkuh adı Farsça’da “Dağ Aslanı” anlamındadır. Kendi zamanının en ünlü komutanlarından biri olan Şirkuh, Nureddin Zengi tarafından Mısır’a gönderilen Suriye ordusunun başına getirildi. İlki 1164 yılında olmak üzere Mısır’a üç sefer düzenleyen Şirkuh burada hem Haçlılar hem de Mısır veziri Savar ile mücadele etti. Mısır’daki Fatımi halifesinin veziri olduktan iki ay gibi kısa bir süre sonra öldü. Amcası Şirkuh’un ölümünden sonra Selahaddin Eyyübi, Mısır ve Suriye birliklerinin komutanlığına ve ‘melik’ unvanıyla Mısır vezirliğine atandı.

ŞOREŞ: Barzani’nin 1945 yenilgisinin ardından İran’a gitmesi ile çöken milliyetçi Kürt partisi Hiva’nın (Hiwa) sol kanadının kurduğu parti. Aslında Irak Kürdistanı Komünist Partisi olmasına rağmen yayın organlarının adı olan Şoreş (devrim) adı ile bilinmektedir. Şoreş 1946’da ayrı bir Kürt Komünist Partisi’ne karşı çıkan ve tek parti çatısı altında mücadeleyi savunan Irak

Komünist Partisi'ne (IKP) katıldı. Uzun yıllar IKP'nin Kürt seksiyonunu oluşturan Kürt komünistler 1988'de oluşturulan Irak Kürdistanı Cephesi'nin küçük ortaklarından biri idi.

TAHA, SEYYİD II. (1892?-1939): Yüzyılın başlarında Irak ve İran Kürdistan'ında Kürt siyasal faaliyetlerinde etkin rol oynayan Nakşibendi Nehri/Şemdinani ailesine mensup isim. Şeyh Ubeydullah Nehri'nin torunu ve Muhammed Siddık'ın oğlu olan Seyyid Taha I. Dünya Savaşı'nın öncesinde ve savaş sırasında bir Kürt devletinin kurulması için Rus desteğini elde etmeye çalıştı. Sınır bölgesinde etkin bir isim olan Seyyid Taha daha sonra İngilizlerle ilişkiye geçerek bağımsız bir Kürdistan için destek talep etti. İran yönetimine karşı isyan ederek İran Kürdistanı'nın önemli bir kısmını kontrolüne alan İsmail Ağa Şikak'ın (Simko) yanında yer aldı. Simko güçlerinin 1922 Ağustosunda İran kuvvetlerince yenilgiye uğratılması üzerine Irak'a geçti. Revanduz bölgesinde bazı aşiretlerin desteğine sahip olan Taha, Kemalistlerin bölgedeki faaliyetlerine karşı İngilizlerle işbirliği yaptı. İngilizlerin desteği ile Albay Ali Şefik'i (Özdemir Bey) Revanduz'dan çıkarmaya çalıştı ise de başarılı olmadı. 1922 yılında İngilizlerce, Lozan arifesinde boşaltılan Revanduz kaymakamlığına atanan Taha'nın buradaki görevine İngiliz mandasının sona ermesinden sonra, 1932'de Iraklı yetkililerce son verildi. Tekrar İran'a geçen Seyyid Taha, Şah Rıza tarafından zorunlu ikamete tabi tutulduğu Tahran'da 1939 yılında şüpheli bir şekilde öldü. Bazı kişilere göre Seyyid Taha zehirlenerek öldürülmüştür.

TAHA, TAHSİN (1941-1995): Müzisyen. Irak Kürdistanı'nın Amediye kentinde dünyaya gelen sanatçı eğitimini Musul ve Bağdat'ta tamamlayarak 1958'de Bağdat Radyosu'nda çalışmaya başladı. 1960'lı yıllardaki Molla Mustafa Barzani hareketine katıldığı için tutuklandı ve bir süre hapiste kaldı. 1994'te tedavi amacıyla gittiği Hollanda'da 28 Mayıs 1995'te vefat etti.

Toplam 8 albüm çıkaran Tahsin Taha'nın şarkıları birçok sanatçı tarafından seslendirilmiştir.

TAKRİR-İ SÜKÛN KANUNU (Huzurun Sağlanması Yasası): 1925 Şubatı'nda patlak veren Şeyh Said İsyanı gerekçe gösterilerek 4 Mart 1925'te çıkarılan üç maddelik yasa 2 Mart 1925'te istifaya zorlanan Fethi Okyar'ın Başbakanlıktan ayrılmasıyla 3 Mart 1925'te kurulmuş olan İsmet Paşa Hükümeti tarafından 143 kişinin katılmadığı bir oturumda 22 ret oyuna karşılık 122 oyla kabul edilen yasa 1929 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Yasa ile hükümet irtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi (toplumsal düzen) ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlâl e bâis (bozmaya yönelik) bilumum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve neşriyatı (örgütlenmeleri, kıskırtmaları, yüreklendirmeleri ve yayınları), hükümet reisicumhurun tasdikiyle ve re'sen ve idareten men'e mezun (kendi başına yasaklamaya yetkili) kılınmış. Ve işbu ef'al erbabını (bu eylemleri işleyenleri) hükümet istiklâl mahkemesi'ne tevdi edebileceği belirtilmiştir.

Yasanın çıkarılmasını müteakip Sıkıyönetim ilan edildi. Biri Ankara'da diğeri ve ayaklanma bölgesinde de iki İstiklâl Mahkemesi kuruldu. Şark İstiklâl Mahkemesi'nin vereceği idam kararlarında TBMM'nin onayı gerekmiyordu. İstanbul başta olmak üzere ulusal ve yerel düzeyde tüm muhalif basın susturuldu, siyasi muhalefet tasfiye edildi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı. Kanun kabul edildikten sonra Mart 1925-Agustos 1925 tarihleri arasında şu gazeteler kapatılmıştır: Tevhid-i Efkâr, Vatan, Tanin, Son Telgraf, İstiklâl, Aydınlık, Sebülreşat, Orak Çekiç, Toksöz, Sadayi Hak, İstikbal, Kahkaha, Presse Du Soir, Savha, Resimli Ay.

Teorik içeriği ve pratik uygulamaları ile yasa yeni bir dönemin başlangıcının yasal hazırlığını oluşturmuştur. Yasa, isyanın bastırılması kadar yapılması düşünülen inkılaplar için uygun bir zemin hazırlanması amacını gütmüş; inkılâbının gerçekleşmesine karşı çıkan bütün unsurların ortadan kaldırılması amacıyla kullanılmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun Kemalist devrimlerin yapılmasında ve yerleşmesinde önemli rolü olmuştur.

TALABANİ, CELAL (1933-): Siyasetçi. Irak Cumhurbaşkanı. Kürdistan Yurtseverler Birliği kurucusu ve lideri. Rakibi Mesut Barzani ile birlikte Irak

Kürtlerinin en önemli iki liderinden biri. Kürtler arasında "Mam Celal" (Celal Amca) lakabı ile bilinen Talabani, kendisi gibi Barzani'nin muhalifi ve IKDP eski yöneticisi olan İbrahim Ahmed'in kızı Hero Ahmet ile evlidir. Talabani'nin mensubu olduğu Kadiri tarikatına mensup Talaban şeyhleri bölgenin tarihinde önemli bir dini ve politik rol oynadılar. Bu durum Talabani'nin politik kariyerinin başlangıcı için önemli olmuştur.

Celal Talabani

Celal Talabani, Soran bölgesinde Dukan Gölü yakınındaki Kelkan Köyünde doğdu. Babası Şeyh Hüsamedin (ö. 1992) Koysancak'taki Talabani tekkesinin şeyhi idi. Koysancak, Erbil ve Kerkük'teki eğitiminden sonra Erken yaşta IKDP'ye katılan Talabani 18 yaşında iken partinin merkez komitesine seçildi. Kürdistan Öğrenci Birliği'nin kurucu üyesi ve lideri olarak 1950'li yılların başında siyasi yaşamına başladı. Bağdat Hukuk Fakültesi'nde okudu (1952-1955). Politik faaliyetleri sebebi ile okuldan uzaklaştırılan Talabani 1958 darbesi sonrası yeniden kayıt yaptırdığı okuldan 1959'da mezun oldu. 1953'te IKDP merkez komitesine, 1959'da politbüro üyeliğine seçildi. 1958-1961 yılları arası gazetecilik yapan Talabani, Irak Gazeteciler Birliği yönetim kuruluna girdi. 1961 yılında Abdülkerim Kasım yönetimine karşı girişilen isyanda Kerkük ve Süleymaniye bölgesinde/cephesinde görev aldı. 1963 yılında Baas yönetimi ile müzakereleri yürüten delegasyonun içinde yer aldı. Nasır ile görüştü. İbrahim Ahmed'e yakın bir politbüro üyesi olan Talabani 1964 yılında IKDP içinde yaşanan iktidar mücadelesinde içinde yer aldığı İbrahim Ahmet Hizbi/politbüro ile birlikte partiden uzaklaştırıldı. Mevat'taki karargaha çekilen grup Barzani'yi "feodal" ve "gerici" olmakla suçladı. Hükümetten destek gören İbrahim Ahmet-Talabani grubu Bağdat hükümetinin yanında Barzani güçlerine karşı savaşınca "hain" olarak görüldüler ve yenilgiye uğratıldılar. 1970 yılında Kürtler ile Bağdat yönetimi arasında Kürtlere otonomi hakkı tanıyan Mart Antlaşması imzalanınca yenilen ve siyasi olarak işlevsiz kalan grup IKDP'ye geri döndü.

Barzani yaşarken Talabani'nin fazla önemli bir rolü olmadı. Bu durum Irak'taki Kürt isyanının 1975'te yenilgi ile neticelenmesinden sonra değişti. Yenilginin ardından sol (Marksist-Leninist) fraksiyonları da içerecek şekilde kendisini sosyalist olarak tanımlayan KDP'nin aşiretçi çizgisinden uzak duracağını duyuran Kürdistan Yurtseverler Birliğini (KYB) kurarak Bağdat yönetimine karşı savaştı. Partinin Kuruluşunu Suriye'den duyuran Talabani 1977'de Irak'a döndü. KYB ve IKDP arasında 1978 yılında patlak veren çok sayıda kişinin ölümüne sebep olan savaş IKDP'nin üstünlüğü ile neticelendi. 1983-84 yıllarında Bağdat hükümeti ile müzakere yürüten KYB netice alamayınca yeniden silahlı mücadeleye başladı.

1988 yılında gerçekleşen Halepçe Katliamı'ndan sonra Talabani yönetimindeki KYB ve Mesut Barzani yönetimindeki IKDP ilişkilerini geliştirerek daha koordineli hareket etmeye başladılar. 1988 IKDP ve KYB öncülüğünde sekiz Kürt muhalif partinin katılımı ile Kürdistan Cephe (Barêy Kurdistan) oluşturuldu. Bu durum Körfez Savaşı sonrası gerçekleşen Kürt bağımsızlığını amaçlayan 1991 isyanında da devam etti. İki parti 1992 yılında Kürdistan parlamentosu için yapılan seçimlerden sonra iktidarı eşit olarak paylaştılar ve KYB-KDP ortak yönetimi kuruldu. Fakat bir süre sonra Habur Sınırı Kapısının gelirinin paylaşımı vb. konular sebebi ile iki parti arasındaki gerilim 1994 yılında silahlı çatışmalara ve iç savaşa neden oldu. Ve biri Erbil öteki Süleymaniye merkezli iki hükümet kuruldu. ABD ve kısmen İngiltere'nin çabalarıyla, iki parti heyetleri arasında yapılan çok sayıda toplantının ardından Talabani ve KDP lideri Mesut Barzani 1998 yılında Washington'da bir barış antlaşması imzaladı. İki parti 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali öncesinde yeniden Erbil merkezli ortak parlamento oluşturdu.

İşgal sonrası yeni anayasa çerçevesinde Kürtler özerklik elde ettiler. Celal Talabani 6 Nisan 2005 tarihinde Irak Ulusal Meclisi tarafından Irak Cumhurbaşkanı seçildi ve halen bu görevini sürdürmektedir. Öte yandan Talabani 1-14 haziran 2010 tarihinde gerçekleştirilen 9. KYB Kongresi'nde Celal Talabani oylamaya girmeden yeniden KYB Genel Başkanlığı'na seçildi.

TALABANİ, HERO/Hero Ahmed Talabani (1948-): Siyasetçi ve yazar İbrahim Ahmed'in kızı ve KYB Genel Sekreteri ve Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin eşi. 1972'de Bağdat'taki Mustansiriya Üniversitesi'nin psiko-

İloji bölümünü bitirdi. Saddam'ın Kürtlere yönelik kimyasal silahlı saldırısı sırasında amatör kamerayla çektiğı görüntüler dünya basınında etki yarattı. Hero Talabani, Süleymaniye'de pek çok şirketin sahibi, cep telefonu şirketi Asia Cell'in ortağı; KürtSat uydu kanalı, yerel TV kanalı Hak ve bir gazetenin patronudur. Ünlü bir sivil aktivist olan Talabani, Kadın hakları savunucusu ve Kürdistan Kadınlar Birliğı'nin kurucusudur. Kürdistan Çocukları Koruma Örgütü'nün de başkanı olan Talabani bölgenin modernizasyonu amaçlı birçok projeyi desteklemektedir.

TALABANİ, MÜKERREM (1925-): Siyasetçi. 1963 yılında Kürt otonomi talebi için bir güvence almadan Irak hükümeti ile antlaşmasından sonra Barzani'den ayrıldı. Irak Komünist Partisi'ne katılan Talabani hükümete Sulama (1972-1977) ve Ulaştırma Bakanlığı (1977-1978) yaptı. Hükümet ile Komünist Partinin ilişkilerinin bozulması üzerine Talabani Avrupa'ya sürgüne gönderildi.

TALABANİ, ŞEYH RIZA (1835-1910): Şair. Talabani aşiretinden Şeyh Abdurrahman Halis Talabani'nin oğlu olan Şeyh Rıza, Kerkük'e bağlı Çemçemal nahiyesine doğdu. Babasının yanında başladığı eğitimine Koy, Erbil ve Süleymaniye'de devam etti. 1860'ta gittiğı İstanbul'da iki yıl kaldıktan sonra Kerkük'e döndü. 1866'da (bazı kaynaklara göre 1868'de) Erzurum üzerinde ikinci defa İstanbul'a giden şair, kısa bir sürede edebi muhitlerde tanındı. Bazı devlet adamlarının takdirini kazansa da keskin dili, hicivciliğı yüzünden 1874'de 500 kuruş maaş ile İstanbul'dan uzaklaştırılarak Kerkük'e gönderildi. 1901'de Bağdat'a yerleşen Talabani vefatına kadar burada yaşadı. Öldüğünde Abdülkadir Geylani Türbesi'nin haziresine gömüldü.

Kürtçe, Türkçe, Farsça ve Arapça dört dilde şiirler yazan kudretli bir şair olan Talabani'nin irticalen söylediğı şiirlerin mevcut şiirlerinde fazla olduğu belirtilmektedir. Osmanlı Sultanından en yakınlarına kadar hemen hemen herkes büyük bir hiciv ustası olan Talabani hicivlerine maruz kalmıştır. Ölümünden sonra toplanan şiirleri 1935'te Bağdat'ta yayınlanmıştır.

TALABANİLER: Irak Cumhurbaşkanı ve KYB lideri Celal Talabani'nde mensup olduğu ünlü Kadiri şeyh ailesi. Aslen Zengene aşiretine mensup olan Talaban şeyhlerinin ilki olan Molla Mahmud (ölm. 1800-1) İran Bukan'dan

Irak Kürdistan'na gelerek Kerkük bölgesindeki Çemçemal'a bağlı Kerh (Q/Xerx) Köyü'ne yerleşti. Hintli Şeyh Şeyh Ahmed el-Hindi el-Lahori'den hilafet aldı. Zengene aşiret reisinin kızı ile evlendi. Kerkük'te bir tekke kuran Şeyh Mahmud Kerh'teki tekkesinde faaliyetine devam etti. Oğlu ve varisi Şeyh Ahmed, Kerh'in karşısında Talaban adında yeni bir köy inşa etti ve bu köye nispetle aile Talabaniler olarak bilinmeye başlandı.

Talabani şeyhlerinin en meşhuru Şeyh Ahmed'in oğlu ve Kadiriliğin kendi adı ile anılan "Halisiye" şubesinin kurucusu Şeyh Abdurrahman Halis'tir (1859). Şeyh Abdurrahman Kerkük'teki tekkeyi merkez haline getirdi. Kardeşleri de diğer şehirlerde buna bağlı başka tekkeler açtılar. Şeyh Halis aynı zamanda bir şair olarak ünlendi; Arapça, Türkçe, Gorani Kürtçesinde şiirler yazdı. Abdülkadir-i Geylânî'nin menâkıbı olan Behçetu'l-Esrar kitabını Türkçeye tercüme etti. Kürdistan'ın birçok yerine, Anadolu'ya (Sivas ve Urfa), İstanbul'a, Semerkand, Medine, Mısır (Tanta) ve Suriye'ye kendi tekkeleri olan halifeler atadı. Şeyhin en ünlü halifesi Mısır Tanta'daki Abdülkadir b. Muhyiddin el-Erbili'dir. Meşhur bir şair olan Şeyh Rıza Talabani'de Şeyh Halis'in oğludur. Şeyh Abdurrahman'ı oğlu Şeyh Ali (öl.1912), onu oğlu Muhammed Ali (ö. 1961-2), onu da oğlu Şeyh Ali (öl.1990) takip etmiş onu müteakip de Şeyh Yusuf, Kerkük tekkesinin başına geçmiştir. Ayrıca Koysancak'taki tekke de ailenin mesuliyetinde kalmıştır. Oluşturdukları geniş tarikat ağı sayesinde Kadiri Talabani şeyhlerinin onbinlerce müridi olmuştur. Dini konum ve karizmaları ile önce aile fertleri üzerinde etkileri olan Talabani ailesi zamanla kontrolü altına aldıkları geniş topraklarda kendi maiyetlerinde oluşturdukları kuvvetleri ile aşiret çatışmalarının da bir parçası olarak bir çeşit feodal aşiret yapılanmasına dönüştüler. Bu nedenle birçok kaynak Talabanileri aşiret olarak zikretmektedir.

Talabanilerin diğer ünlü Kadiri Şeyh ailesi Berzenci ailesi ile gergin olan ilişkileri sonunda kan davasına dönüşmüş Şeyh Hüseyin Berzenci Talabani ailesine mensup Abdüsamed'i öldürünce kardeşi Şeyh Hamid de intikam amacıyla Şeyh Hüseyin'i öldürmüştür. Daha sonra ailenin lideri Abdüsselam ve amcaoğlu Şeyh Ali ile iki Berzenci şeyhi; Süleymaniye'deki Şeyh Hafid ile öldürülen Şeyh Hüseyin'in ağabeyi Şeyh Hasan'ın araya girmesi ile barış sağlanmıştır.

Talabani ilesi 20. yüzyıl Irak siyasetinde önemli rol oynadı. Şeyh Rıza Talabani'nin torunu Hasan Talabani, Abdülkerim Kasım zamanında ka-

binede bakanlık yaptı. Yine aileden Mükerrerem Talabani Irak Komünist Partisi'nin önde gelenlerinden biri olarak 1970'lerde Bağdat'ta bakanlık görevinde bulundu. Koysancak tekkesinin şeyhi Şeyh Hüsamedin'in (ö. 1992) oğlu Celal Talabani ise 1975'teki kuruluşundan beri IKDP ile birlikte Irak Kürdistanı'nın iki esas partisinden bir olan KYB'nin Başkanı ve 2005 sonrası Irak Cumhurbaşkanıdır.

TANZİMAT: 1839 yılında ilan edilen Osmanlı modernleşme/batılılaşma hareketlerinin en önemli dönüm noktalarından biri ve Osmanlı tarih araştırmalarında 1839-1876 arası döneme verilen isim. Osmanlı sosyal, iktisadi, idari ve adli yapısında önemli değişiklikler içeren Ferman, Kürt emirliklerinin ortadan kaldırılması ile neticelenecek olan Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikası sürecinde etkili oldu. Tanzimat'ın idari yapılanmada getirdiği değişiklikler: 1- Eyalet, kaza ve sancakların yeniden düzenlenmesi, 2- Valilerin yanına bölge kuvvetlerine komutanlık etmek üzere bir muhafız ve mali işler için bir defterdar tayini, 3- Eyalet ve sancaklarda kurulacak meclislerde Müslüman ve gayrimüslimlerin nüfusları oranında temsil edilmesi, 4- Aşar vergisinin maliye memurları, cizyenin ise patrikhaneler vasıtası ile toplanması gibi uygulamaları özellikle Kürt beylerinin tepkisini çekmiştir. Zira bu yeni uygulamalar yerel otoriter olan beyleri siyasi ve iktisadi olarak statülerini/özerkliklerini kaybetme ve tasfiye süreci ile karşı karşıya bırakmıştır.

Bu dönemde izlenen merkezileşme politikası çerçevesinde Otonom Kürt beyliklerine son verilerek bölge doğrudan merkezi idarenin kontrolüne alınmaya çalışıldı ve bu önemli ölçüde başarılıydı. Yüzyıllarca sürmüş olan özerkliklerini yitiren beylerin isyanları bastırıldı ve bazıları sürgüne gönderildi. Mirlerden boşalan iktidar alanı giderek güçlenen tarikat şeyhleri tarafından doldurulmaya başlandı. Bu dönemin diğer önemli bir uygulaması ise 1858 yılında uygulamaya giren 1858 Osmanlı Arazi Kanunnamesi'dir. Bölgenin yerel koşulları ve sosyopolitik örgütlenmesi kanunun uygulanmasını olumsuz etkiledi. Kanunun uygulanması hem bölgedeki toprak mülkiyeti biçimi hem de sonraki süreçte sosyo-ekonomik ilişkiler üzerinde uzun süre etkili olmuştur. Tanzimat modernleşmesinin yarattığı sosyal dönüşümün bölgeye bir başka yansımalarının ise misyoner kurumlar ve faaliyetler olduğu söylenebilir.

TARAMAHİ, ALİ/Eliyê Teremaxî: 16. Yüzyılda yaşamış Kürt dilbilimci. Hakkari ve Müks arasında yer alan Teremah Köyünde (Teremax) doğdu. Musul, Basra, Bağdat'taki medrese öğrenimini Mısır'daki Camiu'l-Ezher'de tamamladı. Teremahi, medresede ders gören Kürt öğrencilerin (feqi) Arapça öğrenimini kolaylaştırmak için 1591-1592 yıllarında *Destûra Zimanê Erebi Bi Kurdî Digel Hinde Nimûneyêd Farisî û Kurdî* isimli Kürtçe gramer kitabını yazdı. Arapça gramer kurallarını anlatırken mukayeseli olarak Kürtçe ve Farsça'nın gramer kuralları üzerinde de durmuştur. Molla Mahmud Bayezıdî'nin 1857-1858'de bir önsöz yazarak A. Jaba'ya verdiği, kitapların arasında yer alan Teremahi'nin bu kitabı Maruf Haznedar tarafından 1971'de "*Destûra Zimanê Erebi Bi Kurdî: Eliyê Teremaxî*" adı ile Bağdat'ta yayınlanmıştır. Teremahi'nin söz konusu gramer kitabı Kürtçenin standartlaşmasında önemli rol oynamıştır.

TARGUM: Irak Kürdistan'da yaşayan Yahudilerin kullandığı içinde Kürtçe (Kurmanci) Türkçe, Farsça, Arapça ve İbranice kelimeler de bulunduran neo-arami dil. "Tercüme" anlamına gelen Targum aynı zamanda Yahudi kutsal kitabı Tanah'ın Aramice tercümesinin adıdır. Araplar tarafından "dağların dili" anlamında "cebeli" olarak da adlandırılmıştır. Yüzyılın başında şehirlerde yaşayan Yahudiler Arapçayı benimserken, kırsal alanda kalanlar İsrail'e göç edene kadar Aramice konuşmaya devam ettiler. Yahudilerin kullandığı Aramice'nin en az üç diyalekti vardı. İmadiye, Zaho, Nirva, Mardin, Diyarbakır, Urfa ve Cizre'de konuşulan batı kategorisi. İran Azerbaycanı'nı içeren kuzeybatı kategorisi, Erbil, Süleymaniye ve İran Kürt bölgesindeki güneydoğu kategorisi.

TAVUS MELEĞİ/Tawûsê Melek, Melekê Tavis: Yezidi inancında dünyayı idare etmek üzere yaratılan büyük yedi melekten (*heft sır*) biri. Kısası şeytan kısası ile neredeyse aynı olduğundan Müslümanlar tarafından şeytan olarak görülen Tavus meleği, Yezidi inancında kötülük ve şer kaynağı/imgesi değildir. Yedi meleğin başı olan Melek Tavus, Adi bin Misafir ile birlikte Yezidi inancının merkezi figürleridir. Tavus Meleği, Tavus Kuşu şeklinde tasvir olunduğundan Tavus Kuşu figürü Yezidi inancının sembolüdür.

TEKOŞİN/Têkoşîn: 1980 öncesinde küçük, radikal Kürt milliyetçisi örgüt. Maocu olan örgüt PKK ile çatışmalarında bazı üyelerini kaybetti. Varlık gösteremeyen örgüt kendisini feshetti. Buna karşı çıkanlar Tekoşına Sosyalist (Sosyalist Mücadele) adıyla bir grup oluşturdular.

TEŞKİLAT-I İÇTİMAİYE CEMİYETİ: Kürdistan Teali Cemiyeti'nden ayrılan bir grup Kürt milliyetçisi tarafında oluşturulan organizasyon. Cemiyet, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin ikinci Başkanı Emin Ali Bedirhan öncülüğünde kuruldu. I. Dünya Savaşı sonrası kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti'nde otonom bir Kürdistan düşüncesini destekleyenler ile bağımsız bir Kürdistan düşüncesini destekleyenler arasında yaşanan liderlik çekişmesi otonomi yanlılarının lideri olan Seyyid Abdülkadir'in zaferi ile sonuçlanınca bağımsız Kürdistan düşüncesini savunanların önderi durumundaki Emin Ali Bedirhan ve ona yakın duranlar cemiyetten ayrılarak Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti'ni kurdular. Memduh Selim Bey, Kadri Cemilpaşa, Ekrem Cemilpaşa gibi önemli isimler de bağımsızlık düşüncesini destekleyenler olarak bu cemiyette yer almışlardır.

TEVFİK, DARA: Barzani'nin en yakınında yer alan Iraklı Kürt milliyetçisi. Irak ve İngiltere'de eğitim gören Tevfik, mühendis olarak zamanının çoğunu politik aktivite içinde geçirdi. Dara, 1970'lerde IKDP'nin dış ilişkilerini, özellikle Sovyetlerle olan ilişkilerini yürüttü. Bağdat'ta yayımlanan IKDP'nin gazetesi Al Takhi'nin editörlüğünü yaptı. 1974-75 yılları arasında yaşanan çatışmadan sonra IKDP ve Baas rejimi arasında enformasyon çabalarını yürüttü. Yenilginin ardından Bağdat'ta döndü.

TEVFİK, HACI/Pîremêrd/Tevfik Mahmut Hamza (1867-1950): Şair, yazar ve gazeteci. Pîremêrd adı ile de bilinen Şair, Süleymaniye'de doğdu. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra 1882'de Süleymaniye'de nüfus katibi, 1886 mahkeme başkatibi olarak çalıştı. 1898'de geldiği İstanbul'da bir süre kaldıktan sonra Mekke'ye giderek hac vazifesini eda etti. Bundan sonra Hacı Tevfik olarak anıldı. 1891'de şair Vefai (Wefai) ile yeniden İstanbul'a dönen ve buraya yerleşen Pîremêrd Farsça bilgisi sebebiyle Meclis-i Ali üyeliğine atandı. Daha sonra kaybolduğu İstanbul Darülfünunu'nun hukuk bölümün-

den mezun oldu. 1908 yılında Seyyid Abdülkadir öncülüğünde açılan Kürd Teavün ve Terakki Cemiyeti'nde yer aldı ve Cemiyetin yayımladığı *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi*'nin yayın sorumluluğunu üstlendi ve gazetede Kürtçe (Sorani) şiirler yayımladı. Türkçe *Musavver Muhit* ve *Resimli Kitab* gibi dergilerde yayımlanan yazılarında Süleymaniyeli Tevfik ve S.T. adını kullanan Hacı Tevfik'in Recaizâde Mahmud Ekrem, Tevfik Fikret ve Halit Ziya Uşakizâde (Uşaklıgil) ile *Genç Kalemler* ve *Servet-i Fünûn* çevreleriyle yakın ilişkileri olmuştur. 1909'da Cölemerik (şimdiki Hakkari il merkezi)

Piremerd

kaymakamlığına, 1918'de ise Amasya Mutasarrıflığı'na atandı. 1923 yılında Süleymaniye'ye yerleşen Hacı Tevfik, 1926'dan 1950'ye kadar önceleri *Jiyanewê* adı ile yayımlanan ve daha sonra adını *Jîn* (yaşam) şeklinde değiştireceği gazetesinin editörlüğünü yaptı. 15.6.1950'de Süleymaniye'de vefat etti.

Velud bir yazar olan Piremerd'in eserlerinden bazıları şunlardır: *Mawlawî Kurd* (Mevlevî'nin şiirlerinin Gorani'den Soraniye çevirisi, 1935), *Trajediya Mem û Zîn a Ehmedê Xanî* (Ahmed-i Hanî'nin Mem ve Zîn'nin Trajedisi, 1935) *Çiroka 12 Suwariyan ji Merîwanê* (Merivan'ın 12 Süvarisi, Destan, 1935), *Xirmai Kay Kon* (Hikaye, 1936), *Galte û Gep* (Folklor Derlemesi, 1947), *Kemançejen* (Kemancı, Türkçe'den çeviri, Roman 1942), *Mewlana Xalid Neqşibendî* (Mevlana Halid'in şiirlerinin edisyonu), *Besaranî* (Goranice'den Soranice'ye çeviri), *Encamî Piyawî Bengkeş* (Bir Tiryakinin Sonu, Hikaye 1941), *Zoremilî Mîlşikanîle Dûwaye* (Hikaye 1942), *Felesefey Kiçe Kurdek* (Bir Kürt Kızın Felsefesi, Hikaye, 1942), *Mehmûd Axa* (Mahmud Ağa, 1942).

TEVFİK, TAHİR/Tahir Tewfîq/Tofîq (1922–1987): Müzisyen. Erbil'e bağlı Koysancak'ta doğdu. 1970'li ve 1980'li yıllarda Bağdat Radyosu'nun Kürtçe bölümünde çok sayıda şarkısı kaydedildi. 20 Ekim 1920'de hayatını kaybetti. Koysancak'ta defnedildi.

TEYRAN, FAKİ/ Feqiyê Teyran (1561/63- 1660): Şair. Klasik Kürt edebiyatının önde gelen şairlerinden. Hakkari'nin Müks/Miks (Van'ın şu anki Bahçeşaray ilçesi) kasabasında doğdu. Asıl adı Muhammed'tir ve Müks miri Abdal Bey'in oğlu olduğu iddia edilmektedir. Faki, doğum yeri Müks'ün yanı sıra Cizre, Hizan ve Finik'de eğitim gördü. "Kuşların Talebesi" anlamındaki 'Faki Tayran' mahlası, medrese talebesi anlamındaki "feqi-faqi" kelimesi ile Arapça "tayr" (kuş) kelimesinden birleşiminden oluşmuş olup ünlü mutasavvıf Feriddüdin-i Attar'ın *Mantık et-Tayr* eserinden mülhemdir. Şiirlerinde ayrıca Feqî, Feqiyê Hêşetê, Feqiyê Gerok, Meksî, Xoce, Mîm û Hê mahlaslarını ve bazen de gerçek adı Muhammed'i kullanır.

Teyran, *Şêxê Senan* (Senanlı Şeyh), *Qiseya Bersiyayî* ve *Qewlê Hespê Reş, Dîmdîm* (Kela Dîmdîm Kalesi), *Bersisê Abid* (Abid Bersîs) adlı eserlerin yazarıdır. Çok sayıdaki şiirlerinden bir kısmı günümüze gelmiştir. *Sîseban* ve *Ferx û Sîtî* (Ferh ve Sîti) isimli eserlerde kendisine nispet edilmişse de kesin olarak kanıtlanmamıştır. Faki Tayran'ın ünlü şair Molla Ahmedê Cizîrî ile manzum mükâlemeleri vardır. Bir çok konuda sade ve akıcı bir dile yazmış olan ve halk arasında da tanınan şairin eserleri Kürt folklorundan derin etkiler taşır. Kendisinden sonra gelen şairleri etkileyen Faki Teyran'ın şiirinde Allah sevgisi, aşk ve tabiat temel temalardır. Ayrıca toplumsal meseleleri işlemiştir. Şiirinin muzikal yapısı kolaylık sağladığından birçok şiiri bestelenmiştir. Faki Tayran türbesi doğmuş olduğu Müks'tedir.

TİGRAN, ARAM/Aramê Dîkran (1934-2009): Çoğunluk Kürtçe olmakla birlikte Ermenice, Arapça ile de müziğini icra eden Ermeni asıllı bestekar ve ses sanatçısı. 1934 Sason göçmeni bir ailenin çocuğu olarak Kamışlo'da doğdu. Erken yaşta ud ve cümbüş ile tanışan Tigran, 20'li yaşlardan itibaren Kürtçe, Ermenice ve Arapça şarkılar söylemeye başladı. 1966'da Erivan'a göç eden sanatçı 18 yıl Erivan Radyosu'nun Kürtçe bölümünde çalıştı. 1995'ten sonra Atina'ya yerleşen Tigran 8 Ağustos 2009'da Atina'da öldü. 2008 tarihinde "rüyam" dediği 9. Diyarbakır Kültür ve Sanat Festivali'ne katılan Aram Tigran 200'ü aşkın (230) Kürtçe şarkı besteleyip okudu. 10'u aşkın (12) albüm yaptı. Ayrıca Ermenice, Arapça, Süryanice şarkılar da besteledi.

TİLLO: Yeni adı Aydınlar olan Siirt'in ilçesi. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Siirt ili'ne bağlı, merkeze 7 km uzaklıkta bir bucak/nahiye olan

Tillo 1990'da ilçe yapılarak adı da Aydınlar olarak değiştirilmiştir. Geçmişte önemli bir tarikat ve dini eğitim merkezi Tillo'da yetişmiş en ünlü kişiler Kadiri şeyhi İsmail Fakirullah ve öğrencisi Erzurumlu İbrahim Hakkı'dır. Tillo'daki medreseler varlıklarını gününüze dek korumuşlardır.

TOBB RAPORU: Ağustos 1995'te Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından yayınlanan 168 sayfalık *Doğu Sorunu Teşhisler ve Tespitler* isimli rapor. Yalım Erez'in TOBB başkan olduğu dönemde yayımlanan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Doğu Ergil tarafından hazırlanan rapor yayımlandıktan sonra kamuoyunda uzun süren büyük tartışmalara sebep oldu. TOBB Raporu'nda öne çıkan tespit ve görüşler şunlardır: Halkın yüzde 40.3'ü Kürdüm diyor. Yüzde 63 resmi dil Türkçe - Kürtçe olsun görüşünde. Halkın yüzde 65'i evinde Kürtçe konuşuyor. Halkın yüzde 34,8'inin yakını PKK saflarında. Halk en önemli sorun olarak yoksulluk ve işsizliği görüyor. Cumhuriyet demokratikleştirilmeli. Bölgelerarası eşitsizlik giderilmeli. Özgürlükler askıya alınmamalı. PKK mensupları anında infaz edilmemeli.

Raporun yazarına göre çözüm amacıyla etnik tanıma dayalı ulus devlet anlayışı değiştirilmeli, anayasal vatandaşlık tanımı yapılmalıdır. Doğu'nun sisteme daha iyi bağlanması için ekonomik yatırımlar yapılmalı; bölgenin refah düzeyi yükseltilmelidir. PKK ile halka ayrı bakılmalı, ikisi birbirine karıştırılmamalıdır. Kürt Meselesi ayrı, PKK ayrıdır. Kürtler kültürel küme olarak varlıklarını, kültürel faaliyetlerini sürdürmelidirler. Ancak bu siyasal alana yansımamalıdır. Devlet, terörle mücadelede 'hukuk' çerçevesine bağlı kalmalıdır ve PKK'nin etkisinde olan Doğu'daki Kürtlere daha 'kazanımcı' politikalarla yaklaşmalıdır.

TRT 6: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun (TRT) bünyesinde ulusal yayın yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi Kürtçe kanalı. Aynı zamanda Türkiye'de Kürtçe olarak ulusal yayın yapmaya başlayan ilk kanal. Kanal, 60. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti (II. AKP Hükûmeti) döneminde 25 Aralık 2008'de test yayınına, 1 Ocak 2009'da normal yayına başlamıştır. Kürtçenin Kurmanci lehçesi ile yayın yapan kanal Zazaca programlara da yer vermektedir. TRT 6, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Kürtçeye karşı takınılan resmi devlet söylemi açısından bir kırılmayı ve değişimi ifade etmektedir.

TUR ABDİN: Batıda Mardin, doğuda Midyat, kuzeyde Diyarbakır, Güneyde Suriye sınırı arasında kalan bölgeye Süryanilerce verilen ad. Kürtler ise bölgeye Tor, bölge halkına ise Tori adını vermektedirler. Tur (dağ) ve 'Abdin (kul, köle) kelimelerinden oluşan Tur Abdin, Sami-Arami kökenli Süryani dilinde (*Suruyo*) 'köleler dağı', 'kullar dağı' anlamına gelmektedir. Süryani Ortadoks Klisesi'nin kültürel merkezi Tur Abdin bölgesi yakın zamana kadar yoğun Süryani nüfusa sahip bir yerleşim bölgesi iken yakın tarihte bölgedeki Hristiyan nüfusun çoğunluğu yurt dışına göçmüştür. Bununla beraber günümüzde Türkiye'de hala en fazla Süryani nüfus barındıran bölgedir. Ayrıca bkz. SÜRYANİLER

TÜRK, AHMET (1942-): Siyasetçi. Mardin-Derik doğumlu olan Ahmet Türk, Hamidiye Alayı komutanlarından Kanco Hüseyin'in (Husèyné Kanco) torunudur. CHP'den milletvekili seçilen sonra AP'ye geçen ağabeyi Abdurrahim Türk'ün öldürülmesinin ardından siyasete girdi. 1973'te CHP'den Mardin milletvekili seçildi. 12 Eylül 1980 darbesinde tutuklandı ve Diyarbakır Cezaevine konuldu. 1987'de SHP'den milletvekili seçilen Ahmet Türk 1989 yılında Paris'te düzenlenen Kürt Konferansı'na katıldığı için SHP'den ihraç edildi. Daha sonra SHP'den ayrılan diğer Kürt parlamenterlerle birlikte HEP'in kuruluşunda yer aldı. Ardından içinde yer aldığı DEP'in Genel Başkanlığını yaptı. 1994'te tutuklandı ve 22 ay cezaevinde kaldı. Daha sonra DEP, HADEP, DEHAP yönetimlerinde aktif olarak görev aldı.

Anayasa Mahkemesi 11.12.2009 tarihinde PKK ile ilişkili olduğu gerekçesi ile DTP'nin kapatılmasına dair aldığı kararla birlikte 2006'dan itibaren DTP'de genel başkanlık yapan Türk'ün milletvekilliğini de düşürdü. Türk'ün Demokratik Toplum Kongresi Başkanlığı yaptığı dönemde yayımladığı ve BDP'nin Kürt Sorununa çözüm talebi olarak benimsendiği Demokratik Özerklik Taslağı kamuoyunda uzun süren tartışmalara sebep oldu ve Diyarbakır savcılığı konuya ilişkin soruşturma başlattı.

TÜRKİYE-IRAK DOSTLUK VE İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ ANTLAŞMASI (Türk-Irak Sınır Antlaşması): 29 Mart 1926 yılında imzalandı. 1926 sınırlarını yeniden onaylayan antlaşma ile iki devlet, birbirlerinin içişlerine

karışmama, sorunları antlaşma yolu ile çözme konusunda antlaşmışlardır. Antlaşma bu haliyle Bağdat Paketi'nin (1955) öncüsü olmuştur. Gerçekte antlaşmanın içeriği önemli ölçüde Kürt Sorununa ve Kürt Sorunu sebebi ile sınırda yaşananlara karşın işbirliği esası üzerine bina edilmiştir. Antlaşma ile sınırın her iki tarafında ilişkilerinin harmonisini bozacak bir olay olması durumunda olayı çözüme kavuşturmak için çözümlere gidilmesi, tarafların sınırlarını bir diğeri-nin güvenliğini tehlikeye sokacak kişi ve gruplara kullandırtmaması, yine sınır meselelerinde istihbarat paylaşımı ve ortak eylemde bulunma, sınır güvenliği için tedbir alma ve bu konuda yardımlaşma, silahlı kişi ve grupların sınırdan geçişini engellemek için önlem alma, sınırdan 75 km içerde kanundışı faaliyet ve eşkıyalık faaliyeti içinde olanları tutuklamak vb. konularda mutabakata varılmıştır. Türkiye antlaşmaya binaen birçok sınır ötesi operasyon gerçekleştirmiş ve yine gerekli gördüğü durumlarda sıcak takipler yapmıştır.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (TİP): 13 Şubat 1961'de sendikacıların girişimi ile kurulan sosyalist parti. Partinin kurucu genel başkanı sendikacı olan Avni Erakalın'dı. Bir çok aydının partiye katılımının ardından 1962'de Mehmet Ali Aybar, Genel Başkan seçildi. TİP, 1965 seçimlerinde, 54 ilde, % 3 oy alarak 15 milletvekili çıkardı. Bu milletvekilleri etkili bir muhalefet görevi üstlendiler. 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgali partiyi ikiye böldü. Aybar, işgali destekleyen Behice Boran ve arkadaşlarına tepki gösterdi ve 1969'da genel başkanlıktan istifa etti. 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında 21 Temmuz'da TİP kapatıldı. 1975 yılında Behice Boran önderliğinde yeniden örgütlendi ise de başarılı olamadı ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası kapatıldı.

TİP, Kürt ve Türk sosyalistlerinin ortak örgütlendikleri siyasal bir yapıydı. Kürt aydın ve öğrencilerinin sosyalizme yöneldikleri bir dönemde TİP, Kürt ve Türk sosyalistlerin buluşma ve ortak çalışma ortamı oldu. 12 Mart 1971 sonrası kurulan TİP, TSİP bu birlikteliği sağlayamadılar. Doğulular Grubunun etkin üyelerinden Tarık Ziya Ekinci, Kemal Burkay; Tahsin Ekinci ve Mehdi Zana gibi isimler ikinci TİP'te yer almalarına karşın; TİP, Kürtler içinde etkinlik sağlayamadı. T. Ziya Ekinci, Canip Yıldırım, Tahsin Ekinci partiye katılan ilk Kürt aydınları olarak partinin Kürtler arasında örgütlenmesinde rol aldılar. Ümit Fırat, Naci Kutlay, Ruşen Arslan, M. Ali Aslan,

Musa Anter, Kemal Burkay vb. birçok Kürt aydınının yanı sıra Abdülkerim Ceyhan, Muhterem Biçimli, Mahmut Okutucu, Molla/Mela Hikmet, Davut Özcan gibi medrese kökenli kişilerde TİP'e katılmışlardır.

TİP bünyesinde Kürtlerden oluşan "Doğulular Grubu" yakın dönem Kürt milliyetçi hareketine etkin rol oynamıştır. Sürekli değil, fakat, genel olarak kongrelerde beraber hareket etikleri için bu isimle adlandırılmışlardır. Doğulular Grubu Kürtlerin ulusal taleplerini konjektürel olarak dile getirmeye ve gerçekleştirmeye çalıştı. Türk sosyalistlerin Kürt Meselesi üzerinde düşünmeye sevk etti. Doğu Mitinglerinin organizasyonunda etkin rol oynadılar. TİP'in ileri gelenleri de bu mitinglere konuşmacı olarak katıldılar.

Kürtler, TİP içinde millici/orducu olup ordu ile birlikte hareket etmeyi savunan MDD yanlılarına karşı "sosyalist devrim" çizgisini desteklediler. Aybar'ın istifasından sonra TİP içindeki Kürtlerden M. Ali Aslan TİP Başkanı seçildi ve bu durum 2,5 ay sürdü. Kürt Meselesini gündemine alan TİP 1968'de partinin 3. Kongresi'nde anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırı olarak Kürtlerin Kürtçe konuşmaktan dolayı horlanmalarını, ezilmelerini, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmelerini kınadı. Partideki Kürtlerin aktif çabası sonucu TİP Kürtlerle ilgili en radikal kararları 29-31 Ekim 1970'te düzenlenen kongresinde aldı. Bu kararlar doğrultusunda Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğu, başından beri hâkim sınıfların Kürt halkı üzerinde her zaman kanlı zulüm niteliğine bürünen baskı, terör ve asimilasyon politikasını uyguladıkları ifade edildi. Bölgenin geri kalmışlığının hâkim sınıfların göttükleri ekonomik ve sosyal politikanın bir sonucu olduğu belirtildi. Bölgede Kürt halkının yaşadığı gerçeğinden hareketle Doğu Sorunu'nu bir bölgesel kalkınma sorunu olarak ele almanın, hâkim sınıf iktidarının şoven-milliyetçi görüşlerinin ve tutumunun uzantısından başka bir şey olmadığı dile getirildi. Kürt halkının anayasal vatandaşlık haklarını kullanmak ve diğer tüm demokratik özlem ve isteklerini gerçekleştirmek yolundaki mücadelesinin TİP tarafından desteklenmesinin partinin olağan ve zorunlu devrimci görevi olduğunu vurgulandı. En geniş çerçevesi ile TİP, Kürt Sorununa, işçi sınıfının sosyalist devrim mücadelesinin gerekleri açısından baktığını kabul ve ilan etti.

Anayasa Mahkemesi Kürtlerle ilgili kararları sebebi ile TİP'i kapattı. 1987 yılında TİP, TKP ile birleşerek Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) adını aldı. Bu parti daha sonra kendini feshetti. Bu partinin kadrolarının bir kısmı daha sonra ÖDP ve TKP'ye katıldı.

TÜRKİYE KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ (TKDP): Türkiye Kürtlerinin ilk (illegal) parti örgütlenmesi. TDKP Liceli Fehmi Bilal'ın (Fırat) teşviki ile Said Elçi'nin başını çektiği sağ görüşlü bir grup Kürt aydını tarafından kuruldu. 11 Temmuz 1965 tarihinde Diyarbakır (Gazi Köşkü bahçesinde) Sait Elçi, Şerafettin Elçi, Şakir Epözdemir, Derviş Akgül tarafından kuruldu. Kısa süre sonra parti başkanlığına Urfa/Siverekli bir hukukçu (avukat) olan Faik Bucak getirildi. Bucak'ın 1966'da öldürülmesinin ardından parti başkanlığını Sait Elçi getirildi üstlendi.

TKDP 1960'lı yıllardan itibaren Kürt milliyetçiliğin tartışmasız lideri konumunda olan Molla Mustafa Barzani ve liderliğinde Irak'ta yükselen Kürt milliyetçiliğinin etkisi altında kuruldu. 1960'lı yıllarda Irak'ta başlayan isyanın Türkiye'deki Kürt bilincinin uyanışında büyük etkisi olmuştur.

Bu dönemde sağ görüşlü milliyetçi Kürtler çoğunlukla TKDP, solcu Kürtler çoğunlukla TİP, aristokrat, ağa ve şeyh soylu Kürtler ise çoğunlukla Adalet Partisi'nde toplanmışlardır. Bununla beraber TKDP'ye olumlu bakan Kürt solcular da vardı ve zamanla parti içinde ayrışma ile sonuçlanacak sol bir kanat oluştu. TKDP'lilerin anlatımına göre hem TDKP hem de DDKO içinde etkili olan Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) 1969 yılında Sait Elçi'nin yardımı ile Irak Kürdistan'ına geçti ve İKDP'nin onayı ile bir kamp kurarak örgütsel çalışmalara başladı. Sait Kırmızıtoprak partinin, TKDP'nin sol kanadını 1969/1970'te Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) adıyla yeni bir parti olarak örgütledi. Böylece parti ideolojik temelde fiilen bölünmüş oldu.

1971 Darbesi ile partinin birçok üyesi tutuklandı. 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra tutuklanmamak için önce Suriye, ardından Irak'a geçen Said Elçi Irak'ta öldürüldü. TDKP'lilerin ileri sürdüğü, Kırmızıtoprak'a yakın olanlarsa reddettiği yaygın kabule göre bu cinayet Sait Kırmızıtoprak tarafından gerçekleştirildi. Kırmızıtoprak ve arkadaşları olayı haber alan Barzani'nin emriyle tutuklandılar ve bir İKDP mahkemesinde yargılandılar. Mahkeme idamlarına hükmederek onları kurşuna dizdirdi. Kırmızıtoprak'a yakın olanlar ise her iki ölümün arkasından bu iddiayı red etmiş ve her iki ölümün arkasında da İKDP olduğunu söylemişlerdir. Hala tam olarak aydınlatılamayan bu cinayete ilişkin başka iddialar da mevcuttur. Dönemin Kürt hareketi üzerinde trajik etkileri olan bu olayın mahiyeti yıllarca tartışma konusu olmuştur ve halen de tartışılmaktadır.

Said Elçi'nin ölümünden sonra parti başkanlığını bir süre Cemile Çeto'nun torunu Derviş Akgül (Dewrêşe Sado) sonra da Mehmet Ali Dinler yaptı. Sait Kırmızıtoprak'ın takipçileri de 1974 affından sonra Kürdistan İşçi Partisi'ni (KİP) kurdular. Ayarica DDKO'lerde bu partinin gençlik örgütü olarak çalıştı. Yine 1970'li yılların ikinci yarısında KUK örgütlenmesi de T-KDP'den ayrılanlarca kuruldu.

TÜRKMENLER: Çoğunluk Irak'ın kuzeyinde (Irak Kürdistanı'nda) meskun olan Irak vatandaşı Türkler. Irak'taki varlıkları Selçuklular dönemine kadar uzanan Türkmenler Kerkük, Erbil, Musul ve Tuzhurmatu, Telafer, Altın Köprü'de yaşamaktadırlar. Kürtlerden sonra Irak'taki üçüncü büyük etnik topluluğu oluşturan Türkmenlerin 500-800 bin arası bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir. Türkmenlerin konuştuğu Türkçe ise Türkiye Türkçesinden çok Azeri Türkçesine yakındır. Türkmenlerin çoğunluğu Sünni iken, Şii ve Şebeki olanlar da vardır.

19. ve 20. yüzyıl ortalarında Kerkük vilayetinin özellikle kırsal nüfusunun çoğunu Kürtler, merkezin çoğunluğunu ise Türkmenler oluşturmakta idi. 1958 yılında da Kerkük'te Türkmen nüfusu Kürtlerden fazla iken 1965 seçimlerinde ise Kürt nüfusu Türkmen nüfusunu aşmıştır. 1975'te Kürt isyanının yenilgi ile sonuçlanmasından sonra Kürtler, Kerkük'ten sürülmeye başlandı ve özellikle petrol bölgelerinde Arabizasyon politikasına girildi. Aynı politika çerçevesinde Baas yönetimince kültürel hakları tanınmayan Türkmenler de asimilasyona maruz kaldılar ve bir kısmı Kerkük'ten sürüldü.

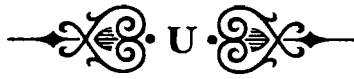
Siyasal olarak parçalı bir yapıya sahip olan Türkmenler birden fazla siyasi parti'ye sahiptirler. Türkmenlerin bir kısmı Kürtleri, bir kısmı Sünni Arapları, bir kısmı Şii Arapları desteklerken; bunlardan ayrı Türkiye ile yakın ilişkide olan ve buna göre hareket edenler de vardır. Türkmenlerin hem Irak Meclisi'nde hem de Bölgesel Kürt Meclisi'nde temsilcileri bulunmaktadır.

Hristiyan Asurilerden farklı olarak 1988 Irak'a karşı savaşan Kürt grupların oluşturduğu Irak Kürdistan Cephesi'ne katılmayan Türkmenler muhtemelen Türkiye'nin korumasını kaybetmek istemedikleri için 1992 yılındaki Kürdistan Bölgesel Hükümeti seçimlerine de katılmadılar. Ve Bağdat'ın kontrolünde kaldılar. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin olaylara aktif dahil oluşu ile

bir Türkmen partisi olan Türkmen Cephesi, Türkiye tarafından oluşturuldu ve finanse edildi. Türkmen Cephesi, Kürt Bölgesel Yönetimi'ne karşı bir politika izlerken Kürtlerle birlikte hareket eden Türkmen gruplar da vardır. Bunlardan Necdet Sancar, KDP denetimindeki Erbil hükümetinde görev aldı. Irak Türkmen Ulusal Partisi lideri Muzafer Arslan ise ABD işgali öncesi Irak muhaliflerinin oluşturduğu Irak Ulusal Kongresi yürütme kurulu üyesi olmuştur. Şii Türkmenler ise çoğunlukla şii partileri desteklemektedirler. Ayrıca bkz. KERKÜK.

TÜSİAD: Türkiye'nin en büyük işveren örgütü. "Patronlar Kulübü" olarak adlandırılan TÜSİAD, Kürt Sorununu tespit etmek ve çözüm önerilerinde bulunmak için 4 kez kapsamlı rapor hazırladı. Bu raporların Kürt Sorununa ilişkin ortak talebi dil yasakları ve anayasal engellerin kaldırılması şeklinde özetlenebilir. Dernek tarafından 1997 yılında Bülent Tanör'e hazırlatılan 'Demokratikleşme Perspektifleri Raporu'nda kültürel hakların tanınması için gerekli değişikliklerin yapılması, seçim barajının makul bir seviyeye indirilmesi, Anayasa, Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Kanunu'nda yasal düzenlemeler yapılması, ifade ve basın-yayın özgürlüğünü kısıtlayan hükümlerin elden geçirilmesi, ulusal program'da kültürel hakların iki önemli konusu olan anadilde eğitim ve televizyon-radyo yayını konusunda açıklık olması, Anayasa'daki dil yasakları ve mevzuattaki öteki sınırlamaların kaldırılması ve yerleşim yeri adlarının halkın vermiş olduğu adlara döndürülmesi gerektiğini ifade edilmiştir.

TÜSİAD'ın 2001'de Prof. Dr. Süheyl Batum ve Prof. Dr. Seyfettin Gürsel'e hazırlattığı "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Köpenhag Siyasal Kriterleri-Görüşler ve Öncelikler" başlıklı rapor ise düşünce özgürlüğü, seçim sisteminin antidemokratikliği gibi konuları kapsamaktaydı. Türkiye'nin AB'ye uyum süreci için ele alması istenen siyasal reformları 10 başlık altında toplayan raporda da AB reformlarının hızlandırılması çağrısında bulunulmuş, kültürel hakların tanınması için gerekli değişikliklerin yapılması, anayasa'daki dil yasaklarının kaldırılması önerilmiştir. Raporda 'Kürt Sorunu' 'Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler' adı altında ele alınmıştır. TÜSİAD 2010 yılında gündeme getirilen Kürt Açılımı/demokratik açılım politikasına da olumlu yaklaşım sergilemiştir.

UÇUŞA YASAK BÖLGE: Körfez Savaşı'ndan sonra Nisan 1991'de gerçekleşen başarısız Kürt isyanını müteakip Irak ordusunun saldırısı ile kaçışan, Türkiye ve İran sınırına yığılan bir milyonu aşkın Kürt sığınmacının yeni bir saldırı korkusu yaşamaksızın geri dönüşlerini temin etmek için ABD, İngiltere ve Fransa tarafından BM'nin 688 sayılı kararına istinaden 36. paralelin kuzeyinde Irak Hava Kuvvetleri'nin uçuşuna yasaklanan bölge. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 5 Nisan 1991'de aldığı 688 sayılı kararı ile Irak'ın Kürt nüfusun yaşadığı alanlara düzenlediği saldırıların acilen durdurulmasını istedi. Bölgenin güvenliği Çekiç Güç tarafından sağlandı. Yasak bölge uygulaması 2003 yılındaki Amerika'nın Irak'ı işgaline kadar devam etti.

Aynı şekilde ABD, İngiltere ve Fransa, Saddam yönetiminin katliamlar gerçekleştirdiği Şiilerin yoğun yaşadığı Güney Irak'ta önce 32., ardından 33. paralelin güneyini "uçuşa yasak bölge" ilan edildi.

UKO: Bkz. Ulusal Kurtuluş Ordusu

ULUDERE OLAYI: 28 Aralık 2011 akşamı Türk Hava Kuvvetleri'nin Şırnak'ın Uludere (Qileban) ilçesine bağlı Ortasu Köyü (Roboski) yakınında, Irak topraklarında, F-16 savaş uçakları ile yaptıkları bombardıman sonucunda 34 sivilin yaşamını kaybettiği olay. Olayın hemen akabinde vurulanların sınırda kaçakçılık yapan kaçakçılık yapan köylüler olduğu anlaşıldı ve resmi yetkililerce köylülerin PKK'li zannedilerek vuruldukları ifade edildi. Olaydan sadece bir kişi yaralı olarak kurtuldu.

Uludere Olayı beraberinde uzun süren büyük tartışmalar getirdi. Saldırı emrinin kimin tarafından verildiği ve istihbaratın nereden geldiğine dair sorulara yetkili organlarca kesin tatmin edici bir cevap verilmedi/verilemedi. Türkiye'nin birçok yerinde protestolar yapıldı. 10 bin civarında kişinin katıldığı çoğu korucu ailelere mensup kurbanların cenazesinde tabutlara PKK bayrakları asıldı. Başta BDP'liler olmak üzere birçok siyasetçi ve devlet

görevlisi öldürülen köylülerin ziyaret etti. Olayı araştırmak üzere mecliste bir soruşturma komisyonu oluşturuldu. Tam olarak aydınlatılamayan olay hükümet ve muhalefet arasında tartışma konusu olmaya devam etti.

ULUSAL KURTULUŞ ORDUSU(UKO): 1978’de PKK adı ile partileşmeden önce Abdullah Öcalan’ın başını çektiği grup tarafından kullanılan isim. Halk arasında daha çok Apocular olarak tanınan grup Kürdistan Devrimcileri adını da kullanmıştır

ULUSLARIN KADERİNİ TAYİN HAKKI: Leninist literatürde esas olarak ezilen ulusun bağımsız devlet kurma hakkını ifade eden ilke. Lenin, 1915’te Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı (UKTH) adlı bir eser yazmıştır. Marksist-Leninist teori ezen ulus devrimcilerinin ezilen ulusun devrimcilerini ve UKTH’yi desteklemesini vurgularken, ayrılmayı zorunlu olarak görmez ve ancak gönüllü bağların değil, zorunlu bağların olması durumunda ayrılma hakkını vurgular.

Türkiye’de 12 Mart 1970 sonrası Kürt Meselesini “sosyalist devrim”in temel bir meselesi olan bir ulusal bir sorun olarak değerlendirmeye başlayan sol çevreler, meseleyi UKTH ilkesi çerçevesinde tartışmışlardır. Bununla birlikte sol çevreler Kürt Meselesini feodalizm, gericilik, toprak sorunu gibi kapitalizmin gecikmişliği ile ilişkilendiren; büyük ölçüde Cumhuriyet döneminin resmi söylemine yaslanan daha eski bir terminolojiyi hiçbir zaman hepten terk etmediler. Meselenin ulusal mahiyetini kabulüne karşın UKTH’nin pratikte neyi gerektirdiği konusu, (ayrılma hakkının pratik bir hal olarak yorumlanıp yorumlanamayacağı, Kürdistan’ın bir sömürge olup olmadığı, ayrı örgütlenmenin elzem olup olmadığı vb. konular) Kürt solcuları ve Türk solcuları arasında tartışma konusu olmuş sonunda Kürt solcuları ayrı örgütlenmeye gitmişlerdir. Kürtlerin soldan ilk ayrı örgütlenmeleri DDKO’lardır.

UMUMİ MÜFETTİŞLİKLER: Tek parti iktidarı döneminde merkezi otoritenin denetimini güçlendirmek için kurulan özel idari örgütlenme biçimi. 1927 yılında kurulan umum müfettişliklere 1952 yılında son veril-

di. Cumhuriyet döneminde oluşturulan Umumi Müfettişlik kurumu Kürt Sorunu ile doğrudan alakalıdır. Kurulan beş müfettişliğin üçü doğrudan Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde kuruldu ve Cumhuriyet dönemi Kürt Sorunun seyrinde etkili oldular. Cumhuriyet döneminde kurulmakla beraber benzer uygulamaların kökeni 19. yüzyılın son çeyreğine uzanır. Modernleşme projesi çerçevesinde merkeziyetçi ve uyumlu bir idare kurmak isteyen Osmanlı bürokrasisi sultanın güvendiği kişileri özel yetkilerle Doğu, Hicaz, Makedonya gibi sorunlu bölgelere gönderdi. Islahat talebini karşılamak ve denetimi sağlamak amacı ile kurulan bu müfettişliklere 1913 yılında son verildi.

Umumi Müfettişlik kurumu 1921 yılında kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer aldı fakat uygulanmadı. 1924 Anayasasında ise olmamasına karşın I. Umumi Müfettişlik 1927 yılında Şeyh Said İsyanı'nın ardından süresi dolan Sıkıyönetim İdaresi'nin yerini doldurmak için kuruldu. TBMM'ce çıkarılan 1164 sayılı ve 25 Haziran 1927 tarihli kanuna göre kurulan Umumi Müfettişliklere geniş yönetsel, askerî ve yargısal yetkiler tanındı. Umumi Müfettişlik yalnız merkezi devlet kurumlarını değil, yerel yönetimleri de denetlemekle yükümlüydü. Bu kanun çerçevesinde Kürt bölgelerinde 1 Ocak 1928 tarihinde Diyarbakır, Elâzığ, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Siirt ve Mardin illerini kapsayan ve merkezi Diyarbakır'da bulunan Birinci Umumi Müfettişlik, 25 Ağustos 1935 tarihinde Ağrı, Kars, Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan ve Erzurum illerini kapsayan ve merkezi Erzurum'da bulunan Üçüncü Umumi Müfettişlik, 6 Haziran 1936 tarihinde tarihi Dersim Bölgesi'ni (Tunceli, Elazığ ve Bingöl'ün bir kısmını) kapsayan ve merkezi Elazığ'da bulunan Dördüncü Umumi Müfettişlik kuruldu. II. Umumi Müfettişlik ise merkez Edirne olmak üzere Kırklareli, Edirne, Tekirdağ ve Çanakkale illerini kapsayacak şekilde 19 Şubat 1934 tarihinde Trakya'da, çok kısa süren 5. Umumi müfettişlik ise Adana, İçel, Hatay, Gaziantep ve Maraş'ı kapsayacak şekilde 1945'de kuruldu.

Umumi Müfettişlikler uygulaması 1947'de fiilen kaldırılırken 1952 yılında Demokrat Parti (DP) iktidarında ise "sömürge valilikleri"ni andırdığı düşüncesiyle kuruluş kanunları da kaldırılarak varlıkları hukuken sonlandırıldı.

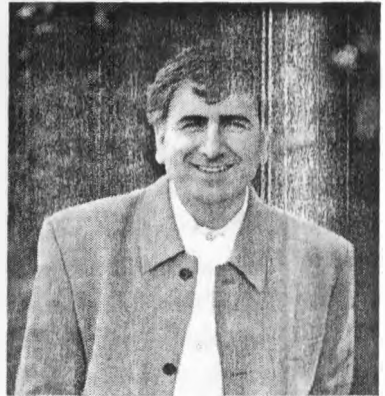
Güvenlik merkezli olağanüstü yönetim düşüncesinin Kürt politikası bağlamında yakın zamandaki iz düşümü 1980 sonrasında yükselen Kürt

milliyetçi hareketine karşı bölgede uygulanan ve 2002 Kasım ayı sonuna kadar devam eden OHAL uygulamasıdır. Tüm bu uygulamalar devletin Kürt Sorununa güvenlik/asayiş perspektifli yaklaşımının kurumsallaşmasının bir göstergesidir.

URYAN, BABA TAHİRÊ/Baba Tahirê Uryan: Şair ve derviş. Kürt edebiyatının bilinen ilk ismi ve ilk büyük sufi aşk şairidir. Doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bilgiler yoktur 11. yüzyılda yaşadığı kesin gibidir. Bir görüşe göre 1019 yılında vefat etmiştir. Başka bir görüşe göre ise 1000-1055/1060 tarihleri arasında yaşamıştır. Hamedan civarında doğmuş ve orada vefat etmiştir. Baha Tahir Hamedani olarak ta bilinir. Eski Kürtçenin Luri/Lori lehçesinde yazmış olduğu "Dubeyti"leriyle meşhurdur. Kendisinden sonra gelen Ömer Hayam gibi birçok şairi etkilemiştir. Baba Tahir'in lehçesi pehlevicenin bir diyalektiği sayıldığı için Farslar tarafından İran edebiyatının ilk büyük sufi aşk şairi olarak da kabul edilir. Birçok şiiri günümüz Farsçasına çevrilerek bestelenmiştir. Uryan'ın şiiri gündelik hayatta da yaşamaktadır.

UZUN, MEHMED (1953 - 2007): Yazar. Modern Kürt romanın öncü ismi. Urfa'nın Siverek ilçesinde doğdu. Romanları birçok dilde yayımlandı. 1976 yılında çıkan *Rizgarî* dergisinin yazı kurulunda olan Uzun, 1977 yılında *Rızgarî* grubundan ayrılan Ala *Rızgarî* oluşumunda yer aldı. 1977'de yurtdışına çıkarak İsveç'e yerleşti. 1981'de Türk vatandaşlığından çıkarıldı. 1992 yılına kadar Türkiye'ye gelemedi. 2005 yılında Türkiye'ye yerleşti. Türkçe ve İsveç dili ile de yazan ve İsveç Yazarlar Birliği Yönetim Kurulu üyesi olan Uzun'un çok sayıda eseri yayımlandı ve birçok ödül aldı. Tüm romanlarını ise Kürtçe yazdı. Mide kanseri tedavisi gören M. Uzun 11 Ekim 2007'de Diyarbakır'da yaşamını yitirdi.

Velud bir yazar olan Uzun'un eserleri şunlardır: Romanları: *Tu* (Sen, 1985), *Mirina Kalekî Rind*

(Yaşlı Rind'in Ölümü, 1987), Siya Evîne (Yitik Bir Aşkın Gölgesinde, 1989), *Rojek ji Rojên Evdalê Zeynikê* (Evdalê Zeynikê'nin Günlerinden Bir Gün, 1991), *Bîra Qederê* (Kader Kuyusu, 1995), *Ronî Mîna Evîne-Tarî Mîna Mirinê* (Aşk Gibi Aydınlık Ölüm Gibi Karanlık, 1998), *Hawara Dîcle'yê* (Dicle'nin Yakarışı, 2002), *Ruhun Gökkuşağı* (2005), Diğer eserleri; *Destpêka Edebiyata Kurdî* (Kürt Edebiyatına Giriş, İnceleme, 1992), *Hêz û Bedewiya Pênûsê* (Kalemin Gücü ve Görkemi, Denemeler, 1993), *Mirina Egîdeki* (Bir Yiğidin Destanı, Destan-Ağıt, 1993), *Varîden î Sverige* (Tüm Dünya İsveç'te), *Edebiyat Antolojisi*, (M. Grive ile Birlikte, 1995), *Antolojiya Edebiyata Kurdî* (Kürt Edebiyat Antolojisi, iki cilt, 1995), *Nar Çiçekleri* (Deneme, 1996), *Ziman û Roman* (Dil ve Roman, Söyleşiler, 1997), *Bir Dil Yaratmak* (Söyleşiler, 1997), *Dengbêjlerim* (Deneme, 1998), *Zincirlenmiş Zamanlar Zincirlenmiş Sözcükler* (Deneme, 2002).

UZUN, FERÎT (1950–1978): 1970'li yılların ikinci yarısında teşekkül eden ve faaliyet gösteren Kawa (Kawa) örgütü liderlerinden. Siverek'te doğan Ferid Uzun, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde okudu. DDKO Davası'ndan tutuklandı, hapis yattığı Diyarbakır Askeri Cezaevinden 1974 affıyla çıktı. Hilvan ve Siverek'te ziraat mühendisi olarak çalıştı. 22 Kasım 1978'de Siverek'te uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürüldü. Ölümü ilçede bir dizi olayın tetikleyicisi oldu. Yakın çevresi ölümünden o dönemde Siverek çevresinde etkin olmaya çalışan PKK'yi sorumlu tutmuştur.

ÜRDÜN KÜRTLERİ: Ürdün'deki Kürtlerin geçmişi Eyyübilere kadar uzanmaktadır. Kürtler Ürdün'deki en eski etnik topluluktur. Suriye, Filistin bölgesine Osmanlı döneminde de göçler olmuştur. Fakat şu an ki Kürtlerin önemli bir kısmı 1948 ve 1967 sonrası Filistin'den Ürdün'e göç etmişlerdir. Ürdün Kürtleri bugün Arapça konuşmaktadırlar. Bununla birlikte Kürt kimliklerini açıkça ifade etmektedirler. Özellikle Körfez Savaşı sonrası

yaşananlar, Halepçe'ye kimyasal silah saldırısı, Irak'ta bir Bölgesel Kürt Yönetimi'nin kurulması, Türkiye'de yaşanan siyasal olaylar Ürdün Kürtlerinin Kürt Sorununa olan ilgilerini artırmıştır. Bugünkü nüfusları 20-30 bin civarında olan Ürdün Kürtlerinden Ali Seydo Gewrani'nin hazırlamış olduğu 25 bin kelimelik Kürtçe-Arapça sözlük Selahaddin Eyyübi Derneği tarafından 1985 yılında 670 sayfa halinde Amman'da yayımlanmıştır.

VANLI, İSMET ŞERİF (1924-2011): Hukukçu, siyasetçi. Kürt milliyetçi hareketinin uzun süreli sözcülerinden İsmet Şerif Vanlı, Suriye'nin başkenti Şam'da doğdu. 1948 yılında Lozan'da hukuk eğitimini tamamlayan Vanlı 1960 ve 1970'lerde Mustafa Barzani'nin Avrupa'daki sözcüğünü yaptı. 1995'te Avrupa'da kurulan Sürgündeki Kürt Parlamentosu'na katıldı ve 1999'da da bu kurumun halefi olan Kürdistan Ulusal Kongresi Başkanlığına seçildi.

Vanlı yaşadığı İsviçre'nin Lozan şehrinde 9 Kasım 2011'de hayatını kaybetti. Kürtlerle ilgili batı dillerinde birçok kitap ve makale kale aldı. Yazarın en önemli çalışmaları şunlardır: *Batılı seyyahların gözüyle Kürdistan, Türkiye'de Kürt Ulusal Sorunu*.

VARLI, ABDULLAH (1939-2012): *Qur'an a Pîroz û Arşa Wê ya Bilind* (Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali) isimli Türkiye'de yayımlanmış olan ilk Kürtçe Kur'an çevirisinin/mealinin sahibi. Ağrı'nın Patnos ilçesinde doğdu. Babasının yanında başladığı medrese eğitimine başka medreselerde devam etti. Şam'da Emîniye Medresesi'nde eğitimini tamamladı. Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı (1964-1976), Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Kültür Bakanlığı'na bağlı kurumlarda çalıştı. 1993'te emekliye ayrıldı. Varlı, 1977'de tamamladığı çevirisini 1994'te yayımladı. 2012 yılının Şubat ayında vefat etti.

VEFAYİ/WEFAYİ (1844-1902): Şair. Gerçek adı Abdürrahim olan şair Mahabad'ta doğdu. Eğitimin ardından ders vermeye başladı. 1900 yılında geldiği Süleymaniye'de bir süre kalan Wefai, 1902 yılında hac yolculuğu

sırasında Suriye ve Irak arası bir mıntıkada hastalanarak vefat etti. Klasik tarzda gazel ve kaside formunda yazmış olan Vefai'nin şiirlerin ana teması aşk ve tabiattır. Sorani diyalekti ile yazan şairin şiirleri ölümünden sonra Şair Piremerd (Haci Tewfik) tarafından derlenip yayımlanmıştır.

VEHBİ, TEVFİK/Tewfik Vehbi (1891-1984): Dilbilimci, yazar ve siyasetçi. Osmanlı ordusunda albay rütbesine kadar yükselen Tefvik Vehbi, İngiliz himyesindeki Irak ordusunda görev aldı. Merkezi Irak Yönetimi'nde bakanlık yapan Vehbi, Irak senatosu üyeliğinde de bulundu.

1920'li yıllarda Kürt dili üzerine çalışan Vehbi, Latin harflerini temel alan bir Kürt alfabesi üzerinde çalıştı. Celadet Bedirhan'ın *Hawar* dergisinde yazdığına göre Şam'da bulunduğu sırada görüşmüş olan iki yazar alfabele-rinin farklılıklarını giderme, birleştirme ve yayımlama kararı almışlarsa da bu gerçekleşmemiştir. Tefvik Vehbi'nin önemli çalışmaları *Destûrî Zimanî Kurdî* (Kürt Dili Grameri, 1929) ile 1966'da C.J. Edmonds ile birlikte hazılayıp yayımladıkları *Kurdish-English Dictionary*'dir (Kürtçe-İngilizce Sözlük, 1969).

VEJİN: Öcalan'ın yönetim tarzına karşı olan Mehmet Cahit Şener ve Sarı Baran tarafından PKK içinde oluşturulan grup. Şener ve daha sonra PKK'den af dileycek olan Hakkari bölge komutanı Sarı Baran kod adlı Abdurrahman Kayıkçı Haftanın Kampı'ndan kaçtıktan sonra 1991'de PKK-Vejin adlı örgütün kurulduğunu ilan ettiler. Şener ve Sarı Baran'ın Vejin yapılanması teşebbüsü PKK tarihinde Öcalan'ın otoritesine yönelmiş en büyük tehditti. Ayrıca bkz. MEHMET ŞENER.

VERKANİSİ, ŞEYH FETHULLAH/Şêx Fethullah Werqanîsî (1847?-1899/1900): Alim ve şair. Siirt'in Baykan ilçesine bağlı Minar nâhiyesinin (Dilektepe) Verkanis/Werqanîs Köyü'nde (Kasımlı) doğdu. Ziyaretgahı ile meşhur Sultan Şehmus Zûlî'nin (1020-1101) soyundan gelen bir aileye mensup olan Veranisi, birçok medresede ders gördü. İcazetini aldıktan sonra bir süre Norşin'de (Güroymak) ve ardından gittiği Bitlis'te vefat edene kadar ders vermiştir. Uzun yıllar ders veren kendi zamanının ilim çevrelerinde "allame" olarak adlandırılan Şeyh Fethullah Verkanisi, Said Nursi, Abdurrahman Nursi, Şeyh Muhammed Ziyaeddin Norşini'nin de hocalarındandır. Şeyh

Abdurrahm Tağı'den de Nakşibendi hilafeti alan Verkanisi kendisi de altı halife tayin etti. Bunların en meşhuru aynı zamanda öğrencisi olan 'Hezret Norşeni' olarak bilinen Şeyh Muhammed Ziyâuddin'dir. Şeyh Fethullah Verkanisi 1900 yılında Bitlis'te vefat etti ve burada medfundur. Bir çok eser yazan Verkanisi'nin eserlerinden bazıları Kürtçe'dir. Bu eserlerden bazıları *El Hemaîlu Fiş Şemaîli, Rîsalet-ul Kufri w'el Kebairi ve Eqîdeya İmanê*'dir. Ayrıca Kürtçe bir divanı vardır.

VİLAYET-İ ŞARKİYE: İttihat ve Terakki yönetimi ile birlikte Kürdistan vb. adlandırılmaların zamanla ayıklanması ile çoğunluk Kürt nüfusla meskun Kürdistan vilayetleri bu adla anılmaya başlandı. Cumhuriyet döneminde de kullanılan bu adlandırma zamanla dil politikasına paralel olarak "Doğu" şeklinde öztürkçeleştirildi ve Kürdistan "Doğu", Kürtler ise "Doğulu" şeklinde adlandırıldılar. Bu isimlendirme hala yaygın olarak kullanılmaktadır.

WASHINGTON KÜRT ENSTİTÜSÜ/The Washington Kurdish Institute (WKI): Kürtlere dair araştırma ve eğitim amaçlı bir organizasyon olarak Eylül 1996 yılında Washington merkezli olarak kurulan enstitü. 1996-2005 yılları arası başkanlığını Mike Amitay yapmıştır. Kürtler hakkında araştırma yapan, lobi faaliyeti yürüten enstitü, Kürtler arasında sivil toplumun gelişimini destekleyen çalışmalar yapmaktadır. Kürtler hakkında yayın yapan çok sayıda akademisyen ve araştırmacı enstitünün Danışma Komitesi üyesidir. Kürtçe (Kurmanci ve Sorani) öğretim kursları düzenleyen enstitü birçok konferansa da sponsorluk yapmıştır.

WILSON İLKELERİ: I. Dünya savaşı devam ederken ABD başkanı Woodrow Wilson'un (1856 –1924) 8 Ocak 1918 günü ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada bahsettiği savaş sonrası kurulmasını istediği dünya düzeyine ilişkin görüşlerini ifade eden ilkelere verilen ad. 14 maddeden oluşan bu

ilkelerin temeli savaş sonrası düzenin milliyetler esasına göre olması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. 12. madde doğrudan Osmanlı Devleti ile ilgili idi; “Bugünkü Osmanlı Devleti’ndeki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Osmanlı yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyle özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır” şeklindeki maddeye ilaveten ABD’nin Ermeni mandası konusunda isteksiz olması Türk ve Kürtlerin ABD’ye sempati duymasını sağlamıştır. Bu madde dönemin Kürtlerince hem otonomi hem de özerklik olarak yorumlanmış, İstanbul’da faaliyet gösteren KTC yetkilileri bazı yabancı elçiliklerle/ingilizlerle görüşerek Kürtler konusunda Wilson ilkelerinin uygulanmasını talep etmişlerdir.

WILSON, ARNOLD (1884-1940): I. Dünya Savaşı sonrası dönemde (1918-1920) İngiltere’nin Bağdat merkezli Mezopotamya Mandası’ndaki (Irak’ta) en yüksek siyasi yöneticisi. Savaştan sonra Irak Kürdistanı’nı teşkil eden Musul Vilayeti’nin merkezi Irak’a bağlanması ile sonuçlanan politikanın belirlenmesinde etkili oldu. Şeyh Mahmud Berzenci İsyanı nedeniyle bölgede doğrudan İngiliz yönetimini sağlayamayınca yerine Sir Pery Cox atandı. Bu dönemi anlatan bir eser yazmıştır: *Mesopotamia: 1917-1920: A Clash of Loyalty* (1931).

YADO: Şeyh Said İsyanı’nda yer almış önemli isimlerden biri. Tam adı Yadin Mehmud Ebas olan Yado, Bingöl’de zabıt katibi olarak çalıştı. I. Dünya Savaşı’nda 1916-1917 yıllarında Şeyh Şerif’in alayında Ruslara karşı savaştı. Şeyh Said İsyanı’nda Yado ve Şeyh Şerif Palu-Elazığ cephesinin sorumluluğunu üstlendiler. Yado, 1926 yılında Suriye’ye geçti ve Hoybun’un çalışmalarına katıldı. 1929 affından sonra kaçak olarak Türkiye giriş yapan Yado Lice yakınında köylülerce vuruldu.

YAMULKİ, MUSTAFA PAŞA (1866-1936): Irak Kürdistanı'nın Süleymaniye şehrinde doğan Yamulki Süleymaniye, Bağdat ve İstanbul'daki eğitiminden sonra 1888'de subay olarak Osmanlı ordusuna katıldı. Sırasıyla 1888'de Hicaz'da, 1893'de Hoy, Urmiye ve Sanandec'de, 1899'da Bağdat'ta, 1904'te İran-Osmanlı sınırında ve 1908'de Ankara'da, 1909'da Bağdat ve Azerbaycan'da, 1917'de Bağdat'a, 1918'de Sivas'ta askeri görevlerde bulundu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul Hükümeti'nce Mustafa Paşa'yı Atatürk, Fevzi Çakmak, Hüseyin Rauf Bey, Fuad Paşa ve daha başkalarının da yargılandığı Askeri Mahkemenin başına getirildi. 20 Nisan 1920'de Mustafa Pasa Yamulki bu isimleri giyaben ölüm cezasına çarptırdı. Bu nedenle Kemalistler tarafından "Nemrut Mustafa" olarak adlandırıldı.

Kemalistlerin zaferinden sonra Süleymaniye'ye gitti. 10 Ekim 1921'de kendisini "Kürdistan Kralı" ilan eden Şeyh Mahmud Berzenci'nin kurduğu Süleymaniye merkezli Kürdistan Hükümeti'nde Eğitim Bakanlığı'na getirildi. 21 Temmuz 1922'de bir grup aydınla beraber Şeyh Mahmud Hükümeti'ni desteklemek ve bağımsız Kürdistan devletini kurmak amacı ile Süleymaniye'de Kürdistan Cemiyetini kurdu ve başkanlığını üstlendi. 2 Ağustos 1922'de Süleymaniye'de Kürtçe, Türkçe ve Farsça yayın yapan *Bangi Kürdistan* adlı haftalık bir gazete çıkardı. Seyh Mahmud'un İngilizlere yenilmesi ve sürgüne gönderilmesinden sonra basın faaliyetlerini devam eden Yamulki 1936 yılında hayatını kaybetti.

YAŞAR, HATİCE (1951-): Ankara'nın Haymana ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğretimini burada tamamladı. 1969 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Fransızca Bölümü'ne girdi. Önce Dev-Genç safında yer alan Yaşar, ardından DDKO'ya katılarak Ankara şubesinde çalıştı. 12 Mart sonrası Dev-Genç davasından yargılandı ve hapsedildi. 1974 affından sonra öğre-

nimini tamamladı. 1976 yılında yayımlanmaya başlayan Rızgari dergisinin sorumlu müdürlüğünü yaptı. Rızgari hareketin bölünmesinde Ala Rızgari grubunda yer aldı. Hakkında çok sayıda dava açılan Yaşar, 1980 yılında 150 kişi ile birlikte Talabani'nin denetimindeki alana giderek kamplarda yaşadı. Ardından gittiği Avrupa'ya bir süre mülteci olarak yaşadı.

YCK-YEKÎTÎYA CÎWANÊN KURDÎSTAN: Bkz. KÜRDÎSTAN GENÇLER BİRLİĞİ

7'LER: 1989'da Paris Kürt Enstitüsü ve Daniela Miterand Vakfı tarafından Paris'te düzenlenen Uluslararası Kürt Konferansı'na katıldıkları için SHP'den ihraç edilen 7 milletvekili. SHP milletvekili Ahmet Türk, Adnan Ekmen, Mahmut Almak, Salih Sümer, Mehmet Ali Eren ve Kenan Somer partinin Kürt bölgelerindeki il başkanlarının çabalarına rağmen ihraç edildiler. Parti içinde yaşanan tartışmalardan sonra bunu Kürtlere yönelik bir tavır olarak değerlendiren 10 milletvekili daha istifa etti (Abdullah Baştürk, Fehmi Işıklar, Mehmet Kahraman, Cüneyt Canver, Arif Sağ, İlhami Binici). İhraç edilen ve istifa eden milletvekilleri 17'ler olarak anıldılar. Amaçlarını tüm sol kesimleri içerecek bir parti kurmak olarak açıklayan 17'ler bu hedeflerini gerçekleştiremediler. 17'lerden bazıları Halkın Emek Partisi'nin (HEP) bazıları da Sosyalist Birlik Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. HEP'teki bu milletvekillerinden bazıları ittifak yaptıkları SHP listelerinden 1991'de milletvekili seçildiler.

YEBÜN: Hêvî Cemiyeti tarafından 1913'te birkaç sayı yayımlanmış olan dergi.

YEKÎTÎYA CÎWANÊN KURDÎSTAN-YCK: PKK'nin Türkiye ve Avrupa'daki gençlik örgütlenmesi. 1987'de kurulan, 2003'te feshedilen YCK'nın yerini Kürdistan Özgür Gençlik Hareketi (Tevgera Civanên Azad a Kurdistan-TECAK) adını aldı. TECAK ise 2005'te 2. Olağan Kongresi'nde PKK'nin kendisini konfederal ilkeler doğrultusunda yapılandırmasına paralel Koma Komalên Civanên Demokratîk A Kurdistan (KOMALEN-CIWAN) olarak yeniden adlandırıldı.

YEZDAN ŞER ve İSYANI/Yezdan Şêr/Êzdin Şêr/Îzzedin Şîr: Botan Beyi. Asıl adı İzzeddin Şîr'dir. Ünlü Bedirhan Bey'in amcazadesi (Mir Sefiyüddin'in oğlu) ve Hakkari Beyi Nurullah Bey'in damadı olan Yezdan Şer, Bedirhan Bey'in isyanı sırasında Osmanlı kuvvetlerinin safında yer alarak beyliğin merkezi olan Cizre'nin Osmanlı askerinin eline geçmesinde önemli rol oynadı. Bedirhan Bey İsyanı'nın bastırılmasının ardından Anadolu Müşiri Osman Paşa tarafından İstabl-ı Amire Müdürlüğü payesi ve üçbin beşyüz kuruş maaş ile Cizre mütesellimliğine tayin edildi. Fakat kısa bir süre sonra Kürdistan Eyaleti'nin kurulması ile Mustafa Paşa Cizre'ye kaymakam olarak atanmış ve Ezdin Bey'e gerek kalmamıştır. Cizre kaymakamı onun kethüda olarak tayin edilmesini istediye de meseleyi görüşen Meclis-i Vala, Yezdan Şer Bey'in bölgede kalmasının tehlikeli olacağını düşünerek İstanbul'a gönderilmesini Vali Esat Paşa'dan istemiştir. 1849'da İstanbul'a gönderilen Yezdan Şer daha sonra 1854'te Musul'a gönderildi. Bu sırada Osmanlı-Rus Savaşı için Cizre bölgesinden asker toplamakla görevlendirilen Yezdan Şer Bey, bölgedeki Osmanlı paşalarının kendisine karşı kötü tutumları nedeniyle 1854 sonbaharında direnişe geçti. Direniş konusunda Ruslar ve Dergul bölgesi ileri gelenleri de onu teşvik etmiştir. Bölge halkının Osmanlı yöneticilerinden rahatsız olması direnişin geniş bir alana yayılmasını sağladı. Cizre'yi kontrolüne alan Yezdan Şer dört bin askeriyle Zaho'ya saldırdı, asıl amacı Musul'u ele geçirmektir. Bunun üzerine Osman Paşa, Musul valisinden acil yardım istedi. Yezdan Bey'in giderek güçlenmesi üzerine Kürdistan valisi Mehmet Hamdi Paşa, Anadolu ordusundan iki alay düzenli askerin top ve gerekli mühimmatla bölgeye gönderilmesini aksi halde Botan halkının direnişi desteklemesi durumunda önünün alınamayacağını bildirmiştir. Bu arada gelecek yardımı bekleyen Siirt kaymakamı Kenan Paşa'nın uzlaşma çabaları da sonuçsuz kaldı. Siirt kaymakamı Kenan Bey'in Şirvan kazası müdürü Şer Bey ile Beşiriye kaçması üzerine Siirt'i ele geçmiştir. Cizre, Botan, Pervari, Şirvan kazalarını ele geçiren Yezdan Şer Bey kontrolü altındaki kazalara yeni yöneticiler atadı. Müks bölgesini de ele geçirdi. Mardin ve Siirt'in kendisine bırakılmasını istedi. İsteği reddedilen Yezdan Şer Bey'in direnişinin bastırılması için kuzeyden ve güneyden asker ve askeri malzeme sevkıyatı yapıldı. Bu arada Osmanlı-Rus Savaşı'nda İngiliz ve Fransız devletleri Osmanlı Devleti'ni desteklediler. Osmanlı ordusunda ferik rütbesiyle görev yapan

Williams Paşa 28 Ocak 1855 Yezdan Şer'e göndermiş olduğu mektupta üç devlete karşı savaşamayacağını ve teslim olması gerektiğini tehditle karışık salık vermiştir. Savaş sırasında İngiliz ve Fransızlar Osmanlı'yı destekleyerek Rusları sınır bölgesinden uzak tutmaya çalışmışlardır. 1855'te harekete geçen Osmanlı ordusu Deruniye'de Yezdan Şer Bey'i yenilgiye uğrattı. Cizre'ye çekilen Yezdan Şer Bey yanındaki küçük atlı birliğiyle Habur'a yönelmişse de güneyden gelen Musul valisi Hilmi Paşa'nın kethüdası İzzet Efendi komutasındaki birliklerce Irak'a kaçış yolları kapatıldı. Williams Paşa tarafından gönderilen İsmail Paşa'nın yaveri Binbaşı Mahmut Ağa'nın istediği yere gidebileceğine dair İngiliz kralı adına söz vermesi üzerine İngilizlere teslim olmayı kabul eden Yezdan Şer kardeşi Mansur Bey ile Musul'a giderek onların himayesine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin dört ay boyunca (nisan-temmuz) bütün girişimlerine karşı Yezdan Şer Bey'in teslim edilmemesi Osmanlı Devleti ile İngilizler arasında küçük bir krize sebep oldu. Bu kriz temmuz ayı sonlarında aşıldı. Yezdan Şer, kardeşi Mansur Bey ve eski Şirvan beyleri Said ve İbrahim Beyler ile birlikte İstanbul'a gönderildiler (3 eylül 1855). 1856'da Vidin'e sürülmesine karar verildi (26 Şubat 1856). Bu karar 3 Mart 1856 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1858'de Vidin'den firar eden Ezdin Şer ve kardeşi Mansur Bey Bosna'da yakalanarak 8 Nisan 1858'de tekrar Vidin'e getirildiler. 1865 yılında cezası affedilen fakat, Kürdistan dönmesine izin verilmeyen Yezdin Şer Bey'e paşalık ünvanı verilmiş ve 2250 kuruş maaşla istihdam edilmiştir. Kendisiyle beraber sürülen Şirvan eski beyi Şer Bey'de Vidin'deki Rahova kazası müdürlüğüne atanmıştır. Kardeşi Mansur'da 1250 kuruş maaşla istihdam edilmiştir.

YEZİDİLER: Bugün bir din olarak kabul edilen birçok inançtan izler taşıyan heteredoks/sinkretik inanç. Yezidilerce Yezidi inanç sisteminin kurucusu ve peygamber olarak kabul edilen, İslami kaynakların ise Kadiri sufisi olarak zikrettiği Şeyh Adi/y bin Misafir'in kurduğu tarikat ölümünden sonra akrabaları tarafınca devam ettirilmiş. Zaman içinde yeni unsurlar içereerek farklılaşan tarikat klasik İslami anlayıştan kopmuştur. Bugün anlaşılan şekliyle Yezidilik inancı 14. ve 15 yüzyıl civarlarında şekillenerek ayrı bir din hüviyetine kavuşmuştur. Yezidilik, Moğolların bölgeyi istilasından sonra 13. ve 14. yüzyılda, Musul, Hakkari, Botan Çayı yöresi, Cizre, Nusaybin,

Mardin, Van ve Urmiye bölgelerine kadar yayıldı. Geçmişte büyük bir nüfusa sahip olan Yezidiler, heretik olarak görülen inançları sebebi ile Müslüman komşularının baskısı neticesinde giderek azalmışlardır. 1830'lu yıllarda Soran yöneticisi Mir Muhammed Revanduzi'nin düzenlediği seferde çok sayıda Yezidi kılıçtan geçirildi ve baskı sebebi ile birçok Yezidi buradan ayrılarak dağlık Tur Abdin bölgesine (Mardin-Midyat arası şimdiki Batman civarına) göç etti. Yezidiler ayrıca 19. yüzyılda benzer sebeplerle Rus Kafkasyası'na göç ettiler.

Yezidiler Irak Kürdistanı'nın Behdinan bölgesinin bazı mıntıkalarında, Musul'un güneybatısında Cebel-i Sincar (Çiyayê Şengalê) ve güneydoğusunda Laleş'te, Ermenistan, Gürcistan, Azerbeycan'da, Suriye'nin kuzeydoğusunda ve Türkiye'nin güneydoğusunda yaşarlar. Yurtdışına göçler sonucu Türkiye'de Yezidi nüfus yok olmaya yüz tutmuştur. Sovyetlerin dağılmasından sonra Yezidiler Ermenistan devletinin baskısı ile karşılaşmışlar ve bir kısmı göçe zorlanırken kalanlar da Kürtlerden ayrı bir topluluk olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Ermenistan'daki Yezidi Kürtler, Kürt edebiyatına ve müziğine önemli katkılar sunmuşlardır.

Tamamı Kürtçe'nin Kurmanci lehçesini konuşan Yezidiler Kürt nüfusun yaklaşık %2-3'ünü oluşturmaktadırlar. Mirler, şeyhler, fakirler, pirler, kavallar, koçekler, müridler şeklinde kastlara ayrılmış bir topluluk olan Yezidilerin klasik toplum örgütlenmesi modernleşme ile birlikte önemli ölçüde aşınmıştır. Yakın tarihte çoğu siyasi nitelikte, Yezidilerin kökenlerine dair birçok tartışma yapılmıştır.

Yezidilerin, kutsal kitapları Mıshefa Reş (Kara Kitap) ve Kitab el-Cilve'dir. Zerdüştlük, Maniheizm, İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudilik, Sabiilik'ten alınmış unsurları içeren Yezidiliğin temel öğretisi, Tanrı ile Tavus Meleği (şeytan) arasındaki ikiliktir. Buna göre, Tanrı dünyanın yaratıcısı olan fakat, koruyucusu olmayan edilgen bir varlıktır. Dünyayı yaratan Tanrı, dünyanın idaresini "yedi sır" (*heft sır*) olarak adlandırılan yedi ilahi varlığın/meleğin kontrolüne bırakmıştır. Bu meleklerin en önemlisi Tavus Meleği'dir (*Melek Tavus/Tawûsê Melek*) ve diğer altı melek de onun emri altındadır. Bu inançları nedeniyle Yezidiler (yanlışlıkla) Şeytan'a tapmakla itham edilerek dışlanmışlar ve aynı sebebe binaen Yezidi Kürtlerle Sünni Kürtlerin arası hep açık olmuştur. Gerçekte Yezidi inancında Melek Tavus kötülük ve şer simgesi değil, bir iyilik tanrısıdır. Genel olarak dünyada iyilik ve kötülüğün

bulunduğuna inanılır. Yedi meleğin başı olan Melek Tavus ve Adi bin Misafir Yezidi inancında en merkezi figürlerdir. Yezidi inancında dünya sonsuzdur, tenasühe (*kiras guherin*) inanılır, günde üç defa güneşe ibadet edilir. Doğan çocuklar Laleş'te vaftiz edilir (*mor kirin*). Çarşamba günü kutsal gün kabul edilir, Şeytan'ın adını ve onu anımsatan kelimeleri (kitan, şar, şat, mel'un) telaffuz etmek haramdır, ateş kutsanır, marul haram yiyecek kabul edilir.

YILDIRAN, ESAT OKTAY: 12 Eylül sonrası mahkumlara uygulanan işkenceler ile adını duyuran Diyarbakır Cezaevi komutanı. Diyarbakır Cezaevi'nde 1981-1983 yılları arası görev yapan Yıldiran, 22 Ekim 1988'de İstanbul Ümraniye'de öldürüldü.

YILDIRIM, HÜSEYİN: Tunceli doğumlu bir avukat olan Hüseyin Yıldırım 12 Eylül Darbesi sonrası hapse girmeden önce çok sayıda Kürt ve Türk solcu tutuklunun avukatlığını yaptı. 1981 tutuklanıp ve konulduğu Diyarbakır Cezaevi'nde 11 ay tutuklu kalan Yıldırım, ağır işkenceler gördü. 1982'de salıverildikten sonra PKK'lıların yardımı ile gittiği Suriye'nin başkenti Şam'da Öcalan ile görüştü ve bir süre sonra Avrupa'ya gitti. Avrupa'da Diyarbakır Cezaevi'nde olanları anlatan Yıldırım, uzun süre PKK'nın Avrupa'daki sözcüsü/sorumlusu idi. 1988'de Öcalan merkezli yönetimle ayrılığa düştü ve ilişkilerini kopardı. Ardından Hollanda'da suikaste uğradı. Yıldırım halen İsveç'te mülteci olarak yaşamaktadır.

İzzeddin Yıldırım

YILDIRIM, İZZEDDİN (1946-2000): 1990'lı yıllarda Kürt Sorununa duyarlılığı ile tanınan Nurcu Zehra Grubunun/Cemaatinin lideri. Ağrı'nın Patnos ilçesine bağlı Yalçınkaya Köyü'nde (Ahırtoş) doğan ve medrese eğitimi gören Yıldırım, askerliğini yaptıktan sonra ailesiyle birlikte Eskişehir'e yerleşti. 1993 yılından itibaren kuruculuğunu yaptığı Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı'nın Genel Başkanlığını da yürüttü. Vakfın kurulu-

şundan sonra Eskişehir'den gelerek İstanbul'a yerleşti (1993). 29 Aralık 1999'da Hizbullah tarafından kaçırıldı. Cesedi 28 Ocak 2000 Kartal'da bir evde bulundu.

YILDIRIM, KESİRE: PKK'nin ilk çekirdek kadrolarından. Öğretmen Okulu mezunu. Abdullah Öcalan'la 24 Mayıs 1978'de Ankara'da resmen evlenen Kesire Yıldırım daha sonra Öcalan ile anlaşmazlığa düşerek PKK'den ayrıldı. Hâlen İskandinav ülkelerinde yaşamaktadır.

YILDIZ, KERİM: Kürt İnsan Hakları Projesi'nin (Kurdish Human Rights Project-KHRP) kurucu üyesi ve direktörü. Bingöl'de doğan Kerim Yıldız İngiltere'de Uluslararası İnsan Hakları Hukuku alanında yüksek lisans yaptı. 1992 yılında Londra'da kurulan ve kurucu üyesi olduğu KHRP'nin direktörlüğünü yapmaktadır. Türkiye, Suriye, İran, Irak, Azerbaycan ve Ermenistan'da yaşayan Kürtlerin hakları başta olmak üzere insan hakları alanında çok sayıda kitap, makale yazdı. İngilizce yazdığı kitapları Türkçe dahil birçok dile çevrilen Yıldız, Kürt PEN'in yanı sıra İngiliz PEN'inin de üyesidir. Ayrıca bkz. KÜRT İNSAN HAKLARI PROJESİ

YILMAZ, KANİ (1950-2006): PKK'nin eski önde gelen yöneticilerinden. Asıl adı Faysal Dunlayıcı olan Kani Yılmaz, Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde doğdu. 1975 yılında PKK'yi oluşturacak olan kadroya katıldı. PKK'nin eski merkez komite üyesi olan ve Avrupa sorumluluğu görevinde bulunan Yılmaz, Abdullah Öcalan'ın 1999'da tutuklanmasının ardından 2004 yılında PKK'den ayrılanlarla birlikte PWD'nin (Yurtsever Demokrasi Partisi) kurucuları arasında yer aldı. 11.02.2006'de Süleymaniye'de Sabri Tori ile birlikte aracına konan bombanın patlaması sonucu öldü. PWD, Kani'nin ölümünden PKK'yi sorumlu tutmuştur.

YILMAZ, MESUT/Ahmet Mesut Yılmaz (1947-): Siyasetçi. 48, 53. ve 55. hükümetlerin Başbakanlığı ve çeşitli bakanlık görevlerinde bulundu. 3 Kasım 2002 seçimlerinde başkanı olduğu Anavatan Partisi'nin %5 oy oranı ile barajın altında kalmasından sonra görevinden istifa etti. Türkbank İhalesi'ne fesat karıştırdığı iddiası ile Yüce Divan'da yargılandı. 22 Temmuz

2007 tarihinde yapılan erken seçimlerde Rize'den bağımsız milletvekili olarak yeniden meclise girdi.

1995 yılında Kürt Sorunu ile ilgili olarak hazırlanmış olan TOBB Raporu'nu "CIA Raporu" olarak niteledi. 1996 yılında başbakanlığa geldiğinde Kürt Sorunu çözmeye söz verdi. Eğitim ve dile dair hakları içeren bireysel ve kültürel hakların arttırılmasından ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesinden bahsetti. 1999 Kasımında Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığına adaylığı kabul edildiğinde "Avrupa Birliği'ne, üyeliğimize giden yolun Diyarbakır'dan geçtiğine inanıyorum" şeklinde beyanatı uzun süre kamuoyu tarafından tartışıldı. Fakat daha sonra oluşan politik atmosferde söylediklerinden geri adım attı.

23'LER DAVASI: 1963 yılında 23 Kürt aydının 'müstakil bir Kürdistan devleti kurma amaçlı faaliyetler içinde olma' iddiası ile tutuklanması ile başlayan davaya tutuklu sayısından hareketle verilen ad. Tutuklular 1964 yılında serbest salıverildiler. Fakat dava daha sonra sonuçlandı. Dava kapsamında Molla Mustafa Barzani'ye silah, cephane yardımı ile Türkiye'deki Kürtler arasında gizli bir teşkilat kurulması faaliyetinde bulunduğu iddia edilen Iraklı Kürt asıllı Abdülsettar Hamavendi, Türk uyruklu Doğan Kılıç Seydişihhesenani, Hasan Buluş, Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti'nin İstanbul şubesini kurduğu iddia edilen Irak uyruklu İbrahim Mamhıdır, Gazi Dizay, Nejat Remzi, Fuat Derviş, Talat Şerif Muhtar, Sait Abdurrahman, Cemal Alemdar ve İran uyruklu Firuz Felahat ve bunlarla ilişkide olduğu iddia edilen Ziya Şerefhanoglu, Musa Anter, Said Elçi, Medet Serhat, Yaşar Kaya ile bunlara katılan Enver Aytekin, Edip Karahan, Ergun Koyuncu, Ali Anagür, Kemal Bingöllü, Mehmet Bilgin, Fethullah Kakioğlu tutuklanmıştır.

27 MAYIS 1960 DARBESİ: Demokrat Parti iktidarına son veren askeri darbe. Darbeyi gerçekleştiren cunta ülkenin politik düzenine yeniden şekil vermeye çalıştı. 27 Mayısçıların Kürt politikası geçmiş ile süreklilik içinde asimilasyon olarak özetlenebilir. Milli Birlik Komitesi (MBK) darbenin ardından Doğu'da durumun çığıından çıktığı ve DP içinde bir Kürdistan hükümeti kurulması için çalışma yapanlar olduğu iddialarında bulunulmuştur. Yakın tarihte "49'lar davası" olarak bilinen dava kapsamında tutuklanan Kürtler darbe

sonrası çıkarılan af kapsamının dışında bırakıldılar. Darbeden dört gün sonra 1 Haziran 1960'da ve Kürtçülük yaptıkları iddiası ile bölgelerinde etkili olan aşiret reisi, şeyh, aydın çoğu DP'ye yakın 485 kişi tutuklanarak Sivas Kampı'na kapatıldılar. Daha sonra tutukluların çoğu serbest bırakılırken bunlardan 55'i 7 Ekim 1960 günü, 2510 No'lu iskan yasasına ek olarak çıkarılan 105 No'lu yasayla Antalya, İzmir, Burdur, Muğla, Afyon, Isparta, Manisa, Çorum ve Denizli'de mecburi iskana tabi tutuldular. 55'ler ancak iki yıl sonra topraklarına geri dönebildiler. Bu uygulama MBK tarafından kamuoyuna ağalık, şeyhlik düzeniyle, feodalizmle mücadele olarak yansıtılmaya çalışıldı.

27 Mayısçılar asimilasyon politikasını etkin hale getirirken bir yandan da Türklüğü tahkim etmek için yaptıkları 1961 Anayasası'nda Türk, Türk milleti ve Türk devleti gibi kavramları ön plana çıkardılar. Önceki Anayasasının 'Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir' şeklindeki hükmü (Madde 4) 'Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletindir' şeklinde değiştirildi. Tüm azınlıkları hedefleyen *Vatandaş Türkçe Konuş* kampanyası başlatıldı. 1961'de çıkarılan 1587 sayılı bir kanunla Türkçe olmayan Kürtçe, Arapça, Ermenice Rumca, Lazca vs. tüm yer isimleri değiştirildi ve Türkçeleştirildi. Propaganda amacı ile M. Şerif Fırat'ın *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* isimli, Kürtlerin varlığını inkar ve Türk olduklarını iddia eden ve ilk basımı 1949'da yapılan eseri Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in 'sunuş'u ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yeniden yayımlandı.

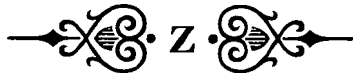
Ayrıca MBK'nın isteği ile Devlet Planlama Teşkilatı içindeki bir grub tarafından Kürtlerin nasıl asimile edileceğine ilişkin yol ve yöntemleri gösteren bir rapor hazırlanarak MBK'ya gönderildi. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Kürtlerin asimilasyonu amacı ile hazırlanan raporların 1960 dönemi koşullarına uyarlanan bir versiyonu niteliğinde olan rapor, seçimlerin yaklaşması ve yeterli zamanın olmaması sebebi ile kanunlaşamadı. Rapor, kendini Kürt sananların Türkleştirilmesi, Karadenizden ve yurt dışından gelen Türklerin bölgeye yerleştirilmesi, Kürtlerin bölge dışına göçertilerek Türklerin arasına yerleştirilmesi, Kürtçe konuşmanın yasaklanması, diğer ülke Kürtleri ile ilişkilerinin kesilmesi, dünya aydınlarına Türkiye'de bir Kürt Meselesinin olmadığının anlatılması vb. önerileri içermektedir.

27 Mayıs iktidarının Kürtlere karşı politikaları bu minval üzere olmakla birlikte, yine 27 Mayıs iktidarının yaptığı 1961 Anayasası'nın sağladığı nispi

demokratik ortamdan Kürtler de yararlanmışlardır. Kürtler önce TİP çevresinde, ardından FKF'de örgütlendiler. Bu durum 1960'ların sonunda ve 1970'li yıllarda Kürtler arasında ve bir ölçüde Türk Solu'nun bazı kesimleri içinde Kürt Meselesinin ele alınışının temelli biçimde değişmesini sağladı.

YUSUF, HALİFE/Xelife Yûsif (1885-1965): Alim ve şair. Doğubayazıt ilçesine bağlı Zengezor Köyü'nde (Sarigöl) dünyaya geldi. Medrese eğitimi gördü. I. Dünya Savaşı sırasında Siirt'e göç etti ve burada eğitimine devam etti. 1923'te Cizre'de Nakşi şeyhi Muhammed Nuri Derşevi'den, 1932'de Şeyh İbrahim Hakkı El-Basreti'den Nakşibendi tarikatı icazetini; Şeyh Ahmet Şerefettin El-Kadiri'den de Kadiri tarikatı icazetini aldı. Halife Yusuf 09 Şubat 1965 tarihinde vefat etti.

Ahmed-i Hani geleneğinin takipçisi olan Halife Yusuf birçok Kürtçe eser yazdı. Fıkıh ilgili ilk Kürtçe kitaplar kendisine aittir. *Fiqha Şafiiyan* (Şafii Fıkıhı), *Tuhfetül-Amilin*, *İrşadü'l-İbad*, *Feraiz*, Hadisle ilgili olarak *Tühvetül-Zakirin*, *Hutbe*, *Takriz ve Tecwid*, *Tuhfetul Sibyan* ve *Usûla Meratibê Hisab* isimli eserlerin sahibidir.

ZAGROS DAĞLARI: Kürdistan coğrafyasının kuzeybatısından güneydoğusuna doğru uzanan yüksek sıradağlar. İran-İrak sınırını takip ederek İran Körfezi'ne kadar devam eden dağların uzunluğu 1.500 km'ye uzanır. Zagrosların en yüksek yeri 5.098 metre yüksekliğindeki Dena doruğudur. Zagros kelimesi Kürtler arasında olumlu ve yurtseverlik çağrışımları olan bir kelimedir. Bu isimde bir IKDP TV kanalı vardır.

ZANA, LEYLA (1961-): Politikacı. 1961'de Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde doğdu. 1975 yılında Diyarbakır Eski Belediye Başkanı Mehdi Zana ile evlenen Leyla Zana 1991'de HEP ile ittifak yapan SHP listesinden Diyarbakır milletvekili olarak meclise giren ilk Kürt kadını oldu. 6 Kasım 1991'de, TBMM'nin 19. Yasama Dönemi için mecliste yapılan yemin töreni sırasında yeşil-sarı-kırmızı bir baş bandajı ile çıktığı kürsüde yaptığı milletvekili yemininin ardından Kürtçe

olarak “bu yemini Türk ve Kürt halklarının kardeşliği için ediyorum” (Ez və sondé li ser navê gelê kurd û tirk dixwum) demesi büyük bir krize yol açtı ve diğer HEP milletvekilleri ile birlikte aleyhlerine bir kampanya başla/tıl/dı.

HEP’in Ekim 1992’de Anayasa Mahkemesi tarafından ‘Türk devletinin üniter yapısına aykırı görüşler savunduğu’ gerekçesi kapatılmasının ardından 1993’te kuruluşunda yer aldığı HEP ile aynı siyasal çizgide siyaset yapan Demokrasi Partisi’ne (DEP) geçti. 2 Mart 1994’de diğer DEP milletvekilleri ile birlikte dokunulmazlığı kaldırılarak 4 Mart’ta göz altına alındı. Yapılan sorgularının ardından 17 Martta tutuklandı. 16 Haziran 1994’te Anayasa Mahkemesi DEP’in kapatılmasına karar verdi. Leyla Zana 8 Aralık 1994’te yasadışı örgüt üyeliği suçundan 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hapis kaldığı Ankara Merkez Kapalı Ceza ve Tutukevi’nden 8 Haziran 2004’te serbest bırakıldı. Cezaevinden çıktıktan sonra 9 Kasım 2005 tarihinde DTP’ye dönüşecek olan Demokratik Toplum Hareketi’nin (DTH) kurucuları arasında yer aldı. Sonraki tarihlerde Türkiye’de ve dışarıda yaptığı açıklamaları sebebiyle çeşitli cezalara çarptırıldı. 2009’da “*Terör örgütünün propagandasını yapmak*” ve “*Örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek*” suçlarından yargılanan Zana 5 yıl süre ile siyasi haklarını kullanmaktan men edildi. Nisan 2010’da 3 yıl hapis cezası aldı. Zana 12 Haziran 2012’de yapılan genel seçimlerde seçime bağımsız adaylarla giren BDP listesinden milletvekili olarak TBMM’ye girdi.

Bir çok ödül alan Leyla Zana Avrupa’daki İnsan hakları ve kadın örgütlerinin ilgisine mazhar oldu. Hakkında kitap/lar yazıldı.

ZANA, MEHDİ (1940-): Siyasetçi. Diyarbakır Eski Belediye Başkanı ve Leyla Zana’nın eşi. Diyarbakır ili Silvan ilçesinde doğdu. 1963 yılında Türkiye İşçi Partisi’ne (TİP) katıldı, iki yıl sonra TİP’in Silvan ilçe başkanı oldu. Kemal Burkay ile birlikte Kürdistan Sosyalist Partisi’nin (Parti Sosyalist a Kurdistan-PSK) kuruluşunda yer aldı. 1978’de bağımsız olarak girdiği mahalli seçimlerde Diyarbakır Belediye Başkanlığı’na seçildi. 12 Eylül Darbesi sonrasında tutuklandı. Konulduğu Diyarbakır Cezaevi’nde işkenceye maruz kaldı. Uluslararası Af Örgütü’nün çalışması sonucu 1991’de serbest kaldı. Ardından tekrar hapsedildi. Kesintili olarak toplam 16 yıl cezaevinde yatan ve yaklaşık sekiz yıl İsveç’te yaşayan Mehdi Zana, 15 Ekim 2004’te Türkiye’ye dönebildi.

ZANYARİ (Dezgey/i Zanyari): Irak Kürdistanı'nda IKYB'ye bağlı istihbarat servisi.

ZAP SUYU/Çema Zê: Dicle Nehri'nin kolu olan Büyük Zap ve Küçük Zap olarak adlandırılan iki akarsu. Büyük Zap Suyu, Anadolu'nun doğusunda doğar ve 12.695 km'lik bir alanın sularını toplar. Hakkari'nin Çukurca ilçesi-nin batısında Türkiye sınırları dışına çıkan Büyük Zap, Musul'un 40 km kadar güneyinde Dicle Nehri ile birleşir. Küçük Zap ise İran'ın batısından doğar ve sınırı aşarak Irak'a geçer ve Kerkük'ün batısında Dicle Nehri ile birleşir. Küçük Zap Suyu'nun geçtiği alanlar önemli petrol üretim bölgeleridir.

ZAPSU, ABDURRAHİM RAHMÎ (1890-1958): İlahiyatçı, şair ve yazar. Van ili Başkale (Elbak) ilçesinde (o zaman Hakkari iline bağlı idi) doğan Zapsu ilk öğrenimini Başkale'de, orta öğrenimini Van'da aldıktan sonra İstanbul'da ilahiyat eğitimi aldı. 1912'de kurulan Kürt Talebe Hevi Cemiyeti ve 1918'de kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin içinde yer aldı. Zapsu, Said Nursi ile birlikte 1914'te Ruslara karşı savaşırken esir düştü. 1917'de serbest kalınca İstanbul'a döndü. *Jin* dergisinde yayımlanan şiir ve yazılarının yanı sıra yazdığı Memê Alan isimli iki perdelik piyes Kürtçe yazılmış ilk piyestir. Türkçe de birçok eser veren Zapsu'nun en önemli çalışması *Büyük İslam Tarihi*'dir. Necip Fazıl Kısakürek'in öncülüğünde kurulan Büyük Doğu Cemiyeti'nin kurucu üyesi ve *Büyük Doğu* dergisinin yazarlarından olan Abdurrahim Rahmi Zapsu *Ehl-i Sünnet* adında bir dergi de çıkarmıştır. 1958'de İstanbul'da vefat eden ve İstanbul'da medfun olan Zapsu, Musa Anter'in de kayınpederidir.

ZAZA, NUREDDİN (1919-1988): Siyasetçi ve edebiyatçı. Asıl adı Yusuf Ziya olan Nureddin Zaza 1919'da Elazığ'ın Maden ilçesinde doğdu. Şeyh Said İsyanı'nın ardından ağabeyi Dr. Ahmed Nafiz ile beraber Suriye'ye gitti. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gittiği İsviçre'de Lozan Üniversitesi'nde eğitimini tamamladı ve doktorasını yaptı. Burada Avrupa Kürt Öğrenci Derneği'ni kurdu. 1957 yılında Suriye'ye dönen Zaza, Suriye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (SKDP) kuruluşunda yer aldı ve tutuklandı. 1969'da Lozan'a dönen Zaza, Avrupa radyo ve televizyonlarında Kürtler ve Kürdistan üzerine konuşmalar yaptı, gazete ve dergilerde yazılar yazdı. Ayrıca Kürt

dili ve edebiyatı üzerine çalışmalarına devam etti. Ölmeden bir yıl önce de Ahmed-i Hani'nin Mem ve Zin (Mem û Zîn) eserini Fransızcaya çeviren ve Paris Kürt Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer alan Nureddin Zaza, 7 Ocak 1988'de Lozan'da yaşamını yitirdi.

Zaza'nın çalışmaları şunlardır: *Destana Memê Alan* (Meme Alan Destanı) (1973). *Şerê Azadi* (şiir), *Ma vie de Kurde* (Otobiyografi, 1981). "*Contes et Légendes du Kurdistan*" (Özgürlük Savaşı). Zaza'nın 1941'den itibaren Hawar ve Ronahi dergilerinde yayımlanan öyküleri de *Keskesor* (1995) adıyla yayınlandı.

ZAZACA: Bkz. Kırmancki

ZEBARÎ, HOŞYAR/Hişyar Zêbarî (1953-): Siyasetçi. IKDP Politbüro üyesi ve şu an Irak Dışişleri Bakanı. Akra doğumlu olan Zebari İngiltere'deki Essex Üniversitesi'nde sosyoloji, Ürdün'de ise politik bilimler öğrenimi gördü. Peşmerge hareketine katıldı ve uzun yıllar burada aktif olarak çalıştı 1990'lı yıllarda IKDP'nin dış ilişkiler sözcülüğünü yürüten Zebari IKDP denetimindeki Erbil merkezli hükümetin İngiltere ve ABD'deki temsilciliğini yaptı. 2003'te Irak Hükümet Konseyi tarafından Irak Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. Geçici Irak Hükümeti'nde de İç İşleri Bakanlığı görevinde bulundu.

ZEBARÎ: Barzaniler ve Mızurilerle komşu olan Irak Kürdistanı'nın büyük aşiretlerinden biri. Barzani aşiretinin tarihi rakibi ve düşmanı olan Zebariler Büyük Zap'ın her iki yakasının kontrolü için Barzan aşireti ile uzun süreli mücadele içinde oldular ve çatıştılar. Bu sebeple Barzanilerin hemen güneyinde meskun olan Zebariler, Molla Mustafa'ya karşı Irak hükümetini desteklediler. Bu düşmanlık Mustafa Barzani'nin Mesut Barzani'nin annesi olan Hamayl Zebari'yi eş olarak alması ile de tam olarak son bulmadı.

Zebariler 1920-30'larda Şeyh Mahmut Berzenci'nin İngilizlere karşı isyan ettiği yıllarda Kürtlere karşı duruş sergiledi. Bu yüzden ismi "cahş"lıkla anılan aşiret, lideri Mahmut Ağa Zebari Irak güçleriyle birlikte 1940-1974 arasında Şeyh Ahmet Barzani ve Mustafa Barzani'ye karşı mücadele verdi. Aşiret, iktidarı boyunca Saddam Hüseyin'i destekledi. Hükümetin yanında Kürtlere karşı savaştan ve operasyonlara katılan aşiret uzun süre Bağdat'ta

korucu yetiştirdi. Aşiret, kendileri gibi Kürt yönetimine karşı olan ve geçmişte Bağdat'ı desteklemiş olan Suri, Herki gibi aşiretlerle birlikte Musul Vilayet Konseyi'nde yer almıştır. Aşiretin şu an lideri kabul edilen ve eski Irak Dışışleri Bakanlarından Erşad Zebari'nin oğlu Erkan Erşad Zebari, Kürdistan Hak ve Adalet Partisi ('Hizb Heq  Adaleti Kurdî') adında bir parti kurmuştur. Partinin beraber hareket ettiği Kürt karşıtı Hedba oluşumu 2010 seçimlerine İyad Allawi'nin başını çektiği İrakkiye listesinden seçimlere girdi ve Erkan Erşad Zebari Irak Parlamentosu'na seçildi.

ZEBİHİ, ABDURRAHMAN/Ebdul Rehman Zebihî (1920-1980): Siyasetçi ve dilbilimci. Mahabad'a doğan Zebihî 1942 yılında İran Kürdistanı'nda kurulan Komala (Komala Jiyanewey Kurdistan) isimli milliyetçi partinin kurucusu ve ilk başkanıdır. Zebihî, 1943 Temmuzu'ndan 1944 baharında kadar dokuz sayı yayımlanan *Niştiman* derginin editörlüğünü yaptı. Komala'nın başkanlığına getirilen Kadı Muhammed'in 1945 yılında Komala'yı feshederek onun yerine kurduğu İKDP'de aktif olarak görev aldı. Mahabad Cumhuriyeti'nin çöküşünün ardından gittiği Irak'ta İKDP ile çalıştı. Hükümetin baskısı sebebiyle Suriye'ye geçti. 1958'deki Abdülkerim Kasım devrimiden sonra Irak'a dönen Zebihî, KDP Politbüro yesi seçildi ve Bağdat'ta yerleşti. 1970'lerde politikadan uzaklaşarak yazmaya başladı. 1979'da şahn devrilmesinden sonra yeniden politikaya dönen Zebihî, İran'a giderek şeyh Ahmed Hüseyni ile birlikte çalışmaya başladı. Bir süre sonra tekrar Irak'a dönen Zebihî'den bir daha haber alınamadı.

Zebihî'nin Qams Zimanî Kurdî (Kürt Dilinin Sözlüğü) isimli Kürtçe-Kürtçe sözlüğü Kürtçenin en iyi sözlüklerinden bir kabul edilmektedir. Yazar 10 cilt olarak planladığı sözlüğün ancak iki cildini yayımlayabilmiştir.

ZEKİ, MUHAMED EMİN (1880-1948): Tarihçisi ve Siyasetçi. Süleymaniye'de dünyaya gelen M. Emin Zeki Süleymaniye'de Askeri Rüştiye'yi, Bağdat'ta Askeri İdadi'yi bitirdi. Ardından geldiği İstanbul'da Harb Akademisi'nden mezun oldu ve subay olarak Osmanlı ordusunda göreve başladı. Balkan savaşları birçok cephede savaşa iştirak eden M. Emin Zeki Bey, 1923/1924 döndüğü İngiliz Mandası Irak'ta, Bağdat'taki Harb Akademisi'nde hocalık ve yöneticilik yaptı. Merkezi Irak yönetimde farklı zamanlarda Eğitim, Savunma ve Ulaştırma Bakanlığı görevlerinde bulundu.

10 Temmuz 1948'de Süleymaniye'de vefat etti.

M. Emin Zeki Bey Irak'a gittikten sonra Kürtler ve Kürdistan tarihi üzerine önemli çalışmalar yapmıştır. Eserleri şunlardır: *Xulasayeki Tarîxi Kurd û Kurdistan* (Kısa Kürtler ve Kürdistan Tarihi, 1.cilt, 1931, 2. cilt 1937), *Meşahirî Kurd* (Kürt Ünlüleri), *Tarîxi Silêmanî* (Süleymaniye Tarihi, 1939). Bunlardan özellikle Kürtler ve Kürdistan Tarihi birçok dile çevrilmiş temel bir eserdir. Birinci cilt, ilk çağdan günümüze Kürt tarihini, ikinci cilt ise geçmişte kurulmuş Kürt devlet ve emirliklerin tarihini anlatmaktadır.

ZEMBİLFIROŞ DESTANI: Bir zembil satıcısının kendini Tanrı'ya adanışını ve yöre beyinin eşinin ona olan aşkını anlatan destan. Diyarbakır'ın Silvan (Farqîn) ilçesinde yaşanmış olan, dilden dile anlatılarak günümüze kadar gelen bu efsane şöyledir: Bir padişahın zevk ve sefa içinde büyütülmüş bir oğlu vardır. Şehzade sık sık ava çıkar. Bu avlardan biri sırasında mezar-dan dışarı çıkmış kemikleri görür. Ölümün acı yüzünü ve yaşlı genç ayırt etmeksizin herkesi bulduğunu anlayan şehzade bütün saltanatı ve varlığını terk eder. Tanrı'ya sığınarak onun yolunda yürümeye yemin eder. Karısı ile birlikte diyar diyar gezip kendi yapmış olduğu zembilleri satmaya başlar. Bir gün yolu Silvan'a düşer ve zembilleri satarken Silvan beyinin karısı Hatun (xatun) onu görür ve aşık olur. Ancak dünyadan yüz çeviren, Allah'tan korkan ve eşini de seven Zembilfiroş onun birlikte olma tekliflerini geri çevirir. Hatun, Zembilfiroş'un karısına gider ve ona bir gece eve gelmemesi karşılığında bütün servetini bağışlayacağını söyler. Israrlara dayanamayan kadın teklifi kabul eder. Hatun, Zembilfiroş'un eşinin elbiselerini giyer. Zembilfiroş yatağa girer ancak Hatun'un ayağındaki halhalın çıkardığı ses-ten yataktaki kadının eşi olmadığını anlar ve evden kaçır. Kimi rivayetlere göre hatundan kurtulamayacağını anlayan Zembilfiroş kalenin burçlarından atlayarak intihar etmiş; kimi rivayetlere göre ise Allah'tan ölmeyi dilemiş ve ölmüştür. Hatun da aynı şekilde dua etmiş ve o da ölmüştür.

ZEND, KERİM HAN (1705- 1 Mart 1779): 1749 - 1779 yılları arasında İran'ın *fiili* Şahı ve Zend Hanedanı'nın kurucusu. Kerim Han, Leki lehçesi konuşan Zend aşiretine mensuptur. Afşarlar tarafından Zagros dağlık böl- gesinden Horasan'daki Ebîverd'e sürülen Zendler, Nâdir Şah'ın öldürülme-

sinin ardından Kerim Han'ın liderliği ele aldığı sıralarda eski yerlerine geri dönmüşlerdir. Şiraz'da doğan Kerim Han, Afşar Hanedanı'nın kurucusu ve ilk şahı olan Nadir Şah'ın komutanlarından biriydi. 1747'de Nadir Şah'ın ölümünden sonra yaşanan iç savaşta diğer komutanlar İsfahan valisi Ebü'l-Feth Han ve Bahtiyari Ali Merdan Han ile anlaşarak ülkeyi kendi aralarında bölüşüp III. İsmail'i tahta oturttu. Kendisi de Hamedan ve sonra Tahran'ı idaresi altına aldı. Ali Merdan Han'ın antlaşmaya aykırı olarak İsfahan'ı ele geçirerek Abdülfeth Han'ı öldürmesi üzerine Kerim Han, 1751 yılının Ocak ayında İsfahan'a yöneldi ve Ali Merdan Han'ı öldürerek buraya hakim oldu. 1738 yılında Kaçarları yenerek Horasan hariç tüm İran'ı egemenliği altına aldı.

1765'te Şiraz'ı başkent yapan Kerim Han Zend bir hanedan kurmasına karşın Şah unvanı yerine "Vekil ur-Ra'aya" (Reaya'nın Vekili) unvanını kullanmayı tercih etti. İmar ettiği Şiraz şehrinde yaptırdığı eserlerde 'vekil' unvanını taşımaktadır: Mescid-i Vekil, Bâzâr-ı Vekil ve Hammâm-ı Vekil gibi. Kerim Han 1779'da Şiraz'da öldü.

ZEND: İran'da Zend Hanedanının kurmuş Kürt aşireti. Luristan'ın kuzeyinde yaşayan Zend aşiret Leki lehçesi ile konuşmaktadırlar. Zagroslarla Hamedan arasında, Malayer'e yakın Pari ve Kamazan köylerindeki merkezlerinden 1724 yılında Nadir Şah tarafından bazı Bahtiyari aşiretleri ile birlikte Horasan'a sürüldüler. 1747 yılında Nadir Şah'ın öldürülmesinin ardından Kerim Han Zend öncülüğünde geri döndüler. Zagroslardaki aşiretlerden bir ordu kurmayı başaran Kerim Han, Şiraz merkez olmak üzere 1751-1794 yılları arasında Batı İran'a hakim olan Zend Hanedanını kurdu. Kaçarlar tarafından bu hanedanlığa son verildi. Ayrıca bkz. KERİM HAN ZEND.

ZENGİLER: Selçuklu atabeylerinden Musul merkezli Zengiler birçok akın düzenleyerek Kürtlerin yaşadığı bölgelerin önemli bir kısmını kontrollerine aldılar. İmadeddin Zengi, 1134'te Botan'ın sol kıyısındaki Tanza'yı ve Halife Mustarşid'in Musul'u kuşatmasına da destek veren Humaydi aşiretinin Akr ve Şuş'taki kalelerini ele geçirdi. Zengilere karşı yerel hakimiyetlerini sürdürmeye çalışınca Hakkari aşiretleri de Musul Atabeylerinin darbesine maruz kaldılar. İmadeddin Zengi (Hakkarili) Ebu'l Hayca'nın ölümünden

sonra onun halefleri ile mücadele ederek Aşut ve Celeb kalelerini ele geçirdi. Yeniden inşa ettiği Celeb kalesine İmadiye adını verdi. 1139'da Şehrezur'u alan Zengi, 1142 yılında Hakkari aşiretine bir sefer düzenleyerek Şabani kalesini zapt etti. 1143 yılında İrun ve Hizan'ı ele geçirdi. Son seferini Başnavi aşiretine karşı gerçekleştirdi.

Bir süre Halep merkezli Zengilerin hizmetinde bulunan Eyyübilerin iktidarı döneminde Musul Atabeylerinin Kürdistan'daki tazyiki azaldı. Bu dönemde hala Diyarbakır'de Artuklular, Erbil'de Berkteginler gibi Selçuklu atabeyleri vardı. Eyyübiler Hasankeyf ve Meyafarkin'i alarak Artukoğulları'na son verdiler. 1182 ve 1185 yıllarında Musul'u fethetme girişiminde bulundular ve Musul Atabeyliği Eyyübilerin vassalı haline geldi.

1193 yılında Selahaddin Eyyübi'nin ölümünden sonra Zengiler Kürdistan'daki konumlarını güçlendirdiler. 1211'de Humaydilerin Akr ve Şuş kaleleri Arslan Şah Zengi'nin oğlu İmadeddin'e tımar olarak verildi. İmadeddin, Hakkari ve Zavzan'ın geri kalan kalelerini ele geçirdi. Hakkari'li Zep'in kuzeyine doğru çekildiler. Diyarbakır'deki Artukoğulları da birçok kez Kürtlerle çatıştılar. Selçuklu vasiliginden kurtulan Kürtlerle ilişkiye geçerek Türkmenleri zayıflatmaya çalıştılar. 1180'de halife en-Nasır'ın zamanında küçük bir hadise Kürtler ve Türkmenler arasında yeni çatışmalara sebep oldu ve bu çatışmalar Suriye, Cezire, Musul, Şehrizur, Hilat, Azerbaycan gibi çok geniş bir alana yayıldı.

ZERDÜŞTLÜK: Zerdüş'tün öğretilerine dayanan inanç sistemi. Dinin münşi ve banisi olduğuna inanılan Zerdüş'tün ne zaman yaşadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte M.Ö. 628-551 tarihleri arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Zerdüş'tün hayatıyla ilgili bilgiler daha çok efsanelere dayanır. Aslında bir reformcu olan Zerdüş'tün öğretileri zamanla yeni bir dine dönüştürülmüştür. Zerdüşlük akidesi kendinden önceki birçok dini uygulamayı değiştirmiştir. Zerdüştlüğün en büyük yeniliği monoteizm ve düalizmi orijinal bir şekilde sentezleyen bir sistem getirmesidir. İncanın asıl Tanrısı Ahura Mazda'dır. Kötülüğü temsil eden ise Ehrimen'dir. Gerçekte hem iyi ve hem de kötü Ahura Mazda'dan çıkar.

Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta'dır. Avesta; Yasna (kurbanlar), Yasht (Tanrılara yönelik ilahiler), Vendidad (temizlenme kuralları), Vispered

(kült), Nyayishu ve Gah (dualar), Khorda (günlük dualar), Hadhókth Nask (kutsal yazılar kitabı) Nirangistan (kültürel kurallar) ve ölüm sonrası hayat ile ilgili kuralları ihtiva eden Aogemadaecha (kabul ediyoruz) gibi bölümlerden oluşur. “İyi söz, iyi düşünce, iyi davranış” Zerdüştüğün en önemli ilkesidir. Mag/mug olarak adlandırılan Zerdüşť din adamları zamanla bir ruhban sınıfa dönüştüler.

Zerdüşťlük İslam öncesi İran’da Achaemeneid (550-330) ve Sassaniler (226-650) döneminde resmi din olarak kabul edildi. Nevruz kutlamalarında ateşin yakılmasının Zerdüşť dininde saygı gören ateşin arındırıcı, temizleyici ritüelinden türediğı belirtilmektedir. Zaman zaman bazı Kürt milliyetçileri İslam öncesi otantik Kürt dini olarak Zerdüşťliğe göndermelerde bulunmuşlardır

ZERÊ: Kürtleri, özellikle Kürt kadınlarını ve yaşamlarını konu edinen ilk sinema filmi. 1926 yılında Ermenistan sinemasının kurucusu kabul edilen Hamo Beknazaryan (1892-1965) tarafından çekilen filmin senaristi Hakob Gazaryan’dır. Film Elegez Dağı eteklerindeki Kürt köylerinde çekilmiştir. Filmde; Zerê ve Çoban Seydo arasında başlayan bir aşk ilişkisi ve bundan rahatsız olan köyün ağası Temur Bey etrafında gelişen olaylar anlatılır.

ZEYNIKE, EVDALE/Evdalê Zeynikê: Serhad yöresinin ünlü dengbêji. Araştırmacıların belirttiğine göre Evdal, 1800’li yılların başlarında Ağrı ili Tutak ilçesine bağı Cemalwêrdi Köyü’nde (Bulutpınar) dünyaya gelmiştir. Erken yaşında babasını kaybeden Evdal, annesinin adına nispetle anılır. 1913’de öldüğü belirtilen Evdal’ın 110 yıl yaşadığı söylenmektedir. Mezarı Erzurum’un Karayazı ilçesinin Qanciyan Köyü’ndedir (Selenli). Evdal, İshak Paşa’nın torunu Sürmeli Memed Paşa’nın dengbêji’dır. Onun yanında uzun süre kalan Evdal, Osmanlı Devleti’nin yardım istemesi üzerine Paşa ile beraber Kozanoğlu İsyanı’nın bastırılması seferine katılmış ve bunu “Wey Xozanê” adı ile destanlaştırmıştır. Öbür taraftan Kozan Beyi’nin ozanı Dadaloğlu da aynı şeyi yapmıştır. Evdal tarafından söylenmiş çok sayıda kılam ve stran kendisinden sonra Reso, Şakıro, Zahiro, Karapete Haço (Karapetê Xaço), Salih Kubini (Salihê Qubinê) gibi dengbêjler tarafından sözlü olarak günümüze kadar taşınmıştır.

ZİLÂN DERESİ KATLİAMİ/Geliye Zılan: 1930 yılında çıkan Ağrı'daki isyan sırasında Zılan'daki isyanın devlet güçlerince kanlı bir şekilde bastırılması olayıdır. Zılan Deresi, Van'ın Erciş ilçesinin 20 km. kuzeyinde bir mınıktadır. Kolordu Komutanı Salih Omurtak komutasındaki askeri birliklerce Ağrı İsyanı'nın bastırılmasından sonra kaçanların bir kısmının geldiği Zılan Deresi'ne 13 Temmuz 1930'da büyük bir operasyon düzenlendi. On binlerce askerin katıldığı operasyon ayrıca hava kuvvetlerince takviye edilerek bölge bombalandı. İsyanın kanlı bir şekilde bastırılması neticesinde binlerce kişi hayatını kaybetti, onlarca köy yakıldı, 15000'den fazla insan hayatını kaybetti. Bu rakamı telaffuz eden 16 Temmuz 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre "Buradaki harp, pek müthiş bir tarzda cereyan etmiştir. Zılan Deresi, lebalep cesetlerle dolmuştur."

ZİNGİLİ, CAFER KULİ/Cafer Quli Zingili/Zengili (1855-): Şair. İran kuzeydoğusunda yer alan Horasan Kürtlerinden olan Cafer Kuli, 1855 yılında Koçan'a (Qoçan) bağlı Gog/e/lin Köyü'nde dünyaya geldi. Şiirlerini Kurmanci lehçesinde yazan Cafer Kuli için Horasan Kürtlerince her yıl anma töreni yapılmaktadır.

ZİREK, HASAN/Hesen Zîrek (1921-1972): İran doğumlu ünlü Kürt müzisyen. İran Kürdistanı'nda Bukan'a bağlı Hermêle (Harmela) Köyü'nde doğdu. Küçük yaşta babasını kaybeden Zirek birçok işte çalıştı. 1953'te Bağdat radyosunun Kürtçe bölümünde şarkılarını seslendirdi. 1958'de döndüğü İran'da önce Mahabad ve Tahran radyolarında, daha sonra Kirmanşah/Kermaşan radyosunda şarkılarını seslendirmeye devam etti. 1972 Haziranı'nda Bukan'da vefat etti. *Zirek*, Kürtçede çalışkan anlamına gelmektedir.

ZİVER (1875-1948): Şair. Asıl adı Molla Abdullah Muhammed Ziver (Mela 'Ebdullay Zêwer) olan Şair, Süleymaniye'de doğdu. Bir süre İstanbul'da da bulunan Ziver'in ilk şiirleri Hêvi Cemiyeti'nin 1913'te İstanbul'da yayınladığı Rojî Kurd (Kürt Güneşi) ve Hêtawî Kurd (Kürt Güneşi) dergilerinde yayımlandı. II. Dünya Savaşı'nı anlatan *Sê Hevrêy Çav Bîrçi* isimli 114 be-

yitten oluşan bir destan yazdı. Şiirleri 1958'de adı ile yayınlanan Divan'da toplandı.

ZİYA, YUSUF/Yusuf Ziya Bey (1882 -1925): Siyasetçi. I. ve II. mecliste Bitlis milletvekili. Bitlis'te doğan Yusuf Ziya Bey, Koçzade ailesine mensuptur. Bitlis'teki eğitiminden sonra ticaretle uğraştı. Bir süre maaşlı müdürlüğünde başkâtiplik yaptıktan sonra siyasete girdi. Kürt Teali Cemiyeti'nde çalıştı. 16 Ağustos 1920'de milletvekili seçilerek I. Mecliste yer aldı ve ardından II. Mecliste Mustafa Kemal'e muhalif grubun içinde yer aldı. Lozan görüşmeleri sırasında Musul'un Irak'a bırakılmasına şiddetle karşı çıkan konuşmalar yaptı. Kürt İstiklal Komitesi (Azadi Cemiyeti) örgütlenmesinde yer alan Yusuf Ziya Bey 1923 ve 1924 yıllarında Şeyh Said ile görüşerek onu cemiyete dahil etmeye çalıştı.

3-4 Eylül tarihinde patlak veren kısa sürede bastırılan Beytüşşebab İsyanı'nın ardından Azadi Cemiyeti liderleri olarak Yusuf Ziya Bey ve Halil Cibran da yakalandılar ve Bitlis Harp Divanı'nda yargılandılar. Hıyanet-i Vataniye Kanunu gereğince verilen karar sonucu 14 Nisan 1925'te Bitlis'te Yusuf Ziya Bey, Yusuf Ziya'nın kardeşi Teğmen Ali Rıza Bey, Yusuf Ziya'nın damadı Faik Bey ile Molla Abdurrahman idam edildiler.

ZORUNLU GÖÇ: 1990'lı yıllarda Kürt Sorununa bağlı olarak PKK militanları ile devlet güçleri arasında şiddetlenen çatışmalar neticesinde zorunlu köy boşaltmalar ve politik ayrımcılık sebebi ile gerçekleşen göçler. Silahlı çatışmaların yoğunlaştığı dönemde hızlanan göçler/göçerttirmeler sonucunda kentlerin kenar mahallelerine yerleşen göçmen nüfus insani bir trajediye sebep olurken, kentlerin çevresel dokusunda da bozulmalara sebep olmuştur.

Kürt coğrafyasında yaşanan iç göçün uzun bir geçmişi vardır. Göçler bazen ekonomik nedenlerle, bazen de siyasal-askeri saikle olagelmıştır. Bu göçlerin en kapsamlısı, kimilerinin savaş, kimilerinin düşük yoğunluklu çatışma, kimilerinin de terörle mücadele dönemi dediği 1990'lı yıllarda meydana geldi. Bu dönemde milyonlarca insan zorunu olarak göç etmiştir. Göç konusunda devletin yaptığı ve kamuoyu ile sınırlı da olsa paylaştığı en

kapsamlı çalışma TBMM'nin "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi" amacıyla kurulan Meclis Araştırma Komisyonu'na aittir. Bu komisyonun 1998 yılında hazırladığı rapora göre; 3428 köy ve mezra boşaltılmış ve yaklaşık 500 bin insan zorla yerinden edilmiştir. Bazı siyasi parti ve sivil toplum örgütlerine göre ise; 4 bin yerleşim yeri boşaltılmışken, yaklaşık 3,5 milyon insan da iç göçe zorlanmıştır. İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) ulaştığı verilere göre ise; 3688 yerleşim yeri boşaltılmış, yaklaşık 2,3 milyon kişi yerinden göç ettirilmiştir/sürülmüştür.

2001 yılı itibari ile köylere kısmi geri dönüşler gerçekleşmeye başlamış fakat, bunlar da maddi sorunlar ve güvenlik problemleri ile karşılaşmışlardır. Özellikle korucuların geri dönüşleri engellemeye çalışması ciddi güvenlik sorunlarına neden olmaktadır. Bu durum halen devam etmektedir.

ZOZAN: Yayla. Göçebe ve yarı göçebe toplum yaşamının ayrılmaz parçası ve yazlık ikametgahı. Özellikle hayvancılık ile geçinen aşiretler yaz mevsimini zozanda geçirirler/di. Her aşiretin yaylakları önceden belli olmakla beraber yine de bu sebeple çatışmalar da yaşanabilir. Yaylakları kışlaklarında, uzak olan ve yer değiştiren aşiretler Osmanlı ve İran arasında uzun süre problem olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren devlet baskısı, sınırların çizilmesi ve göçebe toplulukların azalması sonucu eski kültür önemli ölçüde aşınmıştır.

ZUHAB ANTLAŞMASI: Bkz. KASR-I ŞİRİN ANTLAŞMASI

Bu sözlüğü hazırlarken yüzlerce kaynağa (kitap, ansiklopedi, tez, dergi ve makale) başvurduk. Mevcut kaynaklar da daha önce hiç yer almamış maddeler tarafımızdan yazıldı. Çoğu maddesi güncel olan ve yeni gelişmelerle yeniden güncellenmesi gereken olan bu sözlüğün hazırlanışında binlerce gazete haberi kaynak olarak kullanıldı. Ayrıca sözlükte yer vermiş olduğumuz kişi ve kurumların/partilerin, kendi internet siteleri varsa burada vermiş oldukları bilgileri esas almaya çalıştık. Ulaştığımız hiçbir bilgiyi başka bir kaynaktan teyit etmediğimiz sürece kullanma yoluna gitmedik; bu sebeple ulaştığım bazı bilgileri kullanmadım; güvenilir olmayan bir bilgiyi vermektenense vermemeyi tercih ettim. Bu durumda karşılaştırmalı bir okuma ilk okuyuşta doğru olduğu sanılan bilgiler şüpheli hale gelirdi. Güvenilir bilgiye ulaşmak amacıyla bazen bir madde için onlarca kaynağa başvurduk. Birçok maddenin aktüel içeriği gelişmeleri yakın takip etmeyi gerektirdi. Örneğin yaşayan bir politikacının veya aktif bir partinin bu sözlüğün basıldığı tarihe kadar yaşadıklarını, yaptıklarını toparlamak, aktarmak ya da güncel bir olayı özetleyerek maddeleştirmek için çok sayıda okuma yapmak gerekti.

Çalışma boyunca başvuru alan gazete haberlerini ve diğer kaynaklar hepsini burada zikretmek imkansız ve gereksizdir. Fakat bazı kaynakları burada zikretmemek hakşinassızlık olacaktır ki bu kaynaklar bu çalışmayı hazırlarken birden fazla maddenin yazımında istifade ettiğim kaynaklardır. Gerçekte sayısı çok az olmakla beraber bu türden kaynaklar şunlardır: Michael Gunter, *Historical Dictionary of Kurds* (Scarecrow Press, Inc.: Lanham, Maryland and Oxford, 2004), aynı seriden çıkan Edmund A. Ghareeb, *Historical Dictionary of Irak'ı* (Scarecrow Press, Inc, 2004), Columbia Üniversitesi'nin yayınladığı *Encyclopedia Iranica'yı* (online olarak ulaşılabilir), Türkiye Diyanet Vakfı'nın yayınladığı *İslam Ansiklopedisi* ve internet ansiklopedisi

Wikipedia'yı özellikle anmak gerekir. Scarecrow Press sözlük serisinden çıkan Metin Heper'in Historical Dictionary of Turkey'inden (Türkçesi, Türkiye Sözlüğü, Doğu Batı Yayınları: Ankara, 2006) ise bu sözlükteki kronolojinin Türkiye ile ilgili kısmını, hazırlarken istifade ettim.

İÇİNDEKİLER

(Soyadına Göre)

ABDULLAH, HAMZA/37
ABDÜLHAMİD II./37
ABDÜLKADİR, SEYYİD/38
ABDURRAHMAN, MUHAMMED
(SAMİ)/39
ABDURRANMAN ŞEREFKENDİ/40
ABDULAZİZ, ŞEYH OSMAN/40
ABDÜLAZİZ, ŞEYH ALİ/40
ABDÜLAZİZ, İZZET/41
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
(AKP)/41
ADEM, HABİL/43
AHMEDİ, RAHMAN HACI/43
AHMED, NECMEDİN FEREC/43
AHMED, MİR HAC/44
AHMED, İBRAHİM/İbrahim
Ehmed/44
AĞRI İSYANI/45
AĞA/46
AĞA, KAVİS/Kawîs Axa/47
AKIN/47
AKKOYUNLU, ÖRFİ/47
AKKOYUNLULAR/48
AKRAVİ, AZİZ REŞİT/49
AKRAVİ, HAŞİM HASAN/Haşim
Akrawi/49
AKTEPİ, ŞEYH HASİB/Şêx Hesîb
Axtepî/49
AKTEPİ, ŞEYH MUHAMMED CAN/
Şêx Mihemed Can Axtepî/49
AKTEPİ, ŞEYH MUHAMMED

ASKERİ/Şêx Mihemed Eskeriyê
Aktepî/50
AKTEPİ, ŞEYH ABDURRAHMAN/Şêx
Evdirehmanê Axtepî/50
ALA RIZGARİ/51
ALEVİLİK/51
ALMANYA/52
ALİ, KİMYASAL/53
ALİŞER/Alîşêr/53
ALPDOĞAN, ABDULLAH/54
AMASYA ANTLAŞMASI/54
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ/55
ANTER, MUSA/56
ANKARA ANTLAŞMASI (1926)/57
ANKARA ANTLAŞMASI (20 Ekim
1921)/57
ANNAZİDLER/58
APO/58
APOCU/58
ARAP BAHARİ/58
ARAP KUŞAĞI-Hizam Arabi/59
ARFA, HASAN/59
ARGK/59
ARİ, ARJEN/59
ARİF, ABDÜSSELAM/60
ARVASİ, SEYYİD SİBĞATULLAH/61
ARVASİ, ŞEFİK/Seyyid Mehmet
Şefik Arvasî/61
ARVASİLER/61
ASİMİLASYON/62
ASKERİ, ALİ/63

AŞİRET/63
AŞİRET MEKTEBİ/64
ATAÇ, HALİL/65
ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL/65
AVEBURY, ERİC/68
AVRUPA BİRLİĞİ/68
AVRUPA KÜRT DERNEKLERİ
FEDERASYONU (KON-KURD)/68
AYDIN, VEDAT/68
AYŞE ŞAN/Eyşe Şan/69
AZADİ CEMİYETİ/69
AZINLIK/70
AZİZ, MUHAMMED/71
BAAS PARTİSİ/71
BABAL, HÜSEYİN (Şeyh el-Yezid)/71
BABAN EMARETİ/72
BABAN, CEMAL/72
BABANZADE ABDURAHMAN PAŞA
İSYANI/72
BABANZADELER/Babaniler/73
BADILLI, KEMAL/74
BAĞDAT PAKTİ/75
BAĞDAT RADYOSU/75
BAHTİYARİLER/75
BADJALAN/BADJWAN/
BADJURAN/76
BAKSİ, MAHMUT/76
BANGİ KURD/Bangî Kurd/76
BANGÎ KURDISTAN(Kürdistan'a
Sesleniş)/76
BAPİR, ALİ/Molla Ali Bapir/77
BARIŞ DÜNYASI DERGİSİ/77
BARIŞ VE DEMOKRASİ PARTİSİ
(BDP)/77
BARNAS, ROJEN/78

BARZAN/78
BARZANİ, ABDÜSSELAM II./78
BARZANİ, ETHEM/79
BARZANİ, İDRİS/79
BARZANİ, MESUT/80
BARZANİ, MOLLA MUSTAFA/81
BARZANİ, NEÇİRVAN İDRİS/
Nêçîrvan Îdris Barzanî/84
BARZANİ, ŞEYH AHMED/84
BARZANİ, ŞEYH MUHAMMED
HALİD/85
BARZANİ, UBEYDULLAH/86
BARZANİLER/86
BATEYİ, MOLLA AHMED/87
BATEYİ, MOLLA HÜSEYİN (Mela
Huseynê Bateyî)/87
BAYAR, CELAL/87
BAYEZİDİ, MOLLA MAHMUD/Mele
Mehmûdê Bazîdî/88
BAYIK, CEMİL/89
BEDİRHAN, ABDURREZAK/89
BEDİRHAN BEY/Bedirhan Paşa/89
BEDİRHAN, CELADET ALİ/91
BEDİRHAN, EMİN ALİ/92
BEDİRHAN, KAMURAN ALİ/93
BEDİRHAN, MİKDAD/94
BEDİRHANİLER/
Bedirhanizadeler/94
BEHDİNAN EMİRLİĞİ/96
BEHDİNAN/Badînan/96
BEKAA VADİSİ/97
BERZENCİ, ŞEYH MAHMUD/97
BERZENCİLER/99
BEŞ PARÇACILAR/101
BEŞİKÇİ, İSMAİL/101

BEY/Beg/102
BIRADOST (LOLAN)/102
BIRCA BELEK/103
BIRO, ŞEROYÊ/103
BIŞARE ÇETO/104
BİKES, FAİK/Faîq Bêkes/104
BİKES, ŞERKO/Şêrko Bêkes/104
BİLAL, LİCELİ FEHMi/104
1991 KÜRT İSYANI (Irak)/105
BİRLEŞMİŞ MİLETLER (BM)/105
BİTLİS, EŞREF/105
BİTLİS EMİRLİĞİ/106
BİTLİSİ İDRİS-İ/106
BLAU JOYCE/108
BOİS, THOMAS/108
BOTAN EMİRLİĞİ/109
BOTAN/109
BOZARSLAN, MEHMET EMİN
(1935-)/109
BÖLÜCÜLÜK/110
BRAKUJİ/111
BRİFKANİ, ŞEYH NUREDDİN/111
BRUİNESSEN, MARTİN VAN/111
BUCAK/112
BUCAK, MUSTAFA REMZİ/112
BUCAK, FAİK/113
BUKAN/Kürtçe: Boka/113
BULDAN, SAVAŞ/114
BURKAY, KEMAL/114
BUSH, GEORGE W/115
BUSH, GEORGE H.W. /115
BÜYÜKKAYA, NECMETTİN/116
CAF/117
CAHŞ/117
CANBOLATLAR/Canboladi/117

CANTÜRK, BEHÇET/118
CEBEL-İ EKRAD/119
CEBEL-İ SİNCAR/119
CECIL, JOHN EDMONDS/119
CELİL, CASİME/Casimê Celîlê
Osê/120
CEMİLPAŞA, EKREM/121
CEMİL PAŞA, KADRİ/122
CEMİLPAŞAZADELER/122
CENTO/123
CEVDET, ABDULLAH
(KARLIDAĞ)/124
CEZAYİR ANTLAŞMASI/125
CEZİRE/126
CLİNTON, BİLL/127
COX, SİR PERCY/127
CİBRANLI HALİT BEY/Xalîd Begê
Cîbran/128
CİGERHUN/Cîgerxwîn/128
CİNDİ, HECİYE/Heciyê Cindî/129
CİZİRİ, HASAN/Hesenê Cizîrî/ Hesen
Cizrawî/130
CİZİRİ MOLLA AHMED/MELAYÊ
CİZİRÎ/131
CİZRE/131
CUMARTESİ ANNELERİ/132
CUMHURİYET HALK PARTİSİ
(CHP)/132
ÇALDIRAN SAVAŞI/133
ÇARÇIRA MEYDANI/134
ÇAYAN, MAHİR/134
ÇEKİÇ GÜÇ/135
ÇETO, CEMİL/136
ÇİLLER, TANSU/136
ÇÜRÜKKAYA, SELİM/137

DAĞ TÜRKLERİ/138
DAVUD HAN/138
DDKD/139
DDKO/139
DEMİRCİ KAVA/139
DEMİREL, SÜLEYMAN/140
DEMOKRASİ PARTİSİ (DEP)/141
DEMOKRAT YURTSEVERLER
PARTİSİ/Partiya Welatparezê
Demokrat (PWD)/ 142
DEMOKRATİK BİRLİK PARTİSİ/
Partiya Yekîtiya Demokrat
(PYD)/142
DEMOKRATİK TOPLUM KONGRESİ/
Kongreya Cîvaka Demok-
ratîk/143
DEMOKRATİK HALK PARTİSİ
(DEHAP)/144
DEMOKRATİK ÖZERKLİK
(PROJESİ)/144
DEMOKRATİK TOPLUM PARTİSİ
(DTP)/145
DENG (SES)/146
DENGBEJ/Dengbêj/146
DERİN DEVLET/146
DERSİM HADİSESİ/İSYANI/147
DERSİM/148
DERSİMİ, NURİ/149
DERWÊŞÊ EVDÎ/150
DEV-GENÇ (Devrimci Gençlik
Federasyonu)/151
DEV SOL/151
DEV-YOL/151
DEVLET GÜVENLİK
MAHKEMESİ/152

DEVİRİM KOMUTA KONSEYİ
(Irak)/152
DEVİRİMCİ DEMOKRATİK KÜLTÜR
DERNEKLERİ (DDKD)/153
DİASPORA/153
DİCLE-FIRAT/154
DİLDAR/ Yunis Mela Rauf
Dildar/155
DİMDİM DESTANI/155
DİMDİM/155
DİMİLİ/156
DİCLE, HATİP/156
DİNEVERİ, EBU HANİFE/156
DİVAN/157
DİYARBAKIR CEZAEVİ/Diyarbakır
Askeri Cezaevi/157
DİYARBAKIR SURLARI/158
DOĞAN, MAZLUM/158
DOĞAN, ORHAN/158
DOĞU KÜRDİSTAN/Kurdistan
Rojhilat/159
DOĞU MİTİNGLERİ/159
DOĞUCULUK/159
DOKTOR ŞİVAN/160
DR. FUAD/160
DR. BARAN/160
DUHOK/161
DÜNYA TV/161
DÜRRE, ABDURRAHMAN/161
EAGLETON, WILLIAM L/162
ECEVİT, MUSTAFA BÜLENT/163
EFENDİ, HARPUTLU ÖMER
AVNİ/163
EHL-İ HAK/164
EKİNCİ, TARIK ZİYA/165

EKRAD/165
EL-BEKR, AHMET HASAN/165
ELÇİ, SAİD/166
ELÇİ, ŞERAFETTİN/166
ELHANİZADE, SÜVARİ/167
55'LER OLAYI/167
EMİRLİK/168
ENFAL OPERASYONU/168
ENSAR'ÜL İSLAM/Piştivananî İslam
le Kurdistan/169
ENTEGRASYON/169
ERBAKAN, NECMETTİN PROF. DR.
/170
ERBİL/Hewlêr/171
ERBİLİ, ŞEYH ESAD/Şêx Esedê
Erbîlî/171
ERDELAN/Erdelan/172
ERDOĞAN, RECEP TAYYİP/172
ERİVAN RADYOSU/Radyoya
Rewanê/174
ERMENİSTAN/ERMENİLER/174
ERNK/175
ERSEVER, AHMET CEM/176
EVDAL, EMİNÊ/Emînê Evdal/176
EVREN, KENAN/177
EYLÜL DEVRİMİ/Şoreşa Îlonê/178
EY RAKİB/Ey Reqîb/178
EYYÜBİ, SELAHADDİN/Selahaddin
Yusuf bin Eyyub/178
FADLAVİLER/180
FAİL-İ MEÇHUL/180
FEDERASYON/181
FEVZİ, BİTLİSLİ KEMAL/Hizanizade
Bitlisli Kemal Fevzi/182
FEYLİ KÜRTLER/182

FINDIKI, SEYİD ALİ/Seyyid Elî
Findikî/183
FIRAT, ABDÜLMELİK/183
FIRAT/184
FRANSA/184
FRIÇ, DR/185
FURSAN EL SALAHADDİN/185
GALBRAITH, PETER W/185
GAP/186
GARZONİ, MAURİZİO/186
GENÇ HADİSESİ/187
GEORGE, MARGARET/Margaret
George Malik/187
GEVENDE/187
GEZMİŞ, DENİZ/187
GLADYO/188
GORAN, ABDULLAH
SÜLEYMAN/188
GORAN/DEĞİŞİM HAREKETİ/
Bizutnewey Gorran/189
GORANİ/Hawramî/189
GÖKALP, MEHMET ZİYA/190
GÖKÇEN, SABİHA/191
GULAM, KANİ/191
GÜÇLÜ, İBRAHİM/192
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
(GAP)/193
GÜNEY KÜRDİSTAN/Kurdistana
Başûr/194
GÜNEY, YILMAZ/194
GÜNGÖR, ÇETİN/194
GÜRCİSTAN KÜRTLERİ/194
GÜVENLİ BÖLGE/Safe Haven/194
HABUR/195
HACO AĞA/196

HACO, CİVAN/Ciwan Haco/196
HAÇO, KARAPET/Karapet
Xaçaturyan/196
HAFİF AŞİRET SÜVARI
ALAYLARI/197
HAKKARİ EMİRLİĞİ/197
HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ
(HAK-PAR)/197
HALEPÇE/HALEPÇE KATLIAMI/198
HALİD, MEVLANA/199
HALK SAVUNMA GÜÇLERİ/Hêzên
Parastina Gel/200
HALKALİ, AYETTULAH SADIK/200
HALKIN DEMOKRASİ PARTİSİ
(HADEP)/201
HALKIN EMEK PARTİSİ (HEP)/201
HAMEVEND AŞİRETİ/
Hemawend/202
HAMİDİYE ALAYLARI/202
HAMILTON YOLU/203
HAMZA, MÜKÜSLÜ/Hemzeyê
Muksî/204
HAN MAHMUD/204
HAN/205
HANEFİ/205
HANİ, AHMEDİ/ Ehmedê Xanî/205
HARDİ, AHMED/207
HARİRİ, ALİ/Elî Herîrî/207
HARİRİ, FRANÇO TOMA/207
HASANKEYF/208
HASANVEYHİLER/208
HASİ, MOLLA AHMED/Mela
Ehmedê Xasî/208
HASSOLAR MEMOLAR/209
HAŞİMİLER/209

HAVERKAN/209
HAWAR/210
HAWRAMAN/210
HAWRAMİ/210
HAY, W. R./210
HAYALİ, HALİL/Xelîl Xeyalî/211
HAZNEDAR, MARUF/211
HAZNEVİ, ŞEYH MAŞUK/211
HEJAR/Hêjar/212
HELMET, LATİF/Latîf Helmet/213
HERKİ/213
HETAVİ KURD/Hetawî Kurd/214
HEVÎ TALEBE CEMİYETİ/Hêvî Talebe
Cemiyeti/214
HEZARESBİLER/215
HEZBANİLER/215
HİCRİ, MUSTAFA/215
HİDO, BAKÎ/BAQÎ XIDO/216
HİKMET KIVILCIMLI/216
HİLAL, MUHAMMED TALİB/217
HİLMİ, REFİK/217
HİVA/Hîwa/218
HİZBULLAH/218
HORASAN KÜRTLERİ/219
HOŞEVİ, ESAD/Esad Xoşewî/220
HOŞNAV, MUSTAFA/Mustafa
Xoşnav/220
HOYBUN/Xoybûn/221
HPG/222
HRİSTİYAN/222
HRK/222
HUMEYNİ, AYETTULAH RUHULLAH
MUSAVİ/222
HUSEYNİ, ŞEYH İZEDDİN/223

HUZUR OPERASYONU (OPERATION
PROVIDE COMFORT)/224
HÜSEYİN, FEHMAN (Dr. Bahoz
Erdal)/224
HÜSEYİN, SADDAM/225
İÇANADOLU KÜRTLERİ/Kurdên
Anatoliya Navîn/226
İLERİ YURT/226
İNGİLTERE/226
İNÖNÜ, İSMET/228
İRAK SAVAŞI/229
İRAN-İRAK SAVAŞI/230
İSHAK PAŞA SARAYI/231
İSRAİL/232
İSTİKLAL MAHKEMELERİ/233
İSVEÇ/234
İTİRAFCILIK/İTİRAFCILAR/235
İTTİHAT VE TERAKKİ/236
JABA, ALEKSANDER/Polonca/237
JANDARMA İSTİHBARAT VE
TERÖRLE MÜCADELE/238
JİTEM (Jandarma İstihbarat ve
Terörle Mücadele)/238
KAÇARLAR/239
KADEK/239
KADİRİLİK/240
KADRİCAN/QEDRÎCAN/241
KAKAİ/241
KALKAN, DURAN/241
KAMIŞLI OLAYLARI/2004
OLAYLARI/241
KANDİL DAĞI/ 242
KANİ/Qanî/243
KARAHAN, EDİP/243
KARAKOYUNLULAR/243

KARASU, MUSTAFA/244
KARAYILAN, MURAT/244
KARDUK/244
KASIM, ABDÜLKERİM/244
KASIM, LEYLA/245
KASIMLU, DR ABDURRAHMAN/Dr.
Abdurrahman Qasimlo/245
KASR-I ŞİRİN ANTLAŞMASI/247
KAVA/Kawa/247
KAYA, AHMET/248
KAYA, YAŞAR/248
KAYPAKKAYA, İBRAHİM/249
KAYTAN, ALİ HAYDAR/249
KCK/249
KELDANİLER/249
KELHOR/250
KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI/250
KERBELA, ŞEYH MUHAMMED/ Şêx
Mihemedê Kerbela/250
KEREÇİ/Qereçî/251
KERİM, NECMEDDİN O./251
KERKÜK/252
KEŞİF GÜCÜ (OPERATION
NORTHERN WATCH)/253
KILAM/253
49'LAR DAVASI/254
KIRMANCKÎ/255
KIRMIZITOPRAK, SAİT/256
KISSINGER, HENRY/256
KIZIL KÜRDİSTAN/Kurdistana
Sor/258
KIZILBAŞLIK/259
KIZILCI, HESEN/Hesen Qizilcî/259
KIRMIZI MEDRESE/Medreseya
Sor/259

KİMYASAL ALİ/260
KİRMANŞAH/260
KİTAB-I CİLVE/260
KOÇER/260
KOÇGİRİ AYAKLANMASI/260
KOMA CIVAKÊN KURDISTAN
(KCK)/261
KOMALA/Komeleyê Jiyanêwê
Kurdistan/Kürdistan Diriliş
Topluluğu/261
KOMALA (İran)/262
KOMALA (İrak)/263
KOMALÊN-CIWAN/263
KOMCIWAN/Yekîtiya Ciwanên
Kurdistan/263
KOMKAR (Yekitiya Komelên
Kurdistan- Kürdistan Dernekleri
Birliğı)/264
KONFEDERASYON/264
KONGRA-GEL (Kongreya Gelê
Kurdistan)/264
KON-KURD/265
KOPENHAG KRİTERLERİ/265
KORKMAZ, MAHSUM/265
KORUCU-LUK/266
KOYİ, HACI KADİR/Hacî Qadirî
Koyî/266
KÖR HÜSEYİN PAŞA/267
KÖRFEZ SAVAŞI II./267
KÖRFEZ SAVAŞI/267
KÖY KORUCUSU/
KORUCULUĞU/268
KUBADİ, HANA/Xana Qubadî/269
KURDAYETİ/270
KURDİ/270

KURDISH HUMAN RIGHTS PROJECT-
KHRP/270
KURDO, KANATE/Qanatê
Kurdo/270
KURMANCİ/271
KUTLAY, NACİ/271
KUZEY AMERİKA KÜRT ULUSAL
KONGRESİ/272
KUZEY KÜRDİSTAN/Kurdistana
Bakur/272
KUZEYDEN KEŞİF OPERASYONU/272
KÜÇÜK-GÜNEY/Kurdistan a Başurê
Bîçûk/272
KÜRDİSTAN/272
KÜRDİSTAN (Gazete)/273
KÜRDİSTAN BÖLGESEL
YÖNETİMİ/274
KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ-
IRAK (IKDP)/275
KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ
(İran)/278
KÜRDİSTAN DEVRİMCİ HİZBULLAH
PARTİSİ/ Hizbullahi Kurdi
Şorişger/279

KÜRDİSTAN EMEKÇİLERİ
PARTİSİ/Parti Zahmatkeşan
Kurdistan/279
KÜRDİSTAN EYALETİ/280
KÜRDİSTAN EYALETİ/280
KÜRDİSTAN HALK KONGRESİ/
KONGRA-GEL/280
KÜRDİSTAN HALK KURTULUŞ
ORDUSU/Artêşa Rizgariya Gelê
Kurdistan-(ARGK)/280

KÜRDİSTAN İSLAMÎ BİRLİK
PARTİSİ/Yekgirtiya Îslamî ya
Kurdistanê/281

KÜRDİSTAN İSLAMÎ CEMAATİ/
Komele Îslamî le Kurdistan
Iraq/281

KÜRDİSTAN İSLAMÎ HAREKETİ/
Bizutnawai Îslamî le
Kurdistan/282

KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ (KİP)/282

KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ/Partiya
Karkerên Kurdistan (PKK)/282

KÜRDİSTAN KURTULUŞ GÜÇLERİ/
Hêzên Rizgariya Kurdistan
(HRK)/287

KÜRDİSTAN MADALYASI/288

KÜRDİSTAN MUHAFAZAKAR
PARTİSİ/288

KÜRDİSTAN ÖNCÜ İŞÇİ PARTİSİ/288

KÜRDİSTAN ÖZGÜR YAŞAM
PARTİSİ/Partiya Jiyana Azad a
Kurdistanê (PJAK)/288

KÜRDİSTAN ÖZGÜRLÜK VE
DEMOKRASİ KONGRESİ/
Kongreya-Azadiya Demokratika
Kurdistan (KADEK)/289

KÜRDİSTAN SOSYALİST PARTİSİ/
Partiya Sosyalîst a Kurdistan
(PSK)/289

KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ/290

KÜRDİSTAN TOPLULUKLAR BİRLİĞİ/
Koma Civakên Kurdistan
(KCK)/290

KÜRDİSTAN ULUSAL KONGRESİ/
Kongra Netewî ya Kurdistan
(KNK)/290

KÜRDİSTAN ULUSAL KURTULUŞ
CEPHESİ/Eniya Rizgariya Netewa
Kurdistan (ERNK)/291

KÜRDİSTAN ULUSAL
KURTULUŞÇULARI (KUK)/291

KÜRDİSTAN YAHUDİLERİ/292

KÜRDİSTAN YURTSEVERLER
BİRLİĞİ/292

KÜRDOLOJİ/294

KÜRT AÇILIMI/295

KÜRT AMERİKAN ENFORMASYON
AĞI/ The American Kurdish
Information Network (AKIN)/296

KÜRT DAĞI/Çiyayê Kurmênc/297

KÜRT DİASPORASI/297

KÜRT HİZBULLAHI-Irak/297

KÜRT İNSAN HAKLARI PROJESİ/
Kurdish Human Rights Project
(KHRP)/297

KÜRT İSTİKLAL CEMİYETİ/
KOMİTESİ/297

KÜRT KADINLARI TEALİ
CEMİYETİ/297

KÜRT KALESİ/298

KÜRT RAPORLARI/298

KÜRT REŞİT/Reşîdê Kurd/301

KÜRT SOSYALİST PARTİSİ
(PASOK)/301

KÜRT TEAVÜN VE TERAKKİ
GAZETESİ/302

KÜRT TEAVÜN VE TERAKKİ
CEMİYETİ/302

KÜRTÇE/Kurdî/303

LALEŞ/Laliş/304

LEK(İ)LER/304

LESCOT, ROGER/305

LOR(LAR)/305
LOZAN ANTLAŞMASI/305
LURİSTAN/306
LURLAR/306
LÜBNAN KÜRTLERİ/307
MAHABAD/308
MAHABAD CUMHURİYETİ/309
MAHMUD, MUHAMMED/310
MAHMUR KAMPI/310
MAHVİ/Mahvî/310
MALABADİ KÖPRÜSÜ/311
MAM CELAL/311
MAMEND, ABBAS AĞA/311
MAMEND, RESSUL/311
MART MANİFESTOSU (1970)/313
MASUM, FUAD/313
MAVAT/Mawat/313
MECİD, ALİ HASAN EL/313
MED TV./314
MEDLER/314
MEDRESE/315
MED-ZEHRA/316
MELİK/317
MELLE/317
MENDERES, ADNAN/317
MERDAN, ALİ/318
MERKEZİ ANTLAŞMA TEŞKİLATI/318
MERVANİLER/318
MERYEM HAN/Meryem Xan/319
MESTURE HANIM/Mah Şeref Xanim
Ardelanî/319
MEVLEVİ/Mevlevî/319
MEZOPOTAMYA KÜLTÜR MERKEZİ
(MKM)/320
MİRADÊ KINÊ/320

MİLLET/320
MİLLİ GÜVENLİK KURULU/321
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ
(MHP)/322
MİNORSKY, VLADİMİR
FEODOROVİÇ/323
MİR/323
MİRLİK/324
MİSAK-I MİLLİ/324
MİT/MİLLİ İSTİHBARAT
TEŞKİLATI/325
MİTERRAND, DANIELLE/325
MOĞOLLAR/326
MOLLA KREKAR/327
MOLLA SELİM/Mela Selim/327
MOLLA/Melle/327
MONDROS ATEŞKES
ANTLAŞMASI/328
MOSSAD/328
MUĞLALI, MUSTAFA/328
MUHABERAT/329
MUHAMMED ALİ AVNİ/
Muhemmed Elî Ewnî/329
MUHAMMED, KADI/Qazî
Mihemmed/330
MUHTARİYET/331
MOHTEDİ, ABDULLAH/331
MUKRİ/331
MUKRİYAN EMİRLİĞİ/331
MUKRİYAN/331
MUKRİYANİ, HEMİN/331
MUSAFİR, ADİ BİN/332
MUSHAF-I REŞ/ Mishefa Reş/333
MUSTAFA, NUŞİRVAN/Nuşirvan
Mustafa Emin/333

MUSUL/333
MUSUL MESELESİ/334
MÜFTÜ/336
MÜFTİZE, AHMED/336
MÜKÜS/MİKS/337
MYKONOS DAVASI/337
NAKŞİBENDİLİK/338
NALÎ/339
NAZİRİ, ŞEHİR/340
NEBEZ, CEMAL/340
NEHRİ, ŞEYH TAHA/340
NEHRİ, ŞEYH UBEYDULLAH/341
NEHRİLER/342
NESTURİ/344
NEVRUZ/Newroz/345
NİKİTİN, BASİL/346
NOEL, EDWARD WILLIAM
CHARLES/347
NORŞİN/347
NUBİHAR/Nûbihar/347
NURCULAR/348
NURİ, İHSAN/349
NURSI, BEDİÜZZAMAN SAİD/
Bediüzzaman Said-i Kurdi/350
NURULLAH BEY/352
OBAMA, BARAK/352
OHAL UYGULAMASI/OHAL
BÖLGESİ/353
OHAL/354
OLAĞANÜSTÜ HAL
UYGULAMASI/354
OMURTAK, SALİH/355
12 EYLÜL 1980 DARBESİ/355
12 MART MUHTIRASI/357

OPERATION PROVIDE
COMFORT/357
ORBELİ, İ. A/357
ORTA ASYA/358
OSLO GÖRÜŞMESİ/
GÖRÜŞMELERİ/358
OSMAN, MAHMUD/359
OSMANLI/360
OTONOMİ/362
33 KURŞUN OLAYI/362
ÖCALAN, ABDULLAH/362
ÖCALAN, OSMAN/364
ÖZAL, TURGUT/364
ÖZALP OLAYI/364
ÖZEL HAREKÂT TİMİ/366
ÖZERLİK/OTONOMİ/366
ÖZGÜRLÜK YOLU/367
PARASTIN/367
PARİS KÜRT ENSTİTÜSÜ/ Enstîtuya
Kurdî ya Parîsê/368
PASOK/368
PAŞA, MİLANLI İBRAHİM/368
PAŞA, MİRANLI MUSTAFA/369
PAŞA, ŞERİF/370
PAŞA, YUSUF ZİYAEDDİN/371
PEŞEV, ABDULLA/Abdulla
Peşew/372
PEHLEVİ, MUHAMMED RIZA
ŞAH/372
PEHLEVİ, RIZA ŞAH/372
PELİSTER, NACİ İSMAİL/373
PERVER, ŞIVAN/Şivan Perwer/374
PEŞENG/374
PEŞEWA/374
PEŞMERGE/374

PETROL/374
PİKE KOMİSYONU RAPORU/375
PİRAN/376
PİREMİRD/376
PJAK/376
PKK/377
PWD/377
PYD/377
RAFSANCANI, HAŞİM/377
RAPERİN/377
RAMİZ, KÜRDİZADE AHMED/378
REFAH PARTİSİ/379
RESUL, KOSRET/Kosret Resûl
Elî/380
REVADİLER/380
REVANDİZİ, MİR MUHAMMED/380
REVANDUZ/Rewandiz/382
RİYA AZADİ/382
RİYA TEZE/383
RIZA, SEYİT/383
RIZGARİ/383
ROJ TV/384
ROJA NÛ/384
ROJÎ KURD/384
RONAHÎ DERGİSİ/385
RUDENKO MARGARITA
BORISSOWNA/385
RUSYA/385
S.S.C.B./Sovyetler/387
SAADABAD PAKTİ/388
SABRİ, OSMAN/389
SABİR, REFİK/Refîq Sabir/389
SADATÊ NEHRİ/389
SAFEVİ DEVLETİ/389

SAĞNIÇ, FAKİ HÜSEYİN/ Feqî
Hüseyin Sağnıç/391
SAİD, ŞEYH/391
SAİDLER OLAYI/392
SAKIK, ŞEMDİN/392
SALİH, BERHEM/Dr. Berhem Ahmed
Salih/393
SALİH, HALİD/393
SAMİ ABDURRAHMAN/393
SARLİLER/Sarli/Sarliya/393
SECCADİ, ALAADİN/ Elaeddîn
Seccadî/394
SEKBAN, MEHMET ŞÜKRÜ/394
SELÇUKLULAR/395
SELF-DETERMİNASYON/396
SELİM, MEMDUH/397
SELİM, YAVUZ SULTAN/398
SEMİR/399
SENENDEC(SİNE)/399
SERDİ, HASAN HİŞYAR/Hesen Hışyar
Serdî/399
SERHAT, MEDET/399
SERHILDAN/400
SERHAT/400
SEROK/400
SERXWEBÛN/400
SEVR ANTLAŞMASI/400
SEYDA/401
SICAK TAKİP/401
SIKIYÖNETİM/401
SINIR ÖTESİ OPERASYON/402
SIVADİ/Sıwadî/403
SOANE, ELY BANNİSTER/403
SORAN EMİRLİĞİ/403
SORAN/Deverî Soran/404

SORANİ/404
STRAN/405
SİİRDİ, MOLLA HALİL/405
SİLAHLI PROPAGANDA/405
SİLOPİ, ZİNAR/406
SİMKO/ İSMAİL AĞA ŞIKAKİ/406
SİNCAR DAĞI/Çiyayê Şengalê/
Cebel-i Sincar/407
SİNCAR/Şengal/408
SİNCAR, MEHMET/408
SİNCARİ, ALİ/408
SİNE/408
SİVAS KAMPI/408
SİYABEND Û XECÊ/409
SİYAHPOŞ/409
SOSYAL DEMOKRAT HALKÇI
PARTİ/410
STÊR DERGİSİ/411
SURÇİ/411
SURİYE KÜRDİSTAN DEMOKRAT
PARTİSİ/SKDP/411
SURİYE/411
SUSURLUK SKANDALI/SUSURLUK
KAZASI/415
SÜLEYMANİYE/Silêmanî/417
SÜPER VALİ/417
SÜRGÜNDE KÜRT PARLAMENTOSU/
Parlamenta Kurdistanê Li
Devreyê Welat/418
SÜRYANİLER/418
SYKES-PİCOT ANTLAŞMASI/419
ŞAFİLİK/419
ŞAKIRO/420
ŞAL VE ŞAPIK/ Şal û Şepik/420
ŞARK VE KÜRDİSTAN GAZETESİ/420

ŞAŞİS, ROJ NURİ/420
ŞEBEKLER/421
ŞEDDADİLER/421
ŞEHO, MEHMET/Mihemed
Şêxo/421
ŞEHREZÛR/422
ŞEMDİNLİ OLAYLARI:/422
ŞEMO, ARAP/423
ŞENER, MEHMET CAHİT/424
ŞENGAL/424
ŞEREFHAN BİDLİSİ/424
ŞEREFKENDİ, DR. MUHAMMED
SADIK/Dr. Mihemed Sadiq
Şerefkendî/425
ŞEREFNAME/425
ŞEYH SAİD İSYANI/426
ŞEYH/428
ŞEYHANZADE, M. SİDİK/430
ŞIHAR/430
ŞİKAKİ/430
ŞİRKUH/Ebu'l Haris Esaddedin/431
ŞOREŞ/431
TAHA, SEYYİD II./432
TAHA, TAHSİN/432
TAKRİR-İ SÜKÛN KANUNU/433
TALABANİ, CELAL/433
TALABANİ, HERO/Hero Ahmed
Talabanî/435
TALABANİ, MÜKERREM/436
TALABANİ, ŞEYH RIZA/436
TALABANİLER/436
TANZİMAT/438
TARAMAHİ, ALİ/ Eliyê Teremaxî/439
TARGUM/439

TAVUS MELEĞİ/Tawûsê Melek,
Melekê Tavis/439
TEKOŞİN/Têkoşîn/440
TEŞKİLAT-I İÇTİMAİYE CEMİYETİ/440
TEVFİK, DARA/440
TEVFİK, HACI/Pîremêrd/Tevfik
Mahmut Hamza/440
TEVFİK, TAHİR/Tahir Tewfiq/
Tofiq/441
TEYRAN, FAKÎ/ Feqiyê Teyran/442
TİGRAN, ARAM/Aramê Dîkran/442
TİLLO/442
TOBB RAPORU/443
TRT 6/443
TUNCELİ/444
TÜRK, AHMET/444
TÜRKİYE-IRAK DOSTLUK VE
İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ
ANTLAŞMASI/444
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (TİP)/445
TÜRKİYE KÜRDİSTAN DEMOKRAT
PARTİSİ (TKDP)/447
TÜRKMENLER/448
TÜSİAD/449
UÇUŞA YASAK BÖLGE/450
UKO/450
ULUDERE OLAYI/450
ULUSAL KURTULUŞ
ORDUSU(UKO)/451
ULUSLARIN KADERİNİ TAYİN
HAKKI/451
UMUMİ MÜFETTİŞLİKLER/451
URYAN, BABA TAHİRÊ/Baba Tahirê
Uryan/453
UZUN, MEHMED/453
UZUN, FERİT/454

ÜRDÜN KÜRTLERİ/454
VANLI, İSMET ŞERİF/455
VARLI, ABDULLAH/455
VEFAYI/WEFAYİ/455
VEHBI, TEVFİK/Tewfiq Wehbi/456
VEJİN/456
VERKANİSİ, ŞEYH FETHULLAH/ Şêx
Fethullah Werqanîsî/456
VİLAYET-İ ŞARKİYE/457
WASHINGTON KÜRT ENSTİTÜSÜ/
The Washington Kurdish
Institute (WKI)/457
WILSON İLKELERİ/457
WILSON, ARNOLD/458
YADO/458
YAHUDİ KÜRTLER/459
YAKUBİLER/459
YAMULKİ, MUSTAFA PAŞA/459
YARESANİLİK/459
YAŞAR, HATİCE/459
YCK-YEKÎTİYA CİWANÊN
KURDİSTAN/460
7'LER/460
YEKBÛN/460
YEKÎTİYA CİWANÊN KURDİSTAN-
YCK/460
YEZDAN ŞER ve İSYANI/Yezdan Şêr/
Êzdin Şêr/Îzzedin Şîr/461
YEZİDİLER/462
YILDIRAN, ESAT OKTAY/464
YILDIRIM, HÜSEYİN/464
YILDIRIM, İZZEDDİN/464
YILDIRIM, KESİRE/465
YILDIZ, KERİM/465
YILMAZ, KANİ/465

YILMAZ, MESUT/Ahmet Mesut
Yılmaz/466
23'LER DAVASI/466
27 MAYIS 1960 DARBESİ/466
YUSUF, HALİFE/Xelifə Yûsif/468
ZAGROS DAĞLARI/468
ZANA, LEYLA/468
ZANA, MEHDİ/469
ZANYARİ (Dezgey/i Zanyari)/470
ZAPSU, ABDURRAHİM RAHİMİ/470
ZAZA, NUREDDİN/470
ZAZACA/471
ZEBARİ, HOŞYAR/Hişyar Zêbarî/471
ZEBARİ/471
ZEBİHİ, ABDURRAHMAN/Ebdul
Rehman Zebîhî/472
ZEKİ, MUHAMED EMİN/472
ZEMBİLFİROŞ DESTANI/473

ZEND, KERİM HAN/473
ZEND/474
ZENGİLER/474
ZERDÜŞTLÜK/475
ZERÊ/476
ZEYNIKE, EVDALE/Evdalê
Zeynikê/476
ZİLAN DERESİ KATLIAMI/Geliyê
Zîlan/477
ZİNGİLİ, CAFER KULİ/Cafer Qulî
Zingilî/Zengilî/477
ZİREK, HASAN/Hesen Zîrek/477
ZİVER/477
ZİYA, YUSUF/Yusuf Ziya Bey/478
ZORUNLU GÖÇ/478
ZOZAN/479
ZUHAB ANTLAŞMASI/479
KAYNAKÇA YERİNE/481

İÇİNDEKİLER

(İsme Göre)

12 EYLÜL 1980 DARBESİ/355

12 MART MUHTIRASI/357

1991 KÜRT İSYANI (Irak)/105

23'LER DAVASI/466

27 MAYIS 1960 DARBESİ/466

33 KURŞUN OLAYI/362

49'LAR DAVASI/254

55'LER OLAYI/167

7'LER/460

ABBAS AĞA/MAMEND/311

ABDULLA PEŞEV/Abdulla Peşêw/372

ABDULLAH ALPDOĞAN/54

ABDULLAH CEVDET (KARLIDAĞ)/124

ABDULLAH MOHTEDİ/331

ABDULLAH ÖCALAN/362

ABDULLAH SÜLEYMAN GORAN/188

ABDULLAH VARLI/455

ABDURRAHİM RAHMİ ZAPSU/470

ABDURRAHMAN DÜRRE/161

ABDURRAHMAN ZEBİHİ/Ebdul Reh-
man Zebîhî/472

ABDURRANMAN ŞEREFKENDİ/40

ABDURREZAK BEDİRHAN/89

ABDÜLHAMİD II./37

ABDÜLKERİM KASIM/244

ABDÜLMELİK FIRAT/183

ABDÜSSELAM ARİF/60

ABDÜSSELAM II. BARZANİ/78

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
(AKP)/41

ADİ BİN MUSAFİR/332

ADNAN MENDERES/317

AĞA/46

AĞRI İSYANI/45

AHMED HARDİ/207

AHMED MÜFTİZADE/336

AHMEDİ HANİ/Ehmedê Xanî/205

AHMET CEM ERSEVER/176

AHMET HASAN EL-BEKR/165

AHMET KAYA/248

AHMET TÜRK/444

AKIN/47

AKKOYUNLULAR/48

ALA RIZGARİ/51

ALAADİN SECCADİ/Elaeddîn
Seccadî/394

ALEKSANDER JABA/Polonca/237

ALEVİLİK/51

ALİ BAPİR/Molla Alî Bapir/77

ALİ HARİRİ/Elî Herîrî/207

ALİ HASAN EL MECİD/313

ALİ HAYDAR KAYTAN/249

ALİ MERDAN/318

ALİ SİNCARİ/408

ALİ TARAMAHİ/Eliyê Teremaxî/439

ALİASKERİ/63

ALİŞER/Alîşêr/53

ALMANYA/52

AMASYA ANTLAŞMASI/54

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ/55

ANKARA ANTLAŞMASI (1926)/57

ANKARA ANTLAŞMASI (20 Ekim
1921)/57

ANNAZİDLER/58

APO/58
APOCU/58
ARAM TİGRAN/Aramê Dîkran/442
ARAP BAHARI/58
ARAP KUŞAĞI-Hizam Arabi/59
ARAP ŞEMO/423
ARGK/59
ARJEN ARI/59
ARNOLD WILSON/458
Artêşa Rizgariya Gelê Kurdistan-
(ARGK)/KÛRDÎSTAN HALK KURTU-
LUŞ ORDUSU/280
ARVASİLER/61
ASİMİLASYON/62
AŞİRET MEKTEBİ/64
AŞİRET/63
AVRUPA BİRLİĞİ/68
AVRUPA KÜRT DERNEKLERİ FEDE-
RASYONU (KON-KURD)/68
AYETTULAH RUHULLAH MUSAVİ
HUMEYNİ/222
AYETTULAH SADIK HALKALİ/200
AYŞE ŞAN/Eyşe Şan/69
AZADİ CEMİYETİ/69
AZINLIK/70
AZİZ REŞİT AKRAVİ/49
BAAS PARTİSİ/71
BABA TAHİRÊ URYAN/Baba Tahirê
Uryan/453
BABAN EMARETİ/72
BABANZADE ABDURAHMAN PAŞA
İSYANI/72
BABANZADELER/Babaniler/73
BADJALAN/BADJWAN/
BADJURAN/76
BAĞDAT PAKTİ/75

BAĞDAT RADYOSU/75
BAHTİYARİLER/75
BAKÎ HİDO/BAQÎ XİDO/216
BANGÎ KURD/Bangî Kurd/76
BANGÎ KURDISTAN(Kürdistan'a
Sesleniş)/76
BARAK OBAMA/352
BARIŞ DÜNYASI DERGİSİ/77
BARIŞ VE DEMOKRASİ PARTİSİ
(BDP)/77
BARZAN/78
BARZANİLER/86
BASIL/NİKİTİN/346
BEDİRHAN BEY/Bedirhan Paşa/89
BEDİRHANİLER/Bedirhanizadeler/94
BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ/Bediüz-
zaman Said-i Kurdi/350
BEHÇET CANTÜRK/118
BEHDİNAN EMİRLİĞİ/96
BEHDİNAN/Badînan/96
BEKAA VADİSİ/97
BERHEM SALİH/Dr. Berhem Ahmed
Salih/393
BERZENCİLER/99
BEŞ PARÇACILAR/101
BEY/Beg/102
BIRADOST (LOLAN)/102
BIRCA BELEK/103
BIŞARE ÇETO/104
BILL CLİNTON/127
BİRLEŞMİŞ MİLETLER (BM)/105
BİTLİS EMİRLİĞİ/106
BİTLİSİ İDRİS-İ/106
BİTLİSLİ KEMAL FEVZİ/Hizanizade
Bitlisli Kemal Fevzi/182

Bizutnewey Gorran/DEĞİŞİM
HAREKETİ/189
Bizutnawai İslamî le Kurdistan/KÜR-
DİSTAN İSLAMİ HAREKETİ/282
BLAU JOYCE/108
BOTAN EMİRLİĞİ/109
BOTAN/109
BÖLÜCÜLÜK/110
BRAKUJİ/111
BUCAK/112
BUKAN/Kürtçe: Bokan/113
CAF/117
CAFER KULİ ZİNGİLİ/Cafer Qulî
Zingilî/Zengilî/477
CAHŞ/117
CANBOLATLAR/Canboladi/117
CASİME CELİL/Casimê Celîlê
Osê/120
CEBEL-İ EKRAD/119
CEBEL-İ SİNCAR/119
CELADET ALİ BEDİRHAN/91
CELAL BAYAR/87
CELAL TALABANİ/433
CEMAL BABAN/72
CEMAL NEBEZ/340
CEMİL BAYIK/89
CEMİL ÇETO/136
CEMİLPAŞAZADELER/122
CENTO/123
CEZAYİR ANTLAŞMASI/125
CEZİRE/126
CİZİRİ MOLLA AHMED/MELAYÊ
CİZİRÎ/131
CİBRANLI HALİT BEY/Xalîd Begê
Cîbran/128
CİGERHUN/Cigerxwîn/128

CİVAN HACO/Ciwan Haco/196
CİZRE/131
CUMARTESİ ANNELERİ/132
CUMHURİYET HALK PARTİSİ
(CHP)/132
ÇALDIRAN SAVAŞI/133
ÇARÇIRA MEYDANI/134
ÇEKİÇ GÜÇ/135
ÇETİN GÜNGÖR/194
Çiyayê Kurmênc/KÜRT DAĞI/297
Çiyayê Şengalê/Cebel-i Sincar/SİN-
CAR DAĞI/407
DAĞ TÜRKLERİ/138
DANIELLE MİTERRAND/325
DAVUD HAN/138
DDKD/139
DDKO/139
DEMİRCİ KAVA/139
DEMOKRASİ PARTİSİ (DEP)/141
DEMOKRATİK HALK PARTİSİ
(DEHAP)/144
DEMOKRATİK ÖZERKLİK
(PROJESİ)/144
DEMOKRATİK TOPLUM PARTİSİ
(DTP)/145
DENG (SES)/146
DENGBEJ/Dengbêj/146
DENİZ GEZMİŞ/187
DERİN DEVLET/146
DERSİM HADİSESİ/İSYANI/147
DERSİM/148
DERWÊŞÊ EVDÎ/150
DEV SOL/151
Deverî Soran/SORAN/404
DEV-GENÇ (Devrimci Gençlik
Federasyonu)/151

DEVLET GÜVENLİK MAHKEMESİ/152
DEVİRİM KOMUTA KONSEYİ
(Irak)/152
DEVİRİMCİ DEMOKRATİK KÜLTÜR
DERNEKLERİ (DDKD)/153
DEV-YOL/151
DİMDİM DESTANI/155
DİMDİM/155
DİMİLİ/156
DİASPORA/153
DİCLE-FIRAT/154
DİLDAR/Yunis Mela Rauf Dildar/155
DİVAN/157
DİYARBAKIR CEZAEVİ/Diyarbakır
Askeri Cezaevi/157
DİYARBAKIR SURLARI/158
DOĞU MİTINGLERİ/159
DOĞUCULUK/159
DOKTOR ŞİVAN/160
DR FRİÇ/185
DR. ABDURRAHMAN KASIMLU/Dr.
Abdurrahman Qasimlo/245
DR. BARAN/160
DR. FUAD/160
DR. MUHAMMED SADIK ŞEREF-
KENDİ/Dr. Mihemed Sadiq
Şerefkendî/425
DUHOK/161
DURAN KALKAN/241
DÜNYA TV/161
EBU HANİFE DİNEVERİ/156
EDİP KARAHAN/243
EDWARD WILLIAM CHARLES/
NOEL/347
EHL-İ HAK/164
EKRAD/165

EKREM CEMİLPAŞA/121
ELY BANNİSTER SOANE/403
EMİN ALİ BEDİRHAN/92
EMİNÊ EVDAL/Emînê Evdal/176
EMİRLİK/168
ENFAL OPERASYONU/168
Eniya Rizgariya Netewa Kurdistan
(ERNK)/KÜRDİSTAN ULUSAL KUR-
TULUŞ CEPHESİ/291
Enstîtuya Kurdî ya Parîsê/PARİS
KÜRT ENSTİTÜSÜ/368
ENTEGRASYON/169
ERDELAN/Erdelan/172
ERİC AVEBURY/68
ERMENİSTAN/ERMENİLER/174
ERNK/175
ESAD HOŞEVİ/Esad Xoşewi/220
ESAT OKTAY YILDIRAN/464
EŞREF BİTLİS/105
ETHEM BARZANİ/79
EVDAL ZEYNIKE/Evdalê
Zeynikê/476
Ey Reqîb/EY RAKİB/178
FADLAVİLER/180
FAİK BİKES/Faîq Bêkes/104
FAİK BUCAK/113
FAİL-İ MEÇHUL/180
FAKİ HÜSEYİN SAĞNIÇ/Feqî Hüseyin
Sağniç/391
FEDERASYON/181
FEHMAN HÜSEYİN (Dr. Bahoz
Erdal)/224
Feqiyê Teyran/FAKİ TEYRAN/442
FERİT UZUN/454
FEYLİ KÜRTLER/182
FIRAT/184

FRANSA/184
 FRANSO TOMA HARİRİ/207
 FUAD MASUM/313
 FURSAN EL SALAHADDİN/185
 GAP/186
 GENÇ HADİSESİ/187
 GEORGE H.W.BUSH/115
 GEORGE W BUSH/115
 GEVENDE/187
 GLADYO/188
 GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
 (GAP)/193
 GÜRCİSTAN KÜRTLERİ/194
 HABİL ADEM/43
 HABUR/195
 HACI KADİR KOYİ/Hacî Qadirî
 Koyî/266
 HACO AĞA/196
 HAFİF AŞİRET SÜVARİ ALAYLARI/197
 HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ
 (HAK-PAR)/197
 HAKKARİ EMİRLİĞİ/197
 HALEPÇE/HALEPÇE KATLİAMI/198
 HALİD SALİH/393
 HALİFE YUSUF/Xelife Yûsif/468
 HALİL ATAÇ/65
 HALİL HAYALİ/Xelîl Xeyalî/211
 HALKIN DEMOKRASİ PARTİSİ
 (HADEP)/201
 HALKIN EMEK PARTİSİ (HEP)/201
 HAMEVEND AŞİRETİ/
 Hemawend/202
 HAMİDİYE ALAYLARI/202
 HAMİLTON YOLU/203
 HAMZA ABDULLAH/37
 HAN MAHMUD/204

HAN/205
 HANA KUBADİ/Xana Qubadî/269
 HANEFİ/205
 HARPUTLU ÖMER AVNİ EFENDİ/163
 HASAN ARFA/59
 HASAN CIZİRİ/Hesenê Cizîrî/Hesen
 Cizrawî/130
 HASAN HİŞYAR/Hesen Hişyar
 Serdî/399
 HASAN ZİREK/Hesen Zîrek/477
 HASANKEYF/208
 HASANVEYHİLER/208
 HASSOLAR MEMOLAR/209
 HAŞİM HASAN AKRAVİ/Haşim
 Akrawî/49
 HAŞİMİLER/209
 HATİCE YAŞAR/459
 HATİP DİCLE/156
 HAVERKAN/209
 HAWAR/210
 HAWRAMAN/210
 HAWRAMİ/210
 Hawramî/GORANİ/189
 HAY, W. R./210
 HECİYE CİNDİ/Heciyê Cindî/129
 Hêjar/HEJAR/212
 HEMİN MUKRİYANİ/331
 HENRY KISSINGER/256
 HERKİ/213
 HERO TALABANİ/Hero Ahmed
 Talabanî/435
 HESEN KIZILCI/Hesen Qizilcî/259
 HETAVİ KURD/Hetawî Kurd/214
 Hêvî Talebe Cemiyeti/HEVÎ TALEBE
 CEMİYETİ/214
 Hewlêr/ERBİL/171

HEZARESBİLER/215
HEZBANİLER/215
Hêzên Parastina Gel/HALK SAVUN-
MA GÜÇLERİ/200
Hêzên Rizgariya Kurdistan (HRK)/
KÛRDİSTAN KURTULUŞ
GÜÇLERİ/287
HİKMET KIVILCIMLI/216
Hîwa/HİVA/218
HİZBULLAH/218
HORASAN KÜRTLERİ/219
HOŞYAR ZEBARİ/Hişyar Zêbarî/471
HPG/222
HRİSTİYAN/222
HRK/222
HUZUR OPERASYONU (OPERATION
PROVIDE COMFORT)/224
HÜSEYİN BABAL (Şeyh el-Yezid)/71
HÜSEYİN YILDIRIM/464
IRAK SAVAŞI/229
İ. A ORBELİ/357
İBRAHİM AHMED/İbrahîm
Ehmed/44
İBRAHİM GÜÇLÜ/192
İBRAHİM KAYPAKKAYA/249
İDRİS BARZANİ/79
İHSAN NURİ/349
İLERİ YURT/226
İNGİLTERE/226
İRAN-IRAK SAVAŞI/230
İSHAK PAŞA SARAYI/231
İSMAİL AĞA ŞIKAKİ (SİMKO)/406
İSMAİL BEŞİKÇİ/101
İSMET İNÖNÜ/228
İSMET ŞERİF VANLI/455
İSRAİL/232

İSTİKLAL MAHKEMELERİ/233
İSVEÇ/234
İTİRAFÇILIK/İTİRAFÇILAR/235
İTTİHAT VE TERAKKİ/236
İZZEDDİN YILDIRIM/464
İZZET ABDÜLAZİZ/41
JANDARMA İSTİHBARAT VE TERÖRLE
MÜCADELE/238
JİTEM (Jandarma İstihbarat ve Terör-
le Mücadele)/238
JOHN EDMONDS CECİL/119
KAÇARLAR/239
KADEK/239
KADI MUHAMMED/Qazî
Mihemmed/330
KADİRİLİK/240
KADRİ CEMİL PAŞA/122
KAKAI/241
KAMIŞLI OLAYLARI/2004
OLAYLARI/241
KAMURAN ALİ BEDİRHAN/93
KANATE KURDO/Qanatê Kurdo/270
KANDİL DAĞI/242
KANİ GULAM/191
KANİ YILMAZ/465
KARAKOYUNLULAR/243
KARAPET HAÇO/Karapet
Xaçaturyan/196
KARDUK/244
KASR-I ŞİRİN ANTLAŞMASI/247
KAVİS AĞA/Kawîs Axa/47
Kawa/KAVA/247
KAYNAKÇA YERİNE/481
KCK/249
KELDANİLER/249
KELHOR/250

KEMAL BADILLI/74
 KEMAL BURKAY/114
 KENAN EVREN/177
 KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI/250
 KERİM HAN ZEND/473
 KERİM YILDIZ/465
 KERKÜK/252
 KESİRE YILDIRIM/465
 KEŞİF GÜCÜ (OPERATION NORTHERN WATCH)/253
 KILAM/253
 KIRMANCKÎ/255
 KIZILBAŞLIK/259
 KİMYASAL ALİ/260
 KİMYASAL ALİ/53
 KİRMANŞAH/260
 KİTAB-I CİLVE/260
 KOÇER/260
 KOÇGİRİ AYAKLANMASI/260
 KOMA CIVAKÊN KURDISTAN (KCK)/261
 Koma Civakên Kurdistan (KCK)/KÜRDİSTAN TOPLULUKLAR BİRLİĞİ/290
 KOMALA (İrak)/263
 KOMALA (İran)/262
 KOMALÊN-CIWAN/263
 Komele Îslamî le Kurdistan Iraq/KÜRDİSTAN İSLAMÎ CEMAATİ/281
 Komeleyê Jiyanêwê Kurdistan/KOMALA/Kürdistan Diriliş Topluluğu/261
 KOMKAR (Yekitiya Komelên Kurdistan- Kürdistan Dernekleri Birliğı)/264
 KONFEDERASYON/264

Kongra Netewî ya Kurdistan (KNK)/KÜRDİSTAN ULUSAL KONGRESİ/290
 KONGRA-GEL (Kongreya Gelê Kurdistan)/264
 Kongreya Civaka Demokratîk/DEMOKRATİK TOPLUM KONGRESİ/143
 Kongreya-Azadiya Demokratika Kurdistan (KADEK)/KÜRDİSTAN ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ KONGRESİ/289
 KON-KURD/265
 KOPENHAG KRİTERLERİ/265
 KORUCU-LUK/266
 KOSRET RESUL/Kosret Resûl Elî/380
 KÖR HÜSEYİN PAŞA/267
 KÖRFEZ SAVAŞI II./267
 KÖRFEZ SAVAŞI/267
 KÖY KORUCUSU/KORUCULUĞU/268
 KURDAYETİ/270
 Kurdên Anatoliya Navîn/İÇANADOLU KÜRTLERİ/226
 KURDISH HUMAN RIGHTS PROJECT-KHRP/270
 KURDİ/270
 Kurdish Human Rights Project (KHRP)/KÜRT İNSAN HAKLARI PROJESİ/297
 Kurdistan a Başurê Bîçûk/KÜÇÜK-GÜNEY/272
 Kurdistan Bakur/KUZEY KÜRDİSTAN/272
 Kurdistan Başûr/GÜNEY KÜRDİSTAN/194
 Kurdistan Rojhilat/DOĞU KÜRDİSTAN/159

Kurdistana Sor/KIZIL KÜRDİSTAN/258	KÜRT DIASPORASI/297
KURMANCİ/271	KÜRT HİZBULLAHI-Irak/297
KUZEY AMERİKA KÜRT ULUSAL KONGRESİ/272	KÜRT İSTİKLAL CEMİYETİ/ KOMİTESİ/297
KUZEYDEN KEŞİF OPERASYONU/272	KÜRT KADINLARI TEALİ CEMİYETİ/297
KÜRDİSTAN (Gazete)/273	KÜRT KALESİ/298
KÜRDİSTAN BÖLGESEL YÖNETİMİ/274	KÜRT RAPORLARI/298
KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ (İran)/278	KÜRT SOSYALİST PARTİSİ (PASOK)/301
KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ- IRAK (IKDP)/275	KÜRT TEAVÜN VE TERAKKİ GAZETESİ/302
KÜRDİSTAN DEVRİMCİ HİZBUL- LAH PARTİSİ/Hizbullahi Kurdi Şorışger/279	KÜRTÇE/Kurdî/303
KÜRDİSTAN EYALETİ/280	LALEŞ/Laliş/304
KÜRDİSTAN EYALETİ/280	LATİF HELMET/Latîf Helmet/213
KÜRDİSTAN HALK KONGRESİ/ KONGRA-GEL/280	LEK(İ)LER/304
KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ (KİP)/282	LESCOT, ROGER/305
KÜRDİSTAN MADALYASI/288	LEYLA KASIM/245
KÜRDİSTAN MUHAFAZAKAR PARTİSİ/288	LEYLA ZANA/468
KÜRDİSTAN ÖNCÜ İŞÇİ PARTİSİ/288	LİCELİ FEHMİ BİLAL/104
KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ/290	LOR(LAR)/305
KÜRDİSTAN ULUSAL KURTULUŞÇU- LARI (KUK)/291	LOZAN ANTLAŞMASI/305
KÜRDİSTAN YAHUDİLERİ/292	LURİSTAN/306
KÜRDİSTAN YURTSEVERLER BİRLİĞİ/292	LURLAR/306
KÜRDİSTAN/272	LÜBNAN KÜRTLERİ/307
KÜRDİZE AHMED RAMİZ/378	M. SİDİK ŞEYHANZADE/430
KÜRDOLOJİ/294	Mah Şeref Xanim Ardelanî/MESTU- RE HANIM/319
KÜRT AÇILIMI/295	MAHABAD CUMHURİYETİ/309
KÜRT AMERİKAN ENFORMASYON AĞI/The American Kurdish Infor- mation Network (AKIN)/296	MAHABAD/308
	MAHİR ÇAYAN/134
	MAHMUD OSMAN/359
	MAHMUR KAMPI/310
	MAHMUT BAKSİ/76
	MAHSUM KORKMAZ/265
	Mahwî/MAHVİ/310

MALABADİ KÖPRÜSÜ/311
MAM CELAL/311
MARGARET GEORGE/Margaret George Malik/187
MART MANİFESTOSU (1970)/313
MARTİN VAN BRUİNESSEN/111
MARUF HAZNEDAR/211
MAURİZİO GARZONİ/186
Mawat/MAVAT/313
MAZLUM DOĞAN/158
MED TV/314
MEDET SERHAT/399
MEDLER/314
MEDRESE/315
Medreseya Sor/KIRMIZI
MEDRESE/259
MED-ZEHRA/316
MEHDİ ZANA/469
MEHMED UZUN/453
MEHMET CAHİT ŞENER/424
MEHMET EMİN BOZARSLAN (1935-
)/109
MEHMET SİNCAR/408
MEHMET ŞÜKRÜ SEKBAN/394
Melekê Tavis/TAVUS MELEĞİ/439
MELİK/317
MELLE/317
MEMDUH SELİM/397
MERKEZİ ANTLAŞMA TEŞKİLATI/318
MERVANİLER/318
Meryem Xan/MERYEM HAN/319
MESUT BARZANİ/80
MESUT YILMAZ/Ahmet Mesut
Yılmaz/466
MEVLANA HALİD/199
Mevlevî/MEVLEVİ/319

MİRADÊ KINÊ/320
Mihemed Şêxo/MEHMET ŞEHO/421
MİKĐAD BEDİRHAN/94
Miks/MÜKÜS/337
MİLANLI İBRAHİM PAŞA/368
MİLLET/320
MİLLİ GÜVENLİK KURULU/321
MİLLİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI/
MİT/325
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ
(MHP)/322
MİR HAC AHMED/44
MİR MUHAMMED REVANDİZİ/380
MİR/323
MİRANLI MUSTAFA PAŞA/369
MİRLİK/324
MİSAK-I MİLLİ/324
Mishefa Reş/MUSHAF-I REŞ/333
MKM/(MEZOPOTAMYA KÜLTÜR
MERKEZİ)/320
MOĞOLLAR/326
MOLLA AHMED BATEYİ/87
MOLLA AHMED HASİ/Mela Ehmedê
Xasî/208
MOLLA HALİL SİİRDİ/405
MOLLA HÜSEYİN BATEYİ (Mela
Huseynê Bateyi)/87
MOLLA KREKAR/327
MOLLA MAHMUD BAYEZİDİ/Mele
Mehmûdê Bazîdî/88
MOLLA MUSTAFA BARZANİ/81
MOLLA SELİM/Mela Selim/327
MOLLA/Melle/327
MONDROS ATEŞKES
ANTLAŞMASI/328
MOSSAD/328

MU HABERAT/329	NALÎ/339
MU HAMED EMİN ZEKÎ/472	NECMEDİN FEREC AHMED/43
MUHAMMED ABDURRAHMAN (SAMÎ)/39	NECMELDİN O. KERİM/251
MUHAMMED ALİ AVNÎ/Muhammed Elî Ewnî/329	NECMETTİN BÜYÜKKAYA/116
MUHAMMED AZİZ/71	NEÇİRVAN İDRİS BARZANÎ/Nêçîrvan Îdris Barzanî/84
MUHAMMED MAHMUD/310	NEHRİLER/342
MUHAMMED RIZA ŞAH PEHLEVÎ/372	NESTURÎ/344
MUHAMMED TALİB HİLAL/217	Newroz/NEVRUZ/345
MUHTARİYET/331	NORŞİN/347
MUKRÎ/331	Nûbihar/NUBIHAR/347
MUKRİYAN EMİRLİĞİ/331	NURCULAR/348
MUKRİYAN/331	NUREDDİN ZAZA/470
MURAT KARAYILAN/244	NURİ DERSİMÎ/149
MUSA ANTER/56	NURULLAH BEY/352
MUSTAFA BÜLENT ECEVÎT/163	NUŞİRVAN MUSTAFA/Nuşîrvan Mus- tafa Emin/333
MUSTAFA HİCRÎ/215	OHAL UYGULAMASI/OHAL BÖLGESİ/353
MUSTAFA HOŞNAV/Mustafa Xoşnav/220	OHAL/354
MUSTAFA KARASU/244	OLAĞANÜSTÜ HAL UYGULAMASI/354
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK/65	OPERATION PROVIDE COMFORT/357
MUSTAFA MUĞLALI/328	ORHAN DOĞAN/158
MUSTAFA PAŞA YAMULKÎ/459	ORTA ASYA/358
MUSTAFA REMZİ BUCAK/112	OSLO GÖRÜŞMESİ/ GÖRÜŞMELERİ/358
MUSUL MESELESİ/334	OSMAN ÖCALAN/364
MUSUL/333	OSMAN SABRÎ/389
MÜFTÜ/336	OSMANLI/360
MÜKERREM TALABANÎ/436	OTONOMİ/362
MÜKÜSLÜ HAMZA/Hemzeyê Muksî/204	OTONOMİ/ÖZERLİK/366
MYKONOS DAVASI/337	ÖRFİ AKKOYUNLU/47
NACİ İSMAİL PELİSTER/373	ÖZALP OLAYI/364
NACİ KUTLAY/271	ÖZEL HAREKÂT TİMİ/366
NAKŞİBENDİLİK/338	ÖZGÜRLÜK YOLU/367

PARASTIN/367

Parlamenta Kurdistanê Li Devreyê
Welat/SÜRGÜNDE KÜRT
PARLAMENTOSU/418

Parti Zahmatkeşan Kurdistan/KÜR-
DİSTAN EMEKÇİLERİ PARTİSİ/279

Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê
(PIAK)/KÜRDİSTAN ÖZGÜR YA-
ŞAM PARTİSİ/288

Partiya Karkerên Kurdistan (PKK)/
KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ/282

Partiya Sosyalîst a Kurdistan
(PSK)/KÜRDİSTAN SOSYALİST
PARTİSİ/289

Partiya Welatparezên Demokrat
(PWD)/DEMOKRAT YURTSEVER-
LER PARTİSİ/142

Partiya Yekîtiya Demokrat (PYD)/DE-
MOKRATİK BİRLİK PARTİSİ/142

PASOK/368

PEŞENG/374

PÊŞEWA/374

PEŞMERGE/374

PETER W GALBRAITH/185

PETROL/374

PİKE KOMİSYONU RAPORU/375

PİRAN/376

PİREMERD/376

Pîremêrd/Tevfik Mahmut Hamza/
HACI TEVFİK/440

Pîştîwananî Îslam le Kurdistan/
ENSAR'ÜL İSLAM/169

PIAK/376

PKK/377

PROF. DR. NECMETTİN
ERBAKAN/170

PWD/377

PYD/377

Qanî/KANİ/243

QEDRÎCAN/KADRÎCAN/241

Qereçî/KEREÇİ/251

Radyoya Rewanê/ERÎVAN
RADYOSU/174

RAFSANCANİ, HAŞİM/377

RAHMAN HACI AHMEDİ/43

RAPERİN/377

RECEP TAYYİP ERDOĞAN/172

REFAH PARTİSİ/379

REFİK HİLMİ/217

REFİK SABİR/Reffiq Sabir/389

RESSUL MAMEND/311

Reşîde Kurd/KÜRT REŞİT/301

REVADİLER/380

Rewandiz/REVANDUZ/382

RIZA ŞAH PEHLEVİ/372

RIZGARI/383

RİYA AZADİ/382

RİYA TEZE/383

ROJ TV/384

ROJA NÛ/384

ROJEN BARNAS/78

ROJÎ KURD/384

RONAHÎ DERGİSİ/385

RUDENKO MARGARITA
BORISSOWNA/385

RUSYA/385

SAADABAD PAKTI/388

SABİHA GÖKÇEN/191

SADATÊ NEHRİ/389

SADDAM HÜSEYİN/225

Safe Haven/GÜVENLİ BÖLGE/194

SAFEVİ DEVLETİ/389

SAİD ELÇİ/166

SAİDLER OLAYI/392

SAİT KIRMIZITOPRAK/256

SALİH OMURTAK/355
SAMİ ABDURRAHMAN/393
SARLİLER/Sarli/Sarliya/393
SAVAŞ BULDAN/114
SELAHADDİN EYYÜBİ/Selahaddin
Yusuf bin Eyyub/178
SELÇUKLULAR/395
SELF-DETERMİNASYON/396
SELİM ÇÜRÜKKAYA/137
SEMİR/399
SENEDEC (SİNE)/399
SERHAT/400
SERHILDAN/400
SEROK/400
SERXWEBÛN/400
SEVR ANTLAŞMASI/400
SEYDA/401
SEYİD ALİ FINDİKİ/Seyyid Elî
Findikî/183
SEYİT RIZA/383
SEYYİD ABDÜLKADİR/38
SEYYİD II. TAHA/432
SEYYİD SİBĞATULLAH ARVASI/61
SICAK TAKİP/401
SIKIYÖNETİM/401
SINIR ÖTESİ OPERASYON/402
Sıwadi/SIVADİ/403
SİLAHLI PROPAGANDA/405
SİNE/408
SİR PERCY COX/127
SİVAS KAMPI/408
SİYABEND Û XECÊ/409
SİYAHPOŞ/409
SORAN EMİRLİĞİ/403
SORANİ/404
SOSYAL DEMOKRAT HALKÇI
PARTİ/410

SSCB/Sovyetler/387
STÊR DERGİSİ/411
STRAN/405
SURÇİ/411
SURIYE KÜRDİSTAN DEMOKRAT
PARTİSİ/SKDP/411
SURIYE/411
SUSURLUK SKANDALI/SUSURLUK
KAZASI/415
SÜLEYMAN DEMİREL/140
SÜLEYMANİYE/Silêmanî/417
SÜPER VALİ/417
SÜRYANİLER/418
SÜVARİ ELHANİZADE/167
SYKES-PİCOT ANTLAŞMASI/419
ŞAFİİLİK/419
ŞAKIRO/420
ŞAL VE ŞAPIK/Şal û Şepik/420
ŞARK VE KÜRDİSTAN GAZETESİ/420
ŞAVIS, ROJ NURİ/420
ŞEBEKLER/421
ŞEDDADİLER/421
ŞEFİK ARVASI/Seyyid Mehmet Şefik
Arvasî/61
ŞEHİR NAMAZI/340
ŞEHREZÛR/422
ŞEMDİN SAKIK/392
ŞEMDİN Lİ OLAYLARI/422
ŞENGAL/424
Şengal/SİNCAR/408
ŞERAFETTİN ELÇİ/166
ŞEREFHAN BİDLİSİ/424
ŞEREFNAME/425
ŞERİF PAŞA/370
ŞERKO BİKES/Şêrko Bêkes/104
ŞEROYÊ BİRO/103

ŞEYH ABDURRAHMAN AKTEPİ/Şêx
Evdirehmanê Axtepî/50
ŞEYH AHMED BARZANÎ/84
ŞEYH ALÎ ABDÜLAZİZ/40
ŞEYH ESAD ERBİLİ/Şêx Esedê
Erbîlî/171
ŞEYH FETHULLAH VERKANİSİ/Şêx
Fethullah Werqanîsî/456
ŞEYH HASİB AKTEPİ/Şêx Hesîb
Axtepî/49
ŞEYH İZEDDİN HUSEYNİ/223
ŞEYH MAHMUD BERZENCİ/97
ŞEYH MAŞUK HAZNEVİ/211
ŞEYH MUHAMMED AKTEPİ CAN/Şêx
Mihemed Can Axtepî/49
ŞEYH MUHAMMED ASKERİ AKTEPİ/
Şêx Mihemed Eskeriyê Axtepî/50
ŞEYH MUHAMMED HALİD
BARZANİ/85
ŞEYH MUHAMMED KERBELA/Şêx
Mihemedê Kerbela/250
ŞEYH NUREDDİN BRİFKANİ/111
ŞEYH OSMAN ABDULAZİZ/40
ŞEYH RIZA TALABANÎ/436
ŞEYH SAİD İSYANI/426
ŞEYH SAİD/391
ŞEYH TAHA NEHRİ/340
ŞEYH UBEYDULLAH NEHRİ/341
ŞEYH/428
ŞİHAR/430
ŞIVAN PERVER/Şivan Perwer/374
ŞİKAKİ/430
ŞİRKUH/Ebu'l Haris Esaddedin/431
ŞOREŞ/431
Şoreşa Îlonê/EYLÜL DEVRİMİ/178
TAHİR TEVFİK/Tahir Tewfiq/
Tofiq/441

TAHSİN TAHA/432
TAKRİR-İ SÜKÛN KANUNU/433
TALABANİLER/436
TANSU ÇİLLER/136
TANZİMAT/438
TARGUM/439
TARİK ZİYA EKİNCİ/165
TEKOŞİN/Têkoşîn/440
TEŞKİLAT-I İÇTİMAİYE CEMİYETİ/440
TEVFİK VEHBİ/Tewfiq Wehbi/456
TEVFİK, DARA/440
THOMAS BOİS/108
TİLLO/442
TOBB RAPORU/443
TRT 6/443
TUNCELİ/444
TURGUT ÖZAL/364
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (TİP)/445
TÜRKİYE KÜRDİSTAN DEMOKRAT
PARTİSİ (TKDP)/447
TÜRKİYE-IRAK DOSTLUK VE
İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ
ANTLAŞMASI/444
TÜRKMENLER/448
TÜSİAD/449
UBEYDULLAH BARZANİ/86
UÇUŞA YASAK BÖLGE/450
UKO/450
ULUDERE OLAYI/450
ULUSAL KURTULUŞ
ORDUSU(UKO)/451
ULUSLARIN KADERİNİ TAYİN
HAKKI/451
UMUMİ MÜFETTİŞLİKLER/451
ÜRDÜN KÜRTLERİ/454
VEDAT AYDIN/68
VEJİN/456

VİLAYET-İ ŞARKİYE/457
VLADİMİR FEODOROVİÇ
MİNORSKY/323
WASHINGTON KÜRT ENSTİTÜSÜ/
The Washington Kurdish Institute
(WKI)/457
WEFAYİ/VEFAYİ/455
WILLIAM L EAGLETON/162
WİLSON İLKELERİ/457
Xoybûn/HOYBUN/221
YADO/458
YAHUDİ KÜRTLER/459
YAKUBİLER/459
YARESANİLİK/459
YAŞAR KAYA/248
YAVUZ SULTAN SELİM/398
YCK-YEKÎTİYA CİWANÊN
KURDİSTAN/460
YEKBÛN/460
Yekgirtiya Îslamî ya Kurdistanê/
KÛRDİSTAN ÎSLAMÎ BİRLİK
PARTİSİ/281
Yekîtiya Ciwanên Kurdistan/
KOMCIWAN/263
YEKÎTİYA CİWANÊN KURDİSTAN-

YCK/460
Yezdan Şêr/Êzdin Şêr/Îzzedin Şir/
YEZDAN ŞER ve İSYANI/461
YEZİDİLER/462
YILMAZ GÜNEY/194
YUSUF ZİYA/Yusuf Ziya Bey/478
YUSUF ZİYAEDDİN PAŞA/371
ZAGROS DAĞLARI/468
ZANYARİ (Dezgey/i Zanyari)/470
ZAZACA/471
ZEBARİ/471
ZEMBİLİROŞ DESTANI/473
ZEND/474
ZENGİLER/474
ZERDÜŞTLÜK/475
ZERÊ/476
ZİLÂN DERESİ KATLİAMI/Geliyê
Zilan/477
ZİNAR SİLOPİ/406
ZİVER/477
ZİYA GÖKALP, MEHMET/190
ZORUNLU GÖÇ/478
ZOZAN/479
ZUHAŞ ANTLAŞMASI/479

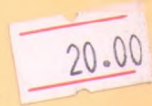

A'DAN Z'YE KÜRTLER

Bu Ansiklopedik sözlük Kürtler ve Kürt meselesi ile ilgilenen okuyucular ve bir o kadar da Kürtlerle ilgili çalışma yapan, ya da yapmak isteyen araştırmacılar için bir çeşit kılavuz kitap olarak hazırlanmıştır. Kürtler ve Kürt meselesi ile ilgili her konuda ulaşılan bilgiler özlü bir şekilde okuyucuya ulaştırılmaya çalışılmıştır. Zira bu konuda günümüzde derli toplu hiçbir kaynak yoktur.

Her ne kadar bu sözlük Kürtlerin kurum, kavram ve şahsiyetlerini esas alsa da, Kürt olmayan bir çok kişi ve kurum da Kürt meselesi ile ilişkili olmasından dolayı sözlüğe dahil edilmiştir.

Bu şekilde Kürtlerle ilgili olay ve olguların daha genel bir çerçeveye içinde görülüp anlaşılması amaçlanmıştır. Çünkü, bir toplum ve tarihi, yakın çevresindeki ve dünyadaki gelişmelerden soyutlanmış olarak ele alınamaz. Kürtlerin tarihi büyük ölçüde birlikte oldukları toplumların siyasi, kültürel ve iktisadi yaşamı ile iç içe geçmiştir.

9 786055 402648